

PÄIVI KUUSI

Miksi näkökulma muuttuu käänöksessä?

Eksplisiittistämisen ja normalistamisen
selitysvaima ja seuraukset

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikön johtokunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
Pinni B:n luentosalissa 1100, Kanslerinrinne 1, Tampere,
17. päivänä syyskuuta 2011 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. 040 190 9800
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Acta Universitatis Tamperensis 1638
ISBN 978-951-44-8521-3 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1100
ISBN 978-951-44-8522-0 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Kiitokset

Ensimmäinen ja suurin kiitos tämän väitöskirjan valmistumisesta kuuluu ohjaajalleni professori Hannu Tommolalle, joka opintojeni loppuvaiheessa ehdotti, että tekisin gradun vapaan epäsuoran esityksen kääntämisestä. Kiitos siitä – kirjoitin tämän sinulle! Vapaan epäsuoran esityksen – tai, laajemmin, näkökulman – kääntäminen osoittautui tutkimuskohteena ehtymättömän innostavaksi: sellaiseksi, joka on temmannut mukaansa uudelleen ja uudelleen ensin gradua, sitten lisensiaatintutkimusta ja lopulta väitöskirjaa kirjoittaessani.

Heti tutkimukseni alkuvaiheissa sain osallistua Hannu Tommolan vetämään tutkimusprojektiin *Aspects of Free Indirect Discourse from a Typological Perspective*, jonka kautta sain toiseksi ohjaajakseni yleisen kirjallisuustieteen professori Pekka Tammen (Tampereen yliopisto) – onneksi, sillä ilman hänen asiantuntemustaan olisin ollut hukassa kertomuksen teorian viidakossa. Sain osallistua myös inspiroiviin tutkijatapaamisiin ja seminaareihin Osnabrückissa, Kölnissä, Tampereella ja Freiburgissa. Näissä tapaamisissa kohtasivat kieli-, kirjallisuus- ja käännöstieteelliset näkökulmat vapaaseen epäsuoraan esitykseen, ja niiden monitieteisyys syvensi omaa ymmärrystäni tutkimuskohteesta, josta tuntui alussa olevan vaikea saada otetta. Ennen kaikkea matkat olivat hauskoja – varmasti paras mahdollinen tapa aloittaa väitöskirjan teko. Hannu Tommolan ja Pekka Tammen lisäksi kiitän virkistävästä matkaseurasta Maria Mäkelää ja Markku Lehtimäkeä (yleinen kirjallisuustiede, Tampereen yliopisto).

Jatko-opiskelun ensimmäiset vuodet hoidin käännöstieteen venäjän assistentuuria kieli- ja käännöstieteiden laitoksella Tampereen yliopistossa, eikä tutkimukselle tuntunut koskaan jäävän muilta tehtäviltä aikaa. Toisaalta sain aloittaa tutkimuksen teon tutussa oppiaineessa, nyt niiden opettajien työtoverina, jotka opiskeluaikoina saivat minut todella innostumaan kääntämisestä: kiitokset teille Arto Lehmuskallio, Heikki Enqvist, Katriina Muurainen, Mihail Mihailov ja Ludmilla Perepiolkina!

Noina vuosina sain myös osallistua ulkojäsenenä Langnetin, valtakunnallisen kielentutkimuksen tutkijakoulun, järjestämään tutkijakoulutukseen. Se tarjosi näköalapaikan siihen, mitä muut tutkivat ja auttoi minua sijoittamaan oman tutkimukseni kieli- ja käännöstieteiden laajempaan kenttään. Myöhemmin sain mahdollisuuden keskittyä omaan tutkimukseeni kahden vuoden ajan Langnetin tutkijaopiskelijana. Kiitän Langnetin ja erityisesti Langtramin, käännöstieteen ja ammattikielten tutkimuksen ohjelman, asiantuntevaa ohjaajapoolia kaikista kiusallisista kysymyksistä, joita esititte, ja kaikesta kannustavasta palautteesta, jota olen saanut – molemmat ovat olleet tärkeitä. Erityisesti haluan kiittää Andrew Chestermania ja muita ohjaajia tutkimukseni kommentoinnista

Langtramin seminaarissa Vaasassa syksyllä 2005; Jukka Mäkisaloa siitä, että hän kiinnitti huomioni selityksen ja kuvauksen välisiin suhteisiin; Sandra Halversonia (Bergenin yliopisto), jonka kommentit NordLingin seminaarissa Tallinnassa 2009 saivat argumentointini kiinteytymään lopulliseen muotoonsa; ja Outi Paloposkea aina kannustavasta kiinnostuksesta tutkimustani kohtaan.

Ohjauksen lisäksi Langnet tarjosi vertaistukea, jonka merkitystä ei voi korostaa kylliksi. Kiitos teille Langnet-ystäväni Kristiina Abdallah, Minna Ruokonen, Anna Idström ja monet muut...

Lopulliseen asuunsa väitöskirjani hioutui asiantuntevien esitarkastuslausuntojen ansiosta, joista suuri kiitos professori emeritus Andrew Chestermanille (Helsingin yliopisto) ja kulttuurisemiotiikan professori Peeter Toropille (Tartton yliopisto). Kiitän myös lisensiaatintutkimukseni tarkastajia, dosentti Marja Jänistä ja professori Mika Lähteenmäkeä huolellisesta perehtymisestä työhöni, arvokkaista huomioista tarkastustilaisuudessa ja ennen kaikkea palautteesta, joka kannusti jatkamaan.

Kiitän keskusteluista ja palautteesta kaikkia niitä kääntäjiä, jotka osallistuivat joulukuussa 2009 SKTL:n ja Oriveden opiston järjestämälle kirjallisuuden suomentamisen monimuotokurssille ”Lukemisesta luomiseen”, jolla olin luennoimassa. Kohtaaminen kanssanne valoi uskoa siihen, että tutkimuksellani on merkitystä myös kääntäjän käytännön työn kannalta.

Kiitän Koneen säätiötä, Tampereen yliopistoa ja Tampereen yliopiston tukisäätiötä apurahoista ja tutkimusstipendeistä, joiden turvin olen voinut saattaa väitöskirjani valmiiksi.

Kiitän vanhempiani Tapani ja Laura Kuusta kaikesta siitä avusta, jota ilman mistään ei olisi tullut mitään. Ja siitä, että teidän kirjahyllystänne satuin yli kaksikymmentä vuotta sitten poimimaan käteeni Dostojevskin *Muistelmia kuolleesta talosta*, josta tämä kaikki ehkä sai alkunsa...

Kiitän puolisoani Olegia ja tyttärentäni Kseniaa siitä, että teitte elämäni yhtälön ajoittain niin mahdolliseksi, ettei väitöskirja koskaan päässyt valtaamaan siinä suurempaa osaa, kuin sille kuuluu.

Kaikille teille kiitos siitä, että sain kirjoittaa tämän. Kirjoittaessani näkökulmasta ja sen välittämistä eteenpäin olen oppinut paljon: ennen kaikkea tarkkailemaan ihmisten välistä kanssakäymistä aivan uusien silmin. Ja se on taito, josta on hyötyä muutenkin kuin tutkijana...

Lahti, elokuu 2011

Päivi Kuusi

Abstract

Why does point of view shift in translation?

The explanatory power and effects of explicitation and normalization

Päivi Kuusi

Keywords: free indirect discourse, translation universals, explicitation, normalization, standardization, narratology, point of view, discourse presentation, literary translation

The aim of the present study is twofold. Firstly, it aims to account for shifts in the narrative point of view, repeatedly occurring in translations of fictional prose, with the notions of explicitation and normalization, posited as universals of translation. At the same time, these shifts are treated as a specific context illustrating the consequences that the above-mentioned translation universals may have for the interpretation of translated text. Therefore, with respect to the notions of explicitation and normalization, it is both their explanatory power and their effects that are in focus here: the former is tested and the latter illustrated with the narratological notion of point of view.

The narrative point of view, being a notoriously fluid concept, is approached through the notion of free indirect discourse (henceforth FID). FID is a mode of discourse presentation widely used in literary fiction to merge the perspective of the narrator with that of a fictional character – or, in other words, to evoke another voice or perspective against the background of narration. While representing the consciousness or speech of a fictional character, it is, nevertheless, coloured by the attitude of the narrator, whether ironic, empathetic or neutral. FID is typically used in fiction to create an impression of hearing the character's own voice or following his or her mental processes with less (or less obvious) mediation from the part of the narrator – or to create irony, empathy or intentional ambiguity concerning the speaker of the discourse presented.

In most cases, FID can be identified by certain linguistic indices, such as the omission of reporting clause, reference to the subject of consciousness with a third-person pronoun and, in a seeming contradiction to the latter, the inclusion of deictic, lexical and syntactic choices typical of direct discourse. However, as the markers of FID range from purely linguistic to broadly contextual ones, the identification of FID is always more or less a matter of interpretation, and the device itself can be described as an interpretive rather than a grammatical category.

Earlier research on the translation of FID has shown that in translations, FID is often substituted with other modes of discourse presentation, or simply rendered less discernible than in the original; in both cases, the narrative point of view is altered. In translations, the merging or clash of intonations present in FID is subdued or replaced with the unity of voice. This is typically taken to be a consequence of grammatical and stylistic restrictions imposed by the specific language pair involved in translation. This, however, seems an unlikely explanation, as the problem has been observed in several studies conducted between several different language pairs and including translations dating from different periods of time. Even if there are certain language-specific factors complicating the translation of FID, I suggest that the problem is not, in the first

place, language- or culture-specific, but essentially universal in nature. In fact, I suggest that the weakening and loss of FID in translations result from linguistic changes that explicitate and normalize the text – that is, manifestations of explicitation and normalization, much-discussed candidates for the status of translation universals. Following from this, I propose that these alleged translation universals explain the weakening and loss of FID in translations – in the sense of a more general statement explaining a more specific one (see Croft 1990 for his scalar concept of degrees of generalization).

The hypothesis is tested by analyzing a corpus of texts consisting of passages with FID from Dostoevsky's novel *Prestuplenie i nakazanie* (*Crime and Punishment*) and its translations into Finnish (dating from 1889, 1907, 1922, 1970, 1986 and 2008) and English (1914, 1992). The main emphasis is on translations into Finnish. Translations of the same novel into two different receiving languages as well as translations into the same language dating from different periods of time are included in order to eliminate (or discern) the influence of language-specific, time-bound and idiosyncratic factors. Additionally, comparative data is provided by passages with FID from English and Finnish fiction (Jane Austen, Juhani Aho) and their respective translations into Finnish and Russian.

Due to the nature of FID as an interpretive category, my approach is essentially qualitative. The method of analysis is comparative translation description, with classical narratological concepts (FID and related modes of discourse presentation) employed as tools for identifying the narrative point of view and mode of discourse presentation in both the source and the target text, and, consequently, for locating and categorizing translation shifts in point of view. Linguistic changes accompanying these shifts are then analyzed with the help of basic linguistic categories. Finally, the linguistic changes are classified according to their pragmatic function in terms of translation universals: do they explicitate or normalize the text?

The analysis reveals that all of the linguistic changes accompanying the weakening or loss of FID in translations can be categorized as manifestations of explicitation or normalization. Most typical explicitating changes are the addition of a reporting clause and the replacement of the personal reference to the subject of consciousness with a more explicit one (third-person pronoun with an explicit noun reference or impersonal reference with a third-person pronoun), while normalization is typically manifested in the elimination of direct discourse constructions (such as expressive punctuation) or the replacement of the third person pronoun referring to the subject of consciousness with the first person. Consequently, linguistic changes complicating the transfer of FID into translation, although seemingly different at first sight, form a consistent pattern when treated as different manifestations of explicitation and normalization. The frequency of individual changes behind the weakening and loss of FID vary to some extent depending on languages in question, or even on individual translator, but the overall tendency remains the same.

To make sense of the consequences of explicitating and normalizing changes in the context of FID, I reconceptualize the linguistic description of FID in terms of its textual implicitness and incoherence. Because of the omission of reporting clause, the nature of FID as an instance of represented speech/thought is only implicitly stated in the discourse. Implicitness characterizes also the personal

reference to the subject of consciousness, for normally only a (third-person) personal pronoun is used instead of, say, any more explicit form of reference such as a proper name. Textual incoherence or seeming textual inconsistency is created by the combination of features characteristic of indirect discourse with those characteristic of direct discourse – typically, a third-person reference to the experiencing character combined with exclamations, value-laden adjectives etc. obviously belonging to this character. Identifying implicitness and incoherence as essential characteristics of the linguistic form of FID is the key, I claim, to explaining the non-transfer of FID into translations. Changes that spell out the implicit references of the source text (explicitation) or level off its textual incoherencies (normalization) do, in the context of FID, affect the essential features characterizing the mode: implicitness and incoherence. This, in turn, leads to the weakening or loss of the mode and, consequently, to shifts in the narrative point of view. Therefore, if explicitation and normalization are indeed universal tendencies in translation, this might explain why the weakening and loss of FID is so common in translations.

So far, research on translation universals has concentrated on proving the existence of the universals posited, while the question of their effects (narrative or other) has received little consideration. In the present study, I attempt to move on and look at the effects of explicitation and normalization in a specific context. In FID, the implicitness and the seeming incoherence of textual surface have a crucial influence on the reader's interpretation of narrative perspective – and so, consequently, has the tendency of translated texts to be more explicit and textually conventional than their originals. Depending on context and on the function of FID in the source text, the weakening or loss of FID may affect the interpretation of the text in various ways. Most typically, the target reader is distanced from the fictional character, and the impression of hearing the character's inner voice is weakened. In certain cases, this may lead to a change in character traits or even the reader's understanding of the truth-value of the passage. However minor in individual cases, the accumulation of these effects leads to an overall simplification and disambiguation of the narrative structure of the text and, therefore, supports Toury's (1995) law of growing standardization – also a possibly universal tendency. Therefore, the weakening or loss of FID in translations is *both* a manifestation *and* a consequence of universal tendencies in translation.

Even though the intentionality of the shifts can only be speculated upon, effects such as distancing the reader from a fictional character are not likely to be intentional on the part of the translator. I suggest that even if the linguistic manifestations of explicitation and normalization are conscious and intentional, translators are not necessarily aware of the way these changes affect the narrative structure of the text: the resulting shifts in point of view may still be unconscious and unintentional. From this perspective, the posited universality of explicitation and normalization is of special interest. If the tendencies of explicitation and normalization are indeed universal in translation, they are likely to affect all translations, unless consciously controlled. Therefore, in order to avoid unintentional shifts in narrative point of view, translators would benefit from an awareness of not only explicating and normalizing tendencies operative in translation, but also of the influence they may have on the transfer of the narrative point of view in translation.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	11
2 KERTOJAN JA HENKILÖN DISKURSSI (KHD)	18
2.1 Kertomus, kertoja ja kieli.....	18
2.2 Nimitys.....	29
2.3 Tunnistaminen.....	31
2.3.1 Henkilöviittaukset.....	34
2.3.1.1 Viittaus kokevaan subjektiin	35
2.3.1.2 Viittaukset muihin henkilöihin.....	39
2.3.1.3 Harvinaiset pronomini- viittaukset.....	43
2.3.1.4 Persoonattomat rakenteet ja refleksiivipronomini viittauskeinoina	45
2.3.2 Alistavan johtolauseen puuttuminen	49
2.3.3 Lainausmerkkien käyttö	53
2.3.4 Aikamuoto	56
2.3.4.1 KHD:n aikamuodot suomessa ja englannissa	57
2.3.4.2 KHD:n aikamuodot venäjässä.....	58
2.3.4.3 Erottava ja yhdistävä aikamuoto	60
2.3.5 Ekspressiiviset ainekset	64
2.3.6 Sisältö ja konteksti.....	67
2.3.7 Tulkinnallisuus	73
2.3.8 Implisiittisyys ja epäyhtenäisyys	77
2.4 Funktiot.....	79
2.4.1 Sanoja ja sanattomia mielenliikkeitä	81
2.4.2 Ironia, empatia, moniäänisyys ja monitulkintaisuus	89
2.4.3 Kaunokirjallisuuden peili?.....	96
2.5 Vakiintuminen kerrontatekniikkana.....	98
2.6 KHD ja moniäänisyys Dostojevskin romaaneissa	101
2.6.1 KHD ja kerronnan muotojen vuorottelu	101
2.6.2 Bahtinin polyfonia: illuusio tasa-arvosta.....	103
3 KHD JA KÄÄNTÄMISEN UNIVERSAALIT	111
3.1 Katsaus KHD:n kääntämisen tutkimukseen.....	111
3.1.1 Tarkastellut tutkimukset	113

3.1.2	Näkökulman siirtymät	114
3.1.3	Kielelliset muutokset	116
3.1.3.1	Yleisimmät muutokset	118
3.1.3.2	Tilannesidonnaisuus	119
3.1.4	Siirtymien vaikutus tekstin tulkintaan	120
3.1.5	Syyt muutokseen	122
3.1.5.1	Kielikohtaiset ongelmat	122
3.1.5.2	Kohdekulttuurin vaikutus	124
3.1.5.3	Tekstin selventäminen ja tulkinta	127
3.1.5.4	Tietoisuus	128
3.2	Kääntämisen universaalit	129
3.2.1	Eksplisiittistäminen	136
3.2.2	Normaalistaminen	147
3.2.3	Yksinkertaistaminen	152
3.2.4	Kategorioiden limittäisyys – vai ykseys?	156
3.2.5	Kääntämisen universaalien syyt	163
3.3	KHD ja kääntämisen universaalit törmäyskurssilla	171
3.3.1	Kielelliset muutokset käännösuniversaalien ilmentymänä	173
3.3.2	Yhteinen tausta	178
3.3.3	Siirtymien syyt, universaalien seuraukset	179
3.4	Käännösuniversaalit selityksenä näkökulman siirtymille	181
4	KHD KÄÄNNÖSAINEISTOSSA	188
4.1	Aineisto ja menetit	188
4.1.1	Romaanit ja niiden käännökset	188
4.1.2	Valitut KHD-katkelmat	191
4.1.3	Metodi	193
4.2	Siirtymät käännösaineistossa	201
4.2.1	Henkilöviittausten eksplisiittistäminen	212
4.2.2	Eksplisiittistävä johtolause	246
4.2.3	Muu eksplisiittistäminen	260
4.2.4	Persoonamuodon normaalistaminen	264
4.2.5	Välimerkityksen ja syntaksin normaalistaminen	268
4.2.6	Leksikaalinen normaalistaminen	283
4.2.7	Kuluvasta hetkestä menneeseen: aikamuodon normaalistaminen	291
4.2.8	Poikkeus: KHD:a vahvistava aikamuodon normaalistaminen	297
4.3	Yhteenveto: KHD:n heikkenemisen vaikutus tekstin tulkintaan	305

5 PÄÄTELMÄT	308
5.1 Eksplisiittistäminen ja normalistaminen selityksenä	308
5.2 Eksplisiittistämisen ja normalistamisen seuraukset	314
5.3 Käännöstiede ja narratologia toistensa täsmentäjinä	318
5.4 Kääntäjien tietoisuus – avain muutokseen	326
LÄHTEET	330
Kaunokirjallisuus	330
Tutkimuskirjallisuus	331
LIITE 1. VENÄJÄSTÄ KÄÄNNETTY AINEISTO.....	350
LIITE 2. KHD:N VAHVISTUMINEN VENÄJÄSTÄ KÄÄNNETYSSÄ AINEISTOSSA	446

1 Johdanto

Kerronnan näkökulma saattaa muuttua, kun teksti käännetään kielestä toiseen. Se saattaa siirtyä esimerkiksi tarinan henkilöltä sen kertojalle, tai muuttua monitulkintaisesta yksiselitteiseksi. Näkökulman muuttuminen vaikuttaa puolestaan aina siihen, kuinka lukija tekstiä tulkitsee: tiedämmehän arkikokemuksesta, että se, kuka puhuu, vaikuttaa siihen, mitä sanotusta ajattelemme. Yksi ja sama väite voi näyttäytyä tyystin eri valossa riippuen siitä, keneltä se on lähtöisin. Näin siksi, että se, *kuka* näkee, ei vaikuta ainoastaan siihen, miten hän näkemästään kertoo, vaan myös siihen, *mitä* hän näkee – tai ei näe. Sama kertomus eri näkökulmista kerrottuna voi olla aivan eri kertomus – sen tietävät kaikki, jotka ovat joskus kuunnelleet riidan molempia osapuolia.

Puhujan näkökulma värittää siis lähtökohtaisesti kaikkea, mitä hän sanoo. Puhujina voimme kuitenkin myös eläytyä jonkun toisen tilanteeseen, välittää hänen sanojaan tai näkökulmaansa, Bahtinin termein *vierasta sanaa*. Näin eri näkökulmat, omamme ja vieraat, limittyvät ja kerrostuvat puheessamme. Vierias sana on puheessamme mukana ehkä useammin kuin huomaammekaan. Mihail Bahtinin (1975) mukaan kaikkea inhimillistä viestintää värittää vuorovaikutus puhujan oman sanan ja vieraan sanan, oman näkökulman ja vieraan näkökulman, välillä. Puhumme siitä, mitä toiset puhuvat, ja keskustelumme ovat täynnä toisten ihmisten sanoja, niiden esittämistä ja tulkintaa. Nämä vieraat sanat välitämme enemmän tai vähemmän tarkasti ja puolueettomasti – tai usein pikemminkin puolueellisesti. Eikä vieras sana pysy muuttumattomana silloinkaan, kun pyrimme välittämään sen niin tarkasti kuin mahdollista: meidän puheemme luo dialogisoivan taustan, eräänlaisen kehyksen, joka asettuu vuorovaikutukseen vieraan sanan kanssa ja näyttää sen uudessa valossa. Siksi välitettyä puhetta ei voi tarkastella erillään siitä puheesta, jonka kautta se välittyy, uudesta kontekstistaan, joka dialogisoi ja siten muuttaa sen. (Bahtin 1975: 150–153 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 338–340). Bahtinin vieraan sanan tai *vieraan puheen* käsitettä kuvaakin havainnollisesti Vološinovin (1930/1990) klassinen määritelmä, joka tuo esiin välitetyn ja välittävän tahon yhtäaikaisen läsnäolon vieraassa puheessa ja samalla sen kaksitahoisen luonteen: vieras puhe on ”puhe puheessa, lausuma lausumassa, mutta samalla se on myös puhetta koskevaa puhetta, lausumaa koskeva lausuma” (emt. 138).

Vieraan sanan tai näkökulman välittämistä omassa puheessamme – tai, lyhyemmin, välitettyä diskurssia – voidaan lähestyä eri tavoin, ja erilaisissa tutkimusperinteissä siihen viitataan eri käsittein. Kielentutkimuksessa *referoinnilla* laajasti ymmärrettynä tarkoitetaan jonkun toisen puheen tai kirjoituksen esittämistä omassa tekstissä, niin kirjallisessa kuin suullisessakin

(Kalliokoski 2005: 11). Kertomuksen teoriassa on *näkökulman* tai *fokalisaation* ja *äänen* käsitteiden avulla tarkasteltu erikseen toisaalta sitä, kuka kertomuksessa näkee – eli kuka ajattelee, havaitsee, tuntee – ja toisaalta sitä, kuka puhuu – eli kuka nämä mielenliikkeet välittää (Genette 1972/1980: 186, 189). Kertomuksessa vierasta puhetta voidaan välittää eri *puhekategorioiden* tai *kerronnan muotojen* avulla, joissa välittävän tahon (kertojan) ja välitetyn tahon (henkilön) näkökulmat tai äänet pääsevät esille eri suhteissa (ks. esim. Lehtimäki & Tammi 2010).

Vieraan sanan välittämistä on myös kääntäminen. Kun näkökulma muuttuu käännoksessä, kyse ei kuitenkaan ole vain siitä uudesta värityksestä, jonka uusi konteksti, uusi kieli- ja kulttuuriympäristö käännetyille tekstile antavat, tai niistä tapauksista, joissa kääntäjä, esimerkiksi ideologisista syistä, tietoisesti muokkaa tekstin näkökulmaa. Jo käännosprosessi sinänsä saattaa muuttaa tekstin näkökulmaa – silloinkin, kun kääntäjä ei tietoisesti pyri näkökulman muutokseen, ja joskus niin hienovaraisesti, ettei kääntäjä edes huomaa näkökulmaa muuttaneensa. Tällöin sanottu ei käännoksessä enää tunnukaan kuuluvan samalle puhujalle kuin lähdetekstissä; näkökulma on siirtynyt puhujalta toiselle. Tällöin myös suhtautumisemme sanottuun muuttuu.

Näkökulman kääntäminen on aiheena laaja. Sen tutkimus vaatiikin rajausta, jonka avulla näkökulman käsite avautuu kattavasti, mutta kuitenkin hallittavasti. Pureudun näkökulman kääntämisen ongelmiin tarkastelemalla *vapaata epäsuoraa esitystä* (engl. *free indirect discourse*, ven. *несобственно-прямая речь*), joka on ollut kieli- ja kirjallisuustieteissä, erityisesti kertomuksen teoriassa, jatkuvan mielenkiinnon kohde 1900-luvun alkupuolelta asti. Sitä, mitä vapaa epäsuora esitys oikein on, havainnollistaa hyvin sen toinen suomenkielinen nimitys, *kertojan ja henkilön diskurssi (KHD)*, jota siirryn myöhemmin tässä tutkimuksessa käyttämään. Vapaa epäsuora esitys on näkökulmateknikka tai kerronnan muoto, jossa yhdistyvät toisaalta vieras, toisaalta puhujan oma sana – fiktiivisessä kertomuksessa toisaalta kertomuksen henkilön, toisaalta sen kertojan näkökulma ja ääni. Se välittää henkilön tajuntaa tai tämän puhetta, mutta samalla myös kertojan asennetta niihin – milloin ironisoivaa, milloin empaattista, milloin neutraalia.

Vapaan epäsuoran esityksen tärkeimpinä kielellisinä tuntomerkkeinä mainitaan yleensä johtolauseen puuttuminen, viittaus kokevaan henkilöön kolmannen persoonan pronominilla ja suoralle esitykselle tyypillisten syntaktisten ja leksikaalisten ainesten käyttö. Se siis eroaa muista välitetyn diskurssin muodoista sikäli, että erottuu taustastaan heikommin kuin epäsuora esitys (jonka erottaa kerronnasta johtolause) tai suora esitys (jonka erottavat kerronnasta ensimmäisen persoonan muodot), jolloin vieraan sanan erottaminen taustastaan vaikeutuu. Näin vapaa epäsuora esitys sulauttaa vieraan sanan puhujan luomaan kehykseen, kerrosta tekstin näkökulmat ja tuo samalla etualalle sen, mikä on läsnä kaikissa välitetyn diskurssin muodoissa: vieraan sanan ja puhujan oman sanan yhtäaikaisen läsnäolon tekstissä ja sen, miten puhujan oman sanan muodostama kehys väistämättä vaikuttaa vieraaseen sanaan. Vapaata epäsuoraa esitystä voikin lähestyä työkaluna, joka auttaa herkistymään

tekstiin upotetuille päällekkäisille, kerrostuneille näkökulmille – ja toisaalta näiden näkökulmien implisiittisyydelle, sille, ettei niiden läsnäoloa osoiteta tekstissä eksplisiittisen selvästi.

Vapaa epäsuora esitys on yleinen kerronnan keino niin vakavaksi kuin viihteelliseksikin luokitellussa kaunokirjallisuudessa, mutta yhtä lailla myös faktuaalisessa narratiivissa. Nykyään lähes jokainen kertovaa tekstiä kääntävä joutuu ennemmin tai myöhemmin tekemisiin vapaan epäsuoran esityksen kanssa – vaikka ei sitä tunnistaisikaan. Vapaa epäsuora esitys onkin tutkimuskohteena relevantti pitkään kestäneen narratologisen suosionsa lisäksi myös yleisyytensä takia. Voidaan olettaa, että vapaan epäsuoran esityksen suosio toisaalta narratologian tutkimuskohteena, toisaalta kerronnan keinona erilaisissa narratiiveissa perustuu juuri sen tarjoamaan mahdollisuuteen kerrosta tekstin näkökulmia ja samalla tuoda ne tekstiin osin implisiittisinä, osoittelematta.

On totta, että tekstuaalisen näkökulman rajaaminen vain yhteen tekniikkaan – oli se mikä tahansa – voi kattaa vain pienen osan ilmiöstä itsestään. Tässä tutkimuksessa analyysin kohdistaminen yhteen esitysmuotoon johtuu pitkälti rajauksellisista syistä. Kun tutkimusmenetelmänä on käännosvertailu, kasvaa analysoitava tekstimäärä kielensisäiseen tutkimusasetelmaan verrattuna väistämättä moninkertaiseksi – erityisesti, kun tarkastelun kohteena on useampi käännos samasta lähdetekstistä. Rajauksesta huolimatta vapaan epäsuoran esityksen ja muiden välitetyn diskurssin muotojen väliset suhteet eivät voi olla nousematta käännosanalyysissa esille: niiden vuorottelu tekstissä on olennainen osa sitä kontekstia, jonka pohjalta niin lähdetekstin kuin käännöksenkin lukija tulkitsee tekstin välittävän tiettyä näkökulmaa. Viime kädessä vapaata epäsuoraa esitystä – tai ylipäättään mitään muutakaan välitetyn diskurssin muotoa – ei voi tarkastella erillään muista, sen kanssa vuorottelevista ja vuorovaikutuksessa toimivista muodoista (ks. Jahn 1994).

Juuri vapaan epäsuoran esityksen valinta tarkastelun kohteeksi taas johtuu ennen kaikkea siitä, miten se käyttäytyy käännöksissä. Vapaan epäsuoran esityksen kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa on poikkeuksetta havaittu, että käännöksissä se korvataan usein muilla tekniikoilla. Kun tarkastelukulmaa on laajennettu välitetyn diskurssin eri muotojen kääntämiseen, on saatu viitteitä siihen, että vapaa epäsuora esitys heikkenisi käännöksissä tai jäisi niistä pois useammin kuin muut välitetyn diskurssin muodot (ks. Taivalkoski-Shilov 2006b: 138, 140). Kun vapaa epäsuora esitys heikkenee käännöksessä, sen välittämän fiktiivisen henkilön näkökulman korvaa yleensä kokonaan tai osittain kertojan näkökulma. Toisinaan taas henkilön näkökulmaa kehystänyt kertojan arvio häviää ja näkökulma siirtyy puhtaasti henkilölle. Se, mikä käännöksissä tällöin heikkenee tai katoaa, on siis juuri vapaalle epäsuoralle esitykselle ominainen näkökulmien kerrostuneisuus ja siitä nouseva monitulkintaisuus.

Tällä puolestaan on seurauksensa tekstin tulkinnalle. Vapaan epäsuoran esityksen heikkeneminen ja näkökulman muutos vaikuttavat aina siihen, mitä me tekstistä luemme. Kun näkökulma siirtyy käännöksessä lähemmäs kertojaa, johtaa se tyypillisimmillään siihen, että lukijan kokema etäisyys henkilöstä kasvaa. Käännöksen lukija ei pääse seuraamaan henkilön mielenliikkeitä yhtä

välittömästi ja läheltä kuin lähdetekstin lukija. Tämä puolestaan voi vaikuttaa siihen, miten voimakkaasti lukija eläytyy henkilön tilanteeseen ja samastuu tähän. Näkökulman siirtymien vaikutukset ovat kuitenkin erilaisia kontekstista riippuen: ne voivat johtaa vaikkapa siihen, että vaikutelma henkilön voimakkaasta tunnekuohusta laimenee tai siihen, että henkilön subjektiivisesta mielipiteestä tulee kertomuksen maailmassa objektiivinen totuus.

Juuri näkökulman siirtymien vaikutukset tekstin tulkinnalle pakottavat pohtimaan, miksi ne ovat käänöksissä niin yleisiä. Pyrkivätkö kääntäjät tietoisesti muuttamaan tekstin tulkintaa? Tuskin. Aiemmissa tutkimuksissa ilmiön on katsottu johtuvan eroista tarkastelun kohteina olleiden lähde- ja kohdekielten tai niiden edustamien kirjallisten kulttuurien välillä. Kuitenkin vapaan epäsuoran esityksen on havaittu heikkenevän eri kieliparien välillä ja eri aikoina tehdyissä käänöksissä, 1700-luvulta 1900-luvulle. Tämä väitöskirja osoittaa, että nyt 2000-luvun alussa ongelma on edelleen ajankohtainen. Ongelma siis pysyy, vaikka tarkastellut kieliparit, käänössuunnat ja käänösten ajankohdat vaihtelevat. Siksi oletankin, ettei kielikohtaisten tai tietyn kulttuurin kirjallisiin konventioihin liittyvien ongelmien osoittaminen riitä selittämään koko ilmiötä. Päinvastoin, ongelman levinneisyys viittaa siihen, että siinä on kyse pikemminkin tekijöistä, jotka säätelevät kääntämistä yleensä.

Väitänkin, että käänöksissä havaitut näkökulman siirtymät voidaan selittää osana laajempaa ilmiötä, käänösten eksplisiittistämistä ja normalistamista, jotka ovat kääntämisessä niin laajalle levinneitä käytäntöjä, että niitä on käänöstutkimuksessa ehdotettu nk. *kääntämisen universaaleiksi* eli tendensseiksi, jotka luonnehtisivat kääntämistä yleensä, kieliparista ja tekstilajista riippumatta. Tutkimusaineistoni tarkastelu paljastaa, että vapaan epäsuoran esityksen heikkeneminen käänöksissä tai katoaminen niistä johtuu ennen kaikkea sellaisista kielellisistä muutoksista, jotka tarkentavat tekstiä ja yhtenäistävät sen perspektiivisidonnaisia piirteitä – ja joita voidaan siis tarkastella eksplisiittistämisen ja normalistamisen ilmentyminä. Jos näin on – jos vapaan epäsuoran esityksen heikkeneminen johtuu eksplisiittistävästä ja normalistavasta kielellisestä muokkauksesta, ja jos eksplisiittistäminen ja normalistaminen ovat luonteenomaisia kaikelle kääntämiselle – selittää se, miksi vapaan epäsuoran esityksen heikkeneminen käänöksissä on niin yleistä.

Tutkimukseni ei kuitenkaan kuulu varsinaiseen kääntämisen universaalien tutkimukseen. En kysy aiemman tutkimuksen tapaan, ovatko käänökset lähdetekstejään (tai muita tekstejä) eksplisiittisempiä tai normaalimpia. En myöskään pyri selittämään, miksi ne olisivat sellaisia. Sen sijaan hyödynnän tähänastista kääntämisen universaalien tutkimusta testaamalla kahden universaaliehdokkaan selitysvoimaa: käytän niitä selityksenä ilmiölle, jota ei aikaisemmin ole tarkasteltu käänösuniversaalitutkimuksen kontekstissa – vapaan epäsuoran esityksen heikkenemiselle käänöksissä ja siihen liittyville näkökulman muutoksille. Tarkastelen siis kääntämisen universaaleja korkeamman tason ilmiönä, joka selittää alemman tason ilmiön – eksplisiittistävät ja normalistavat kielelliset muutokset, jotka johtavat

näkökulman siirtymiin käänöksissä. Samalla kontekstualisoin näkökulman siirtymät liittämällä ne osaksi laajempaa ilmiötä.

Tutkimukseni poikkeaa tyypillisestä kääntämisen universaalien tutkimuksesta myös siinä suhteessa, että lähestyn mahdollisia kääntämisen universaaleja ruohonjuuritason analyysistä, tekstin lähiluennasta, käsin. Laajoja elektronisia aineistoja hyödyntävä tutkimus – jota suurin osa käänösuniversaalien tutkimuksesta edustaa – voi tarjota vakuuttavia määrällisiä tietoja tiettyjen tendenssien yleisyydestä, mutta ei pureutua tekstien tulkintaan ja siis siihen, mitä *merkitystä* mahdollisesti universaaleilla tendensseillä tekstien luennalle on. Tässä väitöskirjassa tarkastelun kohteena ovatkin käänösuniversaalien selitysvoiman lisäksi niiden mahdolliset seuraukset tekstin tulkinnalle: kysyn, mitä merkitystä on sillä, että käänöksiä eksplisiittistetaan ja normalistetaan. Vapaan epäsuoran esityksen kääntäminen tarjoaa konkreettisen kontekstin, joka havainnollistaa sitä, miten eksplisiittistävät ja normalistavat muutokset voivat tekstin luentaan vaikuttaa.

Samalla joudun kysymään, miksi eksplisiittistamisellä ja normalistamisella on tällaisia seurauksia juuri vapaan epäsuoran esityksen kontekstissa. Tähän kysymykseen vastaaminen vaatii vapaan epäsuoran esityksen tarkastelua uudesta näkökulmasta: aiemman, kieli- tai kirjallisuustieteellisen viitekehyksen sijaan lähestyn vapaata epäsuoraa esitystä kääntämisen universaalien muodostamasta viitekehystä käsin. Samalla, kun havaitsemme, että vapaata epäsuoraa esitystä heikentäviä kielellisiä muutoksia yhdistää eksplisiittistävä ja normalistava tendenssi, huomaamme myös, mitä yhteistä on niillä kielellisillä piirteillä, joita kieli- ja kirjallisuustieteellisissä selvityksissä on perinteisesti pidetty vapaan epäsuoran esityksen tuntomerkkeinä: niitä yhdistävät implisiittisyys ja perspektiivisidonnaisten piirteiden epäyhtenäisyys. Implisiittisyys näkyy siinä, ettei esityksessä osoiteta suoraan, esimerkiksi johtolauseen avulla, että kyse on kertomuksen henkilön sanoista tai mielenliikkeistä, ja siinä, että tähän henkilöön viitataan yleensä pronomiinilla tarkempien henkilöviittausten sijaan. Tiettyä perspektiivin epäyhtenäisyyttä esitykseen luo henkilölle kuuluvien subjektiivisten ainesten yhdistäminen kerronnan luomaan kehykseen, jossa kokevaan henkilöön viitataan kolmannessa persoonassa. Väitän, että juuri nämä ominaisuudet tarjoavat avaimen näkökulman siirtymiin käänöksissä: vapaan epäsuoran esityksen implisiittisyys ja pintatason epäyhtenäisyys ovat ristiriidassa kääntämistä yleensä luonnehtivan eksplisiittistävän ja normalistavan tendenssin kanssa. Sekä implisiittisyydessä että epäyhtenäisyydessä on kyse näkyvän koheesion, kielellisen sidoksisuuden, puutteesta, joka vaatii lukijan tulkintaa semanttisen koherenssin, tekstin sisällöllisen yhtenäisyyden, synnyttämiseksi. Käänösten eksplisiittistävät ja normalistavat muutokset taas vahvistavat koheesiota, sillä ne tuovat kääntäjän tulkinnan – hänen luomansa koherenssin – tekstin pintarakenteeseen. Kun eksplisiittistävä tendenssi kohtaa tekstin implisiittisyyden, normalistava tendenssi sen epäyhtenäisyyden, on yhteentörmäys odotettavissa.

Näin ollen väitöskirjani tarjoaa kääntämisen universaalien tutkimukselle myös uudenlaisen keinon *operationaalistaa* eksplisiittistämisen ja

normaalistamisen abstraktit käsitteet. Kun vapaa epäsuora esitys hahmotetaan kielellisesti implisiittisenä ja epäkoherenttina esitysmuotona, se toimii ympäristönä, johon käännosten eksplisiittistämisen ja normaalistamisen voi olettaa kohdistuvan. Samalla muutokset, joita siihen käännoksissä kohdistuu, havainnollistavat sitä, minkälaisia konkreettisia muotoja eksplisiittistäminen ja normaalistaminen voivat saada.

Lähestyn tutkimuskohdettani niin käännöstieteellisten kuin kertomusteoreettistenkin käsitteiden avulla. Hyödynnän klassisen (struktuurilistisen) narratologian käsitteitä (vapaa epäsuora esitys ja sen lähikategoriat) käännovertailun työkaluina, joiden avulla paikannan ja luokittelen käännettäessä tapahtuneet näkökulman siirtymät. Siirrän näkökulman siirtymien tarkastelun kuitenkin uuteen kontekstiin, kääntämisen universaalien viitekehukseen, joka mahdollistaa niihin johtaneiden kielellisten muutosten hahmottamisen yhtenäisenä ilmiönä – osana kääntämisessä vaikuttavaa eksplisiittistävä ja normaalistavaa tendenssiä.

Tämä väitöskirja pohjautuu lisensiaatintutkimukseeni (Kuusi 2008). Tarkoitukseni on terävöittää ja uudistaa tutkimuksen argumentointia ja tutkimusoletukseni perusteluja ennen kaikkea vapaan epäsuoran esityksen kuvauksen, kääntämisen universaalien tutkimuksen ja oman tutkimushypoteesini tieteenfilosofisen perustan osalta. Tutkimusaineistoni koostuu vapaata epäsuoraa esitystä sisältävistä katkelmista, jotka on valikoitu F. M. Dostojevskin romaanista *Prestuplenie i nakazanie (Rikos ja rangaistus)* ja katkelmien käännoksistä suomeen ja englantiin. Lisensiaatintutkimuksessani tarkastelun kohteena oli viisi suomennosta¹ ja kaksi englanninkielistä käännoä. Nyt täydennän aiempaa käännoanalyysiani laajentamalla aineistoa romaanin uusimpaan suomennokseen (Olli Kuukasjärven suomennos vuodelta 2008), mikä tekee suomennosaineistosta paitsi historiallisesti kattavan, myös ajankohtaisen.

Rakenteellisesti väitöskirjani jakaantuu taustoitukseen (luvut 2–3.2), tutkimusoletukseen perusteluineen (3.3–3.4) ja käännovertailuun (4).

Luvussa 2 taustoitatan tutkimukseni i) tarkastelemalla ensin lyhyesti kertomuksen teorian peruskäsitteistöä ja ii) sitten, perusteellisemmin, vapaata epäsuoraa esitystä, sen kielellisiä ja kielenulkoisia tuntomerkkejä, tunnistamisen edellytyksiä, pragmaattisia funktioita ja vakiintumista kerrontatekniikkana. Samalla tarkennan vapaan epäsuoran esityksen aikaisempaa, kieli- ja kirjallisuustieteellistä määritelmää käännoä tutkimuksen näkökulmasta. Viimeiseksi suhteutan ilmiön omaan aineistooni tarkastelemalla vapaata epäsuoraa esitystä ja tekstin näkökulmaa Dostojevskin tuotannossa.

Luvussa 3 i) tarkastelen sitä, miten aiemmat tutkimukset ovat käsitelleet vapaan epäsuoran esityksen heikkenemistä käännoksissä, ii) tuon kysymyksen uuteen, kääntämisen universaalien tarjoamaan viitekehukseen ja iii) esitän sen pohjalta oman tutkimusoletukseni perusteluineen.

¹ Tai, laskutavasta riippuen, neljä (neljä suomennosta ja yhden suomennoksen uudistettu versio, joka kuitenkin poikkeaa alkuperäisestä versiostaan merkittävästi (ks. tarkemmin luvusta 4).

Luvussa 4 osoitan käännösvertailun avulla tutkimusoletukseni oikeaksi, ja luvussa 5 pohdin tutkimukseni tuloksia ja merkitystä.

2 Kertojan ja henkilön diskurssi (KHD)

2.1 Kertomus, kertoja ja kieli

Kertomuksen teoriassa äänen ja näkökulman käsitteet muodostavat klassisen tavan hahmottaa tekstin jako toisaalta kertovaan tahoon, toisaalta taas puheeseen, havaintoon tai kokemukseen, jota kertova taho välittää, mutta joka ei välttämättä kuulu sille itselleen (ks. esim. Genette 1972/1980: 186, 189, 214; Rimmon-Kenan 1983/1991: 92–93). Kertomuksen ääni on yleensä kertojan; sen välittämä näkökulma voi kuitenkin olla myös kertomuksen henkilön. Näin kertomuksen ajatellaan jakautuvan kahteen tasoon, kerrontaan ja kerrottuun, tai venäläisiltä formalisteilta periytyvin termein *tarinaan (fabula, story)* ja *juoneen/diskurssiin (sjužet, discourse)*.² Edellisellä tarkoitetaan kertomusta sellaisena, jollaisena sen kuvitellaan ”todella” tapahtuneen kertomuksen fiktiivisessä maailmassa, jälkimmäisellä taas teoksen ilmaisutasoa eli sitä, miten kertomus tarinan esittää – missä järjestyksessä, kenen näkökulmasta jne. Diskurssin tasolla kertoja siis kertoo, mitä fiktiivinen henkilö tarinan tasolla kokee. (Culler 1981: 170; Tammi 1992: 88–91.)

Klassiset kertojaluokitukset perustuvat kertojan ja tarinan väliseen suhteeseen: kertojia voidaan luokitella muun muassa sen mukaan, esiintyykö kertoja henkilönä omassa tarinassaan vai ei. Edellisessä tapauksessa kertoja on *homodiegeettinen*, jälkimmäisessä *heterodiegeettinen*. Kun kertoja on heterodiegeettinen, henkilöistä kerrotaan kolmannessa persoonassa; homodiegeettinen kertoja voi sen sijaan viitata henkilöön – itseensä henkilönä – ensimmäisessä persoonassa. Se, missä persoonassa kerronta tapahtuu, on siis seurausta kertojan osallisuudesta tai osattomuudesta kertomaansa tarinaan. (Genette 1972/1980: 243–248, Rimmon-Kenan 1983/1991: 120–121.) Stanzel (1979/1984: 48–49) käyttää samoin perustein tapahtuvaa jaottelua, vaikkakin eri nimityksiä: hänen *minä-* ja *hän-kerrontansa* eroavat toisistaan juuri sen suhteen, sijaitsevatko kertoja ja henkilöt samalla ontologisella tasolla (minä-kerronta) vai eivät (hän-kerronta). Erottava tekijä on siis kertojan osallistuminen kerrottuun, ei persoonamuotojen käyttö sinänsä – siis ensimmäisen tai kolmannen persoonan muotojen esiintyminen kerronnassa dialogin ulkopuolella (emt. 48). Kuten Cohn (1981: 164) osuvasti tiivistää, minä-kerronnassa tarinan ja diskurssin välillä

² Toiset tutkijat jakavat kertomuksen kahden sijasta kolmeen tasoon (vrt. Tammen ”teksti esittää, miten kertoja kertoo, että henkilöt havaitsivat (1992: 11)”); olennaista eroa kaksi- ja kolmetasoisien mallin välillä ei kuitenkaan ole (Culler 1981: 170).

vallitsee eksistentiaalinen jatkuvuus, kun taas hän-kerronnassa niiden välinen suhde on puhtaasti kognitiivinen.

Jaottelujen keskeisistä käsitteistä ei kuitenkaan vallitse yksimielisyyttä, ja eri tutkijat ovatkin toistuvasti kyseenalaistaneet niin kertojan hahmon kuin kertomuksen jaottelun tarinaan ja diskurssiinkin. Tarinan ja diskurssin käsitteiden osalta kiistaa ovat aiheuttaneet muun muassa niiden hierarkkiset suhteet. Vaikka tarinan ei ajateltaisikaan edeltävän diskurssia ajallisesti, se käsitetään kuitenkin yleensä diskurssin loogiseksi edellytykseksi. Toisaalta lukijan havaintojärjestyksen näkökulmasta diskurssi synnyttää tarinan: se on syy, joka saa lukijan konstruoimaan tarinan tapahtumiseen (Culler 1981: 183). Culler (1981: 170–170) painottaakin, että tutkijan on yksinkertaisesti käsiteltävä diskurssia *ikään kuin* se esittäisi diskurssista riippumattomia, itsenäisiä tapahtumia, joilla on todellinen järjestys, jota kerronta voi joko noudattaa tai olla noudattamatta.³ Chatmanin (1988: 12, 14) mukaan strukturalistisen narratologian näkökulmasta tarinaa ja diskurssia tulisikin pitää synkronisina, samanaikaisina, ja niiden erottamista toisistaan yleensäkin vain puhtaasti teoreettisena apuvälineenä. Kerronnan ja kerrotun välillä ei ole todellista rajaa, joka lopullisesti erottaisi ne toisistaan; kyseessä on analyyttinen työkalu, yritys tarkastella erikseen asioita, jotka todellisuudessa ovat erottamattomia (Phelan 2001: 51; Chatman 2001: 117).

Lukemistilanteen näkökulmasta voidaankin Culleria mukaillen sanoa, että diskurssi synnyttää tarinan: kerrottu maailma syntyy lukijan tulkitessa kerrontaa. Kaunokirjallisuudessa vain diskurssi on olemassa sanan varsinaisessa merkityksessä: tarina, tai mielikuva siitä, syntyy lukijan mielessä diskurssin vaikutuksesta. (Ks. esim. Tammi 1992: 89; Bortolussi & Dixon 2003: 191.) Toisaalta vaikutus ei ole koskaan yksisuuntainen, sillä samalla, kun tarina syntyy diskurssin tulkinnasta, diskurssia tulkitaan tarinan kontekstissa. Käännössiirtymien tarkastelu havainnollistaakin erinomaisesti sitä, miten tarina ja diskurssi ovat elimellisesti sidoksissa toisiinsa ja erotettavissa vain teoriassa. Muutokset käännetyssä kerronnassa voivat vaikuttaa käännöksen lukijan muodostamaan kuvaan kerrotusta; toisaalta ne ovat aina seurausta siitä, minkälaisen mielikuvan tarinasta kääntäjä-lukija on lähdetekstin diskurssin pohjalta konstruoinut. Kääntäjällä on tekstin prosessoinnissa kaksi roolia; hän on yhtä aikaa (vanhan) diskurssin tulkitsija ja (uuden) diskurssin tuottaja.

Myös kertojan käsite on ollut kertomuksen teoreetikoille kiistakapula. Kertomuksen kielen kannalta kertojan käsitteessä on kyse siitä, kuka kertomuksessa vastaa normaalin puhetilanteen puhujaa eli on ns. *diskurssin*

³ Culler kuitenkin korostaa, että samalla – edellisen näkemyksen kanssa dekonstruktivistisen yhteensovittamattomalla tavalla – tarina voi olla myös diskurssin seurausta siinä mielessä, että sen keskeiset tapahtumat muotoutuvat diskurssin merkitykselliseksi tekemisen vaatimuksista (1981: 172 ja *passim*). Chatman (1988) on kritisoinut Cullerin logiikkaa diskurssin käsitettä hämärtävänä, sen samastamisena teemaan tai teoksen muihin laajempiin merkityksiin, jotka eivät sijaitse sen paremmin kerronnassa kuin kerrotussakaan, vaan niiden muodostamassa kokonaisuudessa (emt. 12).

subjekti. Koska tekstin varsinainen tekijä kuuluu sen ulkopuolelle eikä hänen äänensä kuulu tekstissä suoraan – esimerkiksi tekstin tila- ja aikasuhteita ei voi hahmottaa tekijän sijainnista käsin – korvaa puhetilanteen puhujan kerronnassa kertoja, eräänlainen deiktinen keskus, jonka mukaan tekstin tila- ja aikasuhteet määräytyvät. (Padučeva 1996: 200–202.) Silloin, kun kerronta tapahtuu kolmannessa persoonassa eikä kertoja viittaa suoraan itseensä, tämä jää ikään kuin näkymättömäksi: mikään yksittäinen kielellinen piirre ei suoraan osoita kertojan olemassaoloa. Suorien viitteiden puuttuessa kertojan läsnäoloa on perusteltu epäsuorilla osoituksilla tekstiä järjestävän tajunnan läsnäolosta: näitä ovat muun muassa esitettyjen asioiden ja niiden esitystavan valinta, puitteiden kuvaus, henkilöiden tunnistaminen ja kuvaus, dialogia sitovat johtolauseet, yhteenvedot ja kommentit (ks. Padučeva 1996: 336–337; Rimmon-Kenan 1983/1991: 122–127).

Osa tutkijoista, ehkä näkyvimpänä Banfield (1973, 1982), katsoo, ettei kaikissa teksteissä voida osoittaa selvää kertojaa⁴; enemmistö (ks. esim. Pascal 1977, Bal 1985, Rimmon-Kenan 1983/1991, Toolan 1990) näyttää kuitenkin hyväksyvän kertojan tekstissä aina läsnäolevaksi hahmoksi, joka määritellään vaihdellen tekstin puhujaksi, kokoavaksi tietoisuudeksi, ääneksi, kertovaksi agentiksi, (antropomorfisten miellelyhtymien välttämiseksi) deiktiseksi keskuksiksi tai, kuten Mäkelä (2005: 11) tiivistää, tarinan kertomiseen käytettyjen kirjallisten keinojen summaksi. Fludernik (1993: 443) korostaakin, että vaikka teksteillä ei aina olekaan kertojaa, niissä on kuitenkin kerrontaa: kertojan käsite voidaankin hahmottaa jatkumona persoonallisesta, näkyvästä kertojasta piilevän kerronnallisen äänen kautta aina objektiiviseen, taustalle jäävään kertovaan funktioon asti, tekstistä riippuen. Kerronnan hahmottamisen personifoiduksi kertojan hahmoksi Fludernik selittää kognitiivisesta, kehysteoreettisesta näkökulmasta lukijan projektioksi: lukija soveltaa tekstiin suullisen tarinankerronnan kehyksiä, joiden ohjaamana hän ajattelee tarinan edellyttävän kertojaa (emt. 448; ks. myös Fludernik 1996: 47). Samaan tapaan lukijan näkökulmasta kertojahahmoa tarkastelleet Bortolussi ja Dixon (2003) tiivistävät, että kertoja on ennen kaikkea lukijan tulkintaa, vaikka tekstuaaliset piirteet antavatkin sille kimmokkeen (emt. 60, 72–74, 95–96, 191).

Aivan kuten lukija konstruoi tarinan diskurssin pohjalta, hän siis muodostaa myös mielikuvan sen kertojasta, jonka hän ajattelee lausuvan tekstin diskurssin. Jälkiklassinen, kognitiivisesti suuntautunut kertomuksen teoria pyrkiikin

⁴ Banfieldin ajatus kertojattomista teksteistä perustuu siihen, että lauseet – ja tekstit – jotka eivät sisällä ensimmäisen ja toisen persoonan, puhujan ja vastaanottajan, näkyvää vuorovaikutusta, eivät ole kommunikatiivisia eikä niissä siksi voi olla kertojaa, edes näkymätöntä tai taustalle vetäytynyttä. Banfieldin runsaasti (ainakin narratologien taholta voittopuolisesti negatiivista) huomiota saanutta näkemystä on arvosteltu erityisesti siitä, että se perustuu yksittäisten virkkeiden analyysiin eikä ota huomioon kertovan tekstin kokonaisuutta (Banfieldin kritiikistä ks. McHale 1983, Toolan 1988, 1990, Jahn 1992). Fludernik (1993: 381) taas näkee Banfieldin perusongelmaksi kaunokirjallisen teoksen kielen tarkastelun muusta kielenkäytöstä erillään.

selittämään erilaisia kerronnallisia ilmiöitä seurauksena lukijan kognitiivisesta osallistumisesta tekstin merkitysten muodostumiseen – erotuksena klassisen tai strukturalistisen vaiheen pyrkimyksestä tunnistaa ja luokitella erilaisia kerronnallisia ilmiöitä niiden tekstuaalisten piirteiden perusteella. Kertojan hahmon lisäksi lukijan tulkinnalla on selitetty myös kertojan toimintaa ja nimenomaan tämän roolia kertomuksen havaittajana, fokalisoijana. Kun esimerkiksi Prince (2001: 46) katsoo, ettei kertoja – joka kuuluu diskurssin tasolle – voi fyysisesti havaita tarinan tasolla, huomauttavat Bortolussi ja Dixon (2003), että lukijan kannalta tuntuu järkevältä suhtautua kertojaan *ikään kuin* tämä todella näkisi kertomansa: näkemisen metaforisuudella tai kertojan ja henkilöiden ontologisilla tasoilla ei ole lukijalle suurta merkitystä. Lukija tulkitsee näkökulman tekstuaalisia piirteitä sen oletuksen valossa, että kertoja on kuin keskustelukumppani, joka tietää riittävästi kerrotusta, jolla on jokin päämäärä sen esittämisessä ja joka on yhteistyöhaluinen sikäli, että esittää kertomuksen ymmärtämiseksi riittävästi (mutta ei liikaa) tietoa. Myös havainnon kuvauksissa lukija olettaa kertojalla olevan tietoa havaitsemisesta ikään kuin tämä olisi ollut kerrotussa läsnä – riippumatta siitä, ajatteleeko hän kertojan todella olleen läsnä vai ei. Erityisesti silloin, kun teksti jatkuvasti osoittaa tai antaa ymmärtää tietyn henkilön havaitsevan, syntyy vaikutelma kertojan pääsystä henkilön havaitsevaan mieleen, jolloin lukija tulkitsee kertojan havaitsevan sen mitä henkilökin. Näkökulman tekstuaaliset piirteet ovat osa diskurssia, mutta näkeminen sinänsä lukijan konstruktio, mielikuva, jonka hän tekstissä esitetystä havaitsemisesta kerronnan perusteella muodostaa. (Emt. 173–176, 189–194.) Vaikutelma havaitsemisesta tai fokalisaatiosta onkin ennen kaikkea tulkinnallinen, ei tekstuaalinen ilmiö (Fludernik 1996: 345).

Princen perustelu sille, miksi kertoja ei voi havaita, on lähtökohtaisesti ongelmallinen jo siksi, että se perustuu sinänsä keinotekoiseen jaotteluun tarinan ja diskurssin välillä. Yhtä keinotekoisena on pidettävä myös jakoa kokevan subjektin näkökulmaan ja kertovan agentin verbalisoivaan ääneen. Kuten Sanders ja Redeker (1996: 292) kirjoittavat, näkeminen ja kertominen ovat käytännössä erottamattomia, sillä näkökulman – ajatusten ja havaintojen – välittämiseen tarvitaan aina ääntä. Tai, toisin päin: kertominen edellyttää aina havaitsemista ja välittää kertojan näkökulmaa kerrottuun (Phelan 2005: 115). Näkeminen ja kertominen kohtaavatkin kertojan hahmossa. Phelanin mukaan silloinkin, kun kertoja näyttäisi pysyvän puhtaasti diskurssin tasolla, se havaitsee tavalla, jota on kutsuttava fokalisaatioksi. Havaitseminen ei vaadi läsnäoloa kerrotussa maailmassa: kerronnan konventiot sallivat kertojan havaita kerrottua ja toimia siten lukijan ”linsseinä” kerrottuun olematta siinä fyysisesti läsnä. Jos kertoja ei voi havaita kerrottua, eivät lukijatkaan voi havaita sitä muuten kuin fokalisoivan henkilön kautta, sillä lukijat saavat tietonsa kerrotusta kertojalta. Siksi kertojan roolin rajaaminen pelkkään kerrontaan ei vastaa lukijan kokemusta kerronnan dynamiikasta. (Phelan 2001: 52, 57–58; 2005: 114–117.)

Tulkinnallisilla tekijöillä on pyritty selventämään myös kiistanalaista sisäistekijän käsitettä (*implied author*), jolla termin alunperin lanseerannut Booth (1961) tarkoitti historiallisen (varsinaisen) tekijän tiettyä kertomusta varten

luomaa implisiittistä versiota itsestään (emt. 70–71). Kyseessä on siis eräänlainen tekstistä rakentuva tai tekstin perusteella pääteltävissä oleva oletus tekijästä. Chatman (1978, 1990) havainnollistaa sisäistekijän roolia kuvaamalla kerronnan kommunikaatiotilanteen kolmitasoiseksi siten, että tekstin todellinen tekijä viestii sen todelliselle lukijalle, sisäistekijä sisäislukijalle (jolla tarkoitetaan tekstin perusteella muodostuvaa mielikuvaa lukijasta, eräänlaista oletuslukijaa) ja kertoja vastaanottajalle tai yleisölle (*narratee*, kertomukseen oletettu kuuntelija). Kerronnan ainoa ääni on edelleen kertojan; sisäistekijä luo niin kertojan äänen kuin sen sisältämät henkilöidenkin äänet, jolloin sisäistekijä voidaan ajatella myös tekstin muodostamaksi kokonaisuudeksi. Sisäistekijän käsitteen avulla voidaan selittää, miksi koko teoksen normit ja arvot toisinaan poikkeavat kertojan normeista ja arvoista – eli miksi kertoja voi näyttäytyä lukijalle epäluotettavana. (Chatman 1978: 148–151; Rimmon-Kenan 1983/1991: 110–111; Tammi 1992: 23–26.) Bortolussin ja Dixonin (2003: 74–76) psykonarratologisessa mallissa taas sisäistekijä selitetään lukijan mielikuvaksi tekijästä (*represented author*), jonka tämä muodostaa pyrkiessään ymmärtämään, miksi tekstissä esiintyy tietynlainen kertoja: kyse on siis kognitiivisesta konstruktiosta pikemminkin kuin tekstuaalisesta ominaisuudesta. Kerronnan kolmitasoista mallia Bortolussi ja Dixon arvostelevat siitä, että se rajaa viestinnän aina yhdelle tasolle kerrallaan ja jättää näin huomiotta kertojan ja todellisen lukijan välisen kommunikaation, jota he pitävät lukemisen vuorovaikutuksista tärkeimpänä (emt. 69). Toiset tutkijat taas luopuisivat sisäistekijän käsitteestä kokonaan: esimerkiksi Nünning (1999) pitää sitä paitsi tarpeettomana, myös ristiriitaisena, sillä äänetön agentti ei voi osallistua kerronnan kommunikaatioon, eikä tekstin muodostama kokonaisuus supistua vain yhdeksi tekijäksi tekstin kommunikaatiokaaviossa. Vaikka kerronta sisältääkin aina tekstuaalisia vihjeitä, jotka laukaisevat lukijan tulkinnan, kuuluvat lukukokemusta värittävät normit ja arvotukset Nünningin mukaan lukijalle, eivät tekstiin, jolloin esimerkiksi arviot kertojan esityksen paikkansapitävyydestä tai eettisestä hyväksyttävyydestä voivat vaihdella eri lukijoilla (emt. 56, 61, 64 ja *passim*; ks. myös 2005: 92).⁵

Lukijan tulkinnan korostamisella on kuitenkin rajansa. Kuten Phelan (2005: 48) toteaa, tekstuaalisessa pintarakenteessa havaitun epäjohtonmukaisuuden tulkitseminen merkiksi esimerkiksi kertojan epäluotettavuudesta sisältää oletuksen, että joku on suunnitellut sen tekstiin merkiksi, jonka tämä joku olettaa lukijan pystyvän tulkitsemaan. Lukijan tulkinnan yksipuolinen korostaminen jättää huomiotta ne rajoitteet, joita teksti ja sen laatija tulkinnalle asettavat. Vaikka tekijän tarkoitukset eivät ennaltamäärää lukijan tulkintaa, ne kuitenkin ohjaavat sitä – sikäli, kun ne realisoituvat tekstuaalisina ilmiöinä. Eri lukijoiden tulkinnoissa on eroja, mutta vielä enemmän yhteistä, niin keskenään kuin myös tekijän tarkoitusten kanssa. (Emt. 47–49.)

⁵ Uudemmassa artikkelissa Nünning (2005) myöntää tekijän roolin lukijan tulkintaa ohjaavana tekijänä, mutta ei ota selvää kantaa siihen, onko syytä puhua ”tekstistä kokonaisuutena”, tekijästä vai mahdollisesti sisäistekijästä (emt. 95, 104).

Phelan (2005: 45) määrittelee sisäistekijän tekstin ulkopuoliseksi agentiksi (jolloin *sisäistekijää* parempi suomennos voisi olla usein vaihtoehtoisesti käytetty *implisiittinen* tekijä), joka on vastuussa tekstin olemassaolosta. Implisiittinen tekijä on ”virtaviivaistettu versio” todellisesta tekijästä, kokonaisuus, joka koostuu niistä todellisen tekijän (todellisista tai oletetuista) ”kyvyistä, luonteenpiirteistä, asenteista, uskomuksista, arvoista” jne., joilla on merkitystä kyseessä olevan tekstin kannalta (emt. 45). Lukijat ymmärtävät, että kertomus on lähtöisin todelliselta ihmiseltä ja että se myös kertoo jotain tästä ihmisestä; lukijan näkökulmasta implisiittinen tekijä onkin se, mitä voimme tekijästä tekstin perusteella tietää (emt. 46).

Implisiittinen tekijä on siis lukijan kognitiivinen konstruktio, jota todellisen tekijän tarkoitukset ohjaavat – tekstuaalisten merkkien kautta. Samaa voitaisiin sanoa kaikesta muustakin tekstissä – niin tarinasta, kertojasta, äänestä kuin näkökulmastakin. Ne eivät sijaitse tekstissä, eikä tekstissä voida osoittaa sen paremmin kertojaa kuin tämän ääntäkään, ainoastaan lukijan tulkintaa provosoivia tekstuaalisia piirteitä. Fludernik (1993) erottaakin kerronnan analyysissä toisaalta kielellisten piirteiden tason, toisaalta lukijan tulkintaan keskittyvän kognitiivisen tason; kielen tasolla diskurssi on yhtenäinen kokonaisuus, jota ei voi pilkkoa ääniin tai agenteihin, mutta samalla se kuitenkin projisoi tai implikoi toisen tason, eräänlaisen kielellisen hallusinaation, jolla nämä tulkinnalliset kokonaisuudet ”sijaitsevat” (emt. 453). Kerronnan näkökulmarakenteen analyysissä voidaan siis tekstin tasolla osoittaa vain deiktisiä keskuksia, puhujan omaan tai tämän välittämään vieraaseen subjektiviteettiin liittyviä piirteitä; äänen ja näkökulman käsitteet ovat kuitenkin tarpeen, kun analysoidaan lukijan kokemusta tekstistä, tekstin kognitiivista prosessointia (emt. 350).

Tähän lukijan kokemukseen pohjaa kerronnan näkökulmavaihteluun keskittyvä käännösanalyysi; siihen todennäköisesti pohjaa kääntäminenkin. Siksi käytän tässä tutkielmassa äänen ja näkökulman käsitteitä kuvaamaan ja havainnollistamaan lukijan – tutkijan, kääntäjän, kohdelukijan – tekstistä saamia vaikutelmia. Kun sen sijaan tarkastellaan, mistä lukijan havaitsema näkökulmavaikutelma syntyy, ja erityisesti sitä, miksi tietyn tekstikatkelman ja sen käännöksen luoma näkökulmavaikutelma voi olla erilainen, on välttämätöntä tarkastella vaikutelmien sijaan niiden takana olevia konkreettisia kielellisiä piirteitä. Tarkastelua ei voi rajata vain äänen ja näkökulman vaikutelmiin, sillä kognitiivinen tarkastelu ei auta selittämään, mistä käännössiirtymät johtuvat: siihen tarvitaan lähiluentaa, tekstuaalisten piirteiden analyysia. Strukturalistisen ja kognitiivisen lähestymistavan yhdistäminen on välttämätöntä, että käännössiirtymät voitaisiin ensin kokea ja paikantaa, sitten selittää.

Klassisen strukturalistisen analyysin – aina 1900-luvun varhaisista analyysistä⁶ Pascalin (1977) ja Cohnin (1978) jo klassikoiksi muodostuneisiin monografioihin – tekstuaalisiin piirteisiin keskittyvä asenne välitettyyn

⁶ Vapaan epäsuoran esityksen varhaista tutkimusta esittelee esim. Vološinov (1930/1990: 167–180).

diskurssiin, erityisesti vapaaseen epäsuoraan esitykseen, ja sen taustalla vaikuttava pyrkimys kerronnan muotojen luokitteluun kattavien typologioiden avulla, poikkeaa toki radikaalisti jälkiklassisen kertomuksen teorian kognitiivisista painotuksista (ks. esim. Fludernik 1993, Palmer 2004), joissa kerrontaa ja kerronnallisuutta tarkastellaan toisaalta luonnollisina, kaikelle kognitiolle ominaisina strategioina, toisaalta juuri oletetusti luonnollisten parametrien ylittämisen kautta, tapauksissa, joissa kokeelliset ja marginaaliset tekstit venyttävät klassiset luokitukset äärimmilleen – tai osoittavat ne riittämättömiksi (ks. Tammi 2006a: 160–161; 2006b; 2008). Lähestymistapojen ei kuitenkaan tarvitse välttämättä olla ristiriidassa keskenään; kuten Hägg (2006: 179) toteaa, ne voidaan nähdä myös toisiaan täydentävinä, sillä holistis-kognitiivinen analyysi tarkastelee, mitä lukemisprosessissa tapahtuu, kun taas strukturalistinen analyysi kertoo, mitkä tekstuaaliset piirteet tähän prosessiin vaikuttavat. Vaikka osa tutkijoista (ks. Jahn 1997, Häggin 2006: 179–180 mukaan) näkeekin strukturalistisen ja kognitiivisen lähestymistavan välisen ristiriidan sovittamattomana – ennen kaikkea siksi, että ne saattavat johtaa erilaisiin tuloksiin teoksen tulkinnassa – vertailevan käänöstutkimuksen kannalta niiden yhdistäminen näyttää pikemminkin välttämättömyydeltä.

Fludernikin (1993), jälkiklassisen narratologian ehkä näkyvimmän edustajan, tapa tarkastella välitettyä diskurssia ja tekstin näkökulmailmiöitä toisaalta tekstuaalisten subjektiivisuuden merkkien, toisaalta kognitiivisten kehysten tasolla soveltuukin hyvin tämän tutkielman tarkoituksiin. Klassisten narratologisten äänen ja näkökulman käsitteiden lisäksi pyrinkin tarkastelemaan välitettyä diskurssia myös kielen subjektiivisuuden kautta. Tällöin näkökulmassa on kyse kielen sisäänrakennetusta subjektiivisuudesta ja puhujan kyvystä kuvitella näkevänsä maailma jonkun toisen silmin ja kuvailla tilannetta jonkun toisen näkökulmasta kuin omastaan (Björklund 1993: 240). Esimerkiksi Kuno ja Kaburaki (1977: 628) määrittelevät näkökulman *empatiaksi* eli puhujan eriaistaiseksi identifioitumiseksi lauseessa kuvatun tapahtuman osanottajiin; empatia on tässä tekninen kielellinen termi eikä viittaa sympatiaan. Empatiassa ei kuitenkaan välttämättä ole kyse täydellisestä samastumisesta tai samastumisen puutteesta, vaan se on pikemminkin jatkumo (emt. 628–629). Äänen ja fokalisaation jäljittämisyrittysten sijasta voidaankin kysyä, missä määrin puhuja esittää tilanteen tietyistä näkökulmasta ja miten se heijastuu tämän käyttämään kieleen. Loppujen lopuksi puhujan – kertojan – ääni kontrolloi tekstin näkökulmia; vaikutelma henkilön näkökulmasta on seurausta kertojan samastumis- tai eläytymisstrategioista. (Björklund 1993: 239–242.) Eläytymisenä tai näyttelemisenä tietyn näkökulman esittämistä kuvaa myös Fludernik, jonka mukaan emotionaalisen ja ekspressiivisen kielen käyttö on eräänlaista näyttelemistä, rooliin astumista, erityisesti silloin, kun puhuja välittää jonkun toisen ekspressiivisyyttä: koska kieli on lähtökohtaisesti ekspressiivistä ja subjektiivista, on puhujan käytettävä korostettuja tai jopa liioiteltuja subjektiivisuutta välittäviä stereotyyppioita erottaakseen välittämänsä vieraan ekspressiivisyyden omastaan. Tästä syystä kielen ekspressiivisiä ja emotionaalisia keinoja käytetään yleensäkin enemmän välitetyssä kuin

varsinaisessa puheessa. (Fludernik 1993: 425–426.) Kaikki kieli kuuluu lähtökohtaisesti tekstin puhujalle, siis kertomuksen kertojalle: kyse on vain kertojan kontrollin eri asteista, siitä, missä määrin kertoja omaksuu fiktiivisen henkilön roolin (emt. 432). Kielellisen pintarakenteen tasolla subjektiiviset ainekset voidaan siis ajatella jatkumona, jolla herätetään aina selvemmin ja selvemmin erottuva vaikutelma vieraasta puheesta (emt. 437).

Björklundin (1995: 167) mukaan kielen subjektiivisuudessa on kyse *minän* ja sen spatiotemporaalisen ja interaktiivisen aseman ilmaisemisesta kielen avulla. Tämä subjektiivisuus ilmenee tekstin *minän* kolmessa roolissa, jotka osallistuvat näkökulman vaikutelman luomiseen. Nämä roolit ovat puhuja, havaitsija ja tulkitsija/kokija; Padučeva (1991, Björklundin 1993: 242 mukaan) nimittää niitä puhuvaksi subjektiksi, deiktisten tila- ja aikakoordinaattien nollapisteksi ja tietoisuuden subjektiksi. Puhuja on diskurssin *minä* eli persoonadeiksiksen lähtöpiste; suhteessa puhujaan kuuliija on *sinä* ja muut *hän/se* tai *he*. Havaitsijan mukaan taas määräytyvät diskurssin tila- ja aikasuhteet: havaitsijalle tarina tapahtuu tässä ja nyt, ja havaitsijan rooliin sisältyy vaikutelma näkökulmasta tila- ja aikatasolla. Tulkitsija puolestaan on tekstin ajatteleva *minä* ja tilannearvioiden lähde: tulkitsijan roolissa on siis kyse näkökulman vaikutelmasta ideologisella, fraseologisella ja psykologisella tasolla (ks. Uspensky 1970/1973). Yksinkertaisimmillaan kaikissa kolmessa roolissa on tekstin tuottajan oma *minä*. Tekstin tekijä voi kuitenkin siirtää nämä roolit kertojalle, tekstin puhujalle, joka voi puolestaan siirtää jonkun tai kaikki rooleistaan jollekulle tarinan henkilöistä ja tehdä tästä puhujan, havainnoijan tai tulkitsijan – hetkeksi tai pysyvästi. Näin tekstiin syntyy vaikutelma erilaisista näkökulmista tai äänistä. Yhdistelmämahdollisuuksia on useita, ja ne voivat poiketa toisistaan kielestä ja tyylikonventioista riippuen. (Björklund 1993: 242–244, 255; 1995: 167–168.) Kuten Ginsburg (1982: 136–137) toteaa, samastuminen ei välttämättä tarkoita samastumista näkökulman kaikilla tasoilla, vaan voi olla myös osittaista. Björklund (1993: 255–256; 1995: 170) olettaa, että käsitys kertovista teksteistä ilman kertojaa, tai teksteistä ilman puhujaa, on seurausta juuri puhujan subjektiivisuuden roolien siirrosta. Kun *minän* subjektiivisuuden ilmaukset siirtyvät etäälle alkuperäisestä lähteestään, voi syntyä vaikutelma tekstistä, jolla ei ole lainkaan kertojaa – tekstistä, joka kertoo itse itsensä.

Vaikka näkökulma näin laajasti ymmärrettynä on läsnä koko tekstissä, näkökulman ja fokalisaation käsitteitä voidaan kuitenkin tarkastella myös rajatummien henkilön näkökulman merkityksessä, sillä kertojan subjektiivisuus värittää tekstiä kauttaaltaan ja on siksi usein näkymätöntä – suodattuahan koko kerrottu maailma lukijalle sen kautta. Näkökulma voidaan siis ymmärtää vieraan subjektin näkökulman upottamisena kertojan diskurssitodellisuuteen. (Sanders & Redeker 1996: 290–292.) Näkökulman käsite liittyykin läheisesti puhekategorioiden, kerronnan muotoihin, joiden avulla välitetään kertojasta erillisen subjektiviteetin diskurssia – niin puhetta, ajatuksia kuin havaintojakin. Näiden ns. vieraan puheen esitysmuotojen prototyyppeinä voidaan pitää suoraa ja epäsuoraa esitystä. Näistä *suora esitys* säilyttää alkuperäisen puhujan käyttämät persoona- ja aikamuodot (*”Tänään minä teen sen”, hän ajatteli*), kun

taas *epäsuorassa esityksessä* ne määräytyvät välittävän tahon näkökulmasta (*Hän ajatteli, että tekisi sen sinä päivänä*). *Vapaa suora esitys* muistuttaa tavallista suoraa esitystä sillä erotuksella, että välitettyä diskurssia luonnehtiva johtolause jää pois (*Tänään minä teen sen*), jolloin syntyy vaikutelma henkilön puheen tai ajatusten välittömästä kuulemisesta ilman kertojan osallisuutta. Johtolause puuttuu yleensä myös *vapaasta epäsuorasta esityksestä*, jossa epäsuoran esityksen persoonamuotokäytäntö yhdistyy suoran esityksen piirteisiin, muun muassa aikaan ja paikkaan viittaaviin deiktisiin aineksiin (*Tänään hän tekisi sen*). (Ks. Lehtimäen ja Tammen (2010) tiivis mutta havainnollinen esitys diskurssin välittämisestä romaanissa.)

Myös tarkempia jaotteluja on käytössä. McHale (1978) tarkastelee välitettyä diskurssia jatkumona, jolla hän erottaa seitsemän esitysmuotoa. Jatkumon diegeettinen ääripää on *diegeettinen yhteenveto* eli pelkkä maininta henkilön diskurssista, ja jatkumon toista, mimeettistä ääripäätä kohti liikuttaessa sitä seuraavat *vähemmän diegeettinen yhteenveto*, joka myös mainitsee diskurssin aiheen; *sisällön epäsuora esitys* eli *parafrasi*, joka vastaa lähinnä syntaktista epäsuoran esityksen kategorialaajaa ja välittää siis puheen sisällön, muttei sen esitystapaa; *jossain määrin mimeettinen epäsuora esitys*, joka säilyttää osittain myös välitetyn puhetahtuman tyylin; *vapaa epäsuora esitys*, joka on sekä kieliopillisesti että mimeettisesti suoran ja epäsuoran esityksen välimuoto; ja *suora esitys*, joka luo vaikutelman suorasta lainauksesta tai puhtaasta mimesiksestä, vaikka onkin aina jollain lailla tyyliä. Jatkumon mimeettinen ääripää, *vapaa suora esitys* taas muistuttaa muuten suoraa esitystä, mutta ei sisällä siihen tavallisesti kuuluvia lainausmerkkejä tai repliikkiviivoja eikä sen yhteydessä esiinny johtolauseita. (McHale 1978: 258–260.) Rajanveto kategorioiden välillä on aina ongelmallista: koska esimerkiksi epäsuora esitys voi toistaa alkuperäisen esityksen sanamuotoja, sen erottaminen jossain määrin mimeettisestä epäsuorasta esityksestä on väistämättä enemmän tai vähemmän mielivaltaista, jos alkuperäistä lausumaa ei ole saatavilla. Myös osa McHalen kategorioiden nimityksistä – jotka on muodostettu vakiintuneiden nimitysten *suora*, *epäsuora* ja *vapaa epäsuora esitys* pohjalta – ovat käytössä kömpelöitä (erityisesti *jossain määrin mimeettinen epäsuora esitys*, engl. *indirect discourse*, *mimetic to some degree*). McHalen hahmotteleman jatkumon etuna on kuitenkin joustavuus uusien kategorioiden tai välimuotojen suhteen; ajatus puhekategorioiden jatkumona havainnollistaa myös sitä, että niiden rajat voivat joustaa ja muodot limittyä. Jatkumolla yleensäkin ei voi olla kyse selvärajaisista kategorioista, onhan matkalla diegesiksestä mimesikseen rajattomasti pisteitä (Toolan 1988: 128). Toisaalta myös kategorian *sisällä* voi esiintyä vaihtelua mimeettisyyden tai diegeettisyyden asteen suhteen (Taivalkoski-Shilov 2010: 7–8), eikä niitä siksi tulisikaan mieltää pisteinä jatkumolla, vaan pikemminkin janoina. Kategorioiden rajojen sumeutta kuvaa hyvin se, että esimerkiksi Fludernikin (1993: 311) mallissa puhekattegioita – varsinaiset ja välimuodot yhteen laskettuna – on huomattavasti enemmän kuin McHalella. Jatkumon segmentointimahdollisuuksia on siis useita; ehkä tärkein Fludernikin huomioista tämän tutkielman kannalta on se, ettei kategorioiden

järjestys jatkumolla ole kiinteä (emt. 309). Fludernik perustelee tätä ekspressiivisten ainesten esiintymisellä koko jatkumon pituudelta, joka tekee kategorioiden tarkastelusta mimeettisyys- tai diegeettisyysjärjestyksessä ongelmallista. Kiinteän järjestyksen ongelmallisuus nousee esille kuitenkin myös silloin, kun verrataan kategorioita eri kielissä, sillä esimerkiksi vapaan epäsuoran esityksen kohdalla aikamuodot korostavat venäjässä diskurssin mimeettistä luonnetta (henkilön aikakäsitystä), englannissa taas diegeettisyyttä (kertojan aikakäsitystä). Palaan aikamuotoihin tarkemmin kohdassa 2.3.4.

Palmer (2004) arvostelee puhekatgerioita riittämättömänä ja yksipuolisena lähestymistapana, joka ei yksinään kata fiktiivisen henkilön tajunnan esittämisen koko kirjoa. Palmerin mukaan kertomusten ominta ainesta, fiktiivisten mielten kuvausta, on tarkasteltava laajemmin koko tekstin kattavana ilmiönä: käytännöllisesti katsottuna minkä tahansa tekstikatkelman voidaan ymmärtää kuvaavan fiktiivisen henkilön mieltä, onhan esimerkiksi toiminnan kuvausta vaikea erottaa sen taustalla vaikuttavista henkisistä tekijöistä. Puhekatgerioihin keskittyminen onkin Palmerin mukaan korostanut kohtuuttomasti puhekatgerioista mimeettisimpinä pidettyjä, (vapaata) suoraa ja vapaata epäsuoraa esitystä, ja niiden kautta sitä osaa mielestä, joka on verbalisoitua ja tiedostettua. (Emt. 57–60, 85, 120, 122, 161.) Kertomuksen teorian kannalta Palmerin kritiikki saattaa olla oikeutettuakin, sillä fiktiivinen mieli kokonaisuudessaan – niin tiedostettu kuin tiedostamaton, verbalisoitu kuin verbalisoimaton, henkilön toiminta sen ilmauksena ja tarinamaailman piirteet sen kokemuksena – on vieraan puheen tai välitetyn diskurssin käsitettä huomattavasti laajempi ilmiö (määritellään diskurssi sitten verbalisoiduksi tai ei). Jos kuitenkin tarkastelun kohteena on kielen subjektiivisuus ja puhujan mahdollisuus luoda tekstiin vaikutelma puhujalle vieraasta subjektiviteetistä, nousevat juuri suora ja vapaa epäsuora esitys luontevasti keskeisiksi tarkastelun kohteiksi. Tällöin ns. mimeettisten kategorioiden korostukseen ei liity minkäänlaista arvolatausta (vrt. Palmer 2004: 67).

Välitetyn diskurssin mimeettisimmistä muodoista nimenomaan vapaa epäsuora esitys onkin herättänyt erityistä kiinnostusta niin kirjallisuus- kuin kielitieteellisessäkin keskustelussa kerronnan tai vieraan puheen esittämisen muodoista aina 1800-luvun lopulta alkaen⁷, eikä sen luonteesta vieläkään vallitse yksimielisyyttä. Mielenpitoja jakavat mm. kertojan läsnä- tai poissaolo vapaassa epäsuorassa esityksessä, siihen liittyvä muodon mahdollinen kaksi- tai moniäänisyys ja kategorian rajat niin sen kielellisen muodon kuin sen välittämän sisällönkin suhteen. Kun vapaata epäsuoraa esitystä tarkastellaan Björklundin (1993) esittämien *minän* kielellisten roolien valossa, voidaan sanoa, että siinä

⁷ Vološinov (1930/1990: 167–169) mainitsee KHD:n varhaisimmiksi teoreettisiksi käsittelyiksi Toblerin (1887; Zeitschrift für roman, Philol. XI, s. 437) ja Kalepkyn (1899; Zeitschrift für roman, Philol. XIII, s. 491–513); Kalepkya varhaisemmaksi, ensimmäiseksi venäjänkieliseksi käsittelyksi Sokolova (1968: 11) mainitsee Kozlovskin (1890; П. Козловский, «О сочетании предложений прямой и косвенной речи», Филологические записки, Воронеж, вып. IV–V, стр. 3).

kokeva subjekti – henkilö, jonka puhetta, ajatuksia tai kokemusta diskurssi välittää – ei ole puhuja, mutta kylläkin (osittain) havaitsija ja useimmiten myös tulkitsija. Kun epäsuorassa esityksessä yksikään *minän* rooleista ei ole siirtynyt henkilölle ja suorassa esityksestä kaikki kolme roolia ovat henkilön käytössä, vapaassa epäsuorassa esityksessä kielen subjektiivisuuden aspektit kuuluvat osin henkilölle ja osin kertojalle. Puhujan rooli ei siirry kertojalta henkilölle, sillä persoonadeiksis ei määräydy kokevan subjektin näkökulmasta; kokeva *minä* on tekstissä *hän*. Myös kuulijaan viittaavia tai kuulijaa vaativia elementtejä (imperatiivit, puhuttelut) esiintyy vain poikkeuksellisesti. Tekstin tila- ja aikakoordinaatit määräytyvät kuitenkin osittain tai kokonaan (kielestä ja verbin aikamuotokäytännöistä riippuen) kokevan subjektin näkökulmasta, joten havainnoijan rooli on siirtynyt pitkälti henkilölle. Yleensä myös tulkitsijan rooli kuuluu kokevalle subjektille, välittäähän vapaa epäsuora esitys nimenomaan henkilöahmon puhetta, ajatuksia tai tunteita. Sen voidaan kuitenkin ajatella kuuluvan osittain myös kertojalle, sillä vapaata epäsuoraa esitystä usein värittävät ironia ja empatia vaativat myös toisen tulkitsijan läsnäoloa – välittävän kertojan tulkintaa, jonka värittämänä henkilön puhe tai tajunta näyttäytyy joko ironisessa tai hyväksyvässä valossa.

Vapaata epäsuoraa esitystä voidaan lähestyä myös kahden Fludernikin (1996) luonnolliseen narratologiaan kuuluvan tulkintakehyksen, kertomisen ja kokemisen, kautta. Fludernikin mukaan kaiken kerronnallisuuden ytimenä ei suinkaan ole juoni tai tarina – sarja tapahtumia, joiden välisessä jännitteessä kerronnan dynamiikka piilee – vaan inhimillisen kokemuksellisuuden välittäminen (emt. 20, 36, 50). Kerronnallisuus muodostuu lukuprosessissa, lukijan tulkitessa tekstin kertomukseksi. Kertominen ja kokeminen ovat tarinan tulkinnan peruskehyksiä, joita lukijat hyödyntävät tulkitessaan lukemaansa ja jotka perustuvat heidän kokemukseensa todellisesta maailmasta. Ne selittävät, miten kertomukseen olennaisesti kuuluva kokemuksellisuus välittyy: kokemusta ulkopuolelta tarkastelevan kertojan vai sen välittömästi kokevan henkilön tietoisuuden kautta. (Emt. 43–44; ks. myös Fludernik 2003/2010: 18–22.) Fludernikin mallissa tulkintakehyksiä on myös muita, mutta vapaassa epäsuorassa esityksessä kohtaavat ja limittyvät nimenomaan kertominen ja kokeminen: sitä hallitsee kertomisen kehys, joka kuitenkin väistyy taka-alalle ja antaa tilaa luetun tulkinnalle kokemisen kehyksessä. Näin syntyy vaikutelma henkilön kokemuksesta ja näkökulmasta, jota kuitenkin värittää ulkopuolisen kertojan arvio.

Erilaisten tulkintojen ja määrittelyjen mahdollisuus ei rajoitu vapaan epäsuoran esityksen muodolliseen kuvaukseen, sillä monitulkintaisuus ja moniselitteisyys ovat sen varsinaista ydintä. Vapaassa epäsuorassa esityksessä diskurssin lähteen ja luonteen (puhuttua vai kirjoitettua, havaittua vai verbalisoitua, objektiivista ja luotettavaa vai subjektiivista ja epäluotettavaa) tunnistaminen jää usein selvien ulkoisten merkkien puuttuessa tulkinnan kysymykseksi. Siinä kohtaavat kertojan ja kerrotun, äänen ja näkökulman käsitteet; siinä kielen sisäänrakennettu subjektiivisuus toisaalta paljastaa, toisaalta kätkee lähteensä.

2.2 Nimitys

Englanninkielisessä tutkimuksessa vapaaseen epäsuoraan esitykseen on viitattu useilla eri nimityksillä. Nykyään yleistyneimmän nimityksen *free indirect discourse* (ks. esim. McHale 1978; Toolan 1988, 1992; Fludernik 1993) lisäksi käytössä ovat olleet muun muassa termit *free indirect style* (Chatman 1978), *narrated monologue* (Cohn 1978, May 1994), *represented speech and thought* (Banfield 1982, Jahn 1992), *substitutionary narration* (Hernadi 1972) ja *emphatic narrative* (Adamson 1995). Venäjän kielessä on käytetty muun muassa nimityksiä *несобственно-прямая речь* ('ei-varsinaisesti suora puhe') (Padučeva 1996; Kovtunova 1960)⁸, *несобственная прямая речь* ('ei-varsinainen suora puhe') (Vološinov 1930/1972)⁹, *несобственно-авторская речь* ('ei-varsinaisesti kertojan puhe') (Sokolova 1968) ja englanninkielisen esikuvan mukaan muodostettu *свободный косвенный дискурс* ('vapaа epäsuora diskurssi') (Padučeva 1996)¹⁰.

Myös suomenkielisen tutkimuksen käytössä on ollut useita eri nimityksiä. Eurooppalaisten esikuvien mukana on yleisimmin puhuttu *vapaasta epäsuorasta esityksestä* (VEE), kun taas varhaisempaa nimitystä *eläytymisesitys* (saksankielisen termin *Erlebte Rede* mukaan) ovat käyttäneet mm. Leevi Valkama (1960) ja Maila Valkeakari (1969). Tässä tutkielmassa käytän Tammen (1992) käyttöön ottamaa nimitystä *kertojan ja henkilön diskurssi* (KHD). Nimitys perustuu jo Doleželin (1973) tekemään jaotteluun, joka erottaa tekstissä *henkilön diskurssin* (HD) ja *kertojan diskurssin* (KD). Kertojan diskurssissa on kyse esityksestä, joka kuuluu yksinomaan tekstin kertojalle; jos siihen upotetaan henkilön puhetta tai ajatuksia, nämä ovat alisteisia kertojan välittävälle äänelle (epäsuora esitys). Henkilön diskurssissa taas kertoja lainaa henkilön puhetta, ajatuksia tai muuta kognitiivista toimintaa henkilön omin sanoin, tavalla, joka ei

⁸ Tätä nimitystä käyttää myös Uspensky (1970/1973). Hämmäntävää kyllä, Uspenskyn esimerkit eivät kuitenkaan ole vapaata epäsuoraa esitystä – eivät itse asiassa sen paremmin vapaita kuin epäsuoriakaan, vaan johtolauseelle alisteista, alistuskonjunktion edeltämää suoraa esitystä, jota ei eroteta johtolauseesta lainausmerkein. Tämän muodon Uspensky (emt. 36) kuitenkin samaistaa sellaisiin eurooppalaisiin vastineisiin kuin ranskan *le style indirect libre* ja saksan *uneigentliche direkte Rede* (ks. Collins 2001: 136). Toisaalla Uspensky (1970/1973: 42) esittää kyllä esimerkin vapaasta epäsuorasta esityksestä, mutta käyttää siitä nimitystä *внутренний монолог*, 'sisäinen monologi'.

⁹ Vološinovin mallina on ollut Lerchin saksankielisessä tutkimuksessa käyttöön ottama *uneigentliche direkte Rede*, jota Vološinov pitää nimityksistä neutraaleimpana ja venäjän kieleen hyvin soveltuvana (1930/1972: 138 tai suomeksi 1930/1990: 166).

¹⁰ Muita venäjänkielisessä tutkimuksessa käytettyjä nimityksiä ovat Sokolovan (1968: 147) mukaan muun muassa *своеобразное смещение прямой и косвенной речи*, *свободная косвенная речь*, *завуалированная речь*, *скрытая речь*, *речь как факт*, *несобственно-косвенная речь*, *подражающая речь*, *фигуральная речь*, *получужая речь* ja *непрямая речь автора*.

paljasta kertojan välittävää roolia (suora tai vapaa suora esitys).¹¹ Kertojan ja henkilön diskurssissa – siis vapaassa epäsuorassa esityksessä – nämä kaksi yhdistyvät saman tekstikatkelman sisällä. (Doležel 1973: 4; Tammi 1985: 59–61; 1992: 31–34.)

Käytän nimitystä *kertojan ja henkilön diskurssi* sen havainnollisuuden vuoksi: se tekee ilmeiseksi vapaan epäsuoran esityksen luonteen kaksi- tai moniäänisenä diskurssina (ks. tarkemmin kohdasta 2.4.2). Termi ei kuitenkaan ole vakiintunut suomenkielisen tutkimuksen käyttöön¹²; *vapaa epäsuora esitys* on edelleen nimityksenä huomattavasti yleisempi, ja esimerkiksi Rimmon-Kenanin *Kertomuksen poetiikan* (1983/1991) suomentaja Auli Viikari katsoo Tammen vaihtoehdoisen termin implikoivan, että ”kertoja ja henkilö voitaisiin tässäkin esitysmuodossa pitää erillään”, mikä hänen mukaansa ”liudentaa vapaan epäsuoran esityksen spesifisti kirjallista ominaislaatua” (emt. 180). Viikari katsoo termin myös personoivan kerronnan agentteja, mikä ei hänen mukaansa sovi tekstuaalisuutta painottavaan lähestymistapaan. (Rimmon-Kenan 1983/1991: 179–180, suomentajan huomautus.) Nähdäkseni nimityksen *kertojan ja henkilön diskurssi* sisältämä rinnastus kertomusteoreettisiin HD:n ja KD:n käsitteisiin ei kuitenkaan hämää muodon kaunokirjallista luonnetta sen enempiä kuin nimityksen *vapaa epäsuora esitys* implikoima vertailu syntaktisten suoran ja epäsuoran esityksen kategorioiden kanssa, jotka ovat kaikkea muuta kuin spesifisti kaunokirjallisia välitetyn diskurssin muotoja.¹³

Vaikka nimitys *kertojan ja henkilön diskurssi* tuokin mielestäni hyvin esille muodon kaksiaäänisen luonteen kaunokirjallisuudessa, saattaa kerronnan agenttien nimittäminen *kertojaksi* ja *henkilöksi* kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi silloin, kun tarkastellaan esitystavan käyttöä muissa ympäristöissä: esimerkiksi lehtiteksteistä puhuttaessa nimitys voi olla harhaanjohtava, sillä niissä (kuten asiateksteissä yleensäkin) välittävää ja välitettyä puhujaa ei voida kutsua *kertojaksi* ja *henkilöksi*, ainakaan samassa mielessä kuin kaunokirjallisuudessa, jossa ne ovat fiktiivisiä konstruktioita, kuuluvat kertomuksen ontologian eri tasoille ja jossa edellinen ymmärretään usein pikemminkin kertovaksi instanssiksi tai asemaksi kuin persoonalliseksi

¹¹ Ks. myös Sokolovan (1968: 17–22) *речь автора* ja *речь героя* (’kertojan puhe/esitys’ ja ’henkilön puhe/esitys’).

¹² Ei ainakaan täysin, vaikka Kalliokoski (2005: 32) katsookin Tammen tuoneen keskusteluun ”suomalaiseen kirjallisuudentutkimukseen sittemmin jossakin määrin vakiintuneen käsittekolmikon”.

¹³ Sokolova (1968) ehdottaa venäjänkielisen tutkimuksen käyttöön uutta termiä *несобственно-авторская речь* (’ei-varsinaisesti kertojan puhe/esitys’) osittain samoin perustein: hänen mukaansa käyttöön vakiintunut *несобственно-прямая речь* (’ei-varsinaisesti suora puhe/esitys’) on haitallinen sikäli, että se on saanut tutkijat määrittelemään kerronnan muodon termilähtöisesti, samantasoisena ilmiönä suoran ja epäsuoran esityksen kanssa, ja myös käsittelemään sitä puhtaasti syntaktisena kategoriana. Sokolova itse taas korostaa esitysmuodon luonnetta tyyliopillisena pikemminkin kuin syntaktisena kategoriana, kertojan diskurssin ja henkilön diskurssin rinnakkaisilmiönä. (Emt. 147–150.)

toimijaksi (ks. kohta 2.1). Lehtiteksteissä esiintyvä vapaa epäsuora esitys eroaa kaunokirjallisesta kaimastaan myös funktoidensa puolesta, ennen kaikkea sen suhteen, pyritäänkö tekstissä yksi- vai moniselitteisyyteen (ks. tarkemmin Tammi 1995: 376–380). Nimityksistä kummallakin on siis etunsa; niiden soveltuvuus tutkijan käyttöön riippuukin ennen kaikkea tarkasteltavasta aineistosta. Tästä syystä viitataan jatkossa KHD:in *vapaana epäsuorana esityksenä* (VEE) silloin, kun on kyse sen esiintymistä nimenomaan lehtiteksteissä.¹⁴ Sen sijaan *kömpelyys*, jonka Viikari (Rimmon-Kenan 1983/1991: 180) mainitsee termin *vapaa epäsuora esitys* haittapuoleksi, koskee mielestäni valitettavasti myös *kertojan ja henkilön diskurssia* sen sisältämän *ja*-partikkelin takia: tämä nousee esille erityisesti silloin, kun *ja* esiintyy muuallakin nimityksen välittömässä läheisyydessä eikä lyhenteen KHD käyttö tule kysymykseen (kuten pääotsikoissa).

Toinen syy nimityksen KHD käyttöön vakiintuneen vapaan epäsuoran esityksen sijaan on se, että KHD ei ole terminä kielispesifi. Kun nimitykset *vapaa epäsuora esitys* ja *free indirect discourse* määrittelevät ilmiön suhteessa epäsuoraan esitykseen, vastaava venäjänkielinen termi *несобственно-прямая речь* ('ei-varsinaisesti suora puhe') määrittää sen suhteessa suoraan esitykseen; nämä kuhunkin kieleen vakiintuneet nimitykset siis heijastavat muodon kielikohtaisia kieliopillisia tuntomerkkejä (ks. tarkemmin kohta 2.3.4.3). Tämä näkökohta nousee esille erityisesti tutkimuksessa, jossa ilmiötä tarkastellaan useissa eri kielissä; käytänhän (suomenkielisessä tutkielmassa) suomenkielistä nimitystä riippumatta siitä, onko kyse ilmiön esiintymästä suomessa, venäjässä vai englannissa.

2.3 Tunnistaminen

Tässä tutkielmassa en tarkastele kaunokirjallisuudessa esiintyvää KHD:a niinkään kieliopillisena vaan pikemminkin tulkinnallisena kategoriana, jota luonnehtivat ennen kaikkea kielellinen implisiittisyys ja epäyhtenäisyys sekä niistä syntyvä kerronnallinen monitulkintaisuus. Lähtökohtana KHD:n muodolliseen kuvaukseen pidän Fludernikin (1995: 95–101) määritelmää tietyt kielelliset vähimmäisvaatimukset täyttävästä diskurssista, jonka sisältö ohjaa lukijaa tulkitsemaan sen kertojan diskurssin keskeltä nousevana toiseuden, vieraan sanan tai vieraan subjektiviteetin, ilmauksena. Tarkasteltuani KHD:n yksittäisiä kielellisiä tuntomerkkejä (2.3.1–2.3.6) esitän siitä oman määritelmäni (2.3.8).

¹⁴ Toisaalta esimerkiksi Rahtu (2005) käyttää KD/HD/KHD-jaottelua Helsingin Sanomien Nyt-liitteessä julkaistun haastattelun analyysiin, jota hän tosin luonnehtii ”nonfiksiiksi” (emt. 300).

Jokseenkin prototyypinen esimerkki (venäjänkielisestä) KHD:sta voisi olla lihavoitu kohta¹⁵ seuraava katkelmasta, joka välittää Razumihin ajatuksia Dunjan ja Lužinin välirikon jälkeen Dostojevskin romaanista *Rikos ja rangaistus*.

Но Разумихин был в восторге. Он не смел вполне его выразить, но весь дрожал как в лихорадке, как будто пятипудовая гиря свалилась с его сердца. **Теперь он имеет право отдать им всю свою жизнь, служить им... Да мало ли что теперь!** А впрочем, он еще пугливее гнал дальнейшие мысли и боялся своего воображения.

*Prestuplenie i nakazanie, 285*¹⁶

[Mutta Razumihin oli riemuissaan. Hän ei uskaltanut täysin ilmaista sitä, mutta vapisi kauttaaltaan kuin kuumeessa, kuin viiden puudan paino olisi vierähtänyt hänen sydämeltään. **Nyt hänellä on oikeus omistaa heille koko elämänsä, palvella heitä... Nythän voi tapahtua mitä vain!** Hän karkotti kuitenkin entistä pelokkaammin pidemmälle ehtivät ajatuksensa ja pelkäsi omaa mielikuvitustaan.]¹⁷

Fludernik (1995) korostaa, että KHD:n tunnistaminen tapahtuu ennen kaikkea sisällöllisten kriteerien perusteella. KHD-katkelman sisällön on oltava sellainen, että sen voi tulkita välittävän kertomuksen henkilön puhetta tai mielenliikkeitä. Tietyt kieliopilliset piirteet ovat kuitenkin edellytys KHD-tulkinnan syntymiselle; voidaan sanoa, että kerronnan muodolla on kaksi kielellistä reunaehto, deiktinen ja syntaktinen, joiden on täytyttävä, jotta KHD-tulkinta olisi mahdollinen. Ensiksi, henkilöviittaukset määräytyvät pääsääntöisesti

¹⁵ Käytän sitaateissa lihavoitua merkitsemään omia korostuksiani; niissä esiintyvä kursivointi sen sijaan on aina alkuperäinen.

¹⁶ Sitaattien lähdetiedoissa viitataan kaunokirjallisiin (alku)teoksiin teoksen nimellä, käännöksiin kääntäjän nimellä. Niihin *Rikoksen ja rangaistuksen* katkelmiin, jotka kuuluvat luvussa 4 analysoituun aineistoon, viitataan jatkossa roomalaisin numeroin tutkielman aineistoliitteen numeroinnin mukaan. Nämä katkelmat käännöksineen ovat siis luettavissa tutkielman aineistoliitteessä (Liite 1), jossa näkyvät myös niiden sivunumerot.

¹⁷ Jatkossa liitän venäjänkielisten tekstikatkelmien yhteyteen hakasulkeissa oman suomennokseni venäjää taitamattoman lukijan avuksi. En pyri suomennoksissani lähdetekstin kaikkien kielellisten yksityiskohtien mahdollisimman tarkkaan toistoon, vaan havainnollistamaan kulloinkin käsiteltävinä olevia tekstuaalisia piirteitä. Pyrin kuitenkin säilyttämään ne kielen piirteet, jotka ovat olennaisia kerronnan muodon tunnistamisen kannalta, vaikka ne kuulostaisivatkin suomennoksessa kömpelöiltä (aikamuodot, toisteisuus ym. korostetut rakenteet jne.). Tarvittaessa – esimerkiksi silloin, kun piirteellä on merkitystä viittaussuhteen ymmärtämisen tai näkökulman välittymisen kannalta – merkitsen käännökseen kursivoituna suluissa ne piirteet, joita suomennos ei voi heijastaa, kuten kolmannen persoonan pronominin suvun (*m./f.*) ja aikamuodon (*pret.*). Käännöksiä laatiessani olen käyttänyt apuna julkaistuja suomennoksia; erityisen hyödylliseksi on osoittautunut Olli Kuukasjärven suomennos.

kertojan näkökulmasta; hän-kerronnassa esiintyvän KHD:n kokevaan subjektiin ja hänen mahdolliseen kuulijaansa tai ajatustensa kohteeseen viitataan siis yleensä kolmannen persoonan muodoilla. Toiseksi, KHD ei voi esiintyä epäsuoran esityksen tapaan johtolauseelle alisteisessa asemassa. (Emt. 95, 101.) Kun johtolauseettoman, kokevaan subjektiin ja hänen mahdolliseen kuulijaansa kolmannessa persoonassa viittaavan esityksen voidaan katsoa välittävän kokevan subjektin puhetta tai mielenliikkeitä, se voidaan siis tulkita KHD:ksi. Näin määriteltynä KHD on kategoriana varsin väljä, mikä tekee KHD-tulkinnasta pikemminkin mahdollisuuden kuin välttämättömyyttä. Yleispätevien kielellisten *tuntomerkkien* sijaan onkin syytä puhua sisällöllisistä ja kielellisistä *edellytyksistä* tai *reunaehdoista*. Viime kädessä KHD syntyy lukijan tulkinnasta; siksi sitä onkin tarkoituksenmukaisempaa tarkastella tulkinnallisena kuin kieliopillisena ilmiönä. (Fludernik 1995: 99, 101; 1993: 81.)

KHD:n reunaehdot antavat siis lukijalle keskenään ristiriitaisia merkkejä esityksen lukutavasta. Sisältö tuntuu välittävän henkilön näkökulmaa, mutta diskurssi ei kuitenkaan viittaa henkilöön tämän omasta näkökulmasta eikä sitä ole selvästi osoitettu tälle kuuluvaksi johtolauseen avulla. Mielestäni Fludernikin määritelmä on toimiva ennen kaikkea siksi, että yhdistelmänä reunaehdot erottavat KHD:n niin kerronnasta, suorasta kuin epäsuorastakin esityksestä. Sisällöllinen edellytys (mahdollisuus tulkita esitys henkilön näkökulmasta) erottaa sen kerronnasta, jota hallitsee kertojan näkökulma silloinkin, kun siinä kuvataan henkilön ajatuksia tai tunteita. Deiktinen reunaehto erottaa sen suorasta esityksestä, jossa puhuva tai ajatteleva henkilö viittaa itseensä ensimmäisen persoonan pronomiinilla ja kuulijaansa toisen persoonan pronomiinilla. Syntaktinen reunaehto puolestaan erottaa KHD:n epäsuorasta esityksestä, jonka yhteydessä on aina johtolause.

Näiden minimaalisten edellytysten lisäksi KHD:lla on myös joukko valinnaisia tuntomerkkejä, joista mikään ei ole välttämätön KHD-tulkinnan syntymiselle, mutta joiden läsnäolo voi kuitenkin vahvistaa KHD-tulkintaa. Näitä ovat muun muassa henkilön näkökulmasta kertovat deiktiset ajan- ja paikanmääreet sekä henkilön diskurssille tyypilliset semanttiset, syntaktiset ja leksikaaliset piirteet kuten huudahdukset, kysymykset, vaillinainen tai muuten puhuttua kieltä jäljittelevä syntaksi, puhekieliset tai murteelliset sanavalinnat jne. Myös aikamuodot mainitaan usein KHD:n tuntomerkkeinä, mutta niiden käyttö vaihtelee kielittäin. Esimerkiksi englannissa KHD:n aikamuodot määräytyvät kerronnan aikakäsityksen mukaan, mutta tämä piirre on kielikohtainen eikä aina välttämätön edes niissä kielissä, joissa epäsuora esitys yleensä noudattelee kerronnan aikamuotoja. (Fludernik 1995: 99–101.)

Toinen, havainnollinen tapa hahmottaa KHD:n kielellinen asu on Sokolovan (1968) muotoilema *tasapainoperiaate*. Sokolova määrittelee KHD:n tärkeimmäksi kielelliseksi tuntomerkiksi tasapainon kontekstista (kerronnasta) erottavien ja siihen sitovien kielellisten piirteiden välillä (emt. 140): esityksen tulee siis sisältää tasapainoisesti molempia, että sen voisi tunnistaa KHD:ksi. Tasapainon sijaan voitaisiin yhtä hyvin puhua KHD:n kielellisen asun (näennäisestä) ristiriitaisuudesta: KHD:n sisältämän vieraan äänen tai

subjektiviteetin on toisaalta erotuttava kerronnasta niin, että se voi tulla kuulluksi, toisaalta kuitenkin sulaututtava siihen niin, ettei se voi HD:n tavoin erkaantua omaksi itsenäiseksi tilakseen. Sokolovan määritelmä vaatii kuitenkin tarkennusta ollakseen kattava: kyse ei välttämättä ole ainoastaan *kielellisten*, vaan myös kielellisten ja sisällöllisten merkkien välisestä tasapainosta tai ristiriidasta. KHD voi muistuttaa ulkonaisesti puhdasta kerrontaa niin, että vain sen semanttinen sisältö viittaa mahdollisuuteen tulkita diskurssi henkilön näkökulmasta. Kielellisesti myös KHD:n erottaminen vapaasta suorasta esityksestä voi olla vaikeaa, erityisesti venäjässä, jossa KHD:n aikamuoto on usein preesens ja persoonattomat viittaukset kokevaan subjettiin yleisiä. Kerronnan muodon tunnistaminen jääkin viime kädessä lukijan vastuulle – tai lukijan vapaudeksi.

Seuraavissa alakohdissa käsittelemme tarkemmin KHD:n kielellisiä edellytyksiä ja valinnaisia tuntomerkkejä. Koska luvussa 4 tarkasteleman aineisto ei sisällä minä-kerronnassa esiintyvää KHD:a, tarkastelen tässä luvussa ensisijaisesti hän-kerronnassa esiintyvää KHD:a; minä-kerronnassa esiintyvää KHD:sta ks. esim. Fludernikin (1993: 85) tiivis esitys. Paikoin käsittelemme KHD:n tuntomerkkejä nimenomaan kääntämisen näkökulmasta, ja erityisen huomion kohteena ovatkin niiden erot suomen, venäjän ja englannin kielissä.

2.3.1 Henkilöviittaukset

Kuten Fludernikin määritelmästä (ks. kohta 2.3) käy ilmi, kertojan ja henkilön diskurssissa henkilöviittaukset määräytyvät pääsääntöisesti kertojan, välittävän diskurssin deiktisen keskuksen, näkökulmasta. Kun kyse on hän-kerronnasta, niin kokevaan subjettiin kuin muihinkin henkilöihin viitataan siis yleensä kolmannen persoonan muodoilla. (Ks. myös Leech & Short 1981: 329; Brinton 1980: 366; Rimmon-Kenan 1983/1991: 143; Redeker 1996: 223.)

Jo Bahtin (1975: 133) toteaa, että nimenomaan kertojan näkökulmasta määräytyvän henkilöviittauksen ansiosta siirtymät kerronnasta KHD:in ja takaisin ovat sulavia ja toisinaan lähes huomaamattomia. Myös aikamuodot on usein mainittu piirteenä, joka tekee siirtymistä kerronnan ja KHD:n välillä sulavia (ks. esim. Cohn 1978: 103), mutta tämä pätee vain kieliin, joissa KHD noudattaa kerronnan aikamuotoja (ks. tarkemmin kohta 2.3.4). Kun aikamuotokäytännöt vaihtelevat kielittäin, on persoonamuoto se yhteinen piirre, joka sallii KHD:n sulavan ja joustavan yhdistämisen ympäröivään kerrontaan niin suomessa, englannissa kuin venäjässäkin. Kertojan näkökulmasta määräytyviä persoonamuotoja on käytetty myös argumenttina puolustettaessa näkemystä kertojan läsnäolosta KHD:ssa: jos KHD-katkelmassa ei olisi kertojaa, ei kolmannen persoonan käytölle kokevaan henkilöön viitattaessa olisi mitään perusteita (Cohn 1978: 112, 294–295; Padučeva 1996: 348; Chatman 1978: 201).

2.3.1.1 Viittaus kokevaan subjektiin

Osa tutkijoista (Brinton 1980: 366; 1995: 185; Padučeva 1996: 349; Banfield 1973: 32) tarkentaa, että KHD:n kokevaan subjektiin on luontevampaa viitata persoonapronominilla kuin erisnimellä, vaikka molemmat periaatteessa kuuluvatkin kertojan diskurssin viittauskeinoihin. Kolmannen persoonan pronominin ja erisnimen rinnastamista vaihtoehtoisina henkilöviittauksina KHD:n kokevaan subjektiin on pidetty kyseenalaisena siksi, että kolmannen persoonan pronominin luonne KHD:ssa poikkeaa sen tavanomaisesta, kerrontaan kuuluvasta käytöstä: KHD:ssa kolmannen persoonan muodot käyttäytyvät ensimmäisen persoonan tavoin (Banfield 1973: 32; Padučeva 1996: 349) ja niitä käytetään ensimmäisen persoonan pronominin merkityksessä, jolloin niitä värittävät henkilön intonaatio ja tämän omaan, välittömään osallistumiseen liittyvä subjektiivisuus (Sokolova 1968: 126–127). Ne toimivat samalla sekä ensimmäisen että kolmannen persoonan pronomineina (Hakulinen 1988: 303) – ”yhtä aikaa enonsiaation ja lausuman subjektin edustajana” (Laitinen 1995: 64). Myös valtaosassa niistä esimerkkikatkelmista, joita niin kieli- kuin kirjallisuustieteellisestikin orientoituneessa tutkimuskirjallisuudessa KHD:sta esitetään, diskurssin kokevaan subjektiin viitataan persoonapronominilla, vaikka kaikki tutkijat eivät pronominin valintaa erisnimen sijaan eksplisiittisesti kommentoikaan.

Niissä tapauksissa, joissa kokevaan subjektiin kuitenkin viitataan erisnimellä tai muulla substantiivilla, syynä on yleensä viittaussuhteen selvyys. Kielissä, joissa kolmannen persoonan pronomini osoittaa tarkoitteensa suvun – kuten englannissa ja venäjässä – persoonapronomini on yleensä riittävän selvä henkilöviittaus tapauksissa, joissa tekstissä viitataan kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön. Kielissä, joissa kolmannen persoonan pronomini ei osoita tarkoitteensa sukua – kuten suomessa – pronominiin viittaussuhteiden ymmärtäminen saattaa vaatia lukijalta aktiivisempaa päättelyä (Tammi 1992: 38). Toisaalta tilanne on sama myös englannissa ja venäjässä silloin, kun diskurssissa viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön, jolloin pronominin suku ei enää ohjaa lukijan tulkintaa. Doležel (1973: 51–52) huomauttaakin, että toisinaan viittaussuhteen selvyys vaatii erisnimen käyttöä KHD:n kokevasta subjektista (ks. myös Pascal 1977: 53 ja Sternberg 1982: 110). Vaikka KHD:n kokevaan subjektiin viitataankin persoonapronominilla huomattavasti erisnimeä useammin (ks. Rivinoja 2006: 121–122), myös erisnimiviittauksia siis käytetään.¹⁸

Vaikka erisnimen käyttö tajuntaa välittävässä KHD:ssa onkin harvinaista, huomauttaa Fludernik (1993), että puhetta välittävään KHD:in se kuitenkin sopii, sillä puhe, toisin kuin tajunta, on tarinamaailmassa objektiivisesti tavoitettavissa oleva ilmiö (emt. 136, 140–141, 146). Toisaalta myös silloin, kun puhe kuullaan

¹⁸ Lehtiteksteissä esiintyvässä vapaassa epäsuorassa esityksessä erisnimiviittaus kokevaan subjektiin näyttäisi kuitenkin olevan yleinen tapa identifioida diskurssin lähde (ks. esim. Redekerin 1996: 225 esimerkit lehtiteksteissä esiintyvistä VEE:stä).

toisen henkilön tajunnan läpi, erisnimi- tai muu substantiivi- tai substantiiviviittaus kokevaan subjektiin (kuulijaan) on KHD:ssa täysin mahdollinen, sillä se voi heijastaa muiden fiktiivisten henkilöiden näkökulmaa tai puhetyyliä, joka suodattuu diskurssiin kokevan subjektin mielen kautta, siihen upotettuna (ks. esim. Mäkelä 2006: 252).

Joskus jää kuitenkin epäselväksi, kenen näkökulmasta erisnimiviittaus – tai muu substantiiviviittaus – kertoo, kuten seuraavassa, henkilöiden (ensin äidin, sitten isän) puhetta välittävissä katkelmassa Juhani Ahon *Papin tyttärestä*. Henkilöiden puheeseen nimitykset *äiti* ja *isä* tuskin kuuluvat: heijastavatko ne siis puhujien käsitystä omista (ja toistensa) rooleista vanhempina kuvatussa tilanteessa vai kuuluvatko ne kertojalle?

Kyllä se olisi Ellille kaikista paras, jos hän pääsisi kotoa pois ... jotain oppimaan ... ja olihan se monessa paikoin jo hyvin tavallista, että työtökin saivat oppia vähän sitä, jota pojatkin ... ja kun sitä ajatteli, niin kyllähän se tyttö, jolla oli päättä, saattoi yhtä hyvin kuin poikakin ... jotka usein olivat huonopäisempiä kuin tytöt... eikä **äiti** luullut Ellillä olevan niinkään huonon pään, vaikka ei häntä huvittanut talouden askareet ... eikähän mitään haittaisi, jos koetettaisi?...

Äiti kyllä tiesi jo edeltäpäinkin, mitä isä näihin vastaisi ja tiesi hän senkin, ett'ei hän osannut hänen syitään kumota.

Elliäkö kouluun? Mitä varten ei hän saattaisi kotona olla?... Oppi kai hän lukemaan ja kirjoittamaan sen minkä naiset tarvitsevat, jotka eivät tarvitse osata oikeinkirjoitustakaan aivan ... kyllä **isä** sen verran osaisi opettaa. Hyvä, kunhan poikansakaan jaksoi virkamiehiks kouluttaa ... mitäs se maksaisi, jos tyttöjäkin vielä? Ja kuka sen tietää, olisiko siinä sitten mitään hyötyä?... Ei sitä sopinut niin ruveta tietymättömän päälle eksperimentteeraamaan...

Papin tytär, 18–19

Banfieldin (1982: 196–199, 206–209) mukaan erisnimen soveltuvuus KHD:in riippuu siitä, kuinka tietoista sen välittämä tajunta on. Banfield jakaa KHD- esiintymät kahteen luokkaan, jotka eroavat toisistaan juuri tietoisuuden asteen suhteen: spontaaneihin aistihavaintoihin, joita henkilö ei pysähdy erittelemään ja verbalisoimaan (*non-reflective consciousness*)¹⁹, ja tietoiseen mielenliikkeisiin (*reflective consciousness*), jotka ovat aina myös verbalisoituja, sillä juuri verbalisointi muuttaa havainnon tietoiseksi. Edellisessä tapauksessa KHD:n kokevaan subjektiin voidaan Banfieldin mukaan viitata erisnimellä; jälkimmäisessä tapauksessa vain persoonapronomini tulee kysymykseen. Kuitenkin monet Banfieldin (emt. 208–209) ei-reflektiivisistä esimerkeistä välittävät henkilöiden puhetta, joka on lähtökohtaisesti verbalisoitua ja tietoista (ks. Fludernik 1993: 377, 430). Lisäksi osa niistä esimerkeistä, jotka välittävät ajatuksia – niiden joukossa katkelma Austenin *Emmasta* alla – on mahdollista

¹⁹ Fludernikin (1993: 430) mukaan Banfieldin ei-reflektiivinen tietoisuus voi KHD-havainnon lisäksi sisältää myös psykonarraatiota (kertojan esitystä henkilön mielenliikkeistä).

lukea myös henkilön tietoista diskurssia esittävinä. Toisin kuin Banfield implikoi, ajatusten tai havaintojen tietoisuuden astetta ei aina voida päätellä tekstuaalisten piirteiden perusteella; usein se paljastuu, jos paljastuu, vasta laajemman kontekstin yhteydessä (ks. tarkemmin kohdasta 2.4.1).

Päinvastoin kuin Banfield, Fludernik (1993) katsoo, että reflektiivisyyden merkkien jatkumolla erisnimen käyttö liittyy usein esityksen äärimmäiseen reflektiivisyyteen, kuten puheeseen (emt. 430). Toisaalta se voi kuitenkin olla merkki myös reflektiivisyyden puutteesta, sillä ei-reflektiivisyys voi äärimmillään johtaa kertojan roolin korostumiseen: mitä vähemmän tietoinen henkilö on mielenliikkeistään, sitä vähemmän todennäköistä on, että hän pukisi ne sanoiksi, sitä näkyvämmiin kertoja voi osallistua niiden verbalisointiin ja sitä todennäköisemmin ne välittyvät tekstissä kerrontana (emt. 431). Kokevaan subjettiin viittaavan erisnimen voidaan siis ajatella liittyvän mielenliikkeiden tiedostamisen jompaan kumpaan ääripäähän, joko selvään reflektiivisyyteen tai reflektiivisyyden selvään puutteeseen: puheeseen, joka on lähtökohtaisesti tietoista, objektiivisesti tavoitettavissa ja sallii siksi eksplisiittisen viittauksen, tai kertojan verbalisoivaan ääneen, joka on tarpeen henkilön tiedostamattoman diskurssin välittämiseksi.

Puhetta välittävän sisällön ja samaa sukupuolta olevien henkilöiden erottamisen lisäksi Fludernik (1993: 141) selittää erisnimen käyttöä KHD:ssa myös ironisella kontekstilla, siirtymällä yhden henkilön tajunnasta toiseen ja kappaleenvaihoilla (joista kaksi jälkimmäistä liittyy myös viittaussuhteiden selvittämiseen). Erisnimi on luonteva viittauskeino KHD:n kokevaan subjettiin myös silloin, kun se seuraa persoonapronominia eräänlaisena täsmentävänä lisäyksenä (Sternberg 1982: 110; Banfield 1982: 208), kuten seuraavassa Razumihinin ajatuksia välittävässä katkelmassa *Rikoksesta ja rangaistuksesta*.²⁰ Tällaisissa tapauksissa erisnimi tuntuu korostavan voimakkaasti kokijan viittausta itseensä; se ikään kuin vahvistaa kolmannen persoonan pronominiin liittyvää ensimmäisen persoonan, puhuvan subjektin, merkitystä (Fludernik 1993: 140–141).

И разве позволительна хоть сколько-нибудь такая мечта **ему, Разумихину**?
Кто он сравнительно с такою девушкой, - он, пьяный буян и вчерашний
хвастун?

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xi)

[Ja onko sellainen haave lainkaan sallittu **hänelle, Razumihinille**? Mikä hän on verrattuna sellaiseen tyttöön – hän, juopunut räyhääjä ja eilinen kerskuri?]

Harvinaisemmissa tapauksissa eksplisiittisen henkilöviittauksen tarkoitus voi myös olla lukijan tarkoituksellinen harhaanjohtaminen, kuten Tammen (2003: 44) esittämässä esimerkissä Austenin romaanista *Emma*, jossa lukija tunnistaa

²⁰ Ks. myös Padučevan (1996: 349) esimerkki Tšehovilta, Tammen (1992: 45) esimerkki Vartioltalta ja Doležel (1973: 52).

henkilön näkökulman vasta retrospektiivisesti, myöhempien tapahtumien osoittaessa esitetyn päätelmän Frank Churchillin tunteista vääräksi – ja siis henkilön subjektiiviseksi harhaluuloksi.

He [Frank Churchill] stopt again, rose again, and seemed quite embarrassed. – He was more in love with her than **Emma** had supposed [...]

Emma, 191

Muodollisesti katkelma muistuttaa objektiivista kerrontaa. Erisnimiviittaus kokevaan subjektiin vahvistaa tätä tulkintaa niin, ettei väite heti paljastu Emman (virheelliseksi) oletukseksi vaan saa lukijan ainakin hetkeksi Emman tapaan uskomaan, että Frank Churchill on tähän rakastunut. Viittaussuhteiden selvyiden kannalta ei erisnimiviittaus tässä tapauksessa ole välttämätön, sillä kolmannen persoonan pronomini olisi riittävän yksiselitteinen.

Vaikka KHD:n kokevaan subjektiin siis viitataan tietyissä konteksteissa erisnimellä tai muulla substantiivilla, toteaa Fludernik (1993), että monesti erisnimen käyttöä ei voi selittää millään yllä tarkastelluista syistä, ja lukijan ainoa keino tulkita viittaus järkevästi on ”naturalisoida se kertojan ääneksi” (emt. 141). Tällöin erisnimiviittaus siis osoittaa siirtymää tietoisuuden asteikolla ei-reflektiiviseen suuntaan, jolloin kertojan rooli henkilön (tiedostamattoman) mielentilan välittämisessä korostuu.

Käännösvertailu vahvistaa Fludernikin havainnon, sillä siinä erisnimi- ja persoonapronominiviittauksen ero nousee toistuvasti esille. Useissa KHD:n suomentamista tarkastelevissa tutkimuksissa on havaittu, että kun kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini korvataan käännöksessä erisnimellä tai muulla substantiivilla, korostaa muutos kertojan läsnäoloa tekstissä ja voi siksi vaikeuttaa henkilön näkökulman ja sen mukana KHD:n välittymistä käännökseen (Rouhiainen 2000: 119; Valle 1993: 251–252; Valtanen 1989: 69–71; myös Kuusi 2003: 27–31; 2006a: 122; 125–126; 2006b: 90, 93–95; Rivinoja 2004: 151). Syyksi erisnimiviittaukseen siirtymiseen on arveltu tilannetta, jossa lähdekielellä on kaksi kolmannen persoonan pronominia, jotka osoittavat tarkoitteensa suvun, mutta kohdekielellä vain yksi. Suomennosten lisäksi ongelma onkin havaittu myös unkariin tehdyissä käännöksissä (Tommolan 2006: 77 mukaan Canisius 1997).

Se, että persoonapronominin korvaaminen erisnimellä johtaa kertojan perspektiivin korostumiseen käännöksissä, johtuu Rouhiaisien (2000: 117) mukaan siitä, että erisnimi – kuten muutkin substantiivit – on henkilöviittaus, jota kokeva subjekti ei voisi uskottavasti käyttää itsestään. Tähän selitykseen liittyy kuitenkin kaksi ongelmaa. Ensiksikin se sisältää oletuksen KHD:sta henkilön itsensä verbalisoimana esityksenä, mitä ei voida pitää ainakaan muodon yleispätevänä tunnistuskriteerinä (ks. tarkemmin kohta 2.4.1). Toiseksi, vaikka kokevan henkilön ajateltaisiinkin itse vastaavan esityksen verbalisoinnista, tämä tuskin viittaisi itseensä sen todennäköisemmin kolmannen persoonan pronominilla kuin erisnimelläkään.

Rivinoja (2006: 118) taas päättelee kolmannen persoonan pronominin sopivan KHD:n erisnimeä paremmin siksi, että välittävä kertoja pyrkii muuttamaan alkuperäistä monologia mahdollisimman vähän ja korvaa siksi ensimmäisen persoonan pronominin kolmannen persoonan pronominilla mieluummin kuin erisnimellä. Perustelu pohjautuu kuitenkin varsin kapeaan käsitykseen KHD:n luonteesta, tai välitetystä diskurssista yleensä. KHD:ssa ei ole kyse ”alkuperäisen” suoran esityksen mahdollisimman tarkasta toistosta – erityisesti, kun kaunokirjallisuudessa ”alkuperäinen” diskurssi on yleensä pelkkä oletus, jonka lukija annettujen tekstuaalisten piirteiden pohjalta konstruoi. Palaan tähän tarkemmin kohdassa 2.3.5.

Oletan, että erossa erisnimi- ja pronomini viittauksen välillä on kyse ennen kaikkea niiden näkyvyydestä – viittauskeinon eksplisiittisyydestä tai implisiittisyydestä. Viittauskeinon valinta riippuu referentin näkyvyydestä tekstissä: jos konsepti on jatkuvasti ollut tekstissä huomion kohteena, siihen on luontevinta viitata pronominilla, sillä tarpeetonta tietoa ei mainita eksplisiittisesti, jos se voidaan jättää pois (Dirven & Verspoor 1998: 12, 201). Pronominin käyttö osoittaa siis, että puhujan mielestä on selvää, kuka on viittauksen referentti. Koska KHD:ssa luodaan vaikutelma henkilön mielenliikkeistä tai kokemuksesta henkilön omasta näkökulmasta kuvattuna, erisnimi tai muu substantiivi tekee viittauksesta tarpeettoman näkyvän ja eksplisiittisen, kun taas viittauskeinona implisiittisempi persoonapronomini häivyttää kokevan subjektin näkökulmasta muutenkin selväksi koetun merkityksen taka-alalle. Valinnassa pronomini- ja substantiivi viittauksen välillä on kuitenkin aina kyse myös kontekstuaalisista tekijöistä; kuten Fludernik (1993: 136–137) huomauttaa, silloin, kun molemmat vaihtoehdot ovat periaatteessa mahdollisia, valintaan voivat vaikuttaa katkelman muut subjektiivisuuden merkit ja pyrkimys viittausuhteiden selvyyteen tai tahalliseen moniselitteisyyteen, kertojan läsnäolon korostamiseen tai häivyttämiseen, ironisointiin tai parodisointiin.

On luonnollista, että Banfieldin ja Fludernikin lisäksi persoonapronomini- ja erisnimi viittauksen eroon on paneuduttu lähinnä KHD:n kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa, sillä persoonapronominia korvaavien ilmausten käyttöön on tarvetta erityisesti silloin, kun pronominiin suku helpottaa viittausuhteiden ymmärtämistä lähdekielessä, mutta ei kohdekielessä. Toisaalta pronomini viittauksia korvataan erisnimillä myös käännöksissä kieliin, joissa kolmannen persoonan pronomini osoittaa tarkoitteensa suvun, joten kyse ei voi olla vain esimerkiksi suomeen ja unkariin tehtyjen käännösten erityisongelmasta. Käsittelen henkilöviittauksen kääntämisen aiheuttamia ongelmia tarkemmin aineistoluvussa 4.

2.3.1.2 Viittaukset muihin henkilöihin

Kokevan henkilön lisäksi myös muihin KHD:ssa mainittuihin henkilöihin viitataan pääsääntöisesti kolmannen persoonan muodoilla kerronnan käytäntöä

noudattaen. Toisaalta viittaukset muihin henkilöihin voivat heijastaa myös kokevan subjektin omaa näkökulmaa. Tällöin persoonapronominiviittaus voi olla erisnimeä tai muuta substantiivina luontevampi viittauskeino, sillä kokevalla henkilöllä itsellään ei ole tarvetta eksplisiittiseen henkilöviittaukseen ajatustensa kohteesta (Rouhiainen 2000: 119; Rivinoja 2004: 147). Pronominiviittaukset muihin KHD:ssa mainittuihin henkilöihin mainitaankin toisinaan nimenomaan osana henkilön näkökulmasta määräytyviä deiktisiä ilmauksia (ks. esim. Fludernik 1993: 143; Brinton 1980: 66). Toki viittaukset tekstissä mainittuihin henkilöihin voivat ilmentää kokevan subjektin näkökulmaa muutenkin kuin implisiittisyydellään, esimerkiksi kuvaamalla tämän puhetapaa tai suhtautumista toiseen henkilöön. Esimerkiksi sukulaisuussanat ovat luonteva tapa tuoda kokevan subjektin näkökulma henkilöviittaukseen (Banfield 1973: 32–33).

Henkilön nimeäminen tavalla, joka kuvastaa jonkun toisen henkilön näkökulmaa tai puhetapaa, voikin osoittaa tekstissä näkökulman vaihdosta tai siirtymää näkökulmaepisodista toiseen (Uspensky 1970/1973: 25–32; Ehrlich 1990: 100). Näin tapahtuu seuraavassa katkelmassa *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Svidrigailovin – johon tekstissä yleensä viitataan sukunimellä – nimeäminen etu- ja isännimellä korostaa esityksen siirtymistä kertojan perspektiivistä raportoidun puhujan, Svidrigailovin morsiamen äidin, näkökulmaan. Viittaukset Svidrigailoviin etu- ja isännimellä alkavat itse asiassa jo hieman ennen alla olevaa KHD-katkelmaa, kertojan siirtyessä kuvaamaan Svidrigailovin vierailua morsiamensa kotona. Vaikka kyse onkin vielä kerronnasta, värittää Svidrigailovin vierailun ja käytöksen kuvausta paikoin voimakkaasti morsiamen vanhempien näkökulma. Kun alla olevan KHD-katkelman jälkeen Svidrigailovin toimia siirrytään taas seuraamaan puhtaasti ulkopuolisen kertojan näkökulmasta, viitataan henkilöön taas johdonmukaisesti sukunimellä: etu- ja isännimiviittaukset jatkuvat vain morsiamen kotiin sijoittuvan kohtausten ajan.

Он [Свидригайлов] вышел, оставив всех в необыкновенно возбужденном состоянии. Но сердобольная мамаша тотчас же, полушепотом и скороговоркой, разрешила некоторые важнейшие недоумения, а именно, что **Аркадий Иванович** человек большой, человек с делами и со связями, богач, - бог знает что там у него в голове, вздумал и поехал, вздумал и деньги отдал, а стало быть, и дивиться нечего. Конечно, странно, что он весь мокрый, но англичане, например, и того эксцентричнее, да и все эти высшего тона не смотрят на то, что о них скажут, и не церемонятся. Может быть, он даже и нарочно так ходит, чтобы показать, что он никого не боится. А главное, об этом ни слова никому не говорить, потому что бог знает еще что из этого выйдет, а деньги поскорее под замок, и, уж конечно, самое лучшее во всем этом, что Федосья просидела в кухне, а главное, отнюдь, отнюдь, отнюдь не надо сообщать ничего этой пройдохе Ресслих, и прочее, и прочее.

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxiv)

[Hän [Svidrigailov] lähti, jättäen kaikki harvinaisen kiihtyneeseen mielentilaan. Mutta huolehtivainen äiti selvitti heti paikalla, nopeasti supattaen, eräät eniten hämmennystä aiheuttaneet seikat, ja nimenomaan, että **Arkadi Ivanovitš** oli merkittävä mies, jolla oli liikeasioita ja suhteita, pohatta – Luoja tietää mitä hänellä on mielessään, otti ja lähti, otti ja lahjoitti rahat, eikä siinä siis ole mitään ihmettelemistä. Tietysti on outoa, että hän on likomärkä, mutta esimerkiksi englantilaiset ovat vielä erikoisempia, eivätkä kaikki nuo ylempien luokkien ihmiset välitä siitä, mitä heistä puhutaan, eivätkä kursaile. Ehkä hän kulkee noin ihan tarkoituksella, näyttääkseen, ettei pelkää ketään. Mutta tärkeintä on, ettei tästä sanota sanaakaan kenellekään, koska Herra ties mitä siitäkin saattaa vielä seurata, ja rahat kiireesti lukkojen taakse, ja, tietysti, parasta tässä kaikessa on, että Fedosja oli koko ajan keittiössä, ja tärkeintä, ettei missään, missään, missään tapauksessa pidä mainita mitään sille kavalalle rouva Rösslichille, ynnä muuta, ynnä muuta.]

Myös lempinimet, arvonimet tms. kertovat keskustelijoiden toisistaan tai muista ihmisistä käyttämistä nimityksistä. Näin viittaukset muihin henkilöihin voivat kuvata esimerkiksi puheen rekisteriä ja henkilöiden välisiä suhteita ja asettua siten osaksi kertomuksen maailman sosiaalista diskurssia.

Puhuttelumuojojen ja muiden sosiaalisilla merkityksillä ladattujen henkilöviittausten kyky ilmaista näkökulmaa saattaa kuitenkin olla kieli- tai kulttuurisidonnaista. Mikäli lukija ei ymmärrä etu- ja isännimiviittausten merkitystä oikein (tai välttämättä edes tunnista viittauksen kohdetta tapauksessa, jossa henkilöön on aiemmin viitattu esimerkiksi sukunimellä), niiden säilyttäminen käänöksissä ei välttämättä takaa näkökulman välittymistä kohdelukijalle asti. Garnettin käänöksessä Englantiin yllä olevan katkelman etu- ja isännimiviittaus onkin korvattu sukunimellä, jolloin lukija ei voi erehtyä siitä, kenestä on kyse.

He went away, leaving them all in a state of extraordinary excitement, but the tender mamma, speaking quietly in a halfwhisper, settled some of the most important of their doubts, concluding that **Svidrigailov** was a great man, a man of great affairs and connections and of great wealth - there was no knowing what he had in his mind...

Garnett

Kun kokeva subjekti on kuulijan roolissa, puhuvasta henkilöstä käytetty erisnimi voi henkilöviittausten selventämisen lisäksi osoittaa diskurssin suodattuvan kokevan subjektin tajunnan kautta ja kuvata tämän asennetta puhujaan (Koževnikova 1976: 288–289; Jahn 1992: 363). Sama pätee muihin substantiivi- ja isännimiviittauksiin. Seuraavassa katkelmassa Marja-Liisa Vartion kertomuksesta *Purjelaiva* puhuvaan subjettiin viitataan *hän*-pronominin ja substantiivin *rouva* yhdistelmällä. Substantiivita tarvitaan tarkentamaan henkilöviittausta, joka muuten voitaisiin sekoittaa edellisessä virkkeessä esiintyvään tyttäreeseen viittaavaan *hän*-pronomiiniin. *Rouva*-sanana käyttö kertoo

kuitenkin myös kuulijan, Tuulikin, näkökulmasta, jonka kautta rouvan puhuttu diskurssi lukijalle suodattuu.

... ja Tuulikki kuuli, miten erikoisia aineita tyttö kirjoitti koulussa, opettajat olivat ennustaneet hänestä suorastaan kirjailijaa. **Hän, rouva**, oli myös kirjoittanut ja julkaissutkin jonkin sadun silloin tällöin, ja hänen miehensä suvussa oli tunnettujakin taiteilijoita, rouva sanoi.

Purjelaiva, 366

Suomessa kokevan subjektin ajatusten kohteena olevaan henkilöön voidaan viitata substantiivien lisäksi myös kolmannen persoonan pronomiinilla *se* ja demonstratiivipronomineilla *tämä* ja *tuo* tai substantiivien ja näiden pronomiinien yhdistelmillä (ks. Tammen 1992: 38–66 esimerkit Marja-Liisa Vartion proosasta ja Rivinoja 2006: 128–129). Pronominien *hän*, *se* ja *tämä* vaihtelu soveltuu suomessa tekstin henkilöviittausten selventämiseen niiden etu- ja takalaisuuteen liittyvien erojen vuoksi. Pronominilla *hän* viitataan etualaiseen henkilöön eli henkilöön, jonka näkökulmaa teksti välittää, pronomiinilla *se* taas johonkuhun toiseen, kuten etualaisen henkilön ajatusten kohteena olevaan henkilöön. Pronominin *se* tapaan myös pronomini *tämä* tarjoaa keinon viitata eksplisiittisesti muihin KHD:ssa mainittuihin henkilöihin, sillä sen käyttö kertoo, että pronominin tarkoite on jonkun muun tarkastelun kohteena. (Varteva 1997: 6; 1998: 213–214, Vartevan 1998: 214 mukaan Saukkonen 1967: 289–290.) Myös puhutussa suomessa *hän*-pronominia käytetään referaateissa lähes refleksiivipronominin omaisesti viittaamaan välitetyn puhe- tai ajatusdiskurssin *minään*, kun taas pronominia *se* esiintyy etupäässä kerronnassa (Hakulinen 1988: 301; Laitinen 1995: 62–63 ja Laitisen 1995: 62 mukaan Saukkonen 1967: 290). Koska KHD:n kokeva subjekti, jonka mielenliikkeitä teksti välittää, on tekstin etualalla ja välitetyn esityksen *minä*, häneen ei voi viitata pronomineilla *se* ja *tämä*. Seuraavassa katkelmassa Ahon *Papin rouvasta* persoonapronominilla *hän* viitataankin kokevaan henkilöön, Elliin, kun taas hänen ajatustensa kohteeseen, Olaviin, viitataan pronomiinilla *se*.

Sillä eihän *se* [Olavi] **hänestä** [Ellistä] välittänyt ja rakastihan *se* [Olavi] ehkä toista.

Papin rouva, 349

Näin pronomiinien vaihtelu voi paikoin korvata esimerkiksi englannin kahden *hän*-pronominin vaihtelun tarjoamat mahdollisuudet henkilöiden riittävän selvään identifioimiseen – ja itse asiassa jopa ylittää ne, sillä pronomiinien *hän* ja *se/tämä* vaihtelu tekee viittaussuhteista selviä myös tapauksissa, joissa viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön.

Käyttämällä vaihtelevasti eri pronomineja kokevan subjektin ajatusten kohteesta tekstissä voidaan pyrkiä välttämään monitulkintaisuuden lisäksi myös yksitoikkoisuutta. Pronominien vaihtelu voi kuvata myös kokevan subjektin

suhtautumista toiseen henkilöön. (Hakulinen 1988: 307.) Seuraavassa esimerkkitarkastelussa Ahon romaanista *Papin rouva* kokeva subjekti, Olavi, viittaa ajatustensa kohteeseen, entiseen rakastettuunsa, ensin pronominin *se* ja substantiivin yhdistelmällä, sitten pronominilla *hän*.

Se oli tuntunut vähän äitelältä ja ollut yhtenä alkusyynä hänen tunteittensa laimenemiseen. Mutta parastaanhan **se raukka** koetti **hänkin**. Niin, niin, - ja hän heitti kirjan pöydälle muiden joukkoon.

Papin rouva, 158

Toisaalta viittaus yksikön kolmannen persoonan pronominilla sekä kokevaan subjektiin että tämän ajatusten kohteeseen ei ole suomenkielisessä KHD:ssa poissuljettu vaihtoehto. Vaikka tällainen viittaus vaatii lukijalta hiukan enemmän päättelyä, viittaussuhteet ovat yleensä kontekstissaan riittävän selviä – tai tahallisen epäselviä. Seuraava katkelma *Papin rouvasta* voi yhteydestään irrotettuna vaikuttaa hämmentävältä, mutta romaanin kontekstissa kokevaan henkilöön (Elliin) ja hänen ajatustensa kohteeseen (Olaviin) viittaavien *hän*-pronomien erottaminen toisistaan ei ole vaikeaa.

Mutta **hän** [Elli] oli nähtävästi odottanut turhaan. **Hän** [Olavi] oli tullut, mutta ei nähtävästi **häneistä** [Ellistä] välittänyt. **Hän** [Olavi] menisi niin kuin oli tullutkin...

Papin rouva, 205

Myös typografiset keinot voivat auttaa henkilöviittausten selventämisessä: seuraavassa esimerkkitarkastelussa kirjailijan käyttämä kursivointi auttaa lukijaa yhdistämään järjestyksessä toisen *hän*-pronominin oikeaan henkilöön, sillä se osoittaa pronominin tarkoitteen erityisen merkityksen diskurssin subjektille, Ellille. Muiden viittausten yhdistäminen oikeaan referenttiin teoksen kontekstissa ei ole vaikeaa.

Oliko se mahdollista? .. oliko hän [Elli] kuullut oikein .. oliko *hän* [Olavi] sanonut häntä [Elliä] rakastavansa .. oliko hän [Olavi] vielä siellä? ..

Siellähän hän [Olavi] oli, oli ottanut häntä [Elliä] olkapäistä, tahtonut lohduttaa häntä [Elliä] .. ja oliko hän [Olavi] sanonut rakastavansa?

Papin rouva, 279

2.3.1.3 Harvinaiset pronominiviittaukset

Vaikka KHD:n henkilöviittaukset noudattavatkin pääsääntöisesti kertovan diskurssin näkökulmaa ja ovat siis hän-kerronnassa kolmannessa persoonassa, esiintyy siinä satunnaisesti myös ensimmäisen ja toisen persoonan pronomineja. Näissä tapauksissa on kuitenkin yleensä kyse pronominin käytöstä

vakiintuneessa ilmauksessa tai yleistävässä merkityksessä. Esimerkiksi verbin taivutus yksikön toisessa persoonassa geneerisessä merkityksessä viittaamassa persoonaltaan epämääräiseen subjettiin on venäjänkielisessä KHD:ssa jopa yleinen piirre. (Fludernik 1995: 96–98; 1993: 121–123; Doležel 1973: 22–23; Sokolova 1968: 86–88, 116–117.)

Toisinaan harvinaisempi pronomini viittaus on kuitenkin luontevampaa tulkita suorana lainauksena välitetystä vieraasta puheesta (Fludernik 1995: 98; 1993: 128). Sokolovan (1968: 85–89) mukaan ensimmäistä ja toista persoonaa voidaan käyttää KHD:ssa henkilön näkökulmaa heijastavina piirteinä, joiden funktiona on erottaa KHD kerronnasta. Persoonamuotojen käyttö ei siis noudata puhtaasti epäsuoran esityksen käytäntöä, mikä Sokolovan mukaan osoittaa, ettei KHD:a voi tarkastella suoran ja epäsuoran esityksen rinnakkaisilmionä (emt. 88–89). Myös Koževnikovan (1976: 287–288) mukaan dialogia välittävässä KHD:ssa siirtymät epäsuorista persoonamuodoista suoriin ovat mahdollisia monitulkintaisuuden välttämiseksi ja vain vahvistavat vaikutelmaa puhujan näkökulmasta.

Seuraavassa, keskustelua välittävässä esimerkissä lainatun puhujan ääni kuultaa läpi monikon ensimmäisessä persoonassa; monikon kolmas persoona olisi myös periaatteessa mahdollinen, mutta monitulkintaisempi. Naispuoliseen kuulijaan viitataan kuitenkin epäsuoran esityksen käytännön mukaisesti kolmannen persoonan pronominiilla.

Во всяком случае она может спать совершенно спокойно. На днях **мы** возьмем Сталинград. **Мы** уже ворвались на Кавказ, – это ее удовлетворит?

A. A. Fadejev, *Molodaja gvardija* (Sokolova 1968: 87)

[Joka tapauksessa hän (*f.*) voi nukkua aivan rauhassa. Näinä päivinä **me** valloitamme Stalingradin. Olem**me** jo tunkeutuneet Kaukasukselle – tyydyttääkö se häntä (*f.*)?]

Koska esimerkkikatkelma välittää puhetta, vastaanottajaan (kuulijaan) viittaava kolmannen persoonan pronomini riittää osoittamaan, että kyse ei ole suorasta esityksestä. Ajatuksia välittävässä esityksessä ajatusten kohteeseen viittaava kolmas persoona ei kuitenkaan vaikuttaisi samalla tavalla. Silloin, kun kolmannen persoonan kerrontatilanteessa kokevaan subjettiin (tai tämän edustamaan ryhmään) viitataan ensimmäisellä persoonalla, KHD-tulkinta voi siis syntyä vain, jos esitys sisältää sellaisia KD:n piirteitä, jotka estävät sen lukemisen puhtaana henkilön diskurssina – piirteitä, jotka sitovat sen selvästi kerrontaan. Esimerkkikatkelmassa verbien aikamuodotkaan eivät erota KHD:a suorasta esityksestä, mikä on venäjänkieliselle KHD:lle tyypillistä (KHD:n aikamuodoista ks. kohta 2.3.4). Ensimmäisen persoonan käyttö voikin erityisesti venäjänkielisessä KHD:ssa häivyttää KHD:n ja HD:n (vapaan suoran esityksen) välisen rajan tavalla, joka tekee kategorioiden erottelusta muodollisin perustein mahdotonta.

Toisinaan KHD:ssa esiintyy myös harvinaisempia pronomini- viittauksia kokevaan subjektiin. Esimerkiksi englanninkielisessä tekstissä viittauskeinona esiintyy indefiniittipronomini *one*, jossa geneerinen ja persoonainen funktio voivat yhdistyä: se voi viitata kokevaan subjektiin itseensä, yleistää hänen ajatuksensa koskemaan ihmisiä yleensä tai yhdistää nämä funktiot. (Fludernik 2001: 109; Valtanen 1989: 72.) Harvinaisempana henkilöviittauksena esiintyy myös *it*. Erikoisista pronomini- viittauksista huolimatta lukija pystyy kuitenkin yleensä pienten kielellisten yksityiskohtien perusteella päättämään, kenen näkökulmaa teksti välittää. (Fludernik 2001: 111.)

2.3.1.4 *Persoonattomat rakenteet ja refleksiivipronomini viittauskeinoina*

KHD:n kokevaan subjektiin voidaan viitata myös persoonattomilla rakenteilla niin suomen-, venäjän- kuin englanninkielisessäkin KHD:ssa. Jos persoonapronomini sopii KHD:n erisnimeä paremmin juuri implisiittisyytensä ansiosta, persoonattomat rakenteet vievät henkilöviittauksen implisiittisyyden vielä pidemmälle. Suomenkielisessä KHD:ssa tyypillisiä persoonattomia henkilöviittauksia ovat ennen kaikkea nollapersonalauseet eli subjektittomat lauseet, joissa finiittiverbi on yksikön 3. persoonassa, sekä agentiton passiivimuoto (Mikkola 2000: 31; ks. myös Nordlund 2005: 354). Geneerinen muoto implikoi usein, että sillä viitataan puhujaan itseensä (Hakulinen 1987/2001: 215). Siksi KHD:ssa passiivimuoto tai nollasubjekti tuntuvat viittaavan kokevaan subjektiin: syntyy vaikutelma fiktiivisen henkilön sisäisestä diskurssista, pääsystä tämän tajuntaan, vaikei tätä suoraan tekstissä mainitakaan.

Mitä se oikeastaan hyödytti pistellä näin ... parasta kun ei ole mistään tietävinään ja menee tiehensä, jos ei voi olla täällä.

Papin rouva, 275

Suomessa modaaliverbien geneerinen nollasubjekti antaa yleensä ymmärtää, että sillä viitataan puhujaan itseensä (Hakulinen 1987/2001: 216). Myös venäjässä ja englannissa merkitykseltään modaalisisissa lauseissa toiminnan suorittajaa tai kokijaa ilmaisevan datiiivin poisjätö (*дательный субъекта, understood datives*) voi luoda vaikutelman henkilön näkökulmasta. Tällaisen datiiivin voi jättää pois erityisesti puhutussa kielessä silloin, kun se viittaa puhujaan itseensä tai hänen kuulijaansa. Siksi sen mainitsematta jääminen luo KHD:in vaikutelman henkilön omasta perspektiivistä, sen ilmaiseminen taas vahvistaa ulkopuolisen, kertojan, osuutta tekstissä. (Sokolova 1968: 118–119; Ehrlich 1990: 17–18.)

Seuraavassa esimerkissä *Rikoksesta ja rangaistuksesta* Raskolnikov on matkalla murhaamaan. Kohdissa [1] ja [2] juuri modaalisuus ja kokijaa ilmaisevan datiiivin poisjätö luovat vaikutelman henkilön näkökulmasta:

Raskolnikov, ei kertoja, tekee päätelmiä siitä, miten ajan rientäminen hänen suunnitelmiinsa vaikuttaa.

Заглянув случайно, одним глазом, в лавочку, он увидел, что там, на стенных часах, уже десять минут восьмого. [1] **Надо было** и торопиться и в то же время сделать крюк: [2] **подойти** к дому в обход, с другой стороны...

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (i)

[Vilkaistuaan sattumalta, ohimennen, erääseen kaupapuotiin, hän huomasi, että siellä seinäkello näytti jo kymmentä yli seitsemää. [1] **Täytyi** sekä pitää kiirettä että tehdä samalla kierros: [2] **saapua** talolle kiertotietä, toiselta suunnalta...]

Niskasen suomennoksessa kohtaan [1] on lisätty kokijaan viittaava kolmannen persoonan pronomini; rakenteen elliptinen toisto kohdassa [2] taas on korvattu lauseenvastikkeella.

Mennessään erään puodin ohi silmäsi hän toisella silmällään sisään ja katsahti siellä olevaan seinäkelloon. [1] **Hänen** oli kiirehdittävä, mutta samalla tehtävä kierros, [2] lähetäkseen taloa toiselta puolen ...

Niskanen

Muutoksista huolimatta toinen virke voidaan edelleen lukea KHD:na, vaikka kokijaan viittaavan pronominin lisääminen ehkä heikentää hiukan vaikutelmaa henkilön mielenliikkeiden välittömästä seuraamisesta. Suomennoksessa persoonattomuuden voisi kuitenkin hyvin myös säilyttää (vrt. esim. *Oli kiirehdittävä, mutta samalla tehtävä kierros: lähestyttävä taloa toiselta puolen...*)

Hollon käännöksessä sen sijaan kokijaan viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla molemmissa kohdissa, ja kohtaan [2] on lisäksi lisätty kognitioverbi, joka muuttaa lauseen alun eräänlaiseksi johtolauseeksi. Erityisesti kohdassa [2] KHD-tulkinta muuttuukin kyseenalaiseksi: esityksen voisi aivan yhtä hyvin lukea myös kertojan raporttina henkilön aikomuksista.

Vilkaistessaan sattumalta, syrjäsilmillä, erääseen myymälään, hän huomasi seinäkellon siellä osoittavan jo kymmenen minuuttia yli seitsemän. [1] **Hänen** täytyi kiiruhtaa, sillä oli vielä mentävä mutkan kautta: [2] **hän tahtoi** saapua taloon kiertoteitse, toiselta puolen.

Hollo

Seuraava katkelma Austenin romaanista *Pride and prejudice* esiintyy tekstissä yksinään keskellä dialogia, herra Collinsin ja Elizabethin repliikkien välissä kohtauksessa, jossa Elizabeth joutuu kuuntelemaan herra Collinsin epätoivottua kosintaa. Tekstin muodolliset piirteet eivät suoraan paljasta, kenelle ajatus kuuluu: juuri kokijaa ilmaisevan dativiin poisjätö modaalaisessa ilmauksessa –

yhdessä ekspressiivisen *absolutely*-sanan ja deiktisen ajanmääreen *now* kanssa – auttaa kuitenkin lukijaa tulkitsemaan sen Elizabethin ajatukseksi.²¹

It was absolutely necessary to interrupt him now.

Pride and Prejudice, 108

Suomennoksessa kokijaan viitataan kuitenkin erisnimellä, ja näkökulma tuntuu siirtyvän lähemmäksi kertojaa, vaikka modaalisuus, deiktinen *nyt* ja ekspressiivinen sanajärjestys (*täytyi Elizabethin*) pitävät edelleen myös henkilön näkökulmaa esillä.

Mutta nyt täytyi **Elizabethin** jo keskeyttää hänet.

Norko-Turja, 125

Muutoksessa ei ole kyse kielellisestä välttämättömyydestä, sillä vastaava persoonaton rakenne olisi mahdollinen myös suomessa (vrt. esim. *Nyt hänet oli ehdottomasti keskeytettävä*).

Modaaliverbien geneerisen nollasubjektin tapaan verbi *seem* ja muut mielentiloja osoittavat verbit, joiden yhteydessä ei ilmaista kokijaa, ts. sitä, *kenestä* näyttää tai vaikuttaa joltakin, ovat Brintonin (1980: 375–376) mukaan merkkejä havaintoa välittävästä KHD:sta. Puhuja käyttää *seem*-tyyppisiä verbejä omasta kokemuksestaan täsmentämättä, kenestä puhuu, sillä viittaus itseen on itsestäänselvää eikä sitä siksi tarvita; kokijan ilmaiseminen taas tuntuu siirtävän näkökulman ulkopuoliselle tarkkailijalle.

Samalla lailla näyttää toimivan esimerkiksi venäjän verbi *казаться* ('tuntua, näyttää'). Seuraavassa katkelmassa, jossa Raskolnikov etsii vaatteistaan veritahroja, kohtien [1], [3] ja [5] kerronnan keskeyttää kahdesti KHD (kohdat [2] ja [4]), jonka tärkein tuntomerkki on ilmitekijätön *кажется* ('tuntuu, näyttää; kai, taitaa; ilmeisesti, näköjään').

[1] Он перевертел все, до последней нитки и лоскутка, и, не доверяя себе, повторил осмотр раза три. [2] Но не было ничего, **кажется**, никаких следов; только на том месте, где панталоны внизу осеклись и висели бахромой, на бахrome этой оставались густые следы запекшейся крови. [3] Он схватил складной большой ножик и обрезал бахрому. [4] Больше, **кажется**, ничего не было. [5] Вдруг он вспомнил ...

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (iv)

²¹ Palmer (2004: 207–208) esittää useita esimerkkejä vastaavasta persoonattoman rakenteen käytöstä KHD:ssa Evelyn Waughin romaanissa *Vile Bodies*; mielenkiintoista on, että hän toteaa lähes kaikkien niistä esiintyvän tilanteessa, jossa koetaan sosiaalista hämmennystä tai vaivautuneisuutta, mistä on selvästi kyse myös esimerkissäni Austenilta.

[[1] Hän käänsi kaiken nurin, viimeistä rihmaa ja tilkkua myöten, ja, luottamatta itseensä, toisti tarkastuksen kolmisen kertaa. [2] Mutta mitään ei **näyttänyt** olevan, ei mitään jälkiä; vain sinne, missä housunlahkeet olivat rispaantuneet ja roikkuivat hapsuina, oli noihin hapsuihin jäänyt paksuja paakkuja hyytynyttä verta. [3] Hän tarttui suureen taskuveitseen ja leikkasi hapsut pois. [4] Mitään muuta ei **näyttänyt** olevan. [5] Yhtäkkiä hän muisti ...]

Niskasen suomennoksessa *кажется* ('tuntuu, näyttää; kai, taitaa') on korvattu molemmissa kohdissa kolmannen persoonan pronomiinilla ja henkilön havaintoa osoittavalla verbillä. Muutosten seurauksena näkökulma siirtyy lähemmäs ulkopuolista kertojaa.

[1] Hän käänsi ne kaikkiin suuntiin kolme, neljä kertaa, sillä hän ei luottanut itseensä. [2] Mutta **hän ei voinut tavata** mitään merkkejä. Ainoastaan housujen lahkeissa, jotka olivat rääsytet ja repalaiset, näkyi joitakin kuivuneita veripilkkuja. [3] Hän tarttui suureen linkkuveitseen ja leikkasi rääsyt pois. [4] Mitään enempää **ei hän huomannut**. [5] Nyt hän muisti...

Niskanen

Samaan tapaan toimii englanninkielisessä KHD:ssa rakenne, joissa kolmannen persoonan refleksiivipronominin pääsana ei edellä sitä samassa lauseessa tai edes virkkeessä. Refleksiivipronominin korrelaattia ei ole välttämätöntä ilmaista eksplisiittisesti sen edellä samassa lauseessa silloin, kun se viittaa puhujaan tai kuulijaan eli kun kyse on ensimmäisestä tai toisesta persoonasta. Kun kolmannen persoonan refleksiivipronominin korrelaatti jää ilmaiseematta, pääsanan referentin on kuulijan puuttuessa viitattava henkilöön, jonka näkökulmaa diskurssi välittää – siis KHD:n kokevaan subjektiin. (Brinton 1995: 185–188; 1980: 366; Kemmer 1995: 76; Ehrlich 1990: 17–18; Banfield 1973: 12; Fludernik 1993: 128–133.)

Refleksiivipronominin käyttö voi myös ehkäistä tulkintavirheitä: jos refleksiivipronomini korvattaisiin seuraavassa katkelmassa persoonapronominilla, sen voisi ymmärtää viittaavan kokevan subjektin (Elizabethin) sijasta edeltävän virkkeen possessiivipronominin tarkoitteeseen, neiti Kingiin. Emfaattinen, näkökulmaa osoittava refleksiivipronomini sen sijaan rajaa muut mahdolliset referentit ulkopuolelle (ks. Kemmer 1995: 57–59).

How differently did everything now appear in which he was concerned! His attentions to Miss King were now the consequence of views solely and hatefully mercenary; and the mediocrity of **her** fortune proved no longer the moderation of his wishes, but this eagerness to grasp at anything. His behaviour to **herself** could now have had no tolerable motive...

Pride and Prejudice, 206

Mayn (1995: 99–100) mukaan venäjän tarjoamat laajat mahdollisuudet persoonattomien rakenteiden käyttöön antavat mahdollisuuden hämärtää kertojan ja henkilön diskurssien välistä rajaa tavalla, joka ei esimerkiksi englannissa olisi

luonteva. Yllä esitetyissä käännöskatkelmissa persoonattomien rakenteiden korvaaminen persoonaisilla ei kuitenkaan johdu lähde- ja kohdekielten välisistä eroista, vaikka persoonaviittauksen välttäminen toteutuukin eri kielissä osittain eri tavoin.

2.3.2 Alistavan johtolauseen puuttuminen

Kertojan ja henkilön diskurssia ei esitetä alisteisena sivulauseena puhumista, ajattelemista tai muuta henkistä toimintaa osoittavan johtolauseen jälkeen (Fludernik 1995: 95, Tammi 1992: 42). KHD-katkelmasta ei siis yleensä käy suoraan ilmi, että kyse on henkilön puheesta tai mielenliikkeistä. Tätä piirrettä on usein pidetty diskurssin *vapauden* (vrt. KHD:n yleistynein nimitys *vapaa epäsuora esitys*) merkkinä²²: syntaktinen vapaus tai itsenäisyys, joka erottaa esitysmuodon tavallisesta epäsuorasta esityksestä, on nähty myös kertomuksen henkilön vapautumisena kertojan, johtolauseen lähteen, vaikutuksesta (Toolan 1988: 123). Kieliopillisessa mielessä KHD on siis epäsuoran esityksen elliptinen muoto. Elliptisyys puolestaan johtaa monitulkintaisuuteen: kun ajattelua tai puhumista merkitsevä verbi ja alistuskonjunktio puuttuvat, diskurssi saattaa muistuttaa erehdyttävästi kerrontaa. (Hernadi 1972: 36.)

Parenteettisen johtolauseen käyttö KHD:ssa jakaa tutkijat kahtia. Esimerkiksi Collins (2001: 133) rajaa KHD:n ulkopuolelle tapaukset, joiden yhteydessä esiintyy parenteettinen johtolause. Toiset tutkijat kuitenkin hyväksyvät KHD:ksi diskurssin, johon parenteettinen johtolause on upotettu tai jota se seuraa (McHale 1978: 252–253, ks. myös Taivalkoski-Shilov 2006b: 142, fn. 16; Banfield 1973: 25–26; Brinton 1980: 366, 367; Padučeva 1996: 344; Sokolova 1968: 73; Redeker 1996: 223; Tammi 1992: 42; Ehrlich 1990: 13–14). Ehrlichin (1990: 13–14, 41–44) mukaan keskeistä KHD-tulkinnan kannalta tällöin on, ettei parenteettinen lause ole dominoiva ja että virke välittää parenteettisen johtolauseen subjektin näkökulmaa. Parenteettisen johtolauseen saattelema KHD eroaakin perinteisestä epäsuorasta esityksestä juuri siinä, että diskurssi säilyttää edelleen vapautensa tai itsenäisyytensä ja voi sisältää sellaisia ekspressiivisiä elementtejä, jotka usein rajataan varsinaisen epäsuoran esityksen ulkopuolelle (Jahn 1992: 349). Padučevan (1996: 344–345) mukaan KHD:n syntyä voidaan havainnollistaa juuri johtolauseen asteittaisen manipulaation kautta: henkilön suoran esityksen johtolause muuttuu ensin parenteettiseksi ja sitten implisiittiseksi.²³

²² Ks. kuitenkin Pascal (1977), jonka mukaan diskurssin vapaus ei ilmene niinkään vapautena johtolauseesta tai alistuskonjunktioista, vaan sen kielellisenä vapautena esimerkiksi aikamuotojen ja sanajärjestyksen suhteen sekä vapautena suhteessa kertojaan ja henkilöön (emt. 31).

²³ Vaikka Padučeva (1996) käyttääkin esitysmuotojen välisiä muunto-operaatioita (esimerkiksi suorasta esityksestä epäsuoraksi) havainnollisina apuvälineinä muotojen rakenteellisten erojen kuvauksessa, hän kuitenkin pitää niitä luonteeltaan hypoteettisina eikä siinä

Parenteettinen johtolause voi olla KHD:ssa tarpeen tulkintavirheiden ehkäisemiseksi, sillä se auttaa lukijaa yhdistämään diskurssin oikeaan henkilöön (Ehrlich 1990: 11; Redeker 1996: 227). Kuitenkin tapauksissa, joissa parenteettinen johtolause ei ole kertojan selventävä kommentti, vaan välittää puhutun diskurssin kuulijan näkökulmaa, se saattaa pikemminkin sekoittaa kuin selventää (Jahn 1992: 363–364). KHD-virkettä seuraavasta parenteettisesta johtolauseesta ks. esimerkki Vartion *Purjelaivasta* kohdasta 2.3.1.2.

Vaikka suurin osa tutkijoista rajaakin KHD:n ulkopuolelle tapaukset, joissa diskurssia edeltää tavallinen, alistava johtolause ja alistuskonjunktio, Leech ja Short (1981: 329–332) katsovat, että toisinaan KHD:na voidaan lukea myös johtolauseen edeltämä katkelma; esitys voi alkaa epäsuorana, mutta muuttua vaivihkaa KHD:ksi. Joskus esitys voi toistaa epäsuoran esityksen alistuskonjunktion vielä muutaman lauseen tai virkkeen alussa, mutta luopua sitten siitäkin. Sokolova (1968: 89–97) pitääkin johtolauseen edeltämää alistuskonjunktioita yhtenä niistä kielellisistä merkeistä, jotka sitovat KHD:n kerronnan kontekstiin, ja mainitsee alistuskonjunktion toistumisen jokaisen KHD-lauseen alussa uudelleen esimerkiksi Gogolille tyypillisenä tyylikeinona (emt. 90).

Redeker (1996: 223; alaviite 4) ja Banfield (1982: 71) taas luokittelevat KHD:ksi myös diskurssin, jota edeltää johtolause tai muu puhetta tai ajattelua osoittava lause ja intonaatiotaukoa osoittava kaksoispiste. Dostojevskin *Rikoksessa ja rangaistuksessa* esiintyy runsaasti juuri tällaista diskurssia (Vykoupil 1995: 185). Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän kiiruhtaessa Svidrigailovin luo; siinä kaksoispisteet osoittavat siirtymiä KD:sta KHD:in, jonka tuntomerkkejä ovat henkilölle kuuluvat kysymykset, huudahdukset, kiellon toisto ja henkilön arviota ilmaiseva *конечно* ('tietenkin, tietysti').

Дорогой один вопрос особенно мучил его: **был ли Свидригайлов у Порфирия?**

Сколько он мог судить и в чем бы он присягнул - нет, не был! Он подумал еще и еще, припомнил всё посещение Порфирия, сообразил: **нет, не был, конечно, не был!**

Но если не был еще, то пойдет или не пойдет он к Порфирию?

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxi)

[Matkalla eräs kysymys kiusasi häntä erityisesti: **oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?**

mielessä todellisina, että epäsuoraa esitystä todellisuudessa edeltäisi ”alkuperäinen” suora esitys tai että muodot olisivat aina muunnettavissa toisikseen (emt. 338).

Sikäli kuin hän saattoi päätellä ja olisi voinut vaikka vannoa – ei, ei ollut käynyt! Hän mietti uudelleen ja uudelleen, palautti mieleensä Porfirin koko vierailun, oivalsi: **ei, ei ollut käynyt, tietenkään ei ollut!**

Mutta ellei vielä ollut käynyt, niin meneekö hän Porfirin luokse vai ei?]

Seuraavassa, Sonjan ajatuksia välittävässä esimerkissä *Rikoksesta ja rangaistuksesta* KHD:ksi muuttuvaa diskurssia edeltää henkilön henkistä toimintaa osoittava johtolause ja alistuskonjunktio. Kognitioverbistä ja alistuskonjunktioista huolimatta niitä seuraava diskurssi voidaan lukea henkilön näkökulmaa välittävänä KHD:na sisältönsä ja henkilön ajatusprosessia osoittavien ekspressiivisten elementtien vuoksi (Sonjan näkökulmasta kertova henkilöviittaus Raskolnikoviin *Раскольников сам* ('Raskolnikov itse'), hänen aikakäsitystään heijastavat *сегодня* ('tänään') ja *сейчас* ('nyt'), modaalinen *может* ('ehkä') ja ekspressiivinen toistorakenne).

Она припомнила вдруг, что **Раскольников сам хотел к ней сегодня зайти, может, еще утром, может, сейчас!**

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xiv)

[Hän muisti äkkiä, että **Raskolnikov itse halusi tulla tänään hänen luokseen käymään, ehkä jo aamulla, ehkä nyt heti!**]

Siirtymä muista kerronnan muodoista KHD:in voi siis tapahtua kesken virkkeen tai jopa lauseen (ks. esim. Padučeva 1996: 345; Toolan 1990: 78). Siksi johtolauseen edeltämää diskurssia on joissain tapauksissa vaikea rajata KHD:n ulkopuolelle, vaikka johtolause ja alistuskonjunktio kuuluvatkin tällöin selvästi vielä kertojan diskurssiin. McHalen typologiassa tällaiset tapaukset voisi luokitella myös jossain määrin mimeettiseksi epäsuoraksi esitykseksi. Tässä väitöskirjassa tarkastelen niitä kuitenkin KHD:na, samoin tapauksia, joissa diskurssin yhteydessä esiintyy parenteettinen johtolause. Dostojevskin teoksia tarkasteltaessa muunlainen rajaus jättäisi aineiston ulkopuolelle paljon mielenkiintoisia esimerkkejä, joissa kerronnan muodot vaihtuvat tekstissä kesken virkkeen tai lauseen, lomittuvat ja sekoittuvat. Todellisissa kaunokirjallisissa esimerkeissä puhekategorioiden ja syntaktisten yksiköiden rajat eivät aina osu kohdakkain.

Toisinaan on vaikea päätellä, kuuluuko diskurssin yhteydessä esiintyvä puhe- tai kognitioverbi henkilön diskurssiin vai onko se kertojan luonnehdinta henkilön puheesta tai ajattelusta, kertojalle kuuluva johtolause. Neumann (1986: 372 ja *passim*) nimittää tällaista puhe- tai kognitioverbien käyttöä ”kaksiääniseksi” (*double-voiced*), sillä niissä voi kuulla yhtä hyvin henkilön omaan puheeseen kuuluneen ilmauksen kuin kertojan sanavalinnan, jolla hän henkilön puhetta luonnehtii. Tällaisia verbejä esiintyy erityisesti muodollisessa kielenkäytössä, joka on tyypillistä Jane Austenin romaanien kuvaamalle yhteiskunnalle. Seuraavassa herra Collinsin puhetta välittävässä esimerkikikatkelmassa

romaanista *Pride and Prejudice* jää epäselväksi, missä kohdin kertojan diskurssi muuttuu KHD:ksi, sillä alun *protested* voi kuulua yhtä hyvin henkilön ”alkuperäiseen” esitykseen (*I protest that I have never in my life...*) kuin sitä kehystävään kertojan esitykseenkin (*I have never in my life...*).

... and with a most important aspect he **protested** that he had never in his life witnessed such behaviour in a person of rank – such affability and condescension, as he had himself experienced from Lady Catherine. She had been graciously pleased to approve of both the discourses, which he had already had the honour of preaching before her. She had also asked him twice to dine at Rosings ...

Pride and Prejudice, 65–66

Samantyyppinen esimerkki *Rikoksesta ja rangaistuksesta* on yllä tarkastellun, Raskolnikovin ajatuksia välittävän katkelman (xxi) toisen kappaleen alussa. Virkkeen loppu ajatusviivan jälkeen on kyllä henkilön huudahdus, mutta sen alku jää monitulkintaiseksi: kognitioverbit viittaavat toisaalta kertojaan, mutta voivat kuulua yhtä hyvin myös henkilölle, joka arvioi omaa kykyään päätellä ja on valmis ”vaikka vannomaan” päätelmänsä oikeiksi.

Сколько он мог судить и в чем бы он присягнул - нет, не был!

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxi)

[Sikäli kuin hän **saattoi päätellä** ja olisi **voinut vaikka vannoa** – ei, ei ollut käynyt!]

Kääntäjistä Pevear ja Volokhonsky ovat ilmeisesti tulkinneet sanavalinnat henkilölle kuuluviksi, sillä he ovat vahvistaneet vaikutelmaa henkilön omasta äänestä sirottelemalla kiellot virkkeen alkuun ja keskelle ja siirtämällä verbin *sworn* lopun ekspressiiviseen huudahdukseen, jolloin henkilön subjektiivisuus värittää selvemmin koko virkettä alusta loppuun saakka.

No, as far as he was able to judge, he had not - he would have sworn to it!

Pevear & Volokhonsky

Tällaiset ilmaukset ovat hyvä esimerkki siitä, että yksittäinen sanakin voi olla bahtinilaisittain kaksiaäninen (ks. tarkemmin kohdasta 2.4.2). Kun esimerkiksi Toolan (1990: 78) hyväksyy kaksiaänisyyden KHD:a luonnehtivaksi piirteeksi vain, jos se ymmärretään lineaarisesti, äänten vuorottelusta ja vaihtelusta syntyväksi vaikutelmaksi kaksiaänisyydestä, Neumannin kuvaamia kaksiaänisiä puhe- ja kognitioverbejä ei voida varmuudella tunnistaa sen paremmin kertojan kuin henkilönkään diskurssiin kuuluviksi – ja juuri tämä yhdessä sanassa ilmenevä kaksiaänisyys tekee niistä Neumannin (1986: 374) mukaan erityisen sopivia KHD:in.

2.3.3 Lainausmerkkien käyttö

Nykykirjallisuudessa KHD:a ei yleensä eroteta muusta tekstistä lainausmerkkien tai repliikkiviivan avulla – eli sen luonnetta välitettynä diskurssina tai vieraana puheena ei osoiteta typografisin keinoin²⁴. Vaikka valtaosa KHD-tutkimuksesta mainitseekin lainausmerkkien puuttumisen esitysmuodon tuntomerkinä, lainausmerkkien saattamaa KHD:a esiintyy kuitenkin runsaasti 1800-luvun romaanikirjallisuudessa (Tammi 1992: 36–37).

Niin Austenin, Ahon kuin Dostojevskinkin teoksissa KHD toisinaan, joskaan ei johdonmukaisesti aina, erotetaan kontekstistaan lainausmerkein. Austenin romaaneissa puhetta välittävä KHD on usein erotettu kontekstistaan lainausmerkkien avulla HD:na välitettyjen repliikkien tavoin (ks. esimerkki romaanista *Emma* kohdasta 2.4.2 alla). Pascal (1977: 47) olettaa lainausmerkkien käytön puhetta välittävän KHD:n ympärillä heijastavan kirjoittajan epävarmuutta diskurssin luonteesta, kun kyse ei ole selvästi suorasta tai selvästi epäsuorasta esityksestä. Dahlbergin (1996: 51–56) mukaan puhetta välittävän KHD:n erottaminen lainausmerkeillä voi Austenilla kuitenkin viestiä myös jäykästä ja muodollisesta ilmapiiristä ja kokevan subjektin – yleensä kuulijan – aistimasta epämukavuudesta.

Toisinaan lainausmerkit ilmestyvät esitykseen kesken KHD-katkelman, kuten seuraavassa esimerkissä *Rikoksesta ja rangaistuksesta*. Katkelma välittää Razumihinin ajatuksia tämän moittiessa itseään edellisiltaisen käytöksensä vuoksi; osaa siitä on jo tarkasteltu kohdassa 2.3.1.1. Ensimmäisen kerran lainausmerkit ilmestyvät KHD-katkelmaan kesken virkkeen, toisen kerran virkkeiden rajalla.

И что за оправдание, что он был пьян? Глупая отговорка, еще более его унижающая! В вине - правда, и правда-то вот вся и высказалась, **"то есть вся-то грязь его завистливого, грубого сердца высказалась!"** И разве позволительна хоть сколько-нибудь такая мечта ему, Разумихину? Кто он сравнительно с такою девушкой, - он, пьяный буян и вчерашний хвостун? **"Разве возможно такое циническое и смешное сопоставление?"**

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xi)

[Ja mikä puolustus se on, että hän oli juovuksissa? Typerä veruke, joka pahensi hänen häpeäänsä entisestään! Viinissä on totuus, ja koko totuus oli nyt paljastunut, **"siis hänen kateellisen, karkean sydämensä kaikki saastaisuus oli paljastunut!"** Ja onko sellainen haave lainkaan sallittu hänelle, Razumihinille? Mikä hän on verrattuna sellaiseen tyttöön – hän, juopunut

²⁴ Lehtiteksteissä esiintyvässä vapaassa epäsuorassa esityksessä lainausmerkit saattavat erottaa muusta diskurssista osittaisia lainauksia, joilla on joko erityistä uutisarvoa tai joihin kirjoittaja haluaa pitää etäisyyttä. Osittaisten lainausten käyttö ei kuitenkaan välttämättä merkitse, että ympäröivä VEE olisi vähemmän uskollista alkuperäiselle diskurssille. (Redeker 1996: 224.)

räyhääjä ja eilinen kerskuri? ”Onko sellainen röyhkeä ja naurettava rinnastus edes mahdollinen?”]

Katkelmassa lainausmerkit erottavat henkilön kiihkeiden itsesyytösten keskeltä ensin huudahduksen ja sitten kysymyksen, molemmissa tapauksissa eräänlaisen johtopäätöksen, johon sitä edeltävä ajatuksenjuoksu vie. Pascal (1977: 127, 129) katsookin lainausmerkkien ilmestymisen Dostojevskin tekstiin kesken KHD:n erottavan selkeämmän ajatuksen muista, artikuloimattomista ja epämääräisistä mielenliikkeistä. Lainausmerkit, jotka kuuluvat perinteisesti suoraan esitykseen – puhekatgorioista mimeettisimpään, joka välittää nimenomaan sanoiksi puettua ja tiedostettua (Cohn 1978: 86–87, 139–140; Leech & Short 1981: 342–343) – näyttävätkin *Rikoksessa ja rangaistuksessa* erottavan muusta KHD:sta kohdan, joissa esiverbaali, vellovista tunteista ja vaikutelmista kutoutunut diskurssi saavuttaa hetkeksi selvemmän ja tietoisemman tason²⁵. Lainausmerkkien käyttö *Rikoksessa ja rangaistuksessa* niin esitysmuotojen välillä kuin esitysmuodon sisälläkin osoittaa siis siirtymää astetta *mimeettisempään* suuntaan: toisinaan KHD:n sisäistä siirtymää ”selkeämmin artikuloitua” diskurssiin, mutta usein myös siirtymää KD:sta HD:in, KD:sta KHD:in tai KHD:sta HD:in.

Seuraava esimerkki *Rikoksesta ja rangaistuksesta* välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän kuunnellessa öisestä porraskäytävästä kantautuvia ääniä. Siinä henkilön ajatuksia ja havaintoja välittävää KHD:a seuraavat lainausmerkit, joihin merkitty esitys välittää edellisen esimerkin tapaan henkilön päätelmän, ikään kuin edeltävää esitystä selkeämmän oivalluksen hetken. Persoonamuotojen puuttuessa se voisi kuitenkin olla yhtä hyvin KHD kuin HD:akin.

Но нет, он слишком ясно слышит!.. Но, стало быть, и к нему сейчас придут, если так, **”потому что... верно, все это из того же... из-за вчерашнего... Господи!”** Он хотел было запереться на крючок, но рука не поднялась...

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (x)

[Mutta ei, hän kuulee liian selvästi!.. Mutta silloinhan hänenkin luokseen tullaan nyt, jos näin on, **”sillä... aivan, kaikki tämä johtuu juuri siitä... eilisestä... hyvä Luoja!”** Hän olisi halunnut panna oven säppiin, mutta käsi ei kohonnut...]

Katkelman kaikissa neljässä suomennoksessa lainausmerkkien käyttö on kuitenkin muuttunut, ja samalla myös katkelman tulkinta.

Niskasen käännöksessä lainausmerkit on korvattu kursivoinnilla, eikä esitys siis enää erotu ympäröivästä kontekstista yhtä selvästi kuin lähdetekstissä. Kun esitys kuuluu selkeämmin yhteen virkkeen alun kanssa, jossa kokevaan subjettiin viitataan kolmannen persoonan pronominilla, se on luontevaa tulkita

²⁵ Ks. myös esimerkki (1a) *Rikoksesta ja rangaistuksesta* kohdassa 4.1.3. Katkelmassa KD:na esitettyä henkilön ajatusta seuraa lainausmerkeissä oleva KHD, joka välittää henkilön järkyttyneen johtopäätöksen, oivalluksen siitä, mitä seuraavaksi täytyy tapahtua.

KHD:ksi. On mielenkiintoista, että Niskasen käännöksessä – kuten itse asiassa kaikissa suomennoksissa – preesens on säilytetty koko virkkeessä, niin alun selvässä KHD:ssa kuin lainausmerkeissä olleessa osuudessakin, mutta ei kuitenkaan edeltävässä virkkeessä.

Mutta ei, hänhän kuuli sen selvästi! Pian siis tullaan varmasti hänenkin luokseen, sillä ... sehän on selvää, että tämä tapahtuu vain *sen tähden, vain sen tähden ... eilisen johdosta* ... Jumala paratkoon! Hän aikoi panna oven säppiin, mutta ei voinut kohottaa kättään ...

Niskanen

Konkan käännöksessä lainausmerkkejä on siirretty niin, että koko katkelma lopun KD:a lukuunottamatta jää niiden sisäpuolelle. Koska myös kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini jää nyt lainausmerkkien sisään, lähdetekstissä lainausmerkeissä ollut esitys on tässäkin käännöksessä KHD:a, vielä yksiselitteisemmin kuin Niskasen käännöksessä.

"Ei, hänhän kuuli selvästi! Mutta silloinhan hänenkin luokseen voidaan tulla heti *sen vuoksi*, varmasti sen vuoksi tämä kaikki tapahtuu ... tuon eilisen takia ... Hyvä Jumala!" Hän aikoi sulkea oven haan, mutta käsi ei kohonnut ...

Konkka

Myös Hollon ja Vuoren käännöksissä lainausmerkkejä on siirretty; ne alkavat nyt esimerkin toisesta virkkeestä. Koska kuitenkin kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini toisen virkkeen alussa on korvattu henkilön näkökulmaa heijastavalla paikanmääreellä *tänne*, on lähdetekstin monitulkintaisuus vain levinnyt: lainausmerkeissä oleva esitys voidaan kokonaisuudessaan lukea yhtä hyvin HD:na kuin KHD:nakin. Preesensin säilyttäminen ja kolmannen persoonan pronominin poistaminen viittaavat kuitenkin kääntäjien HD-tulkintaan.

Mutta ei, kuulihan hän liiankin selvästi! ... ”Jos niin on laita, silloinhan ne kohta tulevat **tännekin**, sillä ... varmaan tämä tapahtuu eilisen vuoksi ... eilisen asian vuoksi ... hyvä Jumala!” Hän aikoi panna oven säppiin, mutta käsi ei kohonnut ...

Vuori (Pyykkö)

On siis ilmeistä, että lainausmerkeillä – ja niiden sijainnilla – voi olla vaikutusta KHD-tulkinnan syntymiseen; käännöksissä ne kertovat myös siitä, miten kääntäjät ovat lähdetekstin esitystä tulkinneet.

2.3.4 Aikamuoto

Yhtenä KHD:n kielellisistä tuntomerkeistä mainitaan yleensä kerronnan aikamuotojen noudattaminen (ks. esim. Cohn 1978: 14, 100; Toolan 1988: 123) tai aikamuotojen siirtyminen epäsuoran esityksen tavoin askelen taaksepäin vastaavaan suoraan esitykseen verrattuna (ks. esim. McHale 1978: 252; Rimmon-Kenan 1983/1991: 142–143.) Henkilön kuluvaan hetkeen viitataan siis pääsääntöisesti menneen ajan muodoilla ympäröivän kerronnan tavoin: suoran esityksen preesensia vastaa tällöin imperfekti ja imperfektiä ja perfektiä pluskvamperfekti aikamuotojen mukauttamisena (*consecutio temporum*) tunnetun periaatteen mukaisesti. Toisaalta silloin, kun kerronta kaiken kaikkiaan on preesensissä, myös KHD:n aikamuoto on luonnollisesti preesens (Leech & Short 1981: 327–328). Kerronnan aikamuodon noudattaminen on yksi niistä piirteistä, joiden on katsottu puoltavan oletusta kertojan läsnäolosta KHD:ssa (Chatman 1978: 201; ks. myös Padučeva 1996 kohdassa 2.3.4.2 alla).

Kerronnan (mennyntä) aikamuoto ei kuitenkaan ole KHD:n yleispätevä tuntomerkki, sillä aikamuodon käyttäytyminen KHD:ssa on sidoksissa kunkin kielen aikamuotojärjestelmään ja suoran ja epäsuoran esityksen käytäntöihin (Tommola 2006: 52–53). Latinan kieliopista periytyvä käsitys aikamuotojen mukauttamisesta ei koske kaikkia kieliä – edes kaikkia niitä, joissa on verbin aikamuotojärjestelmä (esimerkiksi venäjää), puhumattakaan niistä, joissa verbien aikamuotoja ei ole (Coulmas 1986: 14). Myöskään eurooppalaisissa kirjakielissä, joissa aikamuodot periaatteessa mukautetaan, ei käytäntö ole ehdoton (Kalliokoski 2005: 21). Englannissa aikamuoto siirtyy periaatteessa taaksepäin aina kun mahdollista, mutta käytäntöön on olemassa myös poikkeuksia (Coulmas 1986: 16). Puhutussa kielessä on itse asiassa varsin tavallista, että välitetyssä puheessa säilytetään alkuperäisen lausuman aikamuoto, mikäli se ei aiheuta vääriä tulkintoja (Fludernik 1993: 180–181). Suomessa aikamuotojen mukauttaminen on kirjoitetussa kielessä (erityisesti asiatyylissä ja juhlavassa kielenkäytössä) yleistä, mutta arkikielessä suoran esityksen aikamuodot jäävät epäsuorissa muodoissa usein ennalleen (Ikola 1986: 179–180). Useimmissa eurooppalaisissa kielissä aikamuotojen mukauttaminen on myös suhteellisen myöhäinen ilmiö: esimerkiksi keskiaikaisissa ja renessanssiaikaisissa englanninkielisissä teksteissä aikamuotojen vastaavuutta ei yleensä noudateta (Fludernik 1995: 99–100).

Venäjässä, aivan kuten suomessa ja englannissakin, henkilön kuluvaan hetkeen viitataan KHD:ssa vastaavan epäsuoran esityksen aikamuodoilla: koska ne eivät venäjässä kuitenkaan poikkea suoran esityksen aikamuodoista, aikamuoto on preesens silloin, kun viitataan henkilön kuluvaan hetkeen. Alla tarkastelen lähemmin verbien aikamuodon käyttäytymistä ensin suomen- ja englanninkielisessä, sitten venäjänkielisessä KHD:ssa.

2.3.4.1 KHD:n aikamuodot suomessa ja englannissa

Suomen- ja englanninkielisessä KHD:ssa henkilön nykyhetkeen viitataan yleensä kerronnan tapaan menneen ajan muodolla, henkilön tulevaisuuteen taas konditionaalilla. Kerronnan aikamuodon noudattaminen ei tietenkään sinänsä edellytä menneen ajan muotojen käyttöä: kun kerronta on kauttaaltaan preesensissä, samoin on myös KHD. Cohnin (1978: 103) mukaan juuri yhteinen aikamuoto tekee siirtymistä kerronnan ja KHD:n välillä sulavia, ja tämä pitää osittain paikkansa; toinen, vähintään yhtä tärkeä (ja yleispätevämpi) tekijä siirtymien mutkattomuudessa ovat kuitenkin kertojan näkökulmasta määräytyvät persoonamuodot (ks. kohta 2.3.1). Yhteisten aikamuotojen ansiosta KHD muistuttaa toisinaan erehdyttävästi kerrontaa: kun diskurssi ei sisällä selvästi henkilön näkökulmaan viittaavia ekspressiivisiä aineksia, katkelma voidaan usein lukea yhtä hyvin kerrontana kuin KHD:nakin (Cohn 1978: 106).

Tähän yleissääntöön on kuitenkin olemassa poikkeuksia, kuten preesensin käyttö kerronnasta poiketen ajattomia totuuksia, sananlaskuja tms. sisältävässä esityksessä. Luonnollisen poikkeuksen muodostavat ne englannin modaaliapuverbit, joilla on vain yksi aikamuoto (*must, ought*). (McHale 1978: 251–252.) Kaunokirjallisessa tekstissä on aina myös yksilöllisen vaihtelun mahdollisuus. KHD:ssa henkilön nykyhetkeen voidaankin viitata preesensillä ja tulevaisuuteen futuurilla muutenkin kuin yleistävässä merkityksessä (Jahn 1992: 353; Leech & Short 1981: 328–329). Esimerkiksi Mäkelä (2002), joka tarkastelee KHD:n käyttöä Gustave Flaubertin romaanissa *Madame Bovary*, toteaa konditionaalina muuttuvan esimerkkikatkelmassa preesensiksi, kun KHD ”lähenee niin paljon henkilön haaveilevaa diskurssia” (emt. 80–81). Preesensin käyttö tekee siis KHD:sta vielä hiukan mimeettisempää, päästää lukijan vielä lähemmäksi fiktiivistä henkilöä. Samoin tuntuu käyvän seuraavassa katkelmassa Ahon *Papin rouvasta*, jossa aikamuodot eivät noudata johdonmukaisesti epäsuoran esityksen käytäntöä.

Kuta enemmän hän ajaessaan läheni kotiaan sitä enemmän alkoi hänen sydämensä kevetä. Ehk’ei hänen sentään ollutkaan niin suurta syytä valittaa onnettomuuttaan? Ehkä **on** Olavi jo **tullut** kotiin, **odottaa** häntä, **on** kenties **lähtenyt** häntä vastaan maantielle ja **asettuu** hänen viereensä tähän rattaille. Olisi voinut tulla sillalle saakka, – mutta ei häntä siellä sentään näkynyt. Mutta tuonne virstapatsaan luo mäelle hän olisi hyvinkin voinut tulla? – vaan ei häntä ollut sielläkään. Tien kääntyessä hän ehkä vielä **ilmaantuu**? Ei sielläkään. Eikä ha’an veräjällä eikä tarhalla. Hän ehkä **lepää**, **on tullut** vasta kotiin, **on ollut** väsyksissä ja nukahtanut.

Papin rouva, 270

Aikamuodon siirtyminen askelta taaksepäin KHD:ssa ei olekaan aina johdonmukaista edes niissä kielissä, joissa aikamuotojen mukauttaminen on periaatteessa voimassa (Collins 2001: 134; ks. myös Pascal 1977: 10). Ei ole myöskään harvinaista, että sellaisissa KHD-katkelmissa, joissa kokeva subjekti

muistelee jotain aikaisempaa tapahtumaa, muisteltuihin tapahtumiin viittaava pluskvamperfekti ”yksinkertaistuu” kesken kaiken imperfektiksi (Cohn 1978: 128; vrt. Fludernik 1993: 180–181).

Preesensmuotoisen kerronnan yleistyminen englanninkielisessä kaunokirjallisuudessa on luonnollisesti johtanut myös preesensmuotoisen KHD:n yleistymiseen – noudattaahan KHD yleensä ympäröivän kerronnan aikamuotokäytäntöä (ks. Fludernik 1996: 249–256; Tammi 2006b: 32–33). Kuitenkin silloin, kun kerronnan perusaikamuoto on imperfekti, on aikamuotojen mukauttaminen KHD:ssa edelleen oletusarvo ja mukauttamattomuus jokseenkin harvinaista – poikkeus, joka kiinnittää lukijan huomion (Fludernik 1993: 90, 195).

2.3.4.2 KHD:n aikamuodot venäjässä

Koska venäjän kielessä on vain yksi menneen ajan muoto, preteriti, verbin aikamuoto ei voi siirtyä suomen ja englannin tavoin askelta tai kahta taaksepäin, kun suora esitys muutetaan epäsuoraksi. Toisin kuin monissa muissa kielissä, venäjässä aikamuoto onkin epäsuorassa esityksessä sama kuin vastaavassa suorassa esityksessä. Myös konditionaalien käyttö poikkeaa suomen ja englannin käytännöistä: kun konditionaali toimii suomessa futuurin vastineena epäsuorassa esityksessä silloin, kun epäsuora esitys välittää jonkun tulevaisuutta koskevia sanoja tai ajatuksia, venäjässä puhetta tai ajatuksia referoivan sivulauseen aikamuoto on tällaisessa tapauksessa futuuri. (Barentsen 1996: 15; Nikunlassi 2002: 196.)

Vaikka aikamuoto ei venäjässä vaihdukaan suoran esityksen muuttuessa epäsuoraksi, aikamuodon tulkinta kuitenkin muuttuu. Kun suorassa esityksessä verbin aikamuoto määräytyy puhujan nykyhetkestä käsin (kyse on siis *absoluuttisesta ajasta*), epäsuorassa esityksessä se ymmärretään johtolauseen subjektin nykyhetkestä katsottuna, ts. se sijoittuu samalle aikatasolle kuin päälauseen predikaatin ilmaisema toiminta (jolloin kyseessä on *suhteellinen aika*). (Padučeva 1996: 340; absoluuttisesta ja suhteellisesta ajasta ks. myös Nikunlassi 2002: 187.)

Venäjänkielisessä KHD:ssa henkilön nykyhetkeen viittaava verbi voi siis ympäröivästä kerronnasta poiketen olla preesensissä, sillä verbin aikamuoto ei yleensä noudata kerronnan, vaan vastaavan henkilön puhetta tai ajatuksia välittävän suoran tai epäsuoran esityksen aikamuotoja. Samoin henkilön tulevaisuuteen viitataan futuurilla. (Collins 2001: 134; Padučeva 1996: 344, 379, 382, 401; Kovtunova 1960: 428; Tommola 2003: 106.). Niinpä venäjässä KHD:n aikamuodon funktio onkin toinen kuin suomessa ja englannissa: kun englanninkielisen KHD:n mennyt aikamuoto tekee siirtymistä KHD:n ja kerronnan välillä huomaamattomampia, venäjänkielisen KHD:n preesens puolestaan erottaa KHD:n selvästi kerronnasta (Tommola 2006: 74). Sokolova (1968: 50–51) pitääkin aikamuotoa tärkeimpänä KHD:n kontekstistaan erottavana tuntomerkinä venäjässä. Aikamuodon muutos korostaa siirtymää

kerronnan temporaalisesta perspektiivistä henkilön aikakäsitykseen ja osoittaa selvästi diskurssin aseman vieraan puheen esityksenä.

Venäjänkielisessä KHD:ssa henkilön nykyhetkeen voidaan kuitenkin viitata myös imperfektiivisen aspektin²⁶ preteritillä. Esimerkiksi pysyvään tai ajattomaan tilanteeseen henkilön nykyhetkessä voidaan viitata niin preesensillä kuin preteritilläkin. Aina preesens ja imperfektiivisen aspektin preteriti eivät kuitenkaan ole vaihdettavissa: esimerkiksi monissa ekspressiivisissä huudahduksissa lauseen syntaktinen rakenne on sellainen, että preesens on ainoa vaihtoehto. Aikamuodon valinta ei kuitenkaan ole sattumanvaraista silloinkaan, kun se näyttää vapaalta, sillä aikamuoto vaikuttaa tekstin tulkintaan. Kun preesens tuo esiin henkilön aikakäsityksen ja siten myös henkilön näkökulman, korostaa imperfektiivisen aspektin preteriti puolestaan kertojan läsnäoloa KHD:ssa. (Padučeva 1996: 379–380, 401–404.) Aikamuotojen näennäisen vapaa vaihtelu painottaa siis joko kertojan välittävää roolia tai henkilön kokemuksen (näennäistä) välittömyyttä. Kuten Cravens (2000: 62, 69) kirjoittaa, preesensin käyttö ikään kuin vetää lukijan sisälle henkilön tilanteeseen ja mieleen, tuo henkilön lähemmäs lukijaa.

Preteritin käyttö KHD:n alussa voi myös pehmentää siirtymää kerronnasta KHD:in, kuten seuraavassa katkelmassa, joka alkaa kertojan kuvauksella [1], muuttuu sitten monitulkintaiseksi esitykseksi, jonka voi lukea jo KHD:na [2], mutta jonka preteriti vielä sitoo kerronnan taustaan, ja sitten selväksi, preesensmuotoiseksi KHD:ksi [3]. (Ks. katkelmasta tarkemmin kohdassa 4.1.3.)

[1] Он бродил по набережной Екатерининского канала уже с полчаса, а может и более, и несколько раз посматривал на сходы в канаву, где их встречал. [2] Но и подумать нельзя было исполнить намерение: или плоты стояли у самых сходов и на них прачки мыли белье, или лодки были причалены, [3] и везде люди так и кишат, да и отовсюду с набережных, со всех сторон, можно видеть, заметить: подозрительно, что человек нарочно сошел, остановился и что-то в воду бросает. А ну как футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так. (...)

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (viii)

²⁶ Venäjässä verbien aikamuotojen tulkinta on sidoksissa verbin aspektiin, joka on keskeinen venäjän verbejä luonnehtiva kategoria. Venäjässä jokainen verbi edustaa joko imperfektiivistä tai perfektiivistä aspektia. Perfektiivinen aspekti ilmaisee yleensä totaalista tai rajattua toimintaa, kun taas imperfektiivisen aspektin ilmaisemalla toiminnalla ei ole selviä rajoja. Perfektiivisen aspektin osoittama toiminta voi siis olla esimerkiksi kertaluonteista tai loppuunsaoritettua, imperfektiivisen aspektin osoittama toiminta taas toistuvaa tai parhaillaan käynnissä olevaa. (Nikunlassi 2002: 173–176, 188.) Aspekteilla on myös lukuisia erityismerkityksiä, joista tarkemmin ks. Nikunlassi (2002: 178–186). Suurin osa verbeistä muodostaa aspektipareja eli verbipareja, joiden leksikaalinen merkitys on sama, mutta jotka poikkeavat toisistaan nimenomaan aspektin ilmaisemien piirteiden suhteen (Nikunlassi 2002: 177).

[[1] Hän oli kuljeskellut Katariinan kanavan vartta jo puolisen tuntia, ehkä kauemminkin, ja jo muutamaan kertaan tarkastanut kanavalle johtavat portaat, joita oli sattunut näkemään. [2] Mutta aikeen toteuttamista ei voinut ajatellakaan: portaiden kohdalla oli joko pesulaitureita ja niillä pyykkärit pesivät vaatteita, tai rantaan oli sidottu veneitä, [3] ja joka puolella oikein kuhisee ihmisiä, ja kaikkialta rantakadulta, joka suunnalta, voi nähdä, panna merkille: epäilyttävää, jos joku varta vasten laskeutui alas, pysähtyi ja heittää jotakin veteen. Entäpä jos kotelot eivät uppoakaan vaan jäävät kellumaan pinnalle? Ja tietysti ne jäävät. (...)]

Venäjän aspekti- ja aikamuotoja on myös pidetty perusteena sille, että kertoja on KHD-katkelmissa henkilön kokemuksen korostumisesta huolimatta läsnä. Koska imperfektiivinen aspekti ei kuvaa toimintaa loppuunsaoritettuna ja totaalisenä, sen ilmaiseman toiminnan rakennetta on mahdollista tarkastella tai seurata: se siis kuvaa toimintaa, jonka etenemistä voidaan havainnoida (Nikunlassi 2002: 175–176). Imperfektiivisen aspektin preteritin semantiikka vaatii samanaikaista tarkkailijaa myös KHD:ssa. Jos verbin osoittama hetki on kertomuksen henkilölle nykyisyyttä, tarkkailijan on oltava kertoja. (Padučeva 1996: 349.)

Preesensin runsas käyttö venäjässä suomeen ja englantiin verrattuna ei rajoitu ainoastaan KHD:in. Venäjässä preesensia käytetään yleisesti myös perinteisessä kerronnassa tyyllillisenä tehokeinona ns. *historiallisen preesensin* merkityksessä, jossa kuvauksen kohteena olevat menneisyyteen sijoittuvat tapahtumat pyritään tuomaan lähelle lukijaa (Padučeva 1996: 382; Nikunlassi 2002: 188).

2.3.4.3 *Erottava ja yhdistävä aikamuoto*

Aikamuoto on näkyvin yksittäinen ero venäjän ja toisaalta suomen- tai englanninkielisen KHD:n välillä: suomessa ja englannissa KHD:n aikamuoto yhdistää sen kerrontaan, venäjässä taas erottaa sen kerronnasta. Voidaankin ajatella, että McHalen puheen esittämisen muotojen jatkumolla (ks. kohta 2.1) venäjänkielinen KHD sijaitsee lähempänä jatkumon mimeettistä ääripäätä kuin suomen- tai englanninkielinen. Tapauksissa, joissa KHD ei sisällä persoonamuotoja, sen voi sekoittaa vapaaseen suoraan esitykseen, aivan kuten suomen- tai englanninkielinen KHD voidaan lukea myös puhtaana kerrontana silloin, kun se ei sisällä selviä ekspressiivisiä elementtejä (mikä on tietysti mahdollista myös venäjänkielisen, henkilön kuluvaan hetkeen preteritillä viittaavan KHD:n kohdalla). Eroa mimeettisyyden asteessa venäjän-, suomen- ja englanninkielisen KHD:n välillä heijastavat itse asiassa myös muodosta yleisimmin käytetyt nimitykset näissä kielissä: yleistynein englanninkielinen nimitys *free indirect discourse* ja sen mukaan muodostettu suomenkielinen vastine *vapaa epäsuora esitys* määrittelevät KHD:n suhteessa epäsuoraan

esitykseen, kun taas venäjässä yleisimmin käytetty *несобственно-прямая речь* (’ei-varsinaisesti suora puhe’) määrittelee sen suhteessa suoraan esitykseen.²⁷

Kun ero suhteutetaan tekstin *minän* eri rooleihin (ks. kohta 2.1), voidaan sanoa, että venäjässä havainnoijan rooli kuuluu usein kokonaan henkilölle, sillä tekstin aika- ja tilasuhteet voidaan hahmottaa kokonaan henkilön näkökulmasta, kun taas suomessa ja englannissa havainnoijan rooli on tyypillisesti jakautunut kertojan ja henkilön välille: aikamuoto määräytyy kertojan näkökulmasta, deiktiset adverbit taas henkilön näkökulmasta.

Venäjänkielisen KHD:n kääntämistä englantiin tarkastellut May (1994) pitää venäjää erityisen sopivana kielenä KHD:n käyttöön osittain juuri sen henkilön näkökulmaa korostavan aikamuotokäytännön takia. Tapauksissa, joissa preesensin ja ajattomien ilmausten käyttö jatkuu useamman virkkeen ajan, raja KHD:n ja HD:n välillä hämärtyy tavalla, jota ei sellaisenaan esiinny englannissa lainkaan. (Emt. 89–91, 96–99).²⁸ Myös Cravens (2000: 62) korostaa, että koska venäjässä epäsuora esitys erotetaan suorasta esityksestä heikommin kuin vaikkapa englannissa, on myös esitysmuotojen sulauttaminen helpompaa. Venäjän (ja tšekin, joka on toinen Cravensin tarkastelemista kielistä) toisinaan ”alikehittyneiksi” luonnehditut välitetyn puheen käytännöt mahdollistavat kerronnan äänten sekoittumisen tavalla, joka ei olisi luonteva esimerkiksi englannissa, jossa välitetyn puheen aikamuotokäytäntö korostaa kertojan läsnäoloa (emt. 54, 60). Toinen syy venäjän erityisasemaan KHD:n kannalta – ja venäjänkielisen KHD:n kääntämisen ongelmiin – on Mayn (1994) mukaan persoonattomien ilmausten runsas käyttö (emt. 89, 96, 99–101). Venäjänkielisen KHD:n erityispiirteet liittyvät siis juuri kertojan välittävän roolin näkyvyyteen tai näkymättömyyteen: ovathan kerronnan mennyt aikamuoto ja kokevasta subjektista käytetty kolmas persoona juuri ne piirteet, jotka osoittavat näkyvästi kertojan läsnäolon KHD-katkelmassa.

Seuraava esimerkki *Rikoksesta ja rangaistuksesta* välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän noustessa portaita matkalla murhaamaan. Preesensin käyttö ja (kokijalle tarpeettoman) henkilöviittauksen puuttuminen luovat tekstiin tiheväää jännitystä; lukija seuraa ikään kuin yhdessä henkilön kanssa, kuinka matka lähestyy ratkaisevaa loppuaan.

²⁷ On mielenkiintoista, että Sokolovan (1968) uudistermi *несобственно-авторская речь* (’ei-varsinaisesti kertojan puhe’) tulee päin vastoin korostaneeksi kertojan roolia esitysmuodossa ja määritelleeksi sen suhteessa kertojaan. Vaikka Sokolova katsookin esitysmuodon kuuluvan ensisijaisesti henkilölle, perustelee hän uuden termin käyttöönottoa kuitenkin sillä, että muodon esiintymät ovat ”poikkeamia kerronnasta” (emt. 149) (määritelmä, johon sopisi moni muukin ilmiö), joissa kertojalle kuulumattomia elementtejä upotetaan erilaisin keinoin kerrontaan (emt. 147–150).

²⁸ Samantyyppisistä piirteistä mandariinikiinassa on raportoinut Hagenaar (1996). Mandariinikiinassa KHD:n erottaminen niin kerronnasta kuin HD:stakin on monia indoeurooppalaisia kieliä vaikeampaa aikamuodon puuttumisen ja usein implisiittiseksi jäävän subjektin takia, jolloin kontekstin merkitys tulkinnalle korostuu (Hagenaar 1996: 292–295).

Но вот и четвертый этаж, вот и дверь, вот и квартира напротив; та, пустая. В третьем этаже, по всем приметам, квартира, что прямо под старухиной, тоже пустая: визитный билет, прибитый к дверям гвоздочками, снят - выехали!.. Он задыхался.

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (iii)

[No siinä vihdoin neljäs kerros, siinä se ovi, siinä vastapäinen asunto; se tyhjä. Kolmannessa kerroksessa huoneisto, joka on aivan eukon asunnon alla, on kaikesta päätelleen myös tyhjä: käyntikortti, joka oli naulattu oveen, on otettu pois – ovat muuttaneet! Hänen henkeään salpasi.]

Suhteessa aikamuotoon ja persoonattomien ilmausten käyttöön venäjänkielinen KHD on usein suomen- ja englanninkielisiä vastineitaan lähtökohtaisesti monitulkintaisempaa: sen lisäksi, että se voi muistuttaa muodollisten piirteidensä osalta kerrontaa (kun henkilön kuluvaan hetkeen viitataan preteritillä), myös sen erottaminen HD:sta (vapaasta suorasta esityksestä) voi olla vaikeaa (silloin, kun aikamuoto on preesens ja kokevaan henkilöön viitataan persoonattomalla rakenteella tai henkilöviittaus puuttuu). Vaikka englanninkielisessä KHD:ssa verbin progressiivinen muoto voikin luoda vaikutelman samanaikaisuudesta henkilön kuluvaan hetkeen kanssa (Brinton 1980: 366) ja näin osittain vastata venäjän preesensia, menneen ajan progressiivinen muoto, toisin kuin preesens, osoittaa kuitenkin selvästi kertojan läsnäolon katkelmassa.

Eroavaisuuksissa KHD:n erikielisten versioiden välillä on kuitenkin kyse tiettyjen piirteiden esiintymistiheydestä pikemminkin kuin ehdottomista rajauksista. Preesens on mahdollinen myös niin suomen- kuin englanninkielisessäkin KHD:ssa (ks. kohta 2.3.4.1 yllä) – joskin huomattavasti harvinaisempi kuin venäjänkielisessä. Myös suomessa ja englannissa voi esiintyä preesensia ja persoonattomia muotoja yhdistävää, KHD:n ja HD:n rajat hämärtävää diskurssia.

Seuraavassa esimerkkikatkelmassa Marja-Liisa Vartion novellista aikamuoto on toisesta virkkeestä lähtien preesens. Katkelmassa käytetty konditionaalikin noudattaa HD:in käytäntöä, sillä kyse ei ole KHD:ssa usein esiintyvistä futuurin vastineesta, vaan joko optatiivista tai ei-reaalisesta tai hypoteettisesta asiantilasta. Katkelman ensimmäinen virke on persoonamuodon perusteella KHD:a, mutta toisessa virkkeessä henkilöviittaukset muuttuvat persoonattomiksi ja jatkuvat sellaisina vielä seuraavassakin kappaleessa, jossa viimeistään raja KHD:n ja HD:n välillä hämärtyy. Aikamuotojen HD:in viittaavasta käytöstä huolimatta KHD-tulkinnan puolesta puhuu se, ettei novellissa missään välitetä henkilön ajatuksia eksplisiittisenä HD:na (ts. kokijaan ei viitata ensimmäisen persoonan muodoilla).

Omituista, että vain junaan nouseminen sai aikaan tällaista, hän oli kokenut samaa ennenkin. Kun vain saisi unta, ajatukset vievät viimeisenkin unen toiveen, ne tulevat yhtenä tolkkuttomana virtana niin kuin ne vaanisivat jossain valmiina hyökkäämään juuri tällaiseen väsyneeseen, tyhjään tilaan, ne tulevat laumana – kun juna vain pysähtyisi edes seisakkeelle, kun kuuluisi edes veturin vihellys, se

saattaisi samassa olla poissa, vain pieni seikka, pieni muutos kolkutuksen yksitoikkoisuudessa saisi epätodellisuuden katoamaan.

Maantiellä kulkeminen on toisenlaista, maisemat, ihmiset, esineet tien varsilla ovat todellisia, tekee mieli pysähtyä, katsella aidan yli talojen pihuille, arvailla ketä siellä asuu. Auton ikkunasta saattaa nähdä suoraan keittiön pöydälle: pullat on juuri vedetty uunista, ne höyryävät pellin päällä, näky on kuin alankomaalainen asetelma. Mutta junan ikkunasta katsottuna, vaikka olisi päivä, esineet eivät tunnu todellisilta; lapsi juoksee radan viertä, vilahtaa talon päätyjä, kukkaketoja, pyöräilijä polkee tiellä; ne ovat vain kukkia, lapsia, taloja – vain kuvia, kaukaisia, epätodellisia. Mistä se johtuu? Junassa ei näe kuljettajaa, ei näe, missä liike syntyy, mikä sen saa aikaan, junassa ollaan vain odottamassa että meno loppuisi.

Matkalla, 403–404

Preesensmuotoisen, persoonattoman KHD:n sekoittumisesta HD:in ks. myös Cohn (1978: 137–138), jonka ainoa kaunokirjallinen esimerkki tosin on alunperin ranskankielinen. Palaan tällaisen KHD:n tunnistamiseen vielä kohdassa 2.3.6.

Toisaalta on merkillepantavaa, että silloin, kun venäjänkielisen KHD:n aikamuoto on preteriti, se päinvastoin yhdistää KHD:n ympäröivään kontekstiin – usein vielä suomen- tai englanninkielisiä vastineitaan sulavammin. Kuten Rosenshield (1978: 52) toteaa, venäjässä, jossa on vain yksi menneen ajan muoto, siirtymä mennyttä aikamuotoa käyttävästä KHD:sta mennyttä aikamuotoa käyttävään kerrontaan on aikamuodon suhteen saumaton, kun taas esimerkiksi englannissa sitä voi merkitä imperfektin ja pluskvamperfektin vaihtelu. Eroa havainnollistaa seuraava katkelma *Rikoksesta ja rangaistuksesta*, joka alkaa kerronnalla [1], jatkuu KHD:na [2] ja sen jälkeen taas kerrontana [3]. Venäjänkielisessä lähdetekstissä aikamuoto on preteriti niin KHD:ssa kuin kerronnassakin, kun taas englanninkielisessä käännöksessä KHD:n aikamuoto on kerronnan imperfektistä poiketen pluskvamperfekti.

[1] Раскольников **вошел** в свою каморку и **стал** посреди ее. [2] "Для чего он **воротился** сюда?" [3] Он **оглядел** эти желтоватые, обшарканные обои, эту пыль, свою кушетку...

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xx)

[1] [Raskolnikov astui (*pret.*) koppeeroonsa ja jäi seisomaan (*pret.*) keskelle sitä. [2] ”Miksi hän palasi (*pret.*) tänne?” [3] Hän katseli (*pret.*) näitä kellertäviä, kuluneita tapetteja, tätä pölyä, sohvaansa...]²⁹

²⁹ Tässä tapauksessa suomenkielinen apukäännös ei valitettavasti voi täysin havainnollistaa tarkasteltua piirrettä, sillä suomessakin pluskvamperfekti olisi kohdassa [2] luontevampi.

[1] Raskolnikov **went** into his little room and **stood** still in the middle of it. [2] “Why **had** he **returned** here?” [3] He **examined** the yellow tattered wallpaper, the dust, the sofa. ...

Rosenshield (1978: 51)³⁰

Englannissa – ja suomessa – KHD:a vastaava suora esitys käyttäisi tällaisessa tapauksessa imperfektiä tai mahdollisesti perfektiä, mutta KHD:ssa aikamuoto siirtyy askelta taaksepäin, pluskvamperfektiin, mikä osoittaa siirtymää suoraa esitystä hallitsevasta henkilön aikakäsityksestä kertojan – tekstin puhujan – aikakäsitykseen. Toisaalta venäjänkielisessä lähdetekstissä muuttuu aikamuodon tulkinta: kerronnan [1, 3] absoluuttisesta ajasta siirtytään KHD:ssa [2] suhteelliseen aikaan, henkilön aikaperspektiiviin. Käännöksissä tämän eron ei kuitenkaan pitäisi aiheuttaa ongelmia, eikä se nouse esiin myöskään tämän tutkimuksen aineiston analyysissä luvussa 4.

2.3.5 *Ekspressiiviset ainekset*

Kertojan ja henkilön diskurssilla on myös semanttisia, syntaktisia ja leksikaalisia tuntomerkkejä, jotka eivät ole välttämättömiä KHD-tulkinnan syntymiselle, mutta voivat auttaa erottamaan KHD:n kerronnan kontekstista ja siten vahvistaa KHD-tulkintaa (Fludernik 1995: 99, 101). Näitä perspektiivisidonnaisia piirteitä, jotka luovat vaikutelman henkilön näkökulmasta tai puhetavasta, ovat kerrotun maailman aika- ja tilasuhteita jäsentävät deiktiset eli osoittavat ainekset, modaaliset ja arvottavat ilmaisut, täyteilmaisut ja vahvistussanat, henkilön idiomiin tai rekisteriin kuuluvat ilmaisut ja muut puhutulle kielelle tai ajatusten vapaalle, spontaanille kululle tyypilliset syntaktiset tai leksikaaliset piirteet kuten puhekieliset tai murteelliset sanavalinnat, huudahdukset, kysymykset, vaillinaiset lauseet, korosteinen sanajärjestys jne.

Näiden tuntomerkkien perspektiivisidonnaisuuden lukija huomaa yleensä helposti, sillä ne nostavat kielen subjektiivisuuden – jonka lukija liittää usein nimenomaan henkilön näkökulmaan – etualalle, vaikka esityksen muut piirteet sulautuisivatkin ympäröivään kerrontaan. Kuten Fludernik (1995) toteaa, kaikki vieras puhe erotetaan jollain tavoin taustastaan, mutta toiseuden merkkien näkyvyys kasvaa, kun siirrytään puheen esittämisen jatkumolla mimeettisempään suuntaan (emt. 104–105). Vaikka kerronnallinen kehyskin – ennen kaikkea persoonamuodot, mutta esimerkiksi suomessa ja englannissa myös aikamuodot – on sidoksissa tiettyyn perspektiiviin, sen perspektiivisidonnaisuus jää usein huomaamatta juuri siksi, että kertojan perspektiivi hallitsee tekstiä kauttaaltaan.

Padučevan (1996: 200, 347) mukaan mikä tahansa egosentrinen elementti – sana ja rakenne, jonka semantiikka on sidoksissa viestintätilanteeseen ja joka siis

³⁰ Käännös on Rosenshieldin oma, mutta sama aikamuodon vaihtelu näkyy niin Garnettin kuin Pevearin ja Volokhonskynkin englanninkielisissä käännöksissä (ks. Liite 1).

sisältää viittauksen puhujaan, ”egoon” – voi olla KHD:n tuntomerkki, kunhan sen voi tulkita kertovan henkilön näkökulmasta. Tällaisia ovat esimerkiksi temporaaliset ja spatiaaliset deiktiset sanat, jotka KHD:ssa kertovat kertomuksen henkilön aika- ja tilakäsityksestä. Henkilön välittömästä kokemuksesta kertovan ajanmääreen yhdistäminen kerronnan menneen ajan muotoon mainitaankin usein KHD:lle tyypillisenä piirteiden yhdistelmänä, joka havainnollistaa sen luonnetta kahden näkökulman kohtaamispisteenä. Muita henkilön näkökulmasta määräytyviä deiktisiä aineksia KHD:ssa voivat olla mm. demonstratiivi- ja persoonapronominit. (McHale 1978: 252; 265–266; Tammi 1992: 43–44; Fludernik 1995: 100.)

Deiktisen merkityksen voi saada myös henkilön näkökulmasta kertova demonstratiivi tai määräinen artikkeli tekstissä ennen mainitsemattoman asian yhteydessä: tarkoite on tällöin määräinen henkilön näkökulmasta (Brinton 1980: 366, Ehrlich 1990: 25; Sanders & Redeker 1996: 308–309). Näin esimerkiksi seuraavan katkelman lopussa esiintyvä demonstratiivinen *se* korostaa kokevan henkilön (Ellin) näkökulmaa niin, että myös edeltävät, ympäristöä kuvaavat virkkeet hahmottuvat henkilön havaintoina ja tuntuvat heijastavan tämän alakuloa ja toivottomuutta.

Hän nousi ylös, kuivasi kyyneleensä ja nousi pihaan. Ruis alkoi jo kellastua ja oli mennyt lakoon paikotellen. Metsä ja talo seisoivat mustina ja syksyisinä kajastavaa pohjoista taivaan rantaa vasten. Alkaisi taas syksy, tulisi *se* talvi...

Papin rouva, 349

KHD:n voivat erottaa kerronnasta myös sanat, jotka ilmaisevat henkilön varmuutta tai epävarmuutta, hänen käsitystään puheena olevan asian todennäköisyydestä, tarpeellisuudesta, laadusta tms. Tällaisia sanoja ovat modaaliapuverbit (*must, might, ought to* jne.), joita esiintyy englanninkielisessä KHD:ssa runsaasti, ja arvottavat adjektiivit ja adverbbit (*kai, siis, varmaan* jne.). Englannissa myös itsenäisessä lauseessa esiintyvä apuverbi *would* voi toimia KHD:n tuntomerkkinä silloin, kun se ei ilmaise tavanomaista tekemistä. Henkilön näkökulmasta kertovat usein myös huudahdussanat (*ah, voi*), vahvistussanat (*kyllä, ei*) ja muut henkilön oletusta, päättelyä, vastaväitettä tms. ilmaisevat täytesanat. (McHale 1978: 265, 269; Toolan 1988: 123–124; Tammi 1992: 45–47; Fludernik 1993: 187–188.)

Myös puhuttua kieltä tai ajatusten spontaania kulkua jäljittelevä syntaksi voi erottaa KHD:n kontekstistaan. KHD:ssa voi esiintyä kysymyksiä, huudahduksia, inversiorakenteita ja muita korosteisia sanajärjestyksiä, toistoa, vaillinaisia tai keskeneräisiä lauseita tms., joiden avulla diskurssiin välittyy henkilön ekspressiivinen tai emotiivinen painotus (McHale 1978: 252; Fludernik 1995: 101; Brinton 1980: 367; ks. myös Banfield 1982: 65–108). Henkilön diskurssiin ja kertojan diskurssiin kuuluvat syntaktiset rakenteet voivat myös sekoittaa: katkelma voi esimerkiksi alkaa henkilön diskurssiin kuuluvalla syntaktisella rakenteella ja jatkua sitten kertojan diskurssina, jota seuraa henkilön intonaatiota

ilmaiseva huuto- tai kysymysmerkki, jolloin henkilön intonaatio ikään kuin seuraa mukana myös kertojan diskurssissa (Tammi 1992: 47–49). Näin tapahtuu seuraavassa, neiti Bingleyn puhetta välittävässä katkelmassa *Ylpeydestä ja ennakkoluulosta*.

'What could he mean? she was dying to know what could be his meaning?' – and asked Elizabeth whether she could at all understand him?

Pride and Prejudice, 55

Imperatiivien ja puhuttelujen esiintymisestä KHD:ssa tutkijat ovat kahta mieltä. Esimerkiksi Sternbergin (1982: 112) mukaan imperatiivia ja vokatiivia ei käytetä KHD:ssa, sillä välittävä puhuja – kertoja – voi puhutella vain omaa vastaanottajaansa, ei henkilön kuulijaa tarinan maailmassa. Kuitenkin esimerkiksi Padučeva (1996: 344, 346–347) pitää käskylausetta ja puhuttelua KHD:ssa mahdollisina, itse asiassa muodon tuntomerkkeinä, ja myös McHale (1983: 25–26) esittää KHD-katkelmia, joihin sisältyy suoraa puhuttelua ja muita kuulijalle suunnattuja kommunikatiivisia elementtejä (kuten *honestly*). Padučeva (1996: 346–347) toteaaakin, että periaatteessa mikä tahansa muu lausetyyppi kuin väitelause voi olla KHD:n tuntomerkki. Keskeistä tällöin on, että kysymyksen tms. esittää tekstissä henkilö, ei kertoja.

Myös murteellisen, idiolektisesti erottuvan tai emotionaalisesti värittyneen kielen käyttö voi erottaa KHD:n kerronnasta. Henkilön yksilöllisen puhutavan luonnehtimisen lisäksi kyse voi tällöin olla sosiaalisten roolien tai rekisterien heijastumisesta diskurssiin. (Toolan 1988: 124–125; McHale 1978: 270.)

Yleistäen voidaan sanoa, että ekspressiiviset ainekset erottavat diskurssin kerronnan taustasta poikkeamalla tyylillisesti kertojan diskurssista niin, että lukija voi erottaa tekstissä toisen, vieraan äänen. Jos samalla myös diskurssin sisältö voidaan tulkita henkilölle kuuluvaksi, mutta sitä ei osoiteta selvästi HD:ksi (esimerkiksi kokevaan subjektiin viittaavilla ensimmäisen persoonan muodoilla), esitys on luontevaa lukea KHD:na. Sillä, luonnehtivatko esimerkiksi murteellisuus tai puhekielisyys henkilön vai kertojan diskurssia, ei sinänsä ole merkitystä: keskeistä on diskurssien erilaisuus tai tyylillinen ristiriita niiden välillä. KHD:n tuntomerkkeinä ekspressiiviset ainekset ovat kuitenkin valinnaisia, sillä henkilön diskurssi ei välttämättä eroa tyylillisesti lainkaan kertojan diskurssista. (McHale 1978: 270; Toolan 1988: 124–125, 127; Fludernik 1995: 105.)

Toisaalta myöskään henkilön diskurssille tyypillisten aineiden esiintyminen diskurssissa ei yksinään riitä sen identifioimiseen KHD:ksi, sillä niitä tavataan myös kerronnassa ja epäsuorassa esityksessä (Fludernik 1993: 332 ja *passim*; 1995: 95, 101–102, 108; Padučeva 1996: 347; McHale 1978: 254–255). Kerronnassa voi esiintyä esimerkiksi henkilön nykyhetkeen tai –sijaintiin viittaavia deiktisiä adverbeja, vaikka kerronnan perusaikamuoto olisikin mennyt: ne tuovat esitykseen välittömyyttä ja joskus myös edeltävät ja sulavoittavat siirtymää kerronnasta johonkin mimeettisempään esitysmuotoon (Kittel 1990:

61; Björklund 1993: 248). Yksinään siis edes nykyhetken viittaavan ajanmääreen ja menneen ajan verbimuodon yhdistelmä, joka toisinaan mainitaan vain KHD:ssa esiintyvänä piirteenä (ks. esim. Adamson 1995: 200, Adamsonin mukaan myös Bronzwaer 1970) ei välttämättä ”tee” katkelmasta KHD:a.

2.3.6 *Sisältö ja konteksti*

KHD:n tunnistaminen on viime kädessä kiinni lukijan tulkinnasta, joka suhteuttaa diskurssin kielelliset piirteet katkelman sisältöön ja laajempaan kontekstiin. Kuten Hernadi (1972: 35) toteaa, KHD:n tunnistaminen voi olla ensisijaisesti sen varassa, että diskurssin sisältö muuttuu mielekkääksi vasta henkilön näkökulmasta tulkittuna. Myös Pascal (1977: 128) huomauttaa, että ensisilmäyksellä sattumanvaraiselta tai jopa kömpelöltä vaikuttava lause voi osoittautua psykologisesti merkittäväksi, kun sen lukee henkilön näkökulmaa välittävänä KHD:na. Tähän viitanee myös Vološinovin (1930/1972) ”intonaatio”, henkilön arvoitusten ja painotusten heijastuminen esitettyyn sisältöön (emt. 153; suomeksi 1930/1990: 183; ks. myös McHale 1978: 266–267).

Sisältö voi ohjata lukijan tulkitsemaan esityksen KHD:na myös esimerkiksi siinä esitettyjen rajoittuneiden tietojen perusteella, jotka lukija tunnistaa rajoittuneiksi ja siksi todennäköisemmin henkilölle kuin (kaikkietäväälle) kertojalle kuuluviksi. Lukija voi myös tunnistaa henkilön näkökulman diskurssin sisällössä vasta jälkeenpäin, retrospektiivisesti, kun tarinan myöhemmät tapahtumat osoittavat siinä esitetyt tiedot vääriksi (ks. Tammen esimerkki Austenin *Emmasta* kohdassa 2.3.1.1 tai Lehtimäki & Tammi 2010).

Usein konteksti sisältää jonkin vihjauksen, joka ohjaa lukijaa tulkitsemaan diskurssin henkilön ajatuksina tai kokemuksena. KHD:n välittömässä läheisyydessä voi olla jokin henkilön puhetta tai kognitiota merkitsevä elementti, jonka ansiosta lukija ymmärtää diskurssin välittävän tämän sanoja tai mielenliikkeitä. Parenteettiset johtolauseet osoittavat selvästi diskurssin aseman puhuttuna tai ajateltuna; konteksti voi kuitenkin osoittaa myös epäsuorasti seuraavan (tai edeltävän) diskurssin kuulumisen henkilölle esimerkiksi ajattelua tai havaitsemista merkitsevän verbin tai muun elementin, eräänlaisen kontekstuaalisen ”sillan” (Pascal 1977: 26–27) avulla, joka ohjaa lukijan tulkintaa. Myös KHD:n esiintyminen kontekstissa, jossa henkilön puhetta tai ajatuksia välitetään suorana tai epäsuorana esityksenä, auttaa lukijaa tunnistamaan henkilön näkökulman myös KHD:ssa. (Pascal 1977: 26–27; Cohn 1978: 106; Tammi 1992: 54–56.) Henkilön havaintoa välittävissä esityksissä selvien vihjeiden kuten havaintoa osoittavien verbien lisäksi myös vähemmän selvät vihjeet, kuten henkilön kyky tai mahdollisuus havaita tulkitaan usein osoitukseksi henkilön havaitsemisesta: jos on selvää, että henkilö voisi kuvatussa tilanteessa havaita, lukija olettaa, että henkilö myös havaitsee. (Bortolussi & Dixon 2003: 188–189.) Aina johdattelevaa elementtiä ei kuitenkaan ole, ja joskus siirtyminen henkilön mielenliikkeitä välittävään KHD:in voi olla hyvinkin

äkkinäinen, jolloin esityksen oivaltaminen tajunnankuvaukseksi jää yksinomaan lukijan päättelyn varaan (Ullmann 1957/1964: 116).

Seuraava katkelma, joka aloittaa uuden luvun romaanissa *Rikos ja rangaistus*, havainnollistaa erilaisia tapoja siirtyä muista kerronnan muodoista KHD:in. Kohdassa [1] KHD alkaa äkkinäisesti uuden kappaleen alussa. Sitä edeltävä henkilön ajatuksia välittävä HD ohjaa kuitenkin lukijaa tulkitsemaan myös jatkon henkilön näkökulmasta. KHD myös erottuu selvästi kerronnasta preesensmuodon, huudahduksen ja kysymyksen ansiosta, suorasta esityksestä taas lainausmerkkien loppumisen ja kappaleenvaihdon ansiosta; toisaalta aikamuoto yhdistää sen suoraan esitykseen ja tuo yhtenäisyyttä HD:n ja KHD:n muodostamaan sisällölliseen jatkumoon. Henkilön huolista ja peloista (HD) siirrytään suoraan tämän havaintoon ja sen herättämiin ajatuksiin (KHD); henkilön havaintojen – ei kerronnan – kautta välittyy lukijalle myös se, että tämä on nyt saapunut huoneeseensa. Kohdassa [2] KHD:a edeltää henkilön toimintaa kuvaava kerronta. Siirtyminen henkilön näkökulmaan tapahtuu lähes huomaamatta, sillä aikamuoto yhdistää sen edeltävään kerrontaan, eikä sen alussa ole selviä henkilön näkökulmaan viittaavia tuntomerkkejä: vasta henkilön käsitysten summittaisuutta välittävä *с чем-то в этом роде* (’jotain sen tapaista’) viittaa selvästi tämän havaintoon ja sen käsittelyyn. KHD:n keskeyttää parenteettinen johtolause (*он хорошенько не посмотрел* ’hän ei katsonut kunnolla’), jonka jälkeen henkilön havainnot vielä jatkuvat edelleen kerronnasta vain heikosti erottuen: vain modaalinen *кажется* (’kai, taitaa; ilmeisesti, näköjään’) ja katkelman sisältö – se, että se kuvaa esineitä, joita henkilö nyt todennäköisesti tarkastelee – viittaavat KHD-tulkintaan.

"А что, если уж и был обыск? Что, если их как раз у себя и застану?"

[1] Но вот его комната. Ничего и никого; никто не заглядывал. Даже Настасья не притрогивалась. Но, господи! Как мог он оставить давеча все эти вещи в этой дыре?

Он бросился в угол, запустил руку под обои и стал вытаскивать вещи и нагружать ими карманы. [2] Всего оказалось восемь штук: две маленькие коробки с серьгами или с чем-то в этом роде - он хорошенько не посмотрел; потом четыре небольшие сафьянные футляра. Одна цепочка была просто завернута в газетную бумагу. Еще что-то в газетной бумаге, кажется орден...

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (vi)

[”Entä jos kotietsintä on jo suoritettu? Entä jos tapaan heidät huoneestani?”

[1] Mutta tässä hänen huoneensa. Ei mitään eikä ketään; kukaan ei ole käynyt. Edes Nastasja ei ole koskenut mihinkään. Mutta hyvä Luoja! Miten hän oli taannoin voinut jättää kaikki nuo esineet tuohon koloon?

Hän ryntäsi nurkkaan, pujotti kätensä tapetin taakse ja alkoi kiskoi sieltä esineitä ja sulloa niillä taskuihinsa. [2] Niitä oli kaikkiaan kahdeksan kappaletta: kaksi pientä rasiaa, joissa oli korvakoruja tai jotain sen tapaista – hän ei katsonut kunnolla; sitten neljä pienehköä safiaanikotelo. Yksi ketju oli kääraisty pelkkään sanomalehtipaperiin. Vielä jotain sanomalehtipaperissa, näköjään kunniamerkki...]

KHD-katkelmissa esiintyy usein myös ns. tunnusmerkittämiä lauseita, jotka voidaan ympäröivän kontekstin vaikutuksesta tulkita KHD:ksi, vaikka ne eivät itsessään sisältäisikään selviä KHD:n tuntomerkkejä. Edeltävä, selviä KHD:n tuntomerkkejä sisältävä diskurssi voi jättää sitä seuraavaan tekstiin eräänlaisen ”jälkimaun” (ks. Hernadi 1972: 34), jonka ansiosta lukija ymmärtää myös tämän diskurssin välittävän henkilön näkökulmaa. Näkökulmaa merkitsevän kielellisen piirteen vaikutus jatkuu siis usein virkerajan yli ja pidemmällekin (Sanders & Redeker 1996: 310). Usein KHD-tulkintaa tukevat tällaisessa tapauksessa lauseiden referentiaaliset, temporaaliset tai semanttiset sidokset ympäröivään KHD-diskurssiin – eli lukijan pyrkimys kielellisten elementtien koherenttiin tulkintaan (Ehrlich 1990: 39, 50–58, 81 ja *passim*).

Ympäröivien esitysmuotojen merkitys tulkinnalle on erityisen suuri silloin, kun KHD ei sisällä persoona- ja aikamuotoja, joiden avulla sen voisi erottaa HD:sta ja KD:sta. KHD:n kehystämänä tällainen monitulkintainen virke ymmärretään yleensä KHD:ksi, suoran esityksen ympäröimänä taas suoraksi esitykseksi. Usein monitulkintainen virke sijaitsee kuitenkin kahden selvän esitysmuodon välissä, ikään kuin pehmentämässä siirtymää muodosta toiseen. Tällöin ehdottomia kriteereitä monitulkintaisen katkelman luokitteluksi jompaan kumpaan ympäröivistä esitysmuodoista ei ole. Jos jompi kumpi kyseessä olevista esitysmuodoista on tarkastellussa tekstissä tunnusmerkitön perustekniikka, monitulkintaisen virkkeen voidaan kuitenkin katsoa kuuluvan siihen. (Jahn 1992: 352.)

Kontekstin vaikutusta tunnusmerkittömän tai ”heikon” KHD:n tulkintaan voi havainnollistaa seuraavalla esimerkillä *Rikoksesta ja rangaistuksesta* ja sen suomennoksista. Katkelma alkaa kertojan kuvauksella [1], jota seuraa lyhyt, mutta selvä KHD [2]. Sen jälkeen kerronnan muotojen yksiselitteinen tunnistaminen kuitenkin vaikeutuu. Kohta [3] näyttäisi havaintoverbin takia melko selvältä kertojan esitykseltä, mutta deiktiset elementit (*эти, эту*; ’näitä, tätä’) pitävät kuitenkin myös henkilön näkökulman siinä mukana. Kohdissa [4] ja [6] esitys välittää preteritissä henkilön havaintoa ja sen tulkintaa. Kohdassa [4] havaitun tulkinta on vahvemmin esillä, sillä modaaliset elementit *какой-то* (’jonkinlainen’, ’jokin’), *что-то* (’jokin’, tässä: ’jotain’), *где-то* (’jossain’), *как будто* (’ikään kuin’) ja *какой-нибудь* (’jonkinlainen’, tässä: ’jotain sellaista’) välittävät henkilön arvelua ja samalla epävarmuutta äänen alkuperästä. Kohdassa [6] havaitun tulkinta ei ole enää yhtä selvästi esillä, ja henkilön mahdollisuus havaita lieneekin vahvin KHD-tulkintaan ohjaava tekijä. Kohtia [4] ja [6] erottaa lyhyt, kertojalle kuuluva kuvaus [5], ja lopussa esitys muuttuu jälleen yksiselitteiseksi kerronnaksi [7].

[1] Раскольников вошел в свою каморку и стал посреди ее. [2] "Для чего он воротился сюда?" [3] Он оглядел эти желтоватые, обшарканные обои, эту пыль, свою кушетку... [4] Со двора доносился какой-то резкий, непрерывный стук; что-то где-то как будто вколачивали, гвоздь какой-нибудь... [5] Он подошел к окну, поднялся на цыпочки и долго, с видом чрезвычайного внимания, высматривал во дворе. [6] Но двор был пуст, и не было видно стучавших. Налево, во флигеле, виднелись кой-где отворенные окна; на подоконниках стояли горшочки с жиденькой геранью. За окнами было вывешено белье... [7] Все это он знал наизусть. Он отвернулся и сел на диван.

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xx)

[[1] Raskolnikov astui kopperoonsa ja jäi seisomaan keskelle sitä. [2] "Miksi hän oli palannut tänne?" [3] Hän katseli näitä kellertäviä, kuluneita tapetteja, tätä pölyä, sohvaansa... [4] Pihalta kantautui jokin terävä, taukoamaton kolke; jossain ikään kuin hakattiin jotain, naulaa tai jotain sellaista... [5] Hän meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja pitkään, äärimmäisen tarkkaavaisen näköisenä, katseli pihalle. [6] Mutta piha oli tyhjä, eikä takojia näkynyt. Vasemmalla, sivurakennuksessa, näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita; ikkunalaudoilla oli ruukkuja ja niissä kituvia pelargoneja. Ikkunoissa riippui pyykkiä kuivumassa... [7] Kaiken tuon hän osasi ulkoa. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.]

Käännöksiä tarkastellessa näyttää kuitenkin siltä, että vahvin, kohtien [4] ja [6] KHD-tulkintaan ohjaava piirre on katkelman alussa esiintyvä KHD-virke [2]. Vuoren (Pyykön) suomennoksessa kohdan [2] alkuun on lisätty johtolause, ja esitys on muuttunut KD:ksi. Myös kohta [3] on yhdistetty samaan virkkeeseen, ja siitä on poistettu henkilön näkökulmaan viittaavat deiktiset elementit. Kun katkelman alku ei enää ohjaa lukemaan jatkoa henkilön näkökulmasta, myös jatko tulkitaan todennäköisimmin kerronnaksi, vaikka kohdan [4] epävarmuutta ilmaisevat elementit ovatkin välittyneet käännökseen. Kohdat [4] ja [6] voidaan siis edelleen lukea KHD:na, mutta tällainen luenta ei synny enää yhtä todennäköisesti kuin lähdetekstin pohjalta. Sama pätee vastaaviin kohtiin myös niin Hollon, Konkan kuin Kuukasjärvenkin suomennoksissa. Konkan ja Kuukasjärven tapauksessa kohdan [2] KHD:n tosin korvaa HD, mutta vaikutus on sama: koska kertojan ja henkilön äänet on katkelman alussa erotettu toisistaan, lukija ei osaa odottaa niiden jatkossakaan kietoutuvan toisiinsa eikä välttämättä enää huomaa pieniä henkilön näkökulmasta kertovia vihjeitä kerronnan keskellä. Palaan käännöksiin vielä aineistoluvussa (kohta 4.2.2).

[1] Raskolnikov meni kopperoonsa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. [2] **Hän ihmetteli**, miksi oli palannut sinne, [3] katseli \emptyset kellertäviä kuluneita seinäpapereita, \emptyset pölyä, sohva... [4] Pihalta kuului herkeämättä teräviä iskuja, kuin jossain olisi taottu vasaralla jotain, isoa naulaa tai muuta sellaista... [5] Raskolnikov meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja katseli pihalle, katseli pitkään ja tarkkaavasti. [6] Mutta piha oli tyhjä, takojaa ei näkynyt. Vasemmalla sivurakennuksessa näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita, ikkunalaudoilla

kukkaruukkuja, niissä kituvia pelargonioita. Ikkunoihin oli ripustettu pyykkejä kuivumaan. Tuon kaiken hän osasi ulkoa. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.

Vuori (Pyykkö)

Muutosten vaikutusta katkelman tulkintaan on vaikea ennustaa. Lähdetekstissä ympäristön kuvauksen tarkoituksena ei ole niinkään välittää lukijalle objektiivista tietoa ympäristöstä, vaan, kuten Rosenshield (1978) kirjoittaa, kertoa henkilön kokemuksesta: kopperon pöly ja ahtaus muistuttavat häntä siitä, miten murhasuunnitelma kypsyi siellä, ja korostavat hänen tilanteensa kestättömyyttä. Ikkunasta avautuva lohduton näkymä ja äänet – kituvat kukat, kolke kuin ruumisarkkua kiinni naulattaessa – kertovat, ettei Raskolnikov näe toivoa ulkopuolisessakaan maailmassa. Samalla teksti jättää avoimeksi, mikä näkymässä äänineen on objektiivista todellisuutta, mikä Raskolnikovin mielen heijastumaa. (Emt. 54.) Käännöksessä tulkinnan mahdollisuudet ovat kaventuneet, ja ulkopuolisen kertojan kuvaus vahvistunut Raskolnikovin kokemuksen jäädessä taka-alalle.

Seuraava katkelma Dostojevskin *Idiootista* välittää ruhtinas Myškinin ajatuksia, kun tämä Pietariin palattuaan vaeltelee näennäisen päämäärättömästi kaupungin katuja. Katkelmassa tunnusmerkitön välimuoto pehmentää siirtymää kerronnan muodosta toiseen kahdessa kohdin. Siirtymää KHD:sta [1] HD:in [3] ei voi tarkasti paikantaa, sillä niiden välille sijoittuvat huudahdukset [2] voisivat kuulua kumpaan tahansa: aikamuoto on preesens, henkilöviittaus kokevaan subjektiin puuttuu, eikä kohtien [2] ja [3] välillä ole lainausmerkkejä, jotka erottaisivat ne toisistaan. Tällaisen ”välimuodon” ansiosta kerronnan muodon muutos KHD:sta HD:ksi on saumaton. Samalla lailla kerronnan muoto vaihtuu HD:sta [3] takaisin KHD:ksi [5] välimuodon [4] kautta, jota ei voi varmasti luokitella kuuluvaksi kumpaankaan sitä ympäröivistä kerronnan muodoista, sen paremmin edeltävään HD:in kuin seuraavaan KHD:inkaan.

[1] Вот он долго сходил с Рогожиным, близко сходились, «братски» сходились, – а знает ли он Рогожина? [2] А впрочем, какой иногда тут, во всем этом, хаос, какое безобразие! И какой же, однако, гадкий и вседозволенный прыщик этот давешний племянник Лебедева! [3] А впрочем, что же я? (продолжалось мечтаться князю) разве он убил эти существа, этих шесть человек? Я как будто смешиваю... как это странно! У меня голова что-то кружится... [4] А какое симпатичное, какое милое лицо у старшей дочери Лебедева, вот у той, которая стояла с ребенком, какое невинное, какое почти детское выражение и какой почти детский смех! [5] Странно, что он почти забыл это лицо и теперь только о нем вспомнил. Лебедев, топающий на них ногами, вероятно, их всех обожает. Но что всего вернее, как дважды два, это то, что Лебедев обожает и своего племянника!]

Idiot, 237–238

[[1] Hän oli jo pitkään tuntenut Rogožinin, he olivat tutustuneet läheisesti, olleet kuin veljet – mutta tunteeiko hän Rogožinin? [2] Ja millaista kaaosta, millaista tolkuttomuutta tässä, kaikessa tässä, toisinaan onkaan! Ja millainen iljettävä ja itsetyytyväinen nulikka se Lebedevin taannoinen sisarenpoika oikein onkaan! [3] Vaikka mitä minä nyt? (ruhtinas jatkoi mietteitään) hänkö muka tappoi ne olennot, ne kuusi ihmistä? Minä taidan sotkea... miten kummallista! Päätäni ihan huimaa... [4] Ja miten miellyttävät, miten herttaiset kasvot Lebedevin vanhimmalla tyttärellä onkaan, sillä joka seisoi pieni lapsi sylissään, miten viaton, melkein lapsellinen ilme ja melkein kuin lapsen nauru! [5] Omituista, että hän oli melkein unohtanut nuo kasvot ja nyt vasta muisti ne. Lebedev, joka oli tömistänyt jalkojaan heille, varmaan jumaloi heitä kaikkia. Mutta kaikkein varminta, kuin kaksi kertaa kaksi, on se, että Lebedev jumaloi myös sisarenpoikaansa!]

Katkelman englanninkielisessä käännöksessä kääntäjä (Magarshack) on korvannut kohtien [1] ja [2] presensmuodot menneen ajan muodoilla ja lisännyt lainausmerkit kohdan [3] HD:n ympärille (ks. myös Pascal 1977: 130).

[1] He had been friends with Rogozhin for a long time, they had been intimate friends, they had been ‘like brothers’–but did [does] he know Rogozhin? [2] But what chaos, confusion and ugliness there sometimes was [is] in all this! And what a disgusting and conceited pimple that nephew of Lebedev’s was [is]! [3] ‘But what am I saying?’ the prince went on thinking to himself. ‘Did he kill those creatures, those six people? I seem to have got it all mixed up–how strange it is! My head seems to be going round and round. ... [4] And what a dear, what a charming face Lebedev’s daughter has–the girl standing up with the baby–what an innocent, what an almost childlike expression and what an almost childlike laugh!’ [5] It was [is] funny how he had almost forgotten that face and only remembered it just now. Lebedev, who stamped his feet at them, probably adored [adores] them all. But what was [is] truer still, what was [is] as certain as that twice two makes four, was [is] that Lebedev adored [adores] his nephew too!

Pascalin (1977: 129–130) mukaan Magarshack; hakasulkeet Pascalin.

Pascalin (1977: 130) mielestä presensin korvaaminen menneen ajan muodoilla – englanninkielisen KHD:n käytäntöjen mukaisesti – on perusteltua (ks. myös kohta 4.2.7), ja lainausmerkkien lisäys taas linjassa Dostojevskin käytännön kanssa, jossa selvemmin artikuloidut ajatukset usein erotetaan lainausmerkein epämääräisemmistä mielenliikkeistä. Hyväksyessään muutokset Pascal jättää kuitenkin mainitsematta – tai ei huomaa – että ne riistävät tekstiltä saumattomat siirtymät kerronnan muodosta toiseen: lainausmerkit erottavat nyt kohdan [3] typografisesti kohdasta [2], ja menneen ajan muotojen käyttö estää lukemasta kohtaa [2] yhtä hyvin KHD:na kuin HD:nakin: käännöksessä kyse voi olla vain KHD:sta. Samoin lainausmerkit sitovat kohdan [4] nyt selvästi HD:in [3], joten sen lukeminen KHD:na ei tule enää kysymykseen. Sen, että kääntäjä on lukenut kohdan [4] HD:na, voi päätellä myös siitä, että ainoastaan siinä lähdetekstin

presens on säilytetty; KHD:ksi tulkituissa virkkeissä presensmuodot on järjestelmällisesti korvattu menneen ajan muodoilla. Jokainen virke on nyt selvästi tunnistettavissa tietyn kerronnan muodon esiintymäksi, monitulkintaisia välimuotoja ei enää ole ja siirtymät kerronnan muotojen välillä ovat selvärajaisia.

2.3.7 Tulkinnallisuus

KHD:n tuntomerkkien lähempi tarkastelu (kohdat 2.3.1–2.3.6) osoittaa, että kaikkiin kielellisiin tuntomerkkeihin – jopa Fludernikin (1995) kielellisiin vähimmäisvaatimuksiin – on olemassa poikkeuksia. Valtaosaa KHD-katkelmista luonnehtivat kuitenkin kerronnan muodon yllä kuvatut välttämättömät edellytykset ja vaihteleva kokoonpano sen valinnaisia tuntomerkkejä; ne hahmottavat suuntaviivat, joiden varassa kerronnan muoto (pienet poikkeukset huomioiden) voidaan tunnistaa.

Cohnin (1978: 14, 100–101) mukaan KHD:n tunnistamista voi helpottaa tai KHD-tulkinnan varmistaa muuttamalla tekstikatkelman aika- ja persoonamuodot suoran esityksen mukaisiksi. Jos katkelma voidaan näiden muutosten jälkeen tulkita henkilön diskurssiksi, kyseessä on KHD. Venäjän kieleen samaa koetta on soveltanut Padučeva (1996: 346), jonka mukaan persoonamuotojen muutos suoran esityksen mukaisiksi riittää varmistamaan KHD-tulkinnan, jos diskurssi voidaan sen jälkeen vaikeuksitta tulkita henkilön esitykseksi; aikamuotojen manipulointi ei venäjässä ole yleensä tarpeen.

Testiä on kuitenkin pidettävä puhtaasti teoreettisena apuvälineenä, sillä kaunokirjallisuudessa esiintyvällä KHD:lla ei todellisuudessa ole ”alkuperäistä” HD-muotoa, johon se olisi palautettavissa (McHale 1978: 256–257; Jahn 1992: 351). Siksi tunnistamistestiä käytettäessä pitäisikin varoa puhumasta diskurssin muuttamisesta ”takaisin” henkilön diskurssiksi, ellei kyse ole esimerkiksi lehtitekstiaineistosta, jolloin toimittajan sittemmin muokkaaman esityksen taustalla yleensä todella on sitä ajallisesti edeltävä suora esitys. Aina tunnistamistestiä ei edes voi soveltaa. Jos venäjänkielisen KHD:n aikamuoto on presens eikä diskurssi sisällä persoonamuotoja lainkaan, sen erottaminen henkilön (vapaasta) suorasta esityksestä muodollisin perustein on vaikeaa (Kovtunova 1960: 431). Näin on esimerkiksi seuraavassa katkelmassa tutkielman aineistosta (jota on tarkasteltu jo kohdassa 2.3.4.3). Siinä ei viitata lainkaan kokevaan subjektiin, jonka havaintoja ja ajatuksia katkelma välittää, ja kerronnan kuluvaan hetkeen viitataan presensissä (jota osoittaa tekstissä aikamuodon puuttuminen).

Но вот и четвертый этаж, вот и дверь, вот и квартира напротив; та, пустая. В третьем этаже, по всем приметам, квартира, что прямо под старухиной, тоже пустая: визитный билет, прибитый к дверям гвоздочками, снят - выехали!..

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (iii)

[No siinä vihdoinkin neljäs kerros, siinä se ovi, siinä vastapäinen asunto; se tyhjä. Kolmannessa kerroksessa huoneisto, joka on aivan eukon asunnon alla, on kaikesta päätelleen myös tyhjä: käyntikortti, joka oli naulattu oveen, on otettu pois – ovat muuttaneet!]

Tähän katkelmaan ei yllä esitettyä ”monologitestiä” voi soveltaa. Sama koskee yhtä lailla englanninkielistä KHD:a tapauksissa, joissa teksti ei sisällä aika- eikä persoonamuotoja (Jahn 1992: 352).

Ehrlichin (1990: 71) mukaan KHD-tulkinnan voi varmistaa myös lisäämällä diskurssiin modaalisen sanan. Jos virke on edelleen luontevasti tulkittavissa henkilön näkökulmasta lähteväksi, kyseessä on KHD. Näin voidaankin varmistaa KHD-tulkinnan mahdollisuus tapauksissa, joissa KHD muistuttaa erehdyttävästi kerrontaa, sillä KHD:n kieliopilliset ”reunaehdot” sallivat ekspressiivisen materiaalin lisäyksen, vaikkeivat sitä vaadikaan. Yllä (kohdassa 2.3.6) jo tarkastellun aineistokatkelman (xx) lopussa kerrontaa [1] seuraa monitulkintainen esitys [2], joka välittää henkilön havaintoja: eksplisiittisten KHD:n tuntomerkkien puuttuessa se voidaan lukea yhtä hyvin KHD:na kuin kerrontanakin.

[1] Он подошел к окну, поднялся на цыпочки и долго, с видом чрезвычайного внимания, высматривал во дворе. [2] Но двор был пуст, и не было видно стучавших. Налево, во флигеле, виднелись кой-где отворенные окна; на подоконниках стояли горшочки с жиденькой геранью. За окнами было вывешено белье... [3] Все это он знал наизусть. Он отвернулся и сел на диван.

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xx)

[[1] Hän meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja pitkään, äärimmäisen tarkkaavaisen näköisenä, katseli pihalle. [2] Mutta piha oli tyhjä, eikä takojia näkynyt. Vasemmalla, sivurakennuksessa, näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita; ikkunalaudoilla oli ruukkuja ja niissä kituvia pelargoneja. Ikkunoissa riippui pyykkiä kuivumassa... [3] Kaiken tuon hän osasi ulkoa. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.]

Modaalisen sanan, huutomerkkin tms. henkilön näkökulmaan viittaavan ekspressiivisen tai deiktisen aineksen lisääminen katkelmaan vahvistaa vaikutelmaa henkilön näkökulmasta.

Но двор был пуст, и не было видно стучавших!

[Mutta piha oli tyhjä, eikä takojia näkynyt!]

Налево, во флигеле, виднелись кой-где отворенные окна; на подоконниках стояли горшочки с жиденькой, **кажется**, геранью.

[Vasemmalla, sivurakennuksessa, näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita; ikkunalaudoilla oli ruukkuja ja niissä **näköjään** kituvia pelargoneja.]

За окнами было вывешено **какое-то** белье...

[Ikkunoissa riippui **jotain** pyykkiä kuivumassa...]

On kuitenkin epäselvää, voidaanko muutosoperaation katsoa *varmistavan* KHD-tulkintaa; korkeintaan se varmistaa, että KHD-tulkinta on mahdollinen. Modaalisen sanan lisäys ei myöskään auta erottamaan KHD:a HD:sta (vapaasta suorasta esityksestä) silloin, kun esitys ei sisällä paljastavia persoona- ja aikamuotoja, kuten aineistokatkelmassa (iii) yllä.

Yleispätevien tunnistamissääntöjen muotoileminen on vaikeaa ennen kaikkea siksi, ettei ole sellaista yksittäistä kielellistä piirrettä tai piirteiden yhdistelmää, jonka läsnäolo olisi välttämätön kaikissa KHD-katkelmissa: riippuu kontekstista, mitkä tuntomerkit ovat KHD:n tunnistamisen kannalta kulloinkin ratkaisevia (McHale 1978: 264–265; Oltean 1993: 705). Toisaalta ei myöskään voida osoittaa mitään kielellistä piirrettä tai piirteiden yhdistelmää, joka esiintyisi yksinomaan KHD:ssa. Kuten kohdassa 2.3 yllä on mainittu, Sokolova (1968: 140–141) pitää KHD:n tärkeimpänä – ja yleispätevänä – kielellisenä tuntomerkkiä tasapainoa niiden tuntomerkkien välillä, jotka yhdistävät sen kerronnan kontekstiin, ja niiden välillä, jotka erottavat sen siitä: KHD:ssa on siis saavutettava tasapaino KD:n ja HD:n ilmaisukeinojen välille, ettei muoto supistuisi toiseksi osatekijäkseen. Samaan tapaan myös Bortolussi ja Dixon (2003: 206) katsovat KHD:n koostuvan toisaalta sellaisista tekstuaalisista elementeistä, jotka välittävät henkilön diskurssin kielellisiä piirteitä, toisaalta sellaisista, jotka osoittavat, ettei esityksessä kuitenkaan ole kyse transkriptiosta. Sokolova (1968: 142) myös jakaa KHD:n tuntomerkit niihin, jotka erottavat sen kerronnan kontekstista joko selvästi tai heikosti, ja niihin, jotka sitovat sen kerronnan kontekstiin, joko selvästi tai heikosti. Sokolovan esittämä jaottelu ei kuitenkaan luo tulkinnalle ehdottomia suuntaviivoja, jotka toimisivat tapauksessa kuin tapauksessa, sillä myös tasapaino erilaisten kielellisten ja sisällöllisten tekijöiden välillä on viime kädessä tulkintakysymys. Tunnistamisen kriteerit jäävät liian väljiksi myös silloin, jos ajatellaan minkä tahansa HD:n ja KD:n piirteiden yhdistelmän riittävän KHD-tulkinnan tekemiseen, sillä niin kerronta kuin KD:kin voivat sisältää HD:in viittaavaa mimeettistä materiaalia (ks. kohta 2.3.5).

Koska KHD:n tunnistaminen on viime kädessä tulkintaa, ei yhtä yksiselitteistä, kaikkiin konteksteihin sopivaa tunnistamisen keinoa voikaan olla. Kielelliset vihjeet antavat tulkinnalle kimmokkeen, mutta henkilön ymmärtäminen tekstin kokevaksi subjektiksi vaatii aina lukijalta päättelyä (Fludernik 2001: 111–112). KHD:n kielellinen asu ei useinkaan yksiselitteisesti osoita, kenelle näkökulma kuuluu ja koska se vaihtuu. Siksi KHD-tulkinnan ”oikeellisuuden” todistaminen diskurssin kielellisten piirteiden perusteella ei

useinkaan ole mahdollista, vaikei näkökulman tunnistaminen sinänsä tuottaisikaan lukijalle vaikeuksia.

Tunnistamisen kulmakiveksi nousevat näin ollen diskurssin sisältö ja sen tulkinta. Kielen subjektiivisuuden näkökulmasta KHD:n kielelliset piirteet ja sen herättämä vaikutelma henkilön ”äänestä” tai ”näkökulmasta” kuuluvatkin yksinkertaisesti analyysin eri tasoille. KHD:ssa, kuten kaikessa välitetyssä diskurssissa, kerronta hyödyntää subjektiivisuuden kielellisiä merkkejä – toiseuden konventionaalisia osoittimia – erottaakseen vieraan diskurssin omastaan. Ne ohjaavat lukijaa etsimään deiktistä keskusta, jolle nämä kerrontaan kontrastoituvat ainekset voisivat kuulua, mutta niiden lukeminen fiktiivisen henkilön äänenä – vieraan äänen konstruoiminen – on lukijan tulkintaa, tekstin kognitiivista prosessointia. (Fludernik 1993: 437; ks. myös Jahn 1994.) Kuten Fludernik (emt. 441) osuvasti havainnollistaa, KHD ”materialisoituu lukuprosessissa”.

Kerronnan muodon tulkinnanvaraisuuden asettamista haasteista huolimatta yksinomaan ”prototyyppisen”, helposti identifioitavan diskurssin tarkastelu KHD:na ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista, sillä se rajaisi idiosynkraattisen vaihtelun ja sen myötä ehkä kaikkein kiinnostavimmat tapaukset analyysin ulkopuolelle (McHale 1978: 253; Toolan 1988: 122, 125–126; 1990: 80). Ajatus puheen esittämisen muodoista jatkumona mahdollistaakin joustavan lähestymistavan, jossa siirtymät muodosta toiseen nähdään asteittaisina. Rajanvedon vaikeus KHD:n ja sen lähimuotojen välillä ja lukijan tulkinnan korostuminen KHD:n tunnistamisessa eivät sinänsä kyseenalaista käsitteen käyttökelpoisuutta analyttisen tarkastelun abstraktina apuvälineenä; päinvastoin, jos monitulkintaisuus tai moniselitteisyys hyväksytään KHD:n keskeiseksi funktioksi (ks. kohta 2.4.2), sen muodollisen määritelmän on jätettävä tulkinnalle tilaa.

Rajojen – vaikka väljienkin – määrittely on kuitenkin ensisijaisen tärkeää, jos käsitettä halutaan käyttää käytännön tekstianalyysin apuvälineenä. Vaikka, kuten Tammi (2006a: 161) korostaa, minkä tahansa tekstikatkelman voidaankin ymmärtää kuvaavan fiktiivisen henkilön mieltä (joka voi heijastua niin henkilön toiminnassa kuin tarinamaailman olosuhteiden kuvauksessakin, ks. Palmer 2004: 120, 122, 161 ja *passim*), se ei kuitenkaan automaattisesti johda siihen, että mikä tahansa tekstikatkelma voitaisiin lukea KHD:na tai ettei eroa eri kategorioiden välille kannattaisi tehdä. Luokittelu sinänsä on aina jossain määrin mielivaltaista ja keinotekoista; kaikkien kategorioiden rajat väistämättä joustavat ja rajatapaukset limittyvät toisiinsa. Vaikka Palmer (2004) toteaaakin, että esimerkiksi mielen ja toiminnan ja toisaalta ajatusten ja tunteiden erottaminen toisistaan on usein käytännöllisesti katsoen mahdotonta (emt. 107, 117, 120), se ei estä häntä käsittelemästä niitä teoreettisesti erillisinä ilmiönä. Jälkiklassisen kertomuksen teorian korostuksista – tulkinnallisuudesta ja kategorioiden häilyvyydestä (ks. esim. Tammi 2006a: 160–161) – huolimatta KHD on toimiva lähtökohta käännosten näkökulman siirtymien analyysiin: se toimii eräänlaisena ”esiteoreettisena sumeana käsitteenä” (Fludernik 1993: 437), jonka klassinen (kielellinen) määritelmä voi toteutua eri tavoin eri konteksteissa.

Tässä tutkielmassa tarkastelen KHD:na myös toisten tutkijoiden rajatapauksina pitämiä katkelmia. Aina ei ole olennaista – eikä myöskään mahdollista – varmasti paikantaa, missä kohden diskurssia kerronnan muoto muuttuu: käännytutkijan kannalta kiinnostavaa – ja kohdelukijoiden tulkinnan kannalta ratkaisevaa – sen sijaan on, miten kääntäjät, tekstin usein tarkimmat lukijat, ovat näitä näkökulmarakenteen siirtymäkohtia tulkinneet ja välittäneet.

2.3.8 Implisiittisyys ja epäyhtenäisyys

Kertojan ja henkilön diskurssin tekstuaalisen asun hahmottamisessa on avuksi, jos sitä tarkastelee kielellisesti *implisiittisenä* ja *epäyhtenäisenä* esitysmuotona. Perinteisesti KHD:n tunnistamista on pyritty ohjaamaan määrittelemällä joukko kielellisiä tuntomerkkejä, kuten olen kohdissa 2.3.1–2.3.6 tehnyt. Olennaista näissä tuntomerkeissä on mielestäni kuitenkin se, että ne kaikki toteuttavat osaltaan KHD:lle ominaista tekstilingvististä aukkoisuutta ja epäyhtenäisyyttä.

KHD:n implisiittisyys näkyy johtolauseen ja lainausmerkkien puuttumisessa sekä henkilöviittauksissa, erityisesti viittauksissa kokevaan henkilöön, joissa vältellään viittauskohteen eksplisiittistä nimeämistä tai määrittelyä. Samaa aukkoisuutta on myös monissa yksittäisissä subjektiivisuuden indikaattoreissa, joita ovat esimerkiksi katkonainen tai vaillinainen syntaksi ja määräisten muotojen käyttö asioista, joihin ei ole aiemmin tekstissä viitattu. Periaatteessa tällä lailla implisiittinen on mikä tahansa viittaus, joka vaikuttaa vajaalta tai epäjohdonmukaiselta ja jonka ymmärtäminen vaatii lukijalta henkilöahmon asemaan asettumista ja viittausten tulkintaa tämän näkökulmasta. Implisiittisyys voi siis olla myös sisällöllistä.

KHD:n epäyhtenäisyys taas on kielen perspektiivisidonnaisten piirteiden epäyhtenäisyyttä tai heterogeenisyyttä: samalla, kun osa esityksen piirteistä – kuten kolmannen persoonan käyttö kokevasta henkilöstä – sulauttaa sen kerrontaan, osa – ennen kaikkea ekspressiiviset ainekset – erottaa sen kerronnasta ja tuo esitykseen vieraalle äänelle kuuluvia subjektiivisia sävyjä. Perspektiivisidonnaisia piirteitä ovat kaikkein selvimmin erilaiset ekspressiiviset ja deiktiset ainekset, mutta myös aika- ja persoonamuodot vaativat tulkintaa tietystä näkökulmasta.

Perspektiivisidonnaisten piirteiden epäyhtenäisyys kielen tasolla ei kuitenkaan ole KHD:n edellytys, sillä henkilön perspektiiviin viittaavia kielellisiä piirteitä ei välttämättä ole – ne ovat juuri niitä piirteitä, jotka Fludernik määrittelee KHD:n valinnaisiksi tuntomerkeiksi (ks. kohta 2.3). KHD:n epäyhtenäisyys ei rajoitukaan kieleen, sillä epäyhtenäisyys voi syntyä myös kertojaan viittaavien perspektiivisidonnaisten piirteiden ja henkilöön viittaavan sisällön yhdistelmästä. Ja sisällön, kuten Fludernik (ks. kohta 2.3) määrittelee, on oltava sellainen, että se voidaan ymmärtää henkilön puheena tai mielenliikkeenä.

Käännöksissä keskiöön nousee kuitenkin kieli: sisällöllinen muutos on aina sidoksissa kielelliseen muutokseen, ja siksi tarkastelen sekä KHD:n ominaispiirteitä että niihin käännöksissä kohdistuvia muutoksia ensisijaisesti

kielellisinä. Kun luonnehdin KHD:a kielellisesti implisiittiseksi ja epäyhtenäiseksi muodoksi, tarkoitukseni ei olekaan korvata uudella määritelmällä sen paremmin kielen piirteisiin keskittyviä tuntomerkkiluetteloja kuin sisällöllistä kriteeriäkään. Sen sijaan määritelmäni avulla on helpompi hahmottaa, mikä KHD:n yksittäisiä tuntomerkkejä yhdistää: implisiittisyys ja epäyhtenäisyys ovat ne yleiset tekstuaaliset ominaisuudet, joita kaikki kielelliset tuntomerkit ja niiden yhdistelmät osaltaan toteuttavat.

Implisiittisyys ja epäyhtenäisyys tekevät tekstin näkyvästä koheesiosta puutteellista, ja juuri puutteellinen koheesio tekee KHD:sta esitysmuotona tulkinnallisen: se vaatii lukijalta tulkintaa koherenssin synnyttämiseksi. Sekä koheesiossa että koherenssissa on kyse suhteista tekstin osien välillä, tekstin sidoksisuudesta: kuten Blum-Kulka (1986) muotoilee, koheesiossa tämä suhde on näkyvä ja se ilmaistaan kielispesifeillä merkeillä, kun taas koherenssilla viitataan piileviin, potentiaalsiin merkityssuhteisiin, jotka lukija tekee näkyviksi tulkintaprosessinsa kautta. Koherenssi syntyy siis lukijan tulkinnasta, ja koherenssin etsiminen onkin keskeinen periaate diskurssin tulkinnassa. (Emt. 17, 23.) Tätä koherenttia tulkintaa etsii myös kääntäjä. Kääntäjän löytämä koherenssi saattaa kuitenkin kirjautua käännökseen koheesiona, jota lähdetekstissä ei ollut.

Narratologit, erityisesti jälkiklassisen narratologian edustajat, ovat korostaneet voimakkaasti KHD:n tulkinnallisuutta ja tulkinnan merkitystä sen tunnistamiselle (ks. esim. Tammi 2006a: 160–161, Lehtimäki & Tammi 2010 ja kohta 2.3.7). Keskeisenä argumenttina on ollut osoittaa, että KHD:n määrittäminen puhtaasti kielellisten tuntomerkkien avulla kattaa yleensä vain puutteellisesti sen todellisten esiintymismuotojen kirjjon. Tällainen kielellisyyden ja tulkinnallisuuden jyrkkä vastakkainasettelu estää kuitenkin näkemästä, miten KHD:n tulkinnallisuus, ja samalla sen potentiaalinen monitulkintaisuus, syntyvät lopultakin sen kielelliseen asuun kuuluvasta heikosta tai näkymättömästä koheesiosta, puutteista formaalissa sidoksisuudessa, joka ajaa lukijan etsimään koherenttia tulkintaa kielellisten piirteiden takaa. Kielellisten piirteiden implisiittisyys ja epäyhtenäisyys suhteessa esiintymiskontekstiin, ja niiden aiheuttama näkyvän koheesio puute, ovat KHD:n tulkinnallisuuden ja monitulkintaisuuden kielellinen perusta. Näin KHD:n kielellisten tuntomerkkien (2.3.1–2.3.6) implisiittisyys ja epäyhtenäisyys tekevät KHD:sta muotona tulkinnallisen (2.3.7).

Tästä näkökulmasta tarkasteltuna KHD:n tutkimustraditiossa näkyvä vastakkainasettelu tai ristiriita kieli- ja kirjallisuustieteellisten lähestymistapojen välillä (josta lyhyesti ks. esim. Mäkelä 2005: 17–18) on näennäinen. Molemmat ovat oikeassa. KHD on tulkinnallinen kategoria, mutta tulkinnallisuus syntyy kielellisistä piirteistä. Keskeisiä KHD:n tunnistamisen – tai käännöksiin välittymisen – kannalta ovat ne kielelliset piirteet tai kielellisten piirteiden yhdistelmät, jotka vaativat tulkintaa koherenssin synnyttämiseksi. Tulkinnallisuus, tai monitulkintaisuus, ei synny tyhjästä: tekstin aukot ovat olemassa vain suhteessa esiintymiskontekstiinsa, niitä ympäröiviin kielellisiin piirteisiin.

Käsitykseni KHD:sta kielellisesti implisiittisenä ja epäyhtenäisenä muotona ei ole syntynyt sen paremmin kieli- kuin kirjallisuustieteellisenkään tarkastelun, vaan käännösvertailun pohjalta. Käännöksissä tapahtuneet näkökulman siirtymät osoittavat, että KHD heikkenee tai katoaa silloin, kun käännökseen jää välittymättä jotain sen kielellisestä implisiittisyydestä tai epäyhtenäisyydestä. Osoittamalla, millaisten muutosten seurauksena KHD heikkenee tai katoaa, käännösvertailu osoittaa myös, mikä KHD:ssa on olennaista. Näin käännöstutkimus voi auttaa täsmentämään narratologisen kategorian määritelmää. Käytännön esimerkkejä tällaisesta käännösvertailusta esitän luvussa 4.

Käännösesimerkit havainnollistavat myös sitä, miksi KHD:n hahmottaminen kielellisesti implisiittisenä ja epäyhtenäisenä muotona on mielestäni määritelmänä toimivampi kuin Fludernikin (1995) reunaehdot tai Sokolovan (1968) tasapainoperiaate (ks. kohta 2.3). Fludernikin kieliopillisista reunaehdoista toinen, syntaktinen (alistavan johtolauseen puuttuminen), liittyy KHD:n implisiittisyyteen. Deiktinen reunaehto sen sijaan rajaa henkilöviittaukset laajasti kertojan näkökulman mukaisiksi, jolloin niiden implisiittisyyden merkitys henkilön näkökulmalle (ks. kohdat 2.3.1.1 ja 2.3.1.4) jää huomiotta. Sokolovan tasapainoperiaate taas keskittyy yksipuolisesti perspektiivisidonnaisten piirteiden epäyhtenäisyyteen.

KHD:n hahmottaminen kielellisesti implisiittisenä ja epäyhtenäisenä kerronnan muotona on tutkimushypoteesini perusta (ks. kohta 3.3). Juuri implisiittisyytensä ja epäyhtenäisyytensä takia KHD on törmäyskurssilla eksplisiittistävän ja normaalistavan käännösprosessin kanssa. Samalla KHD:n kielellinen implisiittisyys ja epäyhtenäisyys tekevät siitä tutkimuksen kannalta vaikeasti lähestyttävän muodon. Kyse ei ole selvärajaisesta kategoriasta, jonka ilmentymät voitaisiin tunnistaa ja rajata yksiselitteisten kielellisten kriteerien avulla. Yritykset rajata KHD:n käsite kontekstissa kuin kontekstissa pätevien kielellisten tuntomerkkien avulla johtaa väistämättä yksinkertaistuksiin kategorian häilyvien rajatapausten kohtelussa. Mitä tiukemmat kielelliset rajat KHD:lle asetetaan, sitä kehnommin se kattaa sen laajan välitetyn diskurssin muotojen kirjon, joka jää perinteisten suoran ja epäsuoran esitysten määritelmien väliin. KHD:n määritelmän on siis oltava varsin väljä ollakseen edes kohtuullisen kattava; toisaalta se ei voi venyä loputtomiin eikä siksi kuitenkaan riitä kattamaan sitä yksilöllistä vaihtelua, joka on kaunokirjallisuudessa käytännössä rajatonta (ks. Tammi 2003: 51).

2.4 Funktiot

Kertojan ja henkilön diskurssia on tarkasteltu toisaalta syntaktisena tai kieliopillisena kategoriana rinnakkain suoran ja epäsuoran esityksen kanssa, toisaalta kaunokirjallisenä esitysmuotona tai tyylinä. Ero lähestymistavoissa heijastuu KHD:lle jo varhain vakiintuneissa ranskan- ja saksankielisissä

nimityksissä (*le style indirect libre* vs. *erlebte Rede*, ks. esim. Pascal 1977: 31). Kieliopillista lähestymistapaa edustavat mm. Banfield (1973, 1982), Ehrlich (1990) ja Collins (2001), kun taas kaunokirjallisten kategorioiden ensisijaisuutta puoltavat esimerkiksi Sokolova (1968: 10–16), McHale (1978: 256–258) ja Toolan (1990: 74–75). Esimerkiksi McHalen (1978: 269) mukaan KHD:ssa ei ole niinkään kyse syntaktisesta kehyksestä, johon yleensä vain suorassa esityksessä esiintyvä mimeettinen materiaali sopii, vaan päinvastoin semanttisesta materiaalista, joka tuo tekstiin henkilön äänen tai läsnäolon ja johtaa vapaan epäsuoran syntaksin tunnistamiseen.

Padučeva (1996) tarkastelee KHD:a niin kaunokirjallisena kuin kieliopillisenakin ilmiönä erottamalla toisistaan KHD:n kerronnan muotona (*свободный косвенный дискурс*, 'vapaa epäsuora diskurssi') ja kielellisenä rakenteena (*несобственно-прямая речь*, 'ei-varsinaisesti suora puhe'). Näistä jälkimmäistä hän pitää edelliselle tyypillisenä samalla tavoin kuin suora esitys on minä-kerronnalle ja epäsuora esitys hän-kerronnalle tyypillinen kielellinen rakenne. Kerronnan muodosta on kyse, kun KHD on tekstiä hallitseva tekniikka, kielellisistä rakenteista taas sen yksittäisissä esiintymissä. Erilaisten kielellisten rakenteiden suhteet kerronnan eri muotoja edustavissa teksteissä määräytyvät kuitenkin suhteellisen vapaasti, eikä teksti, jossa KHD on vallitseva kerronnan muoto, yleensä kuitenkaan koostu yksinomaan sitä edustavista lauseista. (Emt. 335–338, 347.)³¹ Padučevan jako kielellisen ja kaunokirjallisen ilmiön välillä vastaa siis jakoa KHD:n sporadisen ja systemaattisen käytön välillä (ks. Adamsonin *lausetason KHD* vs. *narratiivinen KHD* kohdassa 2.5)³². Käytännön tekstianalyysissä Padučevan jaottelu voi kuitenkin osoittautua ongelmalliseksi: KHD:n tarkastelu pelkkänä kielellisenä muotona silloin, kun sitä ei voida pitää teoksen hallitsevana kerrontatekniikkana, on sen tulkinnallisesta luonteesta johtuen vaikeaa. Ehkä juuri tästä syystä KHD:n funktioiden käsittelyssä Padučevallakin (emt. 350 ja *passim*) tarkastelun keskiöön nousee nimenomaan kerronnan muoto. Kuten Sokolova (1968: 276) kiteyttää, näyttää siltä, että KHD:a voi luonnehtia tyhjentävästi vain lähestymällä sitä niin lingvistisen kuin kaunokirjallisenkin analyysin avulla.

Se, operoiko tutkija suoran, epäsuoran ja vapaan epäsuoran esityksen vai kertojan, henkilön ja kertojan ja henkilön diskurssin käsitteillä ei kuitenkaan

³¹ Wolf Schmid käyttää samoja termejä eri merkityksessä: Schmidin käsittelyssä (2008: 210–211) *несобственно-прямая речь*, 'ei-varsinaisesti suora puhe' vastaa KHD:a, kun taas termiä *свободная косвенная речь*, 'vapaa epäsuora puhe', Schmid käyttää subjektiivisesti värityneestä epäsuorasta esityksestä, joka on eksplisiittisesti merkitty välitetyksi diskurssiksi (esimerkiksi johtolauseen tai lainausmerkkien avulla) ja jonka subjektiivinen väritys voi näkyä myös suoran esityksen mukaisena persoonamuotojen käyttönä. Schmid (emt. 210, alaviite 27) huomauttaa kyllä toisten tutkijoiden, esimerkiksi Padučevan, käyttävän nimitystä *свободный косвенный дискурс*, 'vapaa epäsuora diskurssi', käännöksenä ranskan- ja saksankielisille termeille *discours indirect libre* ja *Erlebte Rede*.

³² Padučevan ajatus KHD:sta kerronnan muotona vastaa löyhästi myös Stanzelin *henkilökeskeistä kerrontaa* (*figural narrative situation*) (ks. Stanzel 1979/1984: 197–198).

välttämättä kerro mitään käsittelyn kieli- tai kirjallisuustieteellisistä painotuksista. Molemmissa leireissä on myös perinteisesti havainnollistettu KHD:n muodollisia piirteitä tarkastelemalla sitä rinnan suoran ja epäsuoran esityksen kanssa. Paitsi KHD:n kielellistä asua, myös sen funktiota valaistaan tyypillisesti vertailemalla sitä muihin puheen esittämisen tapoihin. KHD:n funktioita onkin vaikea tarkastella erillään muiden välitetyn diskurssin muotojen funktioista, sillä se nähdään usein muotona, jonka avulla voidaan välttää ne rajoitukset, joiden yleensä mielletään liittyvän perinteisen suoran tai epäsuoran esityksen käyttöön. Kuten Pascal klassisessa analyysissään (1977) toteaa, kun epäsuora esitys tai KD kuvaa henkilön ajatuksia ulkoapäin, analyttisesti, voidaan KHD:ssa säilyttää henkilön mielenliikkeiden tuoreus ja elävyys, tuoda tekstiin ikään kuin henkilön oma ääni. Suora esitys tai HD taas päästää kyllä lukijan henkilön välittömään kokemusmaailmaan, mutta luo samalla vaikutelman ajatuksista, jotka ovat tietoisia ja henkilön (mielessään) sanoiksi pukemia. KHD:na sen sijaan voidaan välittää myös sellaista, mikä ei ole täysin tietoista tai vielä valmista sanoiksi puettavaksi (tästä tarkemmin ks. kohta 2.4.1). (Emt. 131–132, 137; ks. myös esim. Hernadi 1972: 39–40.) Näin tekstissä voidaan saavuttaa herkkä tasapaino mimeettisyyden ja analyttisyyden, henkilön kokemuksen välittömyyden ja kertojan ottaman etäisyyden välillä.

KHD:n funktiot liittyvät läheisesti myös välitetyn diskurssin eri muotojen vaihteluun ja vuorotteluun tekstissä (Leech & Short 1982: 335). Usein KHD:n saama sävy riippuu sen lähiympäristöstä: HD:in kontrastoituuessaan korostuvat sen kerronnalliset elementit, KD:n läheisyydessä taas sen mimeettinen luonne (Cohn 1978: 106). Monesti KHD:n tehtävänä on myös pehmentää siirtymää KD:n ja HD:n välillä (Page 1972: 126; Fludernik 1993: 310).

Mimeettisyyden tai välittömyyden vaikutelmaan liitetään toisinaan myös oletus kertojan kontrollin heikkenemisestä tai puuttumisesta, kertojan vetäytymisestä (ks. esim. Toolan 1988: 123). Kontrollin puute – tai kertojan väistyminen tekstistä – on kuitenkin aina näennäistä. Kuten Pascal (1977: 140) toteaa, kun kertojan rooli todella minimoidaan, ei KHD:lle ole enää tilaa eikä perusteita, sillä se perustuu lähtökohtaisesti *illuusion* pääsystä vieraaseen tajuntaan: illuusion, joka vaatii kertomuksen yläpuolelle kohoavaa, kokoavaa tietoisuutta. Toisaalta kertojan kehystävä diskurssi on osa *kaikkea* välitettyä diskurssia, myös suoraa esitystä, jossa mimeettisyyden vaikutelma on vielä KHD:akin voimakkaampi (Sternberg 1981: 77, 113). Kertojan läsnäoloa KHD:ssa ja siihen liittyvää muodon kaksiaanisyyttä tarkastelen lähemmin kohdassa 2.4.2.

2.4.1 Sanoja ja sanattomia mielenliikkeitä

Vaikka narratologiassa puhutaankin yleisesti *puhe*kategorioista, ne ymmärretään kuitenkin yleensä laajemmin muotoina, joiden avulla välitetään henkilöiden puheen lisäksi myös ajatuksia, tunteita, vaikutelmia tai muuta henkistä toimintaa, oli se sitten puettu sanoiksi tai ei. Palmerin (2004: 53 ja *passim*)

puhekategorioidiin kohdistaman kritiikin terä suuntautuukin juuri verbalisoidun diskurssin – oli kyse sitten ulkoisesta tai sisäisestä puheesta – tarpeettomaan ja tiettyssä mielessä jopa luonnottomaan (ts. todellisten ihmisten kognitiosta poikkeavaan) korostukseen. Monet mielenliikkeet eivät sisällä lainkaan verbaalia ainesta tai sisältävät sitä hyvin vähän: mielialat, toiveet ja tahtominen, tunteet, tuntemukset, mielikuvat, muistot, asenteet, vakiintuneet ajattelutavat jne. ovat harvoin sanallisia ja eivätkä siksi Palmerin (emt. 58) mukaan sovellu tarkasteltaviksi puhekategorioiden avulla, joiden käyttö johtaa usein mimeettisten esitysmuotojen korostumiseen kertojan kuvauksen kustannuksella. Tässä tutkielmassa tarkastelenkin KHD:a ilmiönä, jossa keskeistä ei niinkään ole diskurssin verbalisoinnin aste, vaan ”vieraan sanan” (Vološinov 1930) erottaminen kerronnan taustasta, kerronnasta esiin nouseva toiseus.

Puhekategoria-nimityksestä huolimatta KHD:a käsittelevässä tutkimuksessa on ylivoimaisesti eniten tarkasteltu ajatusdiskurssia välittäviä esiintymiä. Käsitteeseen sisällytetään kuitenkin yleensä myös henkilöiden varsinainen, ulkoinen puhe, ja lehtitekstiaineistossa esiintyvää vapaata epäsuoraa esitystä käsittelevissä tutkimuksissa puheen välittäminen nousee luonnollisesti päärooliin (ks. esim. Redeker 1996). Osa tutkijoista tarkastelee toisaalta henkilön ajatuksia välittävää ja toisaalta henkilön puhetta välittävää KHD:a eri tekniikoina. Esimerkiksi Jahn (1992: 349–350) painottaa, että nimitystä *represented speech and thought* (Jahnin termi KHD:lle) tulisi pitää vain käsittelyä helpottavana yleisnimityksenä, kun taas konkreettisia tekstitason ilmentymiä tarkastellessa olisi käytettävä aina asiaankuuluvaa nimitystä *represented speech* tai *represented thought*. Myös Toolan (1988) ja Leech ja Short (1981) käsittelevät erikseen toisaalta puhetta, toisaalta ajatuksia välittävää diskurssia. Puhetta välittävällä ja ajatuksia välittävällä KHD:lla onkin osin erilaiset funktiot, mikä voisi puoltaa niiden käsittelyä erillisinä tekniikoina (ks. kohta 2.4.2 alla). Toisinaan puheen ja ajatuksen erottaminen voi kuitenkin olla ongelmallista, sillä johtoverbin puuttuessa teksti jättää usein lukijan pääteltäväksi, onko tekstissä kyse henkilön äänenlausutusta puheesta vai hänen ajatuksistaan (Neumann 1986: 369; Chatman 1978: 201).

Toinen rajaukseen liittyvä ongelma koskee henkilön havaintoa ja muuta ei-verbaalia tajuntaa välittävän diskurssin tarkastelua KHD:na. Jahn (1992: 360) rajaa havaintoa välittävän esityksen kokonaan KHD:n ulkopuolelle omaksi tekniikakseen, ellei sitä voida kuvitella henkilön (mielessään) verbalisoimaksi, ja perustelee rajanvetoa sillä, että muuten diskurssia ei voida identifioida KHD:ksi Cohnin tunnistamistestin avulla. Myös Toolan (1988: 125) katsoo KHD:n välittävän ainoastaan henkilön puhetta tai artikuloituja ajatuksia, jättäen sekä henkilön havainnot että artikuloimattomat, esiverbaalit ajatukset käsitteen ulkopuolelle.

Tällaiset kategoriset rajaukset eivät kuitenkaan ole sen ongelmattomampia kuin ajattelun ja kielen välinen suhde yleensäkin (Cohnin tunnistamistestin rajallisuudesta taas ks. kohta 2.3.7), ennen kaikkea siksi, että niihin sisältyy oletus ajatuksen kielellisestä luonteesta. Palmer (2004: 92) arvosteleeikin fiktiivisen mielen tutkimusta kognitiotieteisiin – todellisten mielten tutkimukseen

– verrattuna juuri ajattelun kielellisyyden liiallisesta korostamisesta. Esimerkiksi psykolingvistinen tutkimus osoittaa, ettei ”sisäinen puhe”, ihmisen omalle itselleen suuntaama sisäinen diskurssi, edes voi olla täysin verbalisoitua; sen monimutkaisuus tekee kielellistämisestä käytännössä mahdotonta (Palmerin 2004: 150 mukaan Vygotsky 1986).

Ajatuksen kielellisyys – tai ei-kielellisyys – onkin perussyys siihen, miksi Leech ja Short (1981) käsittelevät puhetta välittävää ja ajatuksia välittävää KHD:a eri tekniikoina. Koska ajatus ei pääsääntöisesti ole kielellistä eikä sanoiksi puettua, sitä ei myöskään voi välittää sanatarkasti. Siksi mielenliikkeitä välittävään esitykseen liittyy sitä selvempi keinotekoisuuden vaikutelma, mitä mimeettisempää muotoa siihen käytetään. (Leech & Short 1981: 345.) Kun välitetään sanatonta, sanallinen mimeettisyys – kielen mimeettisyys – on jo lähtökohtaisesti illuusio, tulkintakonventio.

Oletus ajatusten kielellisyydestä onkin toinen Cohnin monologitestiin (ks. kohta 2.3.7 yllä) liittyvä ongelma. Usein KHD välittää vasta hahmottumaisillaan olevaa ajatusta tai mielentilaa, ja tällöin on vaikea kuvitella henkilön pukeneen sen kokonaan tai edes osittain mielessään sanoiksi. Esimerkiksi monologitestin mekaaninen soveltaminen seuraavaan KHD-katkelmaan antaa jokseenkin omituisen lopputuloksen. Katkelma Juhani Ahon *Papin rouvasta* välittää Olavin sekavia tunteita ja ajatuksia Ellistä ja heidän suhteestaan. Kun siihen sovelletaan Cohnin monologitestiä korvaamalla kokijaan viittaavat persoonamuodot ensimmäisen persoonan muodoilla ja siirtämällä aikamuotoja askelen eteenpäin, luo muokattu esitys vaikutelman henkilön tiedostamasta ja verbalisoimasta esityksestä, ikään kuin henkilön sisäisen puheen uskollisesta reproduktiosta, mutta katkelman sisältöön yhdistettynä tällainen oletus tuntuu keinotekoiselta ja epäuskottavalta.

Jos hän olisi nähnyt pienintäkään merkkiä siitä, että Elli tunsu samalla lailla kuin hän ... jos olisi hänen silmistään voinut lukea viittauksenkaan niihin samoihin tunteisiin, mitkä hänessä kuohuivat...

Papin rouva, 313

Jos näkisin pienimmänkään merkin siitä, että Elli tuntee samalla lailla kuin minä ... jos voisi hänen silmistään lukea viittauksenkaan niihin samoihin tunteisiin, mitkä minussa kuohuvat...

Moni narratologi katsookin, ettei KHD välttämättä välitä puhetta artikuloitua tai yleensä verbalisoidun puheen merkityksessä. Esimerkiksi Brintonin (1980: 366, 370) mukaan KHD voi välittää henkilön havainnon suoraan implikoimatta kuitenkaan samalla, että henkilö itse pukisi sen sanoiksi, ja Cohn (1978: 103) toteaa osuvasti KHD:n voivan välittää ”verbalisoinnin kynnykselle” jäävää esitystä (ks. myös Ullmann 1957/1964: 104), usein niin, että HD:n välittömässä läheisyydessä – HD:n kontrastoitua – vaikutelma henkilön artikuloimasta esityksestä heikkenee, kun taas KD:n läheisyydessä voimistuu (Cohn 1978: 106). Hernadin (1972: 39–40) mukaan KHD voi luoda vaikutelman sanoiksi

pukemattomasta tajunnasta juuri siksi, että se ei HD:n tavoin edellytä henkilön itsensä verbalisoimaa diskurssia³³, muttei myöskään pakota KD:n tapaan henkilön mielenliikkeiden analyttiseen kuvaamiseen. Oltean (1993: 711) kirjoittaa KHD:n voivan välittää verbaalien tapahtumien lisäksi myös psykologisia tapahtumia; verbalisoidun ajatuksen sijaan kyse voi siis olla myös henkilön tajunnan spontaanista reaktiosta. Henkilön tajunta voi näyttäytyä KHD:ssa tuntemuksina, aistihavaintoina ja vaikutelmina, joita tämä ei ole pukenut sanoiksi – edes itselleen (Pascal 1977: 137; Tammi 1992: 34, 44–45; 2003: 45; Lehtimäki & Tammi 2010; Sokolova 1968: 22; ks. myös Leech & Short 1981: 345).

Ajattelun kielellisyys liitetään yleensä tietoiseen ajatteluun. Voimme kuitenkin tiedostaa myös ajatuksia, joita emme ole pukeneet sanoiksi. Palmer (2004), joka toisaalla kritisoi käsitystä ajatusten kielellisyydestä, rinnastaa KHD:n ja HD:n esitysmuotoina, jotka osoittavat henkilön olevan tietoinen mielentilastaan – vastakohtana KD:lle, joka jättää kysymyksen mielenliikkeiden tietoisuudesta avoimeksi (emt. 82–83). Määritelmä voi kuitenkin olla liian kategorinen. KHD voi sisältää enemmän tai vähemmän tiedostettua (ja samalla enemmän tai vähemmän todennäköisesti henkilön itsensä verbalisoimaa) diskurssia: erottavathan esimerkiksi Dostojevskilla KHD:n *sisällä* käytetyt lainausmerkit usein selkeämmän ja tietoisemman ajatuksen vähemmän tiedostetusta ympäristöstä (ks. kohta 2.3.3). Kuten Dahlberg (1996: 48) toteaa, KHD:ssa esitys liikkuu usein tietoisesta ja tiedostamattomasta, ajatuksen ja kokemuksen rajalla.

KHD:n määritelmä kategoriana, joka sisältää myös tiedostamatonta ja verbalisoimatonta diskurssia, tukee käsitystä kertojan läsnäolosta KHD:ssa, sillä verbalisoimattoman verbalisoinnista vastaa aina kertoja (Jahn 1992: 351; ks. myös Sternberg 1982: 79–80). Kertojan rooliin ja KHD:n kaksiaanisyyteen palaan tarkemmin seuraavassa alaluvussa (2.4.2).

Havaintoa ja muita sanattomia mielenliikkeitä välittävän diskurssin hyväksyminen osaksi KHD:a ei kuitenkaan ole aivan ongelmattonta. Kuten Tammi (2003) kirjoittaa, havainnon ja esiverbaalin henkisen toiminnan sisällyttäminen KHD:in tekee kerronnan muodosta entistä tulkinnanvaraisemman: muodollisten piirteiden perusteella ei voida enää ratkaista, milloin tekstissä siirrytään kerronnasta henkilön (ei-verbaalin) henkisen toiminnan välittämiseen (emt. 46). Ongelma ei myöskään ole puhtaasti teoreettinen, sillä se, kumpaan luetaan päädytään, voi muuttaa merkittävästi katkelman tulkintaa. Rosenshield (1978), joka tarkastelee KHD:n käyttöä

³³ Vaikka käsitys HD:sta vain verbalisoiduille (ja siis tiedostetuille) ajatuksille varattuna muotona näyttääkin olevan narratologiassa yleinen (ks. myös esim. Palmer 2004: 56; Pascal 1977: 131; Leech & Short 1981: 342), osoittaa Sternbergin (1982: 78–80) tarkastelu myös HD:n voivan välittää niin esiverbaalia kuin täysin verbalisoimatontakin ajatusta, jonka pukee sanoiksi kertoja. Tästä huolimatta ilmeisen verbalisoimatontakin diskurssia välittävään HD:in tuntuu liittyvän vaikutelma siitä, että henkilö ikään kuin ”katselee ohilipuvia ajatuksiaan” (Leech & Short 1981: 343) – eli on siis ainakin jossain määrin tietoinen niistä.

nimenomaan Dostojevskilla, toteaa, että kun tällainen monitulkintainen esitys luetaan henkilön havaintona, se voi kertoa enemmän havaitsijasta kuin havaitusta, kun taas kertojan esityksenä se yleensä ymmärretään havaitun objektiivisena kuvauksena (emt. 96–97).

Toisaalta on tärkeää huomata, ettei myöskään päinvastainen rajaus ole ongelmaton. KHD:n ymmärtäminen yksinomaan sanallista ja tietoista diskurssia käsittäväksi kategoriaksi ei nimittäin sekään rajaa tulkintakysymyksiä vedenpitävästi pois kerronnan muodon määrittelystä, sillä havainnon ja sen herättämän ajatuksen välinen raja on usein tulkinnan kysymys. Esityksen varma luokittelu henkilön mielessään verbalisoimaksi on usein käytännössä vaikeaa, jollei mahdotonta.

Yrityksiä erottaa sanaton ja sanallinen vedenpitävästi toisistaan on toki tehty. Banfield (1982: 203–206) jakaa KHD:n spontaaneja aistihavaintoja välittävään (ei-reflektiivisen) ja toisaalta refleктоivaan, verbalisoitua tietoisuutta välittävään esitykseen kielellisten kriteerien avulla (Banfieldin jaottelusta ks. myös kohta 2.3.1.1): edellisessä ei voi esiintyä sellaisia KHD:lle tyypillisiä syntaktisia rakenteita kuin huudahduksia, suoria kysymyksiä tai parenteettisia johtolauseita, kun taas viittaus kokevaan henkilöön erisnimellä on muusta KHD:sta poiketen mahdollinen. KHD-katkelma ei kuitenkaan välttämättä sisällä mitään näistä tuntomerkeistä, ja tällöin esitys jää monitulkintaiseksi tietoisuuden ja verbalisoinnin asteen suhteen, kuten Banfield itsekin toteaa (emt. 203). Kielelliset tuntomerkit eivät siis auta läheskään kaikkien tapausten luokittelussa. Fludernik (1993) myös torjuu osan Banfieldin reflektiivisyyden kriteereistä huomauttamalla muun muassa, että huudahdukset ja kysymykset voivat välittää yhtä hyvin mykkää hämmennystä kuin verbalisoitua ja tiedostettua ajatusta (emt. 430).

Todellisissa kaunokirjallisissa esimerkeissä ilmaistaankin vain harvoin eksplisiittisen selvästi, milloin aistihavainnon passiivinen vastaanottaminen muuttuu sen aktiiviseksi tulkinnaksi, refleктоimaton refleктоiduksi. Tietyissä mielessä havaitseminen on aina myös tulkintaa. Kuten Arutjunova (1988: 114–115, Björklundin 1993: 243 mukaan) visuaalisen havainnon ja sen tulkinnan välisiä suhteita havainnollistaa, lause *Näen pallon* sisältää aina sekä havainnon *Näen pyöreän esineen* että sen tulkinnan *Luulen, että se on pallo*. Puhtaan aistihavainnon ja sen tulkinnan erottaminen onkin usein mahdotonta – ainakin kieli-, kirjallisuus- tai käännöstieteellisin menetelmin. Sama pätee tulkinnan ja sen verbalisoinnin väliseen eroon. Implisiittisyys ja monitulkintaisuus luonnehtivat KHD:a myös tässä suhteessa: johtolauseen ja paljastavan johtoverbin puuttuessa teksti ei suoraan ilmaise, onko kyse refleктоidusta vai refleктоimattomasta, verbalisoidusta vai sanattomasta diskurssista. Siksi KHD:n määrittely vain (sisäisesti tai ulkoisesti) verbalisoiduksi diskurssiksi jättäisi kategorian yhtä lailla tulkinnanvaraiseksi, sillä teksti usein korkeintaan implikoi, onko esitys verbalisoitua vai ei.

Havainnon, tulkinnan ja verbalisoidun diskurssin välisen rajanvedon vaikeutta havainnollistaa myös henkilön puheen välittyminen toisen henkilön tietoisuuden kautta. Puhetta välittävässä KHD:ssa onkin usein kyse henkilön

tajunnan kuvauksesta, sillä keskustelun sanatarkan kuvauksen sijaan se voi välittää puhetta sellaisena, jollaisena se kuulevan henkilön tajuntaan heijastuu (Dahlberg 1996: 61; Banfield 1973: 31). Kun puhe suodattuu kuulijan tajunnan läpi, teksti ei enää anna varmuutta siitä, mikä diskurssissa on kuulunut puhujan alkuperäiseen esitykseen, mikä on kuullun passiivista vastaanottamista ja mikä kuulijan aktiivista tulkintaa.

Ainoastaan sanoiksi puetun diskurssin käsitteleminen KHD:na on ongelmallista myös siksi, että vaikka esitys ”alun perin” olisikin verbalisoitu jossain muodossa, se ei takaa, että KHD:na välitetty esitys toistaa sen edes osittain (persoona- ja joskus aikamuotoja lukuunottamatta) sellaisenaan. KHD – kuten muutkin välitetyn diskurssin muodot – välittää usein yhteenvetomaisen, tyypillistetyn tai tyylieltyneen version vieraasta (ehkä vain oletetusta) diskurssista. Se voi kuvata vieraan puhujan tyyliä tai asennetta pikemminkin kuin toistaa tämän sanoja; samoin se voi välittää yhteisön diskurssia tai yleisen asenteen, jolloin varsinaisen KHD:n kielellinen asu on kertojan tiivistelmä lukuisista, samantyyppisistä diskursseista eikä enää mukaile yhtä, ainutkertaista esitystä (Fludernik 1993: 398 ja *passim*; 1995: 103–105; usean henkilön ajatuksia tai asenteita välittävistä KHD:sta ks. myös Palmer 2004: 208–209). Toisinaan KHD-katkelman kieli voi myös kuulua selvästi kertojalle, vaikka katkelma sinänsä välittäisikin henkilön ajatuksia (Ullmann 1957/1964: 112–113); tällöinkään diskurssi ei paljasta, onko henkilö alunperin verbalisoinut ajatuksiaan lainkaan, ja jos on, missä muodossa.

KHD:n luonnetta muokattuna esityksenä havainnollistavat muun muassa lyhennyksiä osoittavat elementit (*jne., se ja se tms.*). Ne ovat tyypillisiä erityisesti puhetta välittävissä KHD:ssa, jossa ne usein kertovat kuulijan vaikutuksesta esitettyyn (Koževnikova 1976: 289). Esityksen merkitseminen lyhennetyksi voi osoittaa myös kertojan järjestävää ja muokkaavaa näkökulmaa, esimerkiksi silloin, kun varsinaista kuulijaa ei osoiteta, kuten seuraavassa katkelmassa Dostojevskin *Rikoksesta ja rangaistuksesta*, joka välittää Svidrigailovin morsiamen äidin puhediskurssia KHD:na. Tapa, jolla kääntäjä on tarkentanut katkelman loppua, osoittaa myös hänen tulkinneen sen osoittavan nimenomaan esityksen lyhennettyä ja esimerkinomaista luonnetta.

... а деньги поскорее под замок, и, уж конечно, самое лучшее во всем этом, что Федосья просидела в кухне, а главное, отнюдь, отнюдь, отнюдь не надо сообщать ничего этой пройдохе Ресслих, **и прочее, и прочее.**

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxiv)

[... ja rahat kiireesti lukkojen taakse, ja, tietysti, parasta tässä kaikessa on, että Fedosja oli koko ajan keittiössä, ja tärkeintä, ettei missään, missään, missään tapauksessa pidä mainita mitään sille kavalalle rouva Rösslichille, **ynnä muuta, ynnä muuta.**]

Rahat piti tuota pikaa pistää lukon taakse - oli kerrassaan siunattu asia, että Fedosia oli ollut keittiössä. Varsinkaan ei asiasta pitänyt mainita mitään

kavalalle rouva Rösslichille. **Siihen tapaan jatkui hänen juttuansa vielä pitkältäkin.**

Hollo

Lyhennysten lisäksi erilaiset poistot ovat tyypillisiä erityisesti dialogia välittävälle KHD:lle: esimerkiksi kysymys-vastaus -rakenteessa vastaus voi alkaa emfaattisella vahvistussanalla, jolloin kysymystä ei tarvita ja jää lukijan tehtäväksi päätellä, millainen dialogi jäljelle jätettyjen repliikkien varaan rakentuisi. Tällainen katkonainen dialogi voi olla semanttisesti hyvin tiivistä, mutta samalla kuitenkin dramaattista ja elävää. (Koževnikova 1976: 292–294; Page 1972: 124 ja *passim*.) Vaikka seuraava katkelma *Papin rouvasta* ei välitäkään Olavin vastauksia tuttavajoukon kyselyihin, lukija pystyy varsin helposti hahmottamaan keskustelun kulun täydentämällä sen puuttuvat osat tekstissä annettujen tuttavien repliikkien perusteella. Samalla on ilmeistä, että KHD:na välitetyt tuttavien repliikit ovat itsessään tiivistetty versio usean henkilön samaan päämäärään tähtäävästi diskurssista.

Ei otettu kuulevaan korvaankaan, ettei hän tulisi mukaan. **Mitä hän täällä... sydänmaassa ... koko kesää? Ihastunutko johonkuhun sinisilmään? Eihän vai? Ehkä tosiaankin... –Oo, Oo! – Vai ei kuitenkaan? No, hyvä sitten! –** "Panet siis pillisi pussiin ja tänä iltana lähdetään ... eihän tämä seutu näytää miltään erikoisen hauskalta ... me emme ainakaan viitsi viipyä täällä kauvempaa."

Papin rouva, 337

Poistot ja lyhenteet KHD:ssa osoittavat havainnollisesti, ettei KHD läheskään aina välitä sanatarkasti henkilön ”alkuperäistä”, oletettua diskurssia, vaan usein tiivistettyä, tyypillistä, kuulijan odotusten ja tarkoitusten muokkaamaa esitystä (ks. Fludernik 1993: 403–404 ja 1995: 104, 106). Esimerkiksi ajatusviivat puhetta välittävän KHD:n keskellä voivat taukojen lisäksi kuvata myös sitä, että kyse on tiivistetystä esityksestä, joka välittää vain pääkohdat pidemmästä puheesta tai keskustelusta (Page 1972: 124 ja *passim*; Dahlberg 1996: 53). Tätä havainnollistaa seuraava katkelma romaanista *Emma*, jossa Frank Churchillin selonteko myöhäisen saapumisensa onnettomista vaiheista välittyy lukijalle mitä ilmeisimmin Emman tajunnan kautta. Esityksen tiivistettyä luonnetta osoittaa myös loppupuolen *etc.* Katkelma välittää – ehkä lievästi parodioiden – henkilön puhetyyliä ja mielentilaa sen sijaan, että pyrkisi tämän diskurssin tarkkaan toistamiseen.

He [Frank Churchill] had been detained by a temporary increase of illness in her; a nervous seizure, which had lasted some hours – and he had quite given up every thought of coming, till very late; – and had he known how hot a ride he should have, and how late, with all his hurry, he must be, he believed he should not have come at all. The heat was excessive; he had never suffered anything like it – almost wished he had stayed at home – nothing killed him like heat – he

could bear any degree of cold, etc., but heat was intolerable – and he sat down, at the greatest possible distance from the slight remains of Mr. Woodhouse’s fire, looking very deplorable.

Emma, 265

KHD-katkelmaa voi saatella myös eksplisiittinen maininta sen luonteesta summittaisena ja esimerkinomaisena pikemminkin kuin ainutkertaisen esityksen mahdollisimman sananmukaisena toisintona. Seuraava katkelma *Rikoksesta ja rangaistuksesta* välittää päähenkilön, Raskolnikovin, ajatuksia tämän kiiruhtaessa Svidrigailovin luo. Alun KD:n jälkeen esitys muuttuu KHD:ksi huutomerkkin ja (vielä kertojalle kuuluvan) johtolauseen jälkeen Svidrigailov-nimen rytmikkään toiston myötä [1]. Henkilön ajatuksiin johdattelevassa KD:ssa kuitenkin erikseen todetaan, että välitetyt ajatukset pyörivät henkilön mielessä ”jatkuvasti kaikkina näinä päivinä” ja että hän ajatteli näin ”joskus”, ”välillä”: esitys ei siis pyrikään henkilön ainutkertaisen verbalisoinnin mahdollisimman tarkkaan välittämiseen, vaan esittää kertojan muokkaaman yhteenvedon siitä, sen ytimen.

Мелькала **постоянно во все эти дни** у Раскольникова еще одна мысль и страшно его беспокоила, хотя он даже старался прогнать ее от себя, так она была тяжела для него! **Он думал иногда:** [1] Свидригайлов всё вертелся около него, да и теперь вертится; Свидригайлов узнал его тайну; Свидригайлов имел замыслы против Дуни. А если и теперь имеет? Почти наверное можно сказать, что да. А если теперь, узнав его тайну и таким образом получив над ним власть, он захочет употребить ее как оружие против Дуни?

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxii)

[**Kaikkina näinä päivinä** Raskolnikovin mielessä oli **jatkuvasti** vilahdellut vielä eräs ajatus ja vaivannut häntä kovasti, vaikka hän oli yrittänyt karkottaakin sen mielestään, niin raskas se oli hänelle! **Hän ajatteli toisinaan:** [1] Svidrigailov on jatkuvasti kierrellyt hänen lähettyvillään, ja kiertelee nytkin; Svidrigailov on saanut tietää hänen salaisuutensa; Svidrigailovilla on ollut pahoja aikeita Dunjan suhteen. Entä jos niitä on yhä? Melkein varmasti voi sanoa, että niitä on. Ja jos nyt, saatuaan tietoonsa hänen salaisuutensa ja saatuaan hänet näin valtaansa, hän aikoo käyttää sitä aseenaan Dunjaa vastaan?]

Tiivistelmänomaisuus, pääkohtien välittäminen pidemmästä diskurssista ei siis ole ainoastaan puhetta, vaan myös ajatusta välittävän KHD:n ominaisuus. Välitetty diskurssi on aina jossain määrin välittävän puhujan muokkaamaa, eikä sen tekstuaalinen asu KHD:n tapauksessa yleensä paljasta, kuinka lähellä ”alkuperäistä” verbalisointia esitys on, tai onko sellaista edes ollut.

Vaikka havaintoa välittävän ja verbalisoimattoman diskurssin tarkastelu KHD:na tekeekin kategoriasta auttamatta tulkinnallisen niin, ettei kaikkia sen esiintymiä voida tunnistaa puhtaasti kielellisten tuntomerkkien avulla, on

tulkinnalla kuitenkin rajansa. Minkä tahansa tekstikatkelman voi kyllä tulkita välittävän fiktiivisen henkilön tajuntaa (ks. Tammi 2006: 161), mutta ei olevan KHD:a. Fludernikin (1995) muotoilemat vähimmäisehdot ovat – yksittäisiä poikkeuksia lukuunottamatta – välttämättömiä nimenomaan KHD-tulkinnan kannalta. Mielen esittämisen jatkumolla voidaan erottaa erilaisia muotoja niiden liukuvuudesta ja rajatapauksista huolimatta, ja tämä tutkielma keskittyy niistä nimenomaan KHD:in käännosteoreettisista syistä, joihin paneudun tarkemmin luvussa 3.

2.4.2 *Ironia, empatia, moniäänisyys ja monitulkintaisuus*

KHD:n yleisimmin tunnistettuja funktioita kaunokirjallisuudessa³⁴ ovat ironia, empatia ja moniäänisyys tai monitulkintaisuus. KHD:n luonnetta kuvaa hyvin se, että se voi välittää niin ironista kuin empaattistakin suhtautumista välittämäänsä diskurssiin – tai jäädä moniselitteisesti näiden kahden vaihtoehdon väliin. Ironia ja empatia ovatkin saman funktion kaksi eri puolta. Ironisessa, usein myös satiirisessa, muodossaan kertoja pitää KHD:n välityksellä välimatkaa henkilöön; empaattisessa muodossa puolestaan syntyy vaikutelma kertojan – ja siksi myös lukijan – läheisyydestä henkilöön. (McHale 1978: 275; Hernadi 1972: 37; Padučeva 1996: 350; Rimmon-Kenan 1983/1991: 145.) Ironisessa etäisyydenotossa ja empaattisessa lähentymisessä onkin kyse samasta ilmiöstä, jota Bahtin (1975: 111–112 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 298–299) nimittää *etäisyyden vaihteluksi teoksen merkitysytimeistä*: kertoja³⁵ voi eriasteisesti etääntyä tai sanoutua irti käyttämästään kielestä, jolloin teoksen kielen kulloinenkin etäisyys kertojan merkityksistä (intentioista) vaihtelee. Juuri tämä etäisyyden vaihtelu antaa käytetylle kielelle milloin ironisen tai parodisen, milloin empaattisen värityksen.

Ironisessa KHD:ssa henkilön subjektiivinen kieli erottuu yleensä selvästi kertojan objektiivisen äänen muodostamaa taustaa vasten. Ironia syntyy tällöin rekisterien tai tyylien välisestä ristiriidasta. (Cohn 1978: 117–118; McHale 1978: 1975.) Usein KHD:n luonne tyypillistettynä ja tiivistettynä diskurssina palvelee ja luo ironiaa: välittämällä puhujan tyylin – tai, yhtä hyvin, asenteen – tiivistetyssä ja skemaattisessa muodossa kertoja voi parodioida tätä (Fludernik 1993: 400–403, 408). Toisaalta ironiaa voi luoda myös sellainen diskurssin sisältö, joka sotii lukijan tervettä järkeä vastaan. Henkilön käsitys on tällöin ristiriidassa lukijan tekstistä saaman käsityksen kanssa. (Padučeva 1996: 351;

³⁴ Lehtiteksteissä esiintyvän vapaan epäsuoran esityksen funktioista ks. Redeker 1996: 231–232; Tammi 1995.

³⁵ Bahtin käyttää tässä sanaa *автор* ('tekijä'), kuten usein muulloinkin yhteyksissä, joissa narratologisten, tekstin eri agentteja tai tasoja koskevien jaottelujen valossa näyttäisi olevan kyse pikemminkin (tarinan ulkopuolisesta) *kertojasta*; ks. esim. ”tekijän suora kaunokirjallinen kerronta” (*прямое авторское литературно-художественное повествование*) (Bahtin 1975: 75). Tästä tarkemmin ks. kohta 2.6.2.

Toolan 1990: 80–81.) Tällöin ironiaa ei voi paikantaa puhtaasti tekstuaalisin keinoin, sillä se syntyy viime kädessä lukijan tulkinnassa: lukija havaitsee vastakkainasettelun tekstin sanoituksen ja sen kanssa yhteensopimattomien kulttuuristen tai tekstuaalisten normien välillä (Fludernik 1993: 440).

Seuraava katkelma *Emmasta* on tyypillinen esimerkki Austenin romaaneille luonteenomaisesta ironisesta tai satiirisesta KHD:sta: ironia syntyy diskurssin ja tilanteen vuorovaikutuksesta, toisaalta [1] Eltonin ylitsevuotavan kohteliain sanakääntein ilmaistusta innokkuudesta, toisaalta [2] Emman yhtä kohteliaaseen sävyyn esittämistä estelyistä, jotka kontrastoituvat [3] kertojan eksplisiittiseen kommentaariin siitä, mihin vastaväitteillä varsinaisesti pyrittiin.

But no sooner was the distress known to Mr. Elton, than it was removed. His gallantry was always on the alert. [1] “Might he be trusted with the commission, what infinite pleasure should he have in executing it! He could ride to London at any time. It was impossible to say how much he should be gratified by being employed on such an errand.”

[2] “He was too good! – she could not endure the thought! – she would not give him such a troublesome office for the world” – [3] brought on the desired repetition of entreaties and assurances, – and a very few minutes settled the business.

Emma, 39

Samantyyppistä (austenmaisen?) satiirista esimerkkiä *Rikoksesta ja rangaistuksesta* on tarkasteltu kohdassa 2.3.1.2 (katkelma (xxiv)); siinä Svidrigailovin morsiamen äidin puhetta välittävä KHD kuvastaa tämän kiihkeää halua selittää kaikki parhain päin, olla näkemättä koko tapauksessa mitään epäilyttävää tai outoa ja oikeuttaa tai varmistaa rahojen kuuluminen heille.

Empaattisessa KHD:ssa kertojan ja henkilön diskurssit eivät yleensä eroa tyyllillisesti toisistaan, vaan tuntuvat sulautuvan yhteen. Tyylien samankaltaisuus viestittää, ettei diskurssien välistä eroa ole tarpeen korostaa ja että esityksen sisältämä ajatus voisi periaatteessa kuulua kummalle vain, kertojalle tai henkilölle; ja jos se kuuluu henkilölle, sillä on kertojan hyväksyntä. (Chatman 1978: 206–207.)

Vaikutelma kertojan empatiasta herättää usein myös lukijan empatian henkilöahmoa kohtaan. Tämä käy ilmi Bortolussin ja Dixonin (2003) psykonarratologisesta tutkimuksesta, jossa kerronnan muotojen vaikutusta lukijan tulkintaan tarkastellaan empiirisen – ja nimenomaan kokeellisen – tutkimuksen avulla. Tutkimuksessa vertailtiin koelukijoiden arvioita saman, dialogista koostuvan kertomuksen eri versioista, jotka erosivat toisistaan kerronnan muodon (KHD/HD) ja henkilöahmojen (nainen ja mies) roolien suhteen. Tulokset osoittivat, että lukijat olettivat kertojan olevan samaa sukupuolta kuin se henkilöistä, jonka puhe välitettiin KHD:na, ja tätä henkilöä pidettiin yleisesti myös henkilöistä rationaalisempana (piirre, joka yleensä liitetään ulkopuoliseen kertojaan). Toisin kuin HD:n kohdalla, KHD:n käyttö sai

siis lukijan muodostamaan henkilön ja kertojan välisen mielle yhtymän, jolloin näiden ajateltiin jakavan joitakin yhteisiä piirteitä. Kokevaa subjektia pidettiin ikään kuin kertojan edustajana tarinan maailmassa, jolloin henkilön piirteiden oletettiin luonnehtivan myös kertojaa – ja toisinpäin. Syyksi Bortolussi ja Dixon arvelevat sitä, että KHD:n kohdalla lukijalle ei ole selvää, kuuluvatko kommunikaation tapaa kuvaavat piirteet kertojalle vai henkilölle. (Emt. 230–236.) Kerronnan muotojen vaihtelulla voidaan siis pyrkiä ohjaamaan lukijoiden sympatioita tai antipatioita kertomuksen henkilöitä kohtaan (Leech & Short 1981: 340, 346–347).

Puhetta välittävä KHD on tyypillisesti luonteeltaan etäännyttävää ja siksi ironista, kun taas ajatuksia välittävä KHD päästää lukijan lähemmäksi henkilön tajuntaa, jolloin syntyy vaikutelma empatiasta. (Leech & Short 1981: 334–336, 344–345; Hernadi 1972: 37; ks. myös Cohn 1978: 11). Esimerkiksi Jane Austenin romaaneissa juuri henkilöiden puhetta välittävä KHD on usein ironista tai satiirista. Siinä henkilön diskurssi erottuu selvästi kerronnan taustaa vasten, ja kertojan ja henkilön diskurssit ovat ikään kuin törmäyskursilla. Ajatuksia välittävä KHD on puolestaan usein empaattista. Se ei tyylillisesti juurikaan eroa kertojan diskurssista, eikä satiirista kontrastia näin ollen synny. Ehdottomasta jaottelusta ei kuitenkaan ole kyse: toisinaan empaattinen KHD välittää Austenilla myös henkilön puhuttua diskurssia.³⁶ (Neumann 1986: 368, 372; 1992: 115.)

Mielenkiintoista on, että klassinen (genetteläinen) jaottelu kertojan ääneen ja henkilön visioon voi KHD:ssa kääntyä toisin päin. Kuten Fludernik (1996) toteaa, ajatus kerronnan ”äänen” kuulumisesta kertojalle on ongelmallinen, sillä usein KHD luo vaikutelman nimenomaan henkilölle tyypillisestä kielenkäytöstä ja siinä mielessä henkilön äänestä, mikä ohjaa lukijan tunnistamaan KHD:ssa myös henkilön näkökulman (emt. 343–344). Toisaalta yhtä yksipuolista olisi väittää, että näkökulma kuuluisi puhtaasti henkilölle. Kun esimerkiksi Levenston ja Sonnenschein (1986: 54) määrittelevät KHD:n diskurssiksi, jossa ääni on kertojan, mutta näkökulma henkilön, kääntyy asetelma erityisesti ironisessa, puhetta välittävässä KHD:ssa usein pääläelleen: siinä diskurssin keskeiset sanavalinnat ja tyyli kuuluvat henkilölle, mutta niitä värittävät kertojan arvotukset; kieli on kokijan, mutta tulkinta kertojan. Kertojan ja henkilön näkökulmien ja äänten sekoittuminen KHD:ssa ei aina käy yksiin genetteläisen ääni/fokalisaatio –kaksijaon kanssa: kieli kuuluu usein sekä kertojalle että henkilölle, ja sen välittämää henkilön näkökulmaa värittää kertojan asenne.

Ironia ja empatia edellyttävätkin aina kaksi- tai moniäänisyyttä: molemmissa diskurssilla on kaksi lähdettä, henkilö (jonka diskurssia välitetään) ja kertoja, joka on ironisen tai empaattisen asenteen lähde. Ironia ja empatia KHD:n funktiona todistavatkin, että kertoja on KHD:ssa läsnä, sillä ilman kertojaa ironisella tai empaattisella asenteella ei olisi lähdettä (McHale 1978: 278–279; Hernadi 1972: 40; Padučeva 1996: 351). Bahtinin (1975: 117–118, 171–173 tai

³⁶ Neumannin havainnon vastaisesti Fludernik (1993: 312) korostaa, ettei puhetta välittävä KHD voi olla empaattista, ainoastaan ironista tai neutraalia, kun taas tajuntaa välittävälle KHD:lle Fludernik sallii molemmat funktiot.

englanniksi Bakhtin 1981/1987: 304–305, 359–361) käyttämä *kielellisen hybridin* käsite havainnollistaakin tässä suhteessa myös KHD:n ominaislaatu: siinä rakennetaan kielen kuva – hahmotetaan kieli ja valaistaan sitä – toisen, normiksi hyväksytyn kielitajun näkökulmasta. Ilman tätä toista kielitajua ei olisi kyse kielen kuvasta, vaan ainoastaan kielinäytteestä. Kielellisessä hybridissä – jollaiseksi Bahtin (1975: 133 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 319–320) lukee myös KHD:n – kyse ei ole vain kielellisten muotojen sekoittumisesta, vaan ennen kaikkea kahden näkökulman, tahdon ja maailmankatsomuksen dialogisesta rinnastamisesta ja vastakkainasettelusta (1975: 172 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 360). Tälle kaksiaänisyydelle tai kaksitahoisuudelle rakentuvat KHD:n merkitys ja käyttö: kuten Sokolova (1968: 275–276) toteaa, i) henkilön näkökulman (tai, kuten yllä kävi ilmi, äänen) välittäminen, ii) kertojan arvion välittäminen ja iii) näiden kahden yhteentörmäyksestä (tai, empaattisessa diskurssissa, harmoniasta) syntyvä semanttinen tai tyyllinen efekti ovat ne kolme perusfunktiota, joihin KHD:n muut funktiot sisältyvät.

Ajatus KHD:n kaksiaänisyydestä (ks. Pascal 1977) on herättänyt myös vastustusta, näkyvimmin ehkä Banfieldin (1982) taholta, jonka mukaan yksi ilmaus voi sisältää vain yhden subjektiviteetin, ja kaikki sen ekspressiiviset ainekset kuuluvat aina samalle puhujalle; KHD:ssa tämä puhuja on henkilö (Banfieldin teoriasta ks. esim. McHale 1983, Fludernik 1993: 360 ja *passim*). Myöskään esimerkiksi Toolanin (1990: 78) mukaan ilmaus ei voi olla yhtä aikaa peräisin kahdesta lähteestä, ts. yksittäinen sana ei voi olla bahtinilaisittain kaksiaäninen, ja siksi myös vaikutelma kaksiaänisyydestä KHD:ssa syntyy lineaarisesti tekstin edetessä kertojalle ja henkilölle kuuluvien elementtien vuorottelusta.

McHale (1983) taas tarkastelee kaksiaänisyyttä pikemminkin vertikaalisena kuin lineaarisena ilmiönä – ilmiönä, jossa lukija tulkitsee äänten *hierarkiaa* ja voi siksi erottaa dominoivan ja alisteisen äänen toisistaan. Kertojan ja henkilön sanat ja painotukset eivät siis vuorottele tekstissä lineaarisesti, vaan lukija erottaa siinä toisaalta henkilön sanat ja toisaalta kertojan ironisen tai empaattisen suhtautumisen liikkeudessaan dialektisesti tekstin tasojen välillä, kun luettu (kieli) ja sen perusteella muodostetut tulkintakehykset vaikuttavat toisiinsa (emt. 34–36, 39).

McHalen tapa hahmottaa diskurssin kaksiaänisyys pohjautunee Bahtinin (1975) ajatukseen kaksiaänisyydestä, joka voi ilmetä myös yksittäisessä sanassa. Bahtinin mukaan yksittäisenkin sana voi kuulua yhtä aikaa kahteen näköpiiriin ja sillä voi olla yhtä aikaa kaksi erilaista merkitystä ja painotusta (emt. 118, 121 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 304–305, 308). Henkilön suoran tarkoituksen lisäksi sanan kautta suodattuu, välillisesti, myös kertojan³⁷ tarkoitus. Tällainen kaksiaäninen sana on aina sisäisesti dialoginen: siinä kaksi eri ääntä ja merkitystä asettuvat dialogiseen suhteeseen keskenään. (Emt. 137–138.) Kun McHale havainnollistaa kaksiaänisyyttä lineaarisuuden ja vertikaalisuuden käsitteillä, Bahtinin (1975: 152–153 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 340) sanoin kyse on

³⁷ Ks. alaviite 35.

kemiallisesta yhdistymisestä, ei mekaanisesta sidoksesta; vieras sana ja puhujan sana ovat ikään kuin kasvaneet yhteen, eikä niitä voi enää tarkastella erillään toisistaan.

Kielen subjektiivisuuden näkökulmasta kaksiaänisyydessä on pohjimmiltaan kyse illuusiosta. Toisin kuin Banfield (ks. yllä) olettaa, puhtaasti tekstuaalisesta näkökulmasta kertoja, tekstin puhuja, on väistämättä aina läsnä omassa diskurssissaan: henkilön läsnäolo sen sijaan on vain vaikutelma, joka syntyy puhujan kielellisistä valinnoista, tämän eläytymisstrategioista (ks. Björklund 1993 kohdassa 2.1). KHD:ssa on todella vain yksi subjektiveetti, mutta se kuuluu välittävälle puhujalle. Vaikutelma kahdesta äänestä syntyy lukijan tulkinnassa, kun tekstin kielelliset strategiat ohjaavat lukijaa konstruoimaan vieraan äänen, jonka tämä tulkitsee kuuluvan fiktiiviselle henkilölle. Tästä lähtökohdasta kaksiaänisyys on siis pikemminkin KHD:n funktio kuin lingvistinen fakta. (Fludernik 1993: 356, 440.)

Lukijan näkökulmasta tuntuu kuitenkin mielekkäältä puhua *kertojan ja henkilön* diskursseista yhdessä ja erikseen, sillä äänen vaikutelman taustalla olevien tekstuaalisten valintojen tarkastelu nousee etualalle vasta tekstin lähiluvussa, esimerkiksi silloin, kun etsitään syytä tekstin ja sen käännöksen luomien näkökulmavaikutelmien välillä havaittuun eroon. Fludernik (1993: 350) toteaaakin, että vaikka tekstin ääntä ei voida kielellisen analyysin avulla paikantaa, äänen ja moniäänisyyden käsitteitä tarvitaan silloin, kun analysoidaan lukijan kokemusta. Lukija – yhtä hyvin käääntäjä kuin tutkijakin – konstruoi kertojan äänen tekstin lähtökohtaiseksi ääneksi, ja voi kokea, että sen muodostamaa taustaa vasten syntyy vaikutelma toisesta, vieraasta subjektiveetista – henkilön äänestä tai näkökulmasta (emt. 350). Siksi hyödynnän analyysiluvussa 4 äänen ja näkökulman metaforia siitä huolimatta, että varsinaisesti tekstin kielelliset piirteet kuuluvat aina kertojalle, tai kerronnalle. Fludernikin näkemys toistaa itse asiassa saman, minkä jo Bahtin muotoili *Dostojevskin poetiikan ongelmassa* (1963/1991: 263–264, 266–267): tekstin dialogisia suhteita – sen herättämää vaikutelmaa vieraasta lausumasta ja vieraasta äänestä – ei voi tutkia kielitieteen keinoin, vaan se kuuluu metalingvistiikan piiriin, sillä puhtaan kielitieteen näkökulmasta polyfoninen kieli ei eroa monologisesta. On vain yksi kielen taso, jolle kaikki kielen piirteet kuuluvat; kun lukija näkee jotkut kielen piirteistä merkkeinä tekstiin tunkeutuvasta vieraasta äänestä tai näkökulmasta, Bahtinin sanoin ”vieraasta merkityspositiosta” (emt. 267), siirrytään analysoimaan kielen sijasta jotakin muuta – Bahtinin mukaan (1963/1991: 264) metalingvistiikka³⁸, Fludernikin termein diskurssistrategiaa (1993: 437) tai lukijan pragmaattis-kognitiivista mallintamisen tasoa (Jahnin 1994: 7–8 mukaan Fludernik 1993).

³⁸ Metalingvistiikalla Bahtin viittaa kielelliseen vuorovaikutukseen, kieleen käyttöyhteydessään – vastakohtana aikansa strukturalistiselle ja formalistiselle kielitieteelle, joka tarkasteli kieltä abstraktina järjestelmänä – ja siis niihin dialogisiin suhteisiin, jotka syntyvät, kun kieli ilmaisee tiettyä näkökulmaa (Lähtenmäki 2002: 189).

Siitä huolimatta, että niin McHalen kuin Toolaninkin näkemykset korostavat lukijan tulkintaa kaksiaäänisyyden vaikutelman synnyssä, on edellinen helpommin sovitettavissa ajatukseen kielen subjektiivisuudesta ja puhujan eläytymisstrategioista kaksiaäänisyyden taustalla. Lukijan konstruoimassa kaksiaäänisyydessä on pohjimmiltaan kyse tekstin eri *tasoista* – toisaalta lingvistisestä perustekstianalyysistä, toisaalta tekstin kognitiivisesta prosessoinnista – pikemminkin kuin erillisten, eri lähteille kuuluvien ainesten *vuorottelusta* tekstin sisällä. Äänet tai näkökulmat ovat hierarkkisia ja sisäkkäisiä pikemminkin kuin lineaarisesti vuorottelevia. Kun lukija rekonstruoi äänten hierarkian, myös tekstin sisäkkäiset merkitykset avautuvat; sama ilmaus voi saada sekä välitetyt että välittävän puhujan sille antamat merkitykset; tai, kuten Vološinov (1930/1990: 170) muotoili, ”yhdessä kielen konstruktiossa kuuluvat kahden eri tavoin suuntautuneen äänen aksentit” (venäjäksi ks. Vološinov 1930/1972: 141).

Ironiaan ja empatiaan olennaisena osana liittyvä kaksi- tai moniäänisyys on myös KHD:n monitulkintaisuuden lähde, sillä raja kertojan ja henkilö(ide)n diskurssien välillä ei useinkaan ole selvä. Kuten jo Bahtin (1975) totesi, kaunokirjallisuudessa diskurssien välisten rajojen epävakaus ja monitulkintaisuus on usein kuitenkin tarkoituksellista (emt. 121 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 308). Monitulkintaisuuden arvo perustuu osin juuri siihen, että se saa lukijan käyttämään omaa päättelykykyään ja lisää siten tämän osallistumista tekstin merkitysten rakentumiseen; se vaatii lukijoilta enemmän ja nostaa siksi myös tekstin arvostusta lukijoiden silmissä (Bortolussi & Dixon 2003: 90–95, 251). KHD:n teho perustuukin pitkälti juuri siihen, että se sallii monia tulkinnan mahdollisuuksia. (Ks. McHale 1978: 278–279; Toolan 1988: 125, 127, 129; Chatman 1978: 206; Padučeva 1996: 352–353, 380; Neumann 1992: 113, 115; 1986: 369; Tammi 1992: 62–64.)

Keskeistä voikin puhujan ehdottoman varman tunnistamisen sijaan olla näkökulmien tarkoituksellinen yhteensulautuminen. Kun kerrotun maailman sisäinen ja ulkoinen todellisuus sulautuvat yhteen, kerronnasta tulee potentiaalisesti epäluotettavaa, subjektiivista (Brinton 1980: 368). Se, kenelle lukija tulkitsee tekstin näkökulman kuuluvan, voikin vaikuttaa olennaisesti siihen, millainen käsitys diskurssissa esitettyjen asioiden totuusarvosta hänelle muodostuu.

Seuraava katkelma *Rikoksesta ja rangaistuksesta* välittää Sonjan ajatuksia sen jälkeen, kun Raskolnikov on lähtenyt tämän luota luvattuaan pian kertoa, kuka on surmannut Lizavetan. Esitys alkaa kertojan kuvauksella [1], sitä seuraa henkilön näkökulmaa välittävä esitys, joka voisi kokevaan subjektiin viittaavien persoonamuotojen puuttuessa olla yhtä hyvin HD:a kuin KHD:akin [2], sitten taas kertojan kuvaus [3]. Sen ja lopun KHD:n [5] välissä toistuu kahdesti arvoituksellinen huudahdus *Нукак!* (‘ei millään’) [4], jota on vaikea luokitella yksiselitteisesti sen paremmin KD:ksi kuin KHD:ksikaan. Huudahtaako Sonja, ettei millään keksi järkevää selitystä arvoitukseen? Vai kertoja, ettei se oikea vastaus millään tule Sonjan mieleen? Huudahdukset sijaitsevat, yhdessä niitä edeltävän KD:n kanssa, lopun KHD:a [5] ympäröivien lainausmerkkien

ulkopuolella, mutta tuntuvat ekspressiivisyytensä puolesta kuuluvan kuitenkin henkilölle. Syntyy vaikutelma, että vastaus on jo melkein siinä, Sonjan ulottuvilla, mutta jää (torjuttuna?) tietoisuuden kynnykselle, ja esitys siirtyy lainausmerkkien myötä selkeämmin artikuloituihin, helpommin käsiteltäviin ajatuksiin äsken tapahtuneesta. Monitulkintaisuuden käsittelystä katkelman käänöksissä ks. kohta 4.2.5.

[1] Он вышел. Соня смотрела на него как на помешанного; но она и сама была как безумная и чувствовала это. Голова у ней кружилась. [2] "Господи! как он знает, кто убил Лизавету? Что значили эти слова? Страшно это!" [3] Но в то же время мысль не приходила ей в голову. [4] **Никак! Никак!..** [5] "О, он должен быть ужасно несчастен!.. Он бросил мать и сестру. Зачем? Что было? И что у него в намерениях? Что это он ей говорил? Он ей поцеловал ногу и говорил... говорил (да, он ясно это сказал), что без нее уже жить не может... О господи!"

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xvii)

[[1] Hän lähti. Sonja katsoi häntä kuin mielipuolta; mutta hän oli itsekkin kuin järjiltään ja tunsu sen. Hänen päättään pyörrytti. [2] ”Luoja! mistä hän tietää, kuka Lizavetan on surmannut? Mitä nuo sanat tarkoittivat? Kauheaa!” [3] Mutta ajatus ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. [4] **Ei millään! Ei millään!..** [5] ”Voi, hänen täytyy olla kamalan onneton!.. Hän on hylännyt äitinsä ja sisarensa. Minkä tähden? Mitä on tapahtunut? Ja mitä hän aikoo? Mitä hän (*m.*) olikaan sanonut hänelle (*f.*)? Hän (*m.*) oli suudellut hänen (*f.*) jalkaansa ja sanonut... sanonut (niin, hän oli sanonut selvästi), ettei voi enää elää ilman häntä (*f.*)... Hyvä Luoja!”]

Monitulkintaisuus ei kuitenkaan ole luonteenomaista ainoastaan KHD:lle, vaan välitetyille diskurssille yleensä. Kuten Bahtin (1963/1991: 280) toteaa, puhujan käsitykset ja arvot uudistavat väistämättä puheeseen sisältyvää vierasta sanaa. Kehystävä diskurssi luo perspektiivin, joka tuo uusia painotuksia kehystettyyn diskurssiin (Bahtin 1975: 152, 169–179 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 340, 357–367). Vierasta sana ei siis koskaan välity sellaisenaan, objektiivisesti. Jokainen lausuma on monitulkintainen ja moniääninen alkuperäisen kontekstinsa ulkopuolella, ja monitulkintaisuudessa KHD:n ja muiden puhekategorioiden välillä on kyse lähinnä aste-erosta (Sternberg 1982: 70–71, 74, 77, 111). Tämä aste-ero ei kuitenkaan ole merkityksetön: KHD tekee ilmeiseksi ja nostaa etualalle sen, mikä muissa vieraan puheen esittämisen muodoissa jää usein huomaamatta: kun kaksi perspektiiviä, välittävä ja välitetty, kohtaavat, ei ole varmuutta, kumman sanat, ideologia ja näkökulma diskurssia värittävät.

Aina diskurssin subjektin päättelemine ei kuitenkaan ole vaikeaa, ja KHD:n monitulkintaisuus voi olla vain muodollista. Esimerkiksi silloin, kun kertojan ja henkilön diskurssit eroavat tyylillisesti toisistaan, diskurssin lähde on yleensä varsin helppo päätellä. KHD on tällöin hyvä esimerkki siitä, kuinka kieli voi luonnehtia käyttäjänsä – tai paljastaa tämän. (Neumann 1992: 127.)

Ironia, empatia ja moniäänisyys ovat KHD:n yleisiä funktioita, joiden lisäksi se voi konkreettisessa kontekstissa saada myös muita, paikallisia merkityksiä. Nämä teoskohtaiset, yleensä temaattiset funktiot ovat McHalen mukaan (1978: 274) ”funktioiden funktioita” – ironian, empatian ja moniäänisyyden funktioita tietyn teoksen temaattisessa rakenteessa.

2.4.3 Kaunokirjallisuuden peili?

Kertojan ja henkilön diskurssia on useimmiten tarkasteltu nimenomaan kaunokirjallisena ilmiönä ennen kaikkea siksi, että vaikka KHD:a (vapaata epäsuoraa esitystä) tavataankin niin asiateksteissä kuin puhutussakin kielessä, yleisintä sen käyttö on nimenomaan kaunokirjallisuudessa. Tämä näkyy esimerkiksi Seminon (2005) tutkimuksessa, jonka avulla selvitettiin vapaan epäsuoran esityksen esiintymistä eri tekstilajeissa 1900-luvun brittienglannissa. Proosaa, lehtitekstejä, (oma)elämäkerrallisia tekstejä ja puhuttua kieltä sisältävän aineiston analyysi osoitti, että KHD oli kaiken kaikkiaan yleisempää kirjallisessa kuin puhutussa korpuksessa, että kirjallisen aineiston sisällä esiintymät painottuivat aineiston kaunokirjalliseen osaan ja että KHD oli yleisempää vakavaksi kuin populaareiksi luokitelluissa teksteissä, mikä viittaa siihen, että sitä pidetään lukijalle vaativana muotona – niin kuin kaunokirjallisuutta yleensäkin.

KHD:n luonteessa onkin nähty nimenomaan kaunokirjallisia piirteitä – siitä huolimatta, että sitä käytetään kaunokirjallisen diskurssin lisäksi myös asiateksteissä (esiintymisestä asiateksteissä ks. myös Adamson 2001; Redeker 1996; Sanders & Redeker 1996; Lehtimäki 2005; Pietilä 1993; Fludernik 1993: 92–93; Pascal 1977: 136) ja puhutussa kielessä (ks. esim. Fludernik 1993: 83–84). McHalen (1978: 275, 282–284) mukaan KHD on kaunokirjallisen rekisterin tuntomerkki, joka tuo kaunokirjallisen vivahteen myös muihin ympäristöihin, joissa se esiintyy. Samoin esimerkiksi Lehtimäki (2005: 38–41) toteaa, että vapaata epäsuoraa esitystä voidaan hyödyntää journalistisissa tai muissa ei-fiktiivisissä teksteissä fiktionalisaation keinona. Dahlberg (1996: 45) taas kirjoittaa, että vapaata epäsuoraa esitystä sisältäviin puhutun kielen katkelmiin näyttäisi liittyvän tietty ”tarinamaisuus”, joka voimistaa vaikutelmaa vieraan puhujan äänestä.

KHD:n ”kirjallista vivahdetta” ei hyväksy esimerkiksi Jahn (1992: 353), jonka mukaan suullisessa esityksessä tai asiateksteissä esiintyvä vapaa epäsuora esitys voi palvella välittävän puhujan pyrkimystä pysytellä lähellä alkuperäisen, raportoidun diskurssin sanamuotoa konteksteissa, joissa kaunokirjallinen sivumaku olisi asiaton. Fludernik (1995: 106) kuitenkin toteaa, että vaikka vaikutelma uskollisuudesta raportoidulle diskurssille olisikin yksi KHD:n diskurssifunktioista, KHD:n – kuten yleensäkin vieraan diskurssin välittämisen – funktioista tärkeimpiä ovat kuitenkin lainauksen tehokkuus ja ytimekkyys ja puhujan tarkoituksen palveleminen. Tässä mielessä KHD, kuten kaikki vierasta diskurssia välittävä esitys, on Fludernikin (1995: 106; 1993: 398 ja *passim*)

mukaan aina tietyn vaikutelman luomista kielen avulla pikemmin kuin uskollista raportointia – ja siksi väistämättä luonteeltaan fiktiivistä. Fludernik viitanee siis tässä *fiktiivisyydellä* samaan välitetyn – uudelleen kehystetyn – diskurssin moniäänisyyteen ja monitulkintaisuuteen, josta yllä (ks. kohta 2.4.2) oli puhe; uusiin painotuksiin ja näkökulmaan – olivat ne sitten tarkoituksellisia tai tahattomia – joita kehystävä diskurssi kehystämäänsä väistämättä tuo. KHD:in sisältyvää fiktiivistä ainesta valaisee kuitenkin ehkä ytimekkäimmin Pascal (1977: 136), joka havainnollistaa KHD:n käyttöä asiateksteissä kahden piirteen, dramaattisuuden ja fiktiivisyyden, kautta. Dramaattinen, tai tässä tapauksessa suomeksi ehkä täsmällisemmin *tekstiä elävöittävä* vaikutelma syntyy, kun asiatekstin puhuja (kertoja) välittää esityksessään jonkun toisen puhumaa tai kirjoittamaa esitystä; KHD:n avulla toisen sanavalinnat ja intonaatio voidaan tuoda saumattomasti osaksi puhujan omaa tekstiä. Fiktiivisyys sen sijaan liittyy aina ajatuksia välittävään KHD:in. Silloin, kun kyse on ääneenlausumattomien ajatusten välittämisestä, KHD:n käyttö luo vaikutelman pääsystä toisen mieleen, vieraaseen mieleen, ja tämä vaikutelma on väistämättä fiktiivinen.

KHD:n leimallisesti kaunokirjallisin piirre on kuitenkin sen luonne moniäänisenä ja monitulkintaisena kerronnan muotona. Moniäänisyys ja monitulkintaisuus, jotka ovat luonteenomaisia toisaalta kaikelle välitetylle diskurssille, toisaalta kaunokirjallisuudelle yleensä, korostuvat ja nousevat etualalle KHD:ssa. KHD:n moniäänisyys onkin saanut osan tutkijoista näkemään siinä eräänlaisen kaunokirjallisuuden kuvan tai pienoismallin. Dahlbergin (1996: 117–118) mukaan KHD:ssa tiivistyy kerronnan kaksiääninen olemus, kerronnan ja kokemuksen yhdistyminen. Ginsburg (1982: 134, 140, 145–146) tarkastelee KHD:a pelkän merkityksen välittäjän, vieraan puheen esitysmuodon tai tyylikeinon sijasta itsessään merkityksen tuottajana, jossa havainnollistuu kaunokirjalliseen tekstiin olennaisena osana kuuluva dualismi. Tai kuten McHale (1978: 284) ja Rimmon-Kenan (1983/1991: 147) sen luonnetta hahmottavat: dialogisena ilmiönä – kielellisen vuorovaikutuksen kenttänä – KHD heijastelee kirjallisuuden yleistä dialogista tai polyfonista luonnetta.

Bahtin kuvasikin romaania ja KHD:a pitkälti samoin termein: hän luki KHD:n kielelliseksi hybridiksi tai risteymäksi, ja tällainen hybridi – tarkoituksella sommiteltu hybridi – on hänen mukaansa myös romaani: siinä toinen kieli tulee kuvatuksi toisen kielen valossa, eikä olennaista ole niinkään kielten tai kielellisten muotojen, vaan niiden edustamien näkökulmien dialoginen vastakkainasettelu (Bahtin 1975: 172–173, 177 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 360–361, 366)³⁹. Näin myös KHD:ssa: siinä kertojan diskurssi arvottaa henkilön

³⁹ Lock (2001) taas rinnastaa, Bahtinia tulkiten, romaanidiskurssin ja KHD:n ennen kaikkea siksi, että molemmissa kohtaavat useat yhtäaikaiset intonaatiot tavalla, joka vastustaa ääneen lukemista. Romaania, toisin kuin epiikkaa tai lyriikkaa, luetaan äänettömästi, sillä se ei ole lähtöisin yhdestä äänestä, jota lukija voisi imitoida ääneen luettaessa: se on ”ääneenlausumatonta” (*unspeakable*) diskurssia, ja sitä on myös KHD (emt. 75, 79, 85–86). Toisaalta Lock itse esittää alaviitteessään (emt. 83–84) vastaesimerkin, jonka mukaan Thomas Mann – KHD:n taitava käyttäjä – luki romaanejaan mielellään ääneen, mikä tuntui vain

diskurssia, kehystävä diskurssi näyttää kehystetyn diskurssin uudessa valossa, ja kertojan ja henkilön näkökulmat milloin törmäävät, milloin myötäilevät toisiaan.

2.5 Vakiintuminen kerrontatekniikkana

KHD:n alkuperää koskevat näkemyserot jakoivat tutkimuksen kahteen leiriin jo sen alkuvuosina: kun osa varhaisista tutkijoista (Bally, Lips) piti sitä puhtaasti kirjallisena ilmiönä, toiset (Thibaudet, Spitzer) sen sijaan arvelivat sen siirtyneen kirjoitettuun kieleen puhutusta (Ullman 1957/1964: 98). Monet myöhemmätkin tutkijat ovat tarkastelleet KHD:a 1600–1800-luvuilla syntyneenä, nimenomaan kaunokirjallisena – tai vähintään kirjoitetun kielen – ilmiönä, jonka yleistyminen on tiiviissä yhteydessä romaanimuodon kehitykseen (ks. Banfield 1982: 228–241; Padučeva 1996: 360; Chatman 1978: 201). Esimerkiksi Lock (2001) käsittelee KHD:a ainoastaan kirjoitetun kielen ilmiönä ja pitää muodossa ja sen varhaisessa tutkimushistoriassa merkittävänä juuri sitä, miten kielentutkijat ensimmäistä kertaa havaitsivat kirjoitetussa kielessä merkityksiä, joita puhutussa kielessä ei ole (emt. 80).

Nykytiedon valossa näyttää kuitenkin ilmeiseltä, ettei KHD:n käyttö rajoitu kaunokirjallisuuteen tai edes kirjoitettuun kieleen. KHD:a on esiintynyt todistettavasti keskiaikaisissa venäläisissä oikeudenkäyntiasiakirjoissa (Collins 2001: 135–136) ja englanniksi vuoden 1612 selonteossa noitaioikeudenkäynneistä (Leech & Short 1981: 332). Sen historiaa on siis tarkasteltava laajemmasta perspektiivistä niin ajallisesti kuin tekstilajienkin suhteen. Vaikka Seminon (2005) tutkimus (ks. kohta 2.4.3) osoittikin KHD:n olevan yleisempää kaunokirjallisuudessa kuin puhutussa kielessä, vahvistaa se samalla, että KHD:a esiintyy yleisesti niin puhutussa kuin kirjoitetussakin kielessä. On myös todennäköistä, että kaiken kaikkiaan puhutut esiintymät edeltävät ajallisesti kirjoitettuja. KHD:n alkuperään puhutun kielen ilmiönä viittaa Pascalin (1977: 34) mukaan se, kuinka taitavasti niin Goethe kuin Jane Austenkin sitä käyttivät: koska merkittäviä kaunokirjallisia esikuvia ei vielä ollut, KHD:n on täytynyt olla näille kirjailijoille tuttu oman aikansa yleisestä kielenkäytöstä. Myös se, että 1700-luvun kaunokirjallisuudessa henkilöt saattoivat lainata toistensa puhetta KHD:na, viittaa ilmiön puhuttuun alkuperään (Neumann 1992: 116; 1986: 391).⁴⁰ KHD:n synnystä osana puhuttua diskurssia saattaa kertoa myös se, että varhaiset englanninkieliset esiintymät välittivät lähes yksinomaan puhetta; henkilöiden tajunnan välittämiseen KHD:a alettiin englanninkielisessä kirjallisuudessa käyttää vasta 1800-luvulla (Fludernik 1993:

parantavan niitä entisestään. Lockin argumentointi jättää myös huomiotta KHD:n esiintymisen ja mahdollisen alkuperän puhutussa kielessä (ks. kohta 2.5).

⁴⁰ Neumann (1992: 115) määrittelee KHD:n laajasti sanoiksi tai lauseiksi, jotka voidaan uskottavasti tulkita lainaukseksi, mutta joita ei eksplisiittisesti identifioida lainatuiksi.

96). Esimerkiksi Henry Fieldingin romaanien (ajoittaiset ja vielä suhteellisen lyhyet) KHD-esiintymät välittävät lähes yksinomaan henkilöiden puhuttua diskurssia (Taivalkoski-Shilov 2006b: 136–137).

Uudempi KHD:n tutkimus ei enää kritiikittä hyväksykään käsitystä edes kaunokirjallisesta KHD:sta 1800-luvun keksintönä. Osasyynä erilaisiin näkemyksiin KHD:n ensiesiintymistä saattavat olla myös tutkijoiden toisistaan poikkeavat KHD:n määritelmät: Fludernikin (1993) mukaan Banfieldin (1982) näkemys KHD:n myöhäisestä alkuperästä johtuu siitä, että tämä pitää sen tunnistamisen edellytyksenä subjektiivisia tai ekspressiivisiä aineksia. Näitä varhaisessa KHD:ssa ei kuitenkaan yleensä ollut – ja niiden runsaus tai niukkuus on nykyäänkin kirjailijakohtaista. (Fludernik 1993: 93–98.) Eräänlaista KHD:n prototyyppiä (kuten ympäröivästä epäsuorasta esityksestä kieliopillisesti vapaita kysymyksiä) on Dahlbergin (1996) mukaan esiintynyt jo Chaucerilla (*Troilus and Criseyde*, 1300-luku). Esiintymät ovat monitulkintaisia, mutta toisaalta juuri se tekee niistä mahdollista KHD:a. KHD:n varhaismuotona Dahlberg pitää myös 1. Mooseksen kirjassa esiintyviä näkökulman siirtymiä, joissa hän-kerronta ja henkilön havainto yhdistyvät. (Emt. 20–23, 33–40.)

Adamsonin (2001) mukaan KHD:n historiaa kartoitettaessa on tärkeää erottaa toisistaan lausetason KHD ja narratiivinen KHD eli toisin sanoen KHD:n ajoittainen ja jatkuva käyttö. KHD:a käytettiin erillisenä, läpi koko teoksen jatkuvana kerronnan muotona jo 1800-luvun alussa. Yksittäisiä KHD-virkkeitä oli kuitenkin esiintynyt jo varhaisemmissa teksteissä, vaikka Austen olikin ensimmäinen kirjailija, jonka romaaneissa KHD:a esiintyi koko teoksen pituudelta. (Adamson 2001: 84; KHD:sta Austenilla ks. myös Page 1972: 124.) Austenilla KHD-katkelmia kuitenkin yleensä vielä kehystää perinteinen kerronta, kun taas 1900-luvulla (esimerkiksi Virginia Woolfin tuotannossa) KHD on usein kerronnan vallitseva muoto (Cohn 1978: 115). Vastaavasti suomalaisen kirjallisuuden ensimmäiset, yksittäiset KHD-esiintymät on paikannettu suomenkielisen romaanin syntyvuosiin, 1870-luvulle, mutta systemaattista KHD:n käyttöä esiintyy vasta Juhani Ahon ja Teuvo Pakkalan teksteissä (Valkeakari 1969: 137–139, 144; Valkama 1969: 208). Venäläisessä kirjallisuudessa taas KHD-katkelmia esiintyy jo Puškinin runoudessa, mutta laajemmin vasta Dostojevskin ja Gontšarovin proosassa (Bulahovskij 1954: 442–445).

KHD:n yleistyminen kirjallisuudessa liittyy pyrkimykseen kuvata henkilöiden sisäistä elämää (Cohn 1978: 112–113; Valkeakari 1969: 136). Adamsonin (2001) mukaan KHD yleistyikin osana romantiikan yleistä pyrkimystä toisen tunteiden ja näkökulman ymmärtämiseen. KHD:a esiintyy toistuvasti, koko teoksen pituudelta Bunyanin minä-muotoisessa, ei-fiktiivisessä teoksessa *Grace Abounding* (1666), jonka taustalta löytyy 1600-luvun kiinnostus tietoisuuteen ja tajuntaan sekä englantilainen purismi. Vaikka minä-kerronnassa esiintyvää KHD:a onkin toisinaan pidetty KHD:n harvinaisempana muotona, se näyttää siis edeltäneen ajallisesti hän-kerronnassa esiintyvää KHD:a. Puritanismin kääntymyskertomusten tajunnan esittämisen traditiossa tarinan päähenkilönä esiintyi kirjoittajan sielu ja kerronta koostui itsestä saavutettujen

voittojen kuvauksesta. Introspektio oli pääasiallisesti retrospektiota ja esitetty tajunta ennen kaikkea muistelua, joten subjektin ja objektin välinen jako oli selvä: armon saanut kertova minä muisteli (sielunsa hyödyksi) katumatonta kerrottua minää, jonka tila pyrittiin kuvaamaan mahdollisimman elävästi. Tähän tarkoitukseen KHD sopikin erinomaisesti. Kun KHD:n käyttö laajeni hänkerrontaan, se siirtyi ensin näiden kääntymyskertomusten maallistuneeseen varianttiin, kehitysromaanin (*Bildungsroman*). Tyyllillinen muutos minä- ja händmuotoisen KHD:n välillä johtui siis oletettavasti tekstilajin vaihdoksesta, joka puolestaan pohjautui ideologiseen muutokseen, siirtymään puritanismista romantiikkaan. (Adamson 2001: 84–90.)

On siis ilmeistä, että KHD:a on esiintynyt kaunokirjallisuudessa jo ennen 1800-lukua. Sen varsinainen kukoistus osuu kuitenkin 1800-luvun romaaneihin ja 1900-luvun moderneihin romaaneihin (ks. esim. McHale 1978: 281). Tämän tutkielman aineisto koostuukin juuri 1800-luvun romaanikirjallisuudesta käännöksineen, ja nimenomaan sellaisten kirjailijoiden teoksista, jotka omassa kirjallisessa kulttuurissaan ensimmäisten joukossa käyttivät KHD:a koko romaanin pituudelta esiintyvänä tekniikkana.

KHD:n historiaa kartoitettaessa on tärkeää pitää mielessä, että myös kielen muuttuminen voi vaikuttaa KHD-tulkinnan syntymiseen. Esimerkiksi itsenäisessä lauseessa esiintyvää apuverbiä *would* pidetään yleensä KHD:n tuntomerkinä, jos kyse ei ole konditionaalien tai tavanomaisen tekemisen merkityksestä. Samoin KHD:n tuntomerkeiksi käsitetään menneen ajan episteeminen tai deonttinen *must*-verbi ja sellainen refleksiivipronomini, jolla ei ole pääsanaa samassa virkkeessä. (Dry 1990: 137–138; 1995: 111–112; Banfield 1973: 11). Dryn (1990) mukaan 1800-luvun tekstien aikalaislukijat eivät kuitenkaan välttämättä tulkinneet näitä muotoja KHD:n tai henkilön näkökulman merkeiksi. *Must*-verbiä saatettiin käyttää menneen ajan merkityksessä, ja se saattoi osoittaa menneen ajan välttämättömyyttä; refleksiivipronomit, joilla ei ole pääsanaa samassa virkkeessä, eivät välttämättä olleet henkilön näkökulman merkkejä eli viitanneet puhuvaan tai kokevaan tietoisuuteen; *would* taas saattoi ilmaista toivetta menneessä ajassa. Nykylukijan tulkinta perustuu kuitenkin yleensä nykykäytäntöön myös 1800-luvun tekstejä lukiessa, jolloin nämä piirteet voidaan ymmärtää KHD:a vahvistavina henkilön näkökulman merkkeinä ainakin tapauksissa, joissa tekstin semanttinen sisältö tuntuu sopivan henkilön näkökulmaan. Ne voivatkin vahvistaa nykylukijan KHD-tulkintaa tapauksissa, joissa 1800-luvun tekstikatkelma on itse asiassa monitulkintainen tai joissa KHD erottuu vain heikosti kerronnasta. (Dry 1990: 136–146.) Fludernik (1993: 189–190) kuitenkin torjuu osan Dryn esimerkeistä ja katsoo, että niissä *would* (=will) ja *must* ovat nimenomaan subjektiivisuuden indikaattoreita (*must*, koska se välittää henkilölle kuuluvaa käskyä tai päätelmää, ja *would*, koska se on henkilön tahdonilmausta välittävän *will*-verbin menneen ajan muoto).

Vaikka Dryn 1800-luvun *would*- ja *must*-esiintymien tulkintaa koskevat varoitukset eivät olisikaan tarpeen, on vanhojen tekstien tutkimuksessa periaatteessa tärkeää olla tietoinen siitä, ettei kaikki KHD:a muistuttava esitys ole välttämättä alun perin ollut sitä (ks. myös Taivalkoski-Shilov 2006b: 141, 100

alaviite 15). Tässä suhteessa lukijan tulkinnan hyväksyminen KHD:n tunnistamisen avaintekijäksi voi johtaa korostuneen selvään KHD-tulkintaan tekstin historialliseen syntykontekstiin ja aikalaislukijoiden tulkintaan verrattuna.

2.6 KHD ja moniäänisyys Dostojevskin romaaneissa

2.6.1 KHD ja kerronnan muotojen vuorottelu

Dostojevskin romaaneissa kertojan ja henkilön diskurssia esiintyy runsaasti. Kattavaa tutkimusta KHD:sta Dostojevskin koko tuotannossa ei tiedossani ole, mutta sen esiintymistä yksittäisissä teoksissa sen sijaan on tutkittu: KHD:n käyttöä *Idiootissa* on tarkastellut Pascal (1977: 123–134), *Rikoksessa ja rangaistuksessa* Rosenshield (1978) ja *Kaksoisolennessa* Cravens (2000). Jekutsch (1995) ja Vykoupil (1995) puolestaan analysoivat, miten *Rikoksessa ja rangaistuksessa* käytetty KHD on välittynyt romaanin saksannoksiin.

Rikoksessa ja rangaistuksessa henkilöiden tajunnan esittäminen saattaa olla keskeisemmässä osassa kuin missään muussa Dostojevskin romaanissa (Rosenshield 1978: 38). Se, millaiset puitteet ja muodon tajunnan esittäminen on romaanissa saanut, ei kuitenkaan ole itsestäänselvyys. Romaanin varhaisemman luonnoksen Dostojevski kirjoitti minä-muotoisena, ja päätyi hän-kerrontaan vasta varsin myöhäisessä vaiheessa. Valinta näiden kahden muodon välillä askarrutti kirjailijaa nimenomaan tämän teoksen kohdalla, joten voidaan olettaa, että lopullinen ratkaisu – hän-kerronta ja ulkopuolisen kertojaäänänen läsnäolo – oli tarkkaan punnittu. Kun minä-muotoisessa, murhaajan päiväkirjaksi laaditussa versiossa painopiste oli muisteluhetkessä, korostaa ja dramatisoi hän-muotoinen kerronta henkilön kokemusta tapahtumahetkellä. (Rosenshield 1978: 13–14, 17, 24–25.) Tämä kokemus välittyy lukijalle usein juuri KHD:n avulla. Vaikka suoraa esitystä⁴¹ käytetäänkin paljon, erityisesti kohtauksissa, joissa kuvataan vain henkilön tajuntaa – ja joissa tapahtumat ovat siis sisäisiä, liike mielen liikettä – rakentuu tajunnan kuvauksen ja ulkoisten tapahtumien etenemisen muodostama kokonaisuus usein juuri KHD:n ja KD:n vuorottelun varaan. Siirtymät niiden välillä ovat sulavia, jolloin henkilön mielenliikkeiden seuraaminen tuntuu jatkuvan lähes katkeamattomana siitä huolimatta, että siihen yhdistyy juonta edistävien tapahtumien kuvausta. (Emt. 49–52, 59–61.) Toisaalta mielenkiintoista Dostojevskillä, ja ehkä venäjänkielisessä kerronnassa laajemminkin, on se, miten sulavia siirtymät kaikkien kolmen tajunnan välittämisen perusmuodon välillä ovat – useinhan henkilön mielenliikkeitä välittävissä katkelmissa vuorottelevat niin KD, KHD kuin HD:kin. Juuri venäjänkielisen KHD:n kameleonttimainen kyky sulautua niin KD:in (kun aikamuoto on preteriti ja henkilöviittaus kolmannessa persoonassa tai

⁴¹ Rosenshield käyttää nimitystä *sisäinen monologi* (*interior monologue*).

persoonaton) kuin HD:inkin (kun aikamuoto on preesens ja henkilöviittaus persoonaton) mahdollistaa saumattomat siirtymät KD:sta KHD:n kautta HD:in, HD:sta KHD:n kautta KD:in, ulkoisten tapahtumien kuvauksesta henkilön tuntojen ja aistimusten välittömään kokemiseen ja takaisin.

Dostojevskilla KHD ei siis keskeisestä merkityksestään huolimatta ole hallitseva kerronnan muoto, sillä usein henkilöiden mielenliikkeet välittyvät lukijalle myös kertojan esityksenä tai suorana esityksenä. Tämän vahvistaa myös Pascal (1977: 124), joka tarkastelee KHD:a erityisesti *Idiootissa*, mutta myös *Rikoksessa ja rangaistuksessa*. Silloin, kun kerronnan muodoksi on valittu KHD, välittää esitys tyypillisesti henkilön sisäisiä jännitteitä ja sisäistä kamppailua, levottomuutta ja ahdistusta (emt. 124) – siis pitkälti samantyyppisiä sisältöjä kuin Jane Austenilla, jolla KHD kuuluu nimenomaan henkilöiden sisäisten kriisien kuvaukseen (ks. Cohn 1978: 113). Dostojevskin KHD:n silmiinpistävä erityispiirteenä Pascal pitää psykologista syvyyttä, jonka hän katsoo syntyvän osittain juuri aikamuotojen käytöstä: kokijan nykyhetkeen viittaava preesens vie lukijan samalle aikatasolle henkilöahmon kanssa ja välittää siksi henkilön kokemuksen lukijalle erityisen intensiivisenä tavalla, jota perinteisessä, menneessä aikamuotoa käyttävässä ranskan-, englannin- tai saksankielisessä KHD:ssa ei tavata (emt. 125–126). Kun Dostojevskin KHD:n käyttöä tarkastellaan rinnan vaikkapa Jane Austenin tai Gustave Flaubertin kanssa, kuten Pascal tekee, näin onkin; toisaalta on kuitenkin huomattava, ettei preesensin käyttö ja kokijan aikatasolle siirtyminen ole ominaista ainoastaan Dostojevskin KHD:lle – värittäähän se, ja sen mukanaan tuoma kokemuksen erityinen intensiivisyys tai välittömyys, venäjänkielistä KHD:a yleensä (ks. kohta 2.3.4.2). Ja, luonnollisesti, venäjän lisäksi myös muita kieliä, jossa suora ja epäsuora esitys eivät eroa toisistaan aikamuodon suhteen (kuten esimerkiksi tšekissä, josta ks. Cravens 2000: 60–62, 68–69).

Eryyisenä Dostojevskin KHD:n käytössä Pascal (1977) pitää myös tapaa, jolla se välittää henkilön ajatuksia ja kokemusta yhdistäen niin mielen tietoisien kuin tiedostamattomankin puolen: tapaa, jolla se välittää kaikkia niitä vaikutelmia, miellelyhtymiä ja impulsseja, jotka edeltävät ja saattelevat tietoista ajattelua ja päätöksiä – ajatusten sattumanvaraista vaeltelua, tärkeiden ja triviaalien havaintojen ja huomioiden vuorottelua, muistoja, vaikutelmia ja aikeita, joiden järjestys on näennäisen epäjohdonmukainen, mutta jotka ikään kuin pyrkivät itse järjestymään merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. Toisin kuin vaikkapa Jane Austenilla, kertomus ei enää jakaudu selvästi kerrontaan ja välitettyyn diskurssiin niin, että ne voitaisiin erottaa toisistaan, sillä tapahtumat välittyvät henkilön kokemuksen kautta, KHD itsessään kuljettaa tapahtumia eteenpäin, ja kerronta ottaa KHD:n muodon. (Emt. 131–132.) Tässä suhteessa, kuten Pascal (1977: 133) huomauttaa, KHD:n käyttö Dostojevskilla näyttäisi ensi silmäyksellä tukevan Bahtinin teesiä, jota käsittelen seuraavassa alaluvussa: käsitystä Dostojevskin teoksista polyfonisina romaaneina, joissa kertojalla ei ole auktoriteettia henkilöiden yli ja henkilön näkemys nousee tasaveroisena kertojan näkemyksen rinnalle.

2.6.2 Bahtinin polyfonia: illuusio tasa-arvosta

Ajatus Dostojevskin romaanien polyfonisuudesta, jonka Bahtin esitteli jo vuonna 1929 teoksessaan *Проблемы творчества Достоевского* ('Dostojevskin taiteen ongelmia') ja sittemmin saman teoksen uudistetussa versiossa *Проблемы поэтики Достоевского* (suomennettu nimellä *Dostojevskin poetiikan ongelmia*) vuonna 1963, on paljon KHD:a tai mitään yksittäistä kerronnan muotoa laajempi. Bahtinin kuuluisan mutta kiistellyn teesin mukaan Dostojevskin teokset uudistivat romaanikirjallisuutta luomalla uudentyyppisen romaanin, jota Bahtin (1963/1991: 21) kutsuu polyfoniseksi siinä merkityksessä, että romaaneissa henkilöahmot nousevat tekijän – tai kertojan⁴² – rinnalle itsenäisinä, samanarvoisina ääninä, subjekteina, jotka eivät palvele tekijän ideologisia lähtökohtia; niissä kaikki äänet, niin henkilöiden kuin kertojankin, ovat samanarvoisia ja voivat astua keskenään dialogiin (Bahtin 1963/1991: 20; ks. myös Wellek 1980: 3; Jones 1990: xiii).⁴³ Juuri dialogi ja dialogisuus hallitsevatkin Bahtinin mukaan kauttaaltaan polyfonista romaania, sillä siinä henkilöiden ja tekijä-kertojan tietoisuudet ovat vuorovaikutuksessa keskenään niin, ettei mikään niistä jää vain toisen objektiksi (Bahtin 1963/1991: 36–37, 68). Tekijän suhde henkilöön on dialoginen, hän puhuttelee henkilöä ja tämä vastaa; sen sijaan, että määritteli henkilönsä pysyvästi ja lopullisesti, tekijä kyselee, provosoi ja saa heidät avautumaan (emt. 100, 102). Näin kukin henkilö avaa erityisen näkökulman maailmaan ja itseensä, ja myös romaanien ulkoinen maailma nähdään osana henkilöiden tietoisuutta pikemmin kuin henkilöt osana ulkoista maailmaa (emt. 78–79). Polyfonian ja dialogisuuden perustana Dostojevskilla Bahtin näkee ajatuksen ihmisen sisäisestä ehtymättömyydestä: ihmistä ei voi määrittellä lopullisesti ulkoapäin, vaan ymmärtää vain, kun tämä itse vastaa vapaasti kysymyksiin itsestään (Bahtin 1963/1991: 91, 94–95). Bahtinin mukaan romaanihenkilö on siis tekijälle dialogin täysiarvoinen osapuoli, *sinä*, yhdenvertainen tekijän kanssa (Pike 1983: 194–195).

Polyfonian peruspiirteet – henkilön tietoisuuden keskeisyys ja useiden samanarvoisten äänten dialoginen vuorovaikutus – luovat taustan, jota vasten myös KHD:n ja yleensä tajunnankuvauksen merkitys romaaneissa on helpompi ymmärtää. Kuten Pike (1983) tiivistää, Bahtinin mukaan totuus ulkoisesta todellisuudesta ei Dostojevskin romaaneissa jää yksin tekijälle, vaan kuuluu myös henkilöille, näiden tietoisuuteen. Tämä tietoisuus ei kuitenkaan ole valmis ja lopullinen, vaan jatkuvassa uudelleenmäärittelyn tilassa. Henkilön sana, hänen totuutensa maailmasta ja itsestään, paljastuu ja selvenee vähitellen dialogisessa kanssakäymisessä muiden tietoisuuksien kanssa. (Emt. 194–195.) Bahtin nostaakin Dostojevskin romaanien päähenkilöksi ihmisyyden, ”ihmisen

⁴² Ks. alaviite 35.

⁴³ *Dostojevskin poetiikan ongelmien* suomentaja Tapani Laine ehdottaakin metaforisesti käytetyn musiikkitermin, *polyfonian*, tilalle täsmällisempää ilmausta *monisubjektisuus*, joka korostaisi Bahtinin ajatusta usean täysiarvoisen tietoisuuden rinnakkaisesta toiminnasta teoksessa (Laine 1991: 396).

ihmisessä”, jolla hän tarkoittaa yksilöllistä tietoisuutta tiiviissä vuorovaikutuksessa toisen tietoisuuden – toisen henkilön tai tekijän – kanssa (Jones 1990: 12–13). Näin myös *Rikoksessa ja rangaistuksessa* lukija elää tapahtumat usein juuri henkilön tajunnan ja kokemuksen kautta, eikä kertoja – tai tekijä – selitä tapahtunutta avoimesti, vaan sen merkitys avautuu vähitellen henkilön itse etsiessä merkitystä niin sisäisen kuin ulkoisenkin dialogin avulla (ks. esim. Danow 1986: 291).

Polyfonisen ja sitä edeltäneen monologisen romaanin jyrkkä vastakkainasettelu on yksi Bahtinin binaarioppositioista, jotka ovat osoittautuneet ongelmallisiksi lähemmässä tarkastelussa (Jones 1990: 23; ks. Bahtin 1963/1991: 21), ja polyfonian käsitettä onkin kritisoitu laajasti. Esimerkiksi Wellek (1980: 32) toteaa, ettei Dostojevskin tuotantoa voi nimittää polyfoniseksi Bahtinin käyttämässä merkityksessä, sillä tekijän ääni on teoksissa vahvasti läsnä. Polyfonia on vain metafora: vaikka Dostojevskin romaaneissa erilaiset, kilpailevat näkökulmat kehittyvätkin syviksi ja vahvoiksi, teoksista käy ilmi myös tekijän näkemys eri henkilöiden näkökulmista ja arvoista. Vaikka henkilöhahmot ja heidän edustamansa ideologiat joutuvatkin teoksissa konfliktiin, vaikka tekijä kiistatta pystyykin välittämään eläytyen erilaisia elämänasenteita, eivät tekijän oma ääni ja tämän näkökulma kuitenkaan peity. Se, ettei tekijä esitä suoraan omia arvioitaan, on vain niiden näennäistä puutetta, osa ”epäsuoruuden strategiaa”, jota Dostojevski käyttää viedäkseen sanomansa tehokkaammin perille. Tekijä häivytetään taka-alalle, mutta hän ei katoa. Tällaisena ”polyfoniassa” taas ei ole mitään periaatteellisesti uutta, sillä kirjailijat ovat aiemminkin kuvanneet elävästi ja vakuuttavasti ajatuksia, joita eivät itse jaa. (Wellek 1980: 32–33.)

Myös nimenomaan *Rikosta ja rangaistusta* ja sen näkökulmatekniikoita tarkasteleva Rosenshield (1978: 12) toteaa, että toisin kuin Bahtin väittää, romaanissa kertojan objektiivisuus on näennäistä, ja henkilöiden näkökulmat edelleen kertojan näkökulmalle alistaisia. Vaikka kertojan arvio ei välttämättä tule tekstissä esille suoraan, on se kuitenkin aina läsnä. Se, tuleeko kertojan arvio esille suoraan vai peitellysti, riippuu usein kerronnan muodosta ja arvion kohteena olevasta henkilöstä: esimerkiksi Raskolnikovia koskevat arviot eivät koskaan ole yhtä näkyviä kuin vaikkapa Lužinia koskevat. (Emt. 58–59.) Ratkaisu on kirjailijan taholta myös ilmeisen tietoinen, sillä kuten yllä jo mainittiin, Dostojevski kirjoitti romaania ensin minä-muotoisena ”murhaajan päiväkirjana”, ja päättyi vasta varsin myöhäisessä vaiheessa hän-kerrontaan (emt. 13–14). Minä- ja hän-muotoiset versiot eroavat toisistaan eniten juuri kertojaaänen suhteen: jälkimmäisessä on läsnä kaikkitietävä ja moraalisesti ylempi kertojaaäni, jota minä-kerronnassa ei ollut (emt. 21–22).

Samoin Pascal, joka yllä (ks. kohta 2.6.1) toteaa tajunnankuvauksen Dostojevskin *Idiootissa* ensi näkemältä tukevan Bahtinin polyfoniakäsitystä, päättyy siihen, ettei sen paremmin *Idiootti* kokonaisuutena kuin Dostojevskin tuotanto yleensääkään vahvasta Bahtinin teesiä, tai korkeintaan Bahtinin näkemys kertoo niistä vain osan totuutta. Jo näkökulmatekniikoiden tarkastelu paljastaa, että *Idiootissa* henkilön tajunta syrjäyttää kerronnan vain kohdissa, joissa

henkilön kokemuksen intensiivisyys vaatii sitä ja oikeuttaa objektiivisen todellisuuden hämärtämisen, johon henkilön kokemukseen siirtyminen usein johtaa. Ja vaikka romaaneissa ei olekaan sanoja, jotka kokoaisivat avoimesti niiden merkityksen, Pascal näkee kertojalla olevan tärkeämmän roolin kuin Bahtin uskoo. Kertoja luo kehykset laajoillekin KHD-katkelmille, hän kokoaa tarinan yhteen ja luo yhteyksiä henkilöiden ja tapahtumien välille; kertoja supistaa henkilöt ja tapahtumat tarinaksi niin, että syntyvä kokonaisuus on monimutkaisuudestaan huolimatta ymmärrettävä. Kertojalta on myös lähtöisin tarinan retrospektiivisyys, joka tekee siitä kerrottavan. Vaikka kertojan selvät arviot tekstistä puuttuvatkin, tarinan rakentuminen ja loppu johdattavat lukijan löytämään sen merkityksen. Se, ettei Dostojevskin kertoja pidä ääntä itsestään, vain todistaa kirjailijan viisaudesta: hän antaa lukijan itse oivaltaa sen viimeisen sanan, joka jää sanomatta. Ja tähän kertojalle kuuluvan objektiivisen kehyksen säilyttämiseen osallistuu myös KHD, joka antaa kyllä tilaa subjektiivisille näkemyksille, mutta sovittaa ne kuitenkin kertojan luoman kehyksen sisään. (Pascal 1977: 133–134.)

Myös Dostojevski itse näyttäisi kiistävän Bahtinin näkemyksen henkilöistä täysiarvoisina subjekteina tekijän rinnalla: Wellek (1980: 35) huomauttaa Dostojevskin kirjoittaneen, ettei taiteilijan pidä jäädä samalle tasolle kuvaamiensa henkilöhahmojen kanssa. Toisaalta on kyseenalaista, onko Bahtinkaan tarkoittanut polyfoniaa niin absoluuttiseksi kuin se usein halutaan ymmärtää: *Dostojevskin poetiikan ongelmassa* (1963/1991: 101–102) hän linjaa henkilön vapauden olevan ”luotua vapautta” ja näin ollen ”osa tekijän ajattelua”. Osa polyfonian kriitikoista on, kuten Pike (1983: 205) panee merkille, keskittynyt osoittamaan teksteistä merkkejä tekijän puuttumisesta asioihin, sillä polyfonian on ymmärretty tarkoittavan tekijän passiivisuutta tai sitä, että hän pitää kaikkia romaanissa esitettyjä näkökulmia yhdenvertaisina. Bahtinin mukaan polyfoniassa on kuitenkin kyse uudesta suhteesta tekijän oman totuuden ja vieraan totuuden välillä: tekijä ei suinkaan kiellä omaa totuuttaan eikä jää vain vieraiden näkökulmien yhdistelijäksi, mutta hänen aktiivisuutensa on dialogista, se ei kohdistu elottomaan materiaaliin vaan elävään olentoon, toiseen täysiarvoiseen tietoisuuteen ja toiseen totuuteen, jota hän ei koskaan vaienna, vaikka sen välillä keskeyttäisikin. Bahtin siis ilmeisesti itsekkin myöntää, että tekijän ääni pyrkii hallitsemaan muita ääniä. Samalla tekijä kuitenkin panee itsensä alttiiksi astuessaan konfliktiin henkilöiden kanssa. (Pike 1983: 205–206.)

Pike (1983: 206–207) arvelee, että polyfonian käsitteen ongelmallisuus – erityisesti tekijän aseman suhteen – johtuu ainakin osittain Bahtinin tavasta käyttää vaihtelevasti, jopa sekavasti, termejä *tekijä* ja *kertoja*. Kaiken kaikkiaan Bahtin puhuu *tekijästä* valtaosassa tapauksista, joissa uudempi kertomuksen teoria turvautuisi *kertojan* käsitteeseen (ks. kohta 2.1). Toisaalta Bahtin kuitenkin näyttäisi tekevän eron tekijän ja kertojan välille, ainakin teoksessaan *Estetika slovesnogo tvorčestva*, jossa hän jakaa tekijän hahmon ensisijaiseen (luomattomaan) ja toissijaiseen (ensimmäisen tekijän luomaan) tekijään (Piken

1983: 198 mukaan Bahtin 1959–1961: 336–360)⁴⁴. Toisaalla Bahtin taas toteaa, että jokaisella lausumalla on tekijänsä, jonka äänen kuulemme lausumassa, vaikka emme tietäisi lausuman ulkopuolisesta todellisesta tekijästä mitään (Schmid 2008: 56–57). Bahtinin käsitys tekstinsisäisestä tekijästä vastaa siis pitkälti kertojan käsitettä.

Kertojan ja tekijän käsitteiden sekoittumisessa tai sulautumisessa ei kuitenkaan ole kyse ainoastaan Bahtinin epäselvästä terminologiasta. Venäjänkielisessä kirjallisuustieteessä käsitteet *автор*, ’tekijä’ ja *повествователь*, ’kertoja’, ymmärretään usein synonyymisinä silloin, kun on kyse objektiivisesta kertojasta⁴⁵, ja objektiivisen kertojan läheisyyttä tekijään on usein myös korostettu yhdistelmätermillä *автор-повествователь*, ’tekijä-kertoja’ (Schmid 2008: 67–68).

Käsitteiden päällekkäisyys näkyy myös kritiikissä. Pascal puhuu Bahtinin polyfoniakäsitystä arvioidessaan kautta linjan *kertojasta*, samoin Rosenshield; ja tämä onkin luontevaa, sillä molemmat tarkastelevat Dostojevskin tuotantoa uudemmasta narratologisesta traditiosta käsin, jossa varsinainen tekijä on rajattu tekstianalyysin ulkopuolelle. Niinpä myös Pascalin todisteet kertojan hallitsevan aseman puolesta ovat pitkälti samoja, joita on muualla narratologiassa esitetty kertojan läsnäolon puolustamiseksi silloin, kun kertoja on näkymätön tai taustalle vetäytynyt (ks. kohta 2.1). Ne tutkijat, jotka lähestyvät kysymystä polyfoniasta narratologian ulkopuolelta, yleisemmin kirjallisuustieteen tai nimenomaan Dostojevski-tutkimuksen näkökulmasta – kuten Wellek ja Jones – taas puhuvat Bahtinin tapaan *tekijästä*. Toisaalta sekä Pascal että Rosenshield pitävät kertojan roolia kirjailijan tietoisena valintana, jolla tämä pyrkii vaikuttamaan lukijaan, joten periaatteellista eroa kertojasta ja tekijästä puhuvien kriitikkojen välillä ei näyttäisi olevan, käsitteellisestä erosta huolimatta.

Kielen subjektiivisuuden näkökulmasta Bahtinin polyfoniakäsitystä vastaan esitettyyn kritiikkiin on helppo yhtyä, ainakin, jos tarkastelun kohteeksi valitaan nimenomaan kertoja. Tekstissä kyse on – Fludernikin (ks. kohta 2.1) termein ilmaistuna – kertojan kohdalla kielen perustasosta, puhujan tasosta, joka kielen puhujakeskeisten aineiden avulla projisoi toiseuden illuusion, vaikutelman henkilöistä. Olennaista ei ole se, onko kyseessä vaikutelma alisteisista objekteista vai samanarvoisista subjekteista: henkilöhahmot ja heidän subjektiivisuutensa ovat aina tuotettuja ja alisteisia, ne sijaitsevat puhujan tuottamalla ja puhujalle alisteisella diskurssin tasolla. Kielen subjektiivisten piirteiden analyysi ei siis puolusta käsitystä kertojasta ja henkilöistä

⁴⁴ Sisäistekijästä tässä tuskin on kyse, sillä Bahtin ei hyväksynyt sisäistekijän (Schmidin *абстрактный автор* eli *abstrakti tekijä*) käsitettä (ks. Schmid 2008: 57), vaikka kirjoittaakin (Bahtin 1975: 127–128 tai engl. 1981/1987: 313–134) tekijän ja kertojan (*рассказчик*) suhteista ja kerronnan takaa havaittavasta tekijän intentioiden ja korostusten tasosta tavalla, joka muistuttaa hyvin paljon keskustelua sisäistekijästä.

⁴⁵ Vastakohtana taas termillä *рассказчик*, ’kertoja’, viitataan pääsääntöisesti tarinassa henkilönä esiintyvään minä-kertojaan tai muuten näkyvään, subjektiiviseen ja personifioituun kertojaan (Schmid 2008: 67–68).

samanarvoisina, keskenään keskustelemina hahmoina. Tämä johtuu kerronnan ja välitetyn diskurssin luonnostaan hierarkkisesta rakenteesta: puhujan diskurssin muodostaman kehyksen takia henkilöahmot diskursseineen olisivat tuotettuja ja alistaisia siinäkin tapauksessa, että he olisivat todellisia, eivät fiktiivisiä – kuten he esimerkiksi lehtiteksteissä tai elämänerroissa ovatkin.

Jos taas kyse kuitenkin on nimenomaan historiallisesta tekijästä, ei kielellisen subjektiivisuuden tai tekstin äänien tarkastelu riitä, vaan teosta on tarkasteltava kokonaisuutena – todellisen tekijän viestinä todelliselle lukijalle. Ja juuri kokonaisuutena teokset Wellekin (1980: 33) mukaan paljastavat selvästi kirjailijan arvot. Tässä kriitikoiden arviot kuitenkin poikkeavat toisistaan ennen kaikkea sen suhteen, miten dialogisuuden katsotaan teoksen kokonaisuuden tasolla ilmenevän. Bahtin itse (1975: 161 tai engl. 1981/1987: 349) piti Dostojevskin romaaneja kokonaisuudessaan dialogisina siinä merkityksessä, että kukin teos kokonaisuutena, tekijän lausumana, on dialogi, joka jää juonen päättymisestä huolimatta sisäisesti vaille päätöstä ja ratkaisua, ja jossa niin henkilöiden kuin tekijänkin sanat jäävät viime kädessä vapaiksi ja avoimiksi. Tällainen dialogisuus on myös ilmeisen polyfonista bahtinilaisessa merkityksessä: juuri dialogin avoimuus ja päättymättömyys antavat eri äänille mahdollisuuden kuulua siinä, ja tulla kuulluksi. Holquistin (1977: 75–101) mukaan taas *Rikoksen ja rangaistuksen* ainutlaatuisuus syntyy siitä, miten romaanin osat asettuvat dialogiseen suhteeseen keskenään. Holquist jakaa romaanin kahteen osaan, jotka edustavat kahta erilaista aikakäsitystä ja kahta vastakkaista juonityyppiä: ensimmäiset kuusi lukua salapoliisitarinaa ja sen edellyttämää lineaarista tai horisontaalista aikakäsitystä, epilogissa kuvattu sisäinen muutos taas viisaustarinaa ja sen hierarkkista tai vertikaalista temporaalisuutta (emt. 79–88). Juuri osien vastakkaisuus luo niiden välille dialogisen sidoksen, kun epilogi vastaa siihen, mihin salapoliisitarinan juoni ei pysty (emt. 100–101). Myös Danow (1986) näkee dialogisena nimenomaan *Rikoksen ja rangaistuksen* rakenteen, mutta eri tavalla: hänen analyysissään varsinaiset henkilöiden väliset dialogit – toisaalta Raskolnikovin ja Porfiri Petrovitšin, toisaalta Raskolnikovin ja Sonjan – asettuvat dialogisiin suhteisiin keskenään, rinnastusten ja vastakkainasettelun kautta.

Lock (2001) taas pitää dialogisuutta Bahtinin radikaalisti muokkaamana versiona vapaan epäsuoran esityksen – KHD:n – käsitteestä, jonka lingvistiset kuvaukset 1900-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä Bahtinin täytyi tuntea, vaikkei hän niihin Dostojevski-kirjassaan viittaakaan. Lockin tulkinnan mukaan Bahtin torjui tietoisesti lingvistien käsityksen KHD:sta, sillä hänelle dialogisuudessa oli kyse enemmästä kuin vain kielen ilmiöstä: se oli hänen vaihtoehdonsa länsimaista ajattelua hallinneelle dialektiikalle, jossa erilaisuus ja toiseus jäävät aina toisarvoiseen ja satunnaiseen asemaan, ja samalla karnevalismin – hänen toisen kuuluisan käsitteensä – historiallisesti myöhempi, diskursiivinen korvike. (Emt. 85–87.) Jos dialogisuus ymmärretään tällä tavalla KHD:n vastineena, se määrittää nimenomaan henkilön ja kertojan, ei henkilön ja historiallisen tekijän välisiä suhteita. En kuitenkaan tässä tutkimuksessa tarkastele dialogisuutta KHD:n synonyymina, vaikka niin dialogisuus kuin

polyfoniakin toteutuvat Dostojevskin romaaneissa osittain juuri KHD:n avulla. Bahtin itsekään ei näyttäisi tekevän tällaista rinnastusta, sillä hän viittaa KHD:in myöhemmin (1975: 133) Vološinovin tapaan *ei-varsinaisesti suorana puheena* (*несобственно-прямая речь, quasi-direct speech*) ja rinnastaa sen eksplisiittisesti suoraan ja epäsuoraan esitykseen syntaktisena puheen esittämisen muotona. On kuitenkin mahdollista, että KHD:n varhainen tutkimus on, kuten Lock olettaa, vaikuttanut hänen dialogisuuden käsitteensä muotoutumiseen. Tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoista tutkijoiden erilaisissa tavoissa hahmottaa romaanin dialogisuus on juuri se, miten monella tavoin dialogisuus on romaanissa läsnä – niin yksittäisessä sanassa kuin teoksessa laajemminkin. Tekstuaaliset äänet – kertojan ja henkilön sanan ideologinen kerrostuneisuus – toistavat tai heijastavat samaa dialogisuutta, joka määrittää jo romaanin rakennetta.

Polyfonia ilmentää viime kädessä laajempaa ilmiötä, heteroglossiaa eli kielten moninaisuutta (ven. *разноречие*), joka on Bahtinin ehkä keskeisin käsite (Holquist 1981/1987: xix). Heteroglossialla Bahtin tarkoittaa kaikkiin kieliin ja kieleen sinänsä sisältyvää kielten tai kielimuotojen moninaisuutta ja samalla myös kielen ideologista kerrostuneisuutta, joka syntyy siitä, että kukin kielimuoto – tietyn sosiaalisen tai ideologisen ryhmän kielenä – edustaa omaa näkökulmaansa maailmaan (Lähteenmäki 2002: 186–187; ks. myös Bahtin 1975: 104–106 tai engl. 1981/1987: 292–293). Näin heteroglossia on siis paljon polyfoniaa laajempi ilmiö, ja kuvaa kieltä sen todellisissa käyttökonteksteissa – Bahtinin termin *sanan elämää*, kieltä, joka on aina liikkeessä, aina muutoksen tilassa, elää siirtyessään kontekstista toiseen, puhujalta toiselle ja kantaa mukanaan muistoa kaikista aikaisemmista konteksteistaan – eli on jo puhujalle saapuessaan täynnä vieraita ääniä (Bahtin 1963/1991: 290; Pike 1983: 197). Bahtinin mukaan moninäkökulmaisuus on siis läsnä kielessä sinänsä, sillä kaikki kielen ainekset on ladattu aikaisemmillä merkityksellä, aikaisempien puhujien subjektiivisuudella.

Vaikka Bahtin pitääkin heteroglossiaa kaiken kielenkäytön ominaisuutena, hän kuitenkin katsoo sen luonnehtivan erityisesti juuri romaanigenreä⁴⁶. Bahtinin huomiot heteroglossiasta romaaniproosassa voivatkin osaltaan valaista myös hänen polyfoniakäsitystään. Heteroglossiaa romaaniin tuovat muun muassa romaanihenkilöiden puhe ja heitä ympäröivät *henkilövyöhykkeet* – kerronta, jossa tavalla tai toisella tuntuu henkilön vaikutus, vaikka siinä ei varsinaista henkilön diskurssia esiintyisikään (Bahtin 1975: 128–133, engl. Bakhtin 1981/1987: 315–320). Heteroglossia ja sen sisältämät monet näkökulmat eivät kuitenkaan ole

⁴⁶ Vaikka Jones (1990: 23) mainitseekin heteroglossian kuulumisen romaanigenreen – vastakohtana epiikalle ja runoudelle, joissa sitä ei Bahtinin mukaan ole – olevan toinen Bahtinin ongelmallisista binaarioppositioista, eivät Bahtinin kirjoitukset ole tässä suhteessa varsinaisesti ristiriitaisia: runous on Bahtinin mukaan yksiäänistä, koska siitä on poistettu kielelle ominainen sosiaalinen kerrostuneisuus ja sanoja värittävät aikaisemmat, vieraat painotukset (Bahtin 1975: 109–111 tai engl. 1981/1987: 297–299; heteroglossiasta romaanissa ks. esim. Bahtin 1975: 97–101, 138–143 tai engl. 1981/1987: 284–288, 325–330).

ristiriidassa tekijän intentioiden kanssa: vaikka tekijä yhdistelee tekstissä eri kielimuotoja ja siis eri näkökulmia eikä romaanin kieli siksi olekaan tekijän ”omaa kieltä”, ei tämä vähennä teoksen kaikenkattavaa intentionaalisuutta ja ideologisuutta (Bahtin 1975: 124–125, 137 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 311, 323–324). Jos polyfonia on eräs heteroglossian ilmenemismuodoista, eivät siis myöskään polyfonia ja tekijän intentiot sulje toisiaan pois.

Bahtinin poetiikan ongelmakohdista huolimatta monet tutkijat katsovat hänen pääväittämiensä pitävän paikkansa. Jones (1990: viii) toteaa Bahtinin – esitetystä kritiikistä huolimatta – kuvanneen tarkkanäköisesti Dostojevskin tekstien keskeiset kysymykset, ja korostaa, että Dostojevskin teokset todella näyttävät eroavan perinteisestä monologisesta, kertojan näkökulman hallitsemasta romaanista, sillä niissä kuvattu maailma on pluralistinen ja moniääninen, ja kuvatut tietoisuudet vaikuttavat itsenäisiltä niin suhteessa toisiinsa kuin myös vapailta tekijän kontrollista (Jones 1983: 5–6). Vaikka monet kuulevatkin Dostojevskin romaaneissa historiallisen kirjailijan oman äänen, puuttuu niistä sellainen hallitseva kertojaääni, joka vaikkapa Tolstoin teksteissä on; kerronnan tasolla auktoriteetti on ikään kuin pirstoutunut (Jones 1990: 193–194). Toisaalta Jones (emt. 195–196) haastaa Bahtinin korostukset osoittamalla, että Dostojevskin romaaneissa niin henkilöt keskenään kuin henkilöt ja kertojakin pyrkivät myös hallitsemaan ja manipuloimaan toisiaan: dialogisuus on myös valtataistelua, jolla on negatiivinen ja tuhoisa potentiaalinsa. Pike (1983: 205) tiivistääkin, ettei ajatusta polyfoniasta Bahtinin merkityksessä voida enää sen paremmin hylätä kuin kyseenalaistamatta hyväksyäkään. Kaiken kaikkiaan Bahtinin vaikutus myöhempään tutkimukseen on ollut suuri; ehkä näkyvimmin Bahtinin ajatuksia on tehnyt tunnetuksi Julia Kristeva (ks. tarkemmin Pike 1983: 200–204).

Erityisesti Bahtinia arvostetaan Dostojevskin teosten ymmärtäjänä. 1800-luvun kriitikot pitivät Dostojevskiä ensisijaisesti ideologina, jonka teksteissä muodolla ei ollut merkitystä; Dostojevskiä arvostettiin kyllä ajattelijana, mutta ei taiteilijana (Pike 1983: 187). Tätä lähestymistapaa Bahtin vastusti, sillä hänen mukaansa sisältöön keskittyminen muodon kustannuksella köyhdyttää käsitystämme myös sisällöstä (Bahtin 1963/1990: 20, 72). Pike (1983: 204) toteaaakin, että formalistien, strukturalistien, semiootikkojen ja Bahtinin jälkeen Dostojevskin tuotantoa ei voida enää tarkastella puhtaasti ideologisina teksteinä, muodosta irrallaan.

Muodon ja sisällön suhde nouseekin tämän tutkimuksen keskiöön, kun siirryn luvuissa 3 ja 4 tarkastelemaan *Rikoksen ja rangaistuksen* käännöksiin tehtyjen kielellisten muutosten suhdetta tekstistä syntyvään näkökulmavaikutelmaan. Kun *Rikoksen ja rangaistuksen* kerronnalliset ratkaisut ymmärretään kirjailijan tietoiseksi strategiaksi, joka ohjaa lukijan tulkintaa, on perusteltua toivoa, että ne välittyisivät myös romaanin käännöksiin. Vaikka fiktiivisten äänten itsenäisyys ja tasa-arvoisuus suhteessa tekijään ja tämän edustajaan, kertojaan, olisikin pikemminkin lukijan tulkinnassa syntyvä illuusio kuin tekstuaalinen fakta, ajatus polyfoniasta ja dialogisuudesta Dostojevskin romaanien peruspiirteenä luo kehukset sen ymmärtämiselle, miten keskeinen merkitys näkökulmien

vaihteluilla ja kerrostuneisuudella romaaneissa on. Samalla KHD nostaa etualalle sen näkökulmien ja merkitysten kerrostuneisuuden, joka heteroglossian läpikäymässä kielessä on aina läsnä.

3 KHD ja kääntämisen universaalit

3.1 Katsaus KHD:n kääntämisen tutkimukseen

Narratologiassa alkuperäisen ja käännetyn narratiivin suhdetta ei ole juurikaan käsitelty, eikä kaunokirjallisten teosten narratologisessa analyysissä välttämättä tehdä mitään eroa alkuperäisen ja käännetyn tekstin välille (Schiavi 1996: 2). Syynä tähän voi olla kaunokirjallisen teoksen kerronnallisen rakenteen ymmärtäminen kielestä riippumattomaksi tekijäksi, joka siirtyy käännökseen automaattisesti (Lodge 1990: 4–5; ks. myös Rimmon-Kenan 1989: 159). Tarinaa pidetään tällöin representaatiostaan erillisenä kokonaisuutena, joka säilyy silloinkin, kun se esitetään toisella kielellä tai kokonaan toisella välineellä (kuten elokuvana); Chatman (1978: 20) kutsuu tätä tarinan käännettävyydeksi tai siirrettävyydeksi (*transposability*). Kerronnan ja kerrotun erottaminen toisistaan on kuitenkin mahdollista vain käsitteellisellä tasolla (ks. luku 2.1), sillä ”kaksi kertomusta ei koskaan kerro täsmälleen samaa tarinaa” (Ikonen 2003: 193). Kirjallinen kertomus välittyy lukijalle aina kielen kautta, ja Rimmon-Kenanin (1989: 164) mukaan kieltä kertomuksen välineenä olisikin tarkasteltava sen kerronnallisia tasoja – myös tarinaa – määrittävänä tekijänä.

Esimerkiksi Dorrit Cohn (1978: vi–vii) toteaa esipuheessaan teokseensa *Transparent Minds* – fiktiivisen tajunnankuvauksen kiistattomaan perusteokseen – että teoksessa lainattujen kirjallisuuskatkelmien käännökset ovat pitkälti hänen omiaan, joko alusta lähtien uudelleen käännettyjä tai julkaistujen käännösten pohjalta muokattuja, sillä olemassaolevat käännökset eivät useinkaan sisältäneet Cohnin käsittelyn kannalta keskeisiä tekstuaalisia piirteitä. Käännöstutkijat ovatkin toistuvasti vahvistaneet teoksen narratiivisen rakenteen ja kielen yhteyden: kerronnan rakenne ilmenee aina viime kädessä kielen välityksellä ja voi siksi muuttua käännösprosessissa, joka väistämättä muokkaa teoksen kieltä (Schiavi 1996: 2; Bosseaux 2004: 107; Valle 1993: 247–248). Tätä havainnollistavat myös luvussa 2 alustavasti esittämäni käännösesimerkit: tulkinnallisuudestaan huolimatta KHD on *myös* kielellinen kategoria, eivätkä sen tekstuaaliset piirteet välity käännöksiin automaattisesti. Tekstin narratiivinen rakenne, aivan kuten tekstin muutkin merkitykset, muotoutuu tekstuaalisten piirteiden ja lukijan tulkinnan yhteisvaikutuksesta. Kääntäjän tulkinta, jonka kautta kaikki merkitykset kohdekielelle suodattuvat, vaikuttaa käännetyn narratiivin tekstuaalisiin piirteisiin, jotka puolestaan muokkaavat kohdekielisen lukijan tulkintaa.

Schiavi (1996: 14–15) on pyrkinyt havainnollistamaan eroa alkuperäisen ja käännetyn narratiivin välillä sisällyttämällä Chatmanin narratiivisen kommunikaation malliin (ks. kohta 2.1) käännetyn narratiivin tapauksessa sisäiskääntäjän tai implisiittisen kääntäjän (*implied translator*) käsitteen, jota tarvitaan käännetyn tekstin analyysissä aivan samoista syistä kuin implisiittisen tekijän käsitettä alkuperäisteksteissä. Kun teksti on suunnattu uudelle kohdeyleisölle, siihen sisältyy myös uusi implisiittinen lukija (*implied reader of translation*), joka näkyy käännetyn tekstin konkreettisissa kielellisissä valinnoissa samoin kuin implisiittinen lukija lähdetekstissä. Uudelleenkirjoittamiseen sisältyvä muokkaus heijastaa kääntäjän oletuksia lukijastaan. Käännöksessä narratiivin kommunikatiivinen tilanne ikään kuin kertautuu. Todellisen tekijän viesti kirjautuu alkuperäiseen tekstiin ja muuttuu tekstuaaliseksi tuotteeksi, joka itsessään sisältää lukijan tulkintaa ohjaavan implisiittisen tekijän, jonka todellinen lukija tekstin perusteella konstruoi (ks. Chatman 1990: 81, 84–85); samalla tavalla myös todellisen kääntäjän toiminta kirjautuu käännettyyn narratiiviin sen implisiittisenä kääntäjänä, joka jakaa käännöksen implisiittisen lukijan kanssa yhteisen kohdekulttuurin normeja ja standardeja koskevan viitekehyksen. Jos implisiittistä tekijää tarkastellaan ”tekstuaalisen tuotteen” sijaan Phelanin (2005: 45) termein ”agenttina, joka on vastuussa tekstin olemassaolosta”, käsitteen merkitys käännösten ja käännösanalyysin kannalta käy vielä ilmeisemmäksi: implisiittinen kääntäjä on se, mitä lukija (tutkija) voi käännöksen kielellisten ratkaisujen (käännöksen ja lähdetekstin vertailun) perusteella todellisesta kääntäjistä tietää. Schiavin (1996: 14–15) mallissa todellinen kääntäjä ottaa itselleen alkuperäisen tekstin implisiittisen lukijan funktion. Käännöksen todellinen lukija vastaanottaa jaetun viestin kahdelta eri taholta: toisen alkuperäiseltä tekijältä kääntäjän välittämänä ja tuottamana ja toisen, käännöksen kielen, suoraan kääntäjältä (emt. 14–15). Näin myös kerrontaan olennaisesti liittyvä välitteisyys (ks. Stanzel 1979/1984) kertautuu käännöksessä: kerronta näkökulmineen välittää fiktiivistä maailmaa koskevaa tietoa, joka puolestaan välittyy (tai ei välity) käännökseen.

Hermans (1996: 27) kuvaa eroa alkuperäisen ja käännetyn narratiivin välillä kääntäjän äänen tai diskursiivisen läsnäolon käsitteellä, joka voi olla näkyvää joko sinänsä, esimerkiksi kääntäjän huomautuksina, tai vain suhteessa lähdetekstiin. Hermansin artikkeli keskittyy näistä edelliseen, kun taas jälkimmäistä edustaa itse asiassa kaikki käännöksiä ja lähdetekstejä keskenään vertaileva tutkimus, vaikka se ei havaittuja käännössiirtymiä nimenomaan kääntäjän äänen tekstuaalisina merkkeinä käsitteellisikään.⁴⁷

Näkökulman käsite sinänsä on varsin laaja, ja monissa kerronnan näkökulman kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa onkin keskitytty nimenomaan kertojan ja henkilön diskurssiin (vapaaseen epäsuoraan esitykseen). KHD:a sisältävissä konteksteissa näkökulman vaihdokset ja näkökulman

⁴⁷ Näkökulman kääntämistä tarkastelevista tutkimuksista ainakin Bosseaux (2004) mainitsee tarkastelevansa nimenomaan kääntäjän diskursiivisen läsnäolon heijastumista käännöksen narratologiseen rakenteeseen (emt. 108).

kulloisenkin lähteen tunnistaminen (tai monitulkintaisuus) ovat keskeisessä asemassa. Narratologiassa näkökulman vaihdoksista puhutaan, kun perspektiivi, josta tapahtumat koetaan, siirtyy tekstin sisällä agentilta toiselle, esimerkiksi kertojalta henkilölle, henkilöltä kertojalle tai henkilöltä toiselle henkilölle. Käännöksen näkökulman siirtymästä taas voidaan puhua silloin, kun näkökulman vaihdos ei välity käännökseen, tai näkökulma vaihtuu käännöksessä lähdetekstistä poiketen. Näkökulman siirtymän käsite liittyy *käännössiirtymän* käsitteeseen, joka voidaan määritellä sellaiseksi sanalliseksi muutokseksi, joka vaikuttaa uudelta suhteesta lähdetekstiin tai puuttuu sieltä, missä sitä olisi voinut odottaa (Shuttleworth & Cowie 1997: 153 mukaan Popovič 1970: 79, 85). Kun siis narratologinen näkökulman vaihdos havaitaan lineaarisesti saman tekstin sisällä, käännöksen näkökulman siirtymä ilmenee rinnakkaisesti lähde- ja kohdetekstin välillä.

Näkökulman siirtymä vaikuttaa usein myös tekstissä käytettyyn puhekatgoriaan tai kerronnan muotoon. Kun näkökulma siirtyy lähdetekstiin verrattuna lähemmäs kertojaa tai henkilöä, myös KHD voi muuttua KD:ksi tai HD:ksi. Aina näin ei kuitenkaan ole: näkökulman siirtyessä vain heikosti lähemmäs kertojaa tai henkilöä kerronnan muoto voi säilyä entisellään, joskaan ei välttämättä yhtä selvästi tunnistettavana kuin lähdetekstissä. Muutos puhekatgoriasta toiseen taas vaikuttaa aina tekstin näkökulmaan: kun lähdetekstin KHD:n korvaa käännöksessä KD tai HD, muuttuu lähdetekstin ainakin potentiaalisesti monitulkintainen näkökulma käännöksessä yksiselitteiseksi.

3.1.1 Tarkastellut tutkimukset

Vaikka KHD:n – tai yleensä tekstin näkökulman – kääntämisen tutkimus on toistaiseksi varsin hajanaista, on siinä kuitenkin tarkasteltu useiden eri kieliparien välillä ja eri käännösuuntiin tehtyjä käännöksiä. Tarkastelun kohteena on ollut KHD:n välittyminen ainakin käännöksiin englannista suomeen (Valtanen 1989; Valle 1993; Rouhiainen 2000; Karppinen 2002; Kuusi 2002, 2003, 2006a, 2006b; Rivinoja 2004, 2006), englannista ranskaan (Levenston & Sonnenschein 1986; Kittel 1992; Bosseaux 2004; Taivalkoski-Shilov 2006b), englannista saksaan (Kittel 1990), englannista hepreaan (Levenston & Sonnenschein 1986), englannista venäjään (Kuusi 2002, 2003 ja 2006), venäjästä englantiin (May 1994), venäjästä saksaan (Jekutsch 1995; Vykoupil 1995), venäjästä ranskaan (Kurt 2003), ranskasta venäjään (Kurt 2003), ranskasta saksaan (Kullman 1992), suomesta venäjään (Kuusi 2002, 2003), saksasta slovakkiin ja unkariin (Tommola 2006) ja saksasta unkariin ja unkarista saksaan (Tommolan 2006: 77 mukaan Canisius 1997). Tutkimuksissa analysoitu aineisto on monipuolista muutenkin kuin kielivalikoiman suhteen, sillä edustettuna on niin 1700-, 1800- kuin 1900-luvunkin kirjallisuutta käännöksineen, osassa tutkimuksista on vertailtu useampaa eri aikoina samalle kielelle tehtyä käännöstä ja lähdetekstiaineistoon kuuluu niin hän- kuin minä-kerronnassakin esiintyvää

KHD:a. Vain yhdessä suhteessa analysoitu aineisto on täysin yhtenäinen: se on puhtaasti kaunokirjallista. Syynä lienevät toisaalta KHD:n esiintyminen ennen kaikkea fiktiivisissä teksteissä, toisaalta kaunokirjallisten käännösten runsaus ja saatavuus esimerkiksi journalististen tekstien käännöksiin verrattuna.

Yhteisestä aihepiiristään huolimatta tutkimukset poikkeavat toisistaan niin lähtökohdiltaan kuin menetelmiltäänkin. Osassa tutkimuksista KHD:n kääntämistä tarkastellaan käännöstieteellisistä lähtökohdista käsin (Bosseaux 2004; Valle 1993; Taivalkoski-Shilov 2006b; Karppinen 2002; Rivinoja 2004 ja 2006; Kuusi 2002, 2003 ja 2006), kun taas toiset lähestyvät käännöksiä lähinnä kirjallisuustieteen näkökulmasta (May 1994; Kittel 1992; Valtanen 1989). Koska kaikki tutkimukset eivät ota kantaa luvussa 2 käsiteltyihin KHD:n muotoon ja tarkkaan määrittelyyn liittyviin kiistakysymyksiin, on mahdollista, että tutkijat ovat rajanneet aineistonsa eri tavoin, jolloin tarkasteltava kerronnan muoto ymmärretään toisissa tutkimuksissa laajemmin kuin toisissa. Kun suurin osa mainituista tutkimuksista keskittyy nimenomaan KHD:n kääntämiseen, toiset (Jekutsch 1995; Taivalkoski-Shilovin 2010: 138 mukaan Taivalkoski-Shilov 2006a) tarkastelevat useamman eri esitysmuodon kääntämistä, joista KHD on vain yksi (Jekutschilla tosin tarkastelun keskeisin kohde). Myös tarkkuus, jolla analyysin tuloksista tutkimuksissa raportoidaan, vaihtelee. Bosseaux (2004), Taivalkoski-Shilov (2006b) ja Karppinen (2002) ilmoittavat määrällisesti, kuinka suuressa osassa analysoiduista katkelmista näkökulman siirtymiä on tapahtunut; valtaosassa tutkimuksista niitä kuitenkin kartoitetaan yleisesti lähinnä esittämällä esimerkkejä erilaisista tai eri syistä johtuvista siirtymistä ja kommentoimalla toisinaan niiden yleisyyttä tai harvinaisuutta aineistossa. Pääosin laadullinen tutkimusote johtunee KHD:n tulkinnallisesta luonteesta; kerronnan muodon esiintymien ja käännöksissä havaittujen näkökulman siirtymien luokittelu ja laskeminen ei ole aina yksinkertaista. Aina käännöksissä havaitut näkökulman siirtymät eivät ole selviä, ja usein ne vain heikentävät KHD:a eriasteisesti niin, että sen erottaminen kerronnan kontekstista (tai harvemmin HD:sta) on vaikeampaa kuin lähdetekstissä. Näistä epäyhtenäisyyksistä huolimatta tutkimusten osoittama yleinen tendenssi on selvä: KHD:n väheneminen ja toisaalta kertojan osuuden voimistuminen tekstissä on tarkasteltuja käännöksiä yleisesti luonnehtiva ilmiö.

3.1.2 Näkökulman siirtymät

Tutkimuksissa raportoidaan tapauksista, joissa KHD-katkelman näkökulma siirtyy kokonaan kertojalle, kokonaan henkilölle tai henkilöltä toiselle ja katkelman kerronnan muoto muuttuu KHD:sta KD:ksi tai HD:ksi. Aina kerronnan muodon muutokset eivät kuitenkaan ole selviä, ja usein vaikutelma tietystä näkökulmasta yksinkertaisesti hämärtyy niin, ettei käännöksen näkökulmaa voi enää luokitella KD:ksi, HD:ksi tai KHD:ksi yhtä helposti kuin lähdetekstissä. Tässä luvussa tarkastelenkin kaikkia raportoituja muutoksia siirtyminä *kohti* kertojan tai henkilön diskurssia, en muutoksina KD:ksi tai

HD:ksi. Tätä käsittelytapaa puoltaa se, että tarkastelluissa tutkimuksissa muutosten luokitteluperusteet ja raportoinnin tarkkuus vaihtelevat: valtaosassa puhutaan vain HD:sta, KD:sta ja KHD:sta (tai suorasta, epäsuorasta ja vapaasta epäsuorasta esityksestä), mutta esimerkiksi Taivalkoski-Shilov (2006b) soveltaa analyysiin McHalen puheen esittämisen muotojen typologiaa, jolloin kategorioita on perinteistä kolmijakoa enemmän. Aina tutkimuksissa ei myöskään eritellä, onko kyse (tutkijan näkökulmasta) selvästä kerronnan muodon muutoksesta vai ei; usein tutkija toteaa, että käännöksen diskurssi ”voidaan lukea” KD:na tai KHD:na (ks. esim. Bosseaux 2004: 117–118).

Tyypillisin tutkimuksissa raportoiduista siirtymistä on siirtymä kohti KD:a, jonka mainitsevat Levenston & Sonnenschein (1986: 54), Kittel (1990: 58, 63; 1992: 344), Bosseaux (2004: 113, 115), Taivalkoski-Shilov (2006b: 144–146, 148–149, 151), Vykoupil (1995: 194, 204, 216, 218), Jekutsch (1995: 174), Valle (1993: 251–252), Valtanen (1989: 70), Rouhiainen (2000: 119–121, 123), Kuusi (2002: 77–80; 2003: 28–29; 33–35; 2006a: 122, 126, 129–130; 2006b: 94–95, 97–99), Rivinoja (2004: 150), Karppinen (2002: 38, 83) ja Canisius (1997, Tommolan 2006: 77 mukaan). Käännetyissä narratiivissa nimenomaan kertojan näkökulma näyttää siis useimmiten valtaavan KHD-katkelmassa henkilöltä alaa.

Muutokset kohti henkilön diskurssia ovat harvinaisempia, ja niistä raportoivat Kittel (1992: 343), Bosseaux (2004: 113, 115), Taivalkoski-Shilov (2006b: 144, 148–149) ja Kuusi (2002: 79, 2003: 37). On mielenkiintoista, että lähes kaikissa näistä tapauksista kerronnan muoto muuttuu yksiselitteisesti HD:ksi. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että useimmiten siirtymä aiheutuu kokevaan subjektiin viittaavien kolmannen persoonan muotojen korvaamisesta ensimmäisen persoonan muodoilla (ks. kohta 3.1.3 alla), joka ei jätä diskurssiin juurikaan tulkinnanvaraa.

Näkökulman siirtymiä lähdetekstin kokevalta subjektilta toiselle henkilöahmolle ovat havainneet Karppinen (2002: 38, 83), Rivinoja (2004: 150) ja Valtanen (1989: 71). Myös näissä tapauksissa siirtymät ovat yksiselitteisiä, ja syynä on nimenomaan henkilöviittausten manipulointi (ks. kohta 3.1.3).

KHD:n vahvistumisesta tai leviämisestä ympäröivään diskurssiin ovat raportoineet Kuusi (2002: 79–80, 2003: 35–36), Vykoupil (1995: 194) ja Jekutsch (1995: 175). Havainnot ovat kuitenkin satunnaisia, sillä koska mikään tutkimuksista ei ole varsinaisesti pyrkinyt tarkastelemaan muutoksia muista kerronnan muodoista KHD:ksi, aineistoksi on valittu lähdetekstin KHD-katkelmia ja niiden käännoiksi, jolloin muutoksia muista kerronnan muodoista KHD:ksi voi osua mukaan lähinnä silloin, kun katkelmassa KHD:n välillä keskeyttää – tai sitä ympäröi – HD tai KD.

Osassa tutkimuksista mainitaan erikseen, etteivät näkökulman siirtymät suinkaan koske jokaista tarkasteltua KHD-katkelmaa. Havaituista ongelmista huolimatta lähdetekstin näkökulma välittyy siis usein käännoksiin ongelmitta. Toisinaan tekstin narratiivinen rakenne on säilytetty lähdetekstistä poikkeavien kielellisten keinojen avulla; näkökulma saattaa säilyä kompensaation ansiosta

jopa silloin, kun käännös ei sisällä KHD:n tärkeimpinä pidettynä tuntomerkkejä (Kittel 1992: 344–345; Kuusi 2003: 29–31, 36).

3.1.3 Kielelliset muutokset

Kuten jo Levenston & Sonnenschein (1986: 54) toteavat, KHD:n kielellisten tuntomerkkien karsiutuminen käännöksestä voi johtaa kerronnan muodon muutokseen. Yleensä KHD:n kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa mainitaankin, mistä tekstuaalisista muutoksista havaitut näkökulman siirtymät johtuvat.

Yhteenvedona voidaan sanoa, että siirtymät lähemmäs KD:a aiheutuvat esityksen selventämisestä tai tarkentamisesta tai sen muokkaamisesta kirjakielisempään tai muuten huolitellumpaan, neutraalimpaan tai totunnaisempaan muotoon. Samat muutokset, jotka toisinaan siirtävät näkökulman kokonaan kertojalle, toisinaan vain voimistavat kertojan ääntä henkilön näkökulman kustannuksella.

Esitystä selventäviksi tai tarkentaviksi olen katsonut muutokset, joissa

1. esitykseen on lisätty alistava johtolause tai mentaalinen verbi, joka ilmaisee eksplisiittisesti sekä diskurssin luonteen puhuttuna, ajateltuna tms. että usein myös sen lähteen (Kuusi 2006b: 97–98; 2003: 33; 2002: 62, 75) tai esitys on muuten alistettu johtolauseelle, esimerkiksi lisäämällä että-konjunktio (Taivalkoski-Shilov 2006b: 146; Kittel 1990: 58; 1992: 344; Vykoupil 1995: 218; Kuusi 2002: 76);
2. henkilöviittauksia on tarkennettu korvaamalla kokevaan subjettiin viittaava yksikön kolmannen persoonan pronomini erisnimellä tai muulla tarkemmalla ilmauksella (Valtanen 1989: 71; Valle 1993: 251–252; Rouhiainen 2000: 119, 124; Kuusi 2003: 28–31; 2002: 42–46, 49–50, 52, 55, 67–68; Rivinoja 2004: 148–151; 2006: 123; Karppinen 2002: 81; Tommolan 2006: 77 mukaan Canisius 1977), korvaamalla kokevaan subjettiin viittaava persoonaton ilmaus erisnimellä (May 1994: 103; Kuusi 2006b: 94–95; 2002: 46) tai korvaamalla johonkuhun toiseen henkilöön viittaava pronomini substantiivilla tai demonstratiivipronominilla (Rouhiainen 2000: 119). Joskus KHD heikkenee lievästi tapauksissa, joissa englanninkielisessä lähdetekstissä kokevaan subjettiin viitataan indefiniittipronominilla *one*, kun taas suomennoksessa viittauskeinona on yksikön 3. persoonan pronomini, substantiivi *ihminen* tai yksipersonainen verbimuoto. Muutoksen seurauksena vaikutelma henkilön näkökulmasta saattaa heiketä, sillä yleistävästä luonteestaan huolimatta indefiniittipronomini viittaa myös ajattelevaan tai havaitsevaan henkilöön itseensä, mikä ei aina selvästi välity käännökseen. (Valtanen 1989: 72–76.)

Muutoksia, jotka muokkasivat esitystä kirjakielisemmäksi, ovat

1. toiston karsiminen tai korvaaminen synonyymisilla ilmauksilla tai muun näennäisesti redundantin informaation karsiminen diskurssista (Rouhiainen 2000: 120–121; Kuusi 2003: 34–35),
2. ”ylimääräisten” välimerkkien karsiminen tai korvaaminen neutraalimmalla vaihtoehdolla, kuten kysymysmerkin korvaaminen pisteellä, (May 1994: 93; Vykoupil 1995: 218); Rouhiainen 2000: 120–121; Kuusi 2006b: 99; 2002: 52–54; Bosseaux 2004: 116–118),
3. emfaattisten huudahdus- ja vahvistussanojen, täyteilmaisujen ja kliseiden sekä henkilön tunteita, asenteita ja arvotuksia osoittavien sanojen karsiminen, puhekielisten fraasien korvaaminen muodollisemmalla kielenkäytöllä ja ekspressiivisten huudahdusten korvaaminen emotionaalisen tilan ulkoisella kuvauksella (Rouhiainen 2000: 120–124; Valtanen 1989: 78; Kuusi 2003: 34; 2002: 55–56),
4. vaillinaisten tai katkonaisten virkkeiden täydentäminen tai niiden korvaaminen täydellisillä virkerakenteilla (May 1994: 104–105; Rouhiainen 2000: 120–121; Kuusi 2006b: 97–98; 2002: 66, 74),
5. epäkonventionaalisen lause- tai virkejaon korvaaminen neutraalimmalla, sujuvalla normaalikerronnalla (May 1994: 104–105; Bosseaux 2004: 116–118; Kuusi 2003: 34–35),
6. henkilön nykyhetkeen viittaavien deiktisten elementtien karsiminen tai korvaaminen kertojan aikakäsityksestä kertovilla deiktisillä elementeillä (Vykoupil 1995: 185; Bosseaux 2004: 120) ja
7. lähdetekstin preesensin korvaaminen menneen ajan muodolla (May 1994: 96–98; Vykoupil 1995: 218).

Erytisesti diskurssia kirjakielisemmäksi muokkaavien muutosten kohdalla kyse on usein usean muutoksen yhteisvaikutuksesta, sillä samassa käännöskatkelmassa esiintyy usein useampi tämäntyyppinen muutos yhdessä. Näistä muutoksista vaillinaisten ja katkonaisten virkkeiden täydentäminen voidaan näkökulmasta riippuen luokitella myös esitystä selventäväksi ja tarkentavaksi muutokseksi, sillä usein ne lisäävät käännökseen sellaista tietoa, joka on lähdetekstissä vain implisiittisesti läsnä. Lisäksi esimerkiksi välimerkkityksen karsimisessa ja lauserakenteen yksinkertaistamisessa voi usein olla kyse hyvin samantyyppisistä muutoksista.

Siirtymän KHD:sta HD:ksi puolestaan aiheuttivat henkilöviittausten muutokset (kokevaan subjettiin viittaavan yksikön kolmannen persoonan korvaaminen yksikön ensimmäisellä persoonalla tai, jos kokeva subjekti on kuulija, toisella persoonalla), aikamuodon muutos ja lainausmerkkien tai repliikkiviivojen lisääminen diskurssiin (Kuusi 2003: 37; 2002: 68–71, 74; Taivalkoski-Shilov 2006b: 144; Kittel 1992: 343; Bosseaux 2004: 120).

Näkökulman siirtymiä lähdetekstin kokevalta subjektilta toiselle henkilöhahmolle aiheuttivat henkilöviittausten muutokset, lähinnä kokevaan subjettiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen eksplisiittisemmällä viittauskeinolla (esim. *hänen vaimonsa, miehensä*) (Valtanen 1989: 71; Rivinoja 2004: 150).

Tapauksissa, joissa KHD on vahvistunut käännöksessä lähdetekstiin verrattuna, syynä on syntaktisten yksiköitten lyhentäminen ja henkilön näkökulmasta kertovien deiktisten elementtien, huudahdusten, sanavalintojen tai välimerkkien lisääminen (Vykoupil 1995: 194; Kuusi 2002: 57, 61, 71) – siis henkilön osuuden vahvistaminen diskurssissa.

Muutoksia muista kerronnan muodoista KHD:ksi – joita tutkimuksissa käsitellään vain satunnaisesti – esiintyy ainakin tapauksissa, joissa KD:n parenteettinen johtolause on poistettu tai korvattu henkilön oletuksista kertovalla modaalisella adverbilla (Kuusi 2003: 35–36; 2002: 51, 62), kun KD:n erisnimen korvaa kolmannen persoonan pronomini tai HD:n ensimmäisen persoonan kolmas persoona tai KD:n väitelauseen kysymys tai huudahdus (Kuusi 2002: 62, 64–65, 73–74). Aina muutos KHD:ksi ei ole selvä: esimerkiksi Kittel (1990: 59) raportoi tapauksesta, jossa preesensin korvaaminen menneen ajan muodolla minä-kerronnassa muuttaa HD:n monitulkintaiseksi diskurssiksi, joka voisi kieliopillisesti olla yhtä hyvin kokevan minän KHD:a kuin kertojan objektiivinen kommentti.

3.1.3.1 Yleisimmät muutokset

Yllä tarkastelluista muutoksista osa mainittiin useamman kuin yhden kieliparin tai käännösuunnan kohdalla. Näitä muutoksia olivat

1. kokevaan subjettiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen erisnimellä tai muulla tarkemmalla ilmauksella (käännöksissä englannista suomeen ja venäjään, venäjästä suomeen, suomesta venäjään, saksasta unkariin), kokevaan subjettiin viittaavan persoonattoman ilmauksen korvaaminen erisnimellä (käännöksissä englannista ja venäjästä suomeen, venäjästä englantiin),
2. välimerkityksen karsiminen tai korvaaminen totunnaisemmalla välimerkityksellä (käännöksissä englannista ranskaan, suomeen ja venäjään, venäjästä englantiin ja saksaan),
3. vaillinaisten tai katkonaisten lauseiden täydentäminen (englannista suomeen, venäjästä englantiin ja suomeen, suomesta venäjään),
4. alkuperäisen lause- tai virkejaon korvaaminen neutraalimmalla, sujuvalla normaalikerronnalla (englannista ranskaan ja suomeen, venäjästä englantiin)
5. kerronnan kuluvaan hetkeen viittaavien deiktisten määreiden karsiminen (englannista ranskaan, venäjästä saksaan)
6. diskurssin alistaminen johtolauseelle (englannista suomeen, ranskaan ja saksaan, suomesta venäjään, venäjästä suomeen) ja
7. kokevaan subjettiin viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä tai toisella persoonalla (englannista suomeen ja ranskaan, venäjästä suomeen, suomesta venäjään).

Yleistäen voidaan siis sanoa, että KHD:n välittyminen käännöksiin voi estyä tai vaikeutua, kun KHD:n kokevaan subjettiin viittaava kolmannen persoonan

pronomini korvataan erisnimellä, muulla korvaavalla ilmaisulla kuten substantiivilla, kun kolmannen persoonan muodot korvataan ensimmäisen persoonan muodoilla, kun esitystä muokataan kirjakielisemmäksi tai se alistetaan johtolauseelle. Muutetut piirteet – viittaus kokevaan subjektiin kolmannen persoonan pronominilla, johtolauseettomuus ja toisaalta suoralle esitykselle tyypilliset rakenteet – mainitaankin yleensä KHD:n perustuntomerkkeinä. Kun käännettäessä tehdyt kielelliset muutokset siis kohdistuvat KHD:n tuntomerkkeihin, ei alkuperäinen näkökulma välttämättä välity käännökseen.

3.1.3.2 Tilannesidonnaisuus

Vaikka pientenkin kielellisten muutosten vaikutus käännökseen näkökulmaan voi olla suuri, seuraukset ovat kuitenkin aina jossain määrin tilannesidonnaisia. Sama kielellinen muutos ei aina vaikuta samalla lailla KHD:n välittymiseen. Koska KHD:n tuntomerkkien painoarvo kerronnan muodon tunnistamisen kannalta ei ole vakio, vaan riippuu pitkälti kontekstista, myöskään käännettäessä tehdyt muutokset eivät vaikuta kaikissa konteksteissa samalla lailla.

Keskeisenkään KHD:n tuntomerkin katoaminen käännöksestä ei välttämättä ole ratkaisevaa käännökseen näkökulman kannalta. Esimerkiksi henkilöviittausten kääntämisen merkitystä korostavista tutkimustuloksista huolimatta edes kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen erisnimellä ei aina siirrä näkökulmaa kertojalle, jos muut henkilön diskurssin piirteet ovat katkelmassa riittävän vahvoja (Kuusi 2003: 29–31). Näin kielen luonnollinen redundanssi palvelee KHD:n välittymistä käännökseen, sillä muutoksista huolimatta näkökulma saattaa säilyä muiden sitä osoittavien kielellisten merkkien ansiosta (Levenston & Sonnenschein 1986: 58; Bosseaux 2004: 117; Kuusi 2003: 30–31). Käännös voi myös säilyttää lähdetekstin näkökulman siitä poikkeavien kielellisten keinojen avulla (Kittel 1992: 345; May 1994: 97). Näkökulman tai sen indikaattoreiden kompensoiminen voi myös tapahtua muualla tekstissä: kääntäjät voivat korvata näkökulman hämärtyksen yhtäällä vahvistamalla sitä jossain toisessa tekstinkohdassa (Levenston & Sonnenchein 1986: 53). Siksi yksittäisten virkkeiden tai katkelmien tarkastelu ei välttämättä anna kattavaa kuvaa siitä, kuinka teoksen näkökulmarakenne kokonaisuudessaan on välittynyt käännökseen.

On mahdollista, että erityyppinen ja erilaisissa tekstikohdissa esiintyvä KHD välittyy käännöksiin eri lailla. Valtasen (1989) mukaan havaintoa välittävä KHD välittyy käännöksiin yleensä hyvin, sillä sen tärkeimmät tuntomerkit ovat sanasto ja deiktiset viittaukset, jotka pääsääntöisesti välittyvät käännöksiin ongelmitta, kun taas suomentamisen kannalta ongelmallisia persoonapronomineja havaintoa välittävässä KHD:ssa ei yleensä esiinny. Samoin näkökulman vaihdokset lukujen vaihtuessa ja keskellä virkettä välittyvät käännöksiin paremmin kuin näkökulman vaihdokset kappaleiden vaihtuessa ja keskellä kappaletta. (Valtanen 1989: 80.) Myös Kuusi (2002: 85) toteaa, että joskus kääntäjät näyttävät välttelevän siirtymiä KHD:in uuden kappaleen alussa, ja pyrkivät pohjustamaan

siirtymää muuttamalla kappaleen ensimmäiset virkkeet kertojan näkökulmasta tapahtuvaksi, henkilön ajatuksiin johdattavaksi kuvaukseksi.

Käännöksissä tapahtuneita näkökulman siirtymiä arvioidessa on tärkeää muistaa, että KHD on ennen kaikkea tulkinnallinen kategoria. Kuten Levenston ja Sonnenschein (1986: 55) toteavat, tekstin näkökulman määrittäminen jollekulle kerronnan agentille kuuluvaksi on pikemminkin tulkintakysymys kuin lingvistinen fakta, ja näkökulman kielelliset indikaattorit loppujen lopuksi vain piirteitä, jotka todennäköisesti ohjaavat lukijan tulkintaa tiettyyn suuntaan.

3.1.4 Siirtymien vaikutus tekstin tulkintaan

Levenston ja Sonnenschein (1986: 55) pitävät käännöksen näkökulmaa vääristyneenä, jos se ei ole säilynyt samanlaisena kuin lähdetekstissä – yksiselitteinen yksiselitteisenä, moniselitteinen moniselitteisenä, ja ellei käännös säilytä myös lähdetekstiin kuuluneita näkökulman vaihtoksia. Kaikissa tutkimuksissa näkökulman siirtymiä ei tuomita yhtä suorasanaisesti, mutta kaiken kaikkiaan näkökulman tai kerronnan muodon välittyminen käännökseen nähdään kuitenkin osana käännöksen ekvivalenssia kaunokirjallisen rakenteen tasolla (ks. esim. Valle 1993: 246). Ennen kaikkea käännettäessä tapahtuneiden kerronnan muodon muutosten katsotaan voivan estää lähdetekstin KHD:n funktioiden toteutuminen käännöksessä. Näkökulman siirtyminen kokonaan kertojalle voi johtaa esimerkiksi KHD:in liittyneen ironian, empatian ja monitulkintaisuuden katoamiseen käännöksestä. (May 1994: 106–107; Levenston & Sonnenschein 1986: 55; Rouhiainen 2000: 112; Kuusi 2003: 35, 37; Karppinen 2002: 76.)

Toisinaan näkökulman siirtymä voi johtaa muutokseen henkilökuvassa, diskurssin totuusarvossa tai jopa juonenkulussa. Usein nämä seuraukset punoutuvat yhteen niin, että yksi tuo mukanaan toisen. Silloin, kun KHD luo vaikutelman henkilön mielenliikkeiden välittömästä seuraamisesta, esityksen muuttuminen kertojan diskurssiksi voi johtaa siihen, että tunne pääsystä henkilön tietoisuuteen katoaa, vaikutelma henkilön tunteista laimenee ja lukijan kokemus siitä, että hän seuraa henkilön tunnekuohua läheltä tai jopa osallistuu siihen, vaihtuu ulkoapäin tapahtuvaksi kuvaukseksi (Rouhiainen 2000: 119–121; Kuusi 2003: 33–34; 2006b: 98; ks. myös Bosseaux 2004: 121). Etääntyminen henkilöstä voi puolestaan heikentää vaikutelmaa kertojan empatiasta henkilöä kohtaan ja sitä kautta lukijan kokemaa empatiaa ja samastumista henkilöön.

Se, kenen näkökulmasta henkilön ajatukset tai tunteet esitetään, henkilön itsensä vai kertojan, voi vaikuttaa myös siihen, tuntuuko henkilö olevan itse tietoinen tunteistaan tai ajatuksistaan vai ei, mikä taas muokkaa tekstin pohjalta muotoutuvaa henkilökuvaa. Kun henkilön ekspressiivinen ilmaisu muuttuu kertojan objektiiviseksi toteamukseksi koetusta tunnetilasta, tekstistä ei välttämättä enää käy esille, miten henkilö omat tunteensa kokee ja mitä niistä itse ajattelee. Kuten Cohn (1978) toteaa, mitä suuremmasta esityksestä on kyse, sitä

selvemmin sen välittämät ajatukset ovat verbalisoituja, ja siksi myös tiedostettuja (emt. 139). Kun käänös siirtyy lähdetekstiin nähden askelen epäsuorempaan suuntaan, myös vaikutelma diskurssista henkilön verbalisoimana – ja siksi tiedostamana – heikkenee.

Syntaksin kirjakielistäminen voi johtaa siihen, että kokeva subjekti vaikuttaa käänöksessä lähdetekstiä rauhallisemmalta ja hallitummalta. Samalla vaikutelma henkilön ajatusprosessin välittömästä seuraamisesta katoaa. Ero kertojan ja henkilön diskurssien välillä pienenee, mikä vaikeuttaa KHD:n tunnistamista. (Rouhiainen 2000: 120–121.)

Toisaalta KHD:n muuttuminen KD:ksi voi vaikuttaa lukijan tulkintaan diskurssin sisällön totuusarvosta, ja henkilön mielipiteestä tai harhaluulosta voi paisua kertojan objektiivinen toteamus (Kuusi 2003: 29, 2006b: 94–95; Rivinoja 2004: 142, 150). Myös käsitys tapahtumien kulusta voi muuttua, kuten Valtasen (1989: 70–71) esimerkissä Virginia Woolfin romaanista *To the Lighthouse*. Ote on osa pidempää katkelmaa, jonka näkökulma kuuluu rouva Ramsaylle: siinä kokevan subjektin – johon viitataan persoonapronomilla *she* – mieleen tulee kesken kaiken aikaisemmin käyty keskustelu herra Ramsayn kanssa, joka saa hänet vertailemaan miehensä asennetta elämään omaansa. Suomennoksessa vaikuttaa kuitenkin siltä, kuin keskustelu sijoittuisi henkilön (johon nyt viitataan *rouva Ramsayna, hänen vaimonaan* ja taas *rouva Ramsayna*) nykyhetkeen. Kun näkökulma henkilöviittauksen muutoksen seurauksena siirtyy ensin kertojalle ja sitten – henkilöviittauksen *hänen vaimonsa* myötä – herra Ramsaylle, myös katkelman sisällön ymmärtäminen rouva Ramsayn muistumaksi vaikeutuu.

They had all their little treasures ... And so **she** went down and said to her husband, Why must they grow up and lose it all? Never will they be so happy again. And he was angry. Why take such a gloomy view of life? he said. It is not sensible. For it was odd; and **she** believed it to be true; that with all his gloom and desperation he was happier, more hopeful on the whole, than **she** was (...)

Woolf, To the Lighthouse (Valtanen 1989: 70)

Heillä kaikilla oli pikku aarteensa ... Ja sitten **rouva Ramsay** meni alakertaan ja sanoi miehelleen: - Miksi heidän täytyy kasvaa ja menettää tämä kaikki? He eivät enää koskaan tule olemaan yhtä onnellisia. Ja herra Ramsay oli vihainen. Miksi suhtautua elämään niin synkästi, hän sanoi. Se ei ole järkevää. Oli näet outoa, ja **hänen vaimonsa** uskoi asian niin olevan, että murjottamisestaan ja epätoivostaan huolimatta hän oli kaiken kaikkiaan onnellisempi ja toiveikkaampi kuin **rouva Ramsay** (...)

Kaila (Valtanen 1989: 70–71)

Kittelin (1990: 63) esimerkissä minä-kerronnasta lähdetekstin KHD muuttuu käänöksessä monitulkintaiseksi esitykseksi, joka voisi olla yhtä hyvin kertovan kuin kokevankin minän diskurssia. Samalla kokevan minän varovaisesta epäilystä tulee käänöksessä kertovan minän retrospektiivinen oikeutus entisen,

kokevan minän toiminnalle. Myös Jekutsch (1995: 174) mainitsee havaitsemiensa näkökulman siirtymien selventävän ja yksinkertaistavan päähenkilön motiiveja ja tapahtumien kulkua.

Vaikka yksittäisten kerronnan muodon muutosten vaikutusta tekstin kokonaistulkintaan onkin vaikea arvioida, toteaa Bosseaux (2004: 110, 121), että näkökulmaan tai fokalisaatioon liittyvät muutokset voivat johtaa tekstin luoman yleivaikutelman tai tekstin ”tunnun” muuttumiseen. Erityisesti silloin, kun näkökulman siirtymät ovat toistuvia, ne voivat vaikuttaa merkittävästi tekstin narratologiseen rakenteeseen (Valle 1993: 252). Myös Taivalkoski-Shilov (2010) toteaa, että kun käänöksissä kertojan rooli ja tämän kaikkietävyys vahvistuvat, heikentää se tekstin polyfonisuutta bahtinilaisessa mielessä (emt. 5) – sitä moniäänisyyttä ja näkökulmien kerrostuneisuutta, jonka heiketessä muuttuu myös tekstin narratiivinen rakenne.

3.1.5 Syyt muutoksiin

Syyksi kielellisiin muutoksiin, jotka aiheuttavat ongelmia KHD:n välittymisessä käänöksiin, on ehdotettu kieliopin ja tyylikonventioiden asettamia rajoituksia, kohdekuulttuurin poetiikkaa ja kohdeyleisön odotuksia sekä kääntäjän pyrkimystä selventää tekstiä. Lisäksi KHD:n välittymiseen saattaa vaikuttaa se, onko kääntäjä tietoinen lähdetekstin KHD:sta, kerronnan muodon muuttumisesta käänöksessä ja muutoksen merkityksestä tekstin tulkinnalle.

3.1.5.1 Kielikohtaiset ongelmat

KHD:n kääntämiseen liittyvien ongelmien on ehdotettu johtuvan lähde- ja kohdekielen kieliopin ja tyylikonventioiden välisistä eroista. Levenston ja Sonnenschein (1986: 56) ehdottavat, että olemassaolevien käänösten virheanalyysin lisäksi näkökulmaan liittyviä käänösongelmia voitaisiin ennakoida kontrastiivisen kielentutkimuksen avulla silloin, kun lähde- ja kohdekieli poikkeavat toisistaan jonkin KHD:n tai fokalisaation tuntomerkinä pidetyn kielellisen piirteen suhteen. Ajatus on toiminut kimmokkeena useammalle KHD:n suomentamista tarkastelevalle tutkimukselle (ks. Valtanen 1989; Valle 1993; Rouhiainen 2000; Karppinen 2002; Rivinoja 2004, 2006). Näiden tutkimusten pääpaino on ongelmissa, joita aiheuttaa englannin *he-* ja *she-*pronominien suomentaminen eli kääntäminen kielelle, jossa on vain yksi yksikön kolmannen persoonan pronomini, joka ei ilmaise tarkoitteensa sukua. Kun pronominin suku takaa henkilöviittausten selvyuden lähdetekstissä, mutta ei kohdetekstissä, on jälkimmäisessä turvaututtava muihin keinoihin viittaussuhteiden selventämiseksi. Korvaavat keinot voivat kuitenkin muuttaa alkuperäistä näkökulmaa. Ongelmaa käsitellään nimenomaan KHD:n suomentamiseen liittyvänä kielikohtaisena ja kielten rakenteellisista eroista johtuvana ongelmana. Onkin luontevaa olettaa, että KHD:n käyttö on vapaampaa

kielissä, joissa on englannin tapaan kaksi yksikön kolmannen persoonan pronominia; samanlaisista ongelmista käännoksissä saksasta unkariin (jossa on suomen tavoin vain yksi kolmannen persoonan pronomini) on raportoinut Canisius (1997, Tommolan 2006: 77 mukaan). Toisaalta ero ei kuitenkaan vaikuta KHD:n esiintymiseen alunperin näillä kielillä kirjoitetuissa teksteissä, sillä alunperin suomenkielisessä KHD:ssa henkilöviittauksen selvyyteen liittyvät ongelmat on ratkaistu muilla tavoin (ks. Rivinoja 2006: 122 ja *passim*; Rouhiainen 2000: 116–117). Lisäksi samanlaisia ongelmia esiintyy myös käännoksissä venäjään huolimatta siitä, että venäjässä on englannin tapaan kaksi yksikön kolmannen persoonan pronominia, jotka ilmaisevat tarkoitteensa suvun (Kuusi 2003: 29; 2006b: 97). Yksikön kolmannen persoonan pronominin korvaamisesta aiheutuvat näkökulman siirtymät käännoksissä eivät siis voi olla ainakaan puhtaasti lähde- ja kohdekielten pronominijärjestelmien eroista johtuva ongelma.

Saksasta unkariin tehtyjä käännoksiä tarkastellut Canisius (1997) katsoo KHD:n karsiutumisen käännoksista voivan toisinaan johtua kielten välisten erojen ja kohdekielisten tekstikonventioiden yhteisvaikutuksesta. Silloin, kun kääntäjä joutuu viittaussuhteiden selvyyden vuoksi korvaamaan lähdeteksin persoonapronominin substantiivilla, hän saattaa konventionaalisuuden nimessä myös säilyttää lähdetekstin menneen ajan muodon sen sijaan, että käyttäisi kohdekielisen KHD:n vaatimaa preesensia, sillä toisen KHD:n tuntomerkin (preesensin) säilyttäminen vaikuttaisi oudolta kontekstissa, jossa toisesta (pronomini- viittauksesta) on täytynyt luopua. (Tommolan 2006: 74, 77 mukaan Canisius 1997.) Rivinoja (2006: 131) taas yhdistää kielikohtaiset ongelmat kääntäjien konservatiivisiin asenteisiin puhekielisyttä kohtaan: vaikka yksikön kolmannen persoonan pronominin suomentamiseen liittyviä ongelmia voisi helpottaa *se-* ja *hän-* pronomien vaihtelulla, suomentajat eivät ilmeisesti kuitenkaan halua näin tehdä *se-* pronominin puhekielisyden tähden. (Puhekielisten ilmausten välttämistä ks. myös kohta 3.1.5.2.)

Muiksi mahdollisiksi näkökulman kääntämistä vaikeuttaviksi piirteiksi Levenston ja Sonnenschein (1986: 56–57) ehdottavat näkökulman indikaattorina toimivaa sosiolektistä variaatiota (johon sisältyy myös maantieteellisten murteiden käyttö tekstissä), oikeinkirjoitusta ja muita puhetapaa ilmaisevia graafisia keinoja sekä lähdekielen sanoja, joilla on voimakkaita konnotaatioita, joita niiden kohdekielisillä vastineilla ei ole. KHD:n kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa ei kuitenkaan ainakaan toistaiseksi ole raportoitu näiden piirteiden vaikeuttavan lähdetekstin näkökulman välittymistä käännoksiin.

Kielikohtaisia tekijöitä KHD:n karsiutumisen syyksi ovat ehdottaneet myös May (1994) ja Bosseaux (2004), joista edellisen mukaan ongelmia aiheuttaa englanti kohdekielenä, jälkimmäisen mukaan taas englanti lähdekielenä. Mayn (1994: 89–91) mukaan tietyt venäjän syntaktiset piirteet, ennen kaikkea preesensin ja persoonattomien rakenteiden runsas käyttö, tekevät kielestä erityisen sopivan KHD:n tarpeisiin, mutta toisaalta vaikeuttavat venäjänkielisen KHD:n kääntämistä englantiin, sillä englannissa subjekti ja objekti on erotettava toisistaan ja persoona- ja aikamuoto ilmaistava venäjää selvemmin. Preesensin

käyttö venäjän tapaan KHD:n aikamuotona vaatisi englannin kielen tietoista manipulointia, sillä preesens tai venäjälle tyypilliset kopulan puuttumisesta johtuvat ”ajattomat” ilmaukset kuulostaisivat englannissa oudoilta (emt. 97–98; ks. myös Cravens 2000: 60–63).

Bosseaux (2004: 113–114) taas arvioi kielten välisten rakenteellisten erojen olevan syynä KHD:n vähenemiseen tai heikkenemiseen englannista ranskaan käännettyissä teksteissä. Vaikeudet johtuisivat ennen kaikkea kielten erilaisista temporaalijärjestelmistä: kun englannissa samaa muotoa käytetään sekä kerronnassa että KHD:ssä, ranskassa aikamuoto voi erottaa KHD:n kerronnasta, sillä menneen ajan muodoista *passé simple* esiintyy kerronnassa, kun taas *imparfait* KHD:ssa. Englannissa myös deiktisten elementtien käyttö on joustavampaa kuin ranskassa, jossa suositaan raportoivan, välittävän diskurssin näkökulmaa välitetyn puhujan näkökulman kustannuksella. Deiktisiin aineksiin kohdistuvia muutoksia onkin epäilty yhdeksi syyksi siihen, että ranskannoksissa englannin KHD muuttuu usein epäsuoraksi tai suoraksi esitykseksi. (Ks. myös Taivalkoski-Shilov 2006b: 138–139.)

Kuitenkin sekä Mayn että Bosseaux’n aineistossa KHD on välittynyt toisiin käännöksiin paremmin kuin toisiin, ja nimenomaan käännöksistä uudemmat ovat säilyttäneet lähdetekstin näkökulmarakenteen uskollisemmin. Tulosten perusteella ei siis voida päätellä, että Englanti sopisi KHD:n käyttöön sen paremmin tai huonommin kuin muutkaan kielet. Sen sijaan ne – samoin kuin KHD:n kolmannen persoonan pronominien suomentamista tarkastelevat tutkimukset – viittaavat siihen, että kääntäjän tulisi kiinnittää erityistä huomiota KHD:n tuntomerkkeinä kussakin kielessä toimivien kielellisten piirteiden käsittelyyn ja pyrkiä kompensoimaan kielijärjestelmien eroista aiheutuvat menetykset erottamalla KHD kontekstistaan kullekin kielelle ominaisten keinojen avulla.

Jo se, että KHD:n välittyminen käännöksiin on osoittautunut ongelmalliseksi eri kielipareja tarkastelevissa tutkimuksissa, osoittaa, etteivät ongelmat johdu ainakaan yksinomaan tietyn kielen tai kieliparin erityispiirteistä. Myöskään kaikki KHD:a käännöksissä heikentävät muutokset eivät näytä liittyvän kielten välisiin eroihin: esimerkiksi johtolauseen lisääminen diskurssiin ei ole minkään kohdekielen sinänsä edellyttämä muutos. On siis etsittävä muita syitä siihen, miksi lähdetekstin KHD ei aina välity käännöksiin.

3.1.5.2 Kohdekulttuurin vaikutus

Kohdekulttuurin poeettiset normit ja kohdeyleisön odotukset ovat toinen syy, jonka on usein ehdotettu johtavan KHD:n heikkenemiseen käännöksissä. Kääntäjän ratkaisuja voikin ohjailta hänen käsityksensä siitä, mitä kohdekielen kirjallisessa kulttuurissa pidetään tyyllillisesti hyväksyttävänä. Kohdekulttuurin vaikutusta tutkijat ovat nähneet niin KHD:n yksittäisten tuntomerkkien kuin myös koko kerronnan muodon käsittelyssä (ks. Taivalkoski-Shilov 2010: 4).

Yksittäisiä kielellisiä piirteitä, joiden on ehdotettu karsiutuvan käännöksistä eri kohdekulttuurien vaikutuksesta, ovat puhutulle tai muuten epämuodolliselle kielelle tyypilliset piirteet, ekspressiivinen välimerkitys ja emotionaalinen kielenkäyttö yleensä. Levenston ja Sonnenschein (1986: 51–52) toteavat, että lähde- ja kohdekulttuurien erilaiset kirjalliset normit voivat johtaa epämuodollisen kielenkäytön välttelyyn, vaikka juuri epämuodollisuus toimisi lähdetekstissä henkilön näkökulman indikaattorina. Esimerkkinä he mainitsevan pitkään vallinneen pyrkimyksen pitää hepreankielisen käännöskirjallisuuden kieli ”korkeakirjallisena” – ja siis hepreankieliselle kirjallisuudelle ”sopivana” – minkä seurauksena esimerkiksi Joycen *Dubliners*-romaanin hepreankielisessä käännöksessä alkuperäinen näkökulma on usein kadonnut (emt. 53).

May (1994: 93) arvelee, että KHD:n välittymistä haittaava ekspressiivisten välimerkkien karsiminen käännöksissä venäjistä englantiin johtuu englanninkielisen kirjallisuuden konventioista ja liittyy pyrkimykseen välttää emotionaalista kielenkäyttöä – tendenssiin, joka luonnehtii englanninkielistä kirjallisuutta laajemminkin. Myös toiston karsimisen hän selittää englannin kirjallisilla konventioilla, jotka suosivat leksikaalista ja syntaktista vaihtelua (May 1994: 112, 18).

Rouhiainen (2000: 124) olettaa, että KHD:lle tyypillisten puhutun kielen piirteiden välttelyssä on kyse suomentajien oletuksesta, ettei kohdeyleisö hyväksyisi puhutun kielen rakenteita kirjoitetussa kielessä ja näkisi ne tyyllivirheinä – eikä välttämättä edes kirjailijan, vaan mahdollisesti nimenomaan kääntäjän virheinä. Erityisesti toiston karsimisen hän arvelee voivan hänen aineistossaan johtua myös arvostelusta, jota lähdetekstin kirjoittajan tyyliin on kohdistettu. Toiseksi syyksi hän ehdottaa kääntäjän pyrkimystä pitää teksti riittävän lyhyenä. (Emt. 121.) Kittel (1990: 58–59) taas on ehdottanut syyksi KHD:a heikentäviin muutoksiin pyrkimystä tyyllilliseen vaihteluun.

Syyksi KHD:n kääntämisen ongelmiin on epäilty myös kohdekulttuurin suhtautumista pikemminkin KHD:iin sinänsä kuin sen yksittäisiin kielellisiin tuntomerkkeihin. Kittel (1990: 60, 65) pitää KHD:n muuttumista KD:ksi Charles Brockden Brownin teoksen *Edgar Huntly* (1799) saksannoksessa vuodelta 1857 kääntäjän mukautumisena kohdekulttuurissa vallitseviin kielellisiin ja kirjallisiin käytäntöihin, ja olettaa kääntäjän noudattaneen aikansa kohdekulttuurin konventioita korvatessaan KHD:n totunnaisemmilla esitysmuodoilla sen sijaan, että olisi jäljitellyt Brownin vierasta kerrontatekniikkaa kohdekielellä. May (1994: 90, 107) taas arvelee KHD:n kärsivän käännöksissä venäjistä englantiin ennen kaikkea siksi, ettei englanninkielinen tutkimus pitkään kiinnittänyt KHD:iin riittävää huomiota ja näin aliarvioi sen merkitystä. Tämä asennoituminen on Mayn mukaan vaikuttanut kääntäjiin, jotka ovat taipuvaisia pysyttämään turvallisiksi koettujen muotojen puitteissa ja välttelevät siksi kerronnan muotoa, jonka käyttöön kohdekielinen kirjallinen kulttuuri ei rohkaise.

Mayn näkemystä englanninkielisen kulttuurin KHD-kielteisyydestä ei kuitenkaan tue se, että KHD:a on esiintynyt alunperin englanniksi kirjoitetussa kirjallisuudessa jo pitkään, ainakin 1700-luvulta alkaen – siitä huolimatta, ettei

englanninkielinen tutkimus muotoon huomiota kiinnittänytkään. Toisaalta englanninkielisen KHD:n kääntämistä tarkastelevat tutkimukset (ks. esim. Kittel 1990; Rouhiainen 2000; Bosseaux 2004; Kuusi 2003; Rivinoja 2004) ovat osoittaneet, ettei lähdetekstin KHD aina välity englannista muillekaan kielille – ei edes venäjään, jota May (1994: 89, 91) pitää KHD:n käyttöön erityisen soveliaana niin kielen kuin kulttuurinkin puolesta. Samoin saksassa kirjallisia esikuvia KHD:n käytölle on ollut jo *Edgar Huntlyn* vuoden 1857 saksannoksen ilmestyessä, esimerkiksi Goethen teoksissa. KHD:n esiintymistä eri maiden kirjallisissa kulttuureissa ei ole systemaattisesti vertailtu (esiintymistiheydestä puhumattakaan; KHD-esiintymien laskemisen ongelmista ks. kohta 4.1.2), mutta kuten kohdasta 2.5 käy ilmi, ainakin englannin-, venäjän- ja suomenkieliseen kirjallisuuteen se on vakiintunut jo 1800-luvulla, joten vastaavan esitysmuodon puuttuminen kohdekulttuurista ei selitä ainakaan tämän väitöskirjan aineistossa havaittavaa KHD:n karsiutumista käännöksistä.

Myös kohdekulttuurin historiallisella kehityksellä on arveltu olevan vaikutusta KHD:n kääntämiseen niin, että KHD välittyisi ajallisesti myöhempisiin käännöksiin varhaisempia käännöksiä paremmin (Levenston & Sonnenschein 1986: 52; Bosseaux 2004: 114–115, 121; Kurt 2003: 504⁴⁸; Kuusi 2003: 38; Vykoupil 1995: 216, 220). Lähdetekstin näkökulmarakenteen katsotaan välittyneen esimerkiksi Pevearin ja Volokhonskyn uusiin englanninkielisiin Dostojevski-käännöksiin huomattavasti aikaisempia käännöksiä paremmin (Jones 1990/1997: xix; May 1994: 52–54; Venuti 1998: 312). Toisaalta myös päinvastaisia tutkimustuloksia on saatu. Taivalkoski-Shilovin (2006b) nimenomaan KHD:n kääntämisen historiallista kehitystä tarkasteleva artikkeli osoittaa, etteivät uudemmat käännökset välttämättä säilytä lähdetekstin näkökulmaa vanhempia käännöksiä paremmin (emt. 148); myös Kullman (1992: 332) mainitsee, että taipumus selittää lähdetekstin tulkinnanvaraisuuksia oli selvä vielä uusimmissa tarkastelluissa käännöksissä. Luonnollisesti kyse voi olla siitä, kuinka tuoreita analysoidut uudemmat käännökset ovat. Taivalkoski-Shilovin tarkastelemat uudet käännökset vuosilta 1951, 1955 ja 1964 voivat antaa erilaisen kuvan käännösten kehityksestä kuin esimerkiksi 1990- tai 2000-luvun käännökset (Taivalkoski-Shilov 2006b: 152); myös Kullmanin (1992) aineisto koostuu vain vuoteen 1930 mennessä tehdyistä käännöksistä. Taivalkoski-Shilov (2006b: 152–153) kuitenkin päättelee, ettei KHD:n väheneminen käännöksissä voi johtua kohdekulttuurin poetiikasta, sillä kääntäjät näyttävät välttelevän KHD:a riippumatta siitä, kuinka yleistä se on kohdekielisessä kirjallisuudessa käännöksen tekoajankohtana.

Ei kuitenkaan ole selvää, että alun perin kohdekielellä kirjoitettua kirjallisuutta koskevat poeettiset normit olisivat suoraan sovellettavissa

⁴⁸ Kurt (2003) ei kuitenkaan katso ranskasta venäjään tehtyjen käännösten evoluution johtuvan muutoksista vastaanottavassa kulttuurissa sinänsä, vaan kääntäjien parantuneesta lähdekielen hallinnasta, jonka ansiosta ranskan *conditionnel-futur du passé* on tulkittu uudemmissa käännöksissä temporaalisena, ei enää varhaisempien käännösten tapaan virheellisesti modaalisen rakenteena (emt. 504).

käännettyyn kirjallisuuteen. Se, että KHD:n kääntämisen ongelmissa on nähty kohdekulttuurin vaikutusta kohdekielen, -kulttuurin ja käännöksen ajankohdan vaihdelta, saattaa kertoa siitä, ettei kyse ole yksittäisen kohdekulttuurin poetiikasta, vaan käännöskirjallisuuteen yleensä kohdistuvista odotuksista ja asenteista. Rouhiainen (2000) päätyykin ehdottamaan syyksi KHD:n heikkenemiseen käännöksissä lukijoiden erilaisia odotuksia käännettyä ja alunperin kohdekielellä kirjoitettua kirjallisuutta kohtaan – tai kääntäjän oletuksia lukijoiden odotuksista (emt. 124 – vrt. Schiavin *käännöksen sisäislukija*). Kääntäjän kielelliset valinnat voivat paljastaa kääntäjän omaksumat ja noudattamat, kohdekulttuurista kumpuavat asenteet tiettyä lähdetekstiä kohtaan, tai käännettyä kirjallisuutta kohtaan yleensä (Lefevere 1992: 91). Vaikuttaa siltä, että usein kohdekulttuurin käännöksiin kohdistamat poettiset odotukset laahaavat ajallisesti jäljessä siitä poetiikasta, jota alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin sovelletaan. Kulttuureilla on ikään kuin eräänlaiset kaksoisstandardit toisaalta omaa, toisaalta käännettyä kirjallisuutta kohtaan. (Lefevere 1998: 53.) Tätä käsitystä tukee myös Touryn (1995: 271–272; Even-Zohar 1978) käsitys käännösten marginaalisesta asemasta kulttuuristen järjestelmien sisällä, minkä johdosta konservatiivisuus on niille tyypillistä. Vanderauwera (1985: 85–86) toteaaakin, että käännös voi olla narratiivina selvästi lähdetekstiään konventionaalisempi, vaikka kohdekulttuurin kirjallisuudessa olisikin malleja lähdetekstin kaltaisille uudemmille ja kokeellisemmille muodoille. Muutosten syynä ovat siis kääntäjien oletukset siitä, kuinka paljon outoutta kohdeyleisö käännökseltä odottaa ja hyväksyy (emt. 115–117). Kaksoisstandardit voivat toki vaikuttaa toisinkin päin: on tapauksia, joissa kohdekieliseen kirjallisuuteen pyritään tuomaan käännösinä markkinoitujen ”lumekäännösten” kautta innovaatioita, joita alun perin kohdekielellä kirjoitetuilta teksteiltä ei hyväksyttäisi (Toury 1984: 83). KHD:n kääntämisessä vallitseva tendenssi näyttää kuitenkin olevan käännöksen muokkaaminen alun perin kohdekielellä kirjoitettua kirjallisuutta tiukemmilla – tai konventionaalisemmilla – ehdoilla.

3.1.5.3 Tekstin selventäminen ja tulkinta

Monet KHD:n välittymistä vaikeuttavat muutokset näyttävät liittyvän tekstin selventämiseen. Kääntäjän pyrkimystä selventää tekstiä ja helpottaa lukijan tulkintatehtävää onkin ehdotettu yhdeksi syyksi KHD:n kääntämisen ongelmiin.

Esimerkiksi johtolauseen, kognitioverbin tai muun vastaavan elementin lisääminen KHD:n yhteyteen kertoo kääntäjän pyrkimyksestä osoittaa selvästi – mahdollisesti samalla kohdekulttuurin aikalaiskäytäntöä noudattaen – että esitys välittää henkilön puhetta tai ajatuksia (Kittel 1992: 344; 1990: 58–59; Kullman 1992: 331–332; Kuusi 2003: 33–34). Osoittaessaan selvästi diskurssin luonteen puhuttuna tai ajateltuna (sekä sen lähteen, jos johtolause viittaa ajattelevaan tai puhuvaan subjektiin riittävän eksplisiittisesti) johtolauseen lisäys vähentää kyllä tekstin monitulkintaisuutta, mutta vaikeuttaa samalla kohdetekstin KHD-

tulkintaa. Samoin KHD:n korvaaminen HD:lla lainausmerkkeineen ja johtolauseineen voi kertoa kääntäjän pyrkimyksestä varmistaa, että lukija osaa tulkita esityksen tietyn henkilön puheeksi tai ajatukseksi – tai yksinkertaisesti siitä, että tämä on itse tulkinnut esityksen kuuluvan henkilölle (ks. Kullman 1992: 327–328). Myös englannin yksikön kolmannen persoonan pronomien korvaaminen suomennoksissa esimerkiksi erisnimillä on esimerkki tekstin selventämisestä. Koska suomen *hän*-pronomini ei ilmaise tarkoitteensa sukua, se on luonteeltaan englanninkielisiä vastineitaan monitulkintaisempi, ja sen korvaaminen erisnimellä tai muulla eksplisiittisellä viittausmuodolla johtuukin mitä ilmeisimmin kääntäjän pyrkimyksestä selventää henkilöviittausta.

Mayn (1994: 116–117) mukaan kääntäjät ovat yleensäkin taipuvaisia selittämään ja neutraloimaan lähdetekstin epäselvyyksiä eivätkä luota lukijan kykyyn tulkita tekstin poisjättöjä tai odottaa, että monitulkintaiseksi jätetty kohta selviää myöhemmin tekstissä. KHD:a kääntäessään he pyrkivät erottamaan kertojan ja henkilön yhteenpunoituneet äänet toisistaan ja vähentämään näin esityksen monitulkintaisuutta (May 1994: 90, 114; Jekutsch 1995: 174–176). Taivalkoski-Shilov (2006b: 141; 2010: 4) ehdottaakin, että kääntäjien pyrkimys avata tekstin tulkinnanvaraisuuksia saattaa liittyä Blum-Kulkan (1986: 21) eksplisiittistämishypoteesiin, jonka mukaan käännökset yleensä ovat lähdetekstejään eksplisiittisempiä. Palaan tähän tarkemmin kohdassa 3.3.3.

Pyrkimys tekstin selventämiseen on väistämättä sidoksissa kääntäjän omaan tulkintaan diskurssin sisällöstä. Kuten Kittel (1990) toteaa, kääntäjän ei välttämättä tarvitse tunnistaa KHD:a kerronnan muotona ymmärtääkseen, kenen näkökulmasta kulloinkin on kyse ja pystyäkseen yhdistämään muodollisesti ristiriitaiset kielelliset signaalit oikeaan henkilöön (emt. 58). Lähdetekstin KHD:n välittyminen käännökseen yksiselitteisenä epäsuorana esityksenä dokumentoikin kääntäjän tulkinneen diskurssin henkilön puheeksi tai ajatuksiksi. Näin kääntäjä viittaussuhteita tarkentaessaan ja monitulkintaisuuksia avatessaan paljastaa oman tulkintansa niistä. Vaikka kääntäjän, kuten muidenkin lukijoiden, tulkintaa on vaikea todentaa tutkimuksen keinoin, erityisesti, kun käänнос on vanha eikä kääntäjä eksplisiittisesti kommentoi ratkaisujaan esipuheessa tai kääntäjän huomautuksissa, tarjoavat käännökset itse avaimen kääntäjien tulkinnan tarkasteluun, sillä käänнос sisältää aina tulkinnan lähdetekstistä – vaikka se ei harkittu tai yhtenäinen olisikaan. (Kittel 1990: 57–59, 1992: 342–343.)

3.1.5.4 Tietoisuus

Useissa KHD:n kääntämistä tarkastelevissa tutkimuksissa kerronnan muodon muutoksia lähestytään kääntäjien tietoisina valintoina. Esimerkiksi Taivalkoski-Shilov (2006b: 153) olettaa kääntäjien pitäneen tekstuaalista konventionaalisuutta kaunokirjallisia arvoja tärkeämpänä. Karppinen (2002: 69) arvioi henkilöviittauksia selventävien muutosten perusteella kääntäjien pitävän henkilöviittausten selkeyttä lähdetekstin näkökulman säilyttämistä tärkeämpänä.

Valtasen (1989: 81) mukaan näkökulman siirtymät saattavat johtua kääntäjien välinpitämättömyydestä käännöksen näkökulmarakennetta kohtaan. Samanlainen oletus näkökulmarakenteen tietoisesta muokkaamisesta tai ”uhraamisesta” muiden päämäärien hyväksi tuntuu liittyvän Mayn (1994: 114–115) väitteeseen, jonka mukaan kääntäjät eivät halua ottaa vastuuta epäluotettavien henkilöiden tai kertojien sanoista ja kilpailevat tekstin äänien kanssa, muuttaen samalla tekstin eri agenttien välisiä valtasuhteita.

KHD:n heikkeneminen käännöksessä ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että kääntäjä olisi tehnyt tietoisin valinnan esimerkiksi kohdekielen poeettisten normien ja lähdetekstin näkökulman säilyttämisen välillä. Kaikki KHD:n kääntämisen ongelmiin ehdotetut selitykset – lähde- ja kohdekielen väliset erot, kohdekulttuurin poetiikka ja kohdeyleisön odotukset, kääntäjän pyrkimys selventää tekstiä ja hänen oma tulkintansa diskurssin sisällöstä – saattavat ohjata käännöksen pintarakenteen muotoutumista ilman, että kääntäjä on tietoinen muutosten vaikutuksesta tekstin näkökulmaan. Vaikka tekstin kielelliseen rakenteeseen tehdyt muutokset paljastaisivatkin, kenet tekstin agenteista kääntäjä on ymmärtänyt diskurssin lähteeksi, niiden perusteella ei kuitenkaan voi yleensä päätellä, onko kääntäjä ollut tietoinen muutosten vaikutuksesta siihen, kuinka kerronnan muoto ja edelleen sen funktiot käännökseen välittyvät (Kuusi 2003: 37–38; ks. myös Kittel 1990: 59–60; 63–64; 1992: 347).

Päinvastoin tuntuu luonteelta olettaa, etteivät kääntäjät tieteen tahtoon muuta tekstin näkökulmarakennetta etenkään, jos he ovat tietoisia tietyn näkökulman funktioista tekstissä. Tietoisuuden puute sen sijaan luo otollisen lähtökohdan kerronnan muodon muutoksille. Rouhiainen (2000: 122–123) toteaa, että KHD:n tuntomerkinä toimiva epämuodollinen ja puhekielinen sanasto saattaa karsiutua käännöksistä semanttisesti tyhjänä elementtinä, ellei kääntäjä tunnista sitä näkökulman indikaattoriksi. Myös Vykoupil (1995: 219) katsoo, että eräs syy KHD:n ja sen lähitekniikoiden vaihtelun karsiutumiseen käännöksistä on voinut olla niiden tuntomerkkien ymmärtäminen tyylillisiksi tai kieliopillisiksi virheiksi. Samoin olosuhteista johtuvat tulkintavirheet – kiireisen lukutavan tai yleensä huonojen työolosuhteiden aiheuttamat väärinymmärrykset, joita on myös esitetty selitykseksi KHD:n karsiutumiseen käännöksistä (Kittel 1990: 64) – ovat todennäköisempiä, jos kääntäjä ei huomaa kielellisten yksityiskohtien merkitystä tekstin näkökulmalle.

3.2 Kääntämisen universaalit

Käännöstutkimuksessa on alustavasti ehdotettu, että käännöksiä yleensä, kieliparista ja käännössuunnasta riippumatta, luonnehtivat tietyt nimenomaan käännöksille tyypilliset piirteet. Tällaiset *kääntämisen universaalit* eivät siis johdu tietyn lähde- ja kohdekielen välisistä eroista – oli sitten kyse kielestä sinänsä tai lähde- ja kohdekulttuurin kirjallisista konventioista – vaan luonnehtivat kaikkea kääntämistä tai käännöksiä yleensä. Baker (1993: 243)

määritteleekin kääntämisen universaalit ”piirteiksi (...), jotka eivät aiheudu tiettyjen kielijärjestelmien vaikutuksesta”. Tutkituimpia käännösuniversaaleiksi ehdotettuja piirteitä ovat eksplisiittistäminen, normaalistaminen (standardisaatio), yksinkertaistaminen ja interferenssi. (Laviosa 2009: 306–309; ks. myös Laviosa-Braithwaite 1998: 288–291 ja Shuttleworth & Cowie 1997: 193–194.)

Kääntämisen universaaleissa on siis kyse käännöksissä havaituista säännönmukaisuuksista. Kuten Toury (2004) korostaa, säännönmukaisuus sinänsä ei kuitenkaan vielä riitä: kyse on nimenomaan sellaisista säännönmukaisuuksista, joiden oletetaan johtuvan käännösprosessista itsestään (emt. 19). Säännönmukaisuudet, jotka johtuvat lähde- ja kohdekielten välisistä syntaktisista tai semanttisista eroista, eivät ole kääntämisen universaaleja, sillä ne ovat pakollisia sikäli, että ilman niitä kohdeteksti olisi epäkieliopillinen. Tällaiset pakolliset, kieliparisidonnaiset säännönmukaisuudet ovat symmetrisiä siinä mielessä, että toiseen käännösuuntaan tapahtuvaa muutosta (esimerkiksi eksplisiittistämistä) vastaa päinvastaiseen suuntaan tapahtuva vastakkainen muutos (implisiittistäminen). Kääntämisestä sinänsä johtuvat muutokset taas ovat epäsymmetrisiä: kääntämisestä sinänsä johtuvan eksplisiittistämisen pitäisi luonnehtia käännöksiä molempiin käännösuuntiin. (Ks. Klaudy 2009: 107; Pym 2005.) Samoin kääntämisen universaalien käsite on erotettava *normeista*, jotka säätelevät kääntämistä tietyssä sosiokulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa (Baker 1993: 246). Kääntämisen universaaleissa ja normeissa onkin kyse eri tason ilmiöistä. Kuten Toury (2004: 18) toteaa, minkä tahansa säännönmukaisuuden yksittäinen esiintymä on itsessään, lähietäisyydeltä tarkasteltuna, aina normin ohjailema tai idiosynkraattinen, vaikka se myöhemmin osoittautuisikin jonkin korkeammalla tasolla havaittavan (universaalien) ilmentymäksi.

Kääntämisen universaalit voidaan rinnastaa Touryn (1995) peräänkuuluttamiin *probabilistisiin lakeihin*, joiden muodostamista Toury pitää empiirisen tutkimuksen päätehtävänä. Toury kuvaa nämä lait muodossa ”Jos X, niin sitä suurempi/pienempi todennäköisyys, että Y”, jolloin X viittaa edellytyksenä olevaan tekijään ja Y havaittuun käyttäytymiseen (emt. 265). Mahdolliset kääntämisen universaalit ovat tämä ”havaittu käyttäytyminen”, kun taas X on jotain toistaiseksi määrittelemätöntä, mikä liittyy kääntämiseen sinänsä (Halverson 2003: 229–230). Tällaisiksi probabilistisiksi laeiksi Toury ehdottaa toisaalta kasvavan standardisaation lakia, toisaalta interferenssiä. Laeista ensimmäisen eli standardisaation vaikutuksesta käännöksistä tulee lähdetekstejään totunnaisempia, yksinkertaisempia, yksiselitteisempiä, jopa latteampia. Tämä johtuu siitä, että lähdetekstin *teksteemit* eli käyttökontekstistaan erityismerkityksen saavat merkit korvataan käännöksissä kohdekielen *repertoreemeilla*, institutionaalisen merkkirepertuaarin kodifoiduilla edustajilla. Lähdetekstin erityiset tekstuaaliset suhteet korvataan kohdetekstissä konventionaalisilla suhteilla tai jätetään siitä kokonaan pois: erityinen korvataan totunnaisella, uusi jo olemassa olevalla. Laeista toinen, interferenssi, näkyy lähdetekstin kielellisen pintarakenteen vaikutuksena

käännökseen. Interferenssi on negatiivista, kun käännöksen tekstuaalinen asu poikkeaa kohdekielen normaalikäytännöstä, ja positiivista, kun se ei poikkea. Jälkimmäisessä tapauksessa interferenssi on kohdelukijan kannalta näkymätöntä, mutta silti käännöksessä läsnä. (Tourey 1995: 267–273, 275; ks. myös Pym 2008: 314–315).

Molempien lakien toiminta riippuu muun muassa sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä. Mitä heikompi asema lähdekielellä, -kulttuurilla tai käännöksillä yleensä kohdekulttuurissa on, sitä voimakkaammin vaikuttaa standardisaation laki. Kun taas lähdekieli ja -kulttuuri ovat arvovaltaisia ja arvostettuja, sietää kohdekulttuuri interferenssiä paremmin, jolloin se on voimakkaampaa. Muita mahdollisia lakien toimintaan vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi kääntäjän ikä, kielitaito ja kokemus. (Tourey 1995: 270–271, 278; ks. myös Pym 2008: 320–322.) Vaikka näissä kahdessa laissa näyttäisikin siis kielen tasolla olevan kyse lähes vastakkaisista tendensseistä, ei niiden välillä ole ristiriitaa: tietyssä sosiaalisessa ja kulttuurisessa tilanteessa standardisaatio vaikuttaa vahvempana, tietyissä tilanteissa taas interferenssi (Pym 2008: 321).

Chesterman (2004) jakaa kääntämisen universaalien tutkimuksen kahteen päälinjaan. Niistä toinen tutkii käännösuniversaaleiksi ehdotettuja piirteitä vertailemalla käännöksiä lähdeteksteihinsä, jolloin niitä tarkastellaan siirtymänä tai muutoksina suhteessa lähdetekstiin, toinen taas vertailemalla niitä alunperin kohdekielellä kirjoitettuihin saman tekstilajin teksteihin, jolloin ne ymmärretään poikkeamina kohdekielen konventioista. Edellisiä Chesterman nimittää S-universaaleiksi (*S* kuten *source*), jälkimmäisiä T-universaaleiksi (*T* kuten *target*). (Emt. 39–40.) Se, kummasta universaalityypistä tutkimuksessa on kyse, määrittää niin aineiston kuin metodinkin. Rinnakkaiscorpusten (*parallel corpora*) eli käännöksistä ja niiden lähdeteksteistä koottujen corpusten avulla voidaan tutkia nimenomaan sellaisia käännettyihin teksteihin liittyviä piirteitä, jotka erottavat käännökset lähdeteksteistään, kun taas verrannollisia korpuksia (*comparable corpora*) – eli käännöksistä ja alunperin kohdekielellä kirjoitetuista teksteistä koostettuja korpuksia – tutkimalla voidaan löytää piirteitä, jotka erottavat käännöskielen alkuperäiskielestä. (Ks. Baker 1993, 1995.)

Erityyppiset korpuksot sopivat siis erilaisten tutkimuskysymysten selvittämiseen. Øverås (1998) ja Pápain (2004) mukaan kääntämisen universaalien tutkimus rinnakkaiscorpusten avulla, suhteessa lähdetekstiin, paljastaa jotain käännösprosessista, kun taas verrannollisen korpuksen avulla tapahtuva vertailu alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin kertoo, millaisia käännökset ovat *tuotteina* (Øverås 1998: 586; Pápai 2004: 145, 148). Kääntämisessä prosessina on siis kyse siitä, mitä tekstille *tapahtuu* matkalla lähdetekstistä kohdetekstiin, käännöksessä tuotteena taas siitä, millaisia käännettyt tekstit *ovat* suhteessa ei-käännettyihin teksteihin. Chestermanin S- ja T-universaaleihin suhteutettuna jako prosessiin ja tuotteeseen merkitsisi, että S-universaalit, jotka havaitaan verrattaessa käännöstä lähdetekstiin, kertoisivat käännösprosessista, ja T-universaalit, jotka paljastuvat, kun käännöksiä verrataan alkuperäisteksteihin, käännöksistä tuotteina. On kuitenkin kyseenalaista, voidaanko tällaista rinnastusta erityyppisten corpusten ja toisaalta

käännösprosessin ja käännöstuotteen välille tehdä. Käännösten vertailu niin lähdeteksteihin kuin verrannollisiin alkuperäisteksteihinkin voi kertoa jotain käännöksestä tuotteena: sen, että se eroaa tiettyjen piirteiden suhteen joko lähdetekstistä tai alkuperäisteksteistä (se voi olla esimerkiksi eksplisiittisempi kuin lähdeteksti tai eksplisiittisempi kuin verrannolliset alkuperäistekstit). Kuitenkaan vertailu sen paremmin lähde- kuin alkuperäisteksteihinkään ei suoraan kerro mitään kääntämisestä prosessina, sillä vertailun paljastamat piirteet ilmenevät nimenomaan käännöstuotteen piirteinä: erot suhteessa niin lähde- kuin kohdeteksteihinkin havaitaan tekstuaalisina piirteinä, jotka luonnehtivat käännöstä tuotteena. Voimme kuitenkin olettaa, että käännöksen piirteet – oli kyse sitten eroista suhteessa lähdetekstiin tai verrannollisiin alkuperäisteksteihin – ovat seurausta käännösprosessista, jostain, mitä on tapahtunut käännettäessä (ks. esim. Halversonin kognitiivinen selitys kohdassa 3.2.5).

Vertailu lähdeteksteihin kertoo käännössiirtymistä, muutoksista suhteessa lähdetekstiin, kun taas vertailu alkuperäisteksteihin voi paljastaa poikkeamia suhteessa vallitseviin kohdekielisiin käytäntöihin tai keskiarvoihin. Suomenkielisessä tutkimuksessa voitaisiinkin viitata universaalityypppeihin *siirtyminä* suhteessa lähdetekstiin ja *poikkeamina* suhteessa kohdekielen käytäntöihin mieluummin kuin englantilaisittain *S(ource)*- ja *T(arget)*-universaaleina.

Vaikka tässä tutkimuksessa keskitynkin eksplisiittistämiseen ja normalistamiseen nimenomaan siirtyminä suhteessa lähdetekstiin, pyrin seuraavissa kääntämisen universaaleja käsittelevissä alaluvuissa tarkastelemaan käännösuniversaali ehdokkaita tasapuolisesti niin suhteessa lähde- kuin alkuperäisteksteihinkin. Näiden kahden erottaminen toisistaan on olennaista, sillä tietty säännönmukaisuus saattaa ilmetä käännöksissä suhteessa vain jompaankumpaan, lähde- tai alkuperäisteksteihin; palaan tähän kohdassa 3.2.4.

Ajatus kääntämisessä vaikuttavista yleisistä lainalaisuuksista – kuten myös yksittäiset ehdokkaat kääntämisen universaaleiksi – on toistaiseksi pikemminkin hypoteesi kuin käännöstieteessä yleisesti hyväksytty tosiasia. Yksittäisten universaalihypoteesien todentamisen ajatellaan vaativan edelleen laajoja empiirisiä tutkimuksia tuekseen. Baker (1996) kuitenkin toteaa, että vaikka tämänhetkiset oletuksemme siitä, mitkä nimenomaiset piirteet luonnehtivat kääntämistä ja käännöksiä yleensä, osoittautuisivat vääriksi, on käännetyllä tekstillä silti oma luonteensa, joka poikkeaa muista teksteistä. Se, mihin tarkoitukseen ja missä kontekstissa kieltä käytetään, jättää aina jälkensä kieleen. Siksi myös käännösprosessin luonne ja siihen liittyvät paineet jättävät väistämättä jälkensä käännökseen. (Emt. 177.)

Sen lisäksi, ettei kääntämisen universaalien olemassaoloa ole vielä vahvistettu, myöskään niiden tutkimuksessa käytetty terminologia ei ole vakiintunutta. Kääntämisen *universaalien*, probabilististen *lakien* ja yksinkertaisesti *säännönmukaisuuksien* (Chesterman 2008: 367) lisäksi ilmiöön on viitattu esimerkiksi *kääntämisen* tai *käännösten piirteinä* (*features of translation*) (Olohan 2004: 90–92) sekä – yksittäisten universaali ehdokkaiden tapauksessa – *hypoteeseina* kääntämisessä yleisesti vaikuttavista tendensseistä,

esimerkkinä Blum-Kulkan (1986) *eksplisiittämishypoteesi* (ks. tarkemmin kohta 3.2.1). Toistaiseksi kaikki käänösuniversaaliehdokkaat ovatkin vasta hypoteeseja, jotka perustuvat tiettyihin tutkimuksissa havaittuihin tendensseihin. Olohan (2004) viittaaakin niihin *käännösten piirteinä* – ei siis käännösten *universaaleina* piirteinä – juuri siksi, ettei tutkimuksen tässä vaiheessa voida vielä sanoa, ovatko tutkitut piirteet universaaleja vai eivät (emt. 92). Toury taas (2004) puhuu mieluummin *laeista* kuin *universaaleista*, sillä laeista puhuttaessa poikkeamat voidaan selittää toisen, toisella tasolla toimivan lain avulla (emt. 28–29). Kritiikistä huolimatta käytän tässä tutkimuksessa nimitystä *kääntämisen universaali* tai *käänösuniversaali* ennen kaikkea siksi, että se on tämänhetkisessä käänöstieteellisessä tutkimuksessa terminä tunnettu ja pitkälle vakiintunut. Piirteiden *universaalius* ei viittaa tässä yhteydessä absoluuttiseen universaaliuteen, vaan ilmiön luonteeseen yksilöllisen, kielipari- ja käänössuuntakohtaisen ja tiettyyn historialliseen ajanjaksoon sidotun vaihtelun ylittävänä tendenssinä. Kyse on siis ”yleisestä tendenssioletuksesta” pikemmin kuin ajallisesti ja paikallisesti kaikenkattavasta totuudesta (ks. Jantunen 2004: 51) – ei siis väistämättömistä muutoksista, vaan tiettyjen tendenssien todennäköisyydestä. On totta, että ilmiöön viittaaminen esimerkiksi *käännösten piirteinä* saattaisi säästää universaaliudesta puhumiseen liittyvältä väärintulkinnan vaaralta. *Kääntämisen universaali* on kuitenkin tällä hetkellä ehdotetuista termeistä yleisin ja tunnetuin; nimenomaan *universaaleina* ilmiöön viitataan esimerkiksi *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* – hakuteoksessa (1998, 2009). Kääntämisen universaaleista puhuttaessa lukija tietää yleensä heti, mihin viitataan.

Kääntämisen universaalien hypoteesistatuksesta huolimatta ajatus kaikkeen kääntämiseen liittyvistä piirteistä on herättänyt käänöstieteessä aktiivista keskustelua ja toiminut kimmokkeena monelle ansiokkaalle tutkimukselle. Kuten Chesterman (2008: 367) toteaa, kääntämisen universaalien tutkimuksessa on pohjimmiltaan kyse yleistysten tekemisestä: tarkoituksena on tehdä yleistyksiä sellaisista käännösten piirteistä, jotka näyttävät olevan laajalle levinneitä kielestä, tekstityypistä ja kulttuurista riippumatta. Yleisten lainalaisuuksien etsiminen taas on kaikkea tieteellistä tutkimusta yhdistävä pyrkimys, jota ilman mikä tahansa tieteenala näivetty (Chesterman 2004: 33). Touryn (2004) mukaan käänösuniversaalien käsite onkin toistaiseksi toimivin käänöstieteellinen työkalu, jonka avulla tutkimuksessa voidaan nousta yksilöllisten ja normien säätelemien ratkaisujen yläpuolelle (emt. 29). Olennaista on kuitenkin se, millä tasolla käänösuniversaaleja etsitään. Havainto, että käännettäessä tapahtuu siirtymiä, kuuluu pikemminkin kääntämisen määritelmään ja on siis liian yleisellä tasolla ollakseen tutkimuksen kannalta kiinnostava ehdokas kääntämisen universaaliksi. Liian yleisellä tasolla on myös havainto, että osa näistä siirtymistä on tietynyyppisiä, esimerkiksi eksplisiittistäviä. Tietynlaisten – vaikkapa eksplisiittistävien – siirtymien tarkastelu kääntämisen universaaleina ei voi myöskään tarkoittaa, että niiden vastakohta, implisiittistäminen, rajattaisiin kääntämisen ulkopuolelle; muutenhan siirtymien eksplisiittistävästä luonteesta tulisi osa kääntämisen määritelmää. On ilmeistä, että vaihtoehtoisten

toimintamallien muodostamista vastakohtapareista – kuten eksplisiittistamisestä ja implisiittistämistä – molempia esiintyy käännoksissä. On kuitenkin todennäköistä, että jokaisesta vastakohtaparista toinen on tyypillisempi tai todennäköisempi kuin toinen, ja tunnusmerkittömän ja tunnusmerkillisen vaihtoehdon erottaminen toisistaan onkin tutkimuksen keskeisiä tehtäviä. (Emt. 20–24.)

Ajatusta kääntämisen universaaleista on vastustanut ainakin House (2008), jonka mukaan minkään kääntämiseen sinänsä liittyvän universaalien olemassaolo ei ole todennäköistä, sillä kääntäminen on kieleen sidottu prosessi, jossa vaikuttavat samat universaalit kuin kielessä yleensä. Se, mikä kääntämisessä on käännössiirtoä, on Housen mukaan väistämättä sidoksissa tiettyyn kielipariin, käännösuuntaan, genreen ja historialliseen tilanteeseen. (Emt. 11–12.) Housen näkemys kääntämisen universaalien mahdollisuudesta poikkeaa siis radikaalisti yllä käsitellystä käännösuniversaalitutkimuksesta. Näkemyseroissa saattaa kuitenkin olla pohjimmiltaan kyse määritelmäeroista. House rinnastaa kääntämisen universaalit kielen universaaleihin, mitä valtaosa kääntämisen universaalien tutkijoista ei tee, mikä näkyy jo kiistassa siitä, pitäisikö kääntämisen säännönmukaisuuksia yleensä edes kutsua universaaleiksi. Lisäksi Housen käsitys käännössiirtymistä yleensä on varsin kapea: hän määrittelee sellaisen ”lähdetekstin manipulaation, joka ei ole kielellisesti tarpeellista” interventioksi, kääntäjän väliintuloksi (emt. 16). Väliintulo voi joissain tapauksissa olla tarpeen, mutta sen tarpeellisuus kohdelukijan kannalta pitäisi pystyä osoittamaan empiirisesti. Tällaisen empiirisen todistusaineiston puuttuessa käännöstä, jossa kääntäjän ”tarpeeton” väliintulo näkyy, on Housen mukaan pidettävä versiona, ei käännöksenä. (Emt. 16.) Kuitenkin monet niistä muutoksista, joita eri tutkimuksissa on tarkasteltu käännösuniversaalien ilmentyminä, ovat juuri tällaisia ”tarpeettomia” muutoksia, ja niiden tarpeellisuutta kohdelukijan kannalta lienee vaikea vedenpitävästi todistaa. Itse asiassa, jos pakolliset (kielijärjestelmien eroista johtuvat) ja valinnaiset (tyylikonventioista johtuvat, ks. kohta 3.2.1) muutokset rajataan käännösuniversaalien käsitteen ulkopuolelle, jäljelle jäävät muutokset ovat väistämättä Housen näkökulmasta ”tarpeettomia” – lukuun ottamatta ehkä pragmaattisia, kulttuuriseen taustatietoon liittyviä lisäyksiä (vrt. pragmaattinen eksplisiittistäminen kohdassa 3.2.1). Näin Housen käyttämä käännöksen määritelmä jättää kääntämisen universaaleille hyvin rajallisen elintilan – tai tekee niistä lähes teoreettisen mahdottomuuden. Housen näkökulmasta ”tarpeettomia” ovat myös ne mahdollisesti universaaleja tendenssejä edustavat muutokset, joita tarkastelen aineistoluvussa 4 – ne eivät ole kielellisesti tarpeen. Samalla niiden esiintymiskontekstin, kertojan ja henkilön diskurssin, laaja käsittely luvussa 2 osoittaa, etteivät muutokset voi olla tarpeen myöskään kohdelukijan kannalta, sillä sama kerronnallinen ilmiö tunnetaan niin lähde- kuin kohdekielissäkin.

Kysymys siitä, mikä hyväksytään käännökseksi, nousee esille myös Tymoczkon (1998) kritiikissä korpustutkimusta ja siihen liittyvää kääntämisen universaalien tutkimusta kohtaan. Tymoczko varoittaa käännöstutkijaa positivistisesta harhasta, jossa korpustutkimuksen ja siihen perustuvan

universaalien lakien etsinnän nähdään antavan muuta tutkimusta *objektiivisempaa* tietoa kääntämisestä, ja muistuttaa havainnoijan (tutkijan) perspektiivin väistämättömästä vaikutuksesta havaittuun: tutkimusten tuloksia määrittävät tekstikorpusten rakenne ja tutkimuskysymykset, jotka molemmat ovat ihmisten laatimia ja siten subjektiiivisia. Korpustutkimuksen ydinkysymys onkin Tymoczkon mukaan käännöksen määritelmä – se, minkälaisia tekstejä korpukseen hyväksytään. Koska käännös on Wittgensteinin termein ryväs-käsite, kategoria, jonka jäseniä yhdistää osittain jaetuista ja limittyvistä piirteistä syntyvä perheyhtäläisyys, pitäisi korpuksen edustaa mahdollisimman monenlaisia käännöksiä koko ihmiskunnan historian ajalta, jotta sen avulla voitaisiin saada tietoa todella universaaleista laeista. Tymoczko ei näekään korpustutkimuksen tärkeimpänä vahvuutena mahdollisuutta tuottaa ”objektiivista” tietoa tai löytää ”universaaleja” lakeja, johon liittyy vaara korostaa samanlaisuutta erilaisuuden kustannuksella, vaan huomioida molemmat, niin yleiset tendenssit kuin kieliparikohtaisetkin erityispiirteetkin. (Tymoczko 1998: 653–657.)

Kun House siis määrittelee käännöksen sen muodollisten piirteiden (vastaavuuden) perusteella, on Tymoczkon lähtökohta lähempänä Tourya, jonka mukaan käännöksenä voidaan tutkia mitä tahansa kohdekielistä tekstiä, jota kohdekulttuurissa sellaisena pidetään (Touy 1985: 20). Tämä määritelmä soveltuu myös omaan käännösaineistooni, kun taas Housen määritelmän soveltaminen rajaisi tarkastelemani käännökset (tai ainakin osan niistä) käännöksen käsitteen ulkopuolelle. Kääntämisen universaalien tutkimukseen sekä House että Tymoczko peräänkuuluttavat kieliparikohtaisten erojen huomioimista – vaikkakin eri tavoin: House katsoo nimenomaan kääntämiseen liittyvien säännönmukaisuuksien olevan aina kieliparisidonnaisia, Tymoczko taas uskoo korpustutkimuksen voivan huomioida rinnan niin kielipareja yhdistävät kuin myös niitä erottavat piirteet. Omassa analyysissäni – ja erityisesti mahdollisesti universaalien piirteiden tarkastelussa – pyrin ottamaan huomioon myös aineistossa ilmenevät kieliparikohtaiset erityispiirteet. En kuitenkaan tarkastele käännösuniversaaliehdokkaita Tymoczkon tapaan absoluuttisina universaaleina, vaan pikemminkin yleisinä tendenssioletuksina.

En tässä tutkimuksessa pyri todistamaan minkään kääntämisen universaalien olemassaoloa ja statusta nimenomaan käännösuniversaalina. On ilmeistä, että kääntämisen universaalien käsitteessä on vielä paljon työstettävää (ks. tarkemmin kohta 3.2.4). Monet tutkijat pitävät sitä kuitenkin tutkimuksen kannalta hyödyllisenä. Kuten Touy (2004: 22) toteaa, käsitteen käyttökelpoisuuden kannalta olennaista kääntämisen universaaleissa on se, voidaanko niiden avulla kuvata, selittää ja mahdollisesti myös ennakoida käännöksissä havaittavia ilmiöitä. Käsitteen käyttökelpoisuus ja selitysvoima saattavat osoittautua tärkeämmiksi kuin tämänhetkisten universaaliehdokkaiden olemassaolon todistaminen (emt. 29). Tämä selitysvoima onkin tutkielmani keskeinen tarkastelun kohde: aiemman KHD:n kääntämistä tarkastelevan tutkimuksen ja oman luvussa 4 esittämäni esimerkkiaineiston valossa pohdin, voidaanko kääntämisen universaalien käsitteen ja konkreettisten

käännösuniversaaliehdokkaiden avulla luokitella, selittää ja mahdollisesti jopa ennakoida niitä kielellisiä muutoksia, jotka usein vaikeuttavat KHD:n välittymistä käännöksiin. Keskityn kahteen tendenssiin, joita on ehdotettu kääntämisen universaaleiksi – *eksplisiittistämiseen* ja *normaalistamiseen*.

Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen erikseen näitä kahta tutkimushypoteesini kannalta keskeistä käännösuniversaaliehdokasta. Lisäksi käsittelen mahdollisista käännösuniversaaleista myös yksinkertaistamista. Yksinkertaistamisen lähempi tarkastelu on aiheeni kannalta tarpeen, sillä sen erottaminen normaalistamisesta voi toisinaan osoittautua ongelmalliseksi. Osa tutkijoista tarkasteleekin yksinkertaistamista ja normaalistamista saman tendenssin eri muotoina. Yksinkertaistamisen käsittelyssä tarkoituksena on myös taustoittaa termin käyttöä, sillä kun kääntämisen universaalien tutkimuksessa käännösten yksinkertaistamista on tarkasteltu lähinnä leksikaalisena ilmiönä (ks. kohta 3.2.3), tässä tutkimuksessa käytän samaa nimitystä myös narratiivisen rakenteen muutoksista, narratiivisesta yksinkertaistumisesta, johon KHD:n heikkeneminen tai katoaminen voi johtaa.

Käännösuniversaalien nimityksiin liittyy myös puhtaasti suomenkielisen tutkimuksen ongelmana valinta *eksplisiittistymisen* ja *eksplisiittistämisen*, *normaalistumisen* ja *normaalistamisen* välillä. Valintani jälkimmäisten vaihtoehtojen hyväksi johtuu niihin sisältyvästä oletuksesta käännösten piirteistä kääntäjän aktiivisen toiminnan seurauksina: niissä on viime kädessä aina kyse persoonallisen toimijan (tietoisesta tai tiedostamattomasta) valinnasta, ja siksi todennäköisestään pikemmin kuin väistämättömästä, tyypillisestä pikemmin kuin absoluuttisesta ilmiöstä. Se, ovatko kääntäjän ratkaisut tietoisia vai tiedostamattomia, ei vaikuta valintaan aktiivisen ja automatiivisen termivaihtoehdon välillä: myös tiedostamattomat ratkaisut ovat kääntäjän aktiivista toimintaa – ja vastaavasti tietoisilla ratkaisuilla voi olla tahattomia seurauksia. Tästä syystä eksplisiittistävien ja normaalistavien ratkaisujen esiintymistä on myös mahdollista säädellä heti, kun kääntäjä on tietoinen kääntämisen universaaleista – siis taipumuksestaan muokata käännettävää tekstiä tietyllä tavalla.

3.2.1 Eksplisiittistäminen

Eksplisiittistämiseen käännöksiä yleensä luonnehtivana tendenssinä kiinnitti huomiota jo Blum-Kulka (1986), jonka eksplisiittistämishypoteesin mukaan koheesio on käännöksissä lähdetekstejä eksplisiittisempää, lähde- ja kohdekielten kielellisistä ja tekstuaalisista eroista riippumatta. Eksplisiittisemmässä koheesiossa on kuitenkin kyse muustakin kuin sidossanojen lisäämisestä tekstiin, sillä käännettäessä tekstejä saatetaan laajentaa tuomalla niihin lähdetekstistä puuttuvaa semanttista redundanssia. (Emt. 19, 21.) Blum-Kulka tarkoittaa siis eksplisiittistämällä siirtymiä suhteessa lähdetekstiin, ja samoin Chesterman (2004: 40) luokittelee eksplisiittistämisen S-universaaliksi. Blum-Kulkan hypoteesista kummunneissa myöhemmissä tutkimuksissa

käännösten eksplisiittisyyttä tarkastellaan kuitenkin myös suhteessa kohdekielisiin alkuperäisteksteihin.

Eksplisiittistämisen tarkastelussa on pyritty erottamaan kääntämisen luonteesta johtuva eksplisiittistäminen kielten ja tekstikäytänteiden erojen aiheuttamasta eksplisiittistämisestä. Ennen kuin Blum-Kulka (1986: 18–19) päätyy esittämään syyksi eksplisiittistämiseen universaalia tekijää, käännösprosessia itseään, hän tarkastelee erikseen toisaalta lähde- ja kohdekielten välisten kieliopillisten erojen, toisaalta niiden erilaisten tyyllisten konventioiden aiheuttamia eksplisiittistäviä siirtymiä. Klaudy (1998, 2009) erottaa myös termitasolla varsinaisesta kääntämiseen liittyvästä eksplisiittistämisestä pakollisen, valinnaisen ja pragmaattisen eksplisiittistämisen. *Pakollinen* eksplisiittistäminen johtuu kielten välisistä eroista, eikä siis ole luonteeltaan universaalia. Sitä edustavat esimerkiksi puuttuvien kategorioiden aiheuttamat muutokset, kuten määräisen artikkelin lisäys käännöksissä venäjistä englantiin, tai kielitypologisista eroista johtuvat lisäykset, kuten sanamäärän kasvaminen synteettisestä analyyttiseen kieleen käännettäessä. Pakolliseksi voidaan katsoa myös semanttinen eksplisiittistäminen, jossa lähdetekstin leksikaalinen elementti on kohdetekstissä korvattava spesifisemmällä vastineella (*isoäiti* → *mormor* / *farmor*). Pakollista eksplisiittistämistä luonnehtii siirtymien symmetrisyys: tietyssä käännössuunnassa havaittavia eksplisiittistäviä käännössiirtymiä vastaavat vastakkaisessa käännössuunnassa, esimerkiksi takaisinkäännöksissä, implisiittistävät siirtymät (*mormor* → *isoäiti*). Kun eksplisiittistävät muutokset eivät ole välttämättömiä kieliopillisen virheettömyyden näkökulmasta, mutta kuitenkin tarpeen kömpelön ja luonnottoman vaikutelman välttämiseksi, niitä kutsutaan *valinnaisiksi*. Valinnainen eksplisiittistäminen liittyy yleensä tekstin rakentumiseen tai tyyliin liittyviin eroihin kielten välillä. Se voi pakollisen eksplisiittistämisen tapaan olla symmetristä, mutta valinnaisesta luonteestaan johtuen yhtä hyvin myös epäsymmetristä, joten valinnaisia eksplisiittistäviä siirtymiä eivät vastakkaisessa käännössuunnassa välttämättä vastaa implisiittistävät siirtymät. *Pragmaattisesta* eksplisiittistämisestä puhutaan, kun tarkentavien tai selittävien lisäysten tarve syntyy kulttuurien välisistä eroista. (Klaudy 2009: 106–107; 1998: 83.)

Kategorioiden pitäminen erillään ei kuitenkaan ole ongelmatonta. Jo Blum-Kulka (1986) huomauttaa, että kääntämisestä johtuvan eksplisiittistämisen erottaminen valinnaisesta eksplisiittistämisestä voi olla ongelmallista ja vaatia tuekseen laajoja kontrastiivisia tyylikartoituksia, joissa selvitetään tutkittavien piirteiden esiintymistä lähde- ja kohdekielissä (emt. 33). Toisaalta eksplisiittistämisen eri lajeja ei välttämättä aina voikaan erottaa varmasti toisistaan. Klaudyn (2009) *epäsymmetrisyyshypoteesin* mukaan tietyssä käännössuunnassa tapahtunutta eksplisiittistämistä ei välttämättä aina vastaa vastakkaiseen suuntaan tapahtuva implisiittistäminen, sillä kääntäjät suosivat eksplisiittistämistä, kun se on mahdollista, mutta pyrkivät välttämään valinnaista implisiittistämistä. Tällainen eksplisiittistämisen suosiminen ja implisiittistämisen välttely tukee Klaudyn mukaan osaltaan oletusta

eksplisiittistamisesta kääntämisen universaalina. (Emt. 107.) Jos valinnaisen eksplisiittistämisen suosiminen mahdollisuuden sattuessa ymmärretään *osana* kääntämistä luonnehtivaa universaalina eksplisiittistämistä, ei tiukka rajanveto valinnaisen ja kääntämisestä sinänsä johtuvan eksplisiittistämisen välillä ole enää mielekästä tai edes mahdollista. Toisin kuin pakollinen ja valinnainen eksplisiittistäminen, jotka ovat kategorioina toisensa pois sulkevia, kääntämisestä sinänsä johtuva eksplisiittistäminen voi siis sisältää myös valinnaista eksplisiittistämistä. Samoin pragmaattinen eksplisiittistäminen voi olla joko pakollista tai valinnaista – vaikka kyse ei olekaan kielellisestä vaan kulttuurisesta välttämättömyydestä tai valinnaisuudesta. Klaudyn kategorioita ei siis tule ymmärtää toisensa pois sulkevana, lukuunottamatta pakollisen ja valinnaisen eksplisiittistämisen dikotomiaa.

Tässä tutkimuksessa pakollisen, valinnaisen, pragmaattisen ja universaalien eksplisiittistämisen erottaminen toisistaan ei nouse ongelmaksi, sillä tarkastelen eksplisiittistämistä vain tapauksissa, joissa se kohdistuu kertojan ja henkilön diskurssin kielellisiin piirteisiin. KHD:n kielelliset tuntomerkit taas ovat pitkälti samat tarkastelemisni kielissä. Suurimmat erot liittyvät persoonapronominijärjestelmiin ja aikamuotojen käyttöön; palaan niihin tarkemmin aineistoluvussa 4. Luvussa 2 esitettyä katsausta KHD:n kielellisiin piirteisiin suomen, englannin ja venäjän kielissä voidaankin pitää Blum-Kulkan tarkoittamana kontrasttiivisena taustakartoituksena, jonka pohjalta oletan, ettei KHD:n kääntäminen näiden kielten välillä *vaadi* sen paremmin pakollisia kuin valinnaisiakaan eksplisiittistäviä muutoksia.

Vaikka Blum-Kulkan alkuperäinen eksplisiittistämishypoteesi lähtee liikkeelle kieliopillisten sidossanojen lisäämisestä, on eksplisiittistämisenä tutkimuksissa tarkasteltu varsin erityyppisiä kielellisiä muutoksia. Bakerin (1996) mukaan kyse onkin yleisestä tendenssistä ”sanoa asiat selvästi mieluummin kuin jättää ne implisiittisiksi” (emt. 180). Eksplisiittistämistä suhteessa lähdetekstiin edustavat tapaukset, joissa lähdetekstistä pääteltävissä oleva (implisiittinen) informaatio on ilmaistu käännöksessä suoraan, joissa käännökseen on lisätty sellaista informaatiota, joka puuttuu lähdetekstistä kokonaan, tai joissa jonkin aineksen painoarvo on kasvanut käännöksessä. (Klaudy 2009: 105–106; 1998: 80, 82; ks. myös Øverås 1998: 575; Pápai 2004: 145.) Vaikka osa tutkimuksista – erityisesti ne, jotka tarkastelevat eksplisiittistämistä poikkeamana suhteessa verrannollisiin alkuperäisteksteihin – keskittyykin vain eksplisiittistämisen yhteen, etukäteen valittuun ilmentymään (kuten välitettyä puhetta edeltävä valinnainen *that* Olohanin ja Bakerin tutkimuksessa, ks. alla), osa niistä tarkastelee sitä laajemmin avoimena joukkona muutoksia, jotka vahvistavat tekstin koheesiota, lisäävät siihen informaatiota ja selventävät epäselviä tai monitulkintaisia kohtia niin, että tuloksena on johdonmukaisempi, koherentimpi ja yksitulkintaisempi kohdeteksti. Eksplisiittistäminen voi näkyä käännöksissä muun muassa sellaisina kielellisinä muutoksina kuin pronomien leksikalisointi eli korvaaminen tarkemmilla viittausmuodoilla, kuten substantiiveilla, puuttuvien johtolauseiden tai vierasta puhetta osoittavien lainausmerkkien lisääminen, elliptisten rakenteiden

täyttäminen, lisäinformaation ja selitysten lisääminen käännökseen ja monitulkintaisten kohtien uudelleenkirjoittaminen. (Ks. esim. Vanderauwera 1985: 72–78, 93, 97–98, 113; Blum-Kulka 1986: 19, 21; Pápai 2004: 144–150, 153.) Muutosten seurauksena eksplisiittistäminen saattaa luoda käännöksiin redundanssia ja siten myös kasvattaa niiden pituutta suhteessa lähdeteksteihin, mutta sen paremmin redundanssi kuin tekstin piteneminenkään eivät ole eksplisiittistämisen väistämättömiä seurauksia. Implisiittisen informaation eksplisiittistämisen ei vielä välttämättä tarvitse merkitse redundanssia, ja toisaalta tekstin pituus, tai sanamäärän lisääntyminen, ei vielä sinänsä ole todiste sen eksplisiittistämisestä, sillä pidempi ilmaus ei välttämättä ole merkitykseltään eksplisiittisempi (jälkimmäisestä ks. esim. Becher 2010: 6–7).

Käännöstutkijoiden erilaisista tarkentavista muutoksista käyttämät nimitykset vaihtelevat. Eksplisiittistäminen ja sen rinnakkais-, ylä- tai alakäsitteet myös järjestyvät hierarkkisesti eri tavoin eri tutkijoilla: toiset käsittelevät eksplisiittistämistä lisäysten yläkäsitteenä, toiset taas alakäsitteenä, toisten mukaan kyse on saman asian eri nimityksistä (Klaudy 1998: 80; 2009: 104–105). Esimerkiksi van Leuven-Zwart nimittää *eksplisiittistämiseksi* (implisiittistämiseksi) syntaktis-tyylillisiä muutoksia, joissa käänнос sisältää lähdetekstiä enemmän (vähemmän) merkityselementtejä, vaikka informaation määrä pysyy samana (1989: 167; 1990: 81–82), *tarkentamiseksi* (yleistämiseksi) korvaamista alakäsitteellä (yläkäsitteellä) (1989: 159), *selityksiksi* taas konjunktioiden, prepositioiden ja muiden funktiosanojen lisäämistä tai korvaamista semanttisesti painavammilla ilmauksilla (1990: 88–89) ja *mutaatioiksi* varsinaiseen informaatioon kohdistuvia lisäyksiä ja poistoja, esimerkiksi johtolauseen lisäämistä tekstiin tai poistamista siitä (1989: 169; 1990: 86). Lisäksi van Leuven-Zwart käsittelee vielä erikseen muutoksia, joissa referentiaalinen (deiktinen ja anaforinen) elementti korvataan elementillä, jolla on itsenäinen merkitys (esim. substantiivilla) (1989: 167–168; 1990: 84–85). Van Leuven-Zwart (1990) kuitenkin huomauttaa, että tarkentaminen ja selittäminen kulkevat usein käänöksissä käsi kädessä (emt. 90). Niitä voidaanakin tarkastella yhtenäisenä kategoriana. Tässä tutkimuksessa tarkastelen kaikkia näitä muutoksia – niin tarkentamista, selityksiä kuin lisäyksiäkin – eksplisiittistämisen kattotermin alla.

Eksplisiittistämishypoteesia ovat testanneet ainakin Øverås (1998), Pápai (2004) ja Olohan ja Baker (2000). Øverås (1998) tutki koheesion vahvistumisena näkyvää eksplisiittistämistä vertaamalla englannin- ja norjankielisiä käännöksiä lähdeteksteihinsä kaksisuuntaisen englanti-norja-rinnakkaiskorpuksen avulla. Myöhempiin sähköistä korpusteknologiaa hyödyntäviin aineistoihin verrattuna rinnakkaiskorpus oli suhteellisen pieni: se koostui 50 virkkeen katkelmista, jotka oli poimittu 20 norjankielisestä romaanista ja niiden englanninkielisistä käänöksistä ja 20 englanninkielisestä romaanista ja niiden norjankielisistä käänöksistä. Tutkimuksessa otettiin huomioon kaikki sekä eksplisiittistävät että implisiittistävät siirtymät, joita ei voitu selittää kielten välisillä eroilla. (Emt. 574–575.) Tulokset osoittivat, että sekä englannin- että norjankielisissä käänöksissä eksplisiittistäviä siirtymiä oli selvästi implisiittistäviä siirtymiä

enemmän – joskin englannista norjaan tehdyissä käännöksissä molempia, niin eksplisiittistäviä kuin implisiittistäviäkin siirtymiä, oli enemmän kuin norjasta englantiin tehdyissä (emt. 583–585). Øverås päättelee tulosten perusteella, etteivät kääntäjät luota kohdelukijan kykyyn tulkita teksti koherentiksi, ja turvautuvat lähdetekstejä useammin näkyvään koheesioon tehdäkseen koherenssin eksplisiittiseksi (emt. 577).

Becher (2010) arvostelee Øveråsin tutkimusta siitä, että tämä sisällyttää tutkimukseensa niin valinnaisen kuin kääntämiseen sinänsä liittyvän eksplisiittistämisenkin sillä perusteella, että niiden erottaminen toisistaan on vaikeaa (ks. Øverås 1998: 578). Becherin mukaan tämä johtaa siihen, ettei tuloksia enää voida pitää todisteena eksplisiittistamisesta kääntämisen universaalina. Becher katsoo kategorioiden yhdistämisen myös selittävän sen, että eksplisiittistäminen on Øveråsin aineistossa selvästi yleisempää käännöksissä englannista norjaan kuin norjasta englantiin, sillä, kuten Becher korostaa, valinnainen eksplisiittistäminen on käännössuunnasta riippuvaista, kun taas universaali tendenssi ei voi näkyä toisessa käännössuunnassa selvempänä kuin toisessa (emt. 4).

Becherin kritiikki menettää kuitenkin kärkensä, kun valinnaisen eksplisiittistämisen suosimista tarkastellaan *osana* kääntämiseen sinänsä liittyvää, universaalia eksplisiittistämistä. On myös kyseenalaista, olisiko valinnaisen eksplisiittistämisen suodattaminen aineistosta edes mahdollista. Sellainen kontrastiivinen tyyliseikkojen taustakartoitus, jonka avulla valinnainen eksplisiittistäminen voitaisiin Blum-Kulkan mukaan erottaa kääntämiseen sinänsä liittyvästä eksplisiittistamisestä, ei Øveråsin tapauksessa ole käytännössä mahdollinen juuri siksi, että hän poimi manuaalisesti aineistostaan kaikki siirtymät, jotka voidaan luokitella eksplisiittistäviksi ja jotka eivät ole kielijärjestelmien aiheuttamia. Tutkimusote poikkeaa siis monista myöhemmistä eksplisiittistämistä tarkastelevista tutkimuksista, joissa haetaan laajasta sähköisestä tekstikorpuksesta korpustyökalujen avulla yhtä tai muutamaa etukäteen valittua eksplisiittistämisen ilmentymää. Tällaisissa yksittäisiin ilmentymiin keskittyvissä tutkimuksissa myös tutkimusta taustoittavat kontrastiiviset tyylikartoitukset ovat mahdollisia. Toisaalta, kun yleinen tendenssi supistetaan yksittäiseksi ilmentymäkseen, ei tutkimus enää anna kattavaa kuvaa tendenssistä itsestään. Øveråsin tapaisen laajan, manuaalisen kartoituksen pohjalta voidaan kuitenkin tehdä oletuksia siitä, minkätyyppisten (yksittäisten) ilmentymien haku laajemmista aineistoista voisi osoittautua hedelmälliseksi. Erilaisten ja etukäteen määrittelemättömien eksplisiittistävien muutosten kattava kartoitus suppeassa aineistossa voi myös paljastaa sellaista eksplisiittistämistä, johon olisi vaikea päästä käsiksi sähköisen korpustaun avulla. Tämä pätee myös osaan niistä eksplisiittistämisen ilmentymistä, joita tarkastelen tämän tutkimuksen aineistoluvussa 4.

Myöskään ne esimerkit, joita Øverås (1998) aineistostaan esittää, eivät mielestäni anna aiheutta olettaa, että kyse olisi yksinomaan valinnaisesta (tyyliseikkojen säätelemästä) eksplisiittistamisestä, kuten Becher epäilee. Väittäessään, ettei Øveråsin tutkimus tarjoa todisteita

eksplisiittistämishypoteesin tueksi, Becher ei myöskään ota huomioon tutkimukseen kuulunutta vertailua eksplisiittistävien ja implisiittistävien muutosten välillä: jos osa eksplisiittistävistä siirtymistä johtuisikin kohdekielen tyylillisistä preferensseistä, sama pätesi todennäköisesti myös implisiittistäviin siirtymiin (ks. Øverås 1998: 578). Jos se, että eksplisiittistämistä ilmeni vähemmän käänöksissä norjasta englantiin kuin englannista norjaan, johtuisi englannin tyylillisistä konventioista, voisi olettaa, että käänöksissä norjasta englantiin olisi vastaavasti enemmän implisiittistäviä siirtymiä kuin eksplisiittistäviä. Näin ei kuitenkaan ole, sillä implisiittistäviä siirtymiä on molemmissa käänösuunnissa eksplisiittistäviä siirtymiä vähemmän; käänöksissä norjasta englantiin on siis selvästi vähemmän niin eksplisiittistäviä kuin implisiittistäviäkin siirtymiä kuin käänöksissä englannista norjaan. Tältä osin Øveråsin tutkimus tukee Klaudyn epäsymmetrisyyshypoteesia: molempiin suuntiin tehdyissä käänöksissä kääntäjät näyttävät suosivan eksplisiittistäviä siirtymiä implisiittistäviin siirtymiin verrattuna.

Ei ole myöskään välttämättä niin, etteivät universaalien tendenssin ilmentymät voisi jakaantua epätasaisesti eri käänösuuntien välillä. Jos kääntämisen universaaleja tarkastellaan kirjallisten järjestelmien ja niiden välisten valtasuhteiden valossa (ks. Even-Zohar 1978 ja Toury 1995), on siirtymien epätasainen jakautuminen luonnollista: tällöin tosin voitaisiin olettaa, että käänöksissä englantiin – maailmankielelle – eksplisiittistäminen olisi luettavuutta parantavana strategiana yleisempää kuin käänöksissä pienelle skandinaaviselle kielelle, jolle taas lähdekielen kielelliset ratkaisut välitettäisiin uskollisemmin. Myöskään muut kääntämisen universaaleille tarjotut selitykset, kuten riskienhallinta (Pym 2008) tai kognitiivinen epäsymmetria (Halverson 2003) (ks. tarkemmin kohta 3.2.5) eivät edellytä ilmentymien tasaista jakaantumista eri käänösuuntien välillä. Toisaalta siirtymien epätasainen jakauminen saattaa liittyä manuaalisesti analysoitavan aineiston suhteellisen pieneen kokoon, sillä siinä yksittäisten tekstien ja kääntäjien vaikutus on verrattain suuri.

Niin Blum-Kulkan alkuperäinen eksplisiittistämishypoteesi kuin Øveråsin tutkimuskin keskittyvät käänösten eksplisiittistämiseen suhteessa lähdetekstiin, kun taas uudemmissa tutkimuksissa tarkastelukulmaa on laajennettu koskemaan myös käänösten eksplisiittisyyttä suhteessa alkuperäisteksteihin. Klaudyn (1998: 82; 2009: 106) mukaan jo Vehmas-Lehdon (1989) tutkimus viittaa siihen, että koheesion eksplisiittistäminen luonnehtisi käänöksiä myös silloin, kun niitä verrataan alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin. Vuoden 1996 artikkelissaan Baker laajentaa eksplisiittistämisen tutkimuksen verrannollisiin korpuksiin: hänen mukaansa niiden avulla voidaan tutkia syntaktista ja leksikaalista eksplisiittisyyttä tarkastelemalla esimerkiksi sellaisia piirteitä kuin selittävän sanaston esiintymistiheys (mm. konjunktiot ja adverbit kuten *because*, *therefore*, *consequently* jne.) (emt. 181).

Pápai (2004) tarkastelee eksplisiittistämistä suhteessa sekä lähdetekstiin että alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin. Hän vertaa unkarinkielisiä käänöksiä toisaalta englanninkielisiin lähdeteksteihinsä, toisaalta alun perin

unkariksi kirjoitettuihin teksteihin aineistonaan sekä kaunokirjallisista että ei-kaunokirjallisista (esimerkiksi populaaritieteellisistä) teksteistä koostuva englanti-unkari-rinnakkaiskorpus ja samoja tekstilajeja edustavista, alun perin unkariksi kirjoitetuista teksteistä koottu verrannollinen korpus. Eksplisiittistämiseksi suhteessa lähdetekstiin Pápai laskee koheesion vahvistumisen, kielellisen tai kielenulkoisen informaation lisäämisen ja lähdetekstin monitulkintaisten ainesten korvaamisen yksiselitteisillä vaihtoehdoilla (kuten elliptisten rakenteiden täydentämisen, konjunktioiden lisäämisen ja leksikaaliset selitykset). Tutkimus vahvistaa eksplisiittistämishypoteesin molemmissa tekstikorpuksissa: käännökset osoittautuivat sekä lähdetekstejään että vastaavia alun perin unkariksi kirjoitettuja tekstejä eksplisiittisemmiksi. Tutkimus ei kuitenkaan yksiselitteisesti vahvistanut Pápain kolmatta hypoteesia, sitä, että ei-kaunokirjalliset tekstit olisivat kaunokirjallisia tekstejä eksplisiittisempiä. (Pápai 2004: 148, 159.) Se, että kolmas hypoteesi ei vahvistunut, saattaa kuitenkin viitata siihen, että eksplisiittistäminen ylittää tekstilajien rajat ja on siis tässä mielessä todella universaali ilmiö.

Myös Pápain tutkimus saa Becheriltä (2010) osakseen arvostelua siitä, että ei erottele muita eksplisiittistämisen muotoja kääntämiseen sinänsä liittyvästä eksplisiittistämisestä. Becherin mukaan tulokset eivät välttämättä kerro mitään eksplisiittistämisestä käänösuniversaalina, sillä käännösten selvempi eksplisiittisyys alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin verrattuna voidaan selittää valinnaisen eksplisiittistämisen liian runsaana käyttönä (emt. 4). Kuten Øverås in tapauksessa, tämä ei nähdäkseni ole ongelma, jos ajatellaan, että valinnaisen eksplisiittistämisen suosiminen on osa universaalialia eksplisiittistämistä. Toisaalta on epäselvää, johtuvatko kaikki Pápain havaitsemat eksplisiittistämisen ilmentymät kääntämisestä sinänsä, sillä Pápai sisällyttää eksplisiittistämiseen muun muassa kulttuurissidonnaisten ainesten lisäämisen, joka Klaudyn luokituksen perusteella olisi pragmaattista eksplisiittistämistä, sekä joitakin kielten välisistä rakenteellisista eroista johtuvia siirtymiä (ks. Pápai 2004: 150, 153–156).

Toinen Becherin mainitsema ongelma Pápain tutkimuksessa liittyy eksplisiittistämisen määritelmään. Vaikka Pápai määrittelee eksplisiittistämisen suhteessa lähdetekstiin muun muassa kielellisen ja kielenulkoisen informaation lisäämiseksi tekstiin (ks. Pápai 2004: 145), esittää hän kuitenkin myös kieliparikohtaisen ”implisiittistämisoletuksen”, jonka mukaan käännökset analyttisestä kielestä (englannista) agglutinoivaan (unkari) olisivat lähdetekstejään implisiittisempiä, mikä näkyisi lisääntyvänä yleisyytenä tai informaation poisjäämisinä (emt. 159). Englanti-unkari-käännösten oletettu implisiittistyminen on tällöin käännösten yleiselle eksplisiittistymiselle vastakkainen oletus, jonka Pápai ilmeisesti ajattelee osoittavan, miten voimakkaasta tendenssistä eksplisiittistämisessä on kyse, jos se näkyy myös käännöksissä, joilta voitaisiin päinvastoin odottaa implisiittistymistä. Kuten Becher (2010) toteaa, Pápain implisiittistymisoletus perustuu harhakäsitykseen, jonka mukaan agglutinoiva tai synteettinen kieli olisi luonteeltaan

implisiittisempi kuin analyytinen kieli. Se myös osoittaa, että Pápain käsitys eksplisiittistamisesta on itse asiassa hänen määritelmänsä pinnallisempi, sillä hän näyttää yhdistävän eksplisiittistämisen *sanojen* lisäämiseen, vaikka määritelmässään puhuukin *informaatiosta*. (Becher 2010: 6–7.)

Näistä tutkimuksista poiketen Olohan ja Baker (2000) tutkivat eksplisiittistämistä ainoastaan suhteessa alkuperäisteksteihin, vertailemalla verbejä *say* ja *tell* seuraavan *that*-konjunktion esiintymistä käännetyissä ja alkuperäisenglannissa. Tulokset osoittivat, että valinnainen *that*-konjunktio esiintyy välitetyn puheen yhteydessä käännetyissä englannissa alkuperäisenglantia useammin. Valinnaisen *that*-konjunktion yliedustumisen Olohan ja Baker katsovat viittaavan kielipillisen eksplisiittisyyden lisääntymiseen käännoksissä. (Laviosan 2008: 124 mukaan Olohan ja Baker 2000.)

Tutkimusta on arvosteltu siitä, että vastaava konjunktio on pakollinen monissa niistä lähdekielistä, joista Olohanin ja Bakerin käännoksaineisto koostuu, jolloin kyse voi olla myös interferenssistä (Pym 2008: 321–322; Becher 2010: 5). Tätä tutkimusasetelmassa ei oteta huomioon, sillä siinä käännoksiä ei vertailla lähdeteksteihinsä. Kuten Pym (2008) huomauttaa, verrannollinen korpus ei periaatteessa voi paljastaa lähdetekstiin liittyviä tekijöitä, jolloin piirteen selittäminen kääntämisen universaalina – siis lähdekielestä riippumattomana ilmiönä – johtuu yksinkertaisesti metodin rajoituksista: metodi valitsee selityksen (emt. 322). Tässä on siis kyse tapauksesta, jossa käännookset ovat eksplisiittisempiä kuin kohdekieliset alkuperäistekstit, mutta eivät välttämättä eksplisiittisempiä kuin lähdetekstit. Vaikka tutkimus näyttäisikin tukevan oletusta eksplisiittistamisesta kääntämisen universaalina, tulos voi olla näennäinen: jos eksplisiittistämistä suhteessa lähdeteksteihin ei ole tapahtunut, käännoksissä havaittavassa eksplisiittisyydessä on kyse interferenssistä.

Samaa kielen piirrettä on sittemmin tarkasteltu myös niin, että lähdekieli otetaan huomioon. Kenny (2005) tarkasteli valinnaisen *that*-konjunktion esiintymistä verbin *say* yhteydessä saksasta englantiin käännetyissä teksteissä. Hänen aineistossaan noin puolessa niistä tapauksista, joissa englanninkielinen kohdeteksti käytti valinnaista *that*-konjunktiota, sitä vastasi saksankielisessä lähdetekstissä konjunktio *dass* (Saldanhan 2008: 22 mukaan Kenny 2005). Saldanhan tutkimuksessa (2008) taas noin kahdessa kolmasosassa tapauksista tällaista *that*-konjunktiota vastasi espanjan- ja portugalinkielisissä lähdeteksteissä konjunktio *que* (emt. 22–23). Tämä viittaa siihen, että ainakin osa Olohanin ja Bakerin raportoimasta eksplisiittistamisestä voisi johtua lähdekielten vaikutuksesta – mutta osa kuitenkin kääntämisestä itsestään.

Olohanin myöhempi tutkimus (2002) laajentaa tarkastelua myös muihin englannin syntaksin valinnaisiin piirteisiin⁴⁹, ja alustavan analyysin tulokset ovat samansuuntaisia *say / tell (that)* –tutkimuksen tulosten kanssa: käännoksissä näitä valinnaisia syntaktisia rakenteita näyttää esiintyvän selvästi useammin kuin

⁴⁹ Näitä piirteitä olivat esimerkiksi relatiivipronominina käytetyt *which* ja *who* sekä *in order* ilmauksissa *in order to*, *in order for* ja *in order that* (ks. tarkemmin Olohan 2002: 156–163).

alkuperäisteksteissä. Käännöksissä siis suositaan pidempiä ja eksplisiittisempiä pintarakenteita verrattuna alkuperäisteksteihin, mikä tekee niistä myös alkuperäistekstejä yksiselitteisempiä. (Emt. 166.) Useamman eksplisiittistävän kielellisen piirteen yliedustumista käännöksissä tuskin enää voidaan selittää interferenssillä, kun lähdekieliä on useita.

Aiheeni kannalta mielenkiintoista Bakerin ja Olohanin (2000) ja Olohanin (2002) tutkimuksissa on se, että ne keskittyvät sellaisiin eksplisiittistämisen ilmentymiin, joiden tutkijat olettavat olevan tahattomia ja tiedostamattomia. Olohanin mukaan voidaan olettaa, ettei valinnaisten syntaktisten rakenteiden käyttö (tai käyttämättä jättäminen) ole kääntäjän tietoinen valinta (Olohan 2002: 154, 165–166). Kielen piirteiden tarkastelu sinänsä ei tietenkään vielä paljasta, onko niiden käyttö tietoista vai tahatonta, eivätkä kaikki eksplisiittistämistä tarkastelevat tutkimukset otakaan kantaa siihen, oletetaanko niissä tarkasteltujen piirteiden olevan tietoisia vai tiedostamattomia, tarkoituksellisia vai tahattomia. Tutkija voi kuitenkin tehdä päätelmiä havaittujen piirteiden luonteen perusteella, ja tuntuu luontevalta olettaa, etteivät sellaiset pienet kielelliset yksityiskohdat kuin välitettyä puhetta edeltävä *that*-konjunktio yleensä ole kääntäjän tietoisien pohdinnan kohteena.

Aiempaa kattavampi lähestymistapa kääntämisen universaaleihin näkyy Scarpan (2006) tutkimuksessa, jossa tarkastelun kohteena ovat eksplisiittistäminen ja yksinkertaistaminen (jälkimmäisestä ks. kohta 3.2.3 alla) suhteessa niin lähde- kuin alkuperäisteksteihinkin, mutta myös universaalihypoteeseja koskevien havaintojen suhteuttaminen käännösten laatuun. Tutkimuksessa verrattiin erikoisalatekstien (eri tieteenaloja edustavien akateemisten ja populaaritieteellisten artikkelien, käsikirjojen, oppikirjojen ym.) italiankielisiä käännöksiä niin englanninkielisiin lähdeteksteihin kuin alun perin italiaksi kirjoitettuihin teksteihinkin. Käännökset arvioitiin, ja laatuarvioinnin tulokset suhteutettiin universaalihypoteeseja koskeviin havaintoihin. Tutkimus poikkeaa aiemmasta kääntämisen universaalien tutkimuksesta siinä, että se ottaa huomioon myös käännösuniversaalien seuraukset: tiettyjen piirteiden esiintymisen yleisyydestä on siirrytty siihen, mitä merkitystä niillä on – tässä tapauksessa käännöksen menestymiselle laadun arvioinnissa.

Eksplisiittistämisen suhteen tutkimuksessa kävi ilmi, että käännöksissä oli enemmän virketason leksikogrammaattisia koheesiokeinoja (lähinnä erilaisia konjunktioita kuten *however*, *while* ja *indeed* ja demonstratiivimuotoja kuten *this* ja *such*) kuin alun perin italiaksi kirjoitetuissa teksteissä, mikä Scarpan mukaan tukee oletusta eksplisiittisyydestä käännösten piirteinä. Samalla näitä koheesiokeinoja oli kuitenkin vähemmän kuin lähdeteksteissä, joten oletus eksplisiittistämisestä suhteessa lähdeteksteihin ei vahvistunut. Scarpa kuitenkin katsoo, ettei tulos myöskään kumoa sitä, sillä tarkasteltujen koheesiokeinojen italiankielinen valikoima sisälsi vain lähdekielisten keinojen lähinnä ”suorat” käännösvastineet, joten joukko tuskin oli kattava. Niissä käännöksissä, jotka menestyivät tutkimukseen kuuluneessa laadunarvioinnissa paremmin, tutkittuja koheesiokeinoja oli kuitenkin enemmän kuin huonommin menestyneissä, mikä viittaa siihen, että eksplisiittisyys saattaa parantaa käännöksen laatua. (Scarpa 144

2006: 168–171.) Toisaalta, koska koheesiokeinoja esiintyi lähdeteksteissä enemmän kuin käänöksissä ja käänöksissä enemmän kuin kohdekielisissä alkuperäisteksteissä, kyse saattaa olla myös interferenssistä, jota Scarpa ei ota tutkimuksessaan huomioon.

Eksplisiittistämisen tutkijat eivät Scarpaa lukuun ottamatta ole toistaiseksi kiinnittäneet juurikaan huomiota siihen, mitä merkitystä eksplisiittistävällä tendenssillä tekstille on. Øverås (1998: 579–580) tosin mainitsee, että on vaikea sanoa, milloin muutokset ”vain” eksplisiittistävät tekstiä, milloin taas muuttavat olennaisesti tekstin merkitystä, mutta ei paneudu kysymykseen tarkemmin. Toisaalta hänen tutkimuksensa tarkoituksena ei olekaan arvioida eksplisiittistämisen laajempia vaikutuksia, vaan ainoastaan testata hypoteesia eksplisiittistämisestä (emt. 575). Yleinen tutkimuksissa esitetty havainto eksplisiittistämisen vaikutuksesta on kuitenkin se, että eksplisiittistäminen helpottaa tekstin luentaa. Esimerkiksi Saldanha (2008: 32) toteaa tiheään toistuvien eksplisiittistävien muutosten vaikuttavan väistämättä tekstin luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen, ja van Leuven-Zwart (1990: 81) mainitsee eksplisiittisyyden lisääntymisen johtavan lukijan kannalta tulkinnan vaivattomuuteen. Van Leuven-Zwart myös päättelee, että koska implisiittisyys on luonteenomaista modernille proosalle, voi tekstin eksplisiittistäminen johtaa siihen, että käänöksestä syntyy lukijalle vanhentunut tai vanhanaikainen vaikutelma (emt. 81). Viimeinen havainto liittyy kiinteästi van Leuven-Zwartin aineistoon, joka on kaunokirjallinen, kun taas Scarpan tarkastelemat käänökset – joissa eksplisiittistäminen näyttäisi olevan eduksi käänöksille – edustavat päinvastoin ei-kaunokirjallisia tekstilajeja. Onkin mahdollista, että eksplisiittistämisen vaikutukset näyttäytyvät eri valossa tekstilajista riippuen. Eksplisiittistämisen aiheuttama luennan helpottuminen on sidoksissa monitulkintaisuuden vähenemiseen (ks. esim. Olohan 2002: 166), ja monitulkintaisuuden vähenemisen seuraukset taas ovat erilaisia eri tekstilajien (ja tekstien) kohdalla. Tässä tutkimuksessa keskityn siihen, mitä merkitystä eksplisiittistämällä on tietyssä, rajatussa kontekstissa – kaunokirjallisuudessa esiintyvän KHD:n käänöksissä.

Varauksetonta tukea ei eksplisiittistämishypoteesi ole käänöstutkijoiden piirissä saanut. Ajatusta eksplisiittistämisestä kääntämisen universaalina on arvostellut erityisesti House (2004), jonka mukaan tutkimuksissa havaittu eksplisiittistävä tendenssi voidaan selittää eroilla lähde- ja kohdekielten kieleen ja tyyliin liittyvissä konventioissa, joten kyse ei ole kääntämiseen sinänsä liittyvästä universaalista tendenssistä (Becherin 2010: 2 mukaan House 2004: 193). Tämä ei kuitenkaan päde eksplisiittistäviin muutoksiin, joita tarkastelen luvussa 4. Aineistossani esiintyvä eksplisiittistäminen ei rajoitu tiettyyn kielipariin tai käännössuuntaan; myös tarkasteltu historiallinen ajanjakso on verrattain pitkä (käänökset julkaistu vuosina 1888–2008). Muutosten genrepohtaisuutta sen sijaan en voi oman aineistoni perusteella arvioida, sillä se koostuu yksinomaan kaunokirjallisuuden käänöksistä. Kielipari ja käännössuunta näyttävät kyllä vaikuttavan eksplisiittistämisen konkreettisiin ilmentymiin, mutta eivät eksplisiittistävään tendenssiin itseensä. Tendenssi on

sama, vaikka se ilmeneekin osin eri tavoin kieliparista ja käännössuunnasta riippuen. Erilaisia ilmentymiä yhdistävä tendenssi saattaa kuitenkin jäädä huomaamatta tutkimuksessa, joka tarkastelee eksplisiittistämistä vain yhden tai muutaman eksplisiittisyyttä ilmaisevan kielen piirteen kautta.

Housen lisäksi myöskään Becherin (2010) tutkimus ei vahvistanut oletusta eksplisiittistämisestä kääntämisen universaalina. Tutkimuksessa tarkasteltiin englannista saksaan käännytyissä populaaritieteellisissä teksteissä esiintyvää deiktistä adverbia *damit*, jolla ei ollut vastinetta lähdeteksteissä. Becherin tavoitteena oli suodattaa aineistosta ensin pakollisen, pragmaattisen ja valinnaisen eksplisiittistämisen ilmentymät pois, jolloin jäljelle jäävän eksplisiittistämisen voisi olettaa johtuvan kääntämisestä sinänsä. Becher päätyy kuitenkin toteamaan, että metodi ei antanut toivottuja tuloksia kahdesta syystä. Suodattamisen jälkeen jäljelle jääviä siirtymiä (joita on vain muutama) ei voitu varmasti erottaa valinnaisesta eksplisiittistämisestä, sillä ensinnäkin saksan kommunikatiiviset normit suosivat korkeampaa eksplisiittisyyden astetta kuin englannin, ja toiseksi tarkastellun piirteen käyttötiheys ei interferenssin takia yltänyt verrannollisten alkuperäistekstien tasolle. (Emt. 8–19.) Tekijät, joiden takia Becher ei siis löytänyt aineistostaan kääntämisestä sinänsä johtuvaa eksplisiittistämistä, ovat, paradoksaalisesti, toisaalta interferenssi, toisaalta kohdekielen käytäntöihin mukautuminen.

Vaikka Becher ei suoraan yhdistäkään havaintojaan valinnaisesta eksplisiittistämisestä normaalistamiseen, hän toteaa kuitenkin useaan otteeseen, että eksplisiittisyyden lisääntyminen käänöksissä englannista saksaan sopeuttaa tekstiä kohdekielen kommunikatiivisiin konventioihin – juuri tällä perusteellahan hän luokittelee valtaosan aineistoon lisätyistä *damit*-konnektiiveista nimenomaan valinnaiseksi eksplisiittistämiseksi. Koska kohdekielen tyylikonventiot siis jossain määrin edellyttävät eksplisiittistämistä, näyttää eksplisiittistämisen tarkastelu käänöksissä englannista saksaan olevan jo lähtökohtaisesti ongelmallista, ja eksplisiittistäviä muutoksia voidaan tarkastella yhtä hyvin normaalistamisena, käänöksen mukauttamisena kohdekielen konventioihin (normaalistamisesta ks. kohta 3.2.2).

Tästä huolimatta Becher pyrkii erottamaan valinnaisen ja universaalien eksplisiittistämisen toisistaan. Kriteerinä hän pitää sitä, ylittääkö käänöksen eksplisiittisyys kohdekielen normaalitason vai ei. Jos käänöksen eksplisiittisyys jää verrannollisia alkuperäistekstejä matalammaksi tai yltää niiden kanssa samalle tasolle, kyse on Becherin mukaan valinnaisesta eksplisiittistämisestä. Vain niissä tapauksissa, joissa käänöksen eksplisiittisyys ylittää kohdekielen normaalitason, on Becher valmis hyväksymään eksplisiittistämisen universaaliksi, kääntämisestä sinänsä johtuvaksi ilmiöksi. (Becher 2010: 18–19.)

Tämä on ongelmallista siksi, että Becher ei tee käsitteellistä eroa Chestermanin (2004) S- ja T-universaalien välillä. On ilmeistä, että tarkastellessaan niitä käänöksiin lisättyjä *damit*-konnektiiveja, joilla ei ole vastinetta lähdetekstissä, tarkoituksena on paikantaa eksplisiittistäminen suhteessa lähdetekstiin. Toisaalta päätellessään, että aineistossa ei voida osoittaa kääntämisestä johtuvaa eksplisiittistämistä, hän perustelee tätä sillä, että *damit*-

konnektiivin käyttöiheys jää käänöksissä pienemmäksi kuin verrannollissa alkuperäisteksteissä – siis sillä, että aineisto ei vahvista eksplisiittistämistä suhteessa alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin. Becher näyttää siis oletavan, että ollakseen universaali eksplisiittistämisen pitäisi näkyä aineistossa suhteessa sekä lähde- että kohdeteksteihin. Kun eksplisiittisyys lisääntyy suhteessa lähdeteksteihin, mutta aliedustuu suhteessa verrannollisiin alkuperäisteksteihin, Becherin mukaan kyse on toisaalta valinnaisesta – ei siis universaalista – eksplisiittistämisestä ja toisaalta interferenssistä, joka näkyy valinnaisen eksplisiittistämisen ”riittämättömyytenä” kohdekielen käytäntöjen kannalta.

Kääntämisestä sinänsä johtuva, universaali eksplisiittistäminen suhteessa lähdeteksteihin ei kuitenkaan edellytä käänösten korkeampaa eksplisiittisyyttä suhteessa kohdekielisiin alkuperäisteksteihin. Käännös voi eksplisiittistyä suhteessa lähdetekstiin, mutta olla silti vähemmän eksplisiittinen kuin verrannolliset alkuperäistekstit. Tällaisessa tapauksessa kohdekieliset alkuperäistekstit ovat eksplisiittisempiä kuin lähdeteksti, joten eksplisiittistämisessä suhteessa lähdeteksteihin on samalla kyse myös normaalistamisesta eli kohdekielen käytäntöihin mukautumisesta. Se, ettei käänösten eksplisiittisyys saavuta kohdekielisten tekstien tasoa – ylittämisestä puhumattakaan – osoittaa, kuten Becher arveleekin, interferenssin vaikutuksen. Käänöksissä näkyvä eksplisiittistäminen suhteessa lähdeteksteihin saattaa siis olla osa käänösten mahdollisesti universaalia eksplisiittistämistä, vaikka interferenssi samaan aikaan estääkin sitä näkymästä suhteessa kohdekielisiin alkuperäisteksteihin.

3.2.2 Normaalistaminen

Toinen usein mainittu ehdokas kääntämisen universaaliksi on *normaalistaminen* eli kohdekielen käytäntöjen vaikutus käänökseen, johon viitataan usein myös *konventionaalistamisena* tai *standardisaationa*. Eräs lähtöpiste ilmiön tutkimukselle on *kasvavan standardisaation laki*, jonka Toury (1995) esittää – laajan kaunokirjallisista käänöksistä koostuvan aineiston pohjalta – vaikuttavan kääntämisessä yleensä (ks. kohta 3.2). Toinen kaunokirjalliseen aineistoon nojaava tutkimus, johon tutkimuskirjallisuudessa usein viitataan, on Vanderauwera (1985), joka luonnehtii aineistossaan toistuvasti esiintyviä normaalistavia muutoksia tendenssiksi ”kohti tekstuaalista konventionaalisuutta” (emt. 76, 93), vaikka ei vielä tarkastelekaan ilmiötä käänösuniversaalien viitekehysessä. Baker taas mainitsee varhaisessa kääntämisen universaaleja käsittelevässä artikkelissaan (1993: 244) erääksi universaaliehdokkaaksi tendenssin suosia ”konventionaalista kieliopillisuutta”. Myöhemmin Baker (1996: 183) viittaa tähän konventionaalistavaan tendenssiin normaalistamisena tai vaihtoehtoisesti *konservatismina*: kyse on pyrkimyksestä mukautua kohdekielessä konventionaalisiin ja kieliopillisiin käytäntöihin tai jopa liioitella niitä, jolloin lähdetekstin virheelliset, epätavalliset tai tunnusmerkilliset

ilmaukset korvataan käännöksissä kieliopillisilla, konventionaalisilla ja tunnusmerkittömillä ilmauksilla (emt. 183–184; ks. myös Jantunen 2004b: 560).

Normaalistaminen siis ymmärretään käännösten kielen muokkaamisena kohdelukijalle totunnaisempaan muotoon. Muokkaus tapahtuu kohdekielen kieliopin tai kohdekuluttuurin ehdoilla, ja se voi ilmetä välimerkityksen, sanaston, virkerakenteen, tyylin ja tekstin järjestymisen tasolla. Esimerkkeinä tällaisesta muokkauksesta Vanderauwera mainitsee muun muassa epätavallisen välimerkityksen normaalistamisen, keskeneräisten virkkeiden täydentämisen, kömpelön tai idiosynkraattisen virkerakenteen muokkaamisen yksinkertaisemmaksi, historiallisen preesensin korvaamisen kerronnan menneellä ajalla, puhuttua kieltä muistuttavan esityksen muokkaamisen kirjakielen normeja vastaaviksi, ”turhilta” vaikuttavien katkelmien tai aineiden karsimisen, kerronnan järjestyksen muokkaamisen johdonmukaisemmaksi ja kokeellisten kerronnan muotojen, esimerkiksi vapaan epäsuoran esityksen, korvaamisen tutummilla tekniikoilla, kuten epäsuoralla esityksellä tai perinteisellä kerronnalla. Nämä yksittäiset muutokset ovat osa laajempaa tendenssiä kohti luettavuutta, idiomaattisuutta, koherenssia ja tuttuutta. (Vanderauwera 1985: 45, 47, 51, 72–85, 93 ja *passim*; Laviosa-Braithwaite 1998: 290.)

Normaalistamisessa ei siis ole kyse ainoastaan kohdekirjallisuuden kannalta ”vieraiden” elementtien karsimisesta. Vanderauwera korostaa, että pyrkimys ”pehmentää poikkeamia konventionaalisesta kerronnasta” luonnehtii hänen aineistoaan silloinkin, kun lähdetekstin kaltaiset epäkonventionaaliset ratkaisut ovat käytössä myös alun perin kohdekielellä kirjoitetussa kirjallisuudessa (Vanderauwera 1985: 85). Kohdekielisessä ilmaisussa pyritään siis normaaliuteen silloinkin, kun lähdetekstissä – ehkä tarkoituksellisesti – hyödynnetään epätavallista ilmaisutapaa: kyse on siirtymästä totunnaisempaan suuntaan siitä huolimatta, että lähdetekstin ratkaisu on epäkonventionaalinen myös omassa esiintymiskontekstissaan.

Tällainen normaalistava tendenssi näkyy myös Mayn (1997) tutkimuksessa, joka keskittyy välimerkityksen käsittelyyn kokeellisen, modernistisen kaunokirjallisuuden käännöksissä. Käännöksissä välimerkitystä ja syntaksia on toistuvasti, jopa säännöllisesti muokattu selkeämpään ja johdonmukaisempaan suuntaan erityisesti epätäydellisten virkkeiden ja kerronnan yhteenpunoutuneiden äänien osalta. Käännöksissä näkyikin pyrkimys korostaa välimerkityksen selventävää funktiota muiden funktioiden – tulkinnallisen ja luovan – kustannuksella. Suhteessa välimerkitykseen kääntäjät näyttävät siis ottavan itselleen kustannustoimittajan roolin ja pyrkivän tekstiä muokatessaan korostamaan ennen kaikkea sulavuutta ja johdonmukaisuutta. (Emt. 1–2, 5, 10 ja *passim*.) May ei tarkastele muutoksia kääntämisen universaalien kehyksessä, mutta pitää erityisen mielenkiintoisena sitä, että pitkälti samat tai samankaltaiset, välimerkitystä ja syntaksia selkeyttävät muutokset toistuvat niin englannista venäjään kuin ranskaankin tehdyissä käännöksissä (emt. 18).

Myös Malmkjaer (1997) raportoi välimerkitykseen kohdistuvasta normaalistavasta tendenssistä aineistossaan, Hans Christian Andersenin satujen

englanninkielisissä käännöksissä. Käännöksissä välimerkitystä on toistuvasti normalistettu siitä huolimatta, että se on epäkonventionaalista myös lähdeteksteissä – itse asiassa järjestelmällisen epäkonventionaalista. Välimerkityksen epäkonventionaalisuus Andersenilla luonnehtiikin kirjailijan tyyliä kauttaaltaan, ja Malmkjær osoittaa sillä olevan myös selviä tekstin temaattiseen fokukseen liittyviä funktioita. (Emt. 155–158.)

Kennyn (2001) tutkimus keskittyy normalistamiseen leksikaalisena ilmiönä. Tutkimuksessa tarkastellaan luovien leksikaalisten valintojen välittymistä käännöksiin rinnakkaiskorpuksessa, joka koostuu nykysaksalaisesta kirjallisuudesta ja sen englanninkielisistä käännöksistä. Vaikka suuressa osassa tapauksia normalistamista ei tapahdukaan, tukevat tulokset kaiken kaikkiaan oletusta normalistamisesta käännöksiä luonnehtivana tendenssinä. (Laviosan 2008: 124 mukaan Kenny 2001.) Samoin Scarpa (2006) näkee aineistossaan vahvistusta oletukselle normalistamisesta suhteessa lähdeteksteihin: hänen mukaansa se, että virkkeet ovat italiankielisissä käännöksissä selvästi pidempiä kuin niiden englanninkielisissä lähdeteksteissä, kertoo käännösten muokkauksesta kohdekielen rakenteellisten konventioiden mukaisiksi – ovathan virkkeet Italiassa pidempiä ja rakenteellisesti monimutkaisempia kuin englannissa (emt. 162–163, 171). Erityisen mielenkiintoista havainnossa on se, että virkkeiden pituus kasvoi (ja määrä väheni) selvästi eniten niissä käännöksissä, jotka menestyivät laadunarvioinnissa parhaiten (emt. 165), mikä viittaa siihen, että kohdekielen konventioihin mukautuminen parantaisi käännösten laatua.

Normalistava tendenssi ei kuitenkaan rajoitu vain kirjallisiin käännöksiin, sillä tulkkauksen tutkimuksessa on raportoitu samantyyppisistä muutoksista. Shlesingerin (1991) mukaan esimerkkejä oikeustulkauksessa esiintyvistä normalistamisesta ovat epätäydellisten virkkeiden täydentäminen, kieliopillisesti virheellisten ilmausten korjaaminen ja väärin aloitusten ja korjausten jättäminen pois (Laviosa-Braithwaiten 1998: 290 mukaan Shlesinger 1991; ks. myös Baker 1996: 183–184).

Normalistamisen ilmentyminä on siis tarkasteltu hyvin erilaisia ja eritasoisia muutoksia: toiset, kuten välimerkityksen normalistaminen tai konventionaalisempi aikamuotojen käyttö liittyvät kieliopillisuuteen ja laajemmin kielelliseen norminmukaisuuteen, kun taas kokeellisten kerronnan muotojen korvaaminen tutummilla kerrontatekniikoilla on narratiivisen tason muutos, joka sisältää useampia kielellisiä muutoksia tai koostuu niistä. Niin kielen kuin kerronnan tasolla muutokset kuitenkin johtavat samaan tulokseen: tuttuuteen, totunnaisuuteen ja tässä mielessä parempaan luettavuuteen. Mielenkiintoista on, että kääntämisen universaaleista myös eksplisiittistämisen on katsottu johtavan samoihin piirteisiin – koherenssiin, parempaan luettavuuteen ja tätä kautta tekstin prosessoinnin helpottumiseen (ks. kohta 3.2.1). Onkin ilmeistä, että jos konkreettisten kielellisten muutosten sijaan tarkastellaan eksplisiittistämisen ja normalistamisen kokonaisvaikutusta tekstiin lukijan kannalta, rajanveto niiden välillä voi olla vaikeaa. Tätä havainnollistaa Øveråsén eksplisiittistämistä tarkasteleva tutkimus (1998). Siinä

eksplisiittistämiseksi katsotaan myös sellaiset tekstiä neutraloivat muutokset kuin epätavallisen kollokaation korvaaminen konventionaalisella tai metaforisten ilmausten neutraloiminen – molemmat muutoksia, joita yllä esitetyn valossa voitaisiin luontevammin tarkastella normaalistamisen ilmentyminä. Øverås perustelee luokitteluaan sillä, että muutokset vähentävät tekstin prosessoinnin vaivaa ja parantavat siten luettavuutta (emt. 581–582). Øverås siis vetoaa siihen, että mainitut muutokset johtavat samaan tulokseen kuin muut eksplisiittistävät muutokset. Perustelu ei kuitenkaan ota huomioon, että tekstin luettavuus syntyy muustakin kuin eksplisiittisyydestä – muun muassa norminmukaisuudesta tai konventionaalisuudesta. Toisaalta, vaikka Øverås tarkasteleekin näitä muutoksia eksplisiittistämisen ilmentyminä, hän kuitenkin huomauttaa, että ne näyttäisivät liittyvän Touryn kasvavan standardisaation lakiin (emt. 582). Normalistamisen ja eksplisiittistämisen yhtymäkohtiin palaan kohdassa 3.2.4.

Koska normaalistamisessa on kyse ennen kaikkea kohdekielen tekstuaalisista konventioista ja niihin sopeutumisesta, on luontevaa tarkastella sitä myös suhteessa alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin, verrannollisten korpusten avulla. Jantunen (2004b) vertailee eräiden kielenhuollollisten suositusten toteutumista käännskielessä ja alkuperäisteksteissä, ja hänen tutkimuksensa tulokset tukevat oletusta käännösten selvemmästä norminmukaisuudesta. Toisaalta tutkimus osoittaa selvän ristiriidan käännöksiin kohdistuvien asenteiden ja niiden todellisen norminmukaisuuden välillä: tutkimukseen kuului myös kyselytutkimus, jossa selvitettiin käännskieleen liittyviä ennakoasenteita, ja se osoitti, että käännösten oletetaan – normaalistamishypoteesin näkökulmasta paradoksaalisesti – olevan kieleltään huonotasoisempia tai vähemmän norminmukaisia kuin alkuperäistekstit (emt. 561–563).

Tirkkonen-Condit (2002) tarkastelee käännösten normaaliutta kohdekielisiin alkuperäisteksteihin verrattuna ns. uniikkiainesten esiintymisen kautta. Uniikkiaineilla Tirkkonen-Condit viittaa kohdekielen piirteisiin, joilla ei ole suoraa leksikaalista vastinetta lähdekielessä. Uniikkiaineet voivat olla täysin normaaleja kohdekieleessä, mutta ainutlaatuisia suhteessa lähdekieleen siinä mielessä, että ne eivät ole minkään lähdekielen yksittäisen leksikaalisen elementin suoraa käännösvastineita. Tästä syystä ne saattavat aliedustua käännöksissä, ja niiden alhaisempaa esiintymistiheyttä kohdekielisiin alkuperäisteksteihin verrattuna Tirkkonen-Condit pitää osoituksena käännösten systemaattisesti poikkeavasta kielellisestä asusta tai ”epänormaaliudesta” alkuperäisteksteihin verrattuna. (Emt. 208–209.) Uniikkiainesten esiintyvyyttä tarkasteleva tutkimus näyttäisi vahvistavan hypoteesin: kohdekieliset ainekset, joilla ei ole suoraa vastinetta lähdekieleessä, aliedustuvat käännöksissä (Laviosa 2008: 125). Syy tarkastellun piirteen riittämättömään esiintyvyyteen on siis lähdekieleessä. Laviosa pitääkin uniikkiaineshypoteesia interferenssin muotona, sillä syynä siihen on kohdekielisen ilmauksen tuottaminen lähdekielestä, ei kohdekielen omista resursseista käsin (emt. 125).

Normalistamisessa poikkeamana suhteessa verrannollisiin alkuperäisteksteihin voi siis olla kyse kohdekielen käytäntöihin sopeutumisesta

tai niiden liioittelusta – siis kohdekielille tyypillisten piirteiden tilastollisesti epätavallisen korkeasta esiintyvyydestä kohdekielisiin alkuperäisteksteihin verrattuna. Normaalistamisessa siirtymänä suhteessa lähdetekstiin kyse taas on totunnaisiin, oikeakielisiin ja konventionaalisempiin ilmaisiin turvautumisesta silloinkin, kun lähdeteksti – tahattomasti tai tarkoituksella – käyttää epätavallisia tai (näennäisesti) virheellisiä ilmauksia. Tässä tutkimuksessa huomion kohteena on nimenomaan normaalistaminen suhteessa lähdetekstiin. Tarkastelen tekstin perspektiivisidonnaisten piirteiden yhtenäistämistä yhtenä normaalistamisen ilmentymistä. Tällaisessa yhtenäistämässä on kyse tapauksista, joissa osa lähdetekstin perspektiivisidonnaisista aineksista tuntuu viittaavan kertojan näkökulmaan tai ääneen, osa henkilön näkökulmaan tai ääneen, mutta käänöksessä joko kertojaan tai henkilöön viittaavia aineksia on karsittu tai korvattu niin, että perspektiivisidonnaiset ainekset (tai ainakin suurin osa niistä) viittaavat nyt joko henkilöön tai kertojaan, eivät enää molempiin. Näin käänöksen pohjalta syntyvä näkökulmavaikutelma on yhtenäinen tai ainakin yhtenäisempi kuin lähdetekstissä. Perspektiivisidonnaisten piirteiden yhtenäistäminen sopii normaalistamisen kattotermin alle sikäli, että piirteiden epäyhtenäisyys voi vaikuttaa huolimattomalta tai jopa epäkieliopilliselta tai norminvastaiselta kielenkäytöltä, jos kääntäjä ei tunnista sen kuuluvan tiettyyn kerrontatekniikkaan eikä oivalla sen osuutta alkuperäisen näkökulmavaikutelman synnyssä. On toki mahdollista, että kääntäjä yhtenäistää tekstin perspektiivisidonnaisia piirteitä silloinkin, kun hän tunnistaa niiden kuuluvan tiettyyn kerrontatekniikkaan – ja siis tietoisesti korvaa KHD:n esimerkiksi epäsuoralla esityksellä. En kuitenkaan usko, että näin olisi oman aineistoni kohdalla; palaan tähän tarkemmin luvuissa 4 ja 5.

Normaalistavaan tendenssiin on käänöstutkimuksessa viitattu useilla eri termeillä. Chesterman (2004: 40) mainitsee erillisinä universaaliehdokkaina standardisaation lain (Tourey 1995), murteen normaalistamisen (Englund Dimitrova 1997), kollokaatioiden konventionaalistamisen (Kenny 1998) ja kerronnan äänen vähenemisen (Taivalkoski 2002), ja luokittelee ne kaikki S-universaaliehdokkaiksi (siirtymiksi suhteessa lähdetekstiin). Konventionaalistamisen Chesterman taas sijoittaa T-universaaleihin, vaikka viittaakin sen yhteydessä ainoastaan Bakerin vuoden 1993 artikkeliin, jossa Baker kuvaa konventionaalistamista nimenomaan siirtymänä, joka ilmenee lähdetekstin epäkieliopillisten tai keskeneräisten kohtien muokkaamisena konventionaalisen kieliopillisiksi. Kuten Halverson (2003: 221) toteaa, kaikkia näitä tendenssejä voidaan kuitenkin, kirjavista nimityksistä huolimatta, tarkastella yhtenäisen ilmiön erilaisina ilmentyminä.

Viittaan ilmiöön *normaalistamisena*, joka lienee nimityksistä tällä hetkellä käytetyin. Aiemmin (Kuusi 2006, 2008: 102–103 ja *passim*) olen käyttänyt rinnakkaista nimitystä *konventionaalistaminen*. Periaatteessa molempiin liittyy oman aineistoni kontekstissa väärintulkinnan vaara, jos niiden ajatellaan tarkoittavan, että KHD kerrontatekniikkana tai sen kielelliset piirteet ovat kohdekielessä vähemmän normaaleja tai konventionaalisia kuin lähdekielessä. Näin ei ole: perspektiivisidonnaisten piirteiden yhtenäistämässä on kyse

tavallisemman tai tyypillisemmän vaihtoehdon valinnasta käännökseen silloinkin, kun lähdetekstin kielellinen ratkaisu olisi kohdekielelläkin mahdollinen – ja erityisesti kaunokirjallisuudessa myös konventionaalistunut, vaikkakaan ei samassa määrin kuin suora ja epäsuora esitys.

Normaalistamisen lisäksi myös *standardisaatio* voisi olla sopiva nimitys, ja sitä voikin tässä yhteydessä käyttää normaalistamisen rinnakkaisterminä. Kääntämisen universaalien tutkimuksessa se on kuitenkin nimityksenä huomattavasti normaalistamista harvinaisempi: Saldanhan (2008) haku St. Jeromen *Translation Studies Abstracts* ja *Bibliography of Translation Studies* – tietokannoissa antoi *normaalistamiselle* 42 osumaa, *standardisaatiolle* taas vain 6 (emt. 20). *Standardisaatio* voidaan ymmärtää myös normaalistamista laajempänä ilmiönä (ks. kohta 3.2.4).

Nimityksenä myös *yksinkertaistaminen* voisi sopia ilmiön kuvaukseen, sillä perspektiivisidonnaisten piirteiden yhtenäistäminen vaikuttaa tekstiin yksinkertaistavasti siinä mielessä, että kun perspektiivi yhtenäistyy, vähenevät tekstin fokalisaatiopisteet. Kääntämisen universaalien tutkimuksessa yksinkertaistamisena on kuitenkin tarkasteltu aivan toisentyypisiä muutoksia, ennen kaikkea leksikaalista yksinkertaistamista (ks. kohta 3.2.3). Sen sijaan muutokset, joita kääntämisen universaalien tutkimuksessa on tarkasteltu esimerkkeinä normaalistamisesta, ovat usein samoja kuin ne muutokset, jotka aineistossani yhtenäistävät tekstin perspektiivisidonnaisia piirteitä.

3.2.3 Yksinkertaistaminen

Käännösten yksinkertaistamista on tutkittu ennen kaikkea leksikaalisena ilmiönä, jonka Blum-Kulka ja Levenston (1983: 119) määrittivät alun perin ”vähemmällä sanoilla selviämiseksi”. Heidän alkuperäinen yksinkertaistamisypoteesinsa koski kääntämisen lisäksi myös muita kielellisiä konteksteja, kuten vieraan kielen opiskelijoiden puhetta ja kirjoituksia, äidinkielisten kielenpuhujien (esimerkiksi kielenopettajien) puhetta ei-äidinkielisille kielenopiskelijoille ja vieraan kielen opiskelijoille laadittuja yksinkertaistettuja tekstejä. Hypoteesin mukaan sanavalinnat yksinkertaistuvat tiettyjen yleisten periaatteiden mukaan, jotka saavat alkunsa puhujan kielellisestä kompetenssista äidinkielessään. (Emt. 120.) Kääntämisessä tarkasteltavana oli leksikaalinen yksinkertaistaminen siirtymänä suhteessa lähdetekstiin.

Myöhemmissä tutkimuksissa käännösten yksinkertaistamista on tarkasteltu enimmäkseen suhteessa kohdeteksteihin, ja Chesterman (2004: 40) luokittelee sen mahdolliseksi T-universaaliksi. Verrannollisten korpusten avulla tapahtuvassa tutkimuksessa huomiota on kiinnitetty ennen kaikkea kahteen muuttujaan, leksikaaliseen tiheyteen ja sananmuoto-sanesuhteeseen (*type-token* – suhde). Leksikaalisella tiheydellä tarkoitetaan leksikaalisten sanojen suhteellista osuutta tekstissä verrattuna kieliopillisiin sanoihin. Korkea leksikaalinen tiheys eli leksikaalisten sanojen suhteellisesti suurempi osuus näyttää tekevän tekstistä vaikeamman prosessoida ja siten lukijalle kuormittavamman, kun taas matala

leksikaalinen tiheys merkitsee suurempaa redundanssia ja sen myötä tekstin prosessoinnin helpottumista. Sananmuoto-sanesuhde eli tekstikorpuksessa käytettyjen sananmuotojen ja yksittäisten sananmuotoesiintymien suhde taas kertoo, onko käänöksissä käytetty sanasto vaihtelevampaa vai vähemmän vaihtelevaa kuin verrannollisissa alkuperäisteksteissä. Kapeampi sanastollinen kirjo helpottaa tekstin prosessointia, mutta saattaa myös kertoa tekstin alitajuisesta yksinkertaistamisesta. (Baker 1995: 236–238; 1996: 183.)

Laviosa (1998) vertaili käänösten leksikaalisia valintoja alun perin kohdekielellä kirjoitettuihin teksteihin. Tutkimus perustui *English Comparable Corpus (ECC)* –korpukseen, yksikieliseen, narratiivista ja lehtiteksteistä koostuvaan verrannolliseen korpukseen, jonka käänökset edustavat useaa eri lähdekieltä, ja sen tulokset tukivat oletusta käänösten leksikaalisesta yksinkertaistamisesta. Alkuperäisteksteihin verrattuna käänöksissä oli vähemmän leksikaalisia sanoja suhteessa kieliopillisiin eli niiden leksikaalinen tiheys oli alhaisempi, niissä käytettiin enemmän sanoja, joiden esiintymisfrekvenssi oli korkea, ja samalla niiden leksikaalisten valintojen kirjo oli kapeampi. (Laviosa 1998: 561–562, 565.) Käänöksissä siis tullaan toimeen ”vähemmällä sanoilla”, ja nämä sanat ovat kohdekielessä usein esiintyviä sanoja useammin, kuin alun perin kohdekielellä kirjoitetuissa teksteissä.

Myös Scarpa (2006: 156) tarkasteli leksikaalista yksinkertaistamista leksikaalisten valintojen kirjon kapenemisena ja leksikaalisen tiheyden alenemisena. Scarpan aineistossa italiankielisten käänösten leksikaalinen tiheys oli niiden englanninkielisiä lähdetekstejä alempi, eli käänöksissä oli lähdetekstejä enemmän kieliopillisia sanoja suhteessa leksikaalisiin. Laadunarvioinnissa paremmin menestyneissä käänöksissä leksikaalinen tiheys oli alempi kuin huonommin menestyneissä käänöksissä, mutta ero ei ollut suuri. (Emt. 164, 167, 171.) Tältä osin Scarpan havainnot siis tukevat oletusta leksikaalisesta yksinkertaistamisesta suhteessa lähdeteksteihin, joskin Scarpa epäilee, että kyse voi olla myös kielten välisistä eroista, sillä italiassa esimerkiksi artikkelit taipuvat suvun ja luvun mukaan (emt. 164). Sananmuoto-sanesuhde sen sijaan osoitti leksikaalisen variaation vastoin odotuksia olevan italiankielisissä käänöksissä suurempaa kuin englanninkielisissä lähdeteksteissä, mikä viittaa siihen, että niissä käytetty sanasto olisi laajempi. Scarpa kuitenkin päättelee, että englanti-italia –kieliparin tapauksessa tulos ei osoita käänösten suurempaa sanastollista monipuolisuutta, sillä alun perin italiaksi kirjoitetuissa teksteissä sananmuoto-sane –suhde on huomattavasti korkeampi kuin alun perin englanniksi kirjoitetuissa teksteissä. Havainto ei siis Scarpan mukaan kumoa oletusta käänöksistä lähdetekstejään sanastollisesti vähemmän monipuolisina, vaan johtunee kielijärjestelmien välisistä eroista. (Emt. 163–164.) Käänösten leksikaalisen variaation ero lähdeteksteihin on kuitenkin suurempaa niissä käänöksissä, jotka menestyivät laadunarvioinnissa paremmin verrattuna niihin, jotka menestyivät siinä huonommin (emt. 166).

Vaikka Laviosa (2008: 128) toteaaakin Scarpan tutkimuksen tukevan oletusta yksinkertaistamisesta kääntämisen universaalina, ei kumpikaan yllä tarkastelluista muuttujista, sen paremmin leksikaalinen tiheys kuin variaatiokaan,

nähdäkseni yksiselitteisesti vahvista yksinkertaistamista suhteessa lähdeteksteihin: leksikaalinen tiheys siksi, että matalampaan leksikaaliseen tiheyteen ovat saattaneet vaikuttaa kielten väliset rakenteelliset erot, ja leksikaalinen variaatio siksi, että se oli käänöksissä suurempaa kuin lähdeteksteissä. Vaikka käänösten leksikaalinen variaatio jäisikin matalaksi verrattuna alun perin italiaksi kirjoitettuihin teksteihin, ei se kumoa leksikaalisen variaation nousua suhteessa lähdeteksteihin, eikä tulos tältä osin tue oletusta leksikaalisesta yksinkertaistamisesta S-universaalina, suhteessa lähdeteksteihin. Leksikaalisen variaation nousu lähdeteksteihin verrattuna saattaakin kertoa normaalistamisesta, pyrkimyksestä muokata tekstiä kohdekielen käytäntöjen mukaisiksi, lähemmäs kohdekielen normaaliarvoja. Se, että leksikaalinen variaatio ei normaalistamisesta huolimatta yllä kohdekielen normaaliarvojen tasolle, voi puolestaan johtua interferenssistä, onhan lähdetekstien leksikaalinen variaatio vähäisempää verrattuna sekä käänöksiin että kohdekielisiin alkuperäisteksteihin. Tällöin käänösten normaalistaminen näkyy suhteessa lähdeteksteihin, kun taas vertailu kohdekielisiin alkuperäisteksteihin ei paljasta sitä. Se, että laadunarvioinnissa menestyivät paremmin ne käänökset, joissa leksikaalinen variaatio poikkesi eniten lähdeteksteistä, saattaakin kertoa siitä, että normaalistaminen vaikuttaa myönteisesti käänöksen menestykseen laadunarvioinnissa.

Hakusana-artikkelissaan kääntämisen universaaleista *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* –teokseen Laviosa-Braithwaite (1998) käsittelee leksikaalisen yksinkertaistamisen lisäksi myös syntaktista ja tyylillistä yksinkertaistamista. Esimerkkeinä näistä hän käyttää Vanderauweran (1985) havaintoja: kun leksikaalinen yksinkertaistaminen ilmenee esimerkiksi lähdetekstin leksikaalisen valinnan korvaamisena tutummalla tai yleisemmin käytetyllä kohdekieliselä vastineella, voi syntaktinen yksinkertaistaminen näkyä vaikkapa monimutkaisten syntaktisten rakenteiden muokkaamisena selkeämmiksi ja helpommin hahmotettaviksi ja tyylillinen yksinkertaistaminen pitkien virkkeiden jakamisena lyhyemmiksi ja redundantilta vaikuttavan informaation karsimisena tai poistamisena (esimerkkejä näistä ks. esim. Vanderauwera 1985: 73, 75–76). Tyylillisenä yksinkertaistamisena voidaan tarkastella lisäksi toiston välttämistä (Laviosa-Braithwaite 1998: 289).

Ei ole kuitenkaan selvää, ovatko kaikki nämä muutokset yksinkertaistamisen ilmentymiä – vai kertovatko ne pikemminkin tekstin normaalistamisesta. Myös Scarpa (2006: 156) oletti alun perin tyylillisen yksinkertaistamisen ilmenevän virkkeiden lyhenemisenä, mutta tulkitsi kuitenkin aineistossa näkyvän päinvastaisen ilmiön, virkkeiden pitenemisen, normaalistamisen ilmentymäksi sillä perusteella, että muutos sopeutti käänöksiä kohdekielen syntaktisiin konventioihin (emt. 162–163; ks. kohta 3.2.2). Yhtä hyvin myös pitkien virkkeiden pilkkomista voitaisiin käsitellä syntaktisen tai tyylillisen yksinkertaistamisen lisäksi normaalistamisena silloin, kun muutos sopeuttaa tekstiä kohdekielen konventioihin. Pym (2008) toteaaakin, että virkkeen pituus ei ole hyvä yksinkertaistamisen mittari, sillä se näyttäisi olevan ristiriidassa monien sellaisten piirteiden kanssa, joita on tarkasteltu käänösuniversaalien

ilmentyminä: esimerkiksi yksinkertaistamisena tarkasteltu leksikaalisen tiheyden aleneminen saattaa päinvastoin pidentää virkkeitä (emt. 319).

Koska tyyli koostuu niin syntaktisista kuin leksikaalisistakin aineksista, sisältää tyyllillisen yksinkertaistamisen kategoria sekä syntaktista että leksikaalista yksinkertaistamista. Onkin ilmeistä, että yksinkertaistamisen eri muodot ovat usein ainakin osittain päällekkäisiä. Usein myös yksinkertaistamisen ja normaalistamisen käsitteet näyttäisivät limittyvän. Sekä Baker (1996: 182) että Jantunen (2004a: 47) tarkastelevat esimerkkeinä yksinkertaistamisesta Malmkjaerin (1997) ja Mayn (1997) havaintoja käännosten välimerkityksestä: tutkimuksista edellisessä havaittiin, että käännosten välimerkitystä on mukautettu kohdekielen konventioiden mukaiseksi, jälkimmäisessä taas, että tekstistä on pyritty tekemään helppolukuisempi välimerkitystä muokkaamalla. Molemmissa pyritään kohti norminmukaisempaa välimerkitystä: kyse on siis muutoksista, joita on muissa tutkimuksissa tarkasteltu esimerkkeinä normaalistamisesta (ks. kohta 3.2.2). Baker (1996) vetoaa itse asiassa samoihin, Malmkjaerin ja Mayn välimerkityksen muutoksia tarkasteleviin tutkimuksiin sekä yksinkertaistamisen että normaalistamisen yhteydessä (ks. Pym 2008: 318). Myös leksikaalinen yksinkertaistaminen, kun se ymmärretään tiheäfrekvenssisten sanojen suosimisena (ks. Laviosan 1998 tulokset yllä), voitaisiin nimetä yhtä hyvin sanaston konventionaalistamiseksi, sillä konventionaalisuus on juuri tiheäfrekvenssisyyttä (ks. esim. Halverson 2003: 236, viite 13).

Halverson (2003) huomauttaa, että vaikka yksinkertaistaminen usein ymmärretäänkin leksikaalisena ja normaalistaminen syntaktisena ilmiönä, ei tämä jaottelu ole ehdoton (emt. 221). Esimerkiksi äsken mainituissa Jantunen ja Scarpan tutkimuksissa oletetaan välimerkityksen ja virkepitouden – siis syntaksiin liittyvien piirteiden – viittaavan yksinkertaistamiseen. Halversonin (2003) mukaan normaalistaminen ja yksinkertaistaminen muodostavatkin yhtenäisen ilmiön, sillä molemmat voidaan selittää samoilla kognitiivisilla tekijöillä – onhan kieliopin ja leksikon välillä kognitiivisen kieliopin mukaan vain aste-ero (ks. tarkemmin kohta 3.2.5).

Yksinkertaistamisen ja normaalistamisen yhtymäkohdista huolimatta niiden tutkimustraditioissa on kuitenkin selvä ero. Kuten Laviosa (1998) toteaa, kun leksikaalisella yksinkertaistamisella tarkoitetaan käännosten matalampaa leksikaalista tiheyttä ja vähäisempää leksikaalista variaatiota verrattuna kohdekielisiin alkuperäisteksteihin, on kyse ilmiöstä, jota ei voida havaita manuaalisen analyysin avulla (emt. 565). Vaikka myös normaalistamisen tutkimuksessa on tarkasteltu tilastollisesti havaittavia ilmiöitä (esim. Jantunen 2004b), keskittyy suurin osa normaalistamista tarkastelevista tutkimuksista siirtymiin, jotka havaitaan vertailemalla käännoksiä lähdeteksteihinsä perinteisen ”käsityömenetelmän” avulla. Normaalistamista sellaisena, jollaisena sitä tässä tutkimuksessa tarkastelen – lähdetekstin perspektiivisidonnaisten piirteiden yhtenäistämisenä kohdetekstissä – ei voi havaita muuten kuin ”manuaalisesti”, käännosvertailun ja tekstin lähiluvun avulla. Näin sekä metodin että konkreettisten kielellisten muutosten osalta perspektiivisidonnaisten piirteiden

yhtenäistäminen on luontevampaa yhdistää normaalistamisen tutkimustraditioon sen sijaan, että sitä tarkasteltaisiin yksinkertaistamisena.

3.2.4 *Kategorioiden limittäisyys – vai ykseys?*

Jo rajanvedon vaikeus normaalistamisen ja yksinkertaistamisen välillä osoittaa, etteivät kääntämisen universaaleiksi ehdotetut kategoriat ole aina yksiselitteisen selviä. Chesterman (2004) toteaa, että kääntämisen universaalien tutkimuksessa terminologia on vielä pitkälti selkeytymätöntä ja käytetyt termit usein päällekkäisiä (emt. 43–44). Katsaus kääntämisen universaaleja käsittelevään tutkimukseen paljastaa varsin nopeasti kategorioiden limittäisyyden. Normaalistamisen ja yksinkertaistamisen yhtymäkohtia on käsitelty jo yllä, mutta yhtymäkohtia löytyy myös niin normaalistamisen ja eksplisiittistämisen kuin eksplisiittistämisen ja yksinkertaistamisenkin väliltä.

Normaalistamisen päällekkäisyys toisaalta yksinkertaistamisen, toisaalta eksplisiittistämisen kanssa onkin ymmärrettävää, sillä normaalistavan tendenssin yhteys konkreettisiin kielellisiin muutoksiin vaihtelee väistämättä sen mukaan, mikä kohdekielessä on konventionaalista tai normaalia. Esimerkiksi Becherin (2010) tutkimus tuo havainnollisesti esiin rajanvedon vaikeuden eksplisiittistämisen ja normaalistamisen välillä. Becherin aineistossa kohdekielen (saksan) tekstuaaliset konventiot vaativat korkeampaa eksplisiittisyyden tasoa kuin lähdekielen (englannin). Siksi lähes kaikki eksplisiittistämisen ilmentymät voidaan selittää valinnaisena eksplisiittistämisenä – tai yhtä hyvin normaalistamisena, onhan siirtymissä kyse pyrkimyksestä mukautua kohdekielen käytäntöihin. Eksplisiittistämisen ja normaalistamisen luotettava erottaminen toisistaan on tässä tapauksessa jo lähtökohtaisesti vaikeaa.

Toisaalta sama tekstuaalinen muutos voi ilmentää sekä eksplisiittistämistä että normaalistamista myös silloin, kun kyse on piirteistä, jotka ovat yhtä tyyppillisiä tai epätyypillisiä niin lähde- kuin kohdekielessäkin. Esimerkiksi seuraavan aineistokatkelman käännöksiin tehdyt muutokset (ks. tarkemmin kohdassa 4.2.2) voitaisiin luokitella yhtä hyvin esitystä eksplisiittistäviksi kuin normaalistaviksikin. Katkelmassa Svidrigailovin luo kiiruhtava Raskolnikov tulee ajatelleeksi Sonjaa. Lähdetekstissä pelkkä kysymysmerkin saattelema Sonjan nimi riittää luomaan vaikutelman henkilön ajatusten spontaanista kulusta.

Соня? Да и зачем бы он пошел теперь к Соне? Опять просить у ней ее слез?

Prestuplenie i nakazanie, katkelma (xxii)

[**Sonja?** Mutta minkä tähden hän menisi nyt Sonjan luo? Taas pyytämään häneltä hänen kyyneleitään?]

Suomennoksessa ensimmäiseen virkkeeseen on lisätty johtolause *hän ajatteli*. Sen lisäksi, että muutos eksplisiittistää lähdetekstissä vain implisiittisesti läsnä olleen informaation, se myös konventionaalistaa esitystapaa, sillä siinä vaillinainen virke korvataan täydellisellä.

Hän ajatteli Sonjaa. Mutta miksi hän nyt menisi Sonjan luo? Jälleenkö anelemaan häneltä säälin kyyneliä?

Hollo

Johtolauseen puuttumisen ja virkkeen vaillinaisuuden luoma implisiittisyys ei kuitenkaan olisi kohdekielellä sen epätavallisempaa kuin lähdekielelläkään. Molemmista virkkeen vaillinaisuus on myös samalla lailla kertojan ja henkilön diskurssin tyypillinen tuntomerkki, ja implisiittisyydellä olisi samanlainen merkitys kerronnan näkökulmalle. Käännöksessä puuttuva, mutta pääteltävissä oleva informaatio on kuitenkin kirjattu tekstin pintarakenteeseen, ja tuloksena on lähdetekstiä totunnaisempi ja kieliopillisempi ilmaisutapa. Eksplisiittistäminen siis standardisoi – tai, toisin sanoen, normalisoi. Kuten Pym (2008) toteaa, kun ”lukijan mahdollisuuksia karsitaan kesyttämällä monitulkintaisuus, tuloksena on kasvava standardisaatio” (emt. 314–315).

Eksplisiittistämisen ja yksinkertaistamisen yhteys käy ilmi esimerkiksi jaottelusta, jonka Baker (1993: 243–245) esittää varhaisemmassa käännösuniversaaleja käsittelevässä artikkelissaan. Hän tarkastelee erillisinä kategorioina toisaalta i) eksplisiittistämistä, toisaalta ii) selventämistä ja yksinkertaistamista (*disambiguation and simplification*). Esimerkkeinä jälkimmäisestä kategoriasta Baker mainitsee muun muassa pronomien korvaamisen tarkemmilla viittauskeinoilla, joka on nimenomaan tarkentava muutos ja jota on muissa tutkimuksissa tarkasteltu eksplisiittistämisen ilmentymänä (ks. kohta 3.2.1). Esimerkkinä eksplisiittistämisestä Baker taas mainitsee vain vierasta kulttuuritaustaa selittävän informaation lisäämisen käännökseen, mikä vastaa lähinnä Klaudyn *pragmaattista eksplisiittistämistä* (ks. kohta 3.2.1).

Myöhemmässä artikkelissaan Baker (1996) huomauttaakin, että sama pintarakenteen muutos voi yhtä aikaa sekä yksinkertaistaa että eksplisiittistaa tekstiä. Yksinkertaistaessaan kääntäjä valitsee tietyn tulkinnan ja sulkee samalla muiden tulkintojen mahdollisuuden pois, jolloin tekstin monitulkintaisuus vähenee ja teksti eksplisiittistyy. Esimerkkinä Baker mainitsee finiittirakenteiden suosimisen käännöksissä, joka voitaisiin luokitella yhtä hyvin yksinkertaistamiseksi kuin eksplisiittistämiseksi: finiittirakenteisiin siirtyminen yksinkertaistaa tekstiä, sillä niitä on helpompi prosessoida kuin ei-finiittisiä rakenteita, mutta samalla puhuja voi niiden avulla myös ilmaista eksplisiittisemmin esimerkiksi aikamuodon ja kausaaliset suhteet. (Emt. 180, 182.)

Myös Pym (2008) näkee yhtymäkohtia eksplisiittistämisen ja yksinkertaistamisen välillä: hänen mukaansa niitä saattavat yhdistää myös

leksikaalinen tiheys ja sananmuoto-sanesuhte, joita on tähän asti käsitelty lähinnä yksinkertaistamisen yhteydessä. Yksinkertaistamisen lisäksi nimittäin myös eksplisiittistämistä luonnehtii alhaisempi leksikaalinen tiheys – lisään eksplisiittistäminen Blum-Kulkan tarkoittamassa merkityksessä tekstiin kieliopillisia sanoja – ja sananmuoto-sanesuhte, sillä tekstiä eksplisiittistettäessä siihen lisätään yleisiä sanoja. (Emt. 318.) Pápain (2004) käsittelyssä eksplisiittistäminen kietoutuukin yhteen juuri yksinkertaistamisen kanssa, sillä eksplisiittistävät muutokset, kuten konjunktioiden lisääminen, elliptisten ilmausten täyttäminen ja pronomien leksikalisointi, johtavat leksikaaliseen toistoon ja sitä kautta alhaisempaan leksikaaliseen variaatioon – siis sanaston yksinkertaistamiseen (emt. 159–160).

Toisaalta yksinkertaistamisena on käsitelty muutoksia, jotka vaikuttavat päinvastoin eksplisiittistämiseen vastakkaisilta: Blum-Kulka ja Levenston (1983: 126–127) tarkastelevat yhtenä leksikaalisen yksinkertaistamisen muodoista yläkäsitteellä korvaamista, jossa siis on kyse siirtymästä yleisempään, vähemmän tarkkaan käsitteeseen. Van Leuven-Zwart (1989: 159) ja Halverson (2003: 219) luokittelevat kuitenkin tällaiset muutokset yleistämiseksi (*generalization*), joka ei kuulu yksinkertaistamiseen, vaan on erillinen tendenssi. Yleistäminen ei myöskään ole eksplisiittistämisen vastakohta, sillä vaikka korvaaminen yläkäsitteellä ja korvaaminen alakäsitteellä (tarkentaminen) ovatkin vastakkaiset tendenssit, on eksplisiittistäminen tarkentamista laajempi käsite, ja sille vastakkainen tendenssi on implisiittistäminen. Implisiittistämisen ilmentymiä taas ovat yläkäsitteellä korvaamisen lisäksi kaikki muutokset, joiden seurauksena lähdetekstissä suoraan ilmaistu asia ilmaistaan käänöksessä epäsuorasti tavalla, joka vaatii lukijalta päättelyä ja tulkintaa, kuten vaikkapa substantiivin korvaaminen pronomilla.

Myös toiston välttäminen, jota on tarkasteltu yksinkertaistamisen muotona (ks. Laviosa-Braithwaite 1998: 289), voidaan nähdä eksplisiittistämiseen vastakkaisena ilmiönä. Pápai (2004: 153) toteaa, että monet eksplisiittistävät muutokset – kuten elliptisten rakenteiden täyttäminen tai pronomien leksikalisointi – johtavat leksikaaliseen toistoon. Ehkä pyrkimys selvyteen siis ajaa toisen – mahdollisesti heikomman – pyrkimyksen ohi. Toisaalta toiston välttäminenkin voidaan ymmärtää eri tavoin. On eri asia välttää toistoa korvaamalla seuraavassa lauseessa uudelleen esiintyvä substantiivi viittaus pronomilla kuin karsia perättäistä toistoa, joka on kaunokirjallisuudessa yleinen tehokeino. Pápain havaitsema ristiriitaisuus saattaa siis sekin olla abstraktien tendenssien operationaalistamiseen liittyvä ongelma.

Konkreettisten tekstiesiintymien tasolla eksplisiittistämisen, normaalistämisen ja yksinkertaistamisen välillä näyttäisi siis olevan enemmän yhtymäkohtia kuin vastakkaisuuksia. Nämä yhtymäkohdat voidaan selittää tarkastelemalla niitä saman, korkeamman tason ilmiön eri puolina. Pymin (2008)

mukaan niin normalistaminen, yksinkertaistaminen, tasoittuminen⁵⁰ kuin eksplisiittistämisenkin – joita kaikkia on ehdotettu kääntämisen universaaleiksi – voidaan sisällyttää Touryn standardisaation lakiin. Tällöin niissä olisi kyse yhden universaalien piirteen – tai, Touryn termein, lain – eri ilmenemismuodoista. (Pym 2008: 318–319.) Standardisaation lain kuvaus totunnaistavana, yksinkertaistavana ja tasoittavana tendenssinä (ks. Toury 1995: 268–273) täsmää kieltämättä normalistamisen, yksinkertaistamisen ja tasoittamisen universaaliehdokkaiden kanssa. Ainoastaan eksplisiittistämistä Toury ei suoranaisesti käsittele, mutta Pym (2008: 320) näkee sen kuitenkin sisältyvän toisaalta ajatukseen käännosten tasoittumisesta tai ”latistumisesta” (*flattening*), toisaalta siihen, että käänöksissä tekstuaaliset suhteet valitaan alemmalta (eli vähemmän tekstispesifiltä) tasolta kuin alkuperäisteksteissä. Mielestäni eksplisiittistämisen voi myös ajatella sisältyvän käännosten selventämiseen (*disambiguation*), jonka Toury (1995: 270) mainitsee standardisaatioon kuuluvana ilmiönä, sillä nähdäkseni se viittaa tekstuaalisten suhteiden ja merkitysten tarkentamiseen ja monitulkintaisuuksien avaamiseen.

Eksplisiittistämisen, normalistamisen ja yksinkertaistamisen yhdistämistä standardisaation kattotermin alle puoltaa yhteisten tekstuaalisten ilmentymien lisäksi se, että ne näyttävät tähtäävän samaan päämäärään – tekstin parempaan luettavuuteen sen prosessoinnin helpottumisen merkityksessä. Tämä näkyy esimerkiksi Øveråsin (1998: 581–583) luokittelussa, jonka ongelmallisuutta olen tarkastellut kohdassa 3.2.2. Siinä eksplisiittistämiseksi katsotaan myös sellaiset tekstiä normalistavat muutokset, jotka vähentävät tekstin prosessoinnin vaivaa ja parantavat siten luettavuutta. Perusteena siirtymien luokittelussa ei siis ole enää pintatason kielellinen muutos vaan se, mitä merkitystä muutoksella tekstin tulkinnalle on. Tämä kuitenkin hankaloittaa kategorioiden pitämistä erillään nimenomaan siksi, että niin eksplisiittistämisen, normalistamisen kuin yksinkertaistamisenkin näyttäisivät tähtäävän samaan päämäärään.

Samanlaisesta sekaannuksesta saattaa olla kyse van Leuven-Zwartin (1990) huomiossa, jonka mukaan hänen havaintonsa käänöksissä vaikuttavasta tarkentavasta ja selittävästä tendenssistä on ristiriitainen Levýn (1969) ja van den Broeckin ja Lefeveren (1979) tulosten kanssa. Van Leuven-Zwart pitää tarkentavaa ja selittävää tendenssiä huomattavasti vastakkaista taipumusta, yleistämistä, yleisempänä, kun taas Levýn ja van den Broeckin ja Lefeveren mukaan yleistäminen on tarkentamista yleisempää (van Leuven-Zwart 1990: 88–89, 93–94). Tässä kohden van Leuven-Zwart (emt. 89) kuitenkin kuvaa Levýn yleistämistä tendenssiksi kohti ”neutraalia ja tasaista” tekstiä, eli viittaa muutosten vaikutuksiin tekstin luennalle eikä kielellisiin muutoksiin sinänsä. Siksi ei olekaan selvää, onko tällainen ”yleistävä” tendenssi sittenkään tarkentamisen vastakohta, sillä sitä voisi tarkastella yhtä hyvin normalistamisena.

⁵⁰ *Leveling out*, käännosten taipumus vältellä äärimmäisyyksiä ja olla keskenään alkuperäistekstejä yhtenäisempiä esimerkiksi leksikaalisen tiheyden ja virkkeiden keskipituuden suhteen (ks. Baker 1996: 184).

Osa kääntämisen universaalien tutkimuksen ongelmista liittyy siis puhtaasti abstraktien kategorioiden operationaalistamiseen eli siihen, minkälaisia piirteitä tai käännessiirtymiä tietyn universaalien tendenssin ilmentymiksi hyväksytään. Toinen, perustavanlaatuisempi ongelma saattaa kuitenkin liittyä siihen, että universaalihypoteesit, kuten Pym (2008) osoittaa, keskittyvät yksipuolisesti tendensseihin, jotka voidaan yhdistää Touryn standardisaation lain alle, kun taas käännessissä samaan aikaan vaikuttava interferenssi on jäänyt universaalitutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Pelkästään standardisaatioon keskittyminen interferenssin kustannuksella voi johtaa ongelmiin tutkimustulosten tulkinnassa.

Tätä havainnollistavat Olohanin ja Bakerin (2000) ja Scarpan (2006) tutkimuksiin liittyvät ongelmat (ks. kohta 3.2.1). Vaikka käännesset ovat eksplisiittisempiä kuin kohdekieliset alkuperäistekstit, ei eksplisiittistämistä suhteessa lähdetekstiin ole välttämättä tapahtunut: jos käännessen lisäksi myös lähdetekstit ovat eksplisiittisempiä kuin kohdekieliset alkuperäistekstit, saattaa käännessen eksplisiittisyydessä olla kyse interferenssistä. Tämä jää kuitenkin huomaamatta, jos tutkimusasetelma ei ota lähdetekstejä – ja niiden myötä interferenssin mahdollisuutta – millään tavalla huomioon.

Säännönmukaisuus ei siis voi olla kääntämisen universaali ainoastaan suhteessa verrannollisiin alkuperäisteksteihin, ellei tutkimuksessa nimenomaan osoiteta, että kyse ei ole interferenssistä, eli että tutkittu piirre ei ole lähdetekstissä yleisempi kuin kohdekielessä. Usean lähdekielen tapauksessa tämä tarkoittaa, että lähdekielten tulisi olla tutkitun, universaaliksi oletetun piirteen suhteen riittävän heterogeenisiä. Sen sijaan, toisin kuin Becher (2010) olettaa (ks. kohta 3.2.1), säännönmukaisuus voi olla käännessuniversaali suhteessa lähdeteksteihin, vaikka sitä ei havaittaisikaan suhteessa verrannollisiin alkuperäisteksteihin, sillä interferenssin yhtäaikainen vaikutus voi johtaa siihen, ettei piirteen esiintymistiheys tavoita kohdekielisten alkuperäistekstien tasoa. Molemmissa tapauksissa olennaista on mahdollisen interferenssin huomioiminen standardisaation ilmenemismuotojen – eksplisiittistämisen, normaalistamisen ja yksinkertaistamisen – rinnalla.

Vaikka Toury (1995) pitääkin standardisaatiota laeista ensisijaisena, korostaa hän kuitenkin, että interferenssi – joko positiivisena tai negatiivisena – on käännessissä aina läsnä, sillä se on luonnollinen seuraus kääntämiseen liittyvistä kognitiivisista prosesseista. (Emt. 273, 275–276, 279). Standardisaatio ja interferenssi vaikuttavatkin usein samassa käännessessä yhtä aikaa, sulkematta toisiaan pois. Pym (2008: 323) havainnollistaa tätä esimerkillä käännessmuistiohjelmien käytöstä: samalla, kun käännessmuistiohjelmien käyttö edistää terminologian ja fraseologian yhdenmukaisuutta ja siis standardisaatiota, se vahvistaa lähdetekstin segmentaation siirtymistä käännessiin – siis interferenssiä. Näin standardisaation ja interferenssin lait ovat toiminnassa yhtä aikaa, tekstin eri tasoilla, suhteessa kielen eri piirteisiin.

Lait voivat kuitenkin vaikuttaa samassa käännessessä yhtä aikaa myös suhteessa *samaan* kielelliseen piirteeseen. Esimerkki tästä on Becherin (2010) tutkimus, jossa Becher selittää käännessen korkeamman eksplisiittisyyden

suhteessa lähdeteksteihin valinnaisena eksplisiittistämisenä (kohdekielen tyyliin mukautumisena) ja niiden matalamman eksplisiittisyyden suhteessa kohdekielisiin alkuperäisteksteihin interferenssinä (ks. kohta 3.2.1). Koska valinnainen eksplisiittistämisenen vastaa tässä tapauksessa normaalistamista, Becher itse asiassa löytää aineistostaan Touryn (1995) kaksi lakia, standardisaation (normaalistamisen) ja interferenssin – siitä huolimatta, ettei Tourya sen paremmin kuin standardisaatiota mainitsekaan. Standardisaatio ja interferenssi esiintyvät käänöksissä yhtä aikaa suhteessa samaan kielelliseen piirteeseen, mutta eri vertailukohteisiin: standardisaatio (joka tässä tapauksessa ilmenee eksplisiittistämisenä) johtaa tutkitun piirteen esiintymistiheyden nousuun suhteessa lähdetekstiin, interferenssi sen vastavaikuttajana taas pitää saman piirteen esiintymistiheyden alhaisena kohdekielisiin alkuperäisteksteihin verrattuna.

Becherin aineistossa tutkittu piirre on siis yleisempi kohde- kuin lähdekielessä. Kun tutkittu piirre on päinvastoin yleisempi lähde- kuin kohdekielessä, sama ilmiö toistuu toisin päin. Scarpan (2006) tutkimuksessa (ks. kohta 3.2.1) eksplisiittistämisen ilmentyminä tarkasteltuja koheesiokeinoja esiintyi lähdeteksteissä enemmän kuin käänöksissä ja käänöksissä enemmän kuin kohdekielissä alkuperäisteksteissä. Tällaisessa tapauksessa on mahdollista, että interferenssi aiheuttaa koheesiokeinojen korkeamman esiintymistiheyden kohdekielisiin alkuperäisteksteihin verrattuna samalla kun normaalistaminen tai standardisaatio vaikuttaa niin, ettei niiden esiintymistiheys kuitenkaan nouse yhtä korkeaksi kuin lähdeteksteissä.

Niin standardisaatiota kuin interferenssiäkin voi tarkastella joko samankaltaisuutena tai poikkeavuutena, vertailukohteesta riippuen. Periaatteessa standardisaatio näkyy samankaltaisuutena suhteessa kohdekielisiin alkuperäisteksteihin ja eroina suhteessa lähdetekstiin, interferenssi taas samankaltaisuutena suhteessa lähdetekstiin ja poikkeamina suhteessa kohdekielisiin alkuperäisteksteihin. Käännöksen samankaltaisuus suhteessa vertailukohteeseen ei kuitenkaan aina toteudu samanlaisena esiintymistiheytenä toisen, vastavoimana vaikuttavan lain takia. Becherin tutkimuksessa standardisaatio ei näy tutkitun piirteen samanlaisena esiintymistiheytenä käänösten ja alkuperäistekstien välillä, sillä vastavoimana vaikuttava interferenssi pitää sen esiintyvyyden alkuperäistekstien keskitasoa alhaisempana, vaikka tutkitun piirteen käyttö onkin lisääntynyt lähdeteksteihin verrattuna. Tällöin standardisaatio voidaan tunnistaa vasta, kun tiedetään piirteen esiintymistiheyden nousseen lähdeteksteihin verrattuna – siis erona suhteessa lähdeteksteihin. Toisaalta myöskään pelkkä vertailu lähdeteksteihin ei vielä paljasta standardisaatiota, ainoastaan käytön lisääntymisen, jonka vasta vertailu alkuperäisteksteihin (tai kohdekielisen käytännön tunteminen) auttaa tunnistamaan standardisaatioksi. Becherin tutkimuksessa standardisaatio näkyy siis tutkitun piirteen lisääntymisenä suhteessa lähdekieleen, interferenssi taas sen aliedustumisena suhteessa alkuperäisteksteihin.

Myöskään Scarpan tutkimuksessa standardisaatio ei näy tutkitun piirteen (eksplisiittistävien koheesiokeinojen) samanlaisena esiintymistiheytenä

käännösten ja alkuperäistekstien välillä, sillä vastavoimana vaikuttava interferenssi nostaa esiintymistiheyden alkuperäistekstejä korkeammaksi, vaikka piirteen käyttö onkin vähentynyt lähdeteksteihin verrattuna. Tällöin standardisaatio voidaan havaita vasta, kun tiedetään piirteen esiintymistiheyden laskeneen lähdeteksteihin verrattuna. Toisaalta vertailu pelkkiin lähdeteksteihin ei sekään vielä paljastaisi standardisaatiota, ainoastaan käytön vähenemisen, jonka vasta vertailu alkuperäisteksteihin voi auttaa tunnistamaan standardisaatioksi: kohdekielen alhaisempi esiintymistiheys johtaa siihen, ettei esiintymistiheys pysy käännöksissä lähdetekstin tasolla. Scarpan tutkimuksessa interferenssi näkyy siis tutkitun piirteen yliedustumisena suhteessa kohdekieleen, standardisaatio taas sen karsiutumisenä suhteessa lähdeteksteihin.

Kun tarkastellun piirteen esiintymistiheys käännöksissä ylittää sen esiintyvyyden sekä lähde- että alkuperäisteksteissä, ei ilmiötä voida enää selittää interferenssillä. Sen tarkastelu standardisaationa edellyttää standardisaation näkemistä samanlaisuuden sijaan liioitteluna – ei pelkästään kohdekielen normaalitason saavuttamisena, vaan tutkitun piirteen yliedustumisena suhteessa kohdekielisiin alkuperäisteksteihin (kuten standardisaatio – tai normaalistaminen – usein ymmärretäänkin, ks. esim. Baker 1996: 183). Kohdissa 3.2.1–3.2.3 tarkastelluista tutkimuksista vain Pápain (2004), Scarpan (2006) ja Becherin (2010) tutkimuksissa käännöksiä vertailtiin sekä lähdeteksteihin että kohdekielisiin alkuperäisteksteihin, ja näistä ainoastaan Pápai katsoi tulostensa vahvistavan tarkastellun tendenssin universaaliksi suhteessa sekä lähde- että alkuperäisteksteihin. Tämän ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa, ettei todistusaineistoa kääntämisen universaalien puolesta ole: niistä voi olla kyse myös silloin, kun piirteen esiintymistiheys on noussut suhteessa vain lähdetekstiin. Kun interferenssi standardisaation mahdollisena vastavaikuttajana otetaan tuloksia tulkitessa huomioon, voidaan standardisaatio tunnistaa myös silloin, kun se ei ilmene samanlaisuutena – eli kun tutkittavan piirteen esiintymistiheys käännöksissä ei yllä alkuperäistekstien normaalitasolle. Interferenssin mahdollisuus on otettava huomioon myös silloin, kun tutkitun piirteen esiintymistiheys ylittää alkuperäistekstien normaalitason.

Aina kääntämisen universaaleja ei edes voida tutkia vertailemalla valittujen piirteiden esiintymistiheyttä verrannollisiin alkuperäisteksteihin. Näin on esimerkiksi tapauksissa, joissa kohdekielistä alkuperäiskirjallisuutta ei vielä ole (Paloposki 2001: 268). Vertailu kohdekielisiin alkuperäisteksteihin on myös väistämättä määrällistä, eivätkä siihen sovellu sellaiset tekstin piirteet, joiden ilmentymiä ei voida luotettavasti laskea. Esimerkiksi Vanderauweran (1985) havaitsemat normalistavat kerrontatekniset muutokset, vapaan epäsuoran esityksen korvaaminen konventionaalisemmilla sisarmuodoilla, voivat tulla esiin vain vertailussa lähdetekstiin. Vapaan epäsuoran esityksen – kertojan ja henkilön diskurssin eli KHD:n – tulkinnallisesta luonteesta johtuen sen ”normaalista” esiintymistiheyttä ei voida määrittää sen paremmin lähde- kuin kohdekielisessä kirjallisuudessa. KHD:n esiintymien haku laajasta sähköisestä tekstikorpuksista on käytännössä mahdotonta, sillä sen esiintymillä ei välttämättä ole näkyviä kielellisiä tuntomerkkejä: ainoa kielellinen

tuntomerkki saattaa olla implisiittisyys, joka näkyy nimenomaan kielellisten merkkien puuttumisena, ja tärkein tunnistamiseen johtava tuntomerkki on usein sisällöllinen (KHD:n sähköisen korpushaun ongelmista ks. tarkemmin kohdasta 4.1.2). KHD:in kohdistuvan standardisaation tutkimus keskittyy siis pakostakin vertailuun suhteessa lähdeteksteihin.

Tämän tutkimuksen päätarkoituksena ei kuitenkaan ole tukea oletusta käänöksissä vaikuttavasta kasvavan standardisaation laista osoittamalla, että KHD heikkenee toistuvasti käänöksissä. Pysin ensisijaisesti hyödyntämään kahta käänösuniversaaliehdokasta – eksplisiittistämistä ja normaalistamista – selityksenä KHD:n kääntämisen ongelmille (ks. tarkemmin kohdat 3.3–3.4). Hyödyntämiäni universaalikategorioiden limittäisyys ja ongelmat niiden operationaalistamisessa osoittavat, että ne vaativat käsitteinä tarkentamista ja uudelleenmäärittelyä. Yksi tapa hioa käsitteitä on hahmottaa ne laajemmasta perspektiivistä, yhdistämällä ne kasvavan standardisaation lain alle sen erilaisina ilmenemismuotoina. Kun universaaliehdokkaat hahmotetaan *osana* käänösten kasvavaa standardisaatiota, niiden limittäisyys konkreettisten tekstiesiintymien tasolla ja niitä yhdistävä luontaa helpottava funktio käyvät ymmärrettäväksi.

3.2.5 Kääntämisen universaalien syyt

Kun käänöksissä havaitaan tiettyjä toistuvia piirteitä, on niiden esiintyminen pystyttävä myös selittämään. Kuten Laviosa (1998: 565) toteaa, sähköisen verrannollisen korpuksen avulla voidaan vain havaita tiettyjä tendenssejä, ei selittää niitä: selittäminen vaatii taustakseen myös käänösten vertailua lähdetekstiin. Suurin osa kääntämisen universaalien syitä koskevista oletuksista onkin esitetty tutkimuksissa, jotka keskittyvät universaaleihin, jotka havaitaan siirtyminä suhteessa lähdeteksteihin.

Yksittäisille kääntämisen universaaliehdokkaille on pyritty löytämään selityksiä mm. kohdekulttuurin normeista. Normalistamisen on ehdotettu liittyvän kääntäjän käsitykseen kohdekulttuurin käänöksistä koskevista kirjallisista normeista; kääntäjän itsenäisten ratkaisujen lisäksi kyse voi luonnollisesti olla myös kustantajan käytännöistä (Vanderauwera 1985: 12; 93–97). Van Leuven-Zwart (1990: 92–93) taas katsoo eksplisiittistämisen toteuttavan käänöksissä vaikuttavaa hyväksyttävyyden (*acceptability*) normia. Venutin (1992) mukaan sujuva ja luonteva käänös – johon niin normaalistaminen kuin eksplisiittistäminenkin tähtäävät – on osoitus kääntäjien pyrkimyksestä pysytellä näkymättöminä ja olla kiinnittämättä lukijan huomiota kieleen sinänsä, häivyttää kielen materiaalisuus, luoda ”läpinäkyvä” käänös eli käänös, jota lukija erehtyy pitämään alkuperäisenä teoksena tai identtisenä sen kanssa, sillä juuri tällaista käänöstä niin kustantajat, arvostelijat kuin lukijatkin arvostavat (emt. 4). Kääntäjät ovat siis taipuvaisia pysyttelemään turvalliseksi koettujen muotojen – kohdekulttuurin konventioiden – suojassa (May 1994: 90).

Kääntäjän noudattamat normit eivät kuitenkaan välttämättä ole universaali ilmiö; jopa saman kohdekulttuurin sisällä voi vaikuttaa toisilleen vastakkaisia

normeja, joista jotakin kääntäjä voi (enemmän tai vähemmän tietoisesti ja johdonmukaisesti) noudattaa. Normi, joka kehottaa kohdekulttuurin konventioiden noudattamiseen, ei vielä sinänsä riitä selittämään universaalia ilmiötä, sillä niin normit kuin konventiotkin vaihtelevat. Toury (2004: 22) toteaaakin, että kääntämisen lakien – tai universaalien – tulisi löytyä eri tasolta kuin normien, jostain normien säätelemien (tai vaihtoehtoisesti idiosynkraattisten) säännönmukaisuuksien ja toisaalta kääntämisen määritelmään kuuluvien itsestäänselvyyksien väliltä.

Toinen usein mainittu selitys on kääntäjän rooli kommunikaation avustajana. Vanderauwera (1985: 114–117) yhdistää normaalistamisen normien lisäksi myös kääntäjän pyrkimykseen täyttää kohdeyleisön odotukset. Myös eksplisiittistämisen on oletettu seuraavan kääntäjän tietoisesta tai tiedostamattomasta pyrkimyksestä vastata kohdelukijoiden odotuksiin (Pápai 2004: 160). Saldanhan (2008) mukaan tämä tosin koskee vain tietoista eksplisiittistämistä; tiedostamaton eksplisiittistäminen voidaan hänen mukaansa selittää vain psykolingvistiikan keinoin (emt. 32).

Chesterman (2004: 45) huomauttaa, että kääntäjät voivat nähdä lukijan tulkinnan helpottamisen osana välitystehtävänsä, jossa olennaista on käsittämättömän esittäminen ymmärrettävässä muodossa; esimerkiksi kääntäjänkoulutuksessa saatetaan rohkaista tekstin eksplisiittistämiseen, jolloin kääntäjät itse voivat pitää sitä vallitsevana normina. Samantyyppisen selityksen tarjoaa Malmkjaer (1997), joka liittyy eksplisiittistämisen Gricen yhteistyöperiaatteeseen. Malmkjaerin mukaan kääntäjät ovat kommunikoijina keskimääräistä yhteistyöhaluisempia siinä mielessä, että he antavat kommunikoidessaan vastaanottajalle enemmän ”kommunikatiivisia vihjeitä” eli pyrkivät avustamaan kommunikaatiota ja helpottamaan ja ennaltaehkäisemään kommunikaation ongelmia. (Pym 2008: 322–323 mukaan Malmkjaer 1997.) Myös van Leuven-Zwart (1990: 90) olettaa, että synä niin käännot tarkentamiseen kuin niihin lisättyihin selityksiinkin on kääntäjän pyrkimys avata tekstin maailmaa kohdelukijalle. Kun kääntäjä pyrkii tarjoamaan lukijalle tavoitettavan, ymmärrettävän ja johdonmukaisen tekstin, vieraiden elementtien muokkaaminen ja selittäminen johtavat tekstin tarkentamiseen.

Kääntäjän aktiivinen avustava rooli on väistämättä sidoksissa kääntäjän omaan tulkintaan. Sekä eksplisiittistämistä että normaalistamista onkin tarkasteltu myös kääntäjän tulkinnan seurauksina. Jo Blum-Kulka (1986: 19) esittää kääntäjän tulkinnan lähtökohtana alkuperäiselle eksplisiittistämishypoteesilleen: hypoteesin mukaan nimenomaan kääntäjän tulkintaprosessi saattaa johtaa koheesion eksplisiittistymiseen kohdetekstissä. Kääntäjän tulkinta nähdään siis eräänlaisena suodattimena, jonka kautta lähdeteksti kohdekielelle välittyy: tulkintaprosessissa kääntäjä editoi tekstiä valikoimalla lähdetekstistä tärkeimmältä ja olennaisimmalta vaikuttavan tiedon ja välittämällä sen käännökseen (Chesterman 2004: 44–45). Myös normaalistaminen voidaan nähdä tulkinnan seurauksena, sillä siinä epäolennaisiksi tulkitut ainekset – kuten epätavallinen välimerkitys tai syntaksi –

karsiutuvat pois ja kohdetekstiin valikoituvat ne tekstipiirteet, jotka kääntäjä on tulkinnut merkityksellisiksi.

Vaikka kääntäjän tulkintaan ei voida päästä suoraan käsiksi, tarjoaa käännetty teksti kuitenkin yleensä joitain viitteitä siitä, sillä niin tarkentavat kuin totunnaistavatkin muutokset kertovat aina jotain kääntäjän tulkinnasta mikrotasolla. Kaikki eksplisiittistävät muutokset – kohdat, joissa kohdeteksti sanoo enemmän kuin lähdeteksti ja avaa lähdetekstissä implisiittisenä ilmaistua informaatiota – kertovat tietystä tulkinnasta. Esimerkiksi persoonapronominin korvaaminen erisnimellä kertoo siitä, keneen pronomini kääntäjän mielestä viittaa. Jos tulkinta on väärä, käy yhteys eksplisiittistämisen ja tulkinnan välillä erityisen selväksi, kuten seuraavassa katkelmassa Jane Austenin romaanista *Pride and Prejudice* ja sen suomenkielisestä käännöksestä.

Katkelma välittää romaanin päähenkilön, Elizabethin, ajatuksia tämän oivaltaessa totuuden entisestä ihailijastaan, Wickhamista, joka oli sittemmin siirtynyt liehittämään katkelmassa mainittua neiti Kingiä – tämän rahojen takia, kuten Elizabeth nyt oivaltaa.

How differently did everything now appear in which he was concerned! His attentions to Miss King were now the consequence of views solely and hatefully mercenary; and the mediocrity of **her** [miss King's] fortune proved no longer the moderation of his wishes, but this eagerness to grasp at anything.

Pride and Prejudice, 206

Miten erilaiselta kaikki, mikä koski Wickhamia, näyttikään nyt! Hänen huomaavaisuutensa neiti Kingiä kohtaan näytti olevan pelkkää harkittua laskelmointia, ja se, ettei **Elizabeth** itse suinkaan ollut varakas, ei enää osoittanut, miten vaatimaton Wickham oli toiveissaan [...]

Norko-Turja, 227

Suomentaja on tarkentanut katkelman toisen virkkeen henkilöviittausta korvaamalla possessiivipronominin *her* erisnimellä – valitettavasti vain väärällä, sillä neiti Kingin sijaan kyse on nyt Elizabethin omasta perinnöstä. Muutos paljastaa kääntäjän tulkinnan siitä, kehen pronomini viittaa. Samalla se osoittaa, että tulkitsessaan tekstiä ennen kohdelukijaa kääntäjä tulkitsee sitä myös tämän puolesta. Käsittelen katkelmaa käännöksineen tarkemmin tutkimuksen aineistoluvussa (ks. kohta 4.2.1, esimerkki (17), tai Kuusi 2006a: 135; 2006b: 104–105).

Jos kääntämisen universaalit ovat seurausta kääntäjän välittävästä roolista kielellisessä kommunikaatiossa, on luontevaa olettaa, että ne näkyisivät myös muussa kielellisessä välitystoiminnassa. Kääntämisen universaalien tutkimuksessa onkin arveltu, etteivät universaaleiksi ehdotetut piirteet ole ominaisia ainoastaan kääntämiselle, vaan pikemminkin osa laajempaa ilmiötä, kommunikaatiostrategioita, jotka liittyisivät kielelliseen välitystoimintaan yleensä. Jo Blum-Kulka (1986: 21) huomauttaa, että eksplisiittistäminen saattaa

olla tyypillistä kaikelle kielelliselle välitystoiminnalle, ja Chesterman (2004: 45) arvelee, että kognitiiviset rajoitteet, joista kääntämisen universaalit kumpuavat, voivat olla luonteenomaisia kaikelle jollain tapaa rajoitetulle kommunikaatiolle, esimerkiksi välitetylle diskurssille yleensä.

Kognitiivista pohjaa kääntämisen universaaleille on hahmotellut Halverson (2003), jonka mukaan kääntämisen lainalaisuudet johtuisivat samoista kognitiivisista rajoitteista, jotka vaikuttavat ihmisten tapaan prosessoida informaatiota yleensä (Chesterman 2008: 369). Selitys perustuu Langackerin kognitiiviseen kielioppiin (1987), jonka mukaan kielellisten ainesten aktivoimat semanttiset verkostot ovat epäsymmetrisiä siinä mielessä, että tietyt osat niissä ovat muita näkyvämpiä. Tällaisia erityisen näkyviä aineksia ovat kategorioiden prototyypit ja korkeamman asteen skeemat, jotka Halversonin mukaan selittävät suuren osan tähän asti tutkituista kääntämisen universaaleista.

Langackerin kognitiivisessa kieliopissa sanan erilaisia merkityksiä voidaan kuvata kategoriana, jolla ei kuitenkaan tarkoiteta selvärajaista kokonaisuutta, vaan pikemminkin asteittaista rakennetta tai jatkumoa, jonka jäsenet voivat olla enemmän tai vähemmän keskeisiä. Keskeisimpiä ovat prototyypit, joiden ympärille kategoriat rakentuvat. Prototyypisyys liittyy pitkälti esiintymistiheyteen: prototyypin aseman saavuttaminen vaatii korkeaa esiintymistiheyttä, ja kun asema on kerran saatu, tulee kategorian prototyyppi valituksi useammin kuin perifeeriset rakenteet tai ainekset, jolloin sen esiintymistiheys kasvaa. Prototyyppien kautta tapahtuu kategorioiden laajentuminen koskemaan myös perifeerisempiä, harvinaisempia jäseniä, ja siksi prototyypit määrittävät kategorioiden painopisteen. Esiintymistiheyden pohjalta muodostuvat myös korkeamman tason skeemat. Skeemoissa on kyse abstrakteista rakenteista, joita muodostamme toistuvien kielellisten käyttötapahtumien pohjalta; korkeimman tason skeema on suurin mahdollinen yleistys, jolla voidaan luonnehtia kategorian jäseniä. Kategorioiden laajeneminen tapahtuu vertaamalla mahdollista uutta jäsentä joko skeemaan tai prototyyppiin: voimme ajatella prototyyppien pohjalta tapahtuvaa laajentamista horisontaalisena ja skemaattisuutta vertikaalisena suhteena. Sanojen merkitykset muodostavat skemaattisen verkoston, joka yhdistää leksikaaliseen tai kieliopilliseen yksikköön liittyvät merkitykset. Verkostoissa on solmuja (*nodes*), joiden kautta leksikaalisen aineksen merkitykset yhdistyvät muihin kategorioihin. Solmut ovat siis linkkejä toisiinsa liittyvien tietojärjestelmien välillä, ja niiden väliset yhteydet vakiintuvat kognitiivisten tapahtumien toistuessa ja rutinoituessa. Näissä verkostoissa kategorioiden prototyypeillä ja korkeimman asteen skeemoilla on erityistä vetovoimaa. (Halverson 2003: 198–209, 216, 219.)

Halverson tarkastelee Langackerin kognitiivisen kieliopin rinnalla kokeellista psykolingvistista tutkimusta, jossa tarkastellaan semanttista representaatiota kaksikielisillä kielenpuhujilla. Representationaalisten ainesten ajatellaan sijaitsevan kahdella tasolla, leksikaalisella ja käsitteellisellä: edellisellä sijaitsevat sanojen muodot, jälkimmäisellä merkitykset. Kaksikielisellä kielenpuhujalla molempien kielten leksikaaliset ainekset kytkeytyvät samaan

”merkitysvarastoon” käsitteellisellä tasolla. Sana ja sen vastine toisessa kielessä voivat jakaa käsitteellisellä tasolla kaikki merkitysaineokset, vain osan niistä tai eivät mitään – riippuen siitä, kuinka täydellisesti ne vastaavat toisiaan. Kognitiivisen kieliopin termein tämä tarkoittaa, että skemaattiset verkostot sisältävät solmuja kaksikielisen kielenpuhujan molempien kielten leksikaalisille/fonologisille representaatioille. (Halverson 2003: 209–215.)

Halverson olettaa, että semanttisten verkostojen rakenteellinen epäsymmetrisyys vaikuttaa myös kääntämiseen. Käännettäessä lähdekielen leksikaaliset ja kieliopilliset rakenteet aktivoivat semanttisen verkoston, joka sisältää solmuja kohdekielen leksikaalisiin ja kieliopillisiin rakenteisiin. Tässä aktivoitua verkostossa näkyvimmillä rakenteilla – kategorioiden prototyypeillä ja korkeimman tason skeemoilla – on erityistä vetovoimaa, mikä johtaa siihen, että käännöksessä yliedustuvat sellaiset kohdekielen leksikaaliset ja kieliopilliset rakenteet, jotka vastaavat näitä näkyviä solmukohtia. Tämä selittää niin yksinkertaistamista kuin normaalistamistakin koskevien tutkimusten tulokset, joista jälkimmäisiin Halverson sisällyttää myös konventionaalistamisen, kohdekielen piirteiden liioittelun ja Touryn kasvavan standardisaation lain. Kategorioiden prototyyppien vetovoima selittää siis Halversonin mukaan yhtä lailla Blum-Kulkan ja Levenstonin havainnon, että käännöksiin valitaan tutumpia kohdekielen sanoja useammin kuin niiden vähemmän tuttuja synonyymeja, kuin Laviosan (1998) tulokset, joiden mukaan usein käytetyt sanat yliedustuvat käännöksissä ja samalla leksikaalisten valintojen kirjo kapenee. Laviosan tulokset viittaavat myös siihen, että kääntäjät pyrkivät rajoittamaan sanavalintansa tiheäfrekvenssiin, usein esiintyviin, leksikaalisiin aineksiin; ja prototyypeissä on kyse juuri esiintymistiheydestä. Prototyyppien vetovoimasta johtuu myös Vanderauweran syntaktinen konventionaalistuminen, voivathan prototyypit olla yhtä lailla kieliopillisia kuin leksikaalisiakin: Langackerin hahmottelemassa semanttisessa rakenteessa kieliopin ja leksikon välinen ero ei ole laadullinen, vaan kyse on aste-erosta. Sen sijaan korvaaminen yläkäsitteellä, jota Blum-Kulka ja Levenston pitävät yksinkertaistamisen ilmentymänä, kuuluu Halversonin mukaan yleistämiseen (*generalization*), joka taas on seurausta korkeamman tason skeemojen vetovoimasta. (Halverson 2003: 218–219, 221.) Myös eksplisiittistäminen voidaan Halversonin mukaan selittää kognitiivisilla tekijöillä, *hahmotuksen* tai *mielikuvaisuuden* (*construal*) käsitteellä, mutta tarkempaa tutkimusta aiheesta ei ole toistaiseksi tehty (emt. 236).

Skemaattisissa verkostoissa ei kuitenkaan aina ole selviä prototyyppejä tai yleisiä skeemoja. Tällöin käännöksissäkään ei esiinny minkään tietyn rakenteen yliedustumista vaan, päinvastoin, vaihtelevia ratkaisuja. Halverson havainnollistaa tätä Tirkkonen-Conditin (2001) uniikkiaineshypoteesia koskevilla tutkimustuloksilla, jotka osoittivat, että kun kohdekielen rakenne ei täsmännyt käsitteellisesti minkään lähdekielen rakenteen kanssa, se aliedustui käännöksissä kohdekielisiin alkuperäisteksteihin verrattuna (uniikkiaineshypoteesista ks. kohta 3.2.2). Tällöin lähdekielen ainesten aktivoimat semanttiset verkostot ovat vain heikosti, jos ollenkaan, kytköksissä

tutkittujen kohdekielisten rakenteiden verkostoihin. (Halverson 2003: 221–223.) Halverson päätelee, että käänösuniversaaleja koskevat tutkimukset voivat verkoston rakenteesta riippuen osoittaa yhtä hyvin yli- kuin aliedustumistakin: tuloksiin vaikuttaa muun muassa se, onko verkostossa epäsymmetriaa ja kummasta kielestä käsin verkosto aktivoituu. (Halverson 2003: 224–225). Niin yksinkertaistamisessa ja normaalistamisessa kuin uniikkiaineshypoteesissakin on siis pohjimmiltaan kyse semanttisen verkoston rakenteen vaikutuksesta kääntäjän toimintaan: edellisessä se johtaa kohdekielelle tyypillisten ainesten yliedustumiseen, jälkimmäisessä kohdekielispesifien ainesten aliedustumiseen suhteessa alkuperäisteksteihin.

Halverson vahvistaa hypoteesiaan kognitiivisen epäsymmetrian vaikutuksista kääntämisessä soveltamalla sitä myös vieraan kielen oppimiseen, jossa hän olettaa samojen mekanismien vaikuttavan – onhan molemmissa kyse metalingvistisestä toiminnasta, jossa olennaista on kielellisen toiminnan tietoinen pohdinta. Kielenoppimisen tutkimuksen tarkastelu osoittaaakin, että niin kieliainesten keskeisyys (prototyypin vetovoima) kuin skemaattisuuden aste vaikuttavat kielenoppijan valintoihin. Prototyypisyyden voimaa havainnollistaa esimerkiksi Ijazin (1986) tutkimuksesta. Ijazin semanttisen ekvivalenssin hypoteesin mukaan kielenoppija olettaa vieraan kielen vastaavan käsitteelliseltä rakenteeltaan äidinkieltä. Vieraskielisen vastineen valinnassa korostuu kuitenkin äidinkielen kieliainesten keskeisyys eli prototyypisyys, joka voi vaikuttaa merkitysvastaavuuden oletusta voimakkaampana: merkityksiä, jotka ovat keskeisiä äidinkielessä, pyritään siirtämään myös vieraaseen kieleen, kun taas vähemmän keskeisten merkitysten siirtämiseen ei pyritä. Toisaalta, mitä vähemmän keskeinen toisen kielen potentiaalinen aines omassa verkostossaan on, sitä määräävämpi on ensimmäisen kielen rakenteen vaikutus. Näitä havaintoja vahvistaa myös se, että vieraan kielen oppimisen lisäksi kategorioiden prototyypin ja skeemojen vaikutus kielen omaksumiseen näkyy myös lasten kielenoppimisen tutkimuksessa. (Halverson 2003: 225–229.) Halverson päätelee, että metalingvistisessä toiminnassa kielelliset valinnat ovat herkkiä semanttisten verkostojen epäsymmetrisyydelle, mikä tukee oletusta kognitiivisen epäsymmetrian vaikutuksesta käänösvalintoihin (emt. 227). Kaiken kaikkiaan Halverson toteaa, että kognitiivisesti näkyvien rakenteiden vaikutus kääntämiseen on vain luonnollista, sillä kyse on rakenteista, jotka perustuvat ihmisenä olemisen kokemukseen, ruumiillisuuteen ja kanssakäymiseen (sosiaalisen) ympäristömme kanssa (emt. 228–229).

Halverson (2003: 220–221) huomauttaa kuitenkin, ettei prototyypin ja skeemojen vetovoima vaikuta deterministisesti: muut, kilpailevat, tekijät voivat ajaa niiden yli. Kognitiiviset tekijät tuskin ovat myöskään käänösuniversaalien ainoita syitä, sillä myös sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät on otettava huomioon. Tämänhetkisille universaaliehdokkaille Halverson kuitenkin arvioi kognitiivisten syiden olevan tärkeämpiä (emt. 232–233).

Kognitiiviset tekijät saattavat tarjota tarkastelukehysten, johon myös muut yllä esitetyt selitykset sopivat. Kääntäjän pyrkimys noudattaa kohdekielen normeja, täyttää kohdeyleisön odotukset (Vanderauwera 1985), luoda käänös,

jota lukija voi pitää alkuperäisenä tai sen kanssa identtisenä (Venuti 1992) ja yleensäkin pysytellä turvallisiksi koettujen muotojen suojassa (May 1994) liittyvät kaikki käsityksiin normaaliudesta, joka puolestaan on sidoksissa esiintymistiheyteen ja sitä kautta aineiden keskeisyyteen eli prototyyppisyyteen. Mielikuvaisuuden tai hahmotuksen käsite, jonka Halverson yhdistää eksplisiittistämiseen, liittyyne puolestaan kääntäjän tulkintaan (Blum-Kulka 1986, Chesterman 2004), oli siinä sitten kyse tietoisesta tarkentamisesta, jossa pyritään helpottamaan tekstin luentaa, tai kääntäjän luennan tahattomasta kirjautumisesta käännökseen. Samalla Halversonin selitys tukee oletusta, ettei kääntämisen universaaleissa nimestään huolimatta ole kyse ilmiöstä, joka olisi ominainen ainoastaan kääntämiselle, sillä kognitiivisen epäsymmetrian vaikutukset ovat nähtävissä myös kielen oppimisessa, oli kyse sitten vieraasta kielestä tai lapsen kielen omaksumisesta. Selitys siis sijoittaa kääntämisen universaalit uuteen kontekstiin, metalingvistisen toiminnan alueelle. Niistä tulee osa laajempaa ilmiötä, jonka kääntämiselle tyypillisistä ilmenemismuodoista *kääntämisen universaaleina* tarkastelluissa tendensseissä on kyse.

Yllä tarkastellut selitysmallit – niin normit, kääntäjän rooli kommunikaation avustajana, kääntäjän tulkinta kuin yleiset kognitiiviset rajoitteetkin – ovat kuitenkin kaikki samalla lailla yksipuolisia: niiden avulla pyritään selittämään vain ne universaaleiksi ehdotetut piirteet, jotka voidaan yhdistää Touryn standardisaation lain alle – siis eksplisiittistäminen, normaalistaminen ja yksinkertaistaminen. Standardisaation lain vastapari, interferenssi, jää kokonaan näiden selitysten ulkopuolelle. Poikkeuksen tähän tendenssiin tekee Pym (2008), joka pyrkii selittämään samalla kertaa sekä kasvavan standardisaation lain – siis niin normaalistamisen, yksinkertaistamisen kuin eksplisiittistämisenkin – että interferenssin.

Toury itse hahmottelee kääntämisessä vaikuttavat probabilistiset lait ennen kaikkea sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä riippuvaisina ilmiöinä, joiden toimintaan vaikuttaa erityisesti lähdekielen ja –kulttuurin sekä yleensä käännösten asema kohdekulttuurissa (ks. kohta 3.2). Pym (2008) sen sijaan näkee niin standardisaatioon kuin interferenssiinkin turvautumisen strategiana, jolla kääntäjät pyrkivät pienentämään kääntämiseen väistämättä liittyvää kommunikatiivista riskiä. Kun kääntäjä on epävarma oikeasta ratkaisusta, hän voi joko turvautua mahdollisimman normaalilta kuulostavaan ratkaisuun, mikä johtaa standardisaatioon, tai sitten valita vaihtoehdon, josta jokin muu taho (kuten lähdeteksti) on vastuussa, mikä johtaa interferenssiin. (Emt. 324.)

Pym havainnollistaa selitystään esimerkillä käännösmuistiohjelmien käytöstä. Epävarmuuden hetkellä kääntäjä voi turvata selustansa käyttämällä mahdollisimman normaalilta kuulostavaa ratkaisua; tai sitten hän voi valita käännösmuistin tarjoaman vaihtoehdon, josta joku muu on vastuussa – onhan se peräisin joko työnantajan toimittamasta muistista, omasta aiemmasta ratkaisusta tai jonkun toisen kääntäjän käännöksestä. Edellinen vaihtoehto johtaa kasvavaan standardisaatioon, jälkimmäinen interferenssiin. Yhteistä niille on se, että molemmat pienentävät kääntäjän henkilökohtaista kommunikatiivista riskiä. (Pym 2008: 323–324.)

Pym (2008: 326) toteaa, että riskienhallinnan kehys ei ole ristiriidassa Touryn sosiokulttuurisen selityksen kanssa, mutta tuo inhimillisen syy-seuraus -suhteen siihen selvemmin mukaan. Kun lähdeteksti tai –kulttuuri on kohdekulttuurissa auktoriteettiasemassa tai arvostettu, on helppo siirtää riski sille, mikä johtaa interferenssiin. Kun taas lähdetekstin tai käännösten asema kohdekulttuurissa on marginaalinen, on turvallisinta tukeutua kohdekielen vakiintuneisiin käytäntöihin, mikä johtaa standardisaatioon. Lähdetekstin tai käännöksen asema vaikuttaa kuitenkin kääntäjän strategioihin vain silloin, kun niillä on merkitystä riskienhallinnan kannalta: kyse on ensisijaisesti siitä, minkälainen strategia kannattaa. Jos riskien ottoon ei ole kannustimia – mikä lienee yleistä – on luonnollista, että kääntäjät pyrkivät välttämään niitä standardisaation tai interferenssin kautta, mikä voi johtaa pettävän universaaleilta vaikuttaviin käytäntöihin. (Emt. 325–326; ks. myös Pym 2005.)

Toisin kuin muut kääntämisen universaaleille tarjotut selitykset, Pym siis korostaa voimakkaasti myös interferenssin asemaa standardisaation rinnalla. Hän vetoaa niin kääntämisen historiasta kuin nykykäytännöistäkin löytyviin esimerkkeihin, joissa interferenssi näyttäisi olevan standardisaatiota vahvemmassa asemassa: se on vaikuttanut yhtä lailla keskiaikaisissa tieteellisissä käännöksissä kuin meidän aikamme lokalisoitiprojekteissa valtakielistä pieniin kieliin. Myös kääntämisen laji saattaa vaikuttaa standardisaation ja interferenssin väliseen tasapainoon. Vaikka käännösmuistiohjelmien käyttö edistääkin terminologian ja fraseologian yhdenmukaisuutta, mikä lisää käännösten standardisaatiota, lisää se myös lähdetekstin segmentaation siirtymistä käännökseen ja siten syntaktista interferenssiä. Kääntäjät näyttäisivät myös suosivan käännösmuistiohjelman tarjoamia valmiita vaihtoehtoja silloinkin, kun ne ovat selvästi virheellisiä, mikä kertoo vastuunsiirron kautta tapahtuvasta riskien hallinnasta. Käännösmuistiohjelmien lisäksi myös tulkkauksessa interferenssi saattaa olla standardisaatiota voimakkaampaa. Se, että standardisaatio on saanut käännöstutkimuksessa – erityisesti käännösuniversaalien tutkimuksessa – suhteellisesti paljon enemmän huomiota kuin interferenssi, saattaa Pyminkin mukaan johtua tutkimuksen painottumisesta kirjallisiin ja erityisesti kaunokirjallisiin käännöksiin, jotka on tehty 1900-luvun jälkipuoliskolla ideologisesti tasa-arvoisten kielten välillä. (Pym 2008: 323–325.)

Pymin (2008) ja Halversonin (2003) selitykset keskittyvät siis molemmat inhimilliseen tekijään, vaikkakin sen eri puoliin – Halversonin kognitiivisiin rajoitteisiin, Pymin sosiokulttuurisista rakenteista kumpuavan motivaation (tai sen puutteen) kanavoitumiseen. Pymin selitys näyttäisi liittyvän tietoiseen päätöksentekoon, kun taas Halversonin kognitiivisessa selityksessä on kyse sellaisista ajattelun rakenteista, joita kääntäjä ei itse tiedosta. Pymin selitys keskittyy myös nimenomaan kääntämiseen, kun taas Halverson liittyy käännösprosessin laajempaan metalingvistisen toiminnan alueeseen, jolla myös esimerkiksi kielenoppiminen tapahtuu.

Vaikka Halverson ei otakaan selityksessään standardisaation vastaparia, interferenssiä, huomioon, ei kognitiiviseen epäsymmetriaan vetoaminen

kuitenkaan vielä tarkoita, että kaikki normalistettaisiin, sillä tulokseen vaikuttaa kunkin skemaattisen verkoston rakenne: kun verkostosta puuttuvat selvät prototyypit tai yleiset skeemat, eivät mitkään rakenteet yliedustu (ks. yllä). Halverson ei myöskään rajaa muiden tekijöiden vaikutusta pois. Kognitiiviset rakenteet voidaan siis hahmottaa yhtenä niistä monista tekijöistä, jotka vaikuttavat – rinnan esimerkiksi riskienhallinnan luoman motivaatioperustan kanssa – Touryn probabilististen lakien toimintaan. Se, miten erilaiset vaikuttavat tekijät suhteutuvat toisiinsa, on kuitenkin vielä selvittämättä.

3.3 KHD ja kääntämisen universaalit törmäyskurssilla⁵¹

Kuten luvussa 2 todetaan, kertojan ja henkilön diskurssi on pikemminkin tulkinnallinen kuin kieliopillinen kategoria. Vaikka KHD-tulkinta onkin mahdollinen vain, kun diskurssi täyttää tietyt minimaaliset kielelliset vaatimukset, sen lukeminen kahden näkökulman yhdistelmänä on aina tulkinnan kysymys. KHD:n tekstuaaliset ominaispiirteet, implisiittisyys ja epäyhtenäisyys (ks. kohta 2.3.8), tekevät tekstin näkyvästä koheesiosta puutteellista. Ne edellyttävät lukijalta tulkintaa, joka tekee piilevät tai potentiaaliset merkityssuhteet tekstin osien välillä näkyviksi: täyttää tekstin tyhjät kohdat, ymmärtää sanomattakin ja luo koheesiota sinne, missä sitä ei eksplisiittisesti ilmaista.

Kääntämisen universaalien tutkimuksen näkökulmasta kääntämistä sen sijaan luonnehtii pyrkimys eksplisiittisyyteen ja normaaliuteen. KHD:n keskeisimmät piirteet – implisiittisyys ja perspektiivisidonnaisten piirteiden epäyhtenäisyys – näyttävät siis olevan lähes vastakkaisia niille tendensseille, joiden ajatellaan luonnehtivan käännöksiä yleensä – eksplisiittistämiseksi ja normalistamiseksi. Oletankin, että kääntäminen eksplisiittistävänä ja normalistavana prosessina altistaa muutoksille kielelliseltä asultaan implisiittisen ja epäyhtenäisen KHD:n. Kun nämä käännösprosessille tyypilliset tekstuaaliset muutokset kohdistuvat KHD:n ominaispiirteisiin, voi seurauksena olla KHD:n heikkeneminen käännöksessä ja sen myötä näkökulman siirtyminen. Näkökulman siirtyminen käännöksessä saattaa siis olla luonnollinen seuraus tendensseistä, jotka ovat tyypillisiä kääntämiselle yleensä.

Kun KHD ja kääntäminen nähdään luonteiltaan vastakkaisina ilmiöinä, on ilmeistä, että KHD:n kääntämiseen liittyy ristiriita tai yhteentörmäyksen vaara. Kun KHD määritellään kielellisesti implisiittiseksi ja epäyhtenäiseksi muodoksi, voidaan kääntämisen universaalien avulla ennakoita sen kääntämiseen liittyviä ongelmia. Vaikka oma tutkimukseni on lähtenyt liikkeelle empiirisistä havainnoista – siitä oivalluksesta, että KHD:n välittymistä heikentävät kielelliset muutokset joko eksplisiittistävät tekstiä tai yhtenäistävät sen perspektiivisidonnaisia piirteitä – on kiehtovaa huomata, että

⁵¹ Tämän alaluvun keskeiset ajatukset sisältyvät artikkeleihin Kuusi 2006a ja 2006b.

tutkimushypoteesini voisi pohjautua myös ilmiöiden sisäiseen logiikkaan (vs. havaittaviin todisteisiin) ja olla siis lähtökohdiltaan teoreettinen (vs. empiirinen).

Tässä alaluvussa tarkastelen aiemman KHD:n kääntämisen ongelmia kartoittavan tutkimuksen tuloksia siitä kehyksestä käsin, jonka kääntämisen universaalien tutkimus muodostaa. Tarkastelussa käy ilmi, että ne kielelliset muutokset, joiden on havaittu vaikeuttavan KHD:n välittymistä käännöksiin, ovat itse asiassa eksplisiittistämisen ja normalistamisen ilmentymiä (3.3.1). Tai toisin päin: kääntämisen universaaleiksi ehdotettujen eksplisiittistämisen ja normalistamisen kielelliset ilmentymät voivat johtaa siihen, ettei lähdetekstin KHD välity käännökseen. Mielenkiintoista on myös huomata, että syyt, joita KHD:n heikkenemiselle on ehdotettu, ovat pitkälti samoja kuin syyt, joilla ehdokkaat kääntämisen universaaleiksi on pyritty selittämään (3.3.2).

Universaalitutkimuksen näkökulma ei kumoa KHD:n kääntämisen tutkimuksessa esitettyjä selityksiä KHD:n kääntämisen ongelmiin, vaan sallii niiden tarkastelun yhtenäisenä ilmiönä. Ne kielelliset muutokset, jotka johtavat näkökulman siirtymiin käännöksissä, voidaan nähdä osana laajempia tendenssejä – myös kielikohtaisiksi oletetut muutokset, sillä nekin pääsääntöisesti joko eksplisiittistävät tai normalistavat tekstiä. Vaikka tendenssien ilmenemismuodot poikkeaisivatkin jossain määrin toisistaan kieliparista tai käännössuunnasta riippuen, on eksplisiittistävä ja normalistava tendenssi yhteinen kaikille KHD:n kääntämisen tutkimuksessa tarkastelluille kielipareille ja käännössuunnille. Sama koskee niitä syitä, joista näiden kielellisten muutosten on ehdotettu johtuvan: pyrkimyksessä selventää tekstiä on itse asiassa kyse kääntämistä yleensä luonnehtivasta eksplisiittistämisestä, ja kohdekulttuurin vaikutusta tekstuaalisiin ratkaisuihin voidaan tarkastella osana kääntämisen yleistä normalistamistaipumusta.

Aikaisempi KHD:n kääntämisen tutkimus näyttäisi tukevan oletustani myös sikäli, että se osoittaa KHD:n heikkeneen kaikissa tarkastelluissa käännöksissä, vaikka kielipari, käännössuunta ja käännösten ajankohta vaihtelevat. Tämä viittaa siihen, etteivät syyt KHD:n heikkenemiseen voi olla kieli- tai kulttuurikohtaisia, vaan löytyvät yleemmältä tasolta ja liittyvät kääntämiseen yleensä, eivät kääntämiseen tietyn kieliparin välillä tai tietynä aikakautena.

Oletustani, jonka mukaan aineistossani esiintyvää eksplisiittistämistä ja normalistamista voidaan tarkastella nimenomaan kääntämisen universaaleina pikemminkin kuin kohdekielen kieliopin tai tyylikonventioiden sanelemina (pakollisina tai valinnaisina) muutoksina, tukee myös se, että missään tarkastelemistani kohdekielistä ei ole osoitettavissa konventiota, joka edellyttäisi esimerkiksi KHD:lle ominaisen implisiittisyyden eksplisiittistämistä tai epäyhtenäisyyden karsimista käännöksissä – ovathan implisiittisyys ja epäyhtenäisyys KHD:n tuntomerkkejä yhdistävät ominaispiirteet kaikissa tarkastelemissani lähde- ja kohdekielissä.

Kyse ei siis ole siitä, että KHD heikkenisi käännöksissä siksi, että se olisi kerronnan muotona epäkonventionaalinen. Sitä se ei ole – siitä huolimatta, että suora ja epäsuora esitys ovat edelleen esitystapoina sitä konventionaalisempia. Kääntämisessä vaikuttavalle normalistavalle tendenssille ei ilmeisesti

altistukaan KHD sinänsä, vaan ne kielelliset piirteet, jotka tekevät muodosta tekstuaalisesti epäyhtenäisen. Tämä epäyhtenäisyys liittyy nimenomaan diskurssin perspektiivisidonnaisiin piirteisiin, joista osa tuntuu viittaavan kertojaan, osa taas henkilöön. KHD on siis implisiittistä ja epäyhtenäistä samalla kielellisellä tai tekstuaalisella tasolla, jolla kääntäminen on eksplisiittistä ja normaalistavaa.

Käänteisesti voidaan sanoa, että tarkastelen eksplisiittistämisen ja normaalistamisen seurauksia tekstin näkökulmarakenteelle rajatussa kontekstissa – KHD:n käänöksissä. Tarkastelun kohteena eivät ole eksplisiittistäminen ja normaalistaminen yleensä, vaan ainoastaan tapauksissa, joissa ne kohdistuvat KHD:n tuntomerkkeihin. Aikaisempaan universaalitutkimukseen verrattuna tutkimuksen painopiste myös siirtyy tendenssien olemassaolon todistamisesta siihen, mitä merkitystä niillä on tekstin tulkinnalle ja ennen kaikkea sen näkökulmarakenteelle.

3.3.1 Kielelliset muutokset käänösuniversaalien ilmentyminä

Kohdassa 3.1.3.1 olen esittänyt yhteenvedon niistä KHD:a heikentävistä kielellisistä muutoksista, jotka ovat yhteisiä useamman kuin yhden kieliparin välillä tehdyille käänöksille. Muutokset voidaan ryhmitellä niihin, jotka tarkentavat henkilöviittausta, muokkaavat esitystä kirjakielisemmäksi ja alistavat esityksen johtolauseelle. Kaikki niistä joko eksplisiittistävät tai normaalistavat tekstiä. Raportoidut muutokset siis hahmottuvat yhtenäisempänä ilmiönä, kun tarkastelussa siirrytään yksittäisten muutosten tasolta niiden edustamien yleisten tendenssien tarkasteluun.

Kokevaan subjettiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin korvaaminen erisnimellä tai muulla substantiivilla tarkoittaa diskurssia, sillä persoonapronomini jättää viittauskohteen potentiaalisesti monitulkintaiseksi, kun taas erisnimi ja muut substantiivit identifioivat sen selvemmin. Samoin muutokset, jotka alistavat esityksen johtolauseelle, tarkentavat sitä, sillä johtolause osoittaa yksiselitteisesti, että diskurssi välittää jonkun puhetta tai mielenliikkeitä. Sisältyessään puhujaan tai kokijaan viittaavan erisnimen se myös osoittaa diskurssin lähteen. Molemmat muutokset – kolmannen persoonan pronominin korvaaminen tarkemmilla viittausmuodoilla ja esityksen alistaminen johtolauseelle – vähentävät monitulkintaisuutta ja vahvistavat tekstin koheesiota.

Kun kokevaan subjettiin viittaava kolmannen persoonan pronomini korvataan ensimmäisen persoonan pronominilla, muutoksen voidaan ajatella joko normaalistavan tai eksplisiittistävän diskurssia, näkökulmasta riippuen. Muutos normalistaa diskurssia yhtenäistämällä sen perspektiivisidonnaisia piirteitä, sillä yleensä kyse on tapauksista, joissa diskurssin muut perspektiivisidonnaiset piirteet (ajan- ja paikanmääreet, ekspressiiviset ainekset tms.) viittaavat selvästi henkilön näkökulmaan, erityisesti venäjässä, jossa aikamuoto voi olla preesens. Tällöin kertojan näkökulmasta määräytyvä kolmannen persoonan pronomini on saattanut vaikuttaa kääntäjistä

epäjohdonmukaiselta tai oudolta – tai jäädä yksinkertaisesti huomaamatta, kun diskurssin sisällön ja ekspressiivisten ainesten luoma vahva kokemuksen kehys (ks. Fludernik 1996) on jättänyt vaihtoehdoisen kertomisen kehysten varjoonsa. Toisaalta muutos myös tarkentaa esitystä siinä mielessä, että ensimmäisen persoonan pronomini osoittaa selvästi välitetyt ajatuksen tai repliikin kuuluvan kokevalle henkilölle itselleen, välittävän hänen näkökulmaansa.

Myös ne muutokset, jotka muokkaavat esitystä kirjakielisemmäksi, normalistavat tekstiä karsimalla siitä epäyhtenäisyyttä, jonka eri tahoille viittaavien perspektiivisidonnaisten piirteiden yhtäaikainen läsnäolo samassa katkelmassa aiheuttaa. Samalla ne voivat olla luonteeltaan normalistavia myös siinä mielessä, että ne taivuttavat diskurssin puheenomaiset, henkilön ekspressiivisyydestä tai puhetavasta kertovat piirteet samaan muottiin kertojan esityksen kanssa, joka on kieleltään yleensä neutraalimpaa ja vähemmän ekspressiivistä.

Kun tutkimuksissa raportoituja muutoksia tarkastellaan eksplisiittistämisen ja normalistamisen ilmentyminä, niistä löytyy vielä enemmän yhteistä kuin kohdan 3.1.3.1 yhteenvedon perusteella näyttää. Normalistamista ilmentäviä muutoksia ovat henkilön näkökulmaa korostavien emfaattisten vahvistussanojen karsiminen (käännöksissä englannista suomeen), preesensin korvaaminen menneen ajan muodolla (venäjältä tehdyissä käännöksissä) ja henkilön ekspressiota välittävän huudahduksen muuttaminen ulkoapäin tapahtuvaksi emotionaalisen tilan kuvaukseksi (käännöksissä englannista venäjään). Normalistamisena voidaan pitää myös menneen ajan verbimuodon korvaamista preesensillä (englannista ranskaan) silloin, kun se saattaa verbin aikamuodon ja deiktisen ajanmäärään samalle aikatasolle. Samoin normalistamisen ilmentyminä voidaan tarkastella niin toiston ja muun redundantilta vaikuttavan informaation karsimista (käännöksissä englannista suomeen) kuin murteellisen tai muuten henkilön erityispiirteitä kuvaavan sanaston korvaamista neutraalimmilla leksikaalisilla valinnoilla (englannista ranskaan ja hepreaan); edelliset karsivat tekstistä turhana pidettyä materiaalia, jälkimmäiset yhtenäistävät tekstiä sanastollisesti ja sikäli normalistavat sitä. Kaikissa näissä muutoksissa on kyse tekstin perspektiivisidonnaisten piirteiden yhtenäistämisestä niin, että ne viittaavat käännöksessä vain yhteen puhujaan. Toiset muutoksista voidaan luokitella näkökulmasta riippuen joko eksplisiittistämiseksi tai normalistamiseksi: esimerkiksi lainausmerkkien lisääminen diskurssin ympärille (jota esiintyy käännöksissä englannista ranskaan) varmistaa kohdan tulkinnan välitettynä diskurssina ja sikäli tarkentaa sitä, mutta myös normalistaa esitystä silloin, kun diskurssi sisältää henkilön näkökulmaan vahvasti viittaavia ekspressiivisiä elementtejä, jotka voivat vaikuttaa asiaankuulumattomilta kontekstissa, joka muuten sulautuu kerrontaan.

Tämä ei tarkoita, että kaikki tekstiä eksplisiittistävät ja normalistavat muutokset vaikeuttaisivat KHD:n välittymistä käännöksiin. Ne vaikeuttavat sitä erityisesti silloin, kun ne kohdistuvat KHD:n tuntomerkkeihin eli kolmannen persoonan pronominin käyttöön kokevasta subjektista, johtolauseen puuttumiseen ja HD:lle ja KD:lle tyypillisten syntaktisten tai leksikaalisten

piirteiden yhdistämiseen – eli juuri niihin piirteisiin, jotka tekevät KHD:sta tekstuaalisesti implisiittistä ja epäyhtenäistä. Kun KHD:n implisiittisiä henkilöviittauksia tarkennetaan korvaamalla ne eksplisiittisemmällä ilmauksilla tai diskurssin luonnetta nimenomaan henkilön puheena tai ajatuksina tarkennetaan alistamalla se johtolauseelle, diskurssista poistuu KHD:lle luonteenomainen implisiittisyys, aukkoisuus: siinä ilmaistaan selvästi, kuka tekstissä puhuu, ja että kyse on puheesta tai ajatuksista. Normaalistavat muutokset taas yhtenäistävät diskurssia karsimalla siitä joko kertojaan tai henkilön näkökulmaan viittaavia aineksia. Yleensä kyse on henkilön subjektiivisuuden merkkien karsimisesta esimerkiksi korvaamalla ekspressiivisiä välimerkkejä neutraaleilla (kuten huutomerkki pisteellä) tai täydentämällä henkilön näkökulmasta kertovia vaillinaisia lauseita.

KHD:a heikentävien tekstuaalisten muutosten tarkastelu eksplisiittistämisen ja normaalistamisen ilmentymänä on perusteltua myös sikäli, että monet niistä täsmäävät niiden kielellisten muutosten kanssa, joita kääntämisen universaalien tutkimuksessa on esitetty esimerkkeinä käännösten eksplisiittistämisestä tai normaalistamisesta. Esimerkiksi pronomien korvaaminen tarkemmilla (yksiselitteisemmällä) viittausmuodoilla on usein mainittu esimerkkinä käännösten eksplisiittistämisestä, kun taas normaalistamista kääntämisen universaalina on havainnollistettu muun muassa tapauksilla, joissa ekspressiivistä välimerkitystä on karsittu, keskeneräisiä tai epätäydellisiä virkkeitä täydennetty, kömpelöä tai idiosynkraattista virkerakennetta normalisoitu tai yleensä puhuttua kieltä välittävää esitystä muokattu kirjakielen normeja vastaaviksi.

Myös puhtaasti kielikohtaisina pidettyjä syitä KHD:n kääntämisen ongelmiin voidaan tarkastella eksplisiittistämisen ja normaalistamisen ilmentymänä. Yksikön kolmannen persoonan pronomien korvaamisesta johtuvia ongelmia KHD:n kääntämisessä on käsitelty kielikohtaisina, sillä niitä on tarkasteltu enimmäkseen tapauksissa, joissa lähdekielessä (esimerkiksi englannissa tai venäjässä) on kaksi yksikön kolmannen persoonan pronomia, jotka ilmaisevat tarkoitteensa suvun, kun taas kohdekielessä (esimerkiksi suomessa) pronomineja on vain yksi (ks. kohta 3.1.5.1). Kääntämisen universaalien tutkimuksessa taas lähde- ja kohdekielten välisistä kieliopillisista eroista johtuva eksplisiittistäminen on luokiteltu pakolliseksi siinä mielessä, että ilman sitä kohdeteksti olisi epäkieliopillinen, ja rajattu siksi varsinaisen, kääntämisen universaalina pidetyn eksplisiittistämisen ulkopuolelle (ks. kohta 3.2.1). Tästä muutoksessa ei kuitenkaan ole kyse. Klaudyn termein ”pakollista” eli kielijärjestelmien sanelemaa eksplisiittistämistä edustaisi käännös, jossa suomen yksikön kolmannen persoonan pronomini käännettäisiin englannin yksikön kolmannen persoonan pronominilla (*hän* → *he/she*); takaisinkäännös englannista suomeen (*he/she* → *hän*) taas olisi esimerkki pakollisesta implisiittistämisestä. Pakollisen eksplisiittistämisen ja pakollisen implisiittistämisen suhde on siis symmetrinen sikäli, että toiseen suuntaan tapahtuvaa eksplisiittistämistä vastaa toiseen suuntaan tapahtuva implisiittistäminen.

Kielellinen epäsymmetrisyys sinänsä ei kuitenkaan pakota kääntäjää tarkentamaan. Tarkan vastineen (tarkoitteensa suvun ilmaisevan yksikön kolmannen persoonan pronominin) puuttuminen ei vielä automaattisesti johda suomennoksissa sen paremmin implisiittistämiseen kuin eksplisiittistämiseen, vaan valintaan näiden kahden välillä. Käännöksissä englannista tai venäjistä suomeen eksplisiittisemmän vaihtoehdon valinta johtuukin todennäköisesti kääntäjän pyrkimyksestä välttää ”pakollista” implisiittistämistä. Näin lienee erityisesti silloin, kun lähdeteksti viittaa yksikön kolmannen persoonan pronomineilla kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön, ja pronomien suku varmistaa viittausten yksiselitteisyyden. Suomentaja, joka pyrkii viittausten yksiselitteisyyteen ja kohdelukijan tulkintaprosessin helpottamiseen, valitsee eksplisiittisemmän vaihtoehdon (erisnimen) implisiittisemmän (persoonapronominin) sijasta. Tällaisessa tapauksessa implisiittistäminen saattaisi vaikeuttaa viittaussuhteiden tulkintaa ja tehdä tekstistä kömpelön, mutta ei kuitenkaan epäkieliopillista, joten eksplisiittistämistä on tarkasteltava valintana pikemmin kuin kielijärjestelmän sanelemana pakollisena muutoksena.

”Pakollinen” implisiittistäminen ei siis ole pakollista siinä mielessä, että se olisi väistämätöntä. Klaudyn (2009: 107) mukaan oletus eksplisiittistamisestä kääntämisen universaalina vahvistuu, jos kääntäjien havaitaan välttelevän valinnaista implisiittistämistä silloin, kun se on mahdollista (ks. kohta 3.2.1). Tässä tapauksessa kääntäjät välttelevät jopa ”pakollista” implisiittistämistä, mikä tukee osaltaan oletusta eksplisiittistamisestä kääntämisen universaalina.

KHD:n henkilöviittausten eksplisiittistäminen ei ole myöskään puhtaasti kielikohtainen ilmiö eivätkä selitykseksi siksi riitä yksinomaan lingvistiset syyt. Tapauksissa, joissa KHD:ssa viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön, myös englannin- tai venäjänkielisen KHD:n on huomioitava viittausten eksplisiittisyys muilla tavoin. Toisaalta henkilöviittausta eksplisiittistäviä muutoksia tehdään myös käännöksissä kieliin, joissa on kaksi yksikön kolmannen persoonan pronominia, kuten englannista venäjään, jolloin syytä ei voi enää etsiä kieliopista.

Olohan (2002) arvelee, että substantiivi- ja verbi- viittausten suosiminen pronomien kustannuksella luonnehtii käännöksiä yleensä. Olohan vertailee persoonapronomien käyttöä yleisimpien verbien⁵² yhteydessä englanninkielisissä käännöksissä ja alkuperäisenglannissa. Olohan olettaa, että aineistossa havaittu pronomien vähäisempi esiintyminen käännöksissä liittyy substantiivien toiston suosimiseen, mitä Olohan pitää merkinä eksplisiittistamisestä. (Emt. 156, 163.) Tämä vahvistaa oletusta, että taipumus korvata pronomini- ja verbi- viittaus substantiivilla ei rajoitu vain tapauksiin, joissa lähde- ja kohdekielten pronomini- ja verbi- järjestelmät eroavat toisistaan, kuten käännettäessä englannista tai venäjistä suomeen.

⁵² Verbien *will, have, am, is, has* ja *are* yhteydessä (haku sisälsi sekä verbien lyhennetyt että lyhentämättömät muodot) (Olohan 2002: 163).

Vaikka persoonapronomini aina onkin lähtökohtaisesti substantiivi- viittausta implisiittisempi viittausmuoto, ei persoonapronominien implisiittisyys välttämättä merkitse monitulkintaisuutta: käytännössä implisiittistenkin viittausten merkitys käy usein ko(n)tekstista varsin selvästi ilmi, ja väärintulkinnan vaara on lähinnä teoreettinen. Toinen syy erisnimi- ja substantiivi- viittausten suosioon suomennoksissa saattaa olla pyrkimys välttää *hän*-pronominin toistoa, joka voi vaikuttaa kääntäjistä kömpelöltä silloinkin, kun viittaussuhde on riittävän selvä. Tällöinkin suomentaja tosin voisi korvata takalaiseen henkilöön viittaavan yksikön kolmannen persoonan pronominin pronomineilla *tämä* ja *se*, jolloin häiritsevä toisto vähenisi. Oli syy *hän*-pronominin välttelyyn kumpi tahansa, eksplisiittistävän erisnimen käyttö implisiittistävän pronominiviittauksen sijaan on kääntäjän valinta. Henkilöviittausten eksplisiittistäminen ja siitä johtuva KHD:n heikkeneminen eivät siis aiheudu yksinomaan kielijärjestelmien välisistä eroista, vaan ainakin osittain kyse näyttää olevan kääntämiseen liittyvästä yleisestä eksplisiittistämistäipumuksesta.

Esimerkkinä käännösten yleisestä normalistamisesta voidaan pitää myös venäjän preesensin korvaamista menneen ajan muodoilla englanninkielisissä käännöksissä, sillä se ei aina ole käännöksen kieliopillisuuden kannalta pakollinen muutos. Normalistamisesta on kyse myös, kun englanninkielisessä lähdetekstissä henkilön näkökulmasta määräytyviä deiktisiä aineksia korvataan ranskassa kertojan näkökulmasta määräytyvillä vastineilla.

Katsaus KHD:n kääntämisen tutkimukseen osoittaa siis, että kaikkia niitä kielellisiä muutoksia, joiden on raportoitu estävän KHD:n välittyminen käännöksiin tai heikentävän KHD:a käännöksissä, voidaan tarkastella eksplisiittistämisen tai normalistamisen ilmentyminä.

Käännöksissä näkökulma siirtyy toisinaan myös päinvastaiseen suuntaan, muista kerronnan muodoista KHD:ksi. Syynä näihin näkökulman siirtymiin ovat tekstuaaliset muutokset, jotka muokkaavat tekstiä implisiittisempään tai epäyhtenäisempään suuntaan, kuten johtolauseen poistaminen. Myös nämä muutokset tukevat hypoteesiani eksplisiittistämisen ja normalistamisen KHD:a heikentävästä vaikutuksesta, sillä niissä syynä näkökulman siirtymiin ovat nimenomaan eksplisiittistämisen ja normalistamisen vastakkaisten tendenssien ilmentymät.

Taivalkoski-Shilov (2006b) pitää KHD:a objektiivisena käännösongelmana – ei siis subjektiivisena, kääntäjistä, tämän ammattitaidosta ja tilannesidonnoisista tekijöistä riippuvana ongelmana – sillä perusteella, että käännöksissä siirtymiä tapahtuu enemmän KHD:n ja McHalen *jossain määrin mimeettisen epäsuoran esityksen* kuin muiden puheen esittämisen muotojen⁵³ kohdalla, KHD:n kohdalla kuitenkin eniten (emt. 138, 140, 143). Havainto tukee oletustani sikäli, että nämä hybridit muodot ovat tarkastelluista muodoista tulkinnanvaraisimpia ja tekstuaalisesti epäyhtenäisimpiä, perinteisen (kieliopillisen) näkemyksen mukaan

⁵³ Taivalkoski-Shilov soveltaa puheen esittämisen muotojen analyysiin McHalen (1978) typologiaa (ks. kohta 2.1) pienin muutoksin (Taivalkoski-Shilov 2006: 138).

kieliopinvastaisen rajalla häilyviä esitystapoja, joissa tekstin äänet sekoittuvat ja sulautuvat toisiinsa ja näkökulmat kerrostuvat. Samanlainen pyrkimys vältellä monitulkintaisia välimuotoja ja asettaa selkeitä rajoja kerronnan äänten välillä näkyy myös esimerkiksi Magarschackin käännöksestä Dostojevskin romaanista *Idiot* (ks. kohta 2.3.6.). Kyse ei siis ole mimeettisen materiaalin karsiutumisesta sinänsä, vaan pikemminkin vieraan puheen esittämisen ohjautumisesta yksiselitteisempiin ja totunnaisempiin uomiin.

3.3.2 Yhteinen tausta

Kun tarkastellaan rinnakkain sitä, miten tutkijat ovat pyrkineet selittämään KHD:n kääntämisen ongelmia, ja sitä, miten kääntämisen universaalien olemassaolo on pyritty selittämään, käy ilmi, että näille kahdelle erilliselle ja eritasoiselle ilmiölle ehdotetut selitykset ovat pitkälti samoja. Ne jakautuvat kolmeen perusväittämään: muutosten takana nähdään kääntäjän pyrkimys tekstin selventämiseen, kääntäjän pyrkimys noudattaa kohdekulttuurin konventioita tai kääntäjän tulkinta, joka heijastuu tekstuaalisissa valinnoissa. Oman lukunsa muodostavat Halversonin (2003) selitys kognitiivisista tekijöistä kääntämisen universaalien takana ja Pymin (2008) selityksenä käyttämä riskienhallinnan kehys.

Niin eksplisiittistämisen kuin KHD:n heikkenemisenkin on ehdotettu johtuvan kääntäjän pyrkimyksestä selventää tekstiä ja helpottaa siten lukijan tulkintatehtävää (ks. kohdat 3.1.5.3 ja 3.2.5). Sekä normalistamisen että KHD:n heikkenemisen on arveltu johtuvan kääntäjän pyrkimyksestä noudattaa kohdekulttuurin kirjallisia tai poeettisia normeja ja mukautua kohdeyleisön odotuksiin (ks. kohdat 3.1.5.2 ja 3.2.5). Kääntäjän tulkintaa diskurssin sisällöstä on ehdotettu syyksi niin eksplisiittistämislle ja normalistamiselle kuin KHD:n kääntämisen ongelmillekin (ks. kohdat 3.1.5.3 ja 3.2.5).

Kääntäjän tietoisuus omien ratkaisujen vaikutuksesta tai yleisyydestä on eräs mahdollinen syy niin kääntämiselle tyypillisiin tendensseihin kuin KHD:n välittymisen ongelmiinkin. Kääntämisen universaalien tutkimuksessa on arveltu, että tietoisuus mahdollisesti universaaleista piirteistä saattaisi auttaa kääntäjiä välttämään niitä silloin, kun siihen on syytä, ja toisaalta käyttämään hyväkseen silloin, kun ne tuntuvat sopivan työn alla olevaan käännösongelmaan (ks. Chesterman 2004: 45). Näin ollen juuri kääntäjien tietoisuuden puute myötävaikuttaisi käännösuniversaalien ”universaaliuteen”. Myös KHD:n välittymisen ongelmien on ehdotettu seuraavan siitä, ettei kääntäjä välttämättä ole lainkaan tietoinen lähdetekstin KHD:sta tai tekstin kielellisen muokkauksen aiheuttamista näkökulman siirtymistä, jolloin hän ei myöskään harkitse kielellisiä muutoksia niistä aiheutuvien näkökulman siirtymien valossa (ks. kohta 3.1.5.4). Tietoisuuden puute toisaalta tiettyjen kielellisten muutosten näkökulmavaikutuksista, toisaalta tietyyntyyppisen tekstin muokkauksen yleisyydestä ei toki sinänsä ole syy näihin muutoksiin. Se kuitenkin auttaa selittämään, miksi varsinainen syy on päässyt vapaasti vaikuttamaan. Kun

kääntäjä ei huomaa tarkastella tekemiään tekstuaalisia muutoksia osana yleisempää tendenssiä, tai niiden yhteyttä näkökulmavaikutelman muutoksiin, hän ei myöskään punnitse ratkaisujaan näiden ilmiöiden valossa. Muutosten aiheuttajaa on haettava muualta, mutta tietoisuus näistä tendensseistä saattaisi kuitenkin vähentää tahattomia näkökulman siirtymiä tai tahatonta eksplisiittistämistä tai normaalistamista käännoksissä.

Kääntämisen universaalien tutkimuksessa normaalistaminen on selitetty seurauksena kognitiivisesta epäsymmetriasta (Halverson 2003), standardisaatio yleensä taas keinona, jonka avulla kääntäjät pyrkivät hallitsemaan kommunikatiivisia riskejä (Pym 2008). Kumpikaan näistä selityksistä ei ole ristiriidassa oletuksen kanssa, jonka mukaan KHD:n heikkenemisessä olisi kyse pyrkimyksestä tekstuaaliseen odotuksenmukaisuuteen: odotuksenmukaisuus syntyy juuri esiintymistiheydestä (josta kognitiivisessa epäsymmetriassa on kyse), ja samalla lukijan odotusten ennakoiminen on juuri kommunikatiivisten riskien hallintaa.

3.3.3 Siirtymien syyt, universaalien seuraukset

KHD:n kääntämisen ja kääntämisen universaalien suhdetta ei toistaiseksi ole käännöstieteessä varsinaisesti käsitelty. Tutkimuksissa esitetään kuitenkin toisaalta joitain oletuksia KHD:n kääntämisen ongelmien yhteydestä laajempiin kääntämistä koskeviin tendensseihin, toisaalta myös yksittäisiä havaintoja kääntämisen universaalien vaikutuksesta tekstin näkökulmaan.

Taivalkoski-Shilov (2006a: 241) toteaa puheen esittämisen muotojen kääntämistä tarkastelevassa tutkimuksessaan, että moniäänisyyden – KHD:n ja muiden sekamuotojen – yleinen väheneminen käännoksissä tukee Touryn (1995) oletusta käännoksissä vaikuttavasta kasvavan standardisaation laista. Taivalkoski siis pitää KHD:n heikkenemistä käännoksissä esimerkkinä standardisaatiosta. Vaikka Taivalkoski tarkasteleekin kysymystä vain oman aineistonsa valossa, hänen käsitystään tukee se, että samaa yksinkertaistumista – KHD:n heikkenemistä tai katoamista ja korvaamista yksiäänisillä kerronnan muodoilla – tapahtuu käännoksissä kieliparista ja ajankohdasta riippumatta. Jos moniäänisyyden heikkeneminen käännoksissä on esimerkki standardisaation lain vaikutuksesta, on KHD konteksti, jossa standardisaatio on yleistä.

Toisaalla Taivalkoski-Shilov (2006b: 141, 2010: 4) arvelee KHD:n vähenemisen käännoksissä liittyvän Blum-Kulkan eksplisiittistämishypoteesiin siinä mielessä, että tekstin äänten selventäminen on osa kääntäjien hermeneuttista, tulkitsevaa, tehtävää. Myös Rivinoja (2006: 131) sivuaa mahdollista yhteyttä kääntämisen universaaleihin: hän arvelee KHD:n yksikön kolmannen persoonan pronominin suomentamiseen liittyvien ongelmien johtuvan osaksi suomentajien haluttomuudesta käyttää puhekielisiä pronominiiviittauksia (*se*), mikä taas saattaa johtua käännoksia universaalisti luonnehtivasta konservatismista (Bakerin vaihtoehtoinen termi normaalistamiselle, ks. kohta 3.2.2). Vaikka sen paremmin Taivalkoski-Shilov

kuin Rivinojakaan eivät eksplisiittisesti tarkastele universaalihypoteeseja selityksenä KHD:n heikkenemiseen käännöksissä, sisältyy näihin oletuksiin alustava ajatus siitä, että eksplisiittistämishypoteesi voisi *selittää* KHD:n heikkenemisen käännöksissä tai että konservatismi (normaalistaminen) voisi *selittää* kääntäjien taipumuksen eksplisiittistaa henkilöviittauksia. (Selittämisestä ja sen tavoista ks. kohta 3.4.)

Eksplisiittistäminen yksin ei kuitenkaan riitä kattavaksi selitykseksi KHD:n välittymisen ongelmiin, sillä kaikki käännöksissä havaitut KHD:a heikentävät kielelliset muutokset eivät tarkenna tekstiä. Sama koskee konservatismia (normaalistamista) yksinään. Lähemmäs kattavaa selitysmallia päästään, kun molempia tarkastellaan yhtenä kääntämisen universaaleista – tai mahdollisesti osana kasvavaa standardisaatiota (ks. kohta 3.2.4). Oletankin, että kääntämisen universaaleiksi ehdotetut eksplisiittistäminen ja normaalistaminen yhdessä selittävät valtaosan, jolleivät kaikkia, tapauksista, joissa KHD heikkenee käännöksissä.

Kääntämisen universaalien merkitystä tekstin näkökulmalle on sivuttu myös kääntämisen universaalien tutkimuksessa – joskin kyse on niistä tekstitason muutoksia ja niistä muodostuvia tendenssejä kartoittavista tutkimuksista, joihin käännösuniversaalitutkimuksessa usein viitataan, mutta joissa kääntämisen universaalien käsite ei sellaisenaan vielä esiinny. Vanderauwera (1985: 96–97) huomauttaa, että preesensin korvaaminen menneen ajan muodoilla – mikä Vanderauweran mukaan johtuu kääntäjän pyrkimyksestä luoda konventionaalinen kohdeteksti – voi vaikuttaa tekstin fokalisaatioon ja heikentää lukijalle syntyvää vaikutelmaa siitä, että hän näkee ikään kuin henkilön silmin. Samoin hän mainitsee tapauksia, joissa tekstin muokkaus (tai, kuten Vanderauwera kirjoittaa, ”kiillottaminen”, josta hän mainitsee esimerkkeinä muun muassa vaillinaisten virkkeiden täydentämisen ja esityksen alistamisen johtolauseelle) johtaa vapaan epäsuoran esityksen katoamiseen käännöksestä (emt. 73–74, 76). Myös van Leuven-Zwart (1990: 90) toteaa – joskin varsin yleisellä tasolla – että tekstin tarkentaminen ja siihen lisätyt selitykset voivat vaikuttaa sen tulkintaan myös makrotasolla eli fiktiivisen maailman sisällön ja rakenteen tasolla. Van Leuven-Zwartin aineistossa kaikki käännöksiin tehdyt mikrotason muutokset vaikuttivat jollain tavalla tekstin interpersonaaliseen funktioon, johon kuuluvat niin kertojan asema kuin fokalisaatiokin (van Leuven-Zwart 1990: 87, 1989: 173–175). Varsinaisista universaalihypoteeseja käsittelevistä tutkimuksista Øverås (1998: 579) mainitsee tapauksen, jossa tarkentava muutos vaikuttaa kerronnan näkökulmaan: lähdetekstissä kyseenalaistamattomana esitetystä totuudesta tulee käännöksessä mielipidekysymys.

Sekä KHD:n kääntämistä että kääntämisen universaaleja käsittelevissä tutkimuksissa käännösuniversaalien ja KHD:n välisten suhteiden kommentointi jää kuitenkin yksittäisten huomioiden tasolle, eikä tutkimuksissa ole pyritty niiden välisten suhteiden perusteellisempaan tarkasteluun. Siksi niissä on jäänyt huomaamatta, että KHD:n heikkeneminen käännöksissä on *sekä* esimerkki mahdollisista käännösuniversaaleista (standardisaation laista) *että* tietyssä

mielessä myös niiden seurausta (ks. kohta 3.4). Eksplisiittistävän tendenssin yksittäinen ilmentymä (esimerkiksi johtolauseen lisäys) muuttaa kerronnan muodon KHD:sta KD:ksi ja johtaa muutokseen tekstin luomassa näkökulmavaikutelmassa. Näin näkökulman siirtymä on seurausta eksplisiittistamisesta. Toistuvina tällaiset kerronnan muodon muutokset yksinkertaistavat kerronnan näkökulmarakennetta, mikä taas voidaan nähdä esimerkkinä kerronnan näkökulmarakenteen standardisaatiosta. Eksplisiittistämisen tai normaalistamisen ilmentymät kielen tasolla voivat siis johtaa yksinkertaistumiseen kerronnan rakenteen tasolla. Kun eksplisiittistävä muutos estää KHD:n välittymisen käännökseen, se samalla yksinkertaistaa kerronnan luomaa näkökulmavaikutelmaa: kaksiäänisestä ja monitulkuuntaisesta KHD:sta siirrytään yksiääniseen ja yksiselitteiseen kerronnan muotoon, joko kertojan tai henkilön diskurssiin. Tarkentaessaan, kuka puhuu, kääntäjä yksinkertaistaa tekstin narratiivista rakennetta.

Kaiken kaikkiaan on tärkeää erottaa toisistaan kääntämisen universaalien tarkastelu toisaalta tekstilingvistisellä, toisaalta kerronnallisella tasolla. Kielen tasolla voidaan tarkastella eksplisiittistämisen tai normaalistamisen kielellisiä ilmentymiä, joita KHD:n heikkenemisen taustalta löytyy. Narratiivisen rakenteen tasolla taas KHD:n heikkeneminen toteuttaa käännoksissä vaikuttavaa kasvavan standardisaation lakia. Standardisaation sijaan voitaisiin puhua myös narratiivisesta yksinkertaistumisesta. Tarkastelun tason voidaan ajatella heijastuvan myös terminvalinnassa: kun tarkastellaan kääntämisen universaalien ilmentymiä kielen tasolla, voidaan puhua *eksplisiittistamisesta* ja *normaalistamisesta* – aktiivisen toimijan valinnoista. Kun taas kyseessä on näiden muutosten mahdollisesti tahaton seuraus kerronnan tasolla, on kyse näkökulmarakenteen yksinkertaistumisesta (termin valinnasta ks. myös kohta 3.2).

3.4 Käännösuniversaalit selityksenä näkökulman siirtymille

Selitykseni käännoksissä havaittuihin näkökulman siirtymiin voidaan jakaa kolmeen kysymykseen vastauksineen. Kun kysytään, miksi käännoksen luoma näkökulmavaikutelma poikkeaa lähdetekstin synnyttämästä näkökulmavaikutelmasta, ensimmäinen vastaus on osoittaa käännoksestä kielellisiä siirtymiä suhteessa lähdetekstiin (kuten johtolauseen lisäys tai huutomerkkin poisto), jotka muuttavat tekstin pohjalta syntyvää näkökulmavaikutelmaa.

Seuraava askel on kysyä, miksi kääntäjä on tehnyt tämän kielellisen muutoksen. Vastaus jää auttamatta spekulatiiviseksi, sillä vaikka käännossiirtymät ovatkin kääntäjän strategian ilmentymiä, ne eivät tarjoa tietoa strategian valinnan syistä. Tarkastelukulmaa voi kuitenkin laajentaa etsimällä yhteisiä piirteitä niistä kielellisistä muutoksista, jotka ovat erilaisissa tapauksissa

ja eri tutkimusten aineistoissa johtaneet muutoksiin käännöksen näkökulmassa. Näitä piirteitä löytyy kaksi: kielelliset muutokset näkökulman siirtymien takana joko tarkentavat tekstiä tai yhtenäistävät siinä esiintyviä perspektiivisidonnaisia piirteitä. Näiden tendenssien kautta KHD:n kääntämisen ongelmat yhdistyvät kääntämisen universaalien tutkimukseen ja käännösuniversaalihypoteeseihin, joiden mukaan kääntämistä yleensä, kieliparista ja tekstityypistä riippumatta, näyttää luonnehtivan eksplisiittistävä ja normaalistava tendenssi. Eksplisiittistäminen ja normaalistaminen yläkäsitteinä taas kattavat ne tekstiä tarkentavat ja yhtenäistävät muutokset, joita näkökulman siirtymien taustalla on. Tämä selittää, miksi näkökulman siirtymät ovat niin yleisiä käännöksissä: niiden taustalla olevat käännössiirtymät ovat osa kaikelle kääntämiselle tyypillistä tendenssiä, jopa siinä määrin, että niitä on ehdotettu kääntämisen universaaleiksi.

Kolmas kysymys on, miksi eksplisiittistämällä ja normaalistamisella on tällainen vaikutus kerronnan näkökulmaan nimenomaan silloin, kun käännetään kertojan ja henkilön diskurssia. Tähän vastaamiseksi on olennaista hahmottaa KHD:n kielellinen asu sen keskeisten tekstuaalisten ominaisuuksien kautta, jotka ovat juuri implisiittisyys ja epäyhtenäisyys (ks. tarkemmin kohta 2.3.8). Juuri niistä – tekstin aukoista ja eri tahoille viittaavien perspektiivisidonnaisten piirteiden yhdistelmästä – syntyvät KHD:in olennaisesti kuuluva kaksiaänisyys ja monitulkintaisuus. Kielellisesti implisiittisenä ja epäyhtenäisenä kerronnan muotona KHD muodostaa kontekstin, jossa eksplisiittistämällä ja normaalistamisella on kauaskantoisia seurauksia: kontekstin, jossa kielellinen eksplisiittistäminen ja normaalistaminen voivat muuttaa kerronnan näkökulmaa.

Seuraavaksi tarkastelen lähemmin näitä kolmea kysymystä vastauksineen.

i) Millä perusteella voin sanoa, että kielelliset muutokset (käännössiirtymät) aiheuttavat kerronnallisen näkökulman siirtymän, eikä toisinpäin? Käsitteeni kielellisestä muutoksesta näkökulman siirtymän aiheuttajana perustuu ajatukseen kielellisten piirteiden ensisijaisuudesta suhteessa niiden projisoimaan näkökulmavaikutelmaan (ks. kohta 2.1). Tekstissä voidaan osoittaa vain kielellisiä piirteitä, subjektiivisuuden merkkejä, jotka projisoivat toisen, tulkinnallisen, tason – tason, jolle myös vaikutelma tietystä näkökulmasta kuuluu. Tämä illusorinen taso tarvitsee lukijan tulkintaa aktivoituakseen, ollakseen olemassa. Kun kielen subjektiivisia piirteitä muutetaan, myös niiden tulkinta voi muuttua, ja samalla niiden heijastama tulkinnallinen taso. Samalla lailla, kun ajatellaan, että tietty näkökulmavaikutelma syntyy kielellisten piirteiden tulkinnasta, syntyy myös näkökulman siirtymä käännössiirtymästä, ja tässä mielessä käännössiirtymä on näkökulman siirtymän aiheuttaja. Tekstuaaliset piirteet ovat ponnahduslauta, jonka kautta kerronnan muodon funktiot käännöksiin välittyvät. Kuten van Leuven-Zwart (1989: 175) toteaa, käännöksessä mikrotason käännössiirtymien vaikutus tarinan tasoon on aina seurausta niiden vaikutuksesta diskurssin tasoon. Käännössiirtymät taas ovat käännösstrategioiden seurauksia: kuten Chesterman (1998: 215) toteaa, kohdetekstin profiili on sellainen kuin se on, *koska* kääntäjä on käyttänyt tiettyjä strategioita. Seuraava kysymys onkin, miksi kääntäjä on valinnut juuri eksplisiittistävän ja normaalistavan strategian.

ii) Voidaanko käsitystä kääntämiselle sinänsä tyypillisestä eksplisiittistamisesta ja normaalistamisesta pitää nimenomaan *selityksenä* kielellisille muutoksille ja niiden kautta KHD:n heikkenemiselle ja näkökulman siirtymille käänöksissä, vai onko kyse ilmiön *kuvauksesta*? Vastaako selitykseni kysymykseen *miksi* vai *miten*?

Selitän näkökulman siirtymien taustalla olevat eksplisiittistävät ja yhtenäistävät kielelliset muutokset vetoamalla samanlaisten muutosten yleisyyteen käänöksissä yleensä – siis yleiseen lakiin korkeammalla tasolla, olkoonkin, että tämä ”laki” on käänöstieteessä vasta hypoteesin asemassa.

Kyse on siis yleistyksestä selityksenä. William Croft (1990) tarkastelee selitystä kielitieteessä eritasoisten yleistysten jatkumona tai hierarkiana. Tällä jatkumolla yleisempi väite on yksityiskohtaisemman väitteen selitys, mutta kuvaus suhteessa vielä yleisempään väitteeseen. Mikä tahansa yleistys on siis selitys suhteessa alemman tason yleistykseen – ja vastaavasti sen itsensä voi selittää vielä korkeamman tason yleistys. Näin tarkasteltuna kuvauksen ja selityksen dikotomia osoittautuu harhaanjohtavaksi, sillä niiden välillä ei ole selvää rajaviivaa, vaan kyse on siitä, tarkastellaanko väitettä suhteessa jatkumolla ylempänä vai alempana olevaan yleistykseen: edellisessä on kyse kuvauksesta, jälkimmäisessä selityksestä. Näin ollen selitys ei ole absoluuttinen, vaan asteittainen käsite. Mitä laajempi yleistys, sitä paremman, tai todemman, selityksen se tarjoaa ja sitä syvemmin se auttaa meitä ymmärtämään ilmiön luonnetta. (Croft 1990: 248–249; ks. myös Chesterman 2008: 367–369, 377 ja Halverson 2003: 230–235.)

Croft jakaa kielitieteelliset väitteet tai yleistyksiset kolmelle tasolle. Näistä ensimmäiselle, alimmalle, kuuluvat havainnot kielen peruspiirteistä. Toinen taso, joka itse asiassa sisältää monta tasoa, on sisäisten yleistysten taso, jolla liikutaan vielä puhtaasti kielellisten käsitteiden parissa. Kolmannella, ulkoisten yleistysten tasolla, voidaan hyödyntää psykologian, biologian tai muiden kielen ulkopuolisten alojen käsitteitä. (Croft 1990: 249; ks. myös Halverson 2003: 231.)

Croftin tarjoama kehys soveltuu myös kääntämisen universaalien tutkimukseen, mitä havainnollistavat sekä Chesterman (2008) että Halverson (2003). Halverson (2003: 232–233) korostaa, että Croftin jatkumo tarjoaa yleisen viitekehysten, jonka soveltaminen kääntämisen universaalien tutkimukseen auttaa suhteuttamaan yksittäiset tutkimukset toisiinsa. Kääntämisen peruspiirteitä havainnoivalle ensimmäiselle tasolle Halverson sijoittaa tutkimukset, jotka tarkastelevat tiettyä piirrettä tai tendenssiä yhden kieliparin ja tiettyjen kielellisten ilmentymien avulla – kuten esimerkiksi Blum-Kulkan ja Levenstonin (1983) leksikaalista yksinkertaistamista käsittelevän artikkelin. Toiselle, sisäisten yleistysten tasolle kuuluvat tutkimukset, joissa tehdään yleistyksiä ensimmäisen tason tutkimusten pohjalta. Tälle tasolle lukeutuvat toisaalta tutkimukset, joissa tiettyä käänösuniversaalia – esimerkiksi eksplisiittistämistä – lähestytään tarkastelemalla erilaisia eksplisiittistäviä muutoksia (kuten ellipsin täyttämistä ja sidesanojen lisäämistä) tietyssä kieliparissa rinnakkaiscorpusten avulla, mutta yhtä lailla myös ne tutkimukset, joissa tietyn universaalien tiettyä ilmentymää (vaikkapa sidesanojen lisäämistä eksplisiittistämisen ilmentymänä) tarkastellaan

useassa kieliparissa monikielisen korpuksen avulla. Myös verrannollisiin korpuksiin perustuvissa tutkimuksissa pyritään tekemään yleistyksiä tällä tasolla, sillä ne neutraloivat tietyn kielen tai kieliparin vaikutuksen. Tämänhetkiset ehdokkaat kääntämisen universaaleiksi ovat useaan tutkimukseen perustuvia yleistyksiä, ja tässä mielessä ne selittävät yksittäisten, ensimmäiselle tasolle sijoittuvien tutkimusten löydöksiä, jotka rajoittuvat tutkittavan tendenssin tiettyyn kielelliseen ilmentymään tai vaihtoehtoisesti tiettyyn kielipariin. Kolmannella tasolla taas on kyse kielenulkoisista yleistyksistä, jolloin selitystä havaituille tendensseille etsitään esimerkiksi psykologisista, biologisista tai sosiologisista tekijöistä. Tällöin vedotaan ihmisen kognitioon tai sosiaaliseen/kulttuuriseen käyttäytymiseen, jotka heijastuvat kääntämiseen tiettyjen yleisten tendenssien muodossa. Tällaisen kolmannen tason selityksen esittää esimerkiksi Halverson omassa tutkimuksessaan (2003), jossa hän tarkastelee kognitiivisia tekijöitä selityksenä kääntämisen universaaleille. (Halverson 2003: 231–233.)

Chestermanin (2008) näkemys Croftin tarjoaman viitekehyksen soveltamisesta kääntämisen universaalien tutkimukseen on periaatteessa samanlainen. Chesterman kuitenkin jakaa Croftin sisäisten yleistysten tason – toisen tason – vielä kahteen osaan, tasoihin (ii) ja (iii). Hänen mukaansa tasolla (i) tietyssä käännöksessä havaitaan tietynlaisia siirtymiä; tasolla (ii) havaitaan, että samoja siirtymiä tapahtuu muissakin käännöksissä samojen kielten välillä; tasolla (iii) yleistys laajenee koskemaan myös muita kielipareja, minkä pohjalta luodaan hypoteesi universaalista tendenssistä; ja tasolla (iv) tämä tendenssi pyritään selittämään esimerkiksi psykologisilla tekijöillä. (Emt. 368–369.)

Omassa tutkimuksessani kääntämisen universaalit selittävät näkökulman siirtymiin johtavat tarkentavat ja yhtenäistävät kielelliset muutokset sikäli, että ne edustavat korkeampaa yleistysten tasoa. Tekstianalyysin tasolla – ensimmäisellä tasolla – havaitaan, että tietynlaiset näkökulman siirtymät ovat käännöksissä yleisiä, ja että ne ovat seurausta tietyyntyyppisistä kielellisistä muutoksista suhteessa lähdetekstiin. Kun näiden kielellisten muutosten vielä havaitaan edustavan kahta tendenssiä, tarkentavaa ja yhtenäistävä, voidaan siirtyä toiselle tasolle, tarkastelemaan tarkentavia ja yhtenäistäviä muutoksia kääntämistä yleensä luonnehtivien eksplisiittistämisen ja normalistamisen ilmentyminä – siis tasolle, jolla oletukset kääntämisen universaaleista pääasiassa muodostetaan ja jolla niitä testataan. KHD heikkenee, koska sen keskeisimpiä kielellisiä piirteitä muokataan eksplisiittistämällä ja normalistamalla; niitä eksplisiittistetään ja normalistetaan, koska se on tyyppillistä kääntämiselle yleensä. KHD:a heikentävät kielelliset muutokset käyvät siis ymmärrettäväksi, kun niitä tarkastellaan osana yleisiä tendenssejä.

Chesterman (2008) jakaa selittävän ja selitettävän ilmiön väliset suhteet kolmeen laajaan ryhmään: samankaltaisuuteen, kausaalisuuteen ja kontekstiin perustuviin suhteisiin. Samankaltaisuuteen perustuvat toisaalta ilmiön selittäminen metaforan tai vertauksen avulla, eli vetoamalla samankaltaisiin piirteisiin erilaisten ilmiöiden välillä, toisaalta korrelaatio, jossa osoitetaan muuttujien välinen riippuvuus, mutta myös korkeampaan yleistysten tasoon

vetoaminen, josta tässä tutkimuksessa on kyse. Tällaisessa yleistävässä suhteessa havaitaan samankaltaisuus samantyyppisten, mutta eritasoisten ilmiöiden välillä. Esimerkiksi tietty käänös voi tietyissä suhteissa muistuttaa monia muita käänöksiä tai laajoja käänösaineistoja. Tältä pohjalta voimme tehdä yleistyksiä, jotka koskevat tiettytyypisiä käänöksiä yleensä – tai jopa käänöksiä yleensä, käänöksiä sinänsä. (Emt. 376–377.) Tässä väitöskirjassa selittämäni ja selityksenä käyttämäni ilmiön välillä vallitsee samankaltaisuuteen perustuva suhde: pyrin selittämään tietyn piirteen esiintymisen käänösaineistossani (eksplisiittistävä ja normaalistava tendenssi KHD-katkelmien käänöksissä) sillä, että sama piirre on tyypillinen kaikelle kääntämiselle (eksplisiittistaminen ja normaalistaminen kääntämisen universaaleina). Varsinaisesta kausaalisuudesta siinä merkityksessä, että tietty seuraus välttämättä ja väistämättä seuraisi tiettyjä syitä (ks. Chesterman 2008: 371–372), ei siis ole kyse: eksplisiittistämisen ja normaalistamisen asema mahdollisesti kääntämistä universaalisti luonnehtivina tendensseinä ei vielä tarkoita sitä, että kaikki eksplisiittistettäisiin ja normaalistettaisiin. Kuten Halverson (2003: 233) toteaa, käänösuniversaaleissa ei ole kyse absoluuttisista piirteistä, vaan tilastollisista tendensseistä, jotka havaitaan, kun tarkastellaan laajoja tekstimassoja, mutta jotka eivät sido jokaista yksittäistä käänösratkaisua. Samoin Touryn kasvavan standardisaation laissa on kyse probabilistisesta, ei deterministisestä laista, jonka toimintaan yksittäisessä tapauksessa voivat vaikuttaa monet tekijät (ks. kohta 3.2). Tämä näkyy myös KHD:n kääntämisessä: näkökulman siirtymien toistuvuudesta huolimatta KHD:lle ominainen implisiittisyys ja perspektiivisidonnaisten piirteiden epäyhtenäisyys voivat myös välittyä käänöksiin ongelmitta, samoin itse KHD.

Miksi käänöksiä sitten yleensä eksplisiittistetään ja normaalistetaan? Vastausta tähän on etsittävä seuraavalta yleistyksen tasolta, joka selittäisi, mistä kääntämisen universaalit johtuvat. Jos kääntämisen universaalit voidaan selittää kääntäjän kognitioon (ks. kohta 3.2.5) – ja siis inhimilliseen kognitioon yleensä – liittyvillä tekijöillä, on tämän ylimmän tason selitys alemmista tasoista poiketen varsinaisesti kausaalinen, sillä se liittyy toimijoiden fyysisiin ja psyykkisiin ominaisuuksiin ja on siinä mielessä Aristoteleen kausaalisuusluokituksen mukaan vaikuttava syy (*efficient cause*) (Chesterman 2008: 371). Tällainen on esimerkiksi Halversonin (2003) tarjoama kognitiiviseen epäsymmetriaan perustuva selitys. Pymin (2008) selitys standardisaatiosta ja interferenssistä riskienhallinnan keinoina sen sijaan keskittyy kääntäjän tarkoituksen tai päämäärään selittävänä tekijänä (Aristoteleen *final cause*, ks. Chesterman 2008: 371): kääntäjä pyrkii minimoimaan kommunikatiivisia riskejä standardisaation ja interferenssin avulla, ja nämä strategiat muokkaavat käänöstä johtuen säännönmukaisuuksiin, jotka saattavat vaikuttaa universaaleilta. Kääntämisen universaalien olemassaolon selittäminen ei kuitenkaan ole tutkimukseni tarkoitus. Hyödynnän aiemman tutkimuksen tarjoamaa kääntämisen universaalien käsitettä selityksenä näkökulman siirtymille käänöksissä: testaan käsitteen selitysvoimaa tarkastelemalla, voiko kahden universaalihypoteesin tai universaaliehdokkaan avulla selittää alemman tason ilmiön, joka ei ensi

näkemältä tunnu millään lailla liittyvän kääntämisen universaalien tutkimukseen – sen, miksi KHD toistuvasti heikkenee käänöksissä tai katoaa niistä. Jos voi, vahvistaa havainto puolestaan kääntämisen universaalien käsitteen selitysvoimaa: kuten Chesterman (2008: 377) toteaa, mitä enemmän ilmiöitä väite kattaa, tai mitä suuremmalle joukolle erilaisia ilmiöitä se osoittautuu relevantiksi, sitä suurempi selitysvoima sillä on ja sitä lähempänä se on selitystä jatkumolla kuvauksesta selitykseen.

Kun Croftin jatkumon tarjoamassa kehyksessä alemman tason yleistykselle löytyy selitys korkeammalta tasolta, siirtyy tutkimuksen mielenkiinto tälle ylemmälle tasolle; alemman tason ilmiöt ovat saaneet selityksensä, eivätkä siis ole enää kiinnostavia (Croft 1990: 249; Chesterman 2008: 368). Aivan näin yksioikoinen ei asia kuitenkaan voi olla. Kääntämisen universaalien tutkimuksessa ensimmäisen ja toisen tason kysymykset eivät ole ainakaan vielä menettäneet kiinnostavuuttaan, jo siksi, että universaalihypoteesit tarvitsevat vielä paljon todistusaineistoa tuekseen. Tämän tutkimuksen kannalta olennaisempi vastaväite on kuitenkin se, että vertikaalisella akselilla ylöspäin tapahtuvan liikkeen rinnalla – siis sen lisäksi, että selitystä etsitään aina ylemmältä ja ylemmältä tasolta – kysymyksenasettelua voi laajentaa myös syvyysuunnassa tarkastelemalla, mitä merkitystä käänösuniversaalien ilmentymillä voi tekstissä olla ja miten ne voivat vaikuttaa tekstin tulkintaan. Eksplisiittistämällä ja normalistamisella on muutakin merkitystä kuin se, että ne ovat olemassa; se, että teksti eksplisiittistyy ja normalistuu, voi tuoda mukanaan muitakin muutoksia, ennen kaikkea tekstin tulkinnalle. Vapaan epäsuoran esityksen kontekstissa eksplisiittistäminen ja normalistaminen voivat siirtää kerronnan näkökulmaa, ja tämä tuo meidät yllä esittämistäni kysymyksistä kolmanteen.

iii) Miksi eksplisiittistämällä ja normalistamisella on tällainen merkitys juuri KHD-kontekstissa? Vastatakseni tähän kysymykseen määrittelen KHD:n uudelleen tekstuaalisesti implisiittisenä ja epäyhtenäisenä kategoriana. Kun kääntäminen samalla nähdään tekstiä eksplisiittistävänä ja normalistavana toimintana, ennakoi toisaalta KHD:n, toisaalta kääntämisen luonnehdintojen vastakkaisuus ongelmia.

Kysymyksenasettelu voidaan siis kääntää myös toisin päin. Kun toisaalta tarkastelen kääntämisen universaaleja mahdollisena selityksenä näkökulman siirtymille käänöksissä, tarkastelen samalla myös kääntämisen universaalien merkitystä rajatussa kontekstissa, kertojan ja henkilön diskurssin käänöksissä. Tässä mielessä tutkimukseni ottaa nyt myös kvalitatiivisen tutkimuksen käyttöön käsitteet, joita on hyödynnetty pääsääntöisesti kvantitatiivisessa tutkimuksessa, joka keskittyy käänösuniversaalien olemassaolon todistamiseen tai kumoamiseen. KHD toimii kontekstina, joka osoittaa havainnollisesti, että eksplisiittistämällä ja normalistamisella on merkitystä: tekstin eksplisiittistäminen ja normalistaminen voivat vaikuttaa kerronnan näkökulmaan, ja näkökulman siirtymä voi luonteestaan ja kontekstistaan riippuen vaikuttaa tekstin tulkintaan monin eri tavoin. Universaalien tendenssien vaikutukset tietyssä kontekstissa voivat olla hyvinkin spesifejä.

Se, että eksplisiittistäminen ja normalistaminen näyttävät olevan tyypillisiä kaikelle kääntämiselle, selittää siis sen, miksi KHD:n heikkeneminen käännöksissä on niin yleistä. KHD:n tarkastelu tekstuaalisesti implisiittisenä ja epäyhtenäisenä muotona taas selittää, miksi juuri KHD:a käännettäessä eksplisiittistämällä ja normalistamisella voi olla merkittäviä seurauksia tekstin tulkinnalle.

4 KHD käänösaineistossa

Tässä luvussa tarkastelen KHD:n välittymistä venäjän-, englannin- ja suomenkielisten romaanien suomen-, englannin- ja venäjänkielisiin käänöksiin ja pohdin, voidaanko esille tulevat ongelmat selittää kääntämisen universaaleiksi ehdotettujen eksplisiittistämisen ja normalistamisen avulla.

Kääntäminen on aina tulkintaa: kääntäjä on ensin tekstin lukija ja tulkitsija ja vasta sitten sen välittäjä. Kääntäminen tulkintaan perustuvana prosessina ja KHD tulkintaa vaativana kategoriana luovat tilanteen, jossa näkökulman siirtymiä voidaan odottaa.

KHD:n ja kääntämisen tulkinnallisesta luonteesta huolimatta molemmat operoivat kielellä, sillä niin konteksti (jonka pohjalta tulkinta syntyy) kuin käänösikin (jonka tulkinta synnyttää) ovat kielellisiä. Käänössiirtymien paikantamiseksi teksti on segmentoitava näkökulman tai kerronnan muodon suhteen erilaisiin palasiin, olkoonkin että tällainen jaottelu tekee aina jossain määrin väkivaltaa puhekategorioiden hämärille reuna-alueille. Voidaan ajatella, että käänösten näkökulman siirtymien tarkastelussa yhdistyvät narratologian strukturalistinen ja kognitiivinen paradigma: siirtymien paikantamiseksi klassinen strukturalistinen analyysi on välttämätöntä, mutta itse siirtymät edustavat kognition, tekstin tulkinnan, todellisia ilmentymiä: todellisen mielen tulkintaa fiktiivisen mielen esityksestä, tekstuaalisesti dokumentoituna.

4.1 Aineisto ja metodit

4.1.1 Romaanit ja niiden käänökset

Tutkimusaineiston muodostaa valikoima KHD-katkelmia F. M. Dostojevskin romaanista *Prestuplenie i nakazanie* (1866; *Rikos ja rangaistus*) ja sen suomen- ja englanninkielisistä käänöksistä. Varsinaisen tutkimusaineiston lisäksi esitän KHD-katkelmia Jane Austenin romaaneista *Pride and Prejudice* (1813, *Ylpeys ja ennakkoluulo*) ja *Emma* (1816, *Emma*) ja Juhani Ahon romaanista *Papin rouva* (1893) sekä niiden suomen- ja venäjänkielisistä käänöksistä. Valittua lähdetekstiaineistoa yhdistää se, että Dostojevski, Austen ja Aho ovat kukin omassa kirjallisessa kulttuurissaan ensimmäisten joukossa käyttäneet KHD:a laajemmalti kerronnan muotona; sporadista käyttöä on esiintynyt jo aiemmin.

Varsinaisena tarkastelun kohteena ovat venäjänkielinen lähdetekstiaineisto ja venäjältä tehdyt käännökset, sillä narratologiassa on yleisimmin käsitelty sellaisia vapaan epäsuoran esityksen muotoja, joita edustavat esimerkiksi englanninkielisen kerronnan konventiot, kun taas venäjänkielinen KHD on lähtökohtaisesti monitulkintaisempaa kieliopillisten ja tyyllisten ominaisuuksiensa vuoksi (ks. kohta 2.3.4.3). Suomesta ja englannista käännetyn aineiston avulla pyrin kuitenkin havainnollistamaan, ettei kyse ole ilmiöstä, joka esiintyy ainoastaan venäjänkielisen KHD:n käännöksissä.

Pyrin eliminoimaan tuloksista tilannesidonnaiset ja idiosynkraattiset tekijät tarkastelemalla mahdollisuuksien mukaan useita saman teoksen käännöksiä, jotka ovat eri kääntäjien eri aikoina samaan kieleen tekemiä. Venäjänkielisen lähdetekstiaineiston valintakriteerinä onkin ollut suomennosten poikkeuksellisen runsas määrä, mikä parantaa aineiston vertailtavuutta ja tekee siten analyysistä kattavamman. Eri aikakausilta peräisin olevien käännösten vertailu tuo tutkimukseen myös historiallisen perspektiivin. Tarkasteltavina ovat *Rikoksen ja rangaistuksen* viisi (tai, laskutavasta riippuen, kuusi) suomennosta, joiden kääntäjät ovat Martti Vuori (Bergh-Wuori, 1888–1889), jonka käännöksestä on ollut käytössä alkuperäisen käännöksen lisäksi myös Lea Pyykön vuosina 1985–1986 kielellisesti uudistama versio⁵⁴, O. Niskanen (1907), J. A. Hollo (1922), Juhani Konkka (1970) ja Olli Kuukasjärvi (2008). Lisäksi tarkastelen kahta englanninnosta, joiden kääntäjät ovat Constance Garnett (1914) sekä Richard Pevear ja Larissa Volokhonsky (1992). Olen rajannut romaanin muut englanninkieliset käännökset aineiston ulkopuolelle pitääkseni sen hallittavan kokoisena; tutkimuksen on myös tarkoitus painottua enemmän suomennoksiin kuin englanninnoksiin. Useiden englanninkielisten käännösten joukosta Constance Garnettin käännös on luonteva valinta, sillä vasta Garnettin käännökset toivat Dostojevskin suuren yleisön ulottuville englanninkielisessä maailmassa (Terry 1983: 216)⁵⁵. Mittavan elämäntyön venäläisen kirjallisuuden kääntäjänä tehnyt Garnett on epäilemättä vaikuttanut suuresti siihen kuvaan, joka venäläisestä kirjallisuudesta, myös Dostojevskista, on englanninkielisen yleisön keskuudessa muodostunut. Aikanaan käännöstä pidettiin hyvin onnistuneena, ja Garnettin käännöksiä kohtaan sittemmin esitetystä kritiikistä⁵⁶ huolimatta sitä

⁵⁴ Selvyyden vuoksi erottelen jatkossa Vuoren käännöksen alkuperäisen version kielellisesti uudistetusta versiosta nimittämällä niitä *Wuoren* käännökseksi (alkuperäinen, kuten sukunimen kirjoitusasuakin) ja *Vuoren (Pyykön)* käännökseksi (kielellisesti uudistettu versio).

⁵⁵ Ennen Garnettia *Rikoksen ja rangaistuksen* oli käänntänyt englanniksi Frederick Whishaw (1886), mutta käännös ei ilmeisesti levinnyt suuren yleisön tietoisuuteen (ks. Terry 1983: 216), eikä ainakaan Terry (ks. alaviite 38) pidä sitä erityisen hyvänä.

⁵⁶ Esimerkki Vladimir Nabokovin Garnettin käännöksiin kohdistamasta kritiikistä: ”Джозеф Конрад, английский романист польского происхождения, в письме от 10 июня 1902 г. к Эдуарду Гарнетту, писателю средней руки, обмолвился: «Напомни обо мне своей жене, чей перевод «Анны Карениной» мне кажется великолепным. О самой же книге я невысокого мнения, так что перевод придал ей некоторого блеска.» Я никогда не прошу Конраду этого вздора. На самом деле перевод Гарнетт очень слабый.” [’Joseph Conrad,

painetaan edelleen⁵⁷. Richard Pevearin ja Larissa Volokhonskyn käännös taas edustaa ajallisesti *Rikoksen ja rangaistuksen* englanninnosten toista ääripäätä. Myös he ovat kääntäneet useita Dostojevskin teoksia, ja heidän käännöksiansä on pidetty erityisen onnistuneina nimenomaan sen suhteen, miten lähdetekstin moniääninen kerronta on niihin välittynyt (ks. May 1994: 52–54; Venuti 1998: 312; Jones 1990/1997: xix; Figs 2007).⁵⁸

Englannista suomeen ja venäjään käännettyä ja suomesta venäjään käännettyä KHD:a olen tarkastellut pro gradu –tutkielmassani (Kuusi 2002), josta tässä tutkielmassa esittämäni esimerkit on valittu. Austenin romaanista *Pride and Prejudice* käytössäni on ollut kaksi suomennosta, O. A. Joutsenen käännös vuodelta 1922 ja S-L Norko-Turjan käännös vuodelta 1947, sekä I. Maršakin venäjänkielinen käännös, joka on julkaistu vuonna 1988, mutta todennäköisesti peräisin jo vuodelta 1967.⁵⁹ Austenin romaani *Emma* taas on suomennettu vain kerran, ja tämän A. Brotheruksen suomennoksen (1950) lisäksi tarkastelen M. Kanin venäjännöstä, joka on julkaistu vuonna 2001.⁶⁰ Ahon romaanista *Papin rouva* käytössäni on ollut kaksi venäjännöstä, V. Firsovin käännös vuodelta 1895 ja A. Mantereen käännös vuodelta 1969. Firsovin käännös on ilmestynyt vain kaksi vuotta alkuteoksen julkaisemisen jälkeen nimellä *В глуши Финляндии* (’Suomen saloilla’) yhdessä *Papin tyttären* käännöksen kanssa. Olen uudistanut käännöskatkelmien ortografian nykynormeja vastaavaksi. A. Mantereen käännös *Жена пастора* (’Pastorin vaimo’) vuodelta 1969 on julkaistu kokoelmassa *Совесть* (’Omatunto’), joka sisältää myös Ahon muuta venäjäksi käännettyä tuotantoa. Ahon *Papin rouvaa* ei tiettävästi ole käännetty englanniksi, eivätkä käännökset suomesta englantiin näin ollen ole aineistossani edustettuina. Koska pro gradu –tutkielmani englannista ja suomesta käännetyyn KHD-aineiston analyysi sisältyy jo luvun 3 katsaukseen KHD:n kääntämisen tutkimuksesta, esitän tässä luvussa katkelmia

puolalaisyntyinen englantilainen romaanikirjailija, on 10. kesäkuuta 1902 päivätyssä kirjeessään Eduard Garnettille, keskinkertaiselle kirjailijalle päästänyt suustaan: ”Terveisiä minulta vaimollesi, jonka käännös *Anna Kareninasta* vaikuttaa minusta erinomaiselta. Itse kirjasta minulla ei ole korkeaa käsitystä, niin että käännös on antanut sille jonkinlaista hohtoa.” En koskaan anna Conradille anteeksi tuota pötyä. Todellisuudessa Garnettin käännös on varsin huono.” (Nabokov 1996: 231; ks. myös esim. Nabokov 1944/1961: 38 (”[Garnett=] totally lacking verbal talent”). Nabokovin, Joseph Brodskyn ja Kornei Tšukovskin kritiikistä Garnettin käännöksiä kohtaan ks. myös Remnick 2005.

⁵⁷ Vuonna 1983 Garth M. Terry arvioi Garnettin Dostojevski-käännösten olevan romaanien ”ensimmäiset adekvaatit” ja edelleen ”luultavasti kaikkein rehellisimmät, tarkimmat ja luontevimmat” englanninkieliset käännökset (Terry 1983: 216).

⁵⁸ Ks. myös Remnick 2005, jossa Pevearin ja Volokhonskyn näkemyksiä kääntämisestä.

⁵⁹ Käyttämässäni venäjänkielisissä käännöksissä ei ole ilmoitettu niiden ensimmäistä ilmestymisvuotta. Käyttämäni I. Maršakin venäjännös ja vuonna 1967 ilmestynyt *Гордость и предубеждение* (ks. esim. KLÈ 1968: 487) ovat kuitenkin todennäköisesti sama käännös.

⁶⁰ Myöskään *Emman* venäjännöksen ensimmäisestä ilmestymisvuodesta ei ole täyttä varmuutta, mutta se on joka tapauksessa käännetty myöhemmin kuin *Pride and Prejudice*.

näistä käänöksistä vain havainnollistaakseni sitä, ettei kuvaamani ilmiö rajoitu venäjältä tehtyihin käänöksiin.

4.1.2 Valitut KHD-katkelmat

Olen valinnut aineistoon tekstikatkelmia, jotka sisältävät KHD:a, mutta eivät koostu yksinomaan siitä. Katkelmien näkökulman ja kerronnan muodon olen tunnistanut luvussa 2 esiteltyjen klassisten narratologisten kategorioiden avulla, ja tulkintani kerronnan muodoista ja niiden vaihtelusta olen merkinnyt katkelmien yhteyteen hakasulkeisiin (esim. [KHD], [KD], [HD]). Jos katkelma voidaan lukea esimerkiksi niin KD:na kuin KHD:nakin, olen merkinnyt tämän hakasulkeisiin muotoon [KD vai KHD?]. Palaan näihin välimuotoihin tarkemmin metodin kuvauksessa kohdassa 4.1.3.

Tarkastelen yhtenä katkelmana hyvin eripituisia KHD-esiintymiä. Toisissa, erityisesti pitkissä, katkelmissa KHD:n keskeyttävät välillä muut kerronnan muodot. Niiden tarkastelu yhtenäisinä katkelmina tuntuu kuitenkin perustellulta siksi, että ne ovat yhtenäisiä kerronnallisen sisältönsä puolesta, vaikka kerronnan muoto vaihtelisikin: kyse on tällöin saman henkilön diskurssista samassa kohtauksessa. Pitkien katkelmien pilkkominen erillisiksi esiintymiksi joko virkerajojen tai kerronnan muodon vaihdosten perusteella – jolloin esiintymäksi katsottaisiin yhtenäinen KHD, jota edeltää ja seuraa jokin muu kerronnan muoto – vaikeuttaisi kerronnan muodon tunnistamista niin lähdeteksteissä kuin käänöksissäkin, sillä usein tekstin näkökulmarakenteen ymmärtäminen vaatii kontekstin ja erityisesti kerronnan eri muotojen vuorottelun huomioonottamista (ks. esim. Jahn 1994). Toisaalta erityyppisten ja –pituisten katkelmien tarkastelu rinnakkain johtaa siihen, että katkelmat eivät useinkaan ole vertailukelpoisia kokonsa (tai niiden käänöksissä tapahtuneiden siirtymien määrän) puolesta, sillä osa katkelmista sisältää vain yhden, lyhyen KHD-virkkeen, osa taas useita erillisiä KHD-virkkeitä, osa useammasta virkkeestä koostuvan yhtenäisen KHD-esiintymän.⁶¹

Rikoksesta ja rangaistuksesta ja sen suomen- ja englanninkielisistä käänöksistä kerätty aineisto on kokonaisuudessaan luettavissa tutkielman aineistoliiitteessä (liite 1), jossa aineistokatkelmat on numeroitu roomalaisin numeroin (i–xxiv). En esitä katkelmia analyysiluvussa aina kokonaisuudessaan, vaikka pyrinkin ottamaan mukaan tarkastellun siirtymän kannalta välttämättömän lähikontekstin. Aineistolukuun otetut esimerkit on numeroitu juoksevasti (1–54), sillä olen käsitellyt analyysin eri kohdissa samoja katkelmia – joskus samoja, joskus eri kohtia samasta katkelmasta – eri näkökulmista. Helpottaakseni tässä luvussa esitettyjen esimerkkien löytämistä aineistoliihteen laajemmista katkelmista olen merkinnyt aineistoliihteeseen ne kohdat, joita

⁶¹ Samantyyppisiä ongelmia KHD-katkelmien laskemisessa on kohdannut jo Ullman (1957/1964: 106), joka toteaa esiintymien pituuden sekä KHD:n, suoran ja epäsuoran esityksen vuorottelun vaikeuttavan KHD:n määrällistä arviointia *Madame Bovaryssa*.

käsitellään tarkemmin tässä luvussa, lisäämällä niiden alkuun ja loppuun suluissa ja lihavoituna sen esimerkin numeron, jossa niitä tarkastellaan. Esimerkki (12) on siis merkitty aineistoliihteeseen seuraavasti: **(12<)** esimerkkikatkelman teksti **(>12)**.

Olen pyrkinyt valitsemaan aineistooni erityyppisiä KHD-katkelmia. Valtaosa *Rikoksen ja rangaistuksen* KHD:sta välittää päähenkilön, Raskolnikovin, mielenliikkeitä, joten myös aineistossani ovat kattavimmin edustettuina katkelmat, joissa kokevana subjektina on Raskolnikov. Loput aineistoon valituista katkelmista välittävät muiden keskeisten henkilöiden (Razumihin, Sonja, Dunja, Lužin) diskurssia; tällaisia katkelmia on romaanissa selvästi päähenkilön diskurssia välittäviä KHD-katkelmia vähemmän. Aineistossa on mukana myös yksi KHD-katkelma, jossa diskurssin subjektina on teoksessa vain pientä osaa näyttelevä sivuhenkilö (Svidrigailovin kihlatun äiti). Se kuuluu romaanin harvoin henkilöön puhetta välittäviin KHD-katkelmiin; muut aineistoon valitut katkelmat välittävät henkilöiden ajatuksia, havaintoja tai vielä sanoiksi pukemattomia mielenliikkeitä. Valtaosa romaanin KHD:sta on myös luonteeltaan lähinnä empaattista, henkilön ajatuksiin eläytyvää, kun taas ironiset katkelmat ovat vähemmistönä, ja rajoittuvat lähinnä henkilöiden puheen tai tiettyjen henkilöahmojen (ennen kaikkea Lužinin) ajatusten välittämiseen. Tämä jakauma heijastuu myös aineistossa. Venäjänkielisen KHD:n erityispiirteet, preesens, puuttuva ajanilmaisuus ja persoonattomuus, tulevat esille suurimmassa osassa valituista katkelmista.

Aineiston Raskolnikovin mielenliikkeitä välittävät katkelmat on koottu seuraavista kohtauksista: Raskolnikov kadulla ja portaikossa ennen murhaa (1/VI s. 70–71; katkelmat (i)–(iii)); Raskolnikov palattuaan kotiin murhan jälkeen (2/II s. 83–85; katkelmat (iv)–(v)); Raskolnikov palattuaan kotiin poliisiasemalta ja etsimässä kätköpaikkaa varastetuille esineille (2/II s. 99–101; katkelmat (vi)–(ix)); Raskolnikovin unihoure (2/II s. 107–108; katkelma (x)); Raskolnikov Porfirin kuulustelun jälkeen (4/VI s. 329–331; katkelmat (xviii)–(xix)); Raskolnikov huoneessaan palattuaan Sonjan luota (5/V s. 394, katkelma (xx)) ja Raskolnikov matkalla Svidrigailovin luo (6/III s. 428–430; katkelmat (xxi)–(xxii)). Muiden henkilöiden näkökulmaa välittävä aineisto on kerätty seuraavista kohtauksista: Razumihin pukeutumassa (3/II s. 193–194; katkelmat (xi)–(xiii)); Sonja lähdettyään Raskolnikovin luota (3/IV s. 224; katkelma (xiv)); Sonja Raskolnikovin lähdettyä hänen luotaan (4/IV s. 305; katkelma (xvii)); Lužin välirikon jälkeen (4/III s. 284; katkelmat (xv)–(xvi)); Dunja Svidrigailovin luona (6/V s. 461; katkelma (xxiii)) ja Svidrigailovin kihlatun äiti Svidrigailovin lähdettyä (6/VI s. 466–467; katkelma (xxiv)). Katkelmien numerointi roomalaisin numeroin noudattaa niiden esiintymisjärjestystä romaanissa.

Katkelmat on siis pyritty valitsemaan eri puolilta teosta, vaihtelevasti eri kohtauksista ja juonen kehityksen eri vaiheista. Mekaanisempi ote, esimerkiksi ensimmäisten kahdenkymmenen katkelman valitseminen teoksen alusta lukien, voisi kaventaa erityyppisten KHD-katkelmien valikoimaa ainakin siltä osin, kenen näkökulmaa ne välittävät (henkilöt, jotka tulevat mukaan vasta myöhemmin kertomuksessa, jäisivät aineistosta pois). Tällainen valintakriteeri

vaatisi myös katkelman määritelmältä täsmällisyyttä: esimerkiksi jokaisen keskeytyksen jälkeen uudelleen alkava KHD olisi laskettava uudeksi katkelmaksi, vaikka kyseessä olisi sisällöllisesti yhtenäinen kohtaus. Aineiston keruu tätä tutkielmaa varten – KHD:n paikantaminen ja katkelmien valinta ja rajaus – on siis tehty ennen kaikkea teoksen sisällön pohjalta.

Myös mekaanisemmalle aineistohaulle olisi esikuva KHD:n kääntämisen tutkimuksessa: Bosseaux (2004) hyödyntää elektronista korpusta aineiston keruussa. Bosseaux'n tutkimuksessa KHD:a haetaan tekstikorpuksesta tiettyjen kielellisten tuntomerkkien tai niiden yhdistelmien perusteella, joita ovat 1) menneen ajan verbimuodon ja henkilön näkökulmasta määräytyvien ajan tai paikan adverbien yhdistelmät, 2) sisäistä päättelyä tai suostuttelua kuvaavat adverbit (*surely, certainly, perhaps*) ja 3) huudahdukset ja kysymyssanat (*yes, oh, but why*). Tuntomerkeistä ensimmäinen ei kuitenkaan toimisi venäjänkielisen lähdeaineiston kohdalla, sillä se jättäisi preesensia käyttävän KHD:n haun ulkopuolelle, kun taas toinen ja kolmas sopivat yhtä hyvin HD:in, ellei niiden yhteydessä esiinny menneen ajan verbimuotoja tai kokevaan subjektiin viittaavia kolmannen persoonan muotoja. Tällainen aineiston keruutapa jättää lisäksi haun ulkopuolelle KHD:n, jolla ei ole eksplisiittisiä kielellisiä tuntomerkkejä ja jonka tunnistaminen tapahtuu ennen kaikkea kontekstin perusteella. Bosseaux ei myöskään tuo ilmi, millä perusteella kielellisten indikaattorien avulla löytyneet katkelmat on rajattu. Mekaanisen korpushaun tulokset on myös käytävä läpi KHD-tulkinnan varmistamiseksi konteksti huomioon ottaen, joten on kyseenalaista, olisiko elektronisen korpuksen käyttö tässä tutkimuksessa juurikaan nopeuttanut tai tehostanut aineiston keruuta.⁶²

Myös Adamson (1995: 199–200), joka tutkii KHD:n historiallista kehittymistä satunnaisista esiintymistä kerronnan muodoksi, hakee KHD-esiintymiä menneen ajan verbimuodon ja nykyhetkeen viittaavan ajan adverbien yhdistelmällä (Adamsonin ”was-now”-paradoksi), jota hän pitää yksinomaan KHD:ssa esiintyvänä kontrastina. Sen lisäksi, että valintakriteeri sopii venäjänkieliseen aineistoon vain osittain (ks. yllä), sen esiintymät eivät, toisin kuin Adamson olettaa, rajoitu yksinomaan KHD:in (ks. tarkemmin kohta 2.3.5). Adamson (1995: 198) myöntääkin, että KHD:n paikantaminen yksinomaan kielellisten kriteerien perusteella on ongelmallista jo siksi, että tunnistaminen tapahtuu viime kädessä aina kontekstin valossa, eikä kaikkia esiintymiä voi tunnistaa KHD:ksi minkään muodollisen kielellisen piirteen perusteella.

4.1.3 *Metodi*

Tutkimusmenetelmäni on käännösvertailu. Vertailemalla kerronnan näkökulmaa lähde- ja kohdeteksteissä selvitan, miten se on välittynyt käännöskatkelmiin. Käännösvertailun työkaluina hyödynnän samoja narratologisia kategorioita kuin

⁶² Kvantitatiivisen, tilastollisen tutkimusotteen ongelmista KHD:n kaltaisen kategorian tarkastelussa ks. myös Fludernik 1993: 9.

lähdetekstikatkelmien analyysissa (ks. kohta 4.1.2). Lähdetekstin ja käännösten näkökulman tunnistaminen sekä näkökulman siirtymien paikantaminen ja luokittelu perustuvat siis narratologisiin, näkökulmaan ja kerronnan muotoon liittyviin jaotteluihin, joita olen käsitellyt tarkemmin luvussa 2. Tapauksissa, joissa näkökulma on muuttunut lähdetekstiin nähden, selvitän, miten se on muuttunut – onko näkökulma siirtynyt kokonaan henkilölle, kokonaan kertojalle vai jonkin verran lähemmäksi kertojaa. Samoin selvitän, mistä kielellisistä muutoksista siirtymä aiheutuu, ja kuvaan kielelliset muutokset kielentutkimuksen peruskategorioiden avulla. Tämän jälkeen luokittelen kielelliset muutokset niiden pragmaattisen funktion mukaan käännösuniversaalien viitekehysessä – eli selvitän, voidaanko niiden katsoa eksplisiittistävän tai normaalistavan tekstiä ja voidaanko niitä siis tarkastella osana käännöksiä luonnehtivaa eksplisiittistävää ja normaalistavaa tendenssiä. Tekstiä eksplisiittistävät ja normaalistavat muutokset olen jakanut vielä alaryhmiin sen mukaan, mihin esityksen piirteeseen eksplisiittistäminen tai normaalistaminen on kohdistunut.

Näkökulman siirtymä ei aina johda kerronnan muodon muutokseen. Taivalkoski-Shilov (2006b: 143, fn. 18) käsittelee siirtymänä muutosta puhekategoriasta toiseen McHalen typologiaa soveltaen. Siirtymiä ovat siis esimerkiksi muutos KHD:sta suoraksi esitykseksi, kun kääntäjä korvaa kokevaan subjektiin viittaavat kolmannen persoonan muodot ensimmäisen persoonan muodoilla, tai KHD:sta (tapauksesta riippuen) epäsuoraksi tai jossain määrin mimeettiseksi epäsuoraksi esitykseksi, kun esitykseen lisätään johtolause. McHalen typologian soveltaminen salliikin siirtymien tarkemman luokittelun kuin niiden tarkastelu ainoastaan muutoksina KD:ksi tai HD:ksi. Toisaalta tämäkään luokittelu ei tavoita siirtymiä KHD:n sisällä, tapauksia, jossa KHD heikkenee, mutta ei kuitenkaan niin selvästi, että voitaisiin puhua puhe kategorian tai kerronnan muodon muutoksesta. Esimerkiksi silloin, kun käännöksessä KHD:n ekspressiivisiä elementtejä on karsittu, esitys voidaan usein edelleen lukea KHD:na, mutta vieraan äänen erottaminen kerronnan taustasta ei ole kohdetekstin lukijoille yhtä helppoa – ja siksi tulkintastrategiana yhtä todennäköinen – kuin lähdetekstin lukijoille. Vaikutelma henkilön näkökulmasta on siis heikentynyt, mutta kerronnan muoto ei kuitenkaan ole välttämättä muuttunut. Typologia ei myöskään auta luokittelemaan tapauksia, joissa KHD:n voisi muodollisten piirteidensä puolesta lukea yhtä hyvin kerrontana kuin KHD:nakin tai yhtä hyvin KHD:na kuin vapaana suorana esityksenä. Luokittelu soveltuukin ehkä paremmin aineistoon, joka sisältää vain henkilöiden puhetta välittävää diskurssia, kuten Taivalkoski-Shilovilla, sillä puhetta välittävä KHD erottuu yleensä ympäröivästä kerronnasta ajatuksia tai havaintoja välittävää KHD:a selvemmin eikä sen sekoittaminen kerrontaan ole yhtä todennäköistä. KHD:n sekoittuminen vapaaseen suoraan esitykseen taas ei ole yhtä todennäköistä englannin- kuin venäjänkielisen lähdetekstiaineiston kohdalla aikamuotokäytäntöjen eroista johtuen.

Tässä luvussa tarkastelen näkökulman siirtymänä tapauksia, joissa lähdetekstin KHD:n korvaa käännöksessä KD tai HD tai jossa käännöksen

näkökulma on siirtynyt lähemmäs kertojaa tai henkilöä kuin lähdetekstissä, mutta ei niin selvästi, että voitaisiin puhua kerronnan muodon muutoksesta. Edellisissä tapauksissa on kyse KHD:n katoamisesta, jälkimmäisissä sen heikkenemisestä. Aina ei ole selvää, kummasta käännöksessä on kyse: raja KHD:n heikkenemisen ja katoamisen välillä on toisinaan hiuksenhieno. Aivan kuten kerronnan muodot, myös niiden siirtymät käännöksissä muodostavat jatkumon, jolla voidaan erottaa lukemattomia pisteitä, KHD:n lievästä heikkenemisestä selvään katoamiseen. Tästä syystä en jaottele siirtymiä tarkempiin alaluokkiin, vaikka kommentoinkin niiden selvyyttä kunkin katkelman käsittelyn kohdalla alaluvussa 4.2.

Seuraava esimerkki havainnollistaa jatkumon toista ääripäätä, KHD:n yksiselitteistä katoamista. Katkelmassa kerrontaa seuraa KHD, joka välittää Dunjan ajatuksia tämän seisoessa ase kädessään sen jälkeen, kun on ensin yrittänyt ampua Svidrigailovin, epäonnistunut ja saa vielä toisen mahdollisuuden yrittää, enää vain parin askelen päästä. Suomennoksessa kokevaan subjektiin viittaavat kolmannen persoonan muodot on korvattu ensimmäisellä persoonalla ja KHD on muuttunut HD:ksi. Puhujan rooli on siis siirtynyt kertojalta henkilölle, josta on nyt tullut tekstin täysivaltainen *minä*, niin persoonamuotojen, tila- ja aikakoordinaattien kuin tilanearvionkin lähde. Samanlainen muutos on tehty katkelman kaikissa suomennoksissa Wuoren alkuperäistä käännöstä lukuunottamatta.

(1a)

[KD] Он стоял пред нею в двух шагах, ждал и смотрел на нее с дикою решимостью, воспаленно-страстным, тяжелым взглядом. Дуня поняла, что он скорее умрет, чем отпустит ее. [KHD] «И... и уж, конечно, **она убьет** его теперь, в двух шагах!..»

Katkelma (xxiii)

[[KD] Hän (*m.*) seiso *hän* (*f.*) edessään kahden askelen päässä, odotti ja katsoi häntä (*f.*) hurjan päättäväisesti, kiihkeän intohimoisella, raskaalla katseella. Dunja ymmärsi, että hän (*m.*) mieluummin kuolee kuin päästää hänet (*f.*). [KHD] ”Ja... ja tietysti **hän** (*f.*) **tappaa** hänet (*m.*) nyt, kahden askelen päästä!”]

(1b)

[KD] Hän seiso *parin askeleen* päässä, odotti ja tuijotti Dunjaa raivokkaan päättäväisesti, tulisen intohimoisesti ja raskaasti. Dunja ymmärsi, että mies mieluummin kuolee kuin luopuu hänestä. [HD] ”Ja... ja nyt **minä** varmasti **tapan** hänet, tästä kahden askeleen päästä...!”

Kuukasjärvi

KHD:n katoamisena olen käsitellyt myös tapauksia, joissa KHD-segmentti on poistettu käännöksestä kokonaan.

Esimerkissä (2) taas on kyse KHD:n lievistä heikkenemisestä. Katkelma välittää KHD:na Raskolnikovin ajatuksia poliisin kuulustelun jälkeen. Vaikka käännöksestä on karsittu useampi henkilön näkökulmasta kertova KHD:n tuntomerkki (henkilön nykyhetkeen viittaava preesens, ekspressiivinen toisto, parenteettinen *однако же* 'sittenkään', 'kuitenkaan' ja deiktinen ajanmääre *теперь* 'nyt'), säilyy KHD kuitenkin vain hiukan heikenneenä kysymysrakenteen, sisällön ja kontekstin ansiosta. Vaikka osa henkilön havainnoijan rooliin liittyvistä aineksista on siis siirretty kertojalle, kuuluu tulkitsijan rooli kuitenkin edelleen selvästi henkilölle, eikä siksi ole luokitellut muutosta näkökulman siirtymäksi lainkaan. Samat poistot – tai osa niistä – on tehty myös Wuoren, Hollon ja Vuoren (Pyykön) suomennoksissa ja Garnettin englanninkielisessä käännöksessä.

(2a)

[KHD] **Но так ли, однако же, так ли** он это все **теперь** понимает? Не ошибается ли он? К какому именно результату клонил сегодня Порфирий?

Katkelma (xviii)

[[KHD] **Mutta oikeinko, sittenkään, oikeinko** hän sen kaiken **nyt** ymmärtää? Eikö hän erehdy? Mihin nimenomaiseen tulokseen Porfiri oli tänään pyrkinyt?]

(2b)

[KHD] Käsittikö hän kaiken tuon oikein? Eikö hän erehtynyt? Mihin tuloksiin Porfiri yritti nimenomaan tänään päästä?

Konkka

Ongelmallisimpia siirtymien tarkemman luokittelun kannalta ovat kuitenkin tapaukset, joissa joko lähde- tai kohdeteksti voitaisiin lukea yhtä hyvin esimerkiksi kerrontana tai HD:na kuin KHD:nakin. Tällainen monitulkintaisuus on luonteenomaista KHD:lle yleensä, ja myös Dostojevskin romaanien kohdalla tutkija joutuu jatkuvasti kyseenalaistamaan oman tulkintansa kerronnan muodosta. Pascal (1977: 127), joka tarkastelee KHD:n käyttöä Dostojevskin romaanissa *Idiootti*, toteaa kertojan ja henkilön näkökulmien olevan usein niin lähellä toisiaan, että osa hänen KHD:na analysoimistaan katkelmista voitaisiin lukea myös puhtaana kertojan esityksenä. *Rikoksessa ja rangaistuksessa* tilanne on samanlainen. Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän harhaillessa etsimässä kätköpaikkaa ryöstösaaliille. Esitys alkaa kertojan kuvauksella, mutta jo toisen virkkeen alku [1] voidaan lukea myös KHD:na. Persoonattomuuden ja modaalisuuden yhdistelmä (*нельзя было* 'ei voinut') viittaa henkilöön diskurssin lähteenä, mutta sallii kuitenkin myös KD-tulkinnan, jota puoltaa myös henkilön kuluvaan hetkeen viittaavan preteritin käyttö ja selvien – ekspressiivisten – KHD:n tuntomerkkien puuttuminen. Toisaalta virkkeen sisältö tuntuu ohjaavan lukijaa ymmärtämään sen henkilölle kuuluvana

päätelynä ja perusteluna sille, miksi alkuperäinen suunnitelma on hylättävä. Lisäksi KHD:n alussa käytetyn preteritin voi ajatella pehmentävän siirtymää kerronnasta KHD:in (ks. kohta 2.3.4.2); samaa tarkoitusta palvelee myös ensimmäisen virkkeen modaalinen täsmennys *может и более* 'ehkä kauemminkin', joka tuo häivähdyksen henkilön näkökulmasta mukaan jo katkelman alkuun. Kun henkilön kuluvaan hetkeen viittaavasta preteritistä siirrytään kesken virkkeen [2] preesensiin, esitys muuttuu selväksi KHD:ksi.

(3a)

[KD] Он бродил по набережной Екатерининского канала уже с полчаса, а может и более, и несколько раз посматривал на сходы в канаву, где их встречал. [1] [KD vai KHD?] Но и подумать **нельзя было** исполнить намерение: или плоты стояли у самых сходов и на них прачки мыли белье, или лодки были причалены, [2] [KHD] и везде люди так и кишат, да и отовсюду с набережных, со всех сторон, можно видеть, заметить: подозрительно, что человек нарочно сошел, остановился и что-то в воду бросает. А ну как футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так. (...)

Katkelma (viii)

[[KD] Hän oli kuljeskellut Katariinan kanavan vartta jo puolisen tuntia, ehkä kauemminkin, ja jo muutamaan kertaan tarkastanut kanavalle johtavat portaat, joita oli sattunut näkemään. [1] [KD vai KHD?] Mutta aikeen toteuttamista **ei voinut** ajatellakaan: portaiden kohdalla oli joko pesulaitureita ja niillä pyykkärit pesivät vaatteita, tai rantaan oli sidottu veneitä, [2] [KHD] ja joka puolella ihan kuhisee ihmisiä, niin ja kaikkialta rantakadulta, joka suunnalta, voi nähdä, panna merkille: epäilyttävää, jos joku varta vasten laskeutui alas, pysähtyi ja heittää jotakin veteen. Entäpä jos kotelot eivät uppoakaan vaan jäävät kellumaan pinnalle? Ja tietysti ne jäävät. (...)]

Garnettin käännöksessä ensimmäinen monitulkintaisista lauseista [1] on sidottu syntaktisesti edeltävään kerrontaan, ja siihen on lisätty kokevaan henkilöön viittaava kolmannen persoonan pronomini. Muutosten seurauksena esitys muistuttaa enemmän kerrontaa kuin KHD:a. Kohdasta [2] eteenpäin katkelman voi lukea kerrontana, mutta yhtä hyvin KHD:na: progressiivisten verbimuotojen käyttö tukee KHD-tulkintaa, ja kysymyslauseesta alkavan [3] selvän KHD:n voi ajatella vaikuttavan takautuvasti edeltävän esityksen tulkintaan niin, että sekin on luontevinta lukea henkilön ajatuksina. Toisaalta takautuva vaikutus näkyy myös kohtien [1] ja [2] välillä, mutta päinvastaisella tavalla: kohdassa [2] henkilön näkökulmaa heikentää lähdetekstiin verrattuna vahvistavan *так и* -fraasin ('ihan') poisjättö, ja tämä henkilön näkökulman ohentuminen puolestaan vaikuttaa myös kohdan [1] tulkintaan.

(3b)

[KD] He wandered along the bank of the Ekaterininsky Canal for half an hour or more and looked several times at the steps running down to the water, [1] but **he** could not think of carrying out his plan; [2] [KD vai KHD?] either rafts stood at the steps' edge, and women were washing clothes on them, or boats were moored there and people were \emptyset swarming everywhere. Moreover, he could be seen and noticed from the banks on all sides; it would look suspicious for a man to go down on purpose, stop, and throw something into the water. [3] [KHD] And what if the boxes were to float instead of sinking? And of course they would. (...)

Garnett

Sekä selvä KHD että KHD:n ja KD:n välillä häilyvä esitys alkavat siis molemmat käänöksessä hiukan myöhemmin kuin alkutekstissä. Jos lähdetekstin lukee toisen virkkeen alusta [1] lähtien KHD:na, käänöksessä on ensin [1] kyse KHD:n katoamisesta, sitten [2] heikkenemisestä, jonka aiheuttaa osittain konteksti, edeltävän KHD:n katoaminen; jos kuitenkin myös lähdetekstin lukee toisen virkkeen alussa [1] KD:na, käänöksen vastaavassa kohdassa [1] ei ole tapahtunut näkökulman siirtymää. Palaan katkelman käänöksiin vielä kohdan 4.2.7 esimerkissä (49).

Samantyyppistä ongelmaa siirtymien luokittelussa havainnollistaa myös seuraava esimerkki, jossa Raskolnikov on juuri oivaltanut, että hänen vaatteisiinsa on voinut jäädä veritahroja. Mahdollisen KHD:n tuntomerkit ovat kolmannen virkkeen alussa [2] samat kuin edellisessä esimerkissä, mutta tässä sitä seuraa kerronta ja edeltää kysymys [1], joka kuuluu todennäköisesti Raskolnikoville ja selventää, mitä tämä etsii tutkiessaan vaatteitaan.

(4a)

[KD] Он бросился к окошку. Свету было довольно, и он поскорей стал себя оглядывать, всего с ног до головы, все свое платье: [1] [KD vai KHD?] **нет ли следов?** [2] **Но так нельзя было:** [KD] дрожа от озноба, стал он снимать с себя все и опять осматривать кругом.

Katkelma (iv)

[[KD] Hän syöksyi ikkunan ääreen. Oli riittävän valoisaa, ja hän ryhtyi kiireesti silmäilemään itseään, kauttaaltaan päästä jalkoihin, koko vaatetustaan: [1] [KD vai KHD?] **eihän ole jälkiä?** [2] **Mutta niin [se] ei onnistunut:** [KD] vilusta väristen hän ryhtyi riisumaan kaikkea yltään ja tutkimaan taas joka puolelta.]

Käänöksessä koko katkelma on kuitenkin puhdasta KD:a. Kaksoispiste ja alisteiseen lauseeseen kuuluva kysymysmerkki on poistettu [1], ja Dostojevskille tyypillinen johtolauseen ja kaksoispisteen edeltämä KHD on näin muuttunut epäsuoraksi esitykseksi. Seuraavan virkkeen alkuun [2] on lisätty kokijaan

viittaava kolmannen persoonan pronomini ja havaintoverbi, jotka selittävät, miksi yritys ei onnistunut. Muutos tuntuu siirtävän näkökulmaa lähemmäs ulkopuolista kuvaajaa, kun taas lähdetekstissä kohta tuntuu välittävän henkilön omaa päätelmää.

(4b)

[KD] Hän syöksyi ikkunan ääreen. Oli jo riittävän valoisaa, ja hän rupesi hätäisesti tarkastelemaan itseään, kaikkea kiireestä kantapäähän, koko vaatetustaan, [1] oliko siinä ehkä jälkiä. [2] Mutta **hän ei nähnyt joka kohtaa**: väristen vilusta hän riisui kaiken yltään ja tutki uudelleen jokaisen vaatekappaleen.

Konkka

Lähdetekstin lukeminen KHD:na merkitsisi selvää siirtymää, KHD:n katoamista käännöksestä, sen lukeminen KD:n ja KHD:n välimuotona merkitsisi KHD:n heikkenemistä käännöksessä, ja sen lukeminen KD:na taas sitä, ettei käännöksessä ole tapahtunut näkökulman siirtymää.

Käsittelen tällaisia epäselviä tapauksia KHD:n heikkenemisenä – poikkeuksena tapaukset, joissa monitulkintainen tekstisegmentti, [KD/KHD] tai [HD/KHD], on poistettu käännöksestä kokonaan. Näitä poistoja, kuten myös selvien KHD-segmenttien poistoja, käsittelen selvyuden vuoksi KHD:n katoamisena – onhan kyse kirjaimellisesti tekstisegmentin ja sen sisältämän kerronnan muodon katoamisesta. Tulkinnanvaraisuudesta huolimatta – tai juuri sen takia – tällaisten monitulkintaisten katkelmien analyysi on erityisen antoisaa, sillä ne kertovat, miten kääntäjät käsittelevät kerronnan muotojen häilyviä rajatapauksia, kohtia, joissa näkökulmien kerrostuneisuuteen viittaavat merkit ovat hyvin hienovaraisia ja huomaamattomia. KHD:n heikkenemisenä käsittelen myös tapauksia, joissa lähdeteksti on selvää KHD:a, mutta käännös voidaan tulkita yhtä hyvin KD:ksi (tai HD:ksi) kuin KHD:ksikin. Aineistossa esiintyy myös tapauksia, joissa käännöksiin tehdyt tekstuaaliset muutokset muokkaavat tekstin näkökulmaa ja heikentävät KHD:a, mutta niin lievästi, etten ole laskenut niitä näkökulman siirtymiksi, kuten esimerkissä (2b).

Lähdeteksti- ja käännösaineiston segmentointi kerronnan muotojen suhteen on kokonaisuudessaan nähtävissä tutkielman aineistoliitteessä, jossa käytän lyhenteitä [KD], [HD] ja [KHD] kerronnan muotojen vaihtelun merkitsemiseksi. Usein diskurssi jää monitulkintaisesti kahden kerronnan muodon väliin; tällöin käytän merkintöjä [KD vai KHD?] ja [HD vai KHD?]. Juuri näiden välimuotoja tai monitulkintaisuutta osoittavien merkintöjen runsaus aineistossa tuo selvästi näkyviin sen, miten vaikeaa kerronnan liukuvien muotojen varma tunnistaminen, ja samalla niiden välisten siirtymäkohtien täsmällinen osoittaminen, toisinaan on – ja havainnollistaa siten KHD:n ja sen lähitekniikoiden sekoittumista ja limittymistä tekstissä. Kaiken kaikkiaan esitän oman jaotteluni tietoisena siitä, että monet katkelmista voisi tulkita myös toisin. Analyysin läpinäkyvyyden lisäämiseksi olen merkinnyt aineistoliitteeseen käännöskatkelmien perään

tulkintani sekä tapahtuneista näkökulman siirtymistä että siitä, mitkä ovat kussakin tapauksessa ne mielestäni relevantit kielelliset muutokset, jotka siirtymän aiheuttavat. Esimerkiksi merkintä KHD > KD tarkoittaa kerronnan muodon muutosta KHD:sta KD:ksi, merkintä KHD > KD/KHD taas siirtymää, jossa henkilön näkökulma ja sen myötä KHD ovat käänöksessä heikentyneet, mutta eivät kuitenkaan kadonneet. Siirtymään vaikuttaneet kielelliset muutokset olen merkinnyt sulkuihin siirtymämerkintöjen perään; esimerkiksi persoonamuodon muutosta kolmannesta ensimmäiseen osoittaa merkintä (3. persoona > 1. persoona), persoonattoman rakenteen korvaamista yksikön kolmannen persoonan pronomiinilla taas merkintä (+yks. 3. persoonan pronomini).

Yhden katkelman käänöksessä siirtymiä voi olla useita. Yhdellä siirtymällä tarkoitan lähdetekstin yhtenäisen KHD-segmentin välittymistä käänökseen HD:na, KD:na, HD/KHD:na tai KD/KHD:na. Jos lähdetekstikatkelmassa kerronnan muoto välillä muuttuu ja KHD alkaa sen jälkeen uudestaan, tarkastelen uudelleen alkanutta KHD:a koskevaa siirtymää uutena siirtymänä. Käänöksissä havaitut näkökulman siirtymät koskevat siis vaihtelevasti milloin katkelman KHD:a kokonaisuudessaan, milloin vain osaa siitä. Myös yhtenäisen KHD-segmentin KHD:sta osa voinut välittyä käänökseen ongelmitta, osa heiketä tai kadota. Siirtymien määrä ei siis ole missään suhteessa katkelmien määrään. Myöskään siirtymien määrä saman katkelman eri käänösten välillä ei ole vertailukelpoinen, sillä siirtymä voi yhden käänöksen kohdalla koskea yhtä virkettä tai lausetta, toisen kohdalla taas useampaa virkettä. Siirtymät voivat myös vaikuttaa ympäröivien virkkeiden näkökulman tulkintaan. Esittämäni tiedot siirtymien määristä ovatkin luonteeltaan lähinnä suuntaa-antavia: esitän lukuja vähän ja nekin tietoisena siitä, että niin lähdetekstikatkelman kerronnan muodon kuin käänöksissä havaitut näkökulman siirtymätkin voisi monessa tapauksessa tulkita myös toisin, ja etteivät kaikki siirtymät suinkaan ole merkitykseltään samanarvoisia. Näistä syistä tutkimukseni onkin luonteeltaan laadullinen. Kvantitatiivisen tutkimusotteen ongelma KHD:n kaltaisen tulkinnallisen kategorian yhteydessä on juuri siinä, ettei lähdetekstin KHD-esiintymiä sen paremmin kuin käänöksissä tapahtuneita näkökulman siirtymiäkään voi aina yksiselitteisesti tunnistaa.

Olennaista ei kuitenkaan ole siirtymien luokittelu KHD:n heikkenemisen ja katoamisen välillä sen paremmin kuin siirtymien määräkään. Merkitystä on sillä, miten siirtymät vaikuttavat tai saattavat vaikuttaa tekstin tulkintaan. En tässä tutkielmassa keskitykään siirtymien ja niihin johtaneiden tekstuaalisten muutosten määrälliseen tarkasteluun, vaan pyrin havainnollistamaan aineistoni avulla toisaalta sitä, miten siirtymät voivat vaikuttaa lukijan tulkintaan, ja toisaalta sitä, miten ne kertovat kääntäjien lähdetekstiä tulkinneen.

4.2 Siirtymät käännösaineistossa

Käännösvertailu osoitti, että näkökulman siirtymiä esiintyi kaikissa tarkastelluissa käänöksissä ja lähes kaikkien katkelmien käänöksissä, ja että näkökulman siirtymiin vaikuttaneet kielelliset muutokset olivat luonteeltaan tekstiä eksplisiittistäviä ja normaalistavia (perspektiivisidonnaisia piirteitä yhtenäistäviä). Näkökulman siirtymien määrät käänöksittäin ja siirtymittäin ja niiden kielelliset syyt eksplisiittistävän/normalistavan funktion mukaan jaoteltuina ovat nähtävissä taulukoissa 1 ja 2 alla.

N ^o	Wuori	Niskanen	Hollo	Konkka	Vuori (Pyykkö)	Kuukasjärvi	Garnett	Pevear & V.
(i)	-	-	1: 1/0	1: 1/0	-	1: 1/0	-	-
(ii)	-	-	1: 1/0	-	-	-	-	-
(iii)	-	-	-	-	-	-	-	-
(iv)	3: 1/2	5: 1/4	4: 2/2	4: 2/2	3: 2/1	1: 0/1	1: 0/1	1: 0/1
(v)	1: 1/0	3: 3/0	2: 2/0	2: 2/0	2: 2/0	2: 2/0	3: 3/0	2: 2/0
(vi)	-	-	1: 0/1	-	1: 0/1	1: 0/1	-	-
(vii)	1: 0/1	-	1: 0/1	-	1: 0/1	1: 0/1	-	-
(viii)	-	4: 2/2	1: 1/0	4: 4/0	1: 1/0	2: 2/0	4: 3/1	2: 2/0
(ix)	-	3: 1/2	3: 3/0	3: 3/0	3: 3/0	2: 2/0	3: 3/0	1: 1/0
(x)	-	3: 3/0	2: 2/0	2: 2/0	2: 2/0	-	4: 4/0	1: 1/0
(xi)	-	1: 1/0	-	-	-	-	-	-
(xii)	-	1: 1/0	2: 1/1	1: 1/0	2: 1/1	2: 2/0	1: 1/0	1: 1/0
(xiii)	-	2: 1/1	1: 0/1	-	1: 0/1	-	-	1: 1/0
(xiv)	1: 0/1	1: 0/1	5: 2/3	4: 2/2	3: 1/2	1: 0/1	2: 0/2	1: 0/1
(xv)	-	-	1: 1/0	1: 1/0	1: 1/0	-	-	-
(xvi)	1: 1/0	2: 2/0	3: 2/1	1: 0/1	3: 2/1	2: 1/1	-	-
(xvii)	-	1: 0/1	2: 0/2	2: 1/1	1: 0/1	2: 0/2	1: 0/1	-
(xviii)	-	-	1: 0/1	1: 1/0	1: 0/1	1: 0/1	2: 2/0	-
(xix)	-	1: 0/1	1: 0/1	-	1: 0/1	1: 0/1	-	-
(xx)	-	5: 1/4	7: 4/3	7: 4/3	7: 5/2	7: 4/3	1: 0/1	-
(xxi)	2: 0/2	1: 0/1	-	-	-	1: 1/0	1: 0/1	-
(xxii)	2: 1/1	2: 1/1	2: 1/1	-	2: 1/1	1: 1/0	3: 2/1	1: 1/0
(xxiii)	-	1: 0/1	1: 0/1	1: 0/1	1: 0/1	1: 0/1	-	-
(xxiv)	-	1: 0/1	1: 0/1	-	-	-	-	-
Yht.	11 (4/7)	37 (17/20)	43 (23/20)	34 (24/10)	36 (21/15)	29 (16/13)	26 (18/8)	11 (9/2)

Taulukko 1. Näkökulman siirtymien määrät käänöksittäin ja katkelmittain eriteltyinä.

Taulukkoon 1 on koottu näkökulman siirtymien määrät käännöksittäin ja katkelmittain eriteltyinä. Käännöksiin viitataan kääntäjän nimellä ilmestymisjärjestyksessä (ensin suomennokset, sitten englanninkieliset käännökset). Sarakkeiden luvuista ensimmäinen osoittaa siirtymien kokonaisuuden käännöskatkelmassa, kaksoispisteen jälkeen seuraavat luvut taas KHD:n heikkenemisen ja KHD:n katoamisen tässä järjestyksessä kauttavivalla erotettuna. KHD:n katoaminen sisältää myös KHD-segmenttien poistot. Taulukko ei sisällä näkökulman siirtymiä, joissa KHD on lisääntynyt lähdetekstiin verrattuna. Nämä muutokset on koottu tutkimuksen liitteeseen 2.

Vaikka siirtymien määrä ei olekaan eri katkelmissa vertailukelpoinen (ks. kohta 4.1.3), osoittaa taulukko 1 havainnollisesti, että aineistossa on vain yksi katkelma, (iii), jonka yhdessä käännöksessä KHD ei heikennyt mainittavasti missään kohden. Muiden katkelmien käännöksistä KHD heikkeni aina vähintään yhdessä – yleensä kuitenkin useammassa. Katkelmia, joiden kaikissa käännöksissä KHD oli ainakin jossain kohdin heikennyt tai kadonnut, olivat (iv), (v) ja (xiv).

Käännöskohtaisesti tarkasteltuna eniten siirtymiä oli Hollon käännöksessä (43: 23/20), seuraavaksi eniten Niskasén (37: 17/20), Vuoren (Pyykón) (36: 21/15), Konkan (34: 24/10), Kuukasjärven (29: 16/13), Garnettin (26: 18/8) ja Vuoren (11: 4/7) ja Pevearin ja Volokhonskyn (11: 9/2) käännöksissä. Jos huomioon otettaisiin vain KHD:n katoaminen, ei heikkenemistä, eniten siirtymiä olisi Hollon (20) ja Niskasén (20), Vuoren (Pyykón) (15), Kuukasjärven (13), Konkan (10), Garnettin (8), Vuoren (7) ja Pevearin ja Volokhonskyn (2) käännöksessä. Mielenkiintoista on, että erot siirtymien määrässä käännösten välillä eivät ole suuria lukuunottamatta Pevearin ja Volokhonskyn sekä Vuoren alkuperäistä käännöstä, joissa niitä esiintyy selvästi muita käännöksiä vähemmän. Pevearin ja Volokhonskyn käännös eroaa muista tarkastelluista käännöksistä myös sikäli, että lähes kaikki sen siirtymistä – kahta poikkeusta lukuunottamatta – vain heikentävät KHD:a tai johtavat jo lähdetekstissäkin epäselvään tai heikon KHD:n katoamiseen. Myös muissa käännöksissä osa siirtymistä vain heikentää KHD:a; niissä kuitenkin esiintyy enemmän myös tapauksia, joissa lähdetekstin suhteellisen selvästä KHD:sta ei ole käännöksessä jälkeäkään. Ero KHD:n heikkenemisen ja katoamisen välillä ei aina kuitenkaan ole suuri, sillä molempien kategorioiden sisällä on aste-eroja. Heikkeneminen voi tarkoittaa henkilön näkökulman selvää ohenemista, joka koskee ehkä pitkääkin KHD-segmenttiä. Toisaalta KHD:n katoaminen ei välttämättä tarkoita merkittävää muutosta tekstin näkökulmassa, sillä kyse voi olla ainoastaan KHD-segmentin lyhenemisestä virkkeen tai muutaman sanan verran – kuten tapauksissa, joissa KHD-segmentin alku siirtyy käännöksessä hiukan lähdetekstiä myöhemmäksi.

Taulukkoon 2 on koottu tiedot näkökulman siirtymiin liittyvistä kielellisistä muutoksista. Muutokset on jaoteltu ensin eksplisiittisiin ja normaalisiin muutoksiin, minkä jälkeen kumpikin ryhmä on jaoteltu tarkemmin erilaisiin alaryhmiin mahdollisuuksien mukaan kohtien 4.2.1–4.2.7 käsittelyjärjestystä noudatellen. Alaryhmät (taulukossa järjestyksessä ylhäältä alas) ovat

- i) kokijaan viittaavan henkilöviittauksen eksplisiittistäminen (kohta 4.2.1),
- ii) kokijan tai puhujan omaa ajattelua, puhetta tai muuta kognitiivista toimintaa kuvaavan johtolauseen, kognitioverbin tai vastaavan elementin lisääminen käännökseen (4.2.2),
- iii) muu eksplisiittistäminen (4.2.3),
- iv) persoonamuotoon kohdistuva eksplisiittistäminen (persoonattoman rakenteen korvaaminen ensimmäisellä persoonalla HD:n ja KHD:n välimuodossa, käsitelty alaluvussa 4.2.8 KHD:a vahvistavan aikamuodon normalistamisen yhteydessä)
- v) persoonamuotoon kohdistuva normalistaminen (siirtymä kolmannesta ensimmäiseen persoonaan) (4.2.4),
- vi) syntaksin ja välimerkityksen normalistaminen (4.2.5),
- vii) leksikaalisten ainesten normalistaminen (4.2.6),
- viii) toisteisuuden karsiminen (4.2.5 ja 4.2.6),
- ix) aikamuodon normalistaminen (4.2.7),
- x) kontekstuaalinen vaikutus, millä tarkoitan edeltävän näkökulman siirtymän vaikutusta katkelman jatkon näkökulmaan ja
- xi) KHD-segmenttien poistot.

Myöhemmin tekstissä käsittelen henkilön näkökulmaan viittaavan toisteisuuden karsimista ensisijaisesti syntaktisena normalistamisena (kohta 4.2.5), mutta tässä taulukossa se esiintyy selvyiden vuoksi omana muutostyyppinä, sillä usein sitä voitaisiin tarkastella yhtä hyvin syntaktisena kuin leksikaalisenakin muutoksena.

	Muutos	Wuori	Niskanen	Hollo	Konka	Vuori (Pyykkö)	Kuukasjärvi	Garnett	Pevear & V.
Eksplisitiitäninen	Henkilöviittaus	-	(viii):1 (x):2 (xvii):3 (xix)	(i) (xii) (xv) (xix)	(viii):2 (xv) (xviii)	(xiii) (xv) (xvii) (xix)	(xvii):2 (xix) (xxii)	(viii):1 (ix):2 (x):1,2 (xviii):1,2 (xx)	(viii):1
	Johtolause tai kognitioverbi	-	(iv):4 (xvi):2 (xxii):1 (xxiii)	(i) (ix):1 (xii):2 (xvii):2 (xx):1 (xxii):1 (xxiv)	(i) (iv):2 (xiv):4	(iv):2 (ix):1 (xii):2 (xvii) (xx):1 (xxii):1	(i) (xii):2 (xx):1	(v):1 (xxii):1	(v):1
	Muu	(iv):2 (xxi):1,2 (xxii):2	(iv):2,3 (viii):4 (xiii):1 (xvii):2,3 (xxiv)	(iv):2 (vi) (xviii):2	-	(vi) (xviii):2	(vi) (xviii)	(xxi) (xxii):3	-
	HD/KHD > HD (+1. p.)	-	(v):5	(v):3 (ix):1	(v):4 (ix):1 (xii)	(v):4 (ix):1	(v):3 (ix):1 (xii):1	(v):2,4 (ix):1 (xii)	(v):3 (xii)
Normaalistäninen	Persoona-muoto	-	(xxiii)	(x):1 ⁶³ (xvi):3 (xx):7 (xxiii)	(xvi) (xvii):2 (xx):1,7 (xxiii)	(x):2 ⁶⁴ (xvi):3 (xx):7 (xxiii)	(xvi):2 (xvii):1 (xx):1,7 (xxiii)	-	-
	Syntaksi ja väli-merkitys	(iv):1,3 (v) (xvi) (xxi):1,2 (xxii):2	(iv):1,2,5 (v):1 (viii):3,4 (x):4 (xii) (xiii):1,2 (xvi):1 (xix) (xxi) (xxii):2	(iv):1,2,3 (v):1 (vii) (viii) (x):1,2 (xii):1 (xiv):3 (xvi):1 (xviii):2 (xx):2,5 (xxii):1,2	(iv):1,2,3,4 (v):1 (viii):3,4 (x):2 (xiv):1,3 (xvii):1 (xviii) (xx):5	(iv):1,2,3 (v):1 (viii) (x):2,3 (xii):1 (xvi):1 (xviii):2 (xx):2,5,6 (xxii):1,2	(iv) (v):1 (viii):2 (xvi):1 (xviii) (xx):2,5 (xxi)	(iv) (v):1 (viii):1,3,4 (x):3 (xxi) (xxii):2,3	(iv) (v):1 (viii):2 (xiii)

⁶³ Tapaus poikkeaa muista siirtymistä HD:ksi siinä, että käännökseen ei ole lisätty kokijaan viittaavaa ensimmäistä persoonaa. Tähän viittaava kolmas persoona on kuitenkin poistettu ja korvattu henkilön diskurssiin kuuluvalla paikanmääreellä (*tännekin*), joten esitys on luontevinta lukea HD:na.

⁶⁴ Ks. edellinen alaviite.

Leksikko	(iv):1 (xiv) (xxii): 1	(iv):1 (v):3 (viii): 2,3 (ix):4 (x):5 (xi):2 (xii) (xx):2	(ii) (iv):1 (ix):2,3 (x):2 (xiv): 1,5 (xvi):2 (xx):1, 2,3,6	(iv):1 (viii):1 (ix):2,3 (x):3 (xiv):1 (xviii) (xx):2, 3,6	(iv):1 (vii) (viii): 1,2 (ix):2 (xiv): 1,3 (xvi):2 (xx):1, 2,3,6	(iv) (viii): 1,2 (ix):2 (xiv) (xx): 2,3,6 (xxii)	(iv) (viii): 2,3 (ix):2,3 (x):4 (xiv): 1,2 (xxii):1	(iv) (ix) (x):2 (xiv) (xxii)
Toiston karsi- minen	(vii) (xvi) (xxi): 1,2	(xvii): 2,3	(vii) (xiv):3 (xvi):1 (xvii):2 (xx):5	(xiv):3 (xvii):1 (xx):5	(vii) (xiv):2 (xvi):1 (xvii) (xx):5	(vii) (xvi):1 (xvii): 2 (xx):5	(xxi)	-
Tempus → KD	-	(viii): 2	-	(viii):1	-	(viii):1	-	-
Konteksti	-	(viii):2 (xx): 2,5	(xiv): 2,4 (xx):3,4	(xiv):2 (xx): 3,4	(xiv):2 (xx): 3,4	(viii):1 (xx): 3,4	(viii):1	-
Poisto	-	(viii):4 (ix): 1,3 (xiv) (xx): 1,3,4	(iv):4 (xiv):1 (xvii):1	-	(xiv):1	-	(xvii) (xxii):3	-

Taulukko 2. Näkökulman siirtymiin liittyvät kielelliset muutokset eksplisiittistäviin ja normaalistaviin muutoksiin jaoteltuina.

Myös taulukossa 2 käännöksiin viitataan kääntäjän nimellä ilmestymisjärjestyksessä (ensin suomennokset, sitten englanninkieliset käännökset). Sarakkeisiin on kirjattu näkökulman siirtymät, joihin kielellinen muutos on osallisena. Näkökulman siirtymiin viitataan ensin katkelman numerolla aineistoliitteen numeroinnin mukaan (roomalainen numero), sitten siirtymän järjestysnumerolla kussakin käänöksessä. Näkökulman siirtymät kussakin käänöskatkelmassa on numeroitu juoksevasti esiintymisjärjestyksessä, ja niiden järjestysnumerot ovat nähtävissä aineistoliitteessä kunkin käänöskatkelman yhteydessä. Jos katkelman numeron perässä ei mainita siirtymän numeroa, on siirtymä käänöskatkelman ainoa. Esimerkiksi Wuoren käänöksen sarakeessa mainittu (iv):2 viittaa katkelman (iv) Wuoren käänöksen järjestyksessä toiseen näkökulman siirtymään. Sama siirtymännumero samassa katkelmassa voi siis eri käänöksissä viitata eri tekstikohtaan, koska kyse on siirtymien yksilöllisestä esiintymisjärjestyksestä kussakin käänöksessä.

Sama siirtymä (esimerkiksi (iv):1 Hollon käänöksessä) voidaan myös mainita useamman kielellisen muutoksen yhteydessä silloin, jos useampi kielellinen muutos on siihen osallisena. Vaikka tietyllä rivillä (esimerkiksi syntaktisen normalistamisen kohdalla) olisikin siis poikkeuksellisen paljon merkintöjä, se ei vielä tarkoita, että syntaktinen normalistaminen olisi suurin yksittäinen syy näkökulman siirtymiin. Kyse voi olla siitä, että syntaktinen normalistaminen on usein yhtenä osatekijänä näkökulman siirtymissä, joihin

voivat samanaikaisesti vaikuttaa muutkin kielelliset muutokset. Toisaalta yhteen merkintään voi sisältyä toisinaan vain yksi, toisinaan taas useampi samantyyppinen kielellinen muutos. Näin syntaksin ja välimerkityksen normaalistamista koskeva merkintä (iv):4 Konkan käännöksen kohdalla viittaa kahteen välimerkitystä normaalistavaan muutokseen, jotka ovat osallisina samaan näkökulman siirtymään, kun taas merkintä (iv):3 Wuoren käännöksen kohdalla viittaa vain yhteen tällaiseen muutokseen.

Merkintöjen määrästä sinänsä ei siis voi tehdä johtopäätöksiä sen suhteen, millaisilla kielellisillä muutoksilla on suurin vaikutus kerronnan näkökulmaan. Tarkastelenkin yksittäisten kielellisten muutosten painoarvoa näkökulman siirtymien osatekijöinä lähemmin kohdissa 4.2.1–4.2.8. Sen sijaan näkökulman siirtymiin osallisten kielellisten muutosten taulukointi havainnollistaa sitä, että

- i) kaikissa käännöksissä on tehty sekä eksplisiittisiä että normaalistavia muutoksia, jotka vaikuttavat kerronnan näkökulmaan, mutta toisaalta
- ii) tietyntyyppiset muutokset ovat erityisen tyypillisiä tietyille käännöksille (esimerkiksi KHD-segmenttien poistoa on Niskasen suomennoksessa muita käännöksiä enemmän), kun taas tietyt muutostyytit puuttuvat joistain käännöksistä kokonaan (kuten persoonamuodon normaalistaminen kolmannesta ensimmäiseen Wuoren käännöksestä ja molemmista englanninkielisistä käännöksistä).

Ennen kaikkea aineistoliitteen tarkempien tietojen kokoaminen taulukkoon eksplisiittistävän/normalistavan funktion mukaan jaoteltuna havainnollistaa sitä, että kaikki ne kielelliset muutokset, jotka osallistuvat KHD:a heikentäviin näkökulman siirtymiin käännöksissä, joko eksplisiittistävät tai normaalistavat tekstiä – KHD-segmenttien poistoa lukuun ottamatta. Myös kontekstin aiheuttama muutos, vaikka en olekaan sijoittanut sitä taulukossa 2 sen paremmin eksplisiittistävien kuin normaalistavienkaan muutosten joukkoon, johtuu aina jommasta kummasta – onhan siinä kyse muualla (yleensä aiemmin) katkelmassa tapahtuneesta näkökulman siirtymästä, johon puolestaan on ollut osallisena jokin eksplisiittistävä tai normaalistava kielellinen muutos.

Tarkemmat tiedot kielellisistä muutoksista (esimerkiksi, onko henkilöviittauksen eksplisiittistämisenä kyse kolmannen persoonan korvaamisesta erisnimellä vai persoonattoman henkilöviittauksen korvaamisesta kolmannen persoonan pronomiinilla) ovat nähtävissä tutkimuksen aineistoliitteessä kunkin käännöskatkelman perässä.

Esitän analyysini sekä aineistoliitteessä että taulukkomuotoon koottuna sen läpinäkyvyyden lisäämiseksi ja seuraamisen helpottamiseksi. Aineistoliitteestä käy ilmi tulkintani katkelmien kerronnan muodosta lähdetekstissä ja käännöksissä, näkökulman siirtymistä käännöksissä ja niihin vaikuttaneista kielellisistä muutoksista. Se, kumpaan kategoriaan (eksplisiittistävään vai normaalistavaan) olen kunkin kielellisen muutoksen luokitellut, käy ilmi taulukosta 2. Taulukkoon 1 taas on koottu näkökulman siirtymien määrät kussakin käännöskatkelmassa.

Taulukkoihin koottuihin aineistoa koskeviin määrällisiin tietoihin tulisi kuitenkin suhtautua varauksella. Kuten olen yllä (kohta 4.1.3) todennut, tutkittavan ilmiön luonteesta johtuen sitä koskevat määrälliset tiedot ovat luonteeltaan pikemminkin suuntaa-antavia kuin eksakteja. On tärkeä muistaa, että

- i) näkökulman siirtymien määrät eri katkelmissa eivät ole vertailukelpoisia, sillä katkelmat ovat eripituisia ja sisältävät vaihtelevan määrän KHD:a (ks. kohta 4.1.3);
- ii) näkökulman siirtymät eivät ole voimakkuudeltaan vertailukelpoisia, sillä yksittäinen näkökulman siirtymä voi koskea yhtä hyvin aivan lyhyttä kuin pidempääkin katkelmaa; tästä syystä myöskään siirtymien jaottelu KHD:n heikkenemiseen ja KHD:n katoamiseen ei aina kerro koko totuutta;
- iii) tietyntyyppisten kielellisten muutosten yleisyys taulukossa 2 ei vielä todista, että niillä olisi erityisen paljon vaikutusta näkökulman välittymiseen.

Näkökulman siirtymien ja niihin osallisten kielellisten muutosten määrät paljastavat siis aineistosta varsin vähän – ja ovat pahimmillaan harhaanjohtavia. Siksi tutkimukseni pääpaino onkin käännöskatkelmien tarkemmassa analyysissä kohdissa 4.2.1–4.2.8, jossa voin ottaa huomioon niin yksittäisten kielellisten muutosten painoarvon kuin myös näkökulman siirtymien vaikutuksen tekstin tulkintaan.

Joitain tendenssejä taulukot voivat kuitenkin havainnollistaa. Kuten yllä on todettu, taulukko 1 viittaa varsin selvästi siihen, että aineiston perusteella KHD on välittynyt parhaiten uusimpaan englanninkieliseen (Pevear ja Volokhonsky) ja vanhimpaan suomenkieliseen käännökseen (Wuori). Sen sijaan suomen- ja englanninkielisten käännösten eroista ei aineiston perusteella voi juurikaan tehdä päätelmiä – siitä huolimatta, että molemmat englanninkieliset käännökset sijoittuvatkin jatkumon siihen päähän, jossa siirtymiä on vähiten – sillä kuuden suomennoksen rinnalla tarkasteltavana on vain kaksi englanninnosta. Erikielisten käännösten tarkastelun tarkoitus onkin lähinnä tukea tai kumota oletus havaittujen tendenssien esiintymisestä useamman kuin yhden kieliparin välillä tehdyissä käännöksissä, ei vertailla suomennoksia ja englanninnoksia sinänsä. Siirtymien määrien perusteella ei siis voi (eikä ole tarkoitukseen) päätellä, onko KHD välittynyt paremmin *Rikoksen ja rangaistuksen* suomen- vai englanninkielisiin käännöksiin.

Koska näkökulman siirtymiä on vähiten käännöksistä vanhimmassa ja toiseksi uusimmassa, ne eivät paljasta myöskään selvää historiallista kehitystä KHD:n kääntämisessä. Historiallinen muutos näkyy kuitenkin osassa käännöksiä hieman toisella tavoin. Austenin ja Ahon suomen- ja venäjänkielisten käännösten analyysi pro gradu –tutkielmassani (Kuusi 2002) osoitti, että käännöksistä vanhimmat, *Papin rouvan* Firsovin venäjännös vuodelta 1895 ja *Pride and Prejudice* -romaanin Joutsenen suomennos vuodelta 1922 olivat otteeltaan vapaimpia (ja näistä kahdesta varhaisempi myös huomattavasti vapaampi). Venäjältä käännettyssä aineistossa Niskasén suomennos vuodelta 1907 sopii

tähän kuvaan, kun taas Vuoren alkuperäinen käännös vuodelta 1889 ei: se pysyttelee varsin lähellä lähdetekstiä niin puhekategorioiden kuin yksittäisten tekstuaalisten piirteidenkin tasolla. Firsovin, Niskasen ja Joutsenen käännöksissä otteen vapaus näkyy erilaisina pieninä lisäyksinä ja poistoina. Ne eivät aina vaikuta millään lailla KHD:n välittymiseen (ks. esim. Firsovin lisäykset esimerkissä (18b) kohdassa 4.2.1); toisinaan kuitenkin kokonaisia KHD-lauseita tai virkkeitä on poistettu, ks. esim. Niskasen käännökset katkelmista (ix), (xiv), (xvii) ja (xx). KHD-lauseiden poistot vanhemmissa käännöksissä eivät siis välttämättä kerro erilaisesta asennoitumisesta KHD:in sinänsä, vaan erilaisesta asennoitumisesta lähdetekstiin yleensä, erilaisesta käännösstrategiasta, joka vaikuttaa koko käännökseen kautta linjan. Erilainen suhtautuminen lähdetekstiin on kuitenkin voinut vaikuttaa KHD:n käsittelyyn välillisesti. Kun suuri osa uudempien käännösten siirtymistä on saattanut syntyä ilman, että kääntäjät ovat olleet tietoisia tekemiensä näennäisesti pienten tekstuaalisten muutosten vaikutuksesta käännöksen näkökulmaan, viittaa varhaisempien käännösten rohkeampi ote siihen, että osa kerronnan muodon muutoksista voi hyvin olla myös tietoisia: erityisesti Firsovilla puhekategorioiden käsittely on varsin vapaata.

Käännösvertailu osoitti lisäksi Vuoren käännöksen uudistetun version ja Hollon käännöksen muistuttavan toisiaan monin paikoin niin selvästi, että on vaikea uskoa niiden syntyneen toisistaan riippumatta. Pyykön uudistama versio Vuoren suomennoksesta muistuttaakin usein enemmän Hollon käännöstä kuin Vuoren alkuperäistä suomennosta. Samankaltaisuus Hollon käännöksen kanssa on usein hyvin näkyvää: samat kielelliset syyt johtavat monesti käännöksissä KHD:n vähenemiseen ja käännökset muistuttavat erehdyttävästi toisiaan pitkissäkin katkelmissa. Näyttääkin ilmeiseltä, että Vuoren käännöksen uudistettu versio on tehty Hollon käännöstä apuna käyttäen. Seuraavissa esimerkeissä katkelmista (xvi) ja (xix) olen alleviivannut kohdat, jotka ovat täsmälleen samanlaisia Vuoren uudistetussa käännöksessä ja Hollon käännöksessä.

Se oli jotakin törkeää, mieletöntä kujetta! Hän oli rahtusen vaan uljastunut; hän ei ollut edes ehtinyt lausua ajatuksiansakaan, hän oli pelkästään vaan leikkiä laskenut, innostunut ja nyt päättyi kaikki näin täytenä totena.

Katkelma (xvi), Wuori

Se oli sopimatonta pilaa, ilmeinen mahdottomuus! Hän oli vain hieman ylpeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi mitä oli aikonut! Hän oli vain hieman laskenut leikkiä, intoutunut, ja asia oli päättynyt näin vakavasti!

Katkelma (xvi), Vuori (Pyykkö)

Se oli sopimatonta pilaa, ilmeinen mahdottomuus! Hän oli vain hiukan ylpeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi, mitä oli aikonut! Hän oli vain hiukan laskenut leikkiä, intoutunut, ja asia oli päättynyt näin vakavasti!

Katkelma (xvi), Hollo

Kas siten siis päättyi koko tuo eilinen kauhu. Kaikkein kauheinta oli ajatella, että hän todellakin oli vähällä hukkuu, oli vähällä hukuttaa itsensä sellaisen mitättömän seikan tähden. Paitse kortteerin vuokraamista ja keskustelua verestä ei tämä mies niinmuodoin voi kertoa mitään.

Katkelma (xix), Wuori

Siinä siis oli eilisen pelottavan tapauksen selitys. Kauhistuttavinta hänestä oli ajatella, että hän oli ollut syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, sellaisen mitättömän asian vuoksi. Tämä mies ei siis olisi tiennyt muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä.

Katkelma (xix), Vuori (Pyykkö)

Siinä siis oli eilisen pelottavan tapauksen selitys. Kauhistuttavinta oli hänestä ajatella, että hän oli ollut kerrassaan syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, sellaisen mitättömän asian vuoksi. Tuo mies siis ei olisi tietänyt puhua muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä.

Katkelma (xix), Hollo

Vastaavia esimerkkejä voisi esittää lähes kaikista aineiston katkelmista. KHD:n kääntämisen kannalta mielenkiintoisinta kuitenkin on se, että Pyykön uudistamassa Vuoren suomennoksessa esiintyy samoja, näkökulmarakenteen välittymistä vaikeuttavia tekstuaalisia ratkaisuja, joita Hollokin on käyttänyt – Vuoren alkuperäisestä käännöksestä poiketen. Niinpä Vuoren uudistettu käännös toistaa, Hollon muiden kielellisten ratkaisujen lisäksi, myös ne muutokset, jotka ovat Hollon käännöksessä aiheuttaneet näkökulman siirtymän katkelmissa, joista yllä tarkastellut esimerkit on poimittu: katkelmassa (xix) (sama kohta kuin yllä, ks. esimerkki (10b) kohdassa 4.2.1) ja katkelman (xvi) lopussa (ks. esimerkki (32b) kohdassa 4.2.4).⁶⁵ Käännöksen kieliasun uudistaminen ei siis välttämättä kaikissa suhteissa paranna sitä: tässä tapauksessa se on johtanut siihen, että lähdetekstin näkökulmarakenne on välittynyt käännöksen uudistettuun versioon alkuperäistä käännöstä heikommin.

Vaikka siirtymien määrä ei olekaan eri katkelmissa vertailukelpoinen, osoittaa taulukko 1 kuitenkin sen, että tietyissä katkelmissa siirtymiä on toisia enemmän. Erityisesti katkelman (xx) suomennoksissa (Wuorta lukuun ottamatta) siirtymiä on erityisen paljon. Tämä on mielenkiintoista, kun katkelmaa vertaa

⁶⁵ KHD:n välittymisen ongelmien samankaltaisuudesta sekä vanhemmassa että sen pohjalta tehdyssä uudemmassa käännöksessä ks. myös Taivalkoski-Shilov (2006b: 150–151).

vaikkapa katkelmaan (xviii), joka on erityisen pitkä, mutta jossa siirtymiä on silti vähän. Syy tuskin kuitenkaan on katkelmassa (xx) itsessään – esimerkiksi siinä, että näkökulma katkelmassa olisi erityisen vaikeatulkintainen niin, että se vaatisi kääntäjiltä tavallista aktiivisempaa tulkintaa, joka sitten kirjautuisi käännökseen – sillä muutoksia ei esiinny Wuoren suomennoksissa tai englanninkielisissä käännöksissä. Tämä viittaa siihen, että muutosten runsaudessa tämän katkelman käännöksissä olisi kyse suomennosten vaikutuksesta toisiinsa.

Ei ole itse asiassa niinkään harvinaista, että sama tai samantyyppinen kielellinen muutos aiheuttaa näkökulman siirtymän useammassa käännöksessä samasta tekstinkohdasta. Varhaisempien käännösten ratkaisujen vaikutus uudempiin ei kuitenkaan riitä selittämään ilmiötä kokonaisuudessaan. Usein kääntäjät ovat turvautuneet samantyyppisiin eksplisiittistäviin ja normaalistaviin ratkaisuihin tekstin eri kohdissa tai eri tavalla eksplisiittistäen ja normaalistaen, siis ilmeisen itsenäisesti. Kyse tuskin on käännösten vaikutuksesta toisiinsa silloinkaan, kun samoja muutoksia esiintyy suomennosten lisäksi myös englanninkielisissä käännöksissä.

Suurimmaksi osaksi näkökulman siirtymien voidaankin olettaa syntyneen eri käännöksissä toisistaan riippumatta. Siksi kiinnostavinta onkin tarkastella käännösten yhtäläisyyksiä, ei niinkään niiden välisiä eroja, johtuivat ne sitten kohdekielestä, käännöksen julkaisuajankohdasta tai kääntäjän yksilöllisistä ratkaisuista. Kaiken kaikkiaan suomennosten diakroninen vertailu osoittaa, että näkökulman välittymisessä ei ole tapahtunut merkittävää muutosta romaanin yli satavuotisen suomennoshistorian aikana – lukuun ottamatta suomennoksista ensimmäistä, Wuoren alkuperäistä käännöstä 1800-luvun lopulta, jossa näkökulman siirtymiä on selvästi muita suomennoksia vähemmän.

Aineiston tarkastelu vahvistaa oletukseni, jonka mukaan KHD:n heikkeneminen käännöksissä voidaan selittää kääntämisen universaaleiksi ehdotettujen eksplisiittistämisen ja normaalistamisen avulla. KHD:n välittymistä käännöksiin vaikeuttavat sellaiset kielelliset muutokset, joita voidaan tarkastella eksplisiittistämisen ja normaalistamisen ilmentyminä. Näitä muutoksia ovat muun muassa johtolauseen tai mentaalisen verbin lisäys tai esityksen alistaminen edeltävälle johtolauseelle, kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan pronominin tai persoonattoman ilmauksen korvaaminen erisnimellä tai muulla substantiivilla ja henkilön näkökulmasta kertovien ekspressiivisten ainesten, kuten huuto- tai kysymysmerkkien, rikkonaisen syntaksin tai henkilön näkökulmasta kertovien deiktisten elementtien karsiminen.

Toiset kielelliset muutokset vaikuttavat käännösten näkökulmaan voimakkaammin kuin toiset. Kun yksittäinenkin eksplisiittistävä muutos, kuten johtolauseen lisääminen tai persoonapronominiviittauksen leksikalisoiminen, usein siirtää näkökulmaa selvästi kertojan suuntaan, normaalistavat muutokset vaikuttavat usein samalla tavoin lähinnä silloin, kun niitä on useita samassa katkelmassa. Toisaalta kokevaan henkilöön viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä – jota olen käsitellyt normaalistavana muutoksena – siirtää aina näkökulman puhtaasti henkilölle. Kielellisten muutosten määrällä ei

sinänsä olekaan merkitystä näkökulman välittymisen kannalta, sillä tietyn muutoksen yleisyys ei vielä tarkoita, että sillä olisi erityisen suuri merkitys KHD:n välittymiseen tai välittymättä jäämiseen.

Aineistossa esiintyy satunnaisesti myös muutamia sellaisia näkökulman siirtymiä, joissa KHD vahvistuu tai lisääntyy lähdetekstiin verrattuna. Syynä niihin ovat pääsääntöisesti eksplisiittistämislle ja normaalistamiselle päinvastaiset, tekstiä implisiittisempään tai perspektiivin suhteen epäyhtenäisempään suuntaan muokkaavat muutokset, kuten henkilöviittauksen poistaminen (implisiittistäminen) tai henkilön näkökulmasta kertovan huutomerkkin lisäys (vieraan subjektiivisuuden merkkien vahvistaminen kerronnan kontekstissa). Tarkastelen erilaisista kielellisistä muutoksista aiheutuvia kerronnan muodon muutoksia KHD:ksi niiden päinvastaisten kielellisten muutosten yhteydessä, jotka taas heikentävät KHD:a (esimerkiksi henkilöviittauksen implisiittistämisestä johtuvaa muutosta KHD:ksi käsittelen henkilöviittausten eksplisiittistämisen yhteydessä). Olen myös koonnut kerronnan muodon muutokset KHD:ksi tutkimuksen liitteeseen 2. Kaiken kaikkiaan niitä on vähän.

Poikkeuksen hypoteesiani tukeviin tuloksiin muodostavat kuitenkin tapaukset, joissa lähdetekstin aikamuoto on preesens ja suora henkilöviittaus kokevaan subjektiin puuttuu; tällöin lähdetekstin esitys voidaan luokitella yhtä hyvin KHD:ksi kuin HD:ksikin. Näissä tapauksissa preesensin korvaaminen kohdekielissä konventionaalisemmalla menneen ajan muodolla – siis aikamuodon normaalistaminen – muuttaa esityksen KHD:ksi, hypoteesini vastaisesti. Näitä tapauksia tarkastelen kohdassa 4.2.8.

Vaikka pyrin osoittamaan, että KHD:n välittymiseen vaikuttavat kielelliset muutokset ovat eksplisiittistämisen tai normaalistamisen tekstuaalisia ilmentymiä, eivät eksplisiittistäminen ja normaalistaminen sinänsä ole tutkimuksen kohteina, sillä ne eivät aina suinkaan johda näkökulman siirtymiin käänöksissä. Käsittelen tässä luvussa vain niitä käänöksissä esiintyviä eksplisiittistämisen tai normaalistamisen ilmentymiä, jotka vaikuttavat KHD:n välittymiseen. Näkökulman kannalta eksplisiittistämällä ja normaalistamisella on merkitystä silloin, kun ne kohdistuvat sellaiseen tekstuaaliseen implisiittisyyteen tai perspektiivisidonnaisten piirteiden epäyhtenäisyyteen, joka on KHD-tulkinnan kannalta kulloinkin olennaista.

Implisiittistä KHD:ssa on diskurssin lähde ja sen luonne puhetta, ajatuksia tai havaintoja välittävänä esityksenä, kielellisen perspektiivin kannalta epäyhtenäistä taas toisaalta kertojan, toisaalta henkilön subjektiivisuuteen viittaavien aineiden yhdistäminen. Seuraavissa alaluvuissa käsittelen ensin KHD:n implisiittisiin tai monitulkintaisiin piirteisiin, sitten sen kielellisen perspektiivin epäyhtenäisyyteen kohdistuvia muutoksia käänösaineistossa. Edelliset – siis eksplisiittistävät – muutokset olen jaotellut henkilöviittauksiin, johtolauseettomuuteen ja esityksen muihin implisiittisiin piirteisiin kohdistuviin muutoksiin. Kielellistä perspektiiviä yhtenäistävinä, normaalistavina muutoksina käsittelen kolmannen persoonan korvaamista ensimmäisellä, syntaktista ja välimerkitykseen kohdistuvaa normaalistamista ja leksikaalista normaalistamista.

Viimeisenä tarkastelen aikamuotojen normaalistamisen vaikutusta käännöksen näkökulmaan ja poikkeusta, jossa juuri aikamuotojen normaalistaminen vahvistaa käännöksen KHD-tulkintaa. Tämän poikkeuksen yhteydessä tarkastelen – muusta käsittelyjärjestyksestä poiketen – myös persoonamuotoon kohdistuvaa eksplisiittistämistä, joka näkyy persoonattomien rakenteiden korvaamisena ensimmäisellä persoonalla HD:n ja KHD:n välisissä rajatapauksissa.

4.2.1 Henkilöviittausten eksplisiittistäminen

Kun henkilöviittausta kokevaan henkilöön tai välitettyyn puhujaan tarkennetaan, saattaa näkökulma siirtyä selvemmin tarinan ulkopuoliselle kertojalle. Vaikka erisnimi- tai muu substantiivi viittaus kokevaan subjettiin määräytyykin kolmannen persoonan pronominin tapaan kertojan näkökulmasta, se voi näkyvyytensä takia heikentää vaikutelmaa henkilön näkökulmasta käännöksessä silloin, kun lähdeteksti viittaa henkilöön pronominilla tai persoonattomalla ilmauksella (ks. kohta 2.3.1.1).

KHD:n suomentamista tarkastelevissa tutkimuksissa on tähän asti kiinnitetty huomiota lähinnä englanninkielisen KHD:n kolmannen persoonan pronomien kääntämiseen tapauksissa, joissa ne viittaavat kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön. Tällöin suomentaja saattaa viittaussuhteiden selvyuden varmistamiseksi korvata toisen pronomineista jollain eksplisiittisemmällä muodolla, kuten erisnimellä, ja siten heikentää tekstistä muodostuvaa vaikutelmaa henkilön omasta näkökulmasta, erityisesti, jos nimenomaan kokevaan subjettiin itseensä viitataan nyt jollain pronominia tarkemmalla keinolla. Kysymyksenasettelu jättää kuitenkin huomiotta tapaukset, joissa

- i) lähdetekstissä kolmannen persoonan pronominilla viitataan vain yhteen henkilöön, kokevaan subjettiin, mutta käännöksessä henkilöviittausta on silti tarkennettu
- ii) lähdetekstissä viitataan kolmannen persoonan pronomineilla samaa sukupuolta oleviin henkilöihin, jolloin pronomien suku ei enää ohjaa lukijan tulkintaa.

Kummassakaan tapauksessa henkilöviittauksen eksplisiittistämistä käännöksessä ei voi selittää lähde- ja kohdekielten välisillä eroilla. Kyse ei myöskään ole ainoastaan kolmannen persoonan pronomien korvaamisesta, vaan laajemmin henkilöviittausten eksplisiittistamisestä, sillä näkökulman siirtymä lähemmäs kertojaa voi aiheutua myös kokevaan subjettiin viittaavan persoonattoman ilmauksen korvaamisesta eksplisiittisemmällä ilmauksella – toisinaan jopa kolmannen persoonan pronominilla, jota on perinteisesti pidetty nimenomaan KHD:n tuntomerkinä.

Seuraava esimerkki välittää romaanin päähenkilön, Raskolnikovin, ajatuksia tutkintotuomarin, Porfiri Petrovitšin, epävirallisen kuulustelun jälkeen. Katkelma alkaa KD:lla, joka johdattelee lukijan henkilön ajatuksia välittävään KHD:in. Katkelmassa viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön, 212

kokevaan subjektiin (Raskolnikov) ja hänen ajatustensa kohteeseen (Porfiri Petrovitš) sekä kolmannen persoonan pronomineilla että erisnimillä. Pääsääntöisesti kokevasta subjektista käytetään kolmannen persoonan pronominia ja hänen ajatustensa kohteesta erisnimeä. Porfiriin viitataan kuitenkin pronominilla tapauksissa, joissa väärintulkinnan vaaraa ei ole: toisen virkkeen lopussa [1], jossa edellisessä lauseessa käytetty erisnimi varmistaa oikean tulkinnan, ja lopun kysymyssarjassa neljännessä kysymyksestä alkaen [2], jossa oikean tulkinnan varmistaa jälleen edellisen kysymyksen erisnimiviittaus eikä Raskolnikoviin itseensä viitata enää lainkaan. Katkelmassa viitataan kerran erisnimellä myös Raskolnikoviin [3], mikä tuntuu siirtävän näkökulman kesken katkelman lähemmäs kertojaa; toisaalta virkkeen asema KHD:n edeltämänä ja seuraamana rohkaisee tulkitsemaan sen erisnimestä huolimatta henkilön sisäiseksi diskurssiksi. Jää kuitenkin avoimeksi, ajatteleeko Raskolnikov itse saattaneensa itsensä jo aiemmin huonoon valoon, vai onko kyse kertojan arviosta Syynä erisnimen käyttöön on todennäköisesti ennen kaikkea viittaussuhteen selvyys: koska edeltävässä virkkeessä viitataan Porfiriin erisnimellä, erisnimi on tässä tarpeen tulkintavirheiden välttämiseksi (joskin kontekstin valossa myös persoonapronominin voisi tässä yhteydessä ymmärtää viittaavan Raskolnikoviin). Tätä keskeytystä seuraa kuitenkin taas KHD, sillä jo saman virkkeen lopussa siirrytään preesensiin, ja sitä seuraavat kysymykset risteilevät ilmiselvästi henkilön, eivät kertojan, mielessä. Voi olla, että lähdetekstin erisnimiviittaus kokevaan subjektiin kesken KHD-katkelman on osaltaan vaikuttanut siihen, että osa kääntäjistä käyttää tästä erisnimeä muuallakin katkelmassa.

(5a)

[KD] Припоминая, вчерне, в общей связи, всю свою давешнюю сцену с Порфирием, он не мог еще раз не содрогнуться от ужаса. [KHD] Конечно, он не знал еще всех целей Порфирия, не мог постигнуть всех давешних расчетов [1] его. Но часть игры была обнаружена, и уж, конечно, никто лучше **его** не мог понять, как страшен был для него этот «ход» в игре Порфирия. Еще немного, и он мог выдать себя совершенно, уже фактически. Зная болезненность **его** характера и с первого взгляда верно схватив и проникнув его, Порфирий действовал хотя слишком решительно, но почти навверное. [KD vai KHD?] Спору нет, [3] **Раскольников** успел уже себя и давеча слишком скомпрометировать, но до фактов все-таки еще не дошло; все еще это только относительно. [KHD] Но так ли, однако же, так ли он это все теперь понимает? Не ошибается ли он? К какому именно результату клонил сегодня Порфирий? Действительно ли было у [2] него что-нибудь приготовлено сегодня? Да и что именно? Действительно ли он ждал чего или нет? Как именно расстались бы они сегодня, если бы не подошла неожиданная катастрофа через Николая?

Katkelma (xviii)

[[KD] Palautellessaan mieleensä, alustavasti, pääpiirteissään, koko äskeistä kohtaustaan Porfirin kanssa, hän ei voinut olla vielä kerran säpsähtämättä kauhusta. [KHD] Tietenkään hän ei vielä tuntenut Porfirin kaikkia aikeita, ei voinut oivaltaa kaikkia [1] hänen äskeisiä laskelmiaan. Mutta osa peliä oli paljastunut, ja eihän, tietenkään, kukaan voinut **häntä** paremmin ymmärtää, kuinka pelottava hänelle oli ollut tuo ”siirto” Porfirin pelissä. Vielä vähän, ja hän olisi voinut ilmiantaa itsensä kokonaan, jo tosiasiallisesti. Tuntien **hänen** luonteensa sairaalloisuuden ja ensi silmäyksellä arvioituaan hänet oikein ja päästyään hänestä perille, Porfiri oli pelannut liiankin rohkeasti, mutta miltei pettämättömästi. [KD vai KHD?] Ei käynyt kieltäminen, [3] **Raskolnikov** oli ehtinyt jo äsken saattaa itsensä epäilyttävään valoon, mutta tosiasioihin ei kuitenkaan ollut vielä päästy; vielä kaikki oli ainoastaan suhteellista. [KHD] Mutta oikeinko, sittenkään, oikeinko hän sen kaiken nyt ymmärtää? Eihän hän erehdy? Mihin nimenomaiseen tulokseen Porfiri oli tänään pyrkinyt? Oliko [2] hänellä todella ollut jotain valmisteltuna tänään? Ja mitä nimenomaan? Oliko hän tosiaan odottanut jotain vai ei? Miten nimenomaan he olisivat eronneet tänään, jos Nikolain aiheuttamaa odottamatonta katastrofia ei olisi tapahtunut?]

Konkan suomennoksessa yksi Raskolnikoviin viittaavista kolmannen persoonan pronomineista on korvattu erisnimellä, joka siirtää näkökulman lähemmäksi kertojaa, erityisesti, kun erisnimiviittaus kokevaan subjektiin esiintyy nyt kahdessa virkkeessä peräkkäin. Kaiken kaikkiaan katkelman KHD erottuu kontekstistaan heikommin kuin lähdetekstissä, sillä KHD:n alkukaan ei ole yhtä selvä henkilön arviosta kertovan *конечно*-sanan (’tietysti’) jäätyä pois, mikä vaikuttaa myös seuraavan virkkeen luentaan. Suomennoksessa koko katkelman aina lopun kysymyssarjaan saakka voikin lukea myös kertojan kuvauksena tilanteesta ja Raskolnikovin ajatuksista.

(5b)

[KD] Muistellessaan likimain, kokonaisuutena äskeistä kohtausta hän ei voinut olla vielä kerran hätkähtämättä kauhusta. [KD vai KHD?] \emptyset Hän ei vielä tuntenut Porfirin kaikkia aikeita eikä voinut oivaltaa hänen äskeisiä laskelmiaan. Mutta osa peliä oli paljastunut eikä tietenkään kukaan toinen voinut paremmin kuin hän ymmärtää, kuinka pelottava hänelle oli ollut tuo ”siirto” Porfirin pelissä. Puuttui vain vähän, ja hän olisi voinut ilmiantaa itsensä kokonaan, jo tosiasiallisesti. [KD vai KHD?] Tuntien **Raskolnikovin** luonteen sairaalloisuuden ja arvioituaan hänet heti ensi silmäyksellä oikein ja tunkeuduttuaan hänen sisimpäänsä Porfiri oli pelannut liiankin rohkeasti, mutta miltei pettämättömästi. Ei käy kieltäminen, että Raskolnikov oli ehtinyt jo taannoin saattaa itsensä perin huonoon valoon, mutta tosiasioihin asti ei sentään päästy; kaikki oli vielä jollakin tavoin suhteellista. [KHD] Käsittikö hän kaiken tuon oikein? Eikö hän erehtynyt? Mihin tuloksiin Porfiri yritti nimenomaan tänään päästä? Oliko hänellä tosiaankin jonkinlainen suunnitelma valmiina? Ja mikä? Odottiko hän jotakin vai ei? Ja miten he olisivat tänään eronneet, jollei olisi sattunut tuota Nikolain aiheuttamaa odottamatonta käännettä?

Konkka

Kun näkökulma siirtyy lähemmäs kertojaa, jää epäselväksi, ajatteleeko Raskolnikov itse Porfirin pelanneen ”rohkeasti, mutta (...) pettämättömästi” ja arvioiko hän oman luonteensa ”sairaalloiseksi”, mikä taas saattaa vaikuttaa tekstin pohjalta muodostuvaan henkilökuvaan; muutos siis heikentää vaikutelmaa henkilön reflektiivisestä, tietoisesta, ajattelusta (ks. kohta 2.3.1.1). Virkkeen voisi lukea myös lähdetekstissä kertojan esityksenä, sillä se ei sisällä sellaisia ekspressiivisiä elementtejä, jotka varmistaisivat KHD-tulkinnan; tämäkin on voinut osaltaan vaikuttaa erisnimen käyttöön käännöksessä. Yhtä kaikki käännöksessä kertojan osuus on korostunut lähdetekstiin verrattuna, ja sen pohjalta KD-tulkinta syntyikin lähdetekstiä todennäköisemmin. Henkilöviittauksen tarkentaminen on kääntäjän valinta, ei välttämättömyys, sillä myös persoonapronominiviittaus olisi tässä kontekstissa riittävän selvä; viitataanhan Raskolnikoviin juuri edellisessä virkkeessä kolmannen persoonan pronomilla (vrt. Wuoren, Hollon, Vuoren (Pyykön) ja Kuukasjärven käännökset).

Myös Garnettin käännöksessä yksi kokevaan subjektiin viittaavista kolmannen persoonan pronomineista on korvattu erisnimellä. Kuten Konkan käännöksessä, tässäkin erisnimiviittaus kokevaan subjektiin heikentää vaikutelmaa tämän omasta näkökulmasta ja nostaa kertojan, ulkopuolisen kuvaajan, äänen hetkeksi selvemmin esiin, vaikka konteksti (se, että lausetta sekä edeltää että seuraa KHD) tekeekin KHD-tulkinnasta edelleen todennäköisen.

(5c)

[KD] Remembering, sketchily, the main outlines of his recent scene with Porfiry, he could not help shuddering again with horror. [KHD] Of course, he did not yet know all Porfiry's aims, he could not see into all his calculations. But **he** had already partly shown his hand, [KD vai KHD?] and no one knew better than **Raskolnikov** how terrible Porfiry's 'lead' had been for him. [KHD] A little more and he *might* had given himself away completely, circumstantially. Knowing his nervous temperament and from the first glance seeing through him, Porfiry, though playing a bold game, was bound to win. [KD vai KHD?] There's no denying that Raskolnikov had compromised himself seriously, but no facts had come to light as yet; there was nothing positive. [KHD] But was he taking a true view of the position? Wasn't he mistaken? What had Porfiry been trying to get at? Had he really some surprise prepared for him? And what was it? Had he really been expecting something or not? How would they have parted if it had not been for the unexpected appearance of Nikolay?

Garnett

Muutoksen olisi jälleen voinut myös välttää, ks. Pevearin ja Volokhonskyn käännös. Garnettin ratkaisuun viitata kokevaan subjektiin erisnimellä lienee vaikuttanut myös se, että hän on korvannut virkkeen alun passiivirakenteen persoonapronominiviittauksella.

Kääntäjien ratkaisu käyttää erisnimeä kokevasta subjektista saattaa siis ainakin osittain johtua lähdetekstin erisnimiviittauksesta, joka keskeyttää muuten yhtenäisen KHD-katkelman. Osa kääntäjistä on kuitenkin käsitellyt keskeytystä päinvastaisella tavalla. Hollon ja Vuoren (Pyykön) suomennoksissa katkelman kerronnan muotoa on yhtenäistetty lisäämällä lähdetekstissä Raskolnikovista käytetyn erisnimen yhteyteen kolmannen persoonan pronomini (*hän, Raskolnikov*), minkä jälkeen lause on luontevaa lukea KHD:na (ks. kohta 2.3.1.1).⁶⁶ Tässäkin Vuoren suomennoksen kielellisesti uudistettu versio toistaa siis Hollon ratkaisun Vuoren alkuperäisestä käännöksestä poiketen – tällä kertaa kuitenkin KHD:n hyväksi.

(5d)

Ei käynyt kieltäminen, että hän, Raskolnikov, oli jo äsken saattanut itsensä arveluttavaan valoon, mutta tosiasioihin ei ollut ehditty: kaikki mistä oli puhuttu, voitiin selittää eri tavoin.

Vuori (Pyykkö)

Persoonaproniminin lisäys ikään kuin varmistaa kerronnan muodon tulkinnan KHD:ksi ja yhtenäistää siten katkelmaa kerronnan muodon osalta. Samalla se osoittaa, että kääntäjät ovat tulkinneet muokkaamansa virkkeen välittävän henkilön näkökulmaa. Kielen tasolla muutos kuitenkin korostaa virkeperspektiivin epäyhtenäisyyttä, sillä se vahvistaa henkilön, kokijan, omaa perspektiiviä, vaikka tähän toisaalta viitataan kertonnan näkökulmasta erisnimellä. Kielen tasolla muutos siis tukee oletusta tekstuaalisen epäyhtenäistämisen vaikutuksesta KHD:n vahvistumiseen, vaikka kerronnan muodon tasolla kyse onkin katkelman yhtenäistämisestä.

Erisnimen käyttö kokevasta subjektista – lähdetekstin kolmannen persoonan pronominin sijasta – ei aina siirrä näkökulmaa yksiselitteisesti kertojalle, ja riippuukin tapauksesta, kuinka voimakas vaikutus erisnimellä näkökulmaan on. Seuraavassa katkelmassa KHD välittää Raskolnikovin huolestuneita ajatuksia tämän kiirehtiessä Svidrigailovin luo. Alun KD johdattaa lukijan Raskolnikovin mieleen kertojan avustuksella, mutta päättyy KHD:a enteilevästi huutomerkkiin. Vielä seuraava virke alkaa johtolauseella, mutta sen jälkeen esitys muuttuu Svidrigailov-nimen rytmikkään toiston myötä KHD:ksi, jonka tuntomerkkejä ovat viittaus kokevaan subjektiin kolmannen persoonan pronominilla, kertomuksen kuluvaan hetkeen viittaava preesens, kysymykset, vastauksen sisältämä henkilön arvio tilanteesta ja kaiken kaikkiaan katkelman sisältö, jossa tapahtuneita tosiasioita kertaavista toteamuksista siirrytään vääjäämättömän

⁶⁶ Pevearin ja Volokhonskyn käännöksestä virkkeessä on käytetty henkilön näkökulmaan selvästi viittaavaa ajanmäärettä *today* (lähdetekstin *дaсeчa*) ikään kuin tasapainottamaan erisnimen aiheuttamaa epävarmuutta diskurssin alkuperästä (*There was no question that Raskolnikov had managed to compromise himself far too much today, but still it had not gone as far as facts; it was all still relative.*).

johdonmukaisesti Raskolnikovia puistattavaan johtopäätökseen. Lähdetekstikatkelmaa on käsitelty toisesta näkökulmasta myös kohdassa 2.4.1.

(6a)

[KD] Мелькала постоянно во все эти дни у Раскольникова еще одна мысль и страшно его беспокоила, хотя он даже старался прогнать ее от себя, [KD vai KHD?] так она была тяжела для него! [KD] Он думал иногда: [KHD] Свидригайлов всё вертелся около него, да и теперь вертится; Свидригайлов узнал его тайну; Свидригайлов имел замыслы против Дуни. А если и теперь имеет? Почти наверное можно сказать, что да. А если теперь, узнав **его** тайну и таким образом получив над ним власть, он захочет употребить ее как оружие против Дуни?

Katkelma (xxii)

[[KD] Kaikkina näinä päivinä Raskolnikovin mielessä oli jatkuvasti vilahdellut vielä eräs ajatus ja vaivannut häntä kovasti, vaikka hän oli yrittänyt karkottaakin sen mielestään, [KD vai KHD?] niin raskas se oli hänelle! [KD] Hän ajatteli toisinaan: [KHD] Svidrigailov on jatkuvasti kierrellyt hänen lähetyvillään, ja kiertelee nytkin; Svidrigailov on saanut tietää hänen salaisuutensa; Svidrigailovilla on ollut pahoja aikeita Dunjan suhteen. Entä jos niitä on yhä? Melkein varmasti voi sanoa, että niitä on. Ja jos nyt, saatuaan tietoonsa **hänen** salaisuutensa ja saatuaan hänet näin valtaansa, hän aikoo käyttää sitä aseenaan Dunjaa vastaan?]

Hollon käännöksessä katkelman lopussa kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini on korvattu erisnimellä. Vaikka kertojan osuus diskurssin verbalisoinnissa hiukan kasvaakin, säilyy näkökulma ekspressiivisen kysymysrakenteen ansiosta silti Raskolnikovilla. KHD:n muut tuntomerkit ovat katkelmassa niin vahvoja, ettei edes kokevaan subjektiin viittaava erisnimi riitä kallistamaan vaakaa kokonaan kertojan puolelle, vaikka se tuntuukin hiukan etäännyttävän lukijaa henkilöstä. Samanlainen muutos on tehty myös Kuukasjärven käännöksessä.

(6b)

[KD] Kaikkina näinä päivinä oli Raskolnikovin mielessä liikkunut eräs ajatus, joka oli häntä ankarasti vaivannut, vaikka hän olikin yrittänyt karkottaa sitä luotansa - niin painostavalta se oli hänestä tuntunut. Hän mietti näin: [KHD] Svidrigailov oli kierrellyt hänen vaiheillansa ja kierteli yhä vielä. Svidrigailov oli saanut tietää hänen salaisuutensa; Svidrigailovilla oli ollut pahoja aikeita Dunjaan nähden. Entäpä, jos hänellä oli niitä yhä vielä? Voi melkein varmasti sanoa, että niin oli laita. [KD vai KHD?] Mitäpä, jos hän nyt, saatuaan tietää salaisuuden ja siten päästyään tavallansa **Raskolnikovia** vallitsemaan, alkoi käyttää tuota valtaa aseena Dunjaa vastaan?

Hollo

Muutoksessa on kyse kääntäjän valinnasta, ei kielellisestä välttämättömyydestä: katkelman muut käännökset osoittavat, että pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää.

Erisnimi- ja pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää. Erisnimi- ja pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää. Erisnimi- ja pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää.

Erisnimen käyttö ei tietenkään ole ainoa tapa tarkentaa persoonapronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää. Erisnimen käyttö ei tietenkään ole ainoa tapa tarkentaa persoonapronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää.

(7a)

[KD vai KHD?] Тут являлось даже несколько более того, о чем он мечтал: явилась девушка гордая, характерная, добродетельная, воспитанием и развитием выше его [KD] (он чувствовал это), [KHD] и такое-то существо будет рабски благодарно ему всю жизнь за его подвиг и благоговейно уничтожится перед ним, а он-то будет безгранично и всецело владычествовать!..

Katkelma (xv)

[[KD vai KHD?] Tässä oli jopa vähän enemmän kuin hän oli uneksunut: oli ylpeä, voimakasluonteinen, hyveellinen tyttö, joka oli sivistykseltään ja henkiseltä kehitykseltään häntä ylempänä [KD] (hän tunsi sen), [KHD] ja sellainen olento tulee olemaan hänelle orjamaisen kiitollinen koko elämänsä ajan hänen sankariteostaan ja hartaana nöyrtyy hänen edessään, ja **hän** taas hallitsee rajattomasti ja kokonaan!]

Katkelmassa viitataan yksikön kolmannen persoonan pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää. Katkelmassa viitataan yksikön kolmannen persoonan pronomini- ja sen myötä henkilön näkökulman alkuperäisen intensiteetin olisi voinut myös säilyttää.

(7b)

[KD vai KHD?] Ehkä hän oli löytänyt enemmän kuin oli voinut kuvitella: oli löytänyt ylpeän, lujaluontoisen, hyveellisen tytön, joka oli henkisesti kehitykseltään ja sivistykseltään hänen yläpuolellaan [KD] (Lužin tunsin sen), [KD vai KHD?] ja sellainen olento tulisi koko elämänsä ajan olemaan orjamaisesti kiitollinen hänen jalosta teostaan, tuntisi häntä kohtaan mitä syvintä kunnioitusta, ja **mies** saisi käytellä rajatonta hallitsijanvaltaansa!

Konkka

Persoonapronominiviittauksen säilyttäminen ei tässä tapauksessa vaikeuttaisi henkilöviittausten ymmärtämistä, kuten Niskasén ja Vuoren käännökset osoittavat. Kuukasjärvi on jopa lisännyt katkelman henkilöviittauksia, mutta tämä- ja hän-pronominien etu- ja taka-alaisuuteen liittyvien erojen ansiosta viittaussuhteet pysyvät silti selvinä.

(7c)

[KHD]... ja sellainen olento olisi hänelle koko elämänsä ajan orjamaisten kiitollinen hänen ylevästä teostaan, tuntisi häntä kohtaan syvintä kunnioitusta ja **hän** hallitsisi **tätä** rajattomasti ja kokonaan...!

Kuukasjärvi

Konkan, Hollon ja Vuoren (Pyykón) käännöksissä eksplisiittistäminen ei siis johdu tarpeesta selventää henkilöviittausta. Vaikuttaakin siltä, etteivät kääntäjät ole olleet tietoisia henkilöviittauksen merkityksestä näkökulmalle. Siitä ei ole ollut tietoinen myöskään Vuoren käännöstä uudistanut Pyykkö, joka on Vuoren alkuperäisen persoonapronominiviittauksen sijaan tuonut käännökseen Hollon substantiiviiviittauksen ja sen myötä näkökulman siirtymän.

Samanlainen muutos osoittautuu vielä ongelmallisemmaksi seuraavan esimerkin Hollon ja Vuoren (Pyykón) suomennoksissa. Katkelma välittää Razumihinin ajatuksia tämän peseytyessä ja pukeutuessa mennäkseen tapaamaan Raskolnikovin sisarta ja äitiä; mielessä Razumihinilla on kuitenkin Raskolnikovin sisar, Avdotja Romanovna eli Dunja. Razumihin pohtii, ajaisiko partansa vai ei, ja päättää olla ajamatta – etteivät muut vain tekisi liiasta siistiytyemisestä mitään johtopäätöksiä. Tämän jälkeen hän ajautuu – ehkä vain puolittain tietoisesti – pohtimaan omia mahdollisuuksiaan Dunjan suhteen, ja päättää ajatustensa masentamana esiintyä juuri niin likaisena kuin miksi itsensä tuntee. Esitys alkaa HD:na, mutta muuttuu kappaleen vaihtuessa KHD:ksi, kun ensimmäisestä persoonasta siirrytään kolmanteen. KHD:ssa esiintyvässä monikon ensimmäisen persoonan muodossa (*положим* 'olettaakamme', 'olkoonkin') on kyse vakiintuneesta ilmaisusta, ei ensimmäisen persoonan käytöstä varsinaisessa merkityksessään. Hiukan myöhemmin KHD:n keskeyttää johtolause suluissa. Katkelman lopussa esitys siirtyy jälleen ensimmäiseen persoonaan ja muuttuu siis takaisin HD:ksi viimeistään toiseksi viimeisessä

virkkeessä; sitä edeltävät huudahdukset voisivat kuulua yhtä hyvin edeltävään KHD:in kuin seuraavaan HD:inkin. Koko katkelma, sekä HD että KHD, on merkitty samojen lainausmerkkien sisään.

(8a)

[HD] «Пусть так и остается! Ну, как подумают, что я выбрился для... да непременно же подумают! Да ни за что же на свете!

[KHD] И... и главное, он такой грубый, грязный, обращение у него трактирное; и... и, положим, он знает, что и он, ну хоть немного, да порядочный же человек... ну, так чем же тут гордиться, что порядочный человек? Всякий должен быть порядочный человек, да еще почище, и... и все-таки [KD] (он помнит это) [KHD] были и за ним такие делишки... не то чтоб уж бесчестные, ну да однако ж!.. А какие помышления-то бывали! гм... и это все поставить рядом с Авдотьей Романовной! [HD vai KHD?] Ну да, черт! А пусть! [HD] Ну и нарочно буду такой грязный, сальный, трактирный, и наплевать! Еще больше буду!..»

Katkelma (xiii)

[[HD] ”Jääköön silleen! Entä jos ajattelevat, että olen ajanut partani jotta ... ja ilman muuta ajattelevatkin! Ei missään tapauksessa!

[KHD] Ja... ja tärkeintä, että hän on niin karkea, siivoton, hänellä on kapakkakäytös; ja... ja oletetaan, että hän tietää, että hänkin on, no edes hitusen, sentään kunnollinen ihminen... no, niin mitä ylpeilemistä siinä on, että on kunnollinen ihminen? Jokaisen kuuluu olla kunnollinen ihminen, ja enemmänkin, ja ... ja kuitenkin [KD] (hän muistaa sen) [KHD] hänkin oli tehnyt sellaisia asioita... ei nyt sentään häpeällisiä, mutta kuitenkin!... Ja millaisia ajatuksia sitten on tullut mieleen! hm... ja sen kaiken kun asettaa Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] No niin, piru vieköön! Olkoon! [HD] Olen siis tahallani tällainen siivoton, törkeä, ruokoton ja vähät siitä! Olen vieläkin enemmän!..”]

Sekä Hollon että Vuoren (Pyykön) käännöksissä ensimmäinen kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini on korvattu substantiivilla *mies*, joka on käytännöllisesti katsoen mahdotonta ymmärtää kokevan subjektin viittaukseksi itseensä. Muutos ei tässä tapauksessa kuitenkaan siirrä näkökulmaa kertojan suuntaan, vaan muuttaa viittauksen kohteen: suomennoksissa Razumihin ei tunnu enää soimaavan itseään vaan Lužinia, jota Razumihin on edeltävässä diskurssissa ajatellut *miehenä*. Koko katkelman voi lukea Razumihinin suorana esityksenä (paitsi heti johtolausetta seuraavaa lausetta, jonka aikamuoto viittaa pikemminkin KHD:in kuin HD:in). Näin kääntäjät kaikesta päätellen ovatkin katkelman ymmärtäneet. HD-tulkinnasta kertovat myös käännöksissä säilytetyt henkilön nykyhetkeen viittaavat preesensmuodot. Sulkujen jälkeinen muistuma Razumihinin tekemistä ”pikku asioista” ja

erityisesti mielessä olleista ajatuksista – sillä kenen toisen mielenliikkeet Razumihin voisi tuntea, paitsi omansa? – ja lopun päätös olla ”vasiten ... törkeä” jäävät kuitenkin tässä tulkintakontekstissa hiukan irrallisiksi. Johdonmukaisin tulkinta niille on ymmärtää Razumihin siirtyvän Lužinin arvostelemisesta yleisen kunniallisen käytöksen vaatimuksen kautta pohtimaan, suluissa olevan johtolauseen jälkeen, myös omia puutteitaan. Tulkintaan on todennäköisesti johtanut kerronnan muodon liukuva vaihtelu lähdetekstissä: HD, KHD ja taas HD esiintyvät siinä samojen lainausmerkkien sisällä, KHD:n alussa käytetään vielä ensimmäistä persoonaa, vaikkakaan ei varsinaisessa merkityksessään, eikä siirtymää KHD:sta lopun HD:in voi tarkasti paikantaa. Virheellinen tulkinta johtaa henkilöviittauksen eksplisiittistämiseen, kerronnan muodon muutokseen ja ristiriitoihin katkelman tulkinnassa. Muutokset myös muokkaavat katkelman pohjalta syntyvää henkilökuva, sillä se, moittiiko henkilö mielessään itseään vai toista henkilöä, vaikuttaa tästä lukijalle syntyvään mielikuvaan. Tässä tapauksessa eksplisiittistäminen ei johdu kielijärjestelmien eroista – viittaavathan lähdetekstin ensimmäisen ja kolmannen persoonan pronominit yhteen ja samaan henkilöön – vaan kääntäjän tulkinnasta, siitä, miten tämä on henkilöviittaukset ymmärtänyt.

(8b)

[HD] ”Olkoon entisellään! Muutoin luulevat vielä, että olen ajellut partani siinä tarkoituksessa, että ... ja ihan varmasti luulevatkin! Ei, ei missään tapauksessa!”

”Pahinta, kaikkein pahinta on, että **mies** on niin raaka, siivoton, että hänellä on niin ruokoton käytös, ja ... ja olkoonkin, että hän tietää, tietää rahtusenkin olevansa kunnollinen ihminen ... niin mitä ylpeilemistä siinä on, jos on kunnollinen? Jokaisen velvollisuus on olla kunnollinen ihminen ja vähän enemmänkin, ja ... ja kumminkin [KD] (tämä muistui hänen mieleensä) [KHD] **oli** jo tullut tehdyksi tuollaisia pikku asioita ... ei juuri kunnioittomia, mutta kuitenkin! Ja millaisia ajatuksia toisinaan on mielessä, hm! Ja kun tämän kaiken asettaa Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] No, hitto vieköön! Olkoon! [HD] Niinpä tahdonkin ihan vasiten olla likainen, törkeä, siivoton ja viis siitä! Sitä suuremmallakin syyllä!...”

Vuori (Pyykkö)

Eksplisiittistämisen olisi hyvin voinut myös välttää, kuten Wuoren, Konkan, Niskasén ja Kuukasjärven käännökset osoittavat. Vuori (Pyykkö) noudattaa tässäkin Hollon esimerkkiä ja ”uudistaa” näin Wuoren käännöksen kielen lisäksi myös sen näkökulmarakennetta.

Vaikka kokevaan subjektiin viittaavan yksikön kolmannen persoonan pronominin korvaaminen substantiivilla *mies* esimerkeissä (7b) ja (8b) rajaakin henkilön näkökulman tehokkaasti tulkintavaihtoehtojen ulkopuolelle, ei yleisnimityttauksen vaikutus välttämättä ole aina yhtä voimakas (vrt. *äiti* puhuvasta subjektista esimerkissä (42b)).

Mielenkiintoista on, että kerrontatekniikkojen vaihtelu katkelmassa on ajanut yhden kääntäjistä päinvastaiseen muutokseen: Garnettin käänöksessä, katkelman lopussa, ensimmäinen persoona on muutettu kolmanneksi ja HD sen myötä KHD:ksi. Vaikutelma henkilön verbalisoimasta, välittömästi kuullusta esityksestä vaihtuu siis kertojan osittain muokkaamaan ja välittämään versioon siitä. Ensimmäisestä persoonasta on luovuttu, vaikka se takaisi perspektiivin yhtenäisyyden esityksessä, jonka ekspressiivisyys kuuluu selvästi henkilölle ja jonka lainausmerkit erottavat kerronnasta. Kielen tasolla muutos siis muokkaa esitystä epäyhtenäisempään suuntaan, mikä on aineistossani harvinaista. Kerronnan muotojen tasolla muutos sen sijaan yhtenäistää katkelmaa, sillä nyt yhtenäisen KHD:n keskeyttää vain lyhyt, kertojalle kuuluva parenteettinen johtolause.

(8c)

[HD] 'Let it stay as it is! What if they think that I shaved on purpose to ... ! They certainly would think so! Not on any account!

[KHD] 'And ... the worst of it was he was so coarse, so dirty, he had the manners of the pot-house; and ... and even admitting that he knew he had some of the essentials of a gentleman ... what was there in that to be proud of? Everyone ought to be a gentleman and more than that ... and all the same,' [KD] he remembered, [KHD] 'he, too, had done little things ... not exactly dishonest, and yet ... And what thoughts he sometimes had; hm ... and to set all that beside Avdotya Romanovna! Confound it! So be it! Well, **he**'d make a point then of being dirty, greasy, pot-house in **his** manners and **he** wouldn't care! **He**'d be worse!'

Garnett

Henkilöviittaukseen liittyvä selventämisspyrkimys voi ilmetä myös persoonattoman rakenteen korvaamisena persoonaisella. Seuraavassa esimerkissä Raskolnikov pohtii, miten voisi huomaamatta hankkiutua eroon ryöstösaaliista. Hän harkitsee sen viskaamista kanavaan, mutta tulee sitten toisiin ajatuksiin. Kokevaan subjektiin, katsomisen objektiin, viitataan ensin persoonattomalla ilmauksella, joka jättää katsomisen kohteen ilmaisematta (*смотрят, оглядывают* 'katsovat', 'vilkuilevat'). Rakenne on luonteva, kun kokeva henkilö viittaa itseensä; Raskolnikoville on itsestään selvää – ja lukijallekin riittävän selvää – kuka kohdassa on tai luulee olevansa kaikkien huomion kohteena. Vasta virkkeen lopussa kokevaan henkilöön viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla, joka varmistaa esityksen KHD:ksi.

(9a)

[KHD] А ну как футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так. Всякий увидит. И без того уже все так и смотрят, встречаясь, оглядывают, как будто им и дело только до **него**.

Katkelma (viii)

[[KHD] [Entäpä jos kotelot eivät uppoakaan vaan jäävät kellumaan pinnalle? Ja tietysti ne jäävät. Jokainen näkee. Muutenkin kaikki jo katsovat vastaan tullessaan, vilkuilevat, aivan kuin heillä ei muuta tekemistä olisikaan kuin **hän**.]

Konkan suomennoksessa kokevaan subjektiin viitataan erisnimellä. Diskurssia siis tarkennetaan ilmoittamalla eksplisiittisesti, ketä vastaan tulijoiden ajatellaan katsovan. Vaikka katkelman ensimmäiset kolme virkettä voidaan lukea henkilön ajatuksia välittävänä KHD:na,⁶⁷ neljännen virkkeen alussa muutos tuntuu siirtävän näkökulman askelta lähemmäs ulkopuolista kertojaa.

(9b)

[KHD] Entäpä jos kotelot eivät uppoaisikaan vaan jäisivät kellumaan pinnalle? Tietysti ne jäisivät. Jokainen näkisi. [KD vai KHD?] Muutenkin vastaan tulijat kääntyivät katselemaan **Raskolnikovia** uteliaina, aivan kuin heillä ei olisi muuta tekemistä ollutkaan.

Konkka

KHD:n heikkeneminen saattaa vaikuttaa myös katkelman tulkintaan. Jos lukija tulkitsee näkökulman kuuluvan kertojalle, myös hänen käsityksensä diskurssin totuusarvosta voi muuttua. Lähdetekstissä kyse on Raskolnikovin lievästi vainoharhaisesta kuvitelmasta, mutta käännöksessä ajatuksen voi tulkita myös kertojan toteamukseksi ja siksi paikkansapitäväksi fiktiivisen maailman todellisuudessa. Käännöksen lukijasta voi vaikuttaa siltä, kuin ohikulkijat todella kääntyisivät katsomaan Raskolnikovia.

Kääntäjistä vain Wuori ja Garnett säilyttivät tässä persoonattoman rakenteen. Niskasen, Hollon, Vuoren (Pyykön), Kuukasjärven ja Pevearin ja Volokhonskyn käännöksissä persoonaton ilmaus on korvattu yksikön kolmannen persoonan pronomiinilla, joka ei kuitenkaan muuta alkuperäistä näkökulmaa. Persoonattoman ilmauksen korvaamisesta erisnimellä ks. myös esimerkki (11c), Niskasen käännös katkelmasta (x).

Vaikka kokevaan subjektiin viittaavan yksikön kolmannen persoonan pronominin lisääminen tekstiin vahvistikin KHD-tulkintaa esimerkissä (5d)

⁶⁷ Lähdetekstissä kolme ensimmäistä virkettä voisivat olla yhtä hyvin HD:a (vapaata suoraa esitystä), sillä ne eivät sisällä persoonaviittauksia, eikä aikamuoto, tässä tapauksessa erota HD:a ja KHD:a toisistaan. KHD:n edeltämänä ja seuraamana (ks. aineistoliite) myös katkelman alku on kuitenkin luontevinta tulkita KHD:ksi.

(Hollon ja Vuoren (Pyykön) suomennokset katkelmasta (xviii)), näin ei aina ole. Esimerkissä (5d) persoonapronomini oli lisätty tekstiin lähdetekstissä käytetyn erisnimiwiittauksen rinnalle. Silloin, kun yksikön kolmannen persoonan pronomini korvaa kokevaan henkilöön viittaavan persoonattoman rakenteen, se voi päin vastoin siirtää tekstin näkökulmaa lähemmäksi kertojaa.

Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin helpottuneita ajatuksia salaperäisen pikkuporvarin tehtyä tunnustuksensa. Toisen virkkeen alun datiivirakenteessa ei viitata kokijaan itseensä, mikä vahvistaa vaikutelmaa tämän omasta näkökulmasta; Raskolnikoville on itsestään selvää, *kenestä* asian ajattelemisen on kauheaa. Kerrotun maailman kuluvaan hetkeen viitataan kuitenkin kertojan näkökulmasta menneen ajan muodolla (*было думать* 'oli ajatella'). Kuten katkelmassa (viii) (ks. esimerkki (3a) kohdassa 4.1.3), tässäkin vaikuttaa siltä, kuin KHD:n alussa käytetyn preteritin tarkoitus olisi pehmentää siirtymää kerronnasta KHD:in, joka jatkossa siirtyy viittaamaan henkilön nykyhetkeen preesensillä. Alun siirtymän jälkeen KHD:n tuntomerkit ovat varsin selviä (viittaus kokevaan subjektiin kolmannen persoonan pronomiinilla, deiktiset ilmaukset *этом* 'se', 'tuo', *этого* 'sitä', 'tuota', *менерь* 'nyt', *сейчас* 'nyt', 'äsken', kursiivin käyttö henkilön painotuksia osoittamassa, henkilön päättelyä ilmaiseva *стало быть* 'siis', 'näin ollen', joka toistuu katkelmassa viidesti aina virkkeen alussa sen ensimmäisenä tai lähes ensimmäisenä elementtinä, toistorakenne, huudahdus, kysymykset ja henkilön näkökulmasta kertovat preesens- ja futuurimuodot).

(10a)

[KHD] Так вот, стало быть, чем разрешился весь этот вчерашний ужас. Всего **ужаснее было думать**, что он действительно чуть не погиб, чуть не погубил себя из-за такого *ничтожного* обстоятельства. Стало быть, кроме найма квартиры и разговоров о крови, этот человек ничего не может рассказать. Стало быть, и у Порфирия тоже нет ничего, кроме этого *бреда*, никаких фактов, кроме *психологии*, которая *о двух концах*, ничего положительного. Стало быть, если не явится никаких больше фактов (а они не должны уже более явиться, не должны!), то... то что же могут с ним сделать? Чем же могут его обличить окончательно, хоть и арестуют? И, стало быть, Порфирий только теперь, только сейчас узнал о квартире, а до сих пор и не знал.

Katkelma (xix)

[[KHD] Vai niin, näin siis sai selityksensä koko tuo eilinen kauhu. Kaikkein **kauheinta oli ajatella**, että hän oli todella ollut vähällä syöksyä turmioon, vähällä tuhota itsensä tuollaisen *mitättämän* asian tähden. Siis asunnon vuokraamista ja verta koskevia puheita lukuunottamatta tuo ihminen ei voi kertoa mitään. Siispä ei Porfirillakaan ole mitään, lukuunottamatta tuota *houretta*, ei mitään tosiasioita, paitsi *psykologiaa*, jolla on *kaksi puolta*, ei mitään varmaa. Siispä jos tosiasioita ei enää ilmesty (ja niitä ei saa enää ilmestyä, ei saa!), niin... niin mitä hänelle voidaan tehdä? Miten hänet voidaan todistaa

hänet syylliseksi, vaikka pidättäisivätkin? Ja Porfiri oli siis vasta nyt, vasta äsken saanut tietää asunnosta, eikä ollut tätä ennen tiennyt.]

Hollon, Vuoren (Pyykön), Niskasen ja Kuukasjärven käännöksissä katkelman toinen virke on muutettu persoonaiseksi: kokevaan subjektiin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla. Koska lähdetekstin persoonattoman rakenteen yhteydessä esiintyy ajattelua merkitsevä verbi, persoonapronominin lisäys muuttaa sen selväksi johtolauseeksi. Muutos siirtää lauseen näkökulmaa lähemmäksi kertojaa: käännöksessä kertojan ulkopuolinen, kuvaileva ote korostuu.

(10b)

[KHD] Siinä siis oli eilisen pelottavan tapauksen selitys. [KD] Kauhistuttavinta **oli hänestä ajatella**⁶⁸, että hän oli ollut kerrassaan syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, [KHD] sellaisen *mitättömän* asian vuoksi. Tuo mies siis ei olisi tietänyt puhua muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä. Niinpä ei Porfirillakaan ollut muita todisteita kuin tuo *kuumehoure*, ei mitään muita tosiasioita kuin tuo *psykologiansa*, jossa oli *kaksi puolta*, sanalla sanoen: ei mitään varmaa. Jos siis ei uusia tosiasioita ilmennyt (eikä niitä saanut enää ilmetä, ei saanut, ei saanut!), niin ... niin mitä he voivat hänelle tehdä? Miten he voivat riittävästi todistaa hänet syylliseksi, vaikka hänet pidättäisivätkin? Porfiri oli siis vasta nyt aivan äskettäin, saanut kuulla hänen käyneen huoneistossa, ei ollut aikaisemmin tiennyt siitä mitään.

Hollo

Muutos ei välttämättä ole ollut lainkaan tietoinen, ja kertoo yksinkertaisesti siitä, miten kääntäjät ovat kohdan ymmärtäneet. Persoonattoman henkilöviittauksen olisi voinut hyvin säilyttää, kuten Konkan ja Vuoren käännöksissä on tehty. Tässäkin Vuoren (Pyykön) kielellisesti uudistettu käännös toistaa alkuperäisestä käännöksestä poiketen Hollon eksplisiittistävän muutoksen ja sen aiheuttaman näkökulman siirtymän.

Seuraava esimerkki välittää alun KD:n jälkeen KHD:na henkilön havaintoa (tai, itse asiassa, houretta – mutta se selviää lukijalle varmuudella vasta hiukan myöhemmin). Esimerkin viimeinen virke ei sisällä persoonaista viittausta henkilöön itseensä, ja kun edeltävien virkkeiden preesensistä siirrytään samalla preteritiin, esitys muistuttaa erehdyttävästi KD:a. Ehkä juuri siksi Garnettin lisäämä kolmannen persoonan pronomini siirtää näkökulmaa jälleen askelen verran kertojan suuntaan: käännöksessä virkkeen voi hyvin lukea myös kertojan kuvauksena henkilön havaitsemisesta.

⁶⁸ *Kauheinta hänestä oli ajatella* (Kuukasjärvi), *Kauhistuttavinta hänestä oli ajatella* (Vuori (Pyykkö)), *Hänen oli melkein mahdotonta kestää ajatusta* (Niskanen).

(11a)

[KD] Вдруг Раскольников затрепетал как лист: Он узнал этот голос; это был голос Ильи Петровича. [KHD] Илья Петрович здесь и бьет хозяйку! Он бьет ее ногами, колотит ее головою о ступени, - это ясно, это слышно по звукам, по воплям, по ударам! Что это, свет перевернулся, что ли? **Слышно было**, как во всех этажах, по всей лестнице собиралась толпа, **слышались** голоса, восклицания, всходили, стучали, хлопали дверями, сбегались.

Katkelma (x)

[[KD] Äkkiä Raskolnikov alkoi vapista kuin haavanlehti: Hän tunsu tuon äänen: se oli Ilja Petrovitšin ääni. [KHD] Ilja Petrovitš on täällä ja hakkaa vuokraemäntää! Hän potkii häntä, takoo hänen päätään porrasaskelmiin, - se on selvää, sen kuulee äänistä, ulvonnasta, iskuista! Mitä tämä tarkoittaa, onko maailma mennyt nurin, vai? **Kuului**, kuinka kaikille tasanteille, koko portaikkoon kerääntyi väkeä, **kuului** ääniä, huudahduksia, kavuttiin ylös, kolisteltiin, paukuteltiin ovia, juostiin paikalle.]

(11b)

[KD] All at once Raskolnikov trembled; he recognised the voice - it was the voice of Ilya Petrovitch. [KHD] Ilya Petrovitch here and beating the landlady! He is kicking her, banging her head against the stairs - that's clear, that can be told from the sounds, from the cries and the thuds. How is it - is the world topsy-turvy? [KD vai KHD?] **He could hear** people running in crowds from all the storeys and all the staircases; **he heard** voices, exclamations, knocking, doors banging.

Garnett

Kolmannen persoonan pronominin lisäys siirtää henkilön havaintoa välittävän esityksen näkökulmaa samalla lailla lähemmäksi kertojaa myös Garnettin käännöksissä katkelmista (ix), (xviii) ja (xx) ja Niskasén, Garnettin ja Pevearin ja Volokhonskyn käännöksissä katkelmasta (viii) (viimeisestä ks. esimerkit (49f–g) kohdassa 4.2.7, Garnettin käännöksestä myös esimerkki (3b) kohdassa 4.1.3). Mielenkiintoisen juuri katkelman (x) tapauksesta tekee kuitenkin se, että siinä on kyse henkilön houreesta – fiktiivisessä todellisuudessa kuvattut äänet kaikuvat vain Raskolnikovin päässä. Lähdetekstiä selvempi siirtyminen kertojan diskurssiin Garnettin käännöksessä vahvistaa kuitenkin vaikutelmaa siitä, että kyse on kerrotun maailman objektiivisen todellisuuden kuvauksesta.

Samalla lailla vaikuttaa persoonattoman rakenteen korvaaminen erisnimellä, kuten Niskasén käännöksessä. Niskasella kertojan näkökulmaa voimistavaa muutosta kompensoi kuitenkin kääntäjän ratkaisu käyttää preesensia myös esimerkin viimeisessä virkkeessä, joka on lähdetekstissä preteritissä. Preesens tuo siihen välittömyyttä, joka nostaa henkilön kokemuksen erisnimestä huolimatta etualalle.

(11c)

[KD] Äkkiä tunki Raskolnikow äänen, [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrowitshin!
[KHD] Ilja Petrowitsh oli siellä ja pieksi emäntää - hän potki häntä jalkoineen, iski hänen päätänsä portaita vastaan - se on selvää, sen kuulee äänestä, voiinkinasta, iskuista! Mitä on tekeillä? Onko jo maailmanloppu? [KD vai KHD?] **Raskolnikow** kuulee, miten paikalle kiiruhtaa ihmisiä kaikista kerroksista, kaikista portaista, ääniä, huutoja kajahtaa; siellä juostaan, koputetaan, isketään ovia kiinni, juostaan sinne, tänne! ...

Niskanen

Persoonattomuuden säilyttämisestä ks. Wuori, Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö), Kuukasjärvi ja Pevear ja Volokhonsky.

Henkilöviittauksen implisiittisyyden vaikutusta esityksen näkökulmaan voi havainnollistaa myös päinvastaisen muutoksen avulla, sillä henkilöön viittaavan kolmannen persoonan pronominin poistaminen voi siirtää esityksen näkökulman lähemmäs henkilöä – ja muuttaa kerronnan muodon KHD:ksi. Näin on tapahtunut Niskasen käännöksessä katkelmasta (xviii), jossa Raskolnikov pohtii Mikolkan odottamattoman tunnustuksen vaikutusta tilanteeseensa. Katkelma alkaa kertojan diskurssina, joka johtolauseenomaisesti ohjaa lukijan tulkitsemaan kaksoispisteen jälkeisen esityksen henkilön ajatuksina. KHD:n tuntomerkkejä ovat preesens- ja futuurimuotojen käyttö sekä katkelman sisältö, joka välittää henkilön arvioita.

(12a)

[KD] Последствия этого факта **ему** тотчас же **стали ясны**: [KHD] ложь не могла не обнаружиться, и тогда примутся опять за него. Но, по крайней мере, до того времени он свободен и должен непременно что-нибудь для себя сделать, потому что опасность неминуемая.

Katkelma (xviii)

[[KD] Tuon tosiasian seuraukset **olivat hänelle** heti **selvät**: [KHD] valhe ei voinut olla paljastumatta, ja silloin käydään taas hänen kimppuunsa. Mutta ainakin siihen asti hän on vapaa ja [hänen] on ehdottomasti tehtävä jotain itsensä hyväksi, sillä vaara on väistämätön.]

Kun lähdetekstin kertojan diskurssissa ajattelevaan henkilöön viitataan yksikön kolmannen persoonan pronomiinilla, Niskasen suomennoksessa sen korvaa persoonaton henkilöviittaus. Muutoksen seurauksena myös ensimmäinen virke on luontevaa lukea osana KHD:a, sillä persoonaton henkilöviittaus on luontevaa lukea henkilön viittauksena itseensä.

(12b)

[KHD] Mutta se **oli** myös **selvää**, miten tulisi käymään: Totuus pujahtaisi ennen pitkää päivänvaloon ja silloin olisi taas hänen vuoronsa. Mutta niin kauvan oli hän kuitenkin vapaa ja voi käyttää aikaa hyväkseen, sillä vaaraa ei hän voinut välttää.

Niskanen

Muut käännökset sen sijaan säilyttävät lähdetekstin henkilöviittauksen, ja niissä myös näkökulmavaikutelma säilyy alkuperäisen kaltaisena. Erityisen selvästi kertojan näkökulma korostuu, kun ensimmäinen virke sisältää henkilöviittauksen lisäksi myös selvän mentaalisen verbin; vertaa Kuukasjärven ratkaisua Konkan käännökseen (tai Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksiin, jotka kohta on ratkaistu samalla tavalla kuin Konkan käännöksessä).

(12c)

[KD] Tuon tosiasian seuraukset **olivat hänelle** heti **selvät**: [KHD] valhe paljastuu vääjäämättä, ja sitten käydään taas hänen kimppuunsa. Mutta ainakin siihen asti hän oli vapaa ja hänen täytyi ehdottomasti tehdä jotakin itsensä hyväksi, sillä vaaraa ei voinut välttää.

Kuukasjärvi

(12d)

[KD] Tuon tosiasian seuraamukset **hän oivalsi** heti: [KHD] vale ei voinut olla paljastumatta, ja silloin käytäisiin jälleen kiinni häneen. Ainakin siihen asti hän oli vapaa ja hänen täytyi ehdottomasti ryhtyä joihinkin toimenpiteisiin, sillä vaara oli väistämätön.

Konkka

Olennaista KHD:n kääntämisen kannalta ei siis ole niinkään juuri kokevaan henkilöön viittaavan kolmannen persoonan pronominin säilyttäminen, vaan henkilöviittauksen implisiittisyys. Vaikka henkilöviittaukset määräytyvätkin kertojan näkökulmasta, niiden implisiittisyys pitää kertojan kuitenkin taka-alalla, näkymättömissä. Henkilöviittauksen eksplisiittistäminen – tarkoitti se sitten yksikön kolmannen persoonan pronominin korvaamista erisnimellä, sen korvaamista muulla substantiivilla tai persoonattoman rakenteen korvaamista yksikön kolmannen persoonan pronominilla – korostaa kertojan ulkopuolista näkökulmaa ja tekee henkilön tajunnasta kertojan tarkkailun kohteen.

Aina kolmannen persoonan pronominin lisäksi ei kuitenkaan vaikuta tekstin näkökulmaan millään lailla; tällaisia esimerkkejä on aineistossa runsaasti. Persoonattomuus sinänsä ei olekaan KHD-tulkinnan kannalta aina olennainen piirre, eikä kokevaan subjektiin viittaavan persoonattoman ilmauksen korvaaminen kolmannen persoonan pronominilla (tai toisinpäin) aina vaikuta

esityksen näkökulmaan millään tavalla. Muutoksen vaikutus riippuu kontekstista – siitä, kuinka vahvoja ovat katkelman muut, KHD-tulkintaan viittaavat piirteet, ja miten ne välittyvät käännökseen. Esimerkit (10b) ja (11b) havainnollistavatkin ennen kaikkea sitä, ettei kolmannen persoonan pronomini sinänsä aina ole KHD:n tuntomerkki, jollaisena se usein mainitaan, sillä sen lisääminen käännökseen voi myös heikentää henkilön näkökulmaa. Se voi siirtää näkökulman lähemmäs kertojaa silloin, kun se korvaa lähdetekstin persoonattoman henkilöviittauksen tilanteessa, jossa i) lähdetekstin KHD ei sisällä ekspressiivisiä elementtejä eikä siksi erotu selvästi taustastaan, jolloin sen voisi lukea myös KD:na, tai ii) lähdeteksti sisältää henkilön ajatteluun tai havaintoon viittaavan mentaalisen verbin tai muun ilmaisun, jolloin persoonapronominin lisääminen muuttaa sen johtolauseeksi tai vastaavaksi henkilön kognitiota ilmaisevaksi rakenteeksi. Persoonapronominin lisäyksellä voi olla merkitystä näkökulman kannalta myös silloin, kun käänöksessä on lisäksi karsittu henkilön diskurssiin viittaavia aineksia.

Ilmeisesti juuri piirteen kontekstiriippuvuus, sen painoarvon vaihtelu kontekstista riippuen, on syynä siihen, että harva tutkija kiinnittää KHD:n persoonattomiin henkilöviittauksiin mitään huomiota. Hyvä esimerkki tästä on Rosenshield (1978), joka tarkastelee tajunnan välittämisen tekniikoita *Rikoksessa ja rangaistuksessa*. Tarkastellessaan katkelmaa, jossa Raskolnikov palaa kopperoonsa Sonjan luota tunnustettuaan tälle rikoksensa (tässä tutkielmassa katkelma (xx), jota olen jo käsitellyt kohdissa 2.3.6 ja 2.3.7), Rosenshield lisää omaan englanninnokseensa kaksi kokevaan henkilöön viittaavaa yksikön kolmannen persoonan pronominia. Tässä ei sinänsä olisi mitään epätavallista, ellei kyse olisi käännöksestä, jonka tutkija on laatinut oman analyysinsä tueksi tarkoituksenaan havainnollistaa kerronnan muotoa ja sen kielellisiä piirteitä venäjänkielisessä lähdetekstissä.

(13a)

[1] Раскольников вошел в свою каморку и стал посреди ее. [2] Для чего он воротился сюда?" [3] Он оглядел эти желтоватые, обшарканные обои, эту пыль, свою кушетку... [4] Со двора доносился резкий, непрерывный стук; что-то где-то как будто вколачивали, гвоздь какой-нибудь... [5] Он подошел к окну, поднялся на цыпочки и долго, с видом необычайного внимания, высматривал во дворе. [6] Но двор был пуст, и **не было видно** стучавших. Налево, во флигеле, **виднелись** кой-где отворенные окна; на подоконниках стояли горшочки с жиденькой геранью. За окнами было вывешено белье... [7] Все это он знал наизусть. Он отвернулся и сел на диван.

Katkelma (xx)

[[1] Raskolnikov astui kopperoonsa ja jäi seisomaan keskelle sitä. [2] ”Miksi hän oli palannut tänne?” [3] Hän katseli näitä kellertäviä, kuluneita tapetteja, tätä pölyä, sohvaansa... [4] Pihalta kantautui jokin terävä, taukoamaton kolke; jossain

ikään kuin hakattiin jotain, naulaa tai jotain sellaista... [5] Hän meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja pitkään, äärimmäisen tarkkaavaisen näköisenä, katseli pihalle. [6] Mutta piha oli tyhjä, **eikä** takojia **näkynyt**. Vasemmalla, sivurakennuksessa, **näkyi** siellä täällä avonaisia ikkunoita; ikkunalaudoilla oli ruukkuja ja niissä kituvia pelargoneja. Ikkunoissa riippui pyykkiä kuivumassa... [7] Kaiken tuon hän osasi ulkoa. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.]

(13b)

[1] Raskolnikov went into his little room and stood still in the middle of it . [2] "Why had he returned here?" [3] He examined the yellow tattered wallpaper, the dust, the sofa ... [4] From the yard came a sharp continuous knocking: it was as though somewhere something was being hammered in, a nail perhaps ... [5] He went up to the window, rose on his tiptoes and looked out into the yard for a long time with a look of rapt attention. [6] But the yard was empty and **he could not make out** who was hammering. In the wing on the left, here and there, **he could see** open windows; on the windowsills stood pots of sickly geraniums. [7] The wash was hung out of the windows ... He knew all this by heart. He turned away and sat down on the sofa.

Rosenshield (1978: 51–52)

Katkelman jaottelun kerronnan muotojen suhteen olen esittänyt jo kohdassa 2.3.6, enkä palaa siihen tässä tarkemmin. Olennaista on, että kohdassa [6], joka kontekstin vaikutuksesta on luontevinta tulkita KHD:ksi, *Rosenshield* on lisännyt molempiin virkkeisiin pronominin *he*, joka viittaa kokevaan henkilöön, Raskolnikoviin itseensä. Lähdetekstissä henkilöviittaus taas on persoonaton. Kohdan [6] ensimmäisen virkkeen *Rosenshield* on luokitellut KHD-havainnoksi, toisen virkkeen taas kerronnan ja KHD-havainnon välille.⁶⁹ On vaikea nähdä lauseiden välillä – sen paremmin lähdetekstissä kuin *Rosenshieldin* käännöksessä – eroa, joka aiheuttaisi niiden luokittelun eri kategorioihin: molemmat kuuluvat tunnusmerkittömään katkelmaan, jota sekä edeltää että seuraa kertojalle kuuluva toiminnan kuvaus. Käännöksessä kertojan näkökulma on kuitenkin vahvistunut molemmissa, sillä persoonapronominin lisäys näkemistä tai päättelyä ilmaisevien verbien yhteyteen muuttaa ne johtolauseiksi. Johtolauseen sisältävän esityksen *Rosenshield* taas rajaa, ainakin teoriassa, KHD:n ulkopuolelle (emt. 51, 59), joten johdonmukaisuuden nimissä molemmat virkkeet olisi pitänyt luokitella kerronnaksi. Toisaalta lähdetekstin *не было видно* 'ei näkynyt', kohdan [6] ensimmäisessä virkkeessä on käännöksessä muuttunut muotoon *he could not make out*, mikä tekee fyysisestä näkemisestä henkilön aktiivista päättelyä ja tukee siksi virkkeen lukemista henkilön omana näkökulmana – ja on todennäköisesti heijastumaa *Rosenshieldin* omasta (lähdetekstin) luennasta. Kaiken kaikkiaan jää epäselväksi, perustuuko *Rosenshieldin* jaottelu lähdetekstiin vai hänen omaan käännökseensä. Ilmeistä

⁶⁹ *Rosenshieldin* (1978: 52) termein *interior analysis and narrated consciousness (perception)*.

kuitenkin on, ettei hän ole tietoinen niiden välisestä kielellisestä erosta, eikä myöskään sen aiheuttamasta hienonhienosta erosta tekstin näkökulmassa.

Venäjä tarjoaa esimerkiksi englantiin verrattuna runsaasti mahdollisuuksia persoonattomien rakenteiden käyttöön, ja May pitääkin persoonattomia henkilöviittauksia ja preesensin käyttöä venäjän kielen vahvuuksina henkilön näkökulmaa välittävissä esityksissä (May 1994: 89–91). Tästä huolimatta KHD voi hyvin välittyä käännökseen silloinkin, kun nämä piirteet eivät siihen välity. Seuraavassa katkelmassa, joka välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän ollessa matkalla murhaamaan, persoonaton ilmaus (*близко* [кому?] 'lähellä' [ketä?]) ja henkilön kuluvaan hetkeen viittaava preesens (tai aikamuodon puuttuminen) tuovat lähdetekstiin välittömyyttä, ikään kuin lukija pääsisi suoraan henkilön tajuntaan ilman kertojan välittävää, etäännyttävää ääntä. Niiden korvaaminen yksikön kolmannen persoonan pronomiinilla ja menneen ajan muodolla, jotka sinänsä viittaavat kertojan näkökulmaa, ei kuitenkaan siirrä näkökulmaa kertojalle: diskurssin muut piirteet, kuten deiktinen paikanmääre (*tuossa, here*) ja sisältö pitävät henkilön näkökulmaa esillä, vaikka se ei ehkä erotukaan ympäröivästä kerronnasta yhtä selvästi kuin lähdetekstissä. Yksikään käännöksistä ei ole säilyttänyt sekä persoonattomuutta että aikamuodottomuutta; preesensia käyttävät vain Wuori ja Niskanen.

(14a)

[HD] "Так, верно, те, которых ведут на казнь, прилепливаются мыслями ко всем предметам, которые им встречаются на дороге", [KD] - мелькнуло у него в голове, но только мелькнуло как молния; он сам поскорей погасил эту мысль... [KHD] **Но вот уже и близко, вот и дом, вот и ворота.** [KD] Где-то вдруг часы пробили один удар. [HD] "Что это, неужели половина восьмого? Быть не может, верно, бегут!"

Katkelma (ii)

[[HD] "Näin varmaan niiden, joita kuljetetaan mestattaviksi, ajatukset takertuvat kaikenlaisiin asioihin, joita he näkevät matkalla", [KD] - välähti hänen mielessään, mutta vain välähti kuin salama; hän itse sammutti kiireesti tuon ajatuksen... [KHD] **No nyt [on] jo lähellä, tuossa [on] talo, tuossa [on] portti.** [KD] Jossain kello löi äkkiä yhden kerran. [HD] "Mitä, joko se on puoli kahdeksan? Ei voi olla, se varmaan edistää!"

(14b)

[HD] "Ihmiset, joita kuljetetaan mestattaviksi, kiinnostävät luultavasti samoin ajatuksensa kaikenlaisiin esineisiin, joita matkalla kohtaavat", [KD] välähti hänen mielessään, mutta välähti vain kuin salama; hän itse sammutti tuon ajatuksen mitä pikimmin ... [KHD] Mutta **hän olikin** jo aivan lähellä: tuossa **oli** talo, tuossa portti. [KD] Jossakin kuului kello lyövän kerran. [HD] "Mitä? Joko puoli kahdeksan? Ei suinkaan, se käy varmaan edellä!"

Hollo

Kuukasjärven ja Konkan käännöksissä *se*-pronominin lisäys vahvistaa kuitenkin henkilön näkökulmaa ja kompensoi muutoksia: juuri henkilön näkökulmasta talo on *se* talo, portti *se* portti.

(14c)

[HD] “Varmaan niidenkin, joita viedään mestattaviksi, ajatukset takertuvat kaikenlaisiin asioihin, joita he sattuvat näkemään matkan varrella”, [KD] välähti hänen mielessään, mutta vain välähti salaman tavoin: hän itse sammutti tuon ajatuksen kiireesti... [KHD] Nyt **hän olikin** jo lähellä, tuossa **oli se** talo ja tuossa **se** portti. [KD] Jossain kello löi äkkiä yhden kerran. [HD] ”Mitä, onko se jo puoli kahdeksan? Ei voi olla, se varmaan edistää!”

Kuukasjärvi

Toisaalta myös henkilön näkökulmaa heijastavan persoonattomuuden ja preesensin voi halutessaan säilyttää, esimerkiksi kääntämällä virkkeen muotoon

(14d)

No siinähan se onkin, kas tuossa on talo, kas tuossa portti.

Samanlainen muutos samantyyppisessä kontekstissa – persoonattoman preesensin korvaaminen kolmannen persoonan pronomiinilla ja imperfektillä – on tehty myös katkelman (iii) Hollon, Vuoren (Pyykön) ja Kuukasjärven käännöksissä, joissa se ei myöskään heikennä mainittavasti KHD:a.

Persoonattoman henkilöviittauksen korvaaminen persoonaisella näyttää olevan tyyppinen muutos niin suomen- kuin englanninkielisissäkin käännöksissä. Persoonattomien rakenteiden yleisyys venäjässä ei kuitenkaan voi olla ainoa syy muutoksiin, sillä niitä esiintyy myös käännöksissä vastakkaiseen suuntaan, englannista venäjään (ks. esimerkki (30b) kohdassa 4.2.3).

Edellä tarkastelluissa esimerkeissä henkilöviittausten eksplisiittistäminen ei ole johtunut kielten välisten erojen aiheuttamista paineista, sillä niissä persoonapronominilla (tai persoonattomalla ilmauksella) on viitattu kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön tai vain yhteen henkilöön. Seuraavan katkelman suomennokset havainnollistavat erilaisia tapoja käsitellä henkilöviittauksia silloin, kun lähdetekstissä viitataan yksikön kolmannen persoonan pronomineilla kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön, kokevaan subjektiin (Sonja) ja hänen ajatustensa kohteeseen (Raskolnikov). Erityisen mielenkiintoisen katkelmasta tekee se, että kaikki suomentajat ovat käsitelleet henkilöviittauksia eri tavoin.

Katkelma välittää Sonjan kiihtyneitä ja sekavia ajatuksia hänen jäätyään yksin, kun Raskolnikov on lähtenyt hänen luotaan luvattuaan seuraavalla kerralla kertoa, kuka Lizavetan tappoi. Katkelmassa vuorottelevat KD ja KHD. Lainausmerkeissä olevan osuuden kappaleen alkupuolella voisi kokevaan subjektiin viittaavien persoonamuotojen puuttuessa lukea myös HD:na, mutta

KHD-tulkintakin on lainausmerkeistä huolimatta luonteva, sillä saman kappaleen lopussa esiintyy lainausmerkeissä olevaa KHD:a.

(15a)

[KD] Он вышел. Соня смотрела на него как на помешанного; но она и сама была как безумная и чувствовала это. Голова у ней кружилась. [HD vai KHD?] "Господи! как он знает, кто убил Лизавету? Что значили эти слова? Страшно это!" [KD] Но в то же время мысль не приходила ей в голову. [KD vai KHD?] Никак! Никак!.. [KHD] "О, он должен быть ужасно несчастен!.. Он бросил мать и сестру. Зачем? Что было? И что у него в намерениях? Что это **он ей** говорил? **Он ей** поцеловал ногу и говорил... говорил (да, он ясно это сказал), что без **нее** уже жить не может... О господи!"

[KD] В лихорадке и в бреду провела всю ночь Соня. Она вскакивала иногда, плакала, руки ломала, то забывалась опять лихорадочным сном, и ей снились Полечка, Катерина Ивановна, Лизавета, чтение Евангелия и [KHD] **он ... он**, с его бледным лицом, с горящими глазами... **Он** целует **ей** ноги, плачет... О господи!

Katkelma (xvii)

[[KD] Hän lähti. Sonja katsoi häntä kuin mielipuolta; mutta hän oli itsekin kuin järjiltään ja tunsi sen. Hänen päätään pyörrytti. [HD vai KHD?] ”Luoja! mistä hän tietää, kuka Lizavetan on surmannut? Mitä nuo sanat tarkoittivat? Kauheaa!” [KD] Mutta ajatus ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään!.. [KHD] ”Voi, hänen täytyy olla kamalan onneton!.. Hän on hylännyt äitinsä ja sisarensa. Minkä tähden? Mitä on tapahtunut? Ja mitä hän aikoo? Mitä **hän** (*m.*) olikaan sanonut **hänelle** (*f.*)? **Hän** (*m.*) oli suudellut **hänen** (*f.*) jalkaansa ja sanonut... sanonut (niin, hän oli sanonut selvästi), ettei voi enää elää ilman **häntä** (*f.*)... Hyvä Luoja!”

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa ja hourailen. Välillä hän hypähti ylös, itki, väänteli käsiään, sitten taas vaipui kuumeiseen uneen, ja näki unta Poletškasta, Katerina Ivanovnasta, Lizavetasta, evankeliumin lukemisesta ja [KHD] **hänestä ... hänestä**, kalpeine kasvoineen, palavine silmineen... **Hän** (*m.*) suutelee **hänen** (*f.*) jalkojaan, itkee... Hyvä Luoja!

Wuoren alkuperäinen käänös säilyttää kolmannen persoonan pronominit; ainoastaan toisessa kappaleessa Raskolnikoviin viittaavan, kahdesti toistuvan yksikön kolmannen persoonan pronominin korvaa demonstratiivipronomini *tu*. Koska kyse on viittauksesta kokevan subjektin ajatusten kohteeseen, takalaiseen henkilöön, demonstratiivipronominin käyttö on sopusoinnussa alkuperäisen näkökulman kanssa, vaikka sitä hiukan heikentääkin luopuminen lähdetekstin ekspressiivisestä toistosta (*он ... он* ’hän (*m.*) ... hän (*m.*)’). Toisaalta myöskään *hän*-pronominin käyttö molemmista henkilöistä ei sanottavasti vaikeuta viittaussuhteiden ymmärtämistä. Osa lukijoista voi kokea *hän*-pronominin toistuvan käytön häiritsevänä, mutta samantyyppistä, toisteista

hän-pronominin käyttöä esiintyy myös esimerkiksi Juhani Ahon proosassa (ks. kohta 2.3.1.2), joka, kuten Wuoren käännöskin, on julkaistu aivan 1800-luvun lopulla.

(15b)

[KD] Hän meni ulos. Sonja katseli häntä, kuin mielipuolta; mutta itsekin oli hän kuin mieletön ja hän tunsu sen. Hänen päätänsä pyörrytti. [KD vai KHD?] "Herra Jumala! Kuinka tietää hän, kuka tappoi Lisavetan? Mitä merkitsivät hänen sanansa? Tämä on hirvittävää!" [KD] Mutta samalla kuitenkin ei se *ajatus* hänen päähänsäkään pälkähtänyt. [KD vai KHD?] Ei mitenkään! Ei mitenkään! [KHD]... "Oi, hän mahtaa olla hirveän onneton! ... Hän on jättänyt äitinsä ja sisärensä. Miksikä? Mitä on tapahtunut? Ja mitä hän oikein aikoo? Mitä **hän hänelle** puhuikaan? **Hän** suuteli **hänen** jalkaansa ja sanoi ... sanoi (niin, hän sanoi sen selvään), ett'ei **hän** ilman **häntä** enää voi elääkään ... Voi, Herra Jumala!"

[KD] Kuumeessa ja houreessa vietti Sonja koko yön. Hän hypähti toisinaan ylös, itki ja väänteli käsiänsä, toisinaan taas vaipui hän kuumeentapaiseen uneen ja uneksi Poletshkasta, Katarina Ivanovnasta, Lisavetasta, Evangeliumin lukemisesta ja [KHD] **tu** ... kalpeine kasvoineen, tulisine silmineen .. **Hän** suutelee **hänen** jalkojansa, itkee ... Voi, Herra Jumala!

Wuori

Myös Hollo säilyttää henkilöviittaukset lähes lähdetekstin mukaisina. Ensimmäisen kappaleen lopussa molempiin henkilöihin viitataan kolmannen persoonan pronomineilla; kääntäjän ratkaisu jättää pois neljännen kysymyksen toinen henkilöviittaus (sanonut *kenelle?*) ja korvata se henkilön näkökulmasta kertovalla ajanmäärällä *äsk*en vähentää tarvetta mahdollisesti häiritsevään *hän*-pronominin toistoon.

Myös toisessa kappaleessa molempiin henkilöihin viitataan *hän*-pronominilla ilman, että pronomien viittaussuhteet sanottavasti hämärtyisivät. Kuten Wuorenkin käännöksessä, ekspressiivisestä toistosta (*oh... oh 'hän (m.)... hän (m.)'*) on luovuttu. Enemmän henkilön näkökulmaa näyttäisi kuitenkin tässä kohdassa heikentävän esitykseen lisätty havaintoverbi *nähdä*, joka vahvistaa kertojan kuvailevaa osuutta esityksessä. Käännöksen viimeisessä virkkeessä henkilön näkökulmaa pitää kuitenkin yllä käännökseen välittynyt preesens (*suutelee, itkee*).

(15c)

[KD] Hän lähti. Sonja katseli häntä kuin mielipuolta, mutta oli itsekin kuin järjiltänsä ja tunsu sen. Hänen päätänsä pyörrytti. [HD vai KHD?] "Hyvä Jumala! Kuinka hän voi tietää, kuka on Lizavetan surmannut? Mitä nuo sanat merkitsivät? Se on kauheata!" [KD] Mutta oikea ajatus ei kumminkaan johtunut hänen mieleensä ... [KHD] "Hänen täytyi olla sanomattoman onneton! ... Hän oli luopunut äidistänsä ja sisarestansa. Miksi? Mitä oli tapahtunut? Ja mitä hän nyt

aikoi tehdä? Mitä **hän** olikaan **äsk**en sanonut? **Hän** oli suudellut **hänen** jalkaansa ja sanonut ... sanonut ihan selvästi, ettei voinut enää elää muuten kuin **hänen** kanssa ... Hyvä Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa, sekavia haastellen. Tavan takaa hän hypähti seisalleen, itki ja väänteli käsiänsä: sitten hän jälleen vaipui kuumeiseen uneen, uneksi Polenkasta, Katerina Ivanovnasta, Lizavetasta, Uuden Testamentin lukemisesta ja **hänestä** ... **näki** hänen kalpeat kasvonsa ja hehkuvan katseensa ... [KHD] **Hän** suutelee **hänen** jalkojansa ja itkee ... Hyvä Jumala!

Hollo

Vuoren (Pyykön) ratkaisu on ensimmäisessä kappaleessa henkilöviittausten osalta pitkälti samanlainen kuin Hollolla. Kappaleen lopussa osa kysymyksistä on kuitenkin poistettu: lähdetekstin *Что было? И что у него в намерениях? Что это он ей говорил?* 'Mitä on tapahtunut? Ja mitä hän aikoo? Mitä hän oli sanonut hänelle?' on lyhennetty muotoon *Mitä on tapahtunut äsk*en?, ja samalla yksi ongelmallisista henkilöviitauksista on jäänyt kokonaan pois.

Toisessa kappaleessa Raskolnikoviin viittaavan kolmannen persoonan pronominin toisto on korvattu erisnimellä ja *tämä*-pronominilla. Vaikka ne periaatteessa sopivatkin henkilöviitauksiksi taka-alaiseen henkilöön, on näkökulman siirtymä selvempi kuin Hollon ja erityisesti Vuoren käännöksissä, vaikka niissäkin on luovuttu toistosta. Toistorakenteesta luopuminen ei ehkä vaikuttaisikaan Vuorella (Pyyköllä) yhtä selvästi, ellei sitä saattelisi, Hollon käännöksen tapaan, käännöksen lisätty havaintoverbi *nähdä*. Vuoren käännöksessä havaintoverbiä ei ole, ja Hollo taas säilyttää kolmannen persoonan pronominin, jonka implisiittisyys tuntuu kertovan Sonjan näkökulmasta: kokeva henkilö ei tarvitse eksplisiittistä viittausta ajatustensa kohteeseen.

Vuoren (Pyykön) käännöksen viimeisessä virkkeessä Raskolnikoviin viitataan *hän*-pronominilla, mutta viittaus Sonjaan on poistettu kokonaan; siinä puhutaan vain *jalkojen* suutelemisesta. Näin *hän*-pronominin mahdollisesti häiritsevä toisto vähenee, vaikkakin tekstin yleisen sujuvuuden kustannuksella, sillä pelkkien kenellekään kuulumattomien jalkojen suuteleminen ei ole aivan luonteva ratkaisu.

(15d)

[KD] Hän lähti. Sonja katsoi häntä kuin mielipuolta, mutta oli itsekkin kuin järjiltään ja tunsi sen. Hänen päätään pyörrytti. [HD vai KHD?] "Hyvä luoja! Mistä hän voi tietää, kuka Lizavetan on surmannut? Mitä nuo sanat merkitsevät? Tämä on hirvittävää!" [KD] Mutta oikea ajatus ei johtunut hänen mieleensä ... [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään! [KHD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! Hän on jättänyt äitinsä ja sisarensa. Miksi? Mitä on tapahtunut äsken? **Hän** oli suudellut **hänen** jalkaansa ja sanonut ... sanonut ihan selvästi, ettei voinut enää elää muuten kuin **hänen** kanssa ... Hyvä luoja!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa, puhellen sekavia. Tavan takaa hän hypähti ylös, itki ja väänteli käsiään, vajosi sitten taas kuumeiseen uneen, näki unta Polenkasta, Katerina Ivanovnasta, Lizavetasta, Uuden testamentin lukemisesta ja **Raskolnikovista** ... **näki tämän** kalvakat kasvot ja hehkuvan katseen ... [KHD] **Hänet** suutelemassa **jalkoja** ja itkemässä ... Voi, hyvä luoja!

Vuori (Pyykkö)

Myös Niskasen suomennoksen ensimmäisessä kappaleessa molempiin henkilöihin viitataan ensin kolmannen persoonan pronomineilla. Viittaussuhteita selvittää refleksiivisen *itse*-sanana lisäys kokevaan subjektiin viittaavan *hän*-pronominin yhteyteen (vrt. Hollon poisto; *itse*-sanasta täsmentämässä henkilöviittausta ks. myös katkelman (xi) Vuoren (Pyykön) käännös, esimerkki (51b), kohta 4.2.8). Kappaleen lopussa kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini on kuitenkin korvattu erisnimellä. Erisnimi viittaus esiintyy kohdassa, jossa Sonja muistelee, mitä Raskolnikov olikaan hänelle sanonut, jolloin sen voi ajatella heijastavan Raskolnikovin näkökulmaa Sonjan diskurssiin upotettuna (erisnimi viittauksesta KHD:n kokevaan subjektiin puhetta välittävissä kontekstissa ks. kohta 2.3.1.1). Sonjan näkökulmaa puolestaan korostavat katkelmaan välittyneet preesensmuodot.

Toisessa kappaleessa Raskolnikoviin viittaava pronomini on Vuoren (Pyykön) käännöksen tavoin korvattu erisnimellä, ja toisto on poistettu. Seuraavaksi Raskolnikoviin viitataan *tämä*-pronominilla, jolloin sen jälkeen käytetty *hän*-pronomini viittaa yksiselitteisesti kokevaan subjektiin itseensä. Mielenkiintoista kyllä, kappaleen viimeinen *hän*-pronomini tuntuu nyt viittaavan pikemminkin Sonjaan kuin Raskolnikoviin; pronomini ei olisi tässä itse asiassa edes tarpeen (vrt. *miten tämä oli suudellut hänen jalkaansa, itkenyt...*). Toiston poistaminen, tarkentavat lisäykset (*jolla oli...*, *miten tämä oli...*, *ja taas hän...*) sekä siirtyminen pluskvamperfektistä imperfektiin siirtävät näkökulman – lopun huudahdusta lukuunottamatta – kertojalle ja muuttavat itkijän Raskolnikovista Sonjaksi.

(15e)

[KD] Hän läksi. Sonja katseli hänen jälkeensä kuin hullun jälkeen. Itse oli hän suunniltaan. Hän tunsi sen. Hänen päätään huimasi. [KHD] "Jumalani, miten voi hän tietää, kuka on surmannut Lisawjetan? Mitä merkitsivät nämä sanat? Miten kaikki tämä olikaan pelottavaa, kamalaa!" [KD vai KHD?] Mutta *sitä ajatusta* ei hän voinut sulattaa mitenkään! [KHD] "Ja kyllä hän mahtaa olla tavattoman onneton ... Äitinsä ja sisarensa on hän hyljännyt; miksi? Mistä syystä? ... Mitä tuuminee hän tehdä? Mitä olikaan **hän** puhellut **hänelle itselleen**? **Hän**hän oli suudellut **hänen** jalkojaan ja sanonut ... (niin, selvästi hän sanoi) ettei **hän** enää voisi elää ilman **Sonjaa** ... Oi, Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeen houreissa. Toisinaan hän hypähti vuoteeltaan, itki, väänteli käsiään, sitten vaipui hän taasen takasin kuumemoisiin unelmiin Poletshkasta, Katerina Ivanownasta, Lisawjetasta,

evankeliumin lukemisesta, **Raskolnikowista**, jolla oli kalpeat piirteet ja palavat silmät ... miten **tämä** oli suudellut **hänen** jalkaansa; **ja taas hän** itki. [KHD] Oi, Jumala!

Niskanen

Konkan suomennoksessa kokevaan subjektiin viittaavat kolmannen persoonan muodot on korvattu ensimmäisen kappaleen lopussa ensimmäisen persoonan muodoilla (persoonapronomineilla ja possessiivipäätteellä), ja KHD on muuttunut HD:ksi. Diskurssin esiintyminen lainausmerkeissä ja sen ekspressiivisyys ovat voineet vaikuttaa siihen, että suomennoksessa henkilön näkökulma on vahvistunut entisestään. Muutos eksplisiittistä diskurssia, sillä tässä yhteydessä ensimmäisen persoonan käyttö kokevasta subjektista on kolmatta persoonan selvempi tapa erottaa henkilöt toisistaan. Toisaalta muutoksen voi myös ajatella normaalistavan diskurssia, sillä niissä aineiston tapauksissa (ks. kohta 4.2.4), joissa kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan muoto on korvattu ensimmäisellä, KHD on aina lainausmerkeissä, mikä on saattanut nykykäytännön valossa vaikuttaa kääntäjistä oudolta; pyrkimys tyyllilliseen yhtenäisyyteen on tällöin voinut johtaa heidät muokkaamaan lainausmerkeissä olevan esityksen tavalliseksi HD:ksi. Kun esitys muuttuu HD:ksi, sen näkökulma kuuluu yksiselitteisesti vain henkilölle ja samalla vahvistuu myös vaikutelma siitä, että henkilön ajatukset ovat verbalisoituja ja tietoisia.

Jälkimmäisessä kappaleessa Konkka on suomentajista ainoana säilyttänyt Raskolnikoviin viittaavan yksikön kolmannen persoonan pronominin toiston. Seuraavassa virkkeessä hän on kuitenkin ratkaissut eri henkilöihin viittaavien *hän*-pronomien ongelman viittaamalla kokevaan subjektiin erisnimellä. Ratkaisu takaa henkilöviittausten eksplisiittisyyden, mutta tuo kuitenkin ulkopuolisen kertojan lähdetekstiä selvemmin mukaan esitykseen.

(15f)

[KD] Hän poistui. Sonja katseli häntä kuin sekapäistä. Hän itsekin oli aivan kuin järjiltään ja tunsi sen. Hänen päätään pyörrytti.

[HD vai KHD?] "Hyvä Jumala! Kuinka hän tietää kuka tappoi Lizavetan? Mitä hänen sanansa oikeastaan merkitsivät? Kauheaa!" [KD] Mutta oikea ajatus ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. Ei mitenkään. [HD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! Hän hylkäsi äitinsä ja sisarensa! Minkä vuoksi! Miksi? Ja mitä hänellä on mielessä? Mitä **hän** oikein puhui **minulle**? **Hän** suuteli jalkaani ja puhui ... (niin, hän sanoi sen selvästi) ettei voi enää elää ilman **minua** ... Voi, hyvä Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa ja houraili. Toisinaan hän hyppäsi pystyyn, itki, väänteli käsiään, vaipui jälleen kuumeiseen uneen ja näki unessa Poletškan, Katerina Ivanovnan, Lizavetan, Raamatun lukemisen ja [KHD] ...

hänet, hänet kalpeine kasvoineen, palavine silmineen ... **Hänet** suutelemassa **Sonjan** jalkoja, itkemässä ... Voi, hyvä Jumala!

Konkka

Konkan tapaan Kuukasjärvi on siirtynyt ensimmäisessä kappaleessa kolmannesta persoonasta ensimmäiseen ja samalla KHD:sta HD:in, jolloin näkökulma siirtyy puhtaasti henkilölle. Toisessa kappaleessa hän on, samoin kuin Vuori (Pyykkö), luopunut Raskolnikoviin viittaavan persoonapronominin toistosta ja korvannut sen erisnimellä ja pronomiinilla *tämä*. Muutoksen vaikutus näkökulmaan ei kuitenkaan ole yhtä voimakas kuin Vuorella (Pyyköllä), jolla sitä tehostaa käännökseen lisätty havaintoverbi *nähdä*. Viimeisessä virkkeessä taas Kuukasjärvi on Konkan tapaan varannut kolmannen persoonan pronominin kokevan subjektin ajatusten kohteelle, kun taas tähän itseensä viitataan erisnimellä, jolloin kertojan osuus esityksessä vahvistuu, vaikka kääntäjän säilyttämä preesens pitääkin henkilön näkökulmaa edelleen selvästi esillä.

(15g)

[KD] Raskolnikov lähti. Sonja katsoi häntä kuin mielipuolta, mutta tunsu itsekin olevansa kuin järjiltään. Häntä huimasi. [HD vai KHD?] ”Luoja! Mistä hän tietää, kuka Lizavetan on surmannut? Mitä nuo sanat tarkoittivat? Kauheaa!” [KD] Mutta *se ajatus* ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään...! [HD] ”Voi, hänen täytyy olla kamalan onneton...! Hän on jättänyt äitinsä ja sisarensa. Minkä takia? Mitä on tapahtunut? Ja mitä hän aikoo? Mitä hän oikein sanoikaan äsken? Hän suuteli **minun jalkaani** ja sanoi... sanoi aivan selvästi, että ei voi enää elää ilman **minua**... Voi hyvä luoja!”

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa ja hourailten. Välistä hän hypähti ylös, itki ja vääniteli käsiään, vaipui sitten taas kuumeiseen uneen ja näki unta Poletškasta, Katerina Ivanovnasta, Lizavetasta, evankeliumin lukemisesta ja **Raskolnikovista**... [KHD] **tämän** kalpeista kasvoista ja hehkuvista silmistä... **Hän** suutelee **Sonjan** jalkoja ja itkee... Hyvä luoja!

Kuukasjärvi

Esimerkin käännöksiä tarkastellessa vaikuttaa ilmeiseltä, että suomentajat ovat kokeneet kahden yksikön kolmannen persoonan pronominin kääntämisen ongelmaksi henkilöviittausten selvyuden kannalta. Suomentajat havainnollistavat useaa erilaista tapaa käsitellä ongelmallisia *hän*-pronomineja: niitä on korvattu ensimmäisen persoonan muodoilla, demonstratiivipronomineilla ja erisnimellä, selvennetty lisäämällä refleksiivinen *itse* ja poistettu kokonaan. Vielä eräs mahdollinen ratkaisu olisi ollut *hän*-pronominin ja erisnimen käyttö yhdessä kokevasta subjektista (*hänen, Sonjan*). Pronomini *se* tulisi kysymykseen lähinnä, jos sitä käytettäisiin muuallakin suomentajien viittaamassa henkilöön. Joissain tapauksissa voisi olla

mahdollista hyödyntää myös persoonatonta henkilöviittausta kokevaan subjektiin itseensä. Toisaalta myöskään molempiin henkilöihin viittaavien *hän*-pronominien säilyttäminen (Wuori, Hollo) ei sanottavasti vaikeuta henkilöviittausten tulkintaa.

Osa ratkaisuista viittaa siihen, että kääntäjä on tietoisesti pyrkinyt säilyttämään tekstin näkökulman. Tällaisia ratkaisuja ovat *hän*-pronominin varaaminen kokevalle subjektille ja demonstratiivipronominin (*tämä/tuo*) käyttäminen hänen ajatustensa kohteesta sekä *itse*-sanana lisäys *hän*-pronominin yhteyteen, mikä toisaalta selventää viittaussuhteita, mutta ei kuitenkaan häiritse henkilön näkökulman välittymistä käännökseen. Toiset muutoksista, kuten erisnimi- viittaus kokevaan subjektiin, päinvastoin viittaavat siihen, ettei kääntäjä ei ole ollut tietoinen henkilöviittauksen vaikutuksesta näkökulmaan. Ensimmäisen persoonan käyttö taas osoittaa kääntäjän kyllä havainneen henkilön näkökulman, mutta ei KHD:lle ominaista näkökulmien kerrostuneisuutta.

Oppikirjaesimerkki näkökulman säilyttämisestä suomennoksessa tällaisessa tapauksessa on Wuoren käänös katkelmasta, jossa välitetään Raskolnikovin mietteitä tämän palattua huoneeseensa Sonjan luota. Esimerkin ensimmäinen virke luo kokonaisuutena vaikutelman henkilön näkökulmasta, vaikka siihen sisältyykin henkilön tuntemuksia kuvaava johtolause (*он почувствовал еще раз* 'hän tunsu jälleen kerran'). Tätä tulkintaa tukevat emfaattisen vahvistussanan käyttö (*Да* 'kyllä', 'niin'), henkilön arviota välittävä *может быть* 'ehkä' ja ajanmääre *теперь* 'nyt'. Toinen virke on jo selvää KHD:a, joka on 1800-luvun käytännön mukaisesti lainausmerkeissä. Siinä niin kokevaan henkilöön (Raskolnikov) kuin hänen ajatustensa kohteeseen (Sonja) viitataan yksikön kolmannen persoonan pronomineilla.

(16a)

[KD vai KHD?] Да, он почувствовал еще раз, что, может быть, действительно возненавидит Соню, и именно теперь, когда сделал ее несчастнее. [KHD] "Зачем ходил он к ней просить ее слез? Зачем ему так необходимо заедать ее жизнь? О, подлость!"

Katkelma (xx)

[[KD vai KHD?] Niin, hän tunsu jälleen kerran, että ehkä todella alkaa vihata Sonjaa, ja nimenomaan nyt, kun on tehnyt hänet entistä onnettomammaksi. [KHD] "Miksi meni hän (*m.*) hänen (*f.*) luokseen pyytämään hänen (*f.*) kyuneleitään? Miksi hänelle (*m.*) on niin välttämätöntä kiusata häntä (*f.*)? Voi, halpamaista!"]

Wuoren alkuperäisessä käänöksessä kokevaan subjektiin viittaavat yksikön kolmannen persoonan pronominit on säilytetty, mutta hänen ajatustensa kohteeseen viitataan erisnimellä. Viittaussuhteita on siis selvennetty, mutta ikään kuin tietoisena katkelman näkökulmasta ja sen välittymisen ehdoista.

(16b)

[KD vai KHD?] Niin, hän tunsu vielä kerran, että kentiesi todellakin tulee vihaamaan Sonjaa, ja juuri nyt, tehtyään hänet onnettomammaksi. [KHD] ”Miksi menikään hän Sonjan luokse pyytämään hänen kyöneleitänsä? Miksi oli hänen niin välttämätöntä katkeroittaa Sonjan elämää? Voi sitä halpamaisuutta!

Wuori

Muissa suomennoksissa kohta on ratkaistu toisin. Niskasen suomennoksessa molempiin henkilöihin viitataan lähdetekstin tapaan kolmannen persoonan pronomiinilla, joten alkuperäinen näkökulmarakenne kyllä välittyy, joskin ehkä esityksen luontevuuden kustannuksella. Lopuissa suomennoksista – Hollon, Konkan, Vuoren (Pyykön) ja Kuukasjärven käännöksissä – kokijaan viittaava kolmas persoona on sen sijaan korvattu ensimmäisellä, mikä muuttaa KHD:n HD:ksi. Kerronnan muodon muutos vaikuttaa myös taannehtivasti edellisen virkkeen tulkintaan, erityisesti, kun sen aloittava korosteinen vahvistussana on jäänyt käännöksistä pois: edellinen virke on nyt luontevampaa lukea kerrontana *ehkä-* ja *nyt-*sanoista huolimatta. Kun lähdetekstissä kertojan ja henkilön näkökulmat kietoutuvat yhteen molemmissa virkkeissä, vaikkakin eri tavoin, käännöksissä näkökulmat on erotettu selkeästi toisistaan, nyt lainausmerkkien lisäksi myös persoonamuodon avulla.

(16c)

[KD vai KHD?] Niin, hän uskoi vielä kerran vihaavansa Sonjaa, tehtyään hänet vielä onnettomammaksi. [KHD] Miksi oli hän mennyt hänen luokseen? ... ehkä kerjätäkseen hänen kyöneleitään? Miksi tahtoi hän katkeroittaa hänenkin elämäänsä? Oi, sellaista halpamaisuutta!

Niskanen

(16d)

[KD] Ø Hänestä tuntui jälleen, että hän alkaa ehkä todellakin vihata Sonjaa, ja nimenomaan nyt, kun oli tehnyt tämän entistäkin onnettomammaksi. [HD] ”Minkä takia **menin** anelemaan hänen kyöneleitään? Oliko **minun** pakko pilata hänen elämänsä? Raukkamaista!”

Kuukasjärvi

Englanninkielisissä käännöksissä tarvetta viittaussuhteiden selventämiseen ei ole ollut, ja alkuperäinen näkökulmarakenne onkin välittynyt käännöksiin. Kerronnan muotoa on kuitenkin molemmissa englanninnoksissa normalistettu tai konventionaalistettu poistamalla KHD:n ympäriltä lainausmerkit, jotka eivät nykykäytäntöön kuulu. Näin on tehty myös Niskasen suomennoksessa. Toisin kuin muissa normalistamista käsittelevissä kohdissa (4.2.4–4.2.8), tässä

kuitenkin on kyse normaalistamisesta kerronnallisella, ei enää tekstuaalisella tasolla; palaan tähän tarkemmin kohdassa 4.2.4.

(16e)

[KD vai KHD?] Yes, he felt once again that he might indeed come to hate Sonya, and precisely now, when he had made her more miserable. [KHD] Why had he gone to her to beg for her tears? Why was it so necessary for him to eat up her life? Oh, meanness!

Pevear & Volokhonsky

On siis ilmeistä, että pronominijärjestelmien eroilla on osansa henkilöviittausten tarkentamisessa. Ne eivät kuitenkaan voi olla ainoa syy henkilöviittausten tarkentamiseen, sillä kuten muista esimerkeistä käy ilmi, henkilöviittauksia eksplisiittistetään myös silloin, kun siihen ei ole varsinaista kielellistä tarvetta: kun tekstissä viitataan kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön (esimerkit (5) ja (6)), jolloin viittaussuhteen selvyys on huomioitu muilla tavoilla jo lähdetekstissä, tai vain yhteen henkilöön (esimerkit (7) ja (8)), jolloin sekaantumisen vaaraa ei pitäisi olla (ks. kuitenkin esimerkki (8b), jossa kääntäjän väärinkäsitys on kirjautunut käännökseen). Myöskään silloin, kun persoonaton henkilöviittaus tarkennetaan persoonaiseksi (esimerkit (9b), (10b) ja (11b–c)), syy eksplisiittistämiseen ei voi olla pronominijärjestelmien eroissa.

Myös englannista ja suomesta käännettyssä aineistossa on tapauksia, joissa näkökulman siirtymä aiheutuu henkilöviittauksia tarkentavista muutoksista. Seuraava katkelma Austenin romaanista *Pride and Prejudice* välittää romaanin päähenkilön, Elizabethin, hämmästyksen tämän pohtiessa muuttunutta asennettaan Wickhamiin, entiseen ihailijaansa ja tarinan konnaan. Henkilön näkökulman indikaattoreina toimivat huudahdus ja henkilölle kuuluva uusi tulkinta menneistä tapahtumista sekä deiktiset elementit *now* ja *this*.

(17a)

[KHD] How differently did everything now appear in which he was concerned! His attentions to Miss King **were now** the consequence of views solely and hatefully mercenary; and the mediocrity of **her** fortune proved no longer the moderation of his wishes, but this eagerness to grasp at anything. His behaviour to **herself** could now have had no tolerable motive...

Pride and Prejudice, 206

Molemmissa suomennoksissa kokevaan subjektiin viitataan erisnimellä kahdesti, mikä siirtää näkökulmaa lähemmäs kertojaa niin, että vain katkelman ensimmäisen virkkeen huudahdus säilyy lähdetekstin tapaan selvänä KHD:na. Norko-Turjan suomennoksessa aiempi viittaus [1] on tekstin asiasisällön puolesta virheellinen, sillä lähdetekstin possessiivipronomini *her* viittaa neiti Kingiin (*the mediocrity of her* [miss King's] *fortune*) eikä Elizabethiin.

Jälkimmäinen erisnimi­viittaus [2] puolestaan korvaa lähdetekstin refleksiivipronominin *herself* katkelman viimeisessä virkkeessä. Lähdetekstissä refleksiivipronominin käyttö selventää, että nyt kyse ei ole enää neiti Kingistä, vaan kokevasta subjektista itsestään. Koska samassa virkkeessä kuitenkin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla myös Wickhamiin, suomentaja on tarkentanut henkilöviittauksia korvaamalla refleksiivipronominin erisnimellä. Refleksiivistä *itse*-sanaa suomentaja sen sijaan käyttää ensimmäisen erisnimi­viittauksen yhteydessä korostamaan omaa tulkintaansa viittauksen kohteesta – sitä, että nyt siirrytään käsittelemään uutta aihetta, Wickhamin käytöstä Elizabethiä (ei enää neiti Kingiä) kohtaan.

(17b)

[KHD] Miten erilaiselta kaikki, mikä koski Wickhamia, näyttikään nyt! [KD] Hänen huomaavaisuutensa neiti Kingiä kohtaan [3] **näytti** olevan pelkkää harkittua laskelmointia, ja se, ettei [1] **Elizabeth itse** suinkaan ollut varakas, ei enää osoittanut, miten vaatimaton Wickham oli toiveissaan, vaan se osoitti selvästi tämän kiihkeää halua tarttua kaikkeen, mihin vain voi. Hänen käyttäytymisensä [2] **Elizabethiä** kohtaan ei voinut johtua mistään hyvistä vaikutuksista...

Norko-Turja, 227

Eksplisiittisistä muutoksista ensimmäinen siis muuttaa henkilöviittauksen kohteen ja samalla paljastaa kääntäjän tulkinneen viittauksen väärin. Molemmat erisnimi­viittaukset myös hämärtävät henkilön näkökulmaa käänöksessä; katkelma vaikuttaakin käänöksessä pikemminkin kertojan kuvaukselta kuin KHD:lta. Näkökulman siirtymään vaikuttaa kuitenkin henkilöviittauksen lisäksi myös toisen virkkeen [3] *were now* –kohdan korvaaminen verbillä *näytti* ilman ajanmäärettä. Muutosten seurauksena lukija etäännyy henkilöstä, jonka ajatusten kulkua hän ei enää seuraa yhtä läheltä kuin lähdetekstissä.

Alkuperäisen näkökulmarakenteen voisi hyvin myös säilyttää, jos viimeisessä virkkeessä [2] pronomini­viittaus varattaisiin kokevalle subjektille, kun taas Wickhamiin viitattaisiin erisnimellä (*Wickhamin käyttäytyminen häntä itseään kohtaan...*) – eihän erisnimi­viittaus henkilön ajatusten kohteeseen muuta tekstin näkökulmaa katkelman ensimmäisessä virkkeessäkään. Toisessa virkkeessä [1] taas refleksiivinen *itse* tekee tarkentamisen tarpeettomaksi (*hän itse* riittäisi hyvin), jos halutaan viitata Elizabethiin; jos kohdassa taas halutaan viitata neiti Kingiin, esimerkiksi pronomini *tämä* osoittaisi selvästi, ettei viittaus kohdistu kokevaan subjektiin itseensä.

Miten erilaiselta kaikki, mikä koski Wickhamia, näyttikään nyt! Hänen huomaavaisuutensa neiti Kingiä kohtaan oli nyt pelkkää harkittua laskelmointia, ja se, ettei tämä suinkaan ollut varakas, ei enää osoittanut, miten vaatimaton Wickham oli toiveissaan, vaan se osoitti selvästi tämän kiihkeää halua tarttua kaikkeen, mihin vain voi. Wickhamin käyttäytyminen häntä itseään kohtaan ei voinut enää johtua mistään hyvistä vaikuttimista...

On mielenkiintoista, että *were now* -kohtaa on muokattu myös Joutsenen käännöksessä [1]: siihen on lisätty erisnimi viittaus kokevaan henkilöön (*kenestä* asia oli näin?); lähdetekstin implisiittinen datiivisubjekti on siis tuotu eksplisiittisesti tekstin pintarakenteeseen, mikä tuo kertojan näkökulman lähdetekstiä selvemmin mukaan käännökseen. Tämänkin suomennoksen lopussa [2] Elizabethiin viitataan toistamiseen nimeltä, mikä tuo kertojan näkökulman lähdetekstiä selvemmin esiin, vaikka kysymyslause viittaakin toisaalta henkilöön.

(17c)

[KHD] Kuinka toisenlaisessa valossa tuo mies nyt näyttäytyikään! [KD] Hänen nti Kingille osoittama huomaavaisuutensa oli [1] **Elizabethistä** nyt pelkästään inhoittavan rahanhimon aiheuttamaa; yksinpä sekin seikka, että kyseenä oleva perintö itsessään oli verraten vähäpätöinen, ei enää todistanut kosijan vaatimattomuutta, vaan hänen silmitöntä intoaan pyyhkäistä taskuunsa kaiken, mihin hän vain voi päästä käsiksi. Entä hänen käytöksensä [2] **Elizabethiä** kohtaan? Siihenkään ei enää voinut keksiä mitään siedettävää aihetta...

Joutsen, 280–281

Kahden suomennoksen neljästä eksplisiittistävistä erisnimi viittauksesta kokevaan subjektiin vain kaksi – katkelman loppuun sijoittuvat – johtuvat osittain *he/she* -vaihtelun aiheuttamista ongelmista; katkelman alun muutokset taas eksplisiittistävät kohtaa, jossa viitataan toiseen samaa sukupuolta olevista henkilöistä (Norko-Turja) ja kohtaa, jossa ei suoraan viitata henkilöön lainkaan (Joutsen).

Lopun henkilöviittaus Elizabethiin on eksplisiittistetty myös katkelman venäjännöksessä, vaikka pronomini viittaus venäjässä osoittaisikin englannin tapaan kohteensa sukupuolen (Vrt. *Его отношение к ней самой уже не оправдывалось достойными мотивами* 'Hänen (m.) käytöstään häntä (f.) itseään kohtaan eivät enää oikeuttaneet kunnialliset syyt').

(17d)

[KHD] Как изменился теперь в её глазах каждый поступок мистера Уикхема! Ухаживание за мисс Кинг объяснилось ни чем иным, как его низкой расчётливостью, – незначительность её приданого вовсе не говорила об умеренности его притязаний, а только готовности прельститься любой приманкой. [KD] Его отношение к самой **Элизабет** уже не оправдывалось достойными мотивами...

Maršak, 228

[[KHD] Miten olivatkaan nyt muuttuneet hänen (f.) silmissään kaikki herra Wickhamin teot! Neiti Kingin hakkailua ei voinut enää selittää muulla kuin

hänen (*m.*) alhaisella laskelmoivuudellaan, – hänen (*f.*) myötäjäistensä vaatimattomuus ei kertonutkaan hänen (*m.*) tavoitteidensa kohtuullisuudesta, vaan ainoastaan valmiudesta tarttua mihin tahansa syöttiin. [KD] Hänen käytöstään **Elizabethiä** itseään kohtaan eivät enää oikeuttaneet kunnialliset syyt...]

Erisnimiä viittaus tuo tässäkin kertojan näkökulman selvemmin mukaan diskurssiin ja loitontaa lukijaa henkilöstä. Henkilöviittauksen tarkentamisen vaikutusta näkökulmaan englannista tehdyissä käännöksissä havainnollistavat myös esimerkit (41b–c) (kohta 4.2.5) ja (48b) (kohta 4.2.6).

Vastaavia muutoksia on tehty myös käännöksissä suomesta venäjään. Seuraava katkelma Ahon *Papin rouvasta* välittää Olavin mustasukkaisia ajatuksia Ellin ja pastorin avioliitosta. KHD:n tuntomerkkejä ovat henkilölle kuuluvat kysymykset, pohdinta, johtopäätös ja lopussa henkilön toivetta välittävä huudahdus. *Ehkä* osoittaa henkilön arviota tulevasta. Katkelman viimeisessä virkkeessä viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla kokevaan subjettiin ja erisnimellä tämän ajatusten kohteeseen.

(18a)

[KHD] Millaista oli heidän [Ellin ja pastorin] yhdyselämänsä ollut? Mihin määrin se oli ollut olemassa ja miksi se tulisi tästä lähin muodostumaan? Olihan Elli sanonut, ett'ei hän rakasta häntä eikä ole koskaan rakastanut. Mutta kuinka se silloin ollenkaan oli ollut mahdollista? Se oli kuitenkin ollut ja ehkä tulisi olemaan vast'edeskin samalla lailla. Jos **Elli** olisi sitä edes valittanut, kysynyt **häneltä** neuvoa?

Papin rouva, 293–294

Käännöksessä henkilöviittaukset on muutettu juuri päinvastaisiksi: kokevaan subjettiin viitataan erisnimellä ja tämän ajatusten kohteeseen kolmannen persoonan pronomiinilla. Vaikka erisnimiä viittaus kokevaan subjettiin ei sovikaan tämän omaan näkökulmaan, muutos ei siirrä näkökulmaa selvästi kertojalle, sillä huudahdus ja toivomus kuuluvat edelleen loogisesti henkilölle, eivät kertojalle. Kääntäjä on myös muokannut esitystä varsin vapaasti lisäämällä siihen henkilön päätelmiä Ellin ja pastorin suhteen luonteesta. Tässä tapauksessa tarkentavat lisäykset eivät kuitenkaan häiritse KHD:n välittymistä käännökseen, sillä ne vahvistavat vaikutelmaa tämän ajatusten kulusta, mutta eivät kuitenkaan sisällä selviä ensimmäisen persoonan muotoja, jotka siirtäisivät näkökulman kokonaan henkilölle.

(18b)

[KHD] Интересно было узнать, как они в сущности уживались? Элли призналась как-то, что не любила его. Как же она превозмогала своё отвращение, когда отдавалась ему? Ведь пастор доволен и повидимому не имеет причин жаловаться. Значит, она переносит его ласки? Переносит и

намерена впредь переносить таким же образом? Ведь она ни на что больше не ропщет. Хоть бы **она** пожаловалась, попросила у **Олофа** совета!

Firsov, 217

[[KHD] Olisi mielenkiintoista saada tietää, miten he itse asiassa tulivat keskenään toimeen? Elli oli kerran tunnustanut, ettei rakastanut häntä. Mitenkähän hän (*f.*) voitti vastenmielisyytensä, kun antautui hänelle (*m.*)? Pastorihan on tyytyväinen eikä [hänellä] näytä olevan syytä valittaa. Hän (*f.*) siis sietää hänen (*m.*) hyväilynsä? Sietää ja aikoo vastedeskin sietää samalla lailla? Hänhän (*f.*) ei napise enää mistään. Valittaisipa **hän** (*f.*) edes, kysyisi **Olavilta** neuvoa!]

Yhteenvedona voidaan todeta, että olennainen piirre KHD:n välittymisen kannalta ei ole kolmannen persoonan pronomini sinänsä. Aikaisempi KHD:n suomentamista tarkasteleva tutkimus (Valtanen 1989, Valle 1993, Rouhiainen 2000, Rivinoja 2004, 2006, Kuusi 2003) korostaakin ehkä liikaa kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan asemaa KHD:n tuntomerkkinä. Vaikka sen korvaaminen erisnimellä usein aiheuttaakin näkökulman siirtymän, samanlaisen siirtymän voi aiheuttaa myös persoonattoman ilmauksen korvaaminen kolmannen persoonan pronominilla. Näkökulman siirtymää ei siis aiheuta kolmannen persoonan pronominin läsnä- tai poissaolo sinänsä, vaan henkilöviittauksen eksplisiittistäminen, josta molemmissa muutoksissa on kyse. Ongelman luonne ja laajuus hahmottuvatkin paremmin, kun sitä tarkastelee osana eksplisiittistävää strategiaa, joka heikentää KHD:lle ominaista implisiittisyyttä.

KHD:n kokevaan subjektiin viitattaessa juuri henkilöviittauksen implisiittisyys aiheuttaa sen, että esitystä ei voi tulkita yksiselitteisesti kertojalle tai henkilölle kuuluvaksi, siis lukea puhtaasti kertomisen tai kokemisen tulkintakehyksessä. Eksplisiittisen ensimmäisen persoonan puute – oli henkilöviittauksena sitten kolmannen persoonan pronomini tai persoonaton henkilöviittaus – sallii luennan kerronnan kehityksessä samalla, kun persoonapronominia eksplisiittisemmän henkilöviittauksen (erisnimi, yleisnimi) välttäminen pitää kertojan näkökulman implisiittisenä, taka-alalla.

On myös KHD-tapauksia, joissa implisiittisen henkilöviittauksen (kolmannen persoonan pronominin tai persoonattoman henkilöviittauksen) korvaaminen eksplisiittisemmällä (erisnimellä tai kolmannen persoonan pronominilla) ei siirrä näkökulmaa puhtaasti kertojalle. Tällöin muut henkilön näkökulmaan viittaavat merkit ovat niin selviä, että henkilön subjektiivisuus säilyy esityksessä henkilöviittauksen eksplisiittistämisen huolimatta. Toisinaan sama muutos voi kuitenkin korostaa kertojan näkökulmaa liiaksi. Kontekstin vaikutus kielellisten muotojen tulkintaan onkin keskeinen: vaikka implisiittisemmän henkilöviittauksen korvaaminen eksplisiittisemmällä onkin aina askel kohti kertojaa, riippuu pitkälti kontekstista (kuinka selvästi lähdetekstin KHD erottuu taustastaan? mitä muita muutoksia käännökseen on tehty? välittääkö KHD puhetta vai tajuntaa?), siirtääkö se näkökulman kertojalle vai ei.

Usein henkilöviittauksen implisiittisyys on kuitenkin olennaisen tärkeä piirre KHD-tulkinnan kannalta. Tapauksissa, joissa lähdeteksti viittaa kahteen eri sukupuolta olevaan henkilöön kolmannen persoonan pronomineilla, ja pronomien suku varmistaa viittausten yksiselitteisyyden, suomentaja joutuu usein korvaamaan toisen persoonapronomineista muulla henkilöviittauksella. Tämän tutkimuksen suomennosaineisto sisältää useita toimivia ratkaisuja, jotka eivät häiritse alkuperäisen näkökulmavaikutelman välittymistä käännökseen. Toisinaan sekä kokevaan subjektiin että toiseen (taka-alaiseen) henkilöön voidaan viitata pronominilla *hän*. Toisinaan viittauksen toiseen (taka-alaiseen) henkilöön voi korvata taka-alaisuutta osoittavalla pronominilla *tämä/tuo*, erisnimellä tai muulla sopivalla substantiivilla, jolloin pronomini *hän* voidaan varata kokevalle subjektille. Toisinaan viittaussuhteita voi selventää viittaamalla kokevaan subjektiin refleksiivisellä muodolla *hän itse* tai pronominin *hän* ja erisnimen yhdistelmällä (*hän, Razumihin*), jolloin myös toiseen henkilöön voidaan viitata *hän*-pronominilla viittaussuhteen selvyyden kärsimättä. Muita vaihtoehtoja, jotka eivät nouse omassa käännosaineistossani esille, olisivat persoonaton henkilöviittaus kokevaan subjektiin tai taka-alaisuutta osoittavan pronominin *se* käyttö toisesta (taka-alaisesta) henkilöstä. Myös erisnimi viittaus kokevaan subjektiin on mahdollinen silloin, kun tekstin muut henkilön näkökulmaan viittaavat piirteet varmistavat, ettei näkökulma siirry kertojalle.

4.2.2 Eksplisiittistävä johtolause

Silloin, kun lähdetekstin KHD:ssa esiintyy kokevan henkilön kognitiota osoittava verbi, pelkän kolmannen persoonan pronominin lisääminen riittää muuttamaan sen johtolauseeksi. Näin on käynyt katkelmien (xix) ja (x) käänöksissä (ks. esimerkit (10b) ja (11b) kohdassa 4.2.1). Samoin voi käydä silloin, kun käännökseen lisätään pelkkä mentaalinen verbi, ks. havaintoverbin lisäys esimerkeissä (15c-d) kohdassa 4.2.1. Toisinaan käännöksiä tarkennetaan lisäämällä KHD:n yhteyteen molemmat, niin kognitioverbi kuin henkilöviittauskin, siis kokonainen johtolause, joka osoittaa selvästi sekä sen, kenen ajatuksia tai puhetta esitys välittää, että sen, onko kyse ajatuksista, puheesta vai havainnosta.

Seuraavassa esimerkissä Raskolnikov on palannut Sonjan luota huoneeseensa. Esimerkki on alku katkelmasta (xx), jota on jo tarkasteltu laajemmin kohdassa 2.3.6. Esimerkin toinen virke välittää henkilön ajatuksia KHD:na. Lainausmerkit erottavat KHD:n selvästi kerronnasta, kun taas ajattelevaan henkilöön viittaava kolmannen persoonan pronomini osoittaa, ettei kyse ole suorasta esityksestä. Henkilön näkökulma seuraa mukana myös seuraavassa virkkeessä eksplisiittisestä havaintoverbistä huolimatta deiktisten ainesten (*эму* 'näitä' ja *эмы* 'tätä') ansiosta.

(19a)

[KD] Раскольников вошел в свою каморку и стал посреди ее. [KHD] "Для чего он воротился сюда?" [KD] Он оглядел [KD vai KHD?] эти желтоватые, обшарканные обои, эту пыль, свою кушетку...

Katkelma (xx)

[[KD] Raskolnikov astui kopperoonsa ja jäi seisomaan keskelle sitä. [KHD] "Miksi hän oli palannut tänne?" [KD] Hän katseli [KD vai KHD?] näitä kellertäviä, kuluneita tapetteja, tätä pölyä, sohvaansa...]

Kuten jo kohdassa 2.3.6 havaitsimme, Vuoren (Pyykön) käänöksessä lainausmerkit on poistettu ja diskurssin eteen lisätty selventävä johtolause, joka muuttaa esityksen yksiselitteiseksi KD:ksi. Samoin on tehty Hollon käänöksessä. Samalla myös henkilön näkökulmasta kertova deiktinen paikanmääre (*сюда* 'tänne') on korvattu vastaavalla kertojan diskurssiin kuuluvalla määreellä (*sinne*). Lähdetekstin toinen ja kolmas virke on yhdistetty, ja jälkimmäiseen lähdetekstissä kuuluneet deiktiset *эму* 'näinä', 'näitä' ja *эту* 'tätä' on jätetty pois. Muutosten seurauksena vaikutelma henkilön ajatusten läheisestä kokemisesta on vaihtunut niiden seuraamiseksi sivusta, ulkoapäin.

(19b)

[KD] Raskolnikov astui huoneeseensa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. **Hän ihmetteli**, miksi oli sinne palannut, katseli kellerväitä, kuluneita seinäpapereita, pölyä, sohvaansa ...

Hollo

KHD ei ole säilynyt myöskään Niskasen, Vuoren (Pyykön), Konkan eikä Kuukasjärven suomennoksissa. Niskasen käänöksessä KHD-virke on poistettu kokonaan, kun taas Konkan ja Kuukasjärven käänöksissä kolmas persoona on korvattu ensimmäisellä, mikä muuttaa diskurssin henkilön suoraksi esitykseksi (ks. tarkemmin kohta 4.2.4). Pyykkö on tässäkin uudistanut Vuoren käänöstä Hollon esimerkin mukaan sen sijaan, että seuraisi Vuoren alkuperäistä ratkaisua, ja toistaa siksi myös Hollon näkökulman siirtymän, jota Vuoren alkuperäisessä käänöksessä ei ole. Katkelman toiseen virkkeeseen kohdistuvan näkökulman siirtymän vaikutusta katkelman jatkoon tulkintaan on tarkasteltu kohdassa 2.3.6.

Wuoren, Garnettin ja Pevearin ja Volokhonskyn käänöksiin alkuperäinen näkökulmarakenne sen sijaan on välittynyt.

(19c)

[KD] Raskolnikov meni koppiinsa ja seisattui keskelle sitä. [KHD] ”Mitä varten palasi hän tänne?” [KD] Hän silmäili [KD vai KHD?] noita kellahtavia, kuluneita tapetteja, tuota tomua ja lepotuoliaan ...

Wuori

(19d)

[KD] Raskolnikov walked into his closet and stood in the middle of it. [KHD] Why had he come back here? [KD] He looked around at [KD vai KHD?] the shabby, yellowish wallpaper, the dust, his sofa ...

Pevear & Volokhonsky

Kun Wuori – kuten 1800-luvun käännökseltä voi odottaakin – säilyttää KHD:a ympäröivät lainausmerkit, englanninnokset sen sijaan ovat jättäneet ne pois ja näin normaalistaneet kerronnan muotoa nykykäytännön mukaiseksi (kuten myös esimerkeissä (16e) kohdassa 4.2.1). Wuoren käännös taas säilyttää lähdetekstin kerronnan muodon lisäksi myös sen kielelliset ja typografiset piirteet, sillä lainausmerkkien lisäksi se käyttää KHD:ssa vastaavan suoran esityksen aikamuotoa, imperfektiä, sen sijaan, että siirtyisi englanninkielisten käännösten – ja myös suomalaisen käytännön – tapaan askelta taaksepäin, pluskvamperfektiin (ks. kohta 2.3.4.3). Samoin Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksistä poistetut deiktiset ainekset *эму* ’näitä’ ja *эмы* ’tätä’ ovat välittyneet Wuoren alkuperäiseen käännökseen.

Seuraavassa esimerkissä Razumihin pohtii ulkoasuaan valmistautuessaan tapaamaan Dunjan ja tämän äidin. Katkelma alkaa KD:na, jota seuraa HD:n ja KHD:n rajalle jäävä henkilön kommentti lainausmerkeissä. Lopun KHD välittää kokevan subjektin mielipiteitä siitä, minkälaisena hän ei saa esiintyä: henkilön näkökulmasta kertovat tämän kuluvaan hetkeen viittaava preesens, persoonaton henkilöviittaus ja katkelman sisältö.

(20a)

[KD] И однако ж, одеваясь, он осмотрел свой костюм тщательнее обыкновенного. Другого платья у него не было, а если б и было, он, быть может, и не надел бы его, [HD vai KHD?] - "так, нарочно бы не надел". [KHD] Но во всяком случае циником и грязною неряхой **нельзя оставаться: он не имеет права** оскорблять чувства других, тем более что те, другие, сами в нем нуждаются и сами зовут к себе.

Katkelma (xii)

[[KD] Ja kuitenkin, pukeutuessaan, hän tarkasteli asuaan tavallista huolellisemmin. Toista pukua hänellä ei ollut, ja vaikka olisi ollutkin, hän ei ehkä olisi pukenut sitä, [HD vai KHD?] - ”muuten vain, tahallaan ei / tahallani

en olisi pukeutut”. [KHD] Mutta missään tapauksessa kyynikoksi ja likaiseksi ryysyläiseksi **ei saa jäädä: hänellä ei ole oikeutta** loukata toisten tunteita, erityisesti kun ne toiset itse tarvitsevat häntä ja kutsuvat luokseen.]

Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä esitykseen on lisätty kokevaan subjettiin viittaava kolmannen persoonan pronomini ja mentaaliset verbit *haluta* ja *katsoa*. Näin lähdetekstissä vain implisiittisesti läsnä olleet merkitykset – informaatio, joka on kyllä helposti pääteltävissä, mutta ei sanoin ilmaistu – on purettu auki ja tuotu käännösten pintarakenteeseen. Käännöksissä henkilön mielipiteitä saattelevat ulkopuoliselle kuvaajalle kuuluvat johtolauseet, jolloin katkelman loppu [1] on luontevinta lukea kertojan kuvauksena henkilön ajatuksista sen sijaan, että ne koettaisiin lähdetekstin tapaan läheltä ja näennäisen välittömästi (vrt. esimerkiksi Niskasen käännös). Myös kohta, joka lähdetekstissä on lainausmerkeissä [2], on käännöksessä sulautunut kerrontaan, kun lainausmerkit on poistettu.

(20b)

[KD] Hän tarkasteli kuitenkin lähtiessään pukuansa tavallista huolellisemmin. Muuta pukua hänellä ei ollut, ja jos olisi ollutkin, hän kenties olisi jättänyt sen riippumaan, [2] ilman vain, tahallaan. [1] Toisaalta **hän ei halunnut** esiintyä resuisena ja likaisena kuin maankiertäjä; hän ei **katsonut** itsellensä olevan oikeutta loukata toisten tunteita, sitä vähemmän, kun nuo toiset häntä tarvitsivat ja itse kutsuivat luokseen.

Hollo

On mielenkiintoista, ettei persoonapronominin ja mentaalisen verbin vaikutus ole yhtä selvä, kun niiden muodostama johtolause ei sijaitse virkkeen alussa, vaan keskellä, lähdetekstin virkerakennetta noudatellen. Kuukasjärven käännöksessä kohdan [1] voi lukea yhtä hyvin kerrontana kuin KHD:nakin, kun taas kaksoispisteen jälkeen [2] esitys, joka ei, kuten lähdetekstikään, sisällä mentaalista verbiä, on varsin selvää KHD:a. Parenteettisen ja alistavan johtolauseen erosta näkökulmavaikutelman kannalta ks. myös esimerkki (39d) kohdassa 4.2.5.

(20c)

[KD] Ja kuitenkin hän pukeutuessaan tarkasti vaatteensa tavallista huolellisemmin. Toista pukua hänellä ei ollut, ja vaikka olisikin ollut, hän ei varmaan olisi pannut sitä ylleen –”ihan vain, vasitenkaan en pukisi”. [1] [KD vai KHD?] Mutta mikään törkimys ja soutuinen ryysyläinen **hän** ei missään tapauksessa **halunnut** olla: [2] [KHD] hänellä ei ollut oikeutta loukata toisten tunteita, varsinkaan kun nämä tarvitsivat häntä ja olivat itse kutsuneet hänet luokseen.

Kuukasjärvi

Kokijaan viittaavan persoonapronominin ja mentaalisen verbin lisääminen käännökseen siirtää näkökulman ulkopuoliselle tarkkailijalle myös esimerkissä (4b), jota tarkastelin kohdassa 4.1.3. Samalla tavalla myös katkelmassa (i) lähdetekstin ilmitekijätön modaaliverbi (*надо было* 'täytyi') luo vaikutelman henkilön sisäisestä diskurssista, mutta Konkan ja Hollon käännöksiin on lisätty tekijää ilmaiseva yksikön kolmannen persoonan pronomini ja verbi *tahtoa* (*hänen täytyi, hän tahtoi*), mikä siirtää näkökulman lähemmäs kertojaa (ks. tarkemmin kohdasta 2.3.1.4). Samantapainen esimerkki löytyy myös Garnettin käännöksestä katkelmasta (v), jossa lähdetekstin *показались* 'näkyi', on korvattu johtolauseenomaisella ratkaisulla *he fancied*. Tässä tapauksessa muutosta kuitenkin kompensoi kääntäjän lisäämä huutomerkki (*как будто показались знаки* 'ikään kuin näkyi merkkejä' > *he fancied there were traces!*).

Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin ajatuksia, kun tämä ollessaan matkalla Svidrigailovin luo tulee yhtäkkiä ajatelleeksi Sonjaa (ks. kohta 3.2.4). KHD:n tuntomerkkejä ovat kokevasta subjektista käytetty kolmannen persoonan pronomini, kysymykset, huudahdus, arviota osoittava *может быть* 'ehkä', vaillinainen virkerakenne, vahvistava ilmaus *да и 'ja'*, 'niin ja' tms. ja henkilölle kuuluva ajanmääre *теперь* 'nyt'.

(21a)

[KHD] А между тем он всё-таки спешил к Свидригайлову; уж не ожидал ли он чего-нибудь от него нового, указаний, выхода? И за соломинку ведь хватаются! Не судьба ль, не инстинкт ли какой сводит их вместе? Может быть эта была только усталость, отчаяние; может быть, надо было не Свидригайлова, а кого-то другого, а Свидригайлов только как тут подвернулся. **Соня?** Да и зачем бы он пошел теперь к Соне? Опять просить у ней ее слез?

Katkelma (xxii)

[[KHD] Mutta samalla hän kuitenkin kiiruhti Svidrigailovin luo; ei kai hän odottanut häneltä jotain uutta, neuvoa, ulospääsyä? Tartutaanhan sitä oljenkorteenkin! Kohtaloko, jokin vaistoko johti heitä yhteen? Ehkä se oli vain väsymystä, epätoivoa; ehkä tarpeen ei ollutkaan Svidrigailov, vaan joku muu, ja Svidrigailov oli vain sattunut kohdalle. **Sonja?** Mutta minkä tähden hän meni nyt Sonjan luo? Taas pyytämään häneltä hänen kyyneleitään?]

Hollon ja Vuoren (Pyykön) suomennoksissa Sonjan nimen yhteyteen on lisätty johtolause *hän ajatteli*, joka vahvistaa sen Raskolnikovin ajatukseksi, mutta samalla muuttaa henkilön mieleen nousevan kysymyksen kertojan kuvaukseksi siitä. Henkilön spontaanien mielenliikkeiden seuraamisen sijasta suomennoksessa kuullaan ulkopuolisen kertojan ääni: yhteys henkilön tajuntaan on hetkeksi menetetty. Kuten muut suomennokset – niiden joukossa Vuoren alkuperäinen käännös, josta uudistettu versio jälleen kerran poikkeaa – osoittavat, näkökulman siirtymän olisi voinut välttää.

(21b)

[KHD] Kaikesta huolimatta hän riensi Svidrigailovin luo. Odottiko hän tältä sittenkin jotakin *uutta*, jotakin neuvoa, ratkaisua? Tarttuuhan hukkuva oljenkorteekin! Johtiko heitä kenties kohtalo tai jokin vaisto toistensa luo. Kenties se oli pelkkää väsymystä ja epätoivoa; kenties hän ei tarvinnutkaan Svidrigailovia, vaan jotakuta aivan toista, ja Svirigailov oli vain sattumalta soljahtanut hänen mieleensä. [KD] **Hän ajatteli Sonjaa.** [KHD] Mutta miksi hän nyt menisi Sonjan luo? Jälleenkö anelemaan häneltä säälin kyyneliä?

Hollo

Seuraavassa katkelmassa alun KD:a ja sitä seuraavaa KHD:a yhdistää johtolauseenomainen elementti *a именно, что* 'ja nimenomaan, että'. KHD:n alkua osoittaa siirtyminen preesensiin. Myös Svidrigailovin nimeäminen etu- ja isännimellä tuo katkelmaan puhuvan henkilön, Svidrigailovin nuoren kihlatun äidin, perspektiiviä, sillä kerronnassa Svidrigailoviin viitataan pääsääntöisesti sukunimellä (ks. tarkemmin kohdasta 2.3.1.2). Jatkossa KHD:n tuntomerkkejä ovat preesens, henkilön päätelmää, arviota tai epävarmuutta ilmaisevat *стало быть* 'siis', *конечно* 'tietysti' ja *может быть* 'ehkä', vahvistusilmaukset *да и 'ja*', 'niin ja' ja *бог знает* 'Luoja tietää', toisteinen rakenne *вздумал и поехал, вздумал и деньги отдал* 'otti ja lähti, otti ja lahjoitti rahat', ekspressiivinen toisto *отнюдь, отнюдь, отнюдь* 'suinkaan, lainkaan', rouva Rösslichin halveksiva luonnehdinta sanalla *пройдоха* 'umpikiero', 'huijari', ja luonnollisesti, katkelman sisältö. Katkelman lopussa *и прочее, и прочее* 'ynnä muuta, ynnä muuta', osoittaa kertojan muokkaavan vaikutuksen välitettyyn diskurssiin.

(22a)

[KD] Он [Свидригайлов] вышел, оставив всех в необыкновенно возбужденном состоянии. Но сердобольная мамаша тотчас же, полушепотом и скороговоркой, разрешила некоторые важнейшие недоумения, **a именно, что** [KHD] Аркадий Иванович человек большой, человек с делами и со связями, богач, - бог знает что там у него в голове, вздумал и поехал, вздумал и деньги отдал, а стало быть, и дивиться нечего. Конечно, странно, что он весь мокрый, но англичане, например, и того эксцентричнее, да и все эти высшего тона не смотрят на то, что о них скажут, и не церемонятся. Может быть, он даже и нарочно так ходит, чтобы показать, что он никого не боится. А главное, об этом ни слова никому не говорить, потому что бог знает еще что из этого выйдет, а деньги поскорее под замок, и, уж конечно, самое лучшее во всем этом, что Федосья просидела в кухне, а главное, отнюдь, отнюдь, отнюдь не надо сообщать ничего этой пройдохе Ресслих, и прочее, и прочее.

Katkelma (xxiv)

[Hän [Svidrigailov] lähti, jättäen kaikki harvinaisen kiihtyneeseen mielentilaan. Mutta huolehtivainen äiti selvitti heti paikalla, nopeasti supattaen, eräät eniten hämmennystä aiheuttaneet seikat, **ja nimenomaan, että** Arkadi Ivanovitš oli merkittävä mies, jolla oli liikeasioita ja suhteita, pohatta – Luoja tietää mitä hänellä on mielessään, otti ja lähti, otti ja lahjoitti rahat, eikä siinä siis ole mitään ihmettelemistä. Tietysti on outoa, että hän on likomärkä, mutta esimerkiksi englantilaiset ovat vielä erikoisempia, eivätkä kaikki nuo ylempien luokkien ihmiset välitä siitä, mitä heistä puhutaan, eivätkä kursaile. Ehkä hän kulkee noin ihan tarkoituksella, näyttääkseen, ettei pelkää ketään. Mutta tärkeintä on, ettei tästä sanota sanaakaan kenellekään, koska Herra ties mitä siitäkin saattaa vielä seurata, ja rahat kiireesti lukkojen taakse, ja, tietysti, parasta tässä kaikessa on, että Fedosja oli koko ajan keittiössä, ja tärkeintä, ettei missään, missään, missään tapauksessa pidä mainita mitään sille kavalalle rouva Rösslichille, ynnä muuta, ynnä muuta.]

Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä lähdetekstin johtolauseenomainen ”silta” *a именно, что* ’ja nimenomaan, että’, on korvattu erillisellä virkkeellä, joka merkitsee lähdetekstiä selvemmin siirtymän henkilön puhetta välittävään esitykseen. KHD:n alku erottuu kyllä, erityisesti Hollolla säilyneen preesensin ansiosta, mutta lähdetekstin liukuva siirtymä KD:sta KHD:in on vaihtunut tarkkaan merkittyyyn rajaan. Hollon käännöksessä katkelman loppupuolelle on myös lisätty johtolauseenomainen *äidin mielestä*, joka muuttaa KHD:n KD:ksi, ainakin hetkeksi; katkelman loppu on kuitenkin ekspressiivisten piirteiden säilyessä luontevinta lukea edelleen KHD:na. Lisäys *äidin mielestä* voi yksinkertaisesti osoittaa kääntäjän omaa tulkintaa eikä ole välttämättä tarkkaan harkittu; kääntäjä on kuitenkin myös saattanut haluta varmistaa, että lukija pystyy erottamaan tekstin äänet toisistaan ja ymmärtää kohdan välittävän ainoastaan henkilön mielipidettä asioiden tärkeysjärjestyksestä. Samalla, kun muutos osoittaa eksplisiittisen selvästi lausuman aseman kertomuksen diskurssihierarkiassa, se myös heikentää diskurssin ironiaa.

(22b)

[KD] Hän lähti, jättäen kaikki tavattoman mielenliikutuksen valtaan. Herttainen äiti osasi kuitenkin nopeasti kuiskutellen selvittää eräitä seikkoja, jotka olivat saaneet aikaan kaikkein suurinta kummastusta. **Hänen esityksensä oli seuraavanlainen.** [KHD] Arkadij Ivanovitsh on melkoinen mies, jolla on paljon liikeasioita ja suhteita, sanalla sanoen pohatta. Herra yksin tiesi, mitä hän lienee ajatellut päättäessään niin äkkiä matkustaa pois ja lahjoittaa niin paljon rahoja, mutta mitään ihmettelyn aihetta siinä ei ollut. Oli tosin omituista, että hän oli tullut läpimärkänä, mutta esimerkiksi englantilaiset käyttäytyivät usein vieläkin eriskummaisemmin, eivätkä ylempien säätyluokkien ihmiset yleensäkään välitä siitä, mitä heistä puhutaan, eivät kursaile. Ehkäpä hän liikkui tahallaan tuolla tavalla osoittaakseen ettei pelkää ketään. [KD] Mutta pääasia oli **äidin mielestä** se, ettei vierailusta kerrota kenellekään, koska siitä voisi koitua hyvinkin odottamattomia seurauksia. [KHD] Rahat piti tuota pikaa pistää lukon taakse - oli kerrassaan siunattu asia, että Fedosia oli ollut keittiössä. Varsinkaan ei asiasta

pitänyt mainita mitään kavalalle rouva Rösslichille. [KD] **Siihen tapaan jatkuu hänen juttuansa vielä pitkältäkin.**

Hollo

Hollon käännöksessä myös katkelman viimeistä virkettä on eksplisiittistetty. Lähdetekstin *u nroçee, u nroçee* 'ynnä muuta, ynnä muuta', on poistettu, mutta sen sisältämä informaatio on purettu auki ja erotettu omaksi virkkeekseen. Vaikka muutos ei varsinaisesti vaikutakaan näkökulmaan, se havainnollistaa hyvin eksplisiittistämisen luonnetta: kääntäjä tuo omat tulkintansa kohdetekstissä eksplisiittisesti ilmi ja avaa tekstin merkityksen lukijan puolesta – tarkoituksenaan ehkä helpottaa tekstin prosessoinnin vaihua.

Hollon tapaan myös Niskanen ikään kuin varmistaa, että lukija huomaa esityksen välittävän vain henkilön puhetta, jonka painoarvo ei ole sama kuin objektiivisen kerronnan: kohtaan, jota Hollo tarkentaa fraasilla *äidin mielestä*, Niskanen on lisännyt selvästi kertojalle kuuluvan elementin *muka*. Vaikka sen paremmin Hollon kuin Niskasenaan lisäykset eivät sisällä selvää johtolausetta tai edes mentaalista verbiä, ne osoittavat silti – Hollolla suoraan, Niskasella epäsuorasti – diskurssin lähteen ja sen myötä aseman tarinan maailmassa. Niskasenaan muutos on kuitenkin luontevampaa luokitella muuksi eksplisiittistämiseksi (ks. taulukko 2) kuin mentaalisen verbin tai muun johtolauseenomaisen elementin lisäämiseksi, vaikka sitä tässä alaluvussa tarkastelenkin.

(22c)

[KHD] (...) Ylipäänsä ei ylhäisillä ihmisillä ollut tapana kiinnittää huomiota siihen, mitä toiset ihmiset ajattelivat tai puhuivat heistä, se ei tavannut ujustuttaa heitä ollenkaan. [KD] Pääasia oli **muka** se, ettei ilmastaisi sanaakaan tästä, sillä Jumala tietäköön, mitä voisi tapahtua, vaan rahat oli pian saatettava varmaan talteen. [KHD] Parasta kaikista oli se, ettei Fedosja koko aikana ollut poistunut keittiöstä, ja nyt oli vain varottava, ettei tuo vainukoira, rouva Rösslich, saisi vihiä asiasta j. n. e.

Niskanen

Palaan esimerkkiin (22) vielä esimerkin (23) jälkeen.

Samanlainen, lukijan tulkinnan varmistava tarkennus on tehty Austenin *Ylpeyden ja ennakkoluulon* venäjänkieliseen käännökseen. Katkelma välittää rouva Bennetin puhediskurssia hiukan satiirisessa sävyssä. Siinä rouva Bennet yrittää kohteliaasti vihjata herra Collinsille, että hänen vanhimmalla tyttärellään on jo kosija, ja että herra Collinsin olisi suotavaa suunnata kiinnostuksensa johonkin nuoremmista tyttäristä.

(23a)

[KHD] ”As to her *younger* daughters, she could not take upon her to say – she could not positively answer – but she did not know of any prepossession; her *eldest* daughter, she must just mention – she felt it incumbent on her to hint – was likely to be very soon engaged.”

Pride and Prejudice, 70

Kääntäjä on lisännyt persoonapronominin yhteyteen partikkelin *de ’muka[mas]’*, joka ei voi kuulua henkilön omaan diskurssiin, vaan luonnehtii sitä käännöksen kertojan näkökulmasta; se osoittaa lukijalle, että esityksessä on kyse henkilön totuudesta, jonka kertoja kyseenalaistaa ja johon hän ottaa etäisyyttä. Muutos ikään kuin alleviivaa kertojan ironiaa henkilöahmoa kohtaan ja tekee siitä vähemmän hienovaraista kuin lähdetekstissä. Käännös sisältää myös muita, eksplisiittisiä muutoksia (*she must just mention – she felt it incumbent on her to hint* → *она просто должна предупредить его, так как чувствует себя обязанной по отношению к Джейн* ’hänen (f.) yksinkertaisesti täytyy varoittaa häntä (m.), sillä [hän] tuntee sen velvollisuudekseen **Janea kohtaan**’, joilla ei kuitenkaan ole merkittävää vaikutusta katkelman näkökulmaan. Toisaalta nekin heikentävät hiukan vaikutelmaa esitykseen kuuluvasta epäröinnistä ja sen aiheuttamasta rakenteiden vaillinaisuudesta, ja niiden avulla – kuten myös partikkelin *de ’muka[mas]’*, lisäyksen avulla – kääntäjä varmistaa, että lukija tulkitsee lukemaansa ”oikein”. Palaan katkelmaan ja sen käännöksiin vielä kohdassa 4.2.5.

(23b)

[KD vai KHD?] ...она-де ничего не может позволить себе сказать в отношении младших девочек, [KHD] – возможно, она недостаточно осведомлена, – но ей неизвестно о существовании у них каких-либо душевных привязанностей. Что же касается старшей дочери, - она просто должна предупредить его, так как чувствует себя обязанной по отношению к Джейн, - весьма вероятно, что в скором времени она будет обручена.

Maršak, 79

[[KD vai KHD?] ... hän ei **muka** voi sallia itsensä sanoa mitään suhteessa nuorempiin tyttöihin, [KHD?] - on mahdollista, ettei hän ole tarpeeksi perillä asioista, - mutta hänen tietääkseen ei ole olemassa mitään sydämen kiintymystä. Mitä taas tulee vanhimpaan tyttäreeseen, - hänen (f.) yksinkertaisesti täytyy varoittaa häntä (m.), sillä hän (f.) tuntee sen velvollisuudekseen Janea kohtaan, - on hyvin mahdollista, että lähiaikoina hänet (f.) kihlataan.]

Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännösten lisäksi myös Niskasen, Garnettin ja Pevearin ja Volokhonskyn käännöksissä katkelmasta (xxiv) KHD:n alkua on selvennetty jonkin verran. Garnettin käännöksessä lähdetekstin *именно*

'nimenomaan', on yksinkertaisesti korvattu puheverbillä, ja lähes samanlaiseen ratkaisuun ovat päätyneet Niskanen ja Pevear ja Volokhonsky.

(22d)

[KD] He went away, leaving them all in a state of extraordinary excitement, but the tender mamma, speaking quietly in a halfwhisper, settled some of the most important of their doubts, **concluding that** [KHD] Svidrigailov was a great man, a man of great affairs and connections and of great wealth - there was no knowing what he had in his mind. He would start off on a journey and give away money just as the fancy took him, so that there was nothing surprising about it. Of course, it was strange that he was wet through, but Englishmen, for instance, are even more eccentric, and all these people of high society didn't think of what was said of them and didn't stand on ceremony. Possibly, indeed, he came like that on purpose to show that he was not afraid of anyone. Above all, not a word should be said about it, for God knows what might come of it, and the money must be locked up, and it was most fortunate that Fedosya, the cook, had not left the kitchen. And above all not a word must be said to that old cat Madame Resslich, and so on and so on.

Garnett

Garnettin käännös havainnollistaa myös muita tapoja tarkentaa esitystä. Etu- ja isännimiviittauksen korvaaminen sukunimellä, jota olen sivunnut jo kohdassa 2.3.1.2, eksplisiittistää viittausta kohdelukijan näkökulmasta, sillä venäjän puhuttelukäytäntöihin perehtymätön lukija ei välttämättä osaa yhdistää *Arkady Ivanovichia* oikeaan henkilöön. Jos lukija ei osaa tulkita nimitysten vaihtelun osoittamia näkökulman siirtymiä oikein, ei muutos hänen kannaltaan heikennä henkilön diskurssin osuutta tekstissä. Svidrigailoviin tosin viitataan lähdetekstissä etu- ja isännimellä koko hänen vierailuaan kuvaavan kohtauksen ajan, jolloin aiemmat, henkilön näkökulmaan johdattavat viittaukset helpottavat lukijan tulkintaa. Garnettin käännöksessä kuitenkin vain yksi edeltävistä etu- ja isännimiviittauksista on säilytetty, kun taas muut on järjestelmällisesti korvattu sukunimellä. Toinen eksplisiittistävä muutos on Fedosya-nimen perään lisätty määre *the cook*, joka ei luonnollisesti ole ollut tarpeen henkilön ”alkuperäisessä” puheessa, ja tuo siksi lukijan avuksi kertojan selventävän perspektiivin. Kumpikaan näistä selventävistä muutoksista ei kuitenkaan merkittävästi vaikuta siihen, kuinka lähdetekstin KHD käännökseen välittyy.

Samaan tapaan esitystä tarkentaa kokijaan viittaavan kolmannen persoonan pronominin ja kognitioverbin lisääminen käännökseen Garnettin ja Pevearin ja Volokhonskyinkin käännöksissä katkelmasta (v). Katkelma edustaa romaanille tyypillistä tapaa johdatella lukija henkilön ajatuksia välittävään KHD:in kertojan näkökulmasta tapahtuvan kuvauksen, joskus johtolauseen, myötä (ks. kohta 2.3.2).

(24a)

[KD]... и с напряженным до боли вниманием стал опять высматривать кругом, на полу и везде, [KD vai KHD?] не забыл ли еще чего-нибудь?

Katkelma (v)

[[KD] ... ja jännittäen huomiokykynsä niin että teki kipeää alkoi jälleen tutkia ympäristöönsä, lattialta ja kaikkialta muualta, [KD vai KHD?] eihän [hän] vain ollut unohtanut mitään?]

(24b)

[KD]... and with painful concentration he fell to gazing about him again, at the floor and everywhere, **trying to make sure he** had not forgotten anything.

Garnett

(24c)

[KD]... and with painfully strained attention he began looking around again, on the floor and everywhere, **to see if he** had forgotten anything else.

Pevear & Volokhonsky

Molemmissa englanninkielisissä käännöksissä lähdetekstiä on tarkentamisen lisäksi myös normalistettu, sillä lopun kysymysmerkki on jäänyt pois; se lienee tuntunut KD-tulkintaan päätyneistä kääntäjistä virheelliseltä tai tarpeettomalta. Näkökulma siirtyy kokonaan kertojalle, ja lukijan etäisyys henkilöstä kasvaa. Katkelman suomennoksissa eksplisiittistävää muutosta ei ole tehty, normaalistava sen sijaan on. Palaan samantyyppisten KHD-lauseiden muokkaukseen vielä kohdassa 4.2.5.

Johtolauseen lisääminen käännökseen siirtää näkökulman kertojalle myös englannista ja suomesta tehdyissä käännöksissä. Seuraavassa katkelmassa romaanista *Pride and Prejudice* kertojan kuvaus johdattaa lukijan päähenkilön (Elizabethin) ajatuksiin, jotka esitetään KHD:na. KHD:n tuntomerkkejä ovat katkelman sisältö ja ekspressiivinen, henkilön hämmästystä korostava syntaksi, jossa toistuvat samat rakenteet (*That she should, that he should ja in love, so much in love*). Huutomerkki, vaillinaiset virkkeet ja virkkeiden aloittaminen pienellä kirjaimella korostavat Elizabethin kiihtynyttä mielentilaa ajatusten syöksyessä eteenpäin.

(25a)

[KD] Her astonishment, as she reflected on what had passed, was increased by every review of it. [KHD] That she should receive an offer of marriage from Mr. Darcy! that he should have been in love with her for so many months! so much in love as to wish to marry her in spite of all the objections which had made him

prevent his friend's marrying her sister, and which must appear at least with equal force in his own case, was almost incredible! it was gratifying to have inspired unconsciously so strong an affection.

Pride and Prejudice, 193

Norko-Turjan suomennoksen viimeiseen virkkeeseen on lisätty selittävä johtolause *Elizabeth tuns*i ... *ajatellessaan, että*, joka siirtää virkkeen näkökulman yksiselitteisesti kertojalle. Samalla myös virkkeen sisällöllinen painotus tuntuu muuttuneen: kun lähdetekstissä paino on virkkeen alussa, mielihyvässä, jota kosijan (vaikka kuinka epätoivottu) rakkaus herättää, ja jonka Elizabeth myöntää itselleen, käänöksessä ajatella-verbin lisääminen korostaa virkkeen loppua: Elizabeth ikään kuin pysähtyy lähdetekstiä selvemmin ajattelemaan ”kyenneensä herättämään noin voimakkaan rakkauden”, mutta samalla jää epäselväksi, onko hän enää tietoinen ajatuksen herättämästä mielihyvästä, siitä, että on itse asiassa imarreltu kosinnasta.

(25b)

[KD] Kun hän sitten ajatteli sitä, mikä oli tapahtunut, hänen ihmettelynsä kasvoi yhä suuremmaksi. [KHD] Herra Darcy oli siis kosinut häntä, ollut rakastunut häneen monen kuukauden ajan – vieläpä niin rakastunut, että halusi mennä hänen kanssaan naimisiin huolimatta kaikesta siitä, mikä oli saanut hänet estämään ystävänsä avioliiton Jane'in kanssa ja jonka täytyi tietenkin olla yhtä vaikuttavana tekijänä hänen omassa tapauksessaan – se oli miltei uskomatonta! [KD] **Elizabeth tuns**i mielihyvää **ajatellessaan, että** oli tahtomattaan kyennyt herättämään noin voimakkaan rakkauden.

Norko-Turja, 214

Suomennoksessa esitystä on myös normalistettu sekä välimerkityksen että syntaksin osalta. Huutomerkkejä on karsittu, samoin lauseiden alun toisteisuutta. Lähdetekstissä koko diskurssi viimeistä virkettä lukuun ottamatta kuuluu samaan, rikkonaiseen huudahdukseen (*That she should ... was almost incredible!*), kun taas käänöksessä alun rakenne ei jatku, vaikka diskurssi muodollisesti, huutomerkkien jäätyä pois, onkin samaa virkettä (*Herra Darcy oli siis ... – se oli miltei uskomatonta!*).

Myös Joutsenen suomennoksessa katkelman loppuun on lisätty johtolause, joka siirtää näkökulman kertojalle. Syntaktisen rakenteen puheenomaisuus ja toisteisuus on kuitenkin osin säilytetty (*Että hänen piti ... Että tämä oli ...*), vaikka virkkeet alkavatkin normaaliin tapaan isolla kirjaimella ja viimeinen huudahdus (*Se oli miltei uskomatonta...*) on erotettu omaksi virkkeekseen.

(25c)

[KD] Hänen ihmetyksensä kaikesta äsken kokemastaan ja elämästään kasvoi yhä suuremmaksi. [KHD] Että hänen piti saada naimatarjous hra Darcylta! Että tämä

oli häneen rakastunut jo niin monen kuukauden mittaan!⁷⁰ Ja niin syvästi rakastunut, että hän oli valmis alistumaan epäsuhtaiseen avioliittoon, jollaiseen sortumasta hän tuonaan oli kaikista voimistaan varjellut ystäväänsä! – Se oli miltei uskomatonta, kerrassaan tarumaista! [KD] **Elizabeth tunki** imartelevaa mielihyvää **sen johdosta, että** hän tietämättään ja tahtomattaan oli tuolloisessa miehessä kyennyt herättämään niin väkevää rakkautta.

Joutsen, 262

Johtolauseen lisäämisestä Austenin suomennoksiin ks. myös esimerkki (48b) kohdassa 4.2.6.

Esimerkeissä (22b-c) lisäykset *äidin mielestä* ja *muka* riittivät siirtämään näkökulman hetkeksi ulkopuoliselle kertojalle. Samantyyppinen muutos on tehty seuraavassa katkelmassa romaanin *Pride and Prejudice* käännöksestä venäjään, jonka muita piirteitä on jo tarkasteltu esimerkissä (17d) kohdassa 4.2.1. Siinä katkelman ensimmäiseen virkkeeseen on lisätty kertojalle kuuluva tarkennus *в её глазах* 'hänen (f.) silmissään', joka ilmaisee, kenestä – kenen silmissä – Wickhamin käytös näyttäytyy nyt aivan toisessa valossa. Vaikka kokijan mainitseminen ei KHD:n muiden, käännöksessä säilyneiden tuntomerkkien ansiosta siirräkään näkökulmaa kokonaan kertojalle, se kuitenkin korostaa tämän läsnäoloa diskurssissa. Tätä esimerkkiä voitaisiin tarkastella myös persoonattoman henkilöviittauksen korvaamisena persoonaisella.

(26a)

[KHD] How differently did everything now appear in which he was concerned! His attentions to Miss King were now the consequence of views solely and hatefully mercenary; and the mediocrity of her fortune proved no longer the moderation of his wishes, but this eagerness to grasp at anything. His behaviour to herself could now have had no tolerable motive...

Pride and Prejudice, 206

(26b)

[KHD] Как изменился теперь **в её глазах** каждый поступок мистера Уикхема! Ухаживание за мисс Кинг объяснилось ни чем иным, как его низкой расчётливостью, – незначительность её приданого вовсе не говорила об умеренности его притязаний, а только готовности прельститься любой приманкой. [KD] Его отношение к самой Элизабет уже не оправдывалось достойными мотивами...

Maršak, 228

[[KHD] Miten olivatkaan nyt muuttuneet **hänen (f.) silmissään** kaikki herra Wickhamin teot! Neiti Kingin hakkailua ei voinut enää selittää muulla kuin

⁷⁰ Käännökseen on todennäköisesti epähuomiossa päässyt aikamuotovirhe (po. *oli ollut*).

hänen (*m.*) alhaisella laskelmoivuudellaan, – hänen (*f.*) myötäjäistensä vaatimattomuus ei kertonutkaan hänen (*m.*) tavoitteidensa kohtuullisuudesta, vaan ainoastaan valmiudesta tarttua mihin tahansa syöttiin. [KD] Hänen käytöstään Elizabethiä itseään kohtaan eivät enää oikeuttaneet kunnialliset syyt...]

Seuraava esimerkki *Papin rouvasta* välittää Olavin ajatuksia tämän harmitellessa omaa käytöstään. Firsovin käännöksessä esitystä on tarkennettu lisäämällä siihen henkilön ajattelua osoittava alistava johtolause. Näkökulma siirtyy kertojalle, ja vaikutelma henkilön spontaanien ajatusten seuraamisesta katoaa. Samalla käännös avaa lähdetekstissä vain implisiittisesti ilmaistua tietoa: siinä kerrotaan ulkopuolisen havainnoijan näkökulmasta se, minkä lähdetekstin lukija joutuu pääättelemään henkilön ajatusten pohjalta.

(27a)

[KHD] Mitä se oikeastaan hyödytti pistellä näin ... parasta kun ei ole mistään tietävinään ja menee tiehensä, jos ei voi olla täällä.

Papin rouva, 275

(27b)

[KD] Ему стало немножко совестно сказанной им пошлости, и в уме пронеслось уже мысль, что лучше просто с презрением уйти отсюда, чем говорить глупые колкости.

Firsov, 203

[[KD] Häntä alkoi hiukan hävettää sanomansa typeruus, ja mielessä vilahti jo ajatus, että parempi olisi vain lähteä täältä halveksien kuin piikitellä tyhmästi.]

Seuraavan katkelman käännökseen on lisätty johtolauseen lisäksi lainausmerkit. Lisäys palvelee samaa tarkoitusta kuin edellisessäkin esimerkissä: johtolauseen ja lainausmerkkien avulla pyritään erottamaan henkilölle kuuluvat kysymykset selvästi kerronnan taustasta. Koska lainausmerkit kuitenkin rajaavat johtolauseen henkilölle kuuluvien ajatusten ulkopuolelle, ja kokevaan subjektiin viitataan edelleen yksikön kolmannen persoonan pronomiinilla, säilyy KHD muutoksista huolimatta lainausmerkkien sisällä olevassa osuudessa.

(28a)

[KHD] Mutta mitä merkitsi tuo yhtäkkinen kaukainen hyvästi? Miks'ei Elli tullut hänen luokseen?

[KD] Aittaaan tultuaan luuli hän sen ymmärtävänsä...

Papin rouva, 314

259

(28b)

[KHD] "Что означало это бегство Элли? Отчего она не подошла к нему по обыкновению позвать при расставании руку?" [KD] – **спрашивал он себя.**

Войдя в клеть, он понял причину смущения Элли...

Firsov, 232

[[KHD] "Mitä merkitsi tuo Ellin pakeneminen? Miksi hän (*f.*) ei tullut hänen (*m.*) luokseen tavalliseen tapaan puristamaan hyvästiksi kättä?" [KD] – **kyseli hän itseltään.**

Tullessaan aittaan hän ymmärsi syyn Ellin hämmennykseen...]

Kaiken kaikkiaan tämän alaluvun esimerkeissä on kyse eksplisiittistamisesta, joka kohdistuu diskurssin asemaan vieraana sanana, siis välitettynä puheena tai tajuntana, jonka lähde on joku muu kuin tekstin puhuja eli kertoja. Toisinaan se tarkoittaa kokonaisen johtolauseen lisäämistä käännökseen, toisinaan riittää pelkän mentaalisen verbin tai muun sellaisen elementin lisääminen, joka osoittaa, että esitys ei kuulu puhujalle itselleen (*äidin mielestä, muka, -de*).

4.2.3 *Muu eksplisiittistäminen*

Eksplisiittistäminen voi koskea KHD:n varsinaisten ”implisiittisten” tuntomerkkien (henkilöviittausten ja johtolauseettomuuden) lisäksi myös muunlaista implisiittisyyttä. Seuraavassa esimerkissä KHD välittää Raskolnikovin havaintoa ja ajatuksia hänen saapuessaan huoneeseensa: hän on kiiruhtanut sinne pohtien, onko hänen luonaan jo järjestetty kotietsintä (lähdetekstikatkelmasta tarkemmin ks. kohta 2.3.6). Lähdetekstissä sen paremmin saapumista kuin saapujaakaan ei kuitenkaan mainita eksplisiittisesti, vaan se käy ilmi Raskolnikovin KHD:na esitetystä havainnosta.

(29a)

[KHD] Но вот его комната. Ничего и никого; никто не заглядывал. Даже Настасья не притрогивалась. Но, господи! Как мог он оставить давеча все эти вещи в этой дыре?

Katkelma (vi)

[[KHD] Mutta tässä hänen huoneensa. Ei mitään eikä ketään; kukaan ei ole käynyt. Edes Nastasja ei ole koskenut mihinkään. Mutta hyvä Luoja! Miten hän oli taannoin voinut jättää kaikki nuo esineet tuohon koloon?]

Hollon, Vuoren (Pyykön) ja Kuukasjärven suomennoksissa ensimmäiseen virkkeeseen on lisätty sekä tekijää ilmaiseva kolmannen persoonan pronomini että verbi *saapua / tulla*. Ne kertovat eksplisiittisesti, mitä tapahtuu, ja muuttavat henkilön havainnon tapahtumien ulkoapäin tapahtuvaksi kuvaukseksi. Kielellinen muutos ei tässä kohdistu mihinkään KHD:n perinteisistä tuntomerkeistä, vaan esityksen yleiseen implisiittisyyteen. Lähdetekstissä saapuminen kokonaisuudessaan välittyy ilmauksesta *HO BOM 'mutta samassa', 'mutta nyt' tms.*, joka kertoo kokijan havainnosta tämän saapussa huoneeseensa.

(29b)

[KD] Mutta samassa **hän jo saapuikin** huoneeseensa. [KHD] Ei mitään eikä ketään; kukaan ei ollut huoneeseen kurkistanutkaan. Mutta hyvä Jumala! Kuinka hän olikaan taannoin voinut jättää kaikki nuo esineet tuohon repeämään.

Hollo

(29c)

[KD] Samassa **hän tulikin** asunnolleen. [KHD] Ei mitään eikä ketään, kukaan ei ollut käynyt. Edes Nastasja ei ollut koskenut mihinkään. Mutta hyvä luoja! Miten hän olikaan voinut jättää kaikki nuo esineet tuohon rakoseen?

Kuukasjärvi

Esimerkeissä eksplisiittistävä muutos etäännyttää lukijaa henkilöstä: vaikutelma välittömästä pääsystä henkilön tajuntaan vaihtuu hetkeksi ulkopuolisen kertojan näkökulmaan.

Muutkin käänöksistä Wuorta lukuunottamatta ovat muuttaneet katkelman aikamuodon imperfektiksi, eikä lähdetekstin intensiivinen vaikutelma välittömästä havainnosta ole välittynyt niihin sellaisenaan. Niissä kuvausta ei kuitenkaan ole tarkennettu, ja esimerkiksi Konkan käänökseen lähdetekstin vaikutelma saapumisesta on imperfektistä huolimatta välittynyt onnistuneesti – ilman, että saapumista tarvitsee erikseen mainita.

(29d)

[KHD] Siinä olikin jo hänen huoneensa. Ei mitään eikä ketään, kukaan ei ollut kurkistanutkaan.

Konkka

Wuoren käänökseen alkuperäinen aikamuoto (tai aikamuodon puute) on välittynyt, mutta ratkaisu ei ehkä ole aivan luonteva – ainakaan nykylukijan silmissä.

(29e)

[KHD] Mutta tuossapa hänen huoneensa. Ei mitään eikä ketään; ei kukaan ole käynyt.

Wuori

Vuoren uudistettu käännös muistuttaa tässäkin tapauksessa enemmän Hollon käännöstä kuin Vuoren alkuperäistä käännöstä.

Katkelma käännöksineen havainnollistaa hyvin sitä, miten eksplisiittistäminen voi saada muotoja, joita olisi vaikea hakea sähköisestä tekstikorpuksesta etukäteen määritelyjen kriteerien avulla. Samalla se osoittaa, ettei myöskään lähdetekstin kielellisten piirteiden mahdollisimman tarkka välittäminen käännökseen – siis interferenssi – aina takaa näkökulman välittymistä parhaalla mahdollisella tavalla. Tässä, ja mahdollisesti monessa muussakin tapauksessa, olennaista ei ole niinkään lähdetekstin kielellisten piirteiden säilyttäminen, vaan niiden funktion oivaltaminen. Alkuperäisen näkökulman – ja samalla, sivutuotteena, myös aikamuodottomuuden – voisi säilyttää luopumalla sanatason vastaavuuden tavoittelusta ja kääntämällä virkkeen vaikkapa muotoon *Vihdoinkin perillä*.

(29f)

Vihdoinkin perillä. Ei mitään eikä ketään; kukaan ei ollut käynyt. Edes Nastasja ei ollut koskenut mihinkään. Mutta hyvä Luoja! Miten hän oli voinut äsken jättää kaikki nuo esineet tuohon koloon?

Muuksi eksplisiittistämiseksi olen luokitellut myös alistuskonjunktion lisäämisen tapauksissa, joissa muutos alistaa KHD:n edeltävälle johtolauseelle (ks. kohta 4.2.5).

Selittäviä lisäyksiä esiintyy myös suomesta ja englannista tehdyissä käännöksissä. Seuraava esimerkki *Emmasta* välittää päähenkilön ajatuksia herra Eltonin odottamattoman kosinnan jälkeen. KHD:n tuntomerkkejä ovat diskurssin sisältö, joka heijastelee henkilön arvotuksia, huudahdukset, välimerkkien ekspressiivinen käyttö ja vaillinaiset lauseet.

(30a)

[KHD] But – that he should talk of encouragement, should consider her as aware of his views, accepting his intentions, meaning (in short) to marry him! – should suppose himself her equal in connexion or mind! – look down upon her friend, so well understanding the gradations of rank below him and be so blind to what rose above, as to fancy himself showing no presumption in addressing her! – It was most provoking.

Emma, 102–103

Venäjänkielisessä käännöksessä katkelman päättävä tuohtunut toteamus on korvattu esityksellä, joka tuo tekstin pintarakenteeseen sen, kenestä kaikki tämä oli kuohuttavaa: kokevaan subjektiin implisiittisesti viittaava persoonaton rakenne on korvattu persoonaisella ja lähdetekstin subjektiivinen tunteenilmaus mentaalilla verbillä. Samalla heikkenee vaikutelma henkilön tietoisesta ajattelusta: kun lähdetekstin Emma on selvästi tietoinen tuohtumisestaan, ei käännöksestä enää käy ilmi, tiedostaako henkilö itsekin asian raivostuttavan häntä vai ei. Muutosta voisi käsitellä myös mentaalisen verbin lisäämisenä käännökseen (ks. kohta 4.2.2) – tai yhtä hyvin persoonattoman henkilöviittauksen korvaamisena persoonaisella (4.2.1).

(30b)

[KHD] Но что он посмел говорить, будто встречал поощрение, намекать, будто она знала о его намерениях и благосклонно принимала от него знаки внимания или (проще говоря) собиралась за него замуж!.. Что он посмел счесть себя равным ей по рождению и уму!.. Смотрел свысока на её приятельницу, отлично понимая, кому где место ниже его, но – в слепоте к тому, что находилось выше, – не понимал, какая наглость со стороны такого, как он, навязываться к ней в дыхатели!.. [KD] **Вот что бесило её.**

Kan, 125–126

[[KHD] Mutta että hän (*m.*) rohkeni puhua, ikään kuin olisi kohdannut rohkaisua, vihjata, että hän (*f.*) oli tiennyt hänen (*m.*) aikeistaan ja ottanut suopeasti häneltä huomionosoituksia vastaan tai (yksinkertaisemmin sanottuna) aikonut mennä hänen kanssaan naimisiin!.. Että hän (*m.*) rohkeni pitää itseään hänen (*f.*) vertaisenaan syntyperän ja ymmärryksen puolesta!.. Suhtautui ylimielisesti hänen (*f.*) ystävättäreensä, ymmärtäen erinomaisesti, missä oli kenenkin paikka hänen (*m.*) alapuolellaan, mutta – sokeana sille, mikä oli ylempänä, – ei ymmärtänyt, miten julkeaa oli sellaisen taholta, kuin hän (*m.*), tuppautua hänen (*f.*) ihailijakseen! [KD] **Tämä se häntä (*f.*) raivostutti.]**

Henkilön näkökulman (ja samalla myös henkilöviittauksen ja mentaalisen verbin puuttumisen) olisi hyvin voinut säilyttää myös käännöksessä (esim. *Возмутительно!* 'Kuohuttavaa!').

Seuraavassa katkelmassa *Papin rouvasta* vaikutelma henkilön ajatusten kokemisesta syntyy ennen kaikkea lauseiden keskeneräisyydestä, siitä, ettei kaikkea sanota ja muotoilla loppuun asti.

(31a)

[KHD] Jos hän olisi nähnyt pienintäkään merkkiä siitä, että Elli tunsii samalla lailla kuin hän ... jos olisi hänen silmistään voinut lukea viittauksenkaan niihin samoihin tunteisiin, mitkä hänessä kuohuivat...

Papin rouva, 313

Käännöksessä esitykseen on kuitenkin lisätty selitys, mitä tapahtuisi, jos toive toteutuisi. Tarkentavan lisäyksen myötä katkelman näkökulma siirtyy kertojalle ja vaikutelma henkilön kokemuksen välittömästä seuraamisesta väistyy.

(31b)

[KD] Еслибы он мог подметить в ней теперь хоть малейший признак такого же душевного состояния, каково было его, **он почувствовал бы облегчение и сразу бы повеселел.**

Firsov, 230

[[KD] Jos hän (*m.*) olisi voinut huomata hänessä (*f.*) edes pienimmänkin merkin samanlaisesta mielentilasta, kuin hänellä oli, **hänen olonsa olisi helpottunut ja hän olisi piristynyt heti.**]

Muutosta voitaisiin käsitellä myös syntaktisena normaalistamisena, sillä se täydentää lähdetekstin vaillinaisen lauseen. Esitystä on normaalistettu myös poistamalla toinen vaillinainen virke, joka toistaa toisin sanoin ensimmäisessä virkkeessä esitetyn ajatuksen.

Muuhun eksplisiittistämiseen voidaan lukea myös *Papin rouvan* venäjänkieliseen käännökseen lisätty kuvaus henkilön tunteista (*Ему стало немножко совестно сказанной им пошлости* 'Häntä alkoi hiukan hävettää sanomansa typeryys') (ks. esimerkin (27b) kohdassa 4.2.2). Tämän alaluvun esimerkit osoittavat, että KHD:a heikentävä eksplisiittistäminen voi kohdistua muihinkin diskurssin piirteisiin kuin johtolauseettomuuteen – ja että esityksen implisiittisyys yleensä voi siis olla KHD-tulkinnan kannalta olennainen piirre.

4.2.4 *Persoonamuodon normaalistaminen*

Kokevaan subjektiin viittaavien kolmannen persoonan muotojen korvaaminen ensimmäiseen persoonan muodoilla johtuu toisinaan ainakin osittain suomen pronominijärjestelmän aiheuttamasta selventämisen tarpeesta. Näin on esimerkiksi katkelman (xvii) Konkan ja Kuukasjärven suomennoksissa (ks. esimerkit (15f–g) kohdassa 4.2.1) ja katkelman (xx) lopun Hollon, Konkan, Vuoren (Pyykön) ja Kuukasjärven suomennoksissa (ks. esimerkki (16d)). Seuraavassa esimerkissä – joka välittää Lužinin ajatuksia välirikon jälkeen – tällaista tarvetta ei ole, sillä henkilöviittausten selvyys on huomioitu jo lähdetekstissä: yksikön kolmannen persoonan pronomini viittaa vain kokevaan subjektiin, Lužiniin, kun taas hänen ajatustensa kohteeseen, Razumihiniin, viitataan halveksuvasti demonstratiivilla *этом* 'tämä', 'tuo'. Hollon, Konkan, Vuoren (Pyykön) ja Kuukasjärven ratkaisu korvata kolmannen persoonan pronomini ensimmäisen persoonan pronominilla onkin tässä tapauksessa yksinomaan normaalistamisen ilmentymä: kääntäjät ovat yhtenäistäneet esitystä niin, että persoonamuoto sopii paremmin välimerkitykseen, huudahdusta

ympäröiviin lainausmerkkeihin. Lähdetekstistä välittyvä henkilön oman kokemuksen vaikutelma on ilmeisesti ollut niin voimakas, että kääntäjien tekstin tulkintaan soveltama kokemuksen kehys (Fludernik 1996) on ajanut kielellisten yksityiskohtien yli: kertojan läsnäoloon viittaava kolmannen persoonan pronomini on jäänyt epäolennaisena pois. Näin esityksen luoma vahva vaikutelma henkilön välittömästä kokemuksesta saattaa ohjata kääntäjän tulkintaa ja, tulkinnan kautta, tämän kielellisiä valintoja. Kun KHD muuttuu HD:ksi, kertojan välittävä ääni katoaa ja syntyy vaikutelma henkilön omien sanojen kuulemisesta ilman muokkaavaa ja tiivistävää välikättä. Samalla voimistuu myös vaikutelma siitä, että henkilö on selvästi tietoinen ajatuksestaan.

(32a)

[KD] С болезненным ощущением припоминался ему, тоже как-то невольно, Разумихин... но, впрочем, он скоро с этой стороны успокоился: [KHD] "Еще бы и этого-то поставить с **ним** рядом!" [KD vai KHD?] Но кого он в самом деле серьезно боялся, - так это Свидригайлова... Одним словом, предстояло много хлопот.

Katkelma (xvi)

[[KD] Epämieluisin tuntein ja myös jotenkin vastentahtoisesti hänen mieleensä muistui Razumihin... mutta sen suhteen hän kuitenkin rauhoittui pian: [KHD] "Vai vielä tuokin asettaisiin **hänen** rinnalleen!" [KD vai KHD?] Mutta ketä hän todella vakavasti pelkäsi, - niin Svidrigailovia... Sanalla sanoen, edessä oli paljon puuhaa.]

(32b)

[KD] Tahtomattaan hän tuli ajatelleeksi epämieluisin tuntein myös Razumihinia ... mutta sen suhteen hän pian rauhoittui: [HD] "Eihän tuommoista sentään voida asettaa **minun** rinnalleni!" [KD vai KHD?] Mutta se jota hän eniten pelkäsi, se oli Svidrigailov ... Sanalla sanoen: paljon puuhaa oli odottamassa ---

Vuori (Pyykkö)

Pyykkö seuraa tässäkin Hollon ratkaisua, kun taas Wuoren alkuperäisessä käännöksessä Razumihiniin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla ja kokevaan subjektiin refleksiivisellä itse-sanalla "*Vielä vai hänetkin asettaisi itsensä rinnalle!*".

KHD:n kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä eroaa muista KHD:a heikentävistä normaalistavista muutoksista kahdessa suhteessa. Ensiksikin siinä esitystä yhtenäistetään korvaamalla KD:n elementti HD:n elementillä eli vahvistamalla henkilön näkökulmaa kertojan näkökulman kustannuksella, kun muissa tapauksissa (välimerkityksen normalistaminen, syntaktinen ja leksikaalinen normalistaminen) karsitaan HD:n elementtejä, mikä johtaa kertojan näkökulmaan vahvistumiseen. Toiseksi

se johtaa aina selvään siirtymään KHD:sta HD:ksi eli KHD:n yksiselitteiseen katoamiseen, ei koskaan pelkkään heikkenemiseen.

Katkelmien (xvi) (Konkka, Hollo, Vuori (Pyykkö) ja Kuukasjärvi; ks. esimerkki (32b) yllä), (xvii) (Konkka ja Kuukasjärvi, ks. esimerkit (15f–g)) ja katkelman (xx) lopun (Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö) ja Kuukasjärvi, ks. esimerkki (16d)) lisäksi vastaava muutos on tehty katkelman (xxiii) suomennoksista viidessä (Niskanen, Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö) ja Kuukasjärvi, ks. esimerkki (1b)) ja katkelman (xx) alussa (Konkka ja Kuukasjärvi), jossa esimerkin (32) tavoin viitataan vain yhteen henkilöön. Kaikissa näissä tapauksissa muutettu esitys on lähdetekstissä lainausmerkeissä, mikä tukee muutoksen luokittelua normaalistamiseksi siinä mielessä, että kääntäjä on ajatellut ensimmäisen persoonan sopivan lainausmerkkien kehystämään esitykseen kolmatta persoonaa paremmin. Tätä tulkintaa tukee myös se, että katkelmassa (xx) ne kääntäjät, jotka ovat säilyttäneet kolmannen persoonan, ovat karsineet lainausmerkkejä: Pevearin ja Volokhonskyn käännöksessä lainausmerkit on poistettu sekä alun että lopun KHD:n ympäriltä, Garnettin käännöksessä alun KHD:n ympäriltä ja Niskasén käännöksessä (jossa alun KHD on poistettu kokonaan) lopun KHD:n ympäriltä. Nämäkin kääntäjät ovat ilmeisesti pyrkineet poistamaan kolmannen persoonan ja lainausmerkkien epäkonventionaalisen yhdistelmän. Tällöin voitaisiinkin puhua KHD:n konventionaalistamisesta, saattamisesta nykykäytännön mukaiseen asuun: normaalistaminen tai konventionaalistaminen ei siis tässä enää kohdistu kieleen, vaan kerronnan muotoon. Ainoastaan Wuoren alkuperäinen käännös säilyttää kolmannen persoonan ja lainausmerkkien yhdistelmän sekä katkelman alussa että sen lopussa. Tämä onkin luonnollista, sillä 1800-luvulla – Wuoren käännöksen syntyajankohtana – KHD:n esiintyminen lainausmerkeissä oli vielä varsin yleistä.

Aineistossa esiintyy kuitenkin myös kaksi päinvastaista muutosta, Garnettin käännöksessä katkelmasta (xiii) (ks. esimerkki (8c) kohdassa 4.2.1) ja Wuoren (Pyykön) käännöksessä katkelmasta (v). Molemmissa esitystä on, toisin kuin yllä mainituissa esimerkeissä, muokattu epäyhtenäisempään suuntaan, sillä vaikka ensimmäisen persoonan pronomini on korvattu kolmannen persoonan pronominilla, on esitystä ympäröivät lainausmerkit kuitenkin säilytetty. Kielellinen ”epäyhtenäistäminen” – KD:in viittaavan kolmannen persoonan yhdistäminen HD:in viittaaviin lainausmerkkeihin – johtaa kerronnan muodon muutokseen HD:sta KHD:ksi.

Kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä muuttaa KHD:n HD:ksi myös suomesta venäjään tehdyissä käännöksissä. Seuraava katkelma *Papin rouvasta* on osa henkilön, Olavin, pitkää ajatusdiskurssia, jossa tämä pohtii Ellin käytöstä ja sen syitä. Katkelma alkaa henkilön suorana esityksenä, muuttuu sitten KHD:ksi, jossa kokevaan subjektiin viitataan kolmannen persoonan pronominilla, ja heti sen jälkeen kerronnaksi.

(33a)

[HD] Mutta nyt tiedän minäkin, mitä tahdon! Joko – taikka! [KHD] Elli oli valinnut... **Hän** myös! [KD] – vaikkei hän vielä ollutkaan oikein selvillä siitä, mitä hän oli valinnut...

Papin rouva, 315

Mantereen käännöksessä KHD on sulautunut edeltävään HD:in, kun kolmas persoona on muutettu ensimmäiseksi. Myös käännökseen lisätyt lainausmerkit korostavat kääntäjän tekemää HD-tulkintaa. Kun lähdetekstissä kerronnan muoto vaihtuu kolmesti lyhyessä katkelmassa, on käännöstä tässä suhteessa yhtenäistetty: kerronnan muoto vaihtuu katkelmassa vain kerran, HD:sta KD:ksi.

(33b)

[HD] «Но теперь я знаю, чего хочу! Или – или! Элли сделала выбор. **Я** тоже!» [KD] – хотя он и не представлял себе ясно, что же он выбрал...

Mantere, 157–158

[[HD] ”Mutta nyt minä tiedän, mitä tahdon! Joko – tai! Elli on valinnut. **Minä** myös!” [KD] – vaikka hän ei ollutkaan oikein selvillä siitä, mitä hän oli valinnut...]

Ensimmäinen persoona korvaa kolmannen myös Firsovin käännöksessä, samantyyppisessä katkelmassa, jossa kerronnan muoto vaihtuu lähdetekstissä useaan kertaan: esitys alkaa henkilön (Olavin) suorana esityksenä, jatkuu KD:na ja päättyy lopulta KHD:in, jossa kokevaan subjektiin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla.

(34a)

[HD] Vai olenko ehkä mustasukkainen? Kenelle? Pastorilleko?

[KD] Tämä oli hänestä jo liiaksi naurettavaa... [KHD] **Hänkö**, joka ... **hänkö** mustasukkainen sellaiselle...?

Papin rouva, 259–260

Käännöksessä niin KD kuin KHD:kin on muutettu HD:ksi, joka jatkuu nyt yhtenäisenä lyhyen katkelman alusta loppuun.

(34b)

[HD] – Или я в самом деле ревную? И к кому? – К пастору!– Это ведь более чем смешно... **Я**, Олоф Кальм, **ревную** к этакому!..

Firsov, 191

[[HD] – Vai olenko todella mustasukkainen? Ja kenelle? – Pastorille! – Sehän on enemmän kuin naurettavaa... **Minä**, Olavi Kalm, **olen** mustasukkainen sellaiselle!]

Kun *Rikoksen ja rangaistuksen* suomennoksissa KHD:n kokevaan subjektiin viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä normaalisti esityksen kielellisiä piirteitä sovittamalla sen lähdetekstin välimerkitykseen (lainausmerkkeihin) paremmin istuvaksi, esimerkeissä *Papin rouvan* venäjännöksistä persoonamuodon muutos normaalistaa esitystä myös kerronnan muodon tasolla, yhtenäistämällä tiheään vaihtuvan kerronnan muodon HD:ksi.

Saattaa olla, että myös KHD:n aikamuodolla on osuutta muutoksiin, joissa kolmas persoona korvataan ensimmäisellä. Esimerkeissä (32a) ja (34a) henkilön nykyhetkeen viittaa ”aikamuodoton” preesens. Esimerkissä (33a) ja katkelman (xx) alussa taas aikamuodot viittaavat henkilön menneeseen. Katkelman (xx) lopussa (esimerkki 16a) ja esimerkissä (15a) henkilön kuluvaan hetkeen viitataan preesensmuodolla, muut verbit taas viittaavat henkilön näkökulmasta menneeseen aikaan. Esimerkissä (1a) aikamuoto on futuuri. Kun katkelmassa ei ole henkilön nykyhetkeen viittaavaa menneen ajan muotoa, heijastaa se henkilön näkökulmaa, mikä saattaa ohjata lukijan (kääntäjän) soveltamaan tekstin tulkintaan kokemisen kehystä. Kokemisen kehys puolestaan ohjaa kääntäjiä yhtenäistämään katkelman persoonamuodot aikamuotoon sopiviksi. Tämä voisi selittää myös sen, ettei vastaavia muutoksia ole englannista käännettyissä katkelmissa, sillä englannissa preesensmuotoinen tai aikamuodoton viittaus henkilön nykyhetkeen on harvinaisempi kuin venäjän- ja suomenkielisessä kerronnassa.

Vaikuttivat kääntäjien tulkintaan sitten lainausmerkit (jotka viittaavat suoraan esitykseen ja siten kokemisen kehykseen) tai aikamuoto (joka viittaa henkilön näkökulmaan ja siten myös kokemisen kehykseen) tai molemmat, tämän alaluvun esimerkkitarkkelmissa on siis kyse kokemisen kehyksen soveltamisesta KHD-katkelman tulkintaan ja kokijaan viittaavan persoonamuodon mukauttamisesta tähän kehykseen sopivaksi. Kyse on siis perspektiivisidonnaisten piirteiden yhtenäistamisestä, mutta tällä kertaa kertojan tappioksi.

4.2.5 Välimerkityksen ja syntaksin normaalistaminen

Puheenomainen tai ajatusten spontaania kulkua jäljittelevä syntaksi ja ekspressiivinen välimerkitys ovat KHD:n tyypillisiä tuntomerkkejä, jotka luovat esitykseen vaikutelman henkilön subjektivisuudesta. Vastaavasti niihin kohdistuva normaalistaminen – diskurssin puheenomaisuuden ja ekspressiivisyyden karsiminen – voivat siirtää näkökulman lähemmäksi kertojaa. Välimerkityksen ja syntaksin normaalistamista on usein vaikea erottaa toisistaan, sillä toinen tuo yleensä mukanaan toisen; siksi käsittelen niitä samassa alaluvussa.

Seuraavassa katkelmassa Raskolnikov muistaa, että raskauttava todistusaineisto on edelleen hänen taskuissaan. Esitys alkaa kertojalle kuuluvalla johtolauseella, mutta muuttuu kesken virkkeen KHD:ks, jonka tuntomerkkejä ovat kokevasta subjektista käytetyt kolmannen persoonan pronominit, persoonattomat rakenteet, preesens, huudahdukset ja deiktinen *менерь* 'nyt'.

(35a)

[KD] Вдруг он вспомнил, что кошелек и вещи, которые он вытащил у старухи из сундука, [KHD] все до сих пор у него по карманам лежат! Он и не подумал до сих пор их вынуть и спрятать! Не вспомнил о них даже теперь, как платье осматривал! Что же это? [KD] Мигом бросился он их вынимать и выбрасывать на стол.

Katkelma (iv)

[[KD] Äkkiä hän muisti, että kukkaro ja esineet, jotka hän oli ottanut eukon arkusta, [KHD] ovat kaikki vielä hänen taskuissaan! Hän ei ollut vielä edes ajatellut, että ne pitää ottaa pois ja piilottaa! Ei ollut muistanut niitä edes nyt, kun oli tarkastanut vaatteensa! Mitä se sellainen on? [KD] Silmänräpäyksessä hän ryhtyi kaivamaan niitä esiin ja heittelemään pöydälle.]

Konkan käännöksessä kaikki kolme huutomerkkiä on korvattu pisteillä. Kun KHD:a edeltää selvä johtolause, siirtyy ensimmäisen virkkeen näkökulma nyt jokseenkin yksiselitteisesti kertojalle; seuraavat kaksi virkettä voidaan lukea yhtä hyvin KD:na kuin KHD:nakin, sillä kognitiota ilmaisevat verbit voidaan tässä tulkita yhtä hyvin henkilön omaksi arvioksi äskeisestä ajattelemattomuudestaan kuin kertojan kuvaukseksikin (vrt. Neumannin *kaksiääniset* mentaaliset verbit, kohta 2.3.2) eikä virkkeiden sijainti KD:n ja KHD:n välissä auta ratkaisemaan niiden lähdettä⁷¹. Katkelman ekspressiivisyys kuitenkin heikkenee ja henkilö jää lukijalle kohdetekstissä etäisemmäksi kuin lähdetekstissä.

(35b)

[KD] Äkkiä hän muisti, että kukkaro ja esineet, jotka hän oli ottanut muorin arkusta, lojuivat yhä vieläkin hänen taskuissaan. [KD vai KHD?] Hän ei ollut ajatellutkaan että ne piti ottaa taskuista ja piilottaa. Hän muisti ne vasta nyt tarkastaessaan vaatteitaan. [KHD] Mitä se sellainen? [KD] Silmänräpäyksessä hän rupesi ottamaan niitä esille ja heittelemään pöydälle.

Konkka

Samantapaisia muutoksia on myös katkelman muissa suomennoksissa: Hollo on poistanut järjestyksessä toisen huutomerkin ja kolmannen huudahduksen, Vuori

⁷¹ Kolmannessa virkkeessä oleva pieni käännösvirhe (kielteinen on muuttunut myönteiseksi) ei vaikuta sanottavasti esityksen näkökulmaan.

(Pyykkö) taas yhdistänyt toisen ja kolmannen huudahduksen samaan virkkeeseen ja poistanut huutomerkin niiden perästä, Wuori poistanut huutomerkin kolmannen ja Niskanen ensimmäisen huudahduksen perästä. Muut suomentajat kuitenkin säilyttävät jonkin huutomerkeistä, joten henkilön näkökulma pysyy heidän käänöksissään hiukan Konkan suomennosta selvemmin esillä.

Seuraava esimerkki on suoraa jatkoa kohdassa 4.2.1 esitetyle esimerkille (5); sitä sekä edeltää että seuraa Raskolnikovin ajatuksia välittävä KHD. KHD:n kuitenkin keskeyttää suluissa oleva parenteettinen johtolause, joka tähdentää, kertojan näkökulmasta, että kyse on henkilön käsityksistä.

(36a)

[KHD] Порфирий почти всю игру свою показал; конечно, рискнул, но показал, и [KD] **(все казалось Раскольникову)** [KHD] если бы действительно у Порфирия было что-нибудь более, то он показал бы и то. Что такое этот "сюрприз"? Насмешка, что ли?

Katkelma (xviii)

[[KHD] Porfiri oli paljastanut pelinsä lähes kokonaan; oli tietysti ottanut riskin, mutta oli paljastanut, ja [KD] **(edelleen Raskolnikovista vaikutti)** [KHD] jos Porfirilla todella olisi ollut vielä jotain muuta, niin hän olisi paljastanut senkin. Mikä se ”yllätys” [on]? Pilkantekoako?)

Kuukasjärven suomennoksessa sulut on poistettu ja johtolause sidottu ympäröivään kontekstiin alustuskonjunktion avulla, jolloin kertojan näkökulma laajenee hallitsemaan koko virkettä. Katkelman keskeyttävä, sulkuihin erotettu johtolause on saattanut vaikuttaa kääntäjästä epätavalliselta ratkaisulta, ja sen yhdistäminen ympäröivään diskurssiin on ratkaisuna normaalistava. Hollon ja Vuoren (Pyykön) ratkaisu on samanlainen (kun taas Vuoren alkuperäisessä käänöksessä sulut on säilytetty). Henkilön perspektiivin heiketessä teksti ei enää päästä lukijaa yhtä lähelle tämän mieltä kuin lähdetekstissä.

(36b)

[KD] Porfiri oli paljastanut pelinsä lähes kokonaan; hän oli tietysti ottanut riskin, mutta oli tehnyt sen silti, **ja Raskolnikovista tuntui, että** jos Porfiri olisi todellakin tiennyt asiasta enemmän, hän olisi ilmaissut senkin. [KHD] Mikä se ”yllätys” mahtoi olla? Pelkkää pilkantekoako?

Kuukasjärvi

Myös Niskasen käänöksessä esitystä on normaalistettu poistamalla esityksen keskeyttävät sulut. Samalla johtolause on kuitenkin erotettu omaksi virkkeekseen. Syntaktisesti omana yksikkönään se ei vaikuta edeltävään eikä seuraavaan KHD:in; vain johtolauseen sijainti ja tapa erottaa se KHD-kontekstista ovat muuttuneet.

(36c)

[KHD] Porfyrius oli pelannut melkein liian julkisesti; se oli uskallettua, mutta hän oli tehnyt sen ja jos hänellä olisi ollut useampia valtteja kädessään, olisi hän kyllä pannut ne peliin. [KD] **Siltä ainakin tuntui Raskolnikowista.** [KHD] Mikä yllätys se mahtoi olla? Olikohan se ehkä vain vale?

Niskanen

Normaalistaminen näkyy hiukan toisella tavalla seuraavan katkelman käänöksissä, joita on jo tarkasteltu toisesta näkökulmasta esimerkissä (15) kohdassa 4.2.1. Lähdetekstissä KD:n ja lainausmerkeissä olevan KHD:n välissä toistuu kahdesti arvoituksellinen huudahdus *Никак!* 'Ei millään!', jota on vaikea luokitella yksiselitteisesti sen paremmin KD:ksi kuin KHD:ksikaan (ks. myös kohta 2.4.2).

(37a)

[KD] Но в то же время *мысль*⁷² не приходила ей в голову. [KD vai KHD?] **Никак! Никак!..** [KHD] "О, он должен быть ужасно несчастен! (...)

Katkelma (xvii)

[Mutta ajatus ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. [KD vai KHD?] **Ei millään! Ei millään!..** [KHD] "Voi, hänen täytyy olla kamalan onneton!..]

Käänöksistä Wuori, Vuori (Pyykkö), Kuukasjärvi sekä Pevear ja Volokhonsky säilyttävät sekä ekspressiivisen huudahduksen että toiston. Tässä Pyykkö siis (lähes poikkeuksellisesti) pysyttelee lähellä Wuoren alkuperäistä käänöstä sen sijaan, että omaksuisi Hollon ratkaisun.

(37b)

[KD] Mutta samalla kuitenkin ei se *ajatus* hänen päähänsäkään pälkähtänyt. [KD vai KHD?] Ei mitenkään! Ei mitenkään! ... [KHD] "Oi, hän mahtaa olla hirveän onneton! ...

Wuori

(37c)

[KD] Mutta oikea ajatus ei johtunut hänen mieleensä ... [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään! [KHD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton!

Vuori (Pyykkö)

⁷² Sanaa *мысль* ei ilmeisesti ole kursivoitu lähdetekstin kaikissa painoksissa.

(37d)

[KD] Mutta *se ajatus* ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään...! [HD] "Voi, hänen täytyy olla kamalan onneton...!"

Kuukasjärvi

(37e)

[KD] But at the same time *the thought* would not enter her mind. [KD vai KHD?] No, no, it would not! ... [KHD] "Oh, he must be terribly unhappy!"

Pevear & Volokhonsky

Muut käännökset joko normalistavat tekstiä (Hollo, Konkka, Garnett) tai myös eksplisiittistävät sitä (Niskanen). Konkka poistaa toiston ja huutomerkkin, jolloin henkilöön viittaavasta ekspressiivisyydestä riisuttu huudahdus jää selkeämmin kertojan toteamukseksi. Hollon käännöksestä huudahdus on jätetty kokonaan pois. Garnettin käännöksestä huudahdusta ei toisteta, ja se on yhdistetty samaan virkkeeseen edeltävän KD:n kanssa. Huudahduksen ekspressiivisyys on siksi hiukan heikennyt, ja syntaktisesti kertojan esityksen osana se tuntuu kuuluvan kertojalle, vaikka toinenkin tulkinta on mahdollinen. Toiston karsiminen käänöksissä voitaisiin luokitella myös leksikaaliseksi normalistamiseksi.

(37f)

[KD] Mutta oikea ajatus ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. Ei mitenkään. [HD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! (...)"

Konkka

(37g)

[KD] Mutta oikea ajatus ei kumminkaan johtunut hänen mieleensä ... [KHD] "Hänen täytyi olla sanomattoman onneton! (...)"

Hollo

(37h)

[KD] But at the same time *the idea* did not enter her head, [KD vai KHD?] not for a moment! [KHD] 'Oh, he must be terribly unhappy! ...'

Garnett

Myös Niskanen on yhdistänyt huudahduksen edeltävään KD:in ja jättänyt pois toiston. Huudahduksen ekspressiivisyys on siis siirtynyt edeltävään virkkeeseen. Kun lähdetekstissä KD:a siis seuraa KD:n ja KHD:n rajalle jäävä huudahdus,

käännöksessä ne korvaa yhtenäinen KD/KHD. En siksi tarkastele muutosta varsinaisena siirtymänä, sen paremmin KHD:n heikkenemisenä kuin sen katoamisenakaan. Samalla kääntäjä on kuitenkin selventänyt huudahduksen sisältöä tuoden käännöksessä näkyviin oman tulkintansa sen merkityksestä: nyt oikea ajatus (*se ajatus*) tulee selvästi Sonjan mieleen, mutta tämä ei hyväksy sitä. Sen lisäksi, että käännös ohjaa lähdetekstiä yksiselitteisemmin lukijan tulkintaa, se siis muuttaa myös tekstin luomaa henkilökuvaa Sonjasta.

(37i)

[KD vai KHD?] Mutta *sitä ajatusta* ei hän voinut sulattaa mitenkään! [KHD] "Ja kyllä hän mahtaa olla tavattoman onneton ...

Niskanen

Seuraava esimerkki välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän palattua kotiin poliisiasemalta. Katkelma alkaa kertojan kuvauksella, mutta muuttuu kesken toisen virkkeen KHD:ksi. Vaikka virke alkaakin henkilön kokemusta osoittavalla kognitioverbilla ja alistuskonjunktioilla, henkilön näkökulman siihen tuovat rikkonainen, toisteinen virkerakenne, jossa henkilö korjaa tai tarkentaa omia ajatuksiaan (*через полчаса, через четверть часа* 'puolen tunnin kuluttua, neljännestantun kuluttua'), modaaliset *пожалуй* 'ehkä', 'varmaan', ja *стало быть* 'siis', jotka välittävät henkilön arvion tilanteesta, ja lopun kysymys.

(38a)

[KD] Он шел скоро и твердо, и хоть чувствовал, что весь изломан, но сознание было при нем. Боялся он погони, боялся, что [KHD] **через полчаса, через четверть часа** уже выйдет, пожалуй, инструкция следить за ним; **стало быть**, во что бы ни стало, надо было до времени схоронить концы. Надо было управиться, пока еще оставалось хоть сколько-нибудь сил и хоть какое-нибудь рассуждение... Куда же идти?

Katkelma (vii)

[[KD] Hän kulki nopein ja varmoin askelin, ja vaikka tunsikin, että oli aivan uupunut, niin kuitenkin tajuissaan. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi, että [KHD] **puolen tunnin kuluttua, neljännestantun kuluttua** jo annetaan varmaankin määräys pitää häntä silmällä; täytyi **siis** keinolla millä hyvänsä ajoissa hävittää jäljet. Se oli tehtävä kun vielä oli edes vähän voimia ja edes jonkinlaista harkintakykyä jäljellä... Minne siis mennä?]

Hollon käännöksessä puhekielistä, rikkonaista syntaksia on normaalistettu yhdistämällä lauseet *через полчаса, через четверть часа* 'puolen tunnin kuluttua, neljännestantun kuluttua', mikä johtaa toisteisuuden katoamiseen; samoin on tehty Wuoren, Vuoren (Pyykön) ja Kuukasjärven suomennoksissa. Hollo on myös siirtänyt modaalisen ilmauksen *kenties* lauseen alkupuolelle;

Vuoren (Pyykön) käännöksestä *пожалуй* 'varmaan' on jätetty kokonaan pois. Kaikissa näissä käännöksissä KHD-segmentin alussa KHD heikkenee, ja sen myötä myös vaikutelma henkilön ajatusten välittömästä seuraamisesta.

(38b)

[KD] Hän kulki nopein, varmoin askelin ja vaikka tunsu olevansa aivan uupunut, hän oli silti täysin tajuissaan. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi, että **kenties jo puolen- tai neljännestantunin kuluttua annettaisiin** määräys pitää häntä silmällä; [KHD] oli siis joka tapauksessa pian hävitettävä kaikki jäljet. Hänen oli se tehtävä niin kauan kuin oli vielä vähänkään voimia ja harkintakykyä jäljellä ... Mihin **hänen nyt oli** mentävä?

Hollo

Hollon, Vuoren (Pyykön), Kuukasjärven ja Garnettin käännöksissä lopun persoonattomaan, aikamuodottomaan kysymykseen on lisätty kolmannen persoonan pronomini ja menneen ajan muoto (vrt. Konkan *Mutta minne mennä?* ja Pevearin ja Volokhonskyn *But where to go?*). Näitä kertojaan viittaavia lisäyksiä tasapainottaa kuitenkin Hollolla ja Vuorella (Pyyköllä) kysymykseen lisätty ajanmääre *nyt*, Kuukasjärvellä taas kysymystä vahvistava *oikein* (*Minne hän oikein menisi?*).

Osan myös niistä muutoksista, jotka alistavat KHD:n johtolauseelle, voi luokitella normaalistaviksi, sillä niissä KHD:n sulautuminen edeltävään KD:iin johtuu välimerkityksen tai syntaksin normaalistamisesta (kuten esimerkissä (36b)). Romaanille tyypillinen johtolauseeseen edeltämä KHD, jossa KD:a ja KHD:a erottaa kaksoispiste, pilkku tai ajatusviiva ja KHD päättyy huuto- tai kysymysmerkkiin, on käännöksissä toistuvasti muuttunut KD:ksi, jossa henkilön näkökulma erottuu enää heikosti. Käännöksissä kaksoispiste saatetaan korvata pilkulla, lauseiden väliin lisätä alistuskonjunktio (minkä olen taulukossa 2 luokitellut muuksi eksplisiittistämiseksi) ja KHD:n ekspressiivistä luonnetta korostava huuto- tai kysymysmerkki korvata pisteellä. Muutokset yhdistävät KHD:n edeltävään KD:in, jolloin henkilön näkökulma saattaa väistyä kokonaan tai heiketä eriasteisesti riippuen siitä, kuinka monta näistä muutoksista on tehty.

Tällaista KHD:a edustaa seuraava katkelma, joka välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän kiiruhtaessa Svidrigailovin luo (lähdetekstin piirteistä ks. kohta 2.3.2).

(39a)

[KD] Он спешил к Свидригайлову. [KD vai KHD?] Чего он мог надеяться от этого человека - он и сам не знал. Но в этом человеке таилась какая-то власть над ним. [KD] Сознав это раз он уже не мог успокоиться, [KD vai KHD?] а теперь к тому же и пришло время.

[KD] Дорогой один вопрос особенно мучил его: [KHD] был ли Свидригайлов у Порфирия?

Сколько он мог судить и в чем бы он присягнул - нет, не был! [KD] Он подумал еще и еще, припомнил всё посещение Порфирия, сообразил: [KHD] нет, не был, конечно, не был!

Но если не был еще, то пойдет или не пойдет он к Порфирию?

Katkelma (xxi)

[[KD] Hän kiirehti Svidrigailovin luo. [KD vai KHD?] Mitä hän saattoi toivoa tuolta mieheltä – hän ei itsekään tiennyt. Mutta tuo mies piti jollain salaperäisellä tavalla häntä vallassaan [KD] Sen kerran tajuttuaan hän ei voinut enää rauhoittua, [KD vai KHD?] ja nyt oli sitä paitsi jo aikakin.

[KD] Matkalla eräs kysymys kiusasi häntä erityisesti: [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

Sikäli kuin hän saattoi päätellä ja olisi voinut vaikka vanhoa – ei, ei ollut käynyt! [KD] Hän mietti uudelleen ja uudelleen, palautti mieleensä Porfirin koko vierailun, oivalsi: [KHD] ei, ei ollut käynyt, tietenkään ei ollut!

Mutta ellei vielä ollut käynyt, niin meneekö hän Porfirin luokse vai ei?]

Garnettin käännöksessä katkelman välimerkitystä on normaalistettu kahdesti. Lähdetekstin kolmannen kappaleen alussa ajatusviiva on jätetty pois ja sen tilalle on lisätty eksplisiittistävä alistuskonjunktio *that*. Kielto sanaa ei toisteta ja huutomerkki virkkeen lopusta on poistettu. Muutosten seurauksena henkilön huudahdus muuttuu kertojan toteamukseksi, ja myös huudahdusta edeltävä kohta (*As far as he could judge, he could swear to it*) – jonka sanavalinnat tuntuvat lähdetekstissä kuuluvan henkilölle – on nyt luontevampaa lukea puhtaana kerrontana. Huutomerkki on poistettu myös kappaleen lopusta, jossa henkilön näkökulma kyllä säilyy, mutta vähemmän ekspressiivisenä kuin lähdetekstissä.

(39b)

[KD] He hurried to Svidrigailov's. [KD vai KHD?] What he had to hope from that man he did not know. But that man had some hidden power over him. [KD] Having once recognised this, he could not rest, [KD vai KHD?] and now the time had come.

[KD] On the way, one question particularly worried him: [KHD] had Svidrigailov been to Porfiry's? [KD] As far as he could judge, he would swear to it **that he had not**. He pondered again and again, went over Porfiry's visit; [KHD] no, he hadn't been, of course he hadn't.

But if he had not been yet, would he go?

Garnett

Wuoren alkuperäisessä käännöksessä esitystä on muokattu samaan tapaan. Kolmannen kappaleen alussa ajatusviiva on korvattu pilkulla, lauseen alkuun lisätty selventävä *niin* ja huutomerkki lauseen lopusta poistettu. Kappaleen lopussa kaksoispiste on korvattu pilkulla, lauseen alkuun lisätty eksplisiittistävää alistuskonjunktio *että* ja huutomerkki sen lopusta poistettu. Kieltosanan ekspressiivinen toisto on poistettu niin kappaleen alusta kuin sen lopustakin. Kertojan raportoiva näkökulma on syrjäyttänyt henkilön näkökulman koko kappaleessa, ja vaikutelma henkilön oman, sisäisen diskurssin seuraamisesta heikennyt. Myös toisessa kappaleessa esitystä on normalistettu (ja eksplisiittistetty) korvaamalla kaksoispiste pilkulla ja lisäämällä lauseen alkuun selventävä *se, näet*. Kysymysmerkin ansiosta näkökulma säilyy kuitenkin henkilöllä.

(39c)

[KD] Hän kiirehti Svidrigailovin luo. [KD vai KHD?] Mitä hän saattoi toivoa häneltä, - sitä ei hän itsekään tietänyt, mutta jonkinlainen valta piili siinä miehessä hänen ylitsensä. [KD] Ja sen kerran tunnustettuaan, ei hän saanut enää rauhaa. [KHD] Siihen lisäksi oli nyt jo aikakin tullut.

[KD] Tiellä vaivasi häntä varsinkin muudan kysymys, **se, näet**, [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

[KD] Sen verran kuin hän saattoi päättää ja olisi vaikka vannonutkin, **niin** hän ei ollut käynyt. Hän ajatteli moneen kertaan, muisteli Porfirin käyntiä ja tuli siihen päätökseen, **että** ihan varmaan hän ei ollut siellä käynyt.

[KHD] Mutta ell'ei hän vielä ollut käynyt, niin meneeköhän vai eikö mene Porfirin luo?

Wuori

Huutomerkki on poistettu kolmannen kappaleen lopusta kaikissa käännöksissä kahta uusinta – Pevearin ja Volokhonskyn englanninnosta ja Kuukasjärven suomennosta – lukuunottamatta. Niskasen käännöksessä myös lähdetekstin toista kappaletta on muokattu korvaamalla kaksoispiste pilkulla ja poistamalla kysymysmerkki sen lopusta.

Kuukasjärven suomennoksessa ensimmäisen kappaleen syntaksia on muokattu hiukan toisella tavalla: vaihtamalla ensimmäisen kappaleen toisessa virkkeessä johtolauseen (lähdetekstissä parenteettisen) ja ajatuksia referoivan lauseen paikkoja niin, että johtolause alistaa käännöksessä henkilön ajatuksia välittävän lauseen. Tuloksena esityksen näkökulma tuntuu siirtyvän lähemmäs kertojaa, eikä enää ole selvää, onko henkilö itse tietoinen siitä, ettei ”itseään tiedä”, mitä oikein toivoo. (Vrt. parenteettisen johtolauseen käyttö esimerkissä (20c) kohdassa 4.2.5, jossa on myös kyse Kuukasjärven käännöksestä, mutta toisenlaisesta ratkaisusta.)

(39d)

[KD] Hän kiiruhti Svidrigailovin luo. **Hän ei itsekään tiennyt, mitä hän saattoi toivoa tuolta mieheltä.** Mutta tuo mies piti häntä vallassaan jollakin salaperäisellä tavalla. Sen kerran tajuttuaan Raskolnikov ei voinut enää rauhoittua [KD vai KHD?] – ja nyt oli sitä paitsi jo aikakin.

[KD] Matkalla häntä vaivasi erityisesti kysymys: [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

Sikäli kuin hän saattoi päätellä – ja sen hän olisi voinut vaikka vannoa – ei, ei ollut käynyt! [KD] Hän mietti miettimistään, palautti mieleensä Porfirin koko vierailun, ja päätteli lopulta: [KHD] ei, ei ollut käynyt, ei tietenkään ollut!

Mutta ellei vielä ollut käynyt, meneekö hän Porfirin luo vaiko ei?

Kuukasjärvi

Muita esimerkkejä tällaisesta välimerkitykseen tai syntaksiin kohdistuvasta normaalistamisesta, joka muuttaa johtolauseen edeltämän KHD:n KD:ksi, on muun muassa myös katkelman (iv) alkupuolella (ks. esimerkki (4)) Niskasén, Hollon, Konkan ja Vuoren (Pyykón) käännöksissä, katkelman (v) alussa (kaikki käännökset; ks. Garnettin ja Pevearin ja Volokhonskyn käännökset esimerkeissä (24b–c) kohdassa 4.2.2), katkelman (viii) toisessa kappaleessa (kaikki käännökset Wuorta lukuunottamatta)⁷³ ja katkelman (xxii) viidennessä kappaleessa (Wuoren ja Garnettin käännökset). Myös May (1994: 108) on pannut merkille, että (englanninkieliset) käännökset toistuvasti ”normalisoivat” tapauksia, joissa venäjänkielisen epäsuoran esityksen alistettuna lauseena on huudahdus; samanlaisen tendenssin Dostojevskin saksankielisissä käännöksissä on havainnut Vykoupil (1995: 218).

Aineistossa esiintyy kuitenkin myös päinvastaisia muutoksia. Seuraavassa esimerkissä KHD:a edeltävät kertojan pohjustava johtolause, kaksoispiste ja alistuskonjunktio, mutta KHD-tulkinnan puolesta puhuvat henkilön arviota osoittava *может быть* ’ehkä’ (kahdesti), toisteinen rakenne ja kolmen pisteen käyttö.

(40a)

[KD] Тут пришла ему в голову странная мысль: что, [KHD] может быть, и все его платье в крови, что, может быть, много пятен, но что он их только не видит, не замечает, потому что соображение его ослабело,

⁷³ Samanlaisista muutoksista saman kohdan saksannoksissa on raportoinut Vykoupil (1995: 198–199, 215). Omassa aineistossani käännöksiin (Konkan käännöstä lukuun ottamatta) on kuitenkin lisätty modaalinen elementti (*ehkä, sittenkin, varmasti, might*), joka kompensoi kysymyslauseen menetystä tuomalla esitykseen henkilön arvion.

раздроблено... ум помрачен... [KD] Вдруг он вспомнил, что и на кошельке была кровь.

Katkelma (v)

[[KD] Silloin hänen päähänsä juolahti omituinen ajatus: että [KHD] ehkä kaikki hänen vaatteensakin ovat veressä, ehkä on paljon tahroja, mutta että hän ei vain näe niitä, ei huomaa, koska ymmärrys on heikentynyt, pirstoutunut... järki pimentynyt... [KD] Äkkiä hän muisti, että kukkarossakin oli verta.]

Konkan käännöksessä alustuskonjunktion korvaavat lainausmerkit (tosin vain aloittamassa lainausta: sen loppua ei ole merkitty tekstiin). Koska kokevaan subjektiin kuitenkin viitataan kolmannen persoonan pronominilla, esitys säilyy KHD:na, ja lainausmerkkien ansiosta se erottuu kerronnan kontekstista lähdetekstiä selvemmin. Kääntäjä viittaa alun KHD:ssa lähdetekstin tapaan henkilön nykyhetkeen välillä preesensmuodoilla, jotka tuovat henkilön näkökulman selvästi esille. KHD:a seuraavan KD:n perään on lisätty huutomerkki, joka tuo siihenkin mukaan henkilön ekspressiivisen intonaation.

(40b)

[KD] Samassa hänen päähänsä juolahti omituinen ajatus: [KHD] "Entäpä jos hänen vaatteensa olivatkin veriset? Ehkäpä oli paljonkin tahroja, mutta hän ei vain näe, ei huomaa, koska hänen harkintakykynsä on heikentynyt, äly pimentynyt ... [KD vai KHD?] Äkkiä hän muisti, että kukkarossakin oli verta!

Konkka

Että-konjunktio on poistettu KHD:n alusta myös Niskasen, Hollon, Vuoren (Pyykön), Kuukasjärven ja Pevearin ja Volokhonskyn käännöksissä. Kaiken kaikkiaan KHD:n vahvistuminen tai lisääntyminen käännöksissä syntaksin tai välimerkityksen muokkaamisen takia on aineistossa kuitenkin harvinaista.

Syntaksiin ja välimerkitykseen kohdistuva normalistaminen heikentää KHD:a myös Ahon ja Austenin romaanien käännöksissä. Seuraavassa, neiti Bingleyn puhetta välittävässä katkelmassa romaanista *Pride and Prejudice* kertojan ja henkilön diskurssit sekoittuvat mielenkiintoisella tavalla (ks. kohta 2.3.5). Välimerkitystä on kuitenkin normalistettu kaikissa kolmessa käännöksessä.

(41a)

[KHD] 'What could he [Mr. Darcy] mean? she was dying to know what could be his meaning?' – [KD vai KHD?] and asked Elizabeth whether she could at all understand him?

Pride and Prejudice, 55

Kysymysmerkit katkelman keskeltä ja lopusta on poistettu molemmissa suomennoksissa, joten loppuosaan ei ole jäänyt mitään henkilön diskurssiin viittaavia aineksia. Myös lainausmerkit on poistettu. Koska puhuvaan subjektiin viittaava persoonapronomini on korvattu erisnimellä, myös käännöksen toisen virkkeen näkökulma siirtyy kertojalle. Erisnimen takia myös ilmaukset *oli pakahtumaisillaan halusta saada tietää* ja *ymmärsikö (...) lainkaan* tuntuvat kuuluvan kertojalle, kun taas lähdetekstissä ilmaukset *was dying to know* ja *could at all understand* näyttäisivät pikemminkin luonnehtivan henkilön puhetapaa. Kun ilmaus siirtyy henkilöltä kertojalle, heikkenee sen kyky luonnehtia henkilöä – ja samalla luoda tekstiin Austenille tyypillistä ironiaa. Seurauksena henkilökuvan satiirisuus laimenee.

(41b)

[KHD] Mitähän hän mahtoi tarkoittaa sillä? [KD] Neiti Bingley oli pakahtumaisillaan halusta saada tietää, mitä hän ajatteli, ja kysyi Elizabethiltäkin, ymmärsikö tämä lainkaan Darcyn puhetta.

Norko-Turja, 72

Kaiken kaikkiaan suomentajien ratkaisut viittaavat siihen, että he ovat tulkinneet katkelman (ensimmäistä kysymystä lukuun ottamatta) epäsuoraksi esitykseksi. On myös mahdollista, että kääntäjät ovat pitäneet lähdetekstiä sekavana ja pyrkineet tietoisesti yksinkertaistamaan sitä. Toimiva ratkaisu näkökulmarakenteen välittymisen kannalta olisi säilyttää lähdetekstin virkejako ja välimerkit (ehkä lainausmerkkejä lukuun ottamatta), viitata diskurssin subjektiin kolmannen persoonan pronomiinilla ja Darcyyn erisnimellä tai demonstratiivipronominilla.

(41c)

Mitähän Darcy mahtoi tarkoittaa sillä? hän oli pakahtumaisillaan halusta saada tietää, mitä tämä ajatteli? – ja kysyi Elizabethiltäkin, ymmärsikö tämä lainkaan Darcyn puhetta?

Venäjänkielisessä käännöksessä KHD säilyy, mutta sekään ei säilytä katkelman lopun kysymysmerkkiä, jolloin henkilön diskurssiin kuuluva intonaatio ei enää jatku kertojan diskurssin läpi lähdetekstin tapaan – erityisesti, kun puhuvaan henkilöön viitataan nyt erisnimellä lähdetekstin elliptisen rakenteen sijaan. Kuten suomennoksessa, tässäkin viimeisen virkkeen sanavalinnat kuuluvat nyt kertojalle, eivät henkilölle, jolloin henkilökuvan värikkyys ja satiiri laimenevat. Toisen virkkeen perässä olleen kysymysmerkin korvaaminen huutomerkillä ei vaikuta käännöksen näkökulmaan.

(41d)

[KHD] «Что он хотел этим сказать? Она умирает от желания узнать, что он имел в виду!» [KD] – И мисс Бингли обратилась к Элизабет с вопросом, догадывается ли она, что бы это могло означать.

Maršak, 63

[[KHD] ”Mitä hän (*m.*) halusi sillä sanoa? Hän (*f.*) on kuolemaisillaan halusta saada tietää, mitä hän (*m.*) tarkoitti! [KD] – Ja neiti Bingley kääntyi Elizabethin puoleen kysyen, arvaako hän, mitä se saattoi tarkoittaa.]

Puheenomaista syntaksia on normaalistettu myös seuraavan katkelman suomennoksissa (katkelmasta ks. myös esimerkki (23) kohdassa 4.2.2). Katkelmasta välittyvä epäröinti ja toisto jäljittelevät puhutun kielen rakenteita ja kuvastavat henkilön tapaa koettaa hoitaa asia – varoittaa Collinsia siitä, että vanhimmalla tyttärellä on jo kosija – mielestään kohteliaan hienotunteisesti. Tässä, kuten usein muuallakin, Austen käyttää KHD:a kuvaamaan henkilöidensä puhutun diskurssin kohteliaasta kiertelyä heidän pyrkiessään välittämään viestinsä riittävän epämääräisesti, mutta silti ymmärrettävästi. Esimerkissä suoruuden ja epäsuoruuden yhdistyminen kerrontatekniikan kielellisten piirteiden tasolla kuvaa hyvin niiden yhdistymistä siinä henkilön diskurssissa, jota kerrontatekniikan avulla välitetään (Neumann 1986: 371–372).

Norko-Turjan suomennoksessa alun epäröivää, rikkonaista rakennetta on selkiytetty muuttamalla lauseiden järjestystä, toisteisuutta on karsittu (*she must just mention*) ja lähdetekstin pitkä, puolipisteen jakama virke on pilkottu kahdeksi virkkeeksi. Kaikki tämä heikentää puhutun kielen illuusiota; rouva Bennetin kohteliaan epäröivä diskurssi ei ole enää aivan yhtä epäröivää. Myöskään lainausmerkit eivät enää varmista diskurssin tulkintaa henkilön puheeksi. Vaikka KHD kaiken kaikkiaan säilyykin, katkonaisuuden ja sen kuvaaman epäröinnin vähentäminen laimentaa lähdetekstin luomaa satiirista vaikutelmaa henkilöstä. Suomennoksen rouva Bennet esittää asiansa hiukan englantilaista esikuvaansa suorasukaisemmin.

(42a)

[KHD] ”As to her *younger* daughters, she could not take upon her to say – she could not positively answer – but she did not know of any prepossession; her *eldest* daughter, she must just mention – she felt it incumbent on her to hint – was likely to be very soon engaged.”

Pride and Prejudice, 70

(42b)

[KHD] Mitä nuorempiin tyttäriin tulee, ei äiti ainakaan tiennyt mistään varhaisemmasta kiintymyksestä, joka olisi ollut esteenä, vaikka hän ei

voinutkaan asiaa varmasti sanoa. Vanhin tytär sensijaan – hänen velvollisuutensa oli ainakin vihjaista siitä – tulisi hyvin todennäköisesti pian menemään kihloihin.

Norko-Turja, 88

Norko-Turjan käännöksessä myös puhujan viittaava yksikön kolmannen persoonan pronomini on korvattu substantiivilla *äiti*. Henkilöviittauksen eksplisiittistäminen ei kuitenkaan tässä tapauksessa vaikuta tulkintaan yhtä voimakkaasti kuin esimerkeissä (7b) ja (8b), joissa on kyse henkilön ajatusten välittämisestä (vrt. myös esimerkki Ahon *Papin tyttärestä* kohdassa 2.3.1.1).

Joutsenen suomennos säilyttää koko katkelman yhtenä virkkeenä. Myös siinä toistoa on kuitenkin karsittu ja rikkonaista lauserakennetta selvennetty. KHD säilyy, muttei yhtä selvän satiirisena kuin lähdetekstissä.

(42c)

[KHD] Mitä hänen nuorempiin tyttöihinsä tuli, niin olivat näiden sydämet vielä vapaat, sikäli kuin hän tiesi; mutta Janen suhteen hänen oli mainittava – ainakin näin kahdenkesken viitaten – että tämä oli jo miltei kihlattu toiselle.

Joutsen, 105

Seuraavassa katkelmassa *Papin rouvasta* kysymykset ja huudahdukset osoittavat esityksen välittävän henkilön, Olavin, ajatuksia.

(43a)

[KHD] Ja miks'eivät olisi olleet! Miks'ei saisi hän rakastaa niin kuin hän itse tahtoo ja niin kuin Ellikin oikeastaan tahtoo? Ensimmäinen ja viimeinen kerta! Mitä ne merkitsevät tuollaiset vaatimukset? [1] Hän ei tahtonut tietää, mistään puolinaisista tunteista!... [2] Hän tahtoi omistaa hänet kokonaan! Ainoastaan siten voisi heidän suhteensa jäädä pysyväiseksi ...

Papin rouva, 311

Firsovin käännöksessä ekspressiivistä välimerkitystä on karsittu jättämällä lähdetekstin huutomerkki ja kolme pistettä pois. Samalla lähdetekstin virkkeet [1] ja [2] on yhdistetty samaan virkkeeseen. Vaikka korostainen, ekspressiivinen sanajärjestys (*он знает не хотел* kirjaimellisesti 'hän tietää ei halunnut', lähinnä 'hän ei halunnut tietääkään') ja katkelman sisältö pitävätkin henkilön näkökulmaa edelleen esillä, heikentävät muutokset kuitenkin jonkin verran esityksen ekspressiivisyyttä, ja katkelman jälkipuoliskon voisi lukea käännöksessä myös kertojan esityksenä.

(43b)

[KHD] Да и стоило ли бороться? Почему им не любить друг друга проще, как хотелось ему и как в сущности хотелось самой Элли. Первый и последний поцелуй! Совершеннейшая глупость! [1] [KD vai KHD?] Он знать не хотел половинных чувств, [2] он хотел полного, безусловного обладания любимой женщиной. Только при таком условии их взаимные отношения могли упрочиться и продолжаться.

Firsov, 229

[[KHD] Ja maksoiko vaivaa taistella? Miksi he eivät rakastaisi toisiaan yksinkertaisemmin, niin kuin hän halusi ja niin kuin itse asiassa Elli itsekin halusi. Ensimmäinen ja viimeinen suudelma! Mitä tyhmyyksiä! [1] [KD vai KHD?] Hän ei halunnut tietääkään puolinaisista tunteista, [2] hän halusi omistaa täydesti ja ehdottomasti rakastamansa naisen. Vain sillä edellytyksellä heidän suhteensa voisi lujittua ja jatkua.]

Seuraava katkelma välittää KHD:na Ellin päätelmän Olavin käytöksen syistä. Alun KD pohjustaa siirtymää henkilön päätelmiä välittävään KHD:in, jonka tuntomerkkejä ovat katkelman sisältö ja ajatusprosessia kuvastavat kolmet pisteet.

(44a)

[KD] Hän [Elli] luuli nyt tietävänsä syynkin siihen. [KHD] Eilen illalla heidän erotessaan oli hän [Olavi] sen päättänyt ... hän ei tahtonut viipyä hetkeäkään enää ... hän halveksi ja ylenkatsoi.

Papin rouva, 339

Firsovin käännöksessä lähdetekstin kaksi ensimmäistä virkettä on yhdistetty, ja näin alun johtolause alistaa myös virkkeistä jälkimmäisen osaksi kertojan diskurssia. Lähdetekstissä Olavin edellisenä iltana tekemä päätös on Ellin oletus, käännöksessä taas kerrotun maailman objektiivista todellisuutta. Käännöksen viimeinen virke on kuitenkin KHD:a, ja sen perään lisätty huutomerkki vain korostaa henkilön ekspressiivistä intonaatiota. Samalla se vahvistaa tekstin perspektiivisidonnaisten piirteiden epäyhtenäisyyttä – viittaavathan virkkeen persoonamuodot kertojan näkökulmaan. Käännöksessä diskurssia on myös eksplisiittistetty täsmentämällä ajankohtaa, jolloin Olavi oli oletetun päätöksensä tehnyt (*когда ... повернул ей спину* 'kun ... käänsi hänelle selkänsä'), mutta tässä tapauksessa lisäys sopii henkilön näkökulmaan eikä vaikuta siihen, miten KHD käännökseen välittyy.

(44b)

[KD] Поняла она теперь и то, что уехать он порешил вдруг вчера вечером, когда при расставании повернул ей спину. [KHD] Он не хотел оставаться ни минуты долее, он слишком глубоко презирал её!

Firsov, 250

[[KD] Nyt hän (*f.*) tajusi senkin, että hän (*m.*) oli päättänyt matkustaa pois yhtäkkiä eilen illalla, kun heidän erotessaan käänsi hänelle (*f.*) selkänsä. [KHD] Hän (*m.*) ei halunnut jäädä enää minuutiksikaan, hän (*m.*) halveksi häntä (*f.*) liian syvästi!]

Syntaktisena normaalistamisena voidaan tarkastella myös vaillinaisten virkkeiden täydentämistä ja poistamista esimerkissä (31b) (kohta 4.2.3).

Kaiken kaikkiaan tämän alaluvun esimerkit havainnollistavat sitä, miten kääntäjät normalisoivat tekstiä yhtenäistämällä sitä syntaksin ja välimerkityksen osalta. Usein muutoksissa on kyse henkilön ekspressiivisyyttä osoittavan välimerkityksen karsimisesta, syntaksin eheyttämisestä ja toisteisuuden vähentämisestä, jolloin vaikutelma henkilön näkökulmasta heikkenee. Välimerkityksen normaalistaminen voi kuitenkin johtaa myös siihen, että johtolause – ja sen myötä kertojan näkökulma – hallitsee käänöksessä esitystä lähdetekstiä selvemmin.

4.2.6 *Leksikaalinen normaalistaminen*

KHD voi heikentyä myös silloin, kun henkilön näkökulmaa korostavia leksikaalisia aineksia on karsittu käänöksissä (deiktiset ja modaaliset sanat, toisto jne.; toiston karsimisesta ks. myös esimerkki (37f, h) kohdassa 4.2.5). Koska ne, aivan kuten henkilön näkökulmasta kertova välimerkitys ja syntaksikin, ovat näennäisessä ristiriidassa kerronnan kolmannen persoonan (ja toisinaan myös menneen aikamuodon) muodostaman kehyksen kanssa, kääntäjät usein normaalistavat esitystä joko korvaamalla henkilön näkökulmaa osoittavat sanat vastaavilla kertojan diskurssiin kuuluvilla elementeillä tai poistamalla ne kokonaan – siis yhtenäistävät esityksen perspektiivisidonnaisia piirteitä.

Seuraava esimerkki välittää Sonjan ajatuksia tämän vierailtua Raskolnikovin luona, jossa on tavannut myös tämän äidin ja sisaren. Lähdetekstissä esitys alkaa kertojan kuvauksella, mutta muuttuu sitten kesken virkkeen henkilön näkökulmaa ilmaisevan määreen (*как-нибудь* 'jotenkin') ja deiktisen elementin (*эти* 'ne', nuo') myötä KHD:ksi. Toisteinen, kömpelöähkö rakenne (*чтоб поскорей как-нибудь уйти ... чтобы пройти как-нибудь поскорей* 'että mahdollisimman nopeasti jotenkin pääsisi ... että kulkisi jotenkin mahdollisimman nopeasti') tuntuu kuvastavan Sonjan sekasortoista mielentilaa, ja virkkeen lopun rikkonaisuus, joka tuo asiat esiin sitä mukaa kun ne henkilön mieleen nousevat, ikään kuin heijastaa kiiruhtavan Sonjan ajatusten

hengästynyttä rytmii. Seuraavan virkkeen alussa henkilön näkökulmaa tuovat esiin korosteinan sanajärjestys ja toisto (*Никогда, никогда она ...* 'Milloinkaan, milloinkaan hän...'). Sitä seuraava kuvaus siitä, mitä Sonjalle tapahtuu (*Целый новый мир неведомо и смутно ...* 'Kokonainen uusi tuntematon maailma oli hämäränä...') voidaan lukea edeltävän diskurssin vaikutuksesta edelleen henkilön ajatuksena, mutta – niin kielellisten piirteidensä kuin sisältönsäkin puolesta – yhtä hyvin ulkopuolisen kertojan kuvauksena. Seuraava, johtolauseella alkava virke muuttuu kuitenkin alisteisessa lauseessa taas KHD:ksi, jonka tuntomerkkejä ovat kolmannen persoonan pronomini kokevasta subjektista, tämän suhtautumista Raskolnikoviin kuvaava *сам* 'itse', deiktiset ajanmääreet *сегодня* 'tänään' ja *сейчас* 'nyt', henkilön arviota ilmaiseva *может* 'ehkä', huutomerkki ja esityksen rikkonainen rakenne.

(45a)

[KD] Она ужасно рада была, что наконец ушла; пошла потупясь, торопясь, [KHD] **чтоб поскорей как-нибудь уйти** у них из виду, **чтобы пройти как-нибудь поскорей эти** двадцать шагов до поворота направо в улицу и остаться наконец одной, и там, идя, спеша, ни на кого не глядя, ничего не замечая, думать, вспоминать, соображать каждое сказанное слово, каждое обстоятельство. **Никогда, никогда** она не ощущала ничего подобного. [KD vai KHD?] Целый новый мир неведомо и смутно сошел в ее душу. [KD] Она припомнила вдруг, что [KHD] Раскольников **сам** хотел к ней **сегодня** зайти, **может**, еще утром, **может, сейчас!**

Katkelma (xiv)

[[KD] Hän oli valtavan iloinen, että vihdoinkin pääsi lähtemään; käveli pää painuksissa, kiiruhtaen, [KHD] **että mahdollisimman nopeasti jotenkin pääsisi** heidän näkyvistään, **että kulkisi jotenkin mahdollisimman nopeasti nuo** parikymmentä askelta käännökseen kadunkulmasta oikealle ja jäisi vihdoinkin yksin, ja siellä, kulkiessaan, kiirehtiessään, ketään näkemättä, mitään huomaamatta, voisi ajatella, muistella, pohtia jokaista lausuttua sanaa, jokaista yksityiskohtaa. **Milloinkaan, milloinkaan** hän ei ollut kokenut mitään samankaltaista. [KD vai KHD?] Kokonainen uusi tuntematon maailma oli hämäränä laskeutunut hänen sisimpäänsä. [KD] Hän muisti äkkiä, että [KHD] Raskolnikov **itse** halusi tulla **tänään** hänen luokseen käymään, **ehkä** jo aamulla, **ehkä nyt heti!**]

Konkan käännöksessä diskurssia on muokattu yhtenäisempään suuntaan HD:n ekspressiivisiä piirteitä karsimalla. Henkilön näkökulmaa kuvastavat *поскорей как-нибудь ... как-нибудь поскорей* 'mahdollisimman nopeasti jotenkin... jotenkin mahdollisimman nopeasti', ja *эти* 'nuo', ovat jääneet käännöksestä pois, samoin lauseiden alussa toistuva *чтоб(ы)* 'että', 'jotta'. Katkelmaa on normalistettu myös syntaksin osalta, sillä seuraavan virkkeen alussa korosteinan sanajärjestys on jäänyt pois yhdessä *никогда*-sanan ('ei milloinkaan') toiston kanssa. Onkin käännöksille varsin tyypillistä, että samaa katkelmaa on

normaalistettu niin leksikaalisten kuin syntaktistenkin valintojen osalta, jolloin voitaisiin puhua yleisemmällä tasolla myös tyylillisestä normaalistamisesta (ks. kohta 3.2.3). Kolmannen virkkeen alkua taas on tarkennettu lisäämällä siihen johtolause *Tuntui siltä kuin*, joka vahvistaa kertojan kuvailevaa otetta. Tarkentava muutos on myös ensimmäisen virkkeen kohdan *до новопоманраво* 'käännökseen oikealle', muokkaaminen muotoon *missä hänen oli käännyttävä oikealle*. Kaiken kaikkiaan tuloksena on niin kielellisesti kuin näkökulmarakenteenkin puolesta yhtenäisempi esitys, jota hallitsee kertoja lukuunottamatta ensimmäisen virkkeen loppua, jossa esityksen katkonaisuus tuntuu edelleen tuovan henkilön näkökulman mukaan katkelmaan. Myös viimeisen virkkeen KHD on välittynyt käännökseen. Muualla katkelmassa vaikutelma henkilön ajatuksenjuoksun välittömästä seuraamisesta on kuitenkin heikennyt.

(45b)

[KD] Hän iloitsi päästessään lähtemään, käveli pää painuksissa, kiiruhtaen pois heidän näkyvistään, seuraavaan kadunkulmaan, kahdenkymmenen askelen päähän, missä hänen oli käännyttävä oikealle, saadakseen vihdoinkin olla yksin ja voidakseen sitten nopeasti matkaa jatkaessaan [KD vai KHD?] ketään näkemättä, mitään huomaamatta ajatella, muistella, harkita jokaista puhuttua sanaa, jokaista yksityisseikkaa. [KD] Hän ei ollut vielä milloinkaan kokenut mitään samankaltaista. **Tuntui siltä kuin** kokonainen uusi tuntematon maailma olisi laskeutunut hämäränä hänen sisimpäänsä. Hän muisti äkkiä että [KHD] Raskolnikov oli itse aikonut poiketa hänen luokseen tänään ehkäpä jo aamulla, kenties nyt heti!

Konkka

Leksikaalista normaalistamista esiintyy katkelman kaikissa muissakin käännöksissä. Hollon ja Vuoren (Pyykön) ratkaisut ovat pitkälti samanlaisia kuin Konkalla. Sekä Hollon että Vuoren (Pyykön) käännöksistä on lisäksi jäänyt pois henkilön näkökulmaa välittävä *сам* 'itse'. Vuori (Pyykkö) on säilyttänyt toisen virkkeen alun korosteisen sanajärjestyksen, mutta ei kuitenkaan toistoa.

Niskasen käännöksessä lähdetekstin ensimmäistä virkettä on lyhennetty ja yhtenäistetty niin, ettei henkilön näkökulma ole siinä enää lainkaan esillä; myös käännösvirhe (*unohtaa jokaisen sanan muistostaan*) häiritsee alkuperäisen ajatuksen välittymistä tekstiin. Kolmannesta virkkeestä alkaen henkilön näkökulma on kuitenkin välittynyt käännökseen huutomerkkin poistosta huolimatta; erityisesti sitä korostaa kääntäjän lopussa käyttämä preesens. Henkilön näkökulmaa välittävän katkelman lyheneminen heikentää kuitenkin yleisvaikutelmaa siitä, että lukija seuraa läheltä tämän mielenliikkeitä.

(45c)

[KD] Tyttö oli iloissaan päästessään eroon ja katosi lähimmän nurkan taa. Hän saattoi nyt ajatella, miten hän oli elänyt, punnita jokaista sanaa, jonka oli

lausunut, ja unohtaa jokaisen sanan muistostaan. [KHD] **Ei koskaan, ei koskaan** hän ollut tuntenut sellaista tunnetta. [KD vai KHD?] Uusi maailma oli äkkiä avautunut hänen sieluunsa. [KD] Äkkiä juolahti hänen mieleensä että [KHD] Raskolnikow tahtoi itse tulla hänen luoksensa, ehkä hän tulee jo tänään, ehkä piankin.

Niskanen

Myös Garnettin käännöksessä henkilön diskurssin elementtejä on karsittu: sanan *как-нибудь* 'jotenkin', toisto on jäänyt pois, samoin jälkimmäinen *поскорей* 'mahdollisimman nopeasti', ja lopun *сам* 'itse'. Lisäksi henkilön näkökulmasta kertovat ajanmääreet on korvattu vastaavilla KD:n määreillä. Katkelman alkupuolen KHD säilyy kuitenkin paremmin kuin suomennoksissa, sillä sanan *никогда* 'ei milloinkaan' toisto (*Never, never*) ja deiktinen *эму* 'ne', 'nuo' (*the*) ovat välittyneet käännökseen. Myös lopussa henkilön arviota osoittavat sanat auttavat säilyttämään tämän näkökulman. Lievästä heikkenemisestä huolimatta KHD siis kaiken kaikkiaan välittyy käännökseen.

(45d)

[KD] She was extremely glad to escape at last; she went away, looking down, hurrying to get out of sight as soon as possible, [KD vai KHD?] to walk **the** twenty steps to the turning on the right and to be at last alone, and then moving rapidly along, looking at no one, noticing nothing, to think, to remember, to meditate on every word, every detail. [KHD] **Never, never** had she felt anything like this. [KD vai KHD?] Dimly and subliminally a whole new world was opening before her. [KD] She remembered suddenly that Raskolnikov \emptyset meant to come to her **that day**, [KHD] perhaps **that morning**, perhaps at once.

Garnett

Pevearin ja Volokhonskyn käännöksessä deiktiset ajanmääreet kuuluvat kertojalle ja toinen *как-нибудь* 'jotenkin', katkelman alusta on jäänyt pois; käännös säilyttää kuitenkin muut HD:n piirteet. Myös Wuoren ja Kuukasjärven käännöksistä alun *как-нибудь* 'jotenkin', on jäänyt pois; yksikään käännöksistä ei siis, mielenkiintoista kyllä, ole säilyttänyt sen toistoa.

Seuraavassa esimerkissä esitys alkaa kerrontana, ja näkökulma siirtyy asteittain henkilöä kohti: ensin henkilön näkökulman tuovat tekstiin mukaan tämän arviota osoittavat *примерно* 'noin', 'suunnilleen', ja *может быть* 'ehkä', sitten deiktiset *этою* 'tämän' ja *здесь* 'täällä', kokijan mainitsematta jättäminen tämän havainnon yhteydessä (*слышно было* 'kuului') ja lopussa henkilön arvio silminnäkiöiden todennäköisyydestä ja siitä, miten on toimittava.

(46a)

[KD] Оглядевшись еще раз, он уже засунул и руку в карман, как вдруг у самой наружной стены, между воротами и желобом, где все расстояние

было шириною в аршин, заметил он большой неотесанный камень, [KD vai KHD?] **примерно, может быть**, пуда в полтора весу, прилегавший прямо к каменной уличной стене. [KHD] За **этою** стеной была улица, тротуар, **слышно было**, как шныряли прохожие, которых **здесь** всегда немало; но за воротами его никто не мог увидеть, разве зашел бы кто с улицы, **что, впрочем, очень могло случиться, а потому надо было спешить.**

Katkelma (ix)

[[KD] Vilkaistuaan ympärilleen vielä kerran hän pisti jo kätensä taskuun, kun yhtäkkiä huomasi aivan ulkoseinän vieressä, portin ja kourun välissä, suunnilleen runsaan kyynärän levyisessä aukossa, ison hakkaamattoman kiven, [KD vai KHD?] **ehkä noin** puolentoista puudan painoisen, joka oli aivan kadunpuoleisen kivimuurin vieressä. [KHD] **Tämän** muurin takana oli katu, jalkakäytävä, **kuului**, kuinka jalankulkijat, joita **täällä** aina oli paljon, pujahtelivat ohi; mutta portin takaa häntä ei kukaan voinut nähdä, ellei sitten joku poikennut kadulta, **mikä muuten saattoi hyvinkin tapahtua, ja siksi täytyi pitää kiirettä.**]

Vuoren (Pyykön) ja Hollon käännöksissä henkilön näkökulmasta kertovia leksikaalisia valintoja on karsittu: kivi ei ole *ehkä* puolentoista puudan painoinen, muuri ei ole *se* muuri, ohikulkijoita ei ole yhtenään tai paljon *täällä*. Vaikka lopun KHD onkin välittynyt käännökseen, sitä edeltävä diskurssi ei enää selvästi viittaa henkilön näkökulmaan. Sen välittämät havainnot ja niiden herättämät ajatukset ovat kyllä henkilön, ja lopun KHD luo esitykseen takautuvasti henkilön näkökulman tunnun, mutta vaikutelma pääsystä havaitsevan henkilön mieleen heikkenee, ja katkelma voidaan lukea yhtä hyvin myös kertojan esityksenä. Kun KHD-tulkintaan johdattavia piirteitä ei ole lähdetekstissäkään paljon, voivat pienetkin leksikaaliset muutokset siirtää näkökulman kertojalle. Harvoin kuitenkaan yksittäisinä: esimerkiksi *ehkä*-sanon karsiutumisen tuskoinen olisi juuri mitään merkitystä, jos muut henkilön näkökulmaan viittaavat ainekset katkelman lopussa olisivat välittyneet käännökseen.

(46b)

[KD] Vilkaistuaan vielä kerran ympärilleen hän pisti jo kätensä taskuun, kun huomasi ulkoseinällä, portin ja kourun välissä, noin kyynärän levyisessä sokkelossa ison, suunnilleen \emptyset puolentoista puudan painoisen kiven, joka nojasi katua vastassa olevaan kivimuriin. [KD vai KHD?] \emptyset Muurin takana oli jalkakäytävä, sieltä kuului yhtenään ohikulkevien \emptyset askelten kapsetta; mutta kukaan ei voinut huomata häntä portin takaa, ellei poikennut kadulta pihalle. [KHD] Niin saattoi helposti käydä, oli kiirehdittävä.

Vuori (Pyykkö)

Leksikaalinen normaalistaminen heikentää vaikutelmaa henkilön näkökulmasta katkelman muissakin käänöksissä Wuoren alkuperäistä käännöstä lukuunottamatta; sen uudistettu versio taas muistuttaa tässäkin pitkälti Hollon käännöstä.

Silloin, kun KHD:n muut tuntomerkit ovat riittävän vahvoja, eivät yksittäiset, leksikaalisia elementtejä normaalistavat muutokset yleensä sanottavasti vaikuta tekstin näkökulmaan. Tätä havainnollistavat esimerkiksi seuraavan katkelman suomennokset. Esimerkissä KHD välittää Raskolnikovin ajatuksia tämän tarkastellessa asuaan huoneessaan murhan jälkeen. Katkelman alku ja loppu on merkitty lainausmerkkeihin. Niiden väliin jäävän KHD:n tuntomerkkejä ovat modaalinen *должно быть* 'luultavasti', ja deiktinen *ты* 'siihen', joka on henkilön näkökulmasta viittauksena riittävän eksplisiittinen; henkilö kyllä tietää, mistä lätäköstä on kyse.

(47a)

[KD] Он сбросил сапог: [HD vai KHD?] "действительно знаки! Весь кончик носка пропитан кровью"; [KHD] должно быть, он в **ты** лужу неосторожно тогда ступил... [HD vai KHD?] "Но что же теперь с этим делать? Куда девать этот носок, бахрому, карман?"

Katkelma (v)

[[KD] Hän veti saappaan jalastaan: [HD vai KHD?] "tosiaankin, merkkejä! Koko sukankärki veressä"; [KHD] luultavasti hän oli astunut silloin varomattomasti **siihen** lätäkköön... [HD vai KHD?] "Mutta mitä tehdä sille nyt? Minne panna sukka, hapsut, tasku?"

Hollon, Konkan ja Wuoren (Pyykön) käänöksissä esitystä on normaalistettu jättämällä deiktinen viittaus pois. Modaalinen *nähtävästi* (lähdetekstin *должно быть*) pitää kuitenkin henkilön näkökulman selvästi esillä.

(47b)

[KD] Hän veti saappaan jalastaan. [KD vai KHD?] "Tosiaankin! Onhan siinä merkkejä, koko sukan kärki veressä." [KHD] Hän oli nähtävästi huomaamattaan tullut silloin astuneeksi **ø** lätäkköön ... [HD] "Mitä minä nyt näille teen? Minne työnnän sukat, ripsut, taskun?"

Konkka

Wuoren ja Niskasen käänöksissä sama kohta on ratkaistu päin vastoin eksplisiittistämällä: *sen* lätäkön sijasta käänöksessä puhutaan *verilätäköstä*. Muutoksista huolimatta näkökulma on kaikissa suomennoksissa säilynyt hyvin lähellä alkuperäistä.

(47c)

[KD] Hän veti saappaan jalastaan - [KHD] aivan oikein, koko sukan varvaspuoli oli veren tahraama; hän oli kaiketikin astunut liian varomattomasti **verilätäk**köön ... [HD] "Mutta miten oli nyt meneteltävä? Minne panen sukan, taskun, rääsyt?"

Niskanen

Leksikaalinen normaalistaminen ja nimenomaan henkilön näkökulmasta kertovien leksikaalisten ainesten karsiminen tai korvaaminen vastaavilla kertojan diskurssin elementeillä on kaiken kaikkiaan tyypillistä käännöksille. Yksinään se heikentää KHD:a usein vain lievästi (vrt. esimerkki (2b) kohdassa 4.1.3 ja Hollon käännös katkelmasta (ii)), mutta on usein yhtenä osatekijänä niissä tapauksissa, joissa usean tekstuaalisen muutoksen yhdistelmä johtaa KHD:n heikkenemiseen (ks. mm. esimerkki (19b) kohdassa 4.2.2 ja esimerkit (49b–c,f) kohdassa 4.2.7). Katkelman (v) käännöksiin palaan vielä kohdassa 4.2.8. Tarkastelen muutoksia normaalistavina, sillä ne yhtenäistävät esityksen leksikaalisia elementtejä – tyypillisesti karsimalla henkilön näkökulmaan viittaavia sanoja, jolloin käännöksen perspektiivisidonnaiset leksikaaliset ainekset viittaavat lähdetekstiä selvemmin yhteen fokalisaatiopisteeseen, yhteen perspektiiviin, joka on yleensä kertojan.

Henkilön näkökulmasta kertovia leksikaalisia elementtejä on karsittu toistuvasti myös englannista ja suomesta tehdyissä käännöksissä. Seuraava katkelma romaanista *Pride and Prejudice* välittää henkilöiden keskustelua, jossa rouva Bennetin repliikit välitetään suorana esityksenä, Bingleyn vastaukset taas KHD:na.

(48a)

[KD] He [Mr Bingley] sat with them above an hour, and was in remarkably good spirits. Mrs. Bennet invited him to dine with them; but, with many expressions of concern, he confessed himself engaged elsewhere.

[HD] "Next time you call," [KD] said she, [HD] "I hope we shall be more lucky."

[KHD] He should be particularly happy at any time, etc., etc.; and if she would give him leave, would take an early opportunity of waiting on them.

[HD] "Can you come to-morrow?"

[KHD] Yes, he had no engagement at all for to-morrow; [KD] and her invitation was accepted with alacrity.

Pride and Prejudice, 342

Suomennosta on normaalistettu jättämällä pois Bingleyn viimeisen vastauksen aloittava emfaattinen vahvistussana *Yes*. Yksinään poisto ei ehkä vaikuttaisi

sanottavasti kappaleen näkökulmaan, mutta leksikaalisen normaalistamisen lisäksi samaa kohtaa on myös tarkennettu korvaamalla puhuvaan henkilöön viittaava kolmannen persoonan pronomini erisnimellä, jolloin näkökulma siirtyy yksiselitteisesti kertojalle. Myös Bingleyn ensimmäinen repliikki on muuttunut KD:ksi, sillä sen alkuun on lisätty kertojalle kuuluva johtolause *Bingley vakuutti*. Molemmissa tapauksissa heikkenee vaikutelma siitä, että kuulemme esityksessä Bingleyn kerrotussa maailmassa käyttämät sanankäänteet, ja samalla heikkenee esityksen satiirisuus, joka syntyy Bingleyn ilmiselvän innokkuuden ja kertomuksen maailman sosiaalisen diskurssin muotojen yhdistelmästä. Tässä esimerkissä erisnimiviittauksen vaikutus näkökulman välittymiseen on vielä kohdassa 4.2.1 käsiteltyjä esimerkkejä selvempi, sillä erisnimiviittauksissa on eroja. Herroittelun ja sukunimen yhdistelmää on hyvin vaikea sovittaa henkilön omaan näkökulmaan, kun taas pelkkä etunimiviittaus voi jossain yhteydessä vielä jättää tilaa tämän omalle näkökulmalle.

(48b)

[KD] Herra Bingley istui perheen seurassa yli tunnin, ja hän näytti olevan erittäin hyvällä tuulella. Rouva Bennet pyysi häntä jäämään päivälliselle, mutta monen kertaan pahoitellen asiaa ja anteeksipyydellen hän tunnusti, että hänet oli jo kutsuttu muualle.

[HD] ”Toivon, että meillä on parempi onni seuraavalla kerralla, kun tulette”,
[KD] sanoi rouva Bennet.

[KD] **Bingley vakuutti** tulevansa erittäin mielellään milloin tahansa, ja jos rouva Bennetillä ei ollut mitään sitä vastaan, hän tulisi mahdollisimman pian käymään heidän luonaan.

[HD] ”Voitteko tulla huomenna?”

[KD] **ø Herra Bingleyllä** ei ollut mitään muita menoja huomenna, ja hän suostui kutsuun erittäin halukkaasti.

Norko-Turja, 363

Papin rouvan suomennoksissa näkökulman siirtymät eivät juuri koskaan johdu henkilön näkökulmasta kertovien sanojen karsimisesta. Esimerkiksi esimerkeissä (18b) ja (43b) kokonaisia henkilön näkökulmaan viittaavia lauseita – ja samalla niihin sisältyviä leksikaalisia aineksia – on karsittu, mutta niiden tilalla on muuta, myös henkilön näkökulmaan viittaavaa, sisältöä, eivätkä muutokset siksi sanottavasti vaikuta käännöksen näkökulmaan.

4.2.7 Kuluvasta hetkestä menneeseen: aikamuodon normaalistaminen

Toisinaan venäjänkieliselle KHD:lle tyypillisen preesensin korvaaminen suomen- ja englanninkielisessä kerronnassa konventionaalisemmalla menneen ajan muodolla voi vahvistaa näkökulman siirtymää lähemmäksi kertojaa ja pienentää KHD-tulkinnan mahdollisuutta. Näin on käynyt esimerkiksi Konkan käännöksessä katkelmasta (viii) alla; katkelmaa on käsitelty aiemmin mm. esimerkissä (3) kohdassa 4.1.3. Lähdetekstissä esitys alkaa KD:na ja jatkuu seuraavassa virkkeessä diskurssina, joka voidaan lukea yhtä hyvin KD:na kuin KHD:nakin. KHD-tulkinta varmistuu kuitenkin jo samassa virkkeessä, jossa preesens ja vahvistusfraasi *мак у 'ihan'*, 'aivan' tuovat henkilön näkökulman selvästi mukaan diskurssiin.

(49a)

[KD] Он бродил по набережной Екатерининского канала уже с полчаса, а может и более, и несколько раз посматривал на сходы в канаву, где их встречал. [KD vai KHD?] Но и подумать нельзя было исполнить намерение: или плоты стояли у самых сходов и на них прачки мыли белье, или лодки были причалены, [KHD] и везде люди **так и кишат**, да и отовсюду с набережных, со всех сторон, можно видеть, заметить: подозрительно, что человек нарочно сошел, остановился и что-то в воду бросает. А ну как футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так.

Katkelma (viii)

[[KD] Hän oli kuljeskellut Katariinan kanavan vartta jo puolisen tuntia, ehkä kauemminkin, ja jo muutama kertaan tarkastanut kanavalle johtavat portaat, joita oli sattunut näkemään. [KD vai KHD?] Mutta aikeen toteuttamista ei voinut ajatellakaan: joko portaiden kohdalla oli pesulaitureita ja niillä pyykkärit pesivät vaatteita, tai rantaan oli sidottu veneitä, [KHD] ja joka puolella **ihan kuhisee** ihmisiä, niin ja kaikkialta rantakaduilta, joka suunnalta, voi nähdä, panna merkille: epäilyttävää, jos joku varta vasten laskeutui alas, pysähtyi ja heittää jotakin veteen. Entäpä jos kotelot eivät uppoakaan vaan jäävät kellumaan pinnalle? Ja tietysti ne jäävät.]

Konkan käännöksessä preesensin korvaavat menneen ajan muodot ja verbin merkitystä vahvistava *мак у 'ihan'* on jäänyt pois. Toinen virke voidaankin lukea kokonaan yhtä hyvin KD:na kuin KHD:nakin, ja KHD-tulkinta varmistuu vasta kolmannen virkkeen alussa henkilön kysymyksen myötä. Kertojan osuuden vahvistuessa heikkenee vaikutelma pääsystä havaitsijan mieleen.

(49b)

[KD] Hän harhaili Katariinan kanavan rantakadulla ehkä puolisen tuntia, kukaties kauemminkin, ja tuon tuostakin katseli rantaan johtaville portaille missä

sattui niitä näkemään. [KD vai KHD?] Mutta aikeen toteuttamista ei voinut ajatellakaan: laskeutumipaikoilla oli joko pesulaitureita, joilla eukot pesivät vaatteita, tai veneitä rantaan kiinnitettyinä, ja kaikkialla **ø kuhisi** ihmisiä, niin että rantakadulta, joka puolelta, saattoi nähdä, menikö joku ehkä vartavasten alas, pysähtykö, heittikö ehkä jotakin veteen, ja se olisi herättänyt epäilyksiä. [KHD] Entäpä jos kotelot eivät uppoaisikaan vaan jäisivät kellumaan pinnalle? Tietysti ne jäisivät.

Konkka

Vaikka Kuukasjärven suomennoksessa esitystä on muokattu samalla lailla (preesensistä siirretty imperfektiin, *mak u 'ihan' jätetty pois*), KHD alkaa siinä kuitenkin Konkan käännöstä aiemmin, sillä lähdetekstin seuraavan lauseen *da u 'ja', 'niin ja'*, joka osoittaa henkilön päättelyn jatkumista, on käännetty erityisen onnistuneesti tavalla, joka tuo esitykseen henkilön ajatusten rytmin (vrt. Konkan selventävä ratkaisu *niin että*, jonka pohjalta vastaavaa vaikutelmaa ei synny).

(49c)

[KD] Hän oli kuljeskellut Katariinan kanavan vartta jo puolisen tuntia, kukaties kauemminkin, ja oli moneen kertaan tarkastanut kaikki kanavalle johtavat portaat, joita oli sattunut näkemään. [KD vai KHD?] Mutta aikeen toteuttamista ei voinut edes ajatella: alasmenopaikoilla oli joko pesulaitureita ja niillä naisia pesemässä pyykkiä tai veneitä rantaan sidottuina, ja joka paikassa **ø vilisi** ihmisiä, [KHD] **niin, ja** kaikkialta rantakaduilta saattoi nähdä hänet ja panna merkille: herätti varmasti epäilyjä, jos joku laskeutui varta vasten alas portaita, pysähtyi ja heitti jotain veteen. Entä jos kotelot eivät uppoaisikaan, vaan jäisivät kellumaan? Ja niin tietysti kävisikin.

Kuukasjärvi

Imperfektin käyttö ei kuitenkaan yksinään riitä siirtämään näkökulmaa kertojalle. Myös Hollon suomennoksessa aikamuoto on normalistettu imperfektiksi. Ekspressiivinen *ihan* tuo kuitenkin henkilön näkökulman lähdetekstin tapaan selvästi mukaan tekstiin jo kesken toisen virkkeen.

(49d)

[KD] Hän oli kävellyt jo puoli tuntia, ehkä kauemminkin, Katariinan kanavan rantaa, ohikulkiessaan tarkastellen kanavalle johtavia portaita. [KD vai KHD?] Aikeen toimeenpanoa ei kuitenkaan voinut edes ajatella: alasmenopaikoilla oli joko pesulaitureita ja niissä akkoja vaatteita pesemässä, tai veneitä rantaan sidottuina, [KHD] ja kaikkialla **ihan kuhisi** ihmisiä. Rantakaduilta voi hänet joka puolelta nähdä: jos joku asteli alas ilman erikoista syytä, pysähtyi ja heitteli jotain veteen, oli se tietysti omansa herättämään epäluuloja. Entäpä jos kotelot eivät painuisikaan pohjaan, vaan jäisivät pinnalle kellumaan? Niin epäilemättä kävisikin.

Hollo

Vielä selvemmin henkilön näkökulma nousee esille Wuoren ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä, jossa Hollon ratkaisua ekspressiivisempi *ihan vilisemällä vilisi* pitää henkilön näkökulmaa yllä imperfektistä huolimatta. Suomennos myös säilyttää osan katkelman jälkipuoliskon preesensmuodoista, mikä osaltaa vahvistaa vaikutelmaa henkilön näkökulmasta.

(49e)

[KD] Hän kuljeskeli Katariinan kanavan vartta puolisen tuntia, ehkä kauemminkin, tarkasteli ohi kulkiessaan kanavalle johtavia portaita. [KD vai KHD?] Aikeen toimeenpanoa ei kuitenkaan voinut edes ajatella: alasmenopaikoilla oli joko pesulaitureita ja niillä akkoja pesemässä vaatteita, tai veneitä rantaan köytettyinä, [KHD] ja joka paikka **ihan vilisemällä vilisi** ihmisiä. Rantakaduilta **voi nähdä** hänet joka puolelta: jos joku **laskeutuu** vasta vasten alas, **pysähtyy** ja **heittää** jotain veteen, se tietysti **herättää** epäluuloja. Ja annas jos kotelot eivät painuisikaan pohjaan, vaan jäisivät pinnalle kellumaan? Niin tietysti kävisikin.

Vuori (Pyykkö)

Katkelman englanninkielisissä käännöksissä osan preesensmuodoista korvaa progressiivinen menneen ajan muoto, jonka avulla tekstiin välittyy jotakin lähdetekstin preesensin välittömyydestä. Sekä Garnettin että Pevearin ja Volokhonskyn käännöksissä persoonattoman ilmauksen korvaaminen kolmannen persoonan pronomiinilla (lähdetekstin) toisen virkkeen alussa tuo kertojan näkökulman lähdetekstiä selvemmin esiin, erityisesti Garnettin käännöksessä, jossa tulkintaan vaikuttaa myös lauseen sitominen syntaktisesti edeltävään virkkeeseen ja (takautuvasti) *так у* –adverbin (’ihan’) poisto seuraavasta lauseesta (ks. kohta 4.1.3). Kun Pevearin ja Volokhonskyn käännöksessä esitys muuttuu KHD:ksi vielä samassa virkkeessä ekspressiivisen vahvistussanan *simply* myötä (lähdetekstin *так у*), varmistuu KHD-tulkinta Garnettin käännöksessä vasta lopun kysymyksissä; niitä edeltävä osuus jää monitulkintaisesti KD:n ja KHD:n väliin, sillä arvio käytöksen herättämistä epäluuloista tuntuu kuuluvan henkilölle, vaikka esitys ei modaalisuutta lukuunottamatta sisälläkään muita henkilön diskurssiin viittaavia merkkejä.

(49f)

[KD] He wandered along the bank of the Ekaterininsky Canal for half an hour or more and looked several times at the steps running down to the water, but **he** could not think of carrying out his plan; [KD vai KHD?] either rafts stood at the steps' edge, and women **were washing** clothes on them, or boats were moored there and people **were swarming** everywhere. Moreover, he could be seen and noticed from the banks on all sides; it would look suspicious for a man to go down on purpose, stop, and throw something into the water. [KHD] And what if the boxes were to float instead of sinking? And of course they would.

Garnett

(49g)

[KD] He wandered along the embankment of the Ekaterininsky Canal for half an hour, perhaps longer, and several times cast an eye at the landing steps as he passed by them. But **he** could not even think of carrying out his intention: [KD vai KHD?] either rafts **were standing** there and washerwomen **were doing** laundry on them, or boats were moored there, [KHD] and people **were simply swarming** all over the place; besides, he could be seen, he could be noticed from anywhere along the embankments, from all sides: a man coming down on purpose, stopping and throwing something into the water, would look suspicious. And what if the cases floated instead of sinking? Yes, of course they would float.

Pevear & Volokhonsky

Näkökulman siirtymiin vaikuttavat verbin aikamuodon normalistaminen (erityisesti suomennoksissa; englanninnoksissa tilanne on hiukan erilainen progressiivisen muodon ansiosta), leksikaalinen normalistaminen (adverbin *mak u 'ihan'* ja vahvistavan konjunktion *da u 'ja'*, 'niin ja' poisto, johon Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä liittyy myös syntaktista muokkausta: niissä kohtaan on luotu uusi virkeraja, joka keskeyttää pitkän ja polveilevan ajatuksen jatkumisen) ja henkilöviittauksen eksplisiittistäminen (persoonattoman henkilöviittauksen korvaaminen kolmannen persoonan pronomiinilla). Vaikka aikamuodon normalistaminen siis heikentääkin KHD:a, se ei yksinään riitä siirtämään näkökulmaa kokonaan kertojalle. Näin on aineiston muissakin katkelmissa: aikamuodon normalistaminen ei koskaan ole ainoa syy KHD:n muuttumiseen KD:ksi.

Vaikka siis May (1994: 106–107) kritisoikin sitä, etteivät venäjistä englantiin tehdyt käännökset säilytä preesensia, osoittaa oman aineistoni analyysi, että alkuperäinen näkökulmarakenne voi säilyä, vaikka tekstiä onkin normalistettu aikamuotojen osalta. Tätä havainnollistaa erityisesti Pevearin ja Volokhonskyn käännös, jossa aikamuotojen normalistaminen on systemaattista (ja preesensin säilyminen siis hyvin harvinaista), mutta näkökulmarakenne silti pitkälti lähdetekstin mukainen.

Toisin kuin May, Pascal (1977: 129–130) hyväksyykin toistuvat siirtymät lähdetekstin käyttämästä preesensistä imperfektiin *Idiootin* englanninkielisessä käännöksessä (Magarshackin käännös). Hän puolustaa siirtymiä sillä, että imperfektin käyttö on englannissa luontevampaa ja lisäksi osoittaa, että kyse on KHD:sta, eli sovittaa esityksen englanninkielisen KHD:n konventioihin. Pascalin (emt. 130) mukaan aikamuodon vaihdos on siis perusteltu siitä huolimatta, että sen seurauksena käännös ei säilytä alkutekstin intensiivistä vaikutelmaa henkilön kokemuksen välittömästä seuraamisesta. Myös Cravens (2000: 63) toteaa, että preesensin käyttäminen englanninkielisissä käännöksissä saisi ne kuulostamaan epätavallisilta, kun taas lähdetekstin preesensin tällaista poikkeavuuden vaikutelmaa ei liity. Onkin mahdollista, että preesensin säilyttäminen englanninkielisissä käännöksissä kiinnittäisi lukijan huomion liiaksi kerronnan

muotoon ja samalla etäännyttäisi häntä sisällöstä – kun yksi lähdetekstin preesensin keskeisistä funktioista Cravensin (emt. 69) mukaan on juuri välttää etäisyyden luominen lukijan ja henkilön välille ja tuoda lukija siten lähelle henkilöä.

Suomennoksissa preesens on säilytetty englanninkielisiä käännöksiä useammin, ja siksi niiden avulla voi havainnollistaa sitä, miten tekstistä syntyvä näkökulmavaikutelma muuttuu sen mukaan, käytetäänkö käännöksessä preesensia vai imperfektiä. Kun käännökset säilyttävät henkilön näkökulmaa välittävän preesensin, ne säilyttävät myös venäjänkieliselle KHD:lle tyypillisen välittömyyden vaikutelman. Tätä havainnollistavat seuraavan esimerkin Vuoren (Pyykön) ja Konkan suomennokset. Esimerkki (50a) välittää Raskolnikovin houretta aineistokatkelmasta (x), jonka alkua on käsitelty esimerkissä (11). Kohdan [1] preesensmuodot eivät ole välittyneet kumpaankaan käännökseen: kohdassa [2] Vuori (Pyykkö) käyttää lähdetekstin tapaan preesensia, kun taas Konkka on normaalistanut aikamuodot imperfekteiksi.

(50a)

[KHD] Но вот наконец весь этот гам, продолжавшийся верных десять минут, стал постепенно утихать. Хозяйка стонала и охала, Илья Петрович все еще грозил и ругался... [1] Но вот наконец, **кажется**, и он затих; вот уж и **не слышно** его; [HD vai KHD?] "неужели ушел! Господи!" [2] [KHD] Да, вот **уходит** и хозяйка, все еще со стоном и плачем... вот и дверь у ней захлопнулась... Вот и толпа **расходится** с лестниц по квартирам, - **ахают, спорят, перекликаются**, то возвышая речь до крику то понижая до шепоту. Должно быть, их много было; чуть ли не весь дом сбежался. [HD vai KHD?] "Но, боже, разве все это возможно! И зачем, зачем он приходил сюда!"

Katkelma (x)

[[KHD] Mutta nyt vihdoin koko tuo meteli, kestätyään täydet kymmenen minuuttia, alkoi vähitellen laantua. Emäntä voihki ja vaikeroi, Ilja Petrovitš yhä vielä uhkaili ja sätti... [1] Mutta nyt vihdoin hänkin **näyttää** vaienneen; nyt häntäkään **ei** enää **kuulu**; [HD vai KHD?] ”lähtikö todella! Hyvä Luoja!” [2] [KHD] Niin, nyt **lähtee** emäntäkin, yhä vielä voihkien ja itkien... nyt paukahti ovikin hänen perässään kiinni... Nyt väkijoukkokin **hajaantuu** portaikosta asuntoihin – **päivittelevät, kiistelevät, huutelevat** toisilleen, milloin korottaen äänensä huudoksi, milloin hiljentäen kuiskaukseksi. Ilmeisesti heitä oli paljon; melkein koko talon väki oli kerääntynyt paikalle. [HD vai KHD?] ”Mutta hyvä Luoja, onko kaikki tämä mahdollista! Ja miksi, miksi hän tuli tänne!”]

(50b)

Kestätyään kymmenisen minuuttia melu lopulta alkoi vähitellen laantua. Emäntä ähkyi ja puhkui, Ilja Petrovitsh uhkaili ja sätti ... [1] Mutta viimein

hänkin tuntui rauhoittuvan; nyt hänen ääntään ei enää kuulunut. "Jokohan lähti! Hyvä luoja!" [2] Nyt **lähtee** emäntäkin pois, yhä **itkee** ja **voihkii** ... nyt paukahti hänen huoneensa ovi kiinni ... Nyt **hajaantuu** väkijoukko portaikosta asuntoihin - vielä **kuuluu** päivittelyä, kiistelyä, huutoja; toisinaan puhe **kiihtyy** meteliksi, toisinaan **laimenee** kuiskailuksi. Ihmisiä oli varmaankin paljon, kenties sinne oli kerääntynyt koko talon väki. "Hyvä Jumala, onko tämä mahdollista! Ja miksi hän oli tullut tänne?"

Vuori (Pyykkö)

(50c)

Vihdoin meteli, joka oli varmasti jatkunut kymmenisen minuuttia, alkoi vähitellen laantua. Emäntä voihkaili, Ilja Petrovitš yhä vielä uhkaili ja sätti ... [1] Sitten hänkin hiljeni; ei kuulunut enää hänen ääntään. "Meniköhän jo! Hyvä Jumala!" [2] Nyt **lähti** emäntäkin yhä vielä valittaen ja itkien ... Nyt paukahti ovi hänen jäljessään kiinni ... Nyt **hajaantui** väkijoukkokin porraskäytävästä asuntoihinsa - vielä älähdeltiin, kiisteltiin, huudettiin toinen toisilleen; välistä puhe **paisui** huudoksi, välistä **madaltui** kuiskaukseksi. Luultavasti heitä oli siellä paljon; kenties koko talon väki paikalla. "Hyvä Jumala, onko tuo mahdollista! Ja miksi, miksi hän tuli tänne!"

Konkka

Koska viittaus henkilön kuluvaan hetkeen menneen ajan muodolla osoittaa kertojan läsnäolon KHD:ssa, aikamuotoon kohdistuvat muutokset – yleensä venäjän preesensin korvaaminen menneen ajan muodolla – vaikuttavat tekstistä syntyvään välittömyyden tai välitteisyyden vaikutelmaan ja henkilön näkökulman intensiteettiin, vaikeivät näkökulman siirtymään aina johdakaan. Henkilön kuluvaan hetkeen viittaava preesens – oli kyse sitten lähdetekstin preesensin välittymisestä käännökseen tai lähdetekstin preteritin korvaamisesta preesensillä – taas korostaa voimakkaasti henkilön näkökulmaa ja voi siten kompensoida tehokkaasti muita henkilön näkökulmaa heikentäviä muutoksia; ks. esim. esimerkki (11c) kohdassa 4.2.1.

Kaikki käännökset säilyttävät satunnaisesti lähdetekstin preesensin. Preesensin käyttö näyttäisi kuitenkin olevan tavallisempaa suomennoksissa kuin englanninkielisissä käänöksissä, ja erityisen tyypillistä Wuoren alkuperäiselle suomennokselle. Toisaalta englanninnokset pyrkivät monesti säilyttämään osan lähdetekstin preesensin välittömyydestä korvaamalla sen verbin progressiivisella menneen ajan muodolla. Huolimatta siitä, että preesenskerronnan yleistymisen myötä myös preesensmuotoinen KHD on yleistynyt englannissa (ks. kohta 2.3.4.1), on ilmeistä, että kerronnan perusaikamuodon ollessa mennyt kääntäjät kokevat aikamuotojen mukauttamisen luontevaksi käytännöksi myös KHD-katkelmissa.

4.2.8 Poikkeus: KHD:a vahvistava aikamuodon normaalistaminen

Kaikissa yllä esitetyissä esimerkeissä KHD:n heikkeneminen käänöksessä tai katoaminen siitä johtuu tekstuaalisesta eksplisiittistamisesta tai normaalistamisesta. Yleiseen tendenssiin on kuitenkin yksi poikkeus, jossa normaalistaminen päin vastoin vahvistaa tai lisää KHD:a käänöksessä: presensin korvaaminen konventionaalisemmalla menneen ajan muodolla silloin, kun lähdetekstin voisi lukea yhtä hyvin HD:na kuin KHD:nakin. Tällaisia tapauksia ovat katkelmat, joissa lainausmerkeissä olevassa esityksessä ei viitata kokevaan subjettiin tai viitataan tähän persoonattomalla rakenteella, ja aikamuoto on joko presens tai puuttuu. Tällöin diskurssi ei paljasta puhujaansa ja jää häilymään jonnekin vapaan epäsuoran ja vapaan suoran esityksen välimaastoon.

Kyseessä on siis sama kielellinen muutos kuin kohdassa 4.2.7, mutta toisenlaisessa kontekstissa – kontekstissa, josta puuttuvat ne keskeisimmät kielelliset merkit, jotka ankkuroisivat diskurssin selvästi kertojalle, henkilölle tai molemmille. Kielellistä muutosta seuraava näkökulman siirtymä on myös periaatteessa sama: näkökulma siirtyy lähemmäs kertojaa, mutta sen sijaan, että heikentäisi KHD:a, muutos sulkeekin nyt HD-tulkinnan pois ja ohjaa lukemaan esityksen KHD:na. Esimerkkiä tämäntyyppisestä siirtymästä tarkastelin jo kohdassa 2.3.6, jossa ennen kaikkea aikamuodon normaalistaminen Magarshackin käänöksessä Dostojevskin *Idiootista* johti siihen, että monitulkintainen välimuoto KHD:n ja HD:n välillä muuttui yksiselitteiseksi KHD:ksi. Siinä lähdetekstissä ei kuitenkaan ollut lainausmerkkejä sen paremmin HD:n kuin tunnusmerkittömän välimuodonkaan ympärillä; alla tarkastelluissa esimerkeissä ”tunnusmerkitön” esitys on lisäksi lainausmerkeissä.

Kuten kohdassa 2.3.6 todetaan, epäselvissä tapauksissa tunnusmerkittömän kerronnan muodon voi usein päätellä ympäröivän kontekstin perusteella: KHD-kontekstissa sen voi lukea KHD:na, HD-kontekstissa HD:na. Aina tämäntyyppisissä tapauksissa kontekstista ei kuitenkaan ole sanottavaa apua, sillä niitä edeltävä ja seuraava diskurssi voivat koostua vaihdellen niin KD:sta, HD:sta kuin KHD:stakin. Jos lainausmerkit kuuluisivat romaanissa yksinomaan HD:n yhteyteen, tällaiset rajatapaukset voisi lukea yksiselitteisesti HD:ksi. Koska kuitenkin myös KHD voi esiintyä lainausmerkeissä, ei lainausmerkkien käytön perusteella voi päätellä, kumpaan esitysmuotoon tunnusmerkittömät tapaukset kuuluvat.

Käänöksissä tällaisten katkelmien presens, joka siis viittaa kerrotun maailman kuluvaan hetkeen, korvataan usein menneen ajan muodolla, mikä normalistaa aikamuodon kohdekielisen käytännön mukaiseksi, mutta tuo samalla kertojan perspektiivin siihen selvästi mukaan. Samalla esitys muuttuu KHD:ksi. Aikamuodon valinta osoittaakin, onko kääntäjä tulkinnut esityksen HD:ksi vai KHD:ksi, oli tulkinta sitten tietoinen tai tiedostamaton.

Seuraava esimerkki välittää KHD:na Razumihinin itsesyytöksiä tämän muistellessa edellisen illan tapahtumia ja sitä, miten oli arvostellut Dunjan ja tämän äidin kuullen Lužinia, Dunjan sulhasta. Esimerkissä kaksi kohtaa on

erotettu muusta esityksestä lainausmerkein: ensimmäinen niistä on yksiselitteistä KHD:a, sillä siinä kokevaan subjektiin viitataan kolmannen persoonan pronomiinilla, mutta jälkimmäisen voisi henkilöviittauksen puuttuessa lukea myös HD:na (katkelmasta ks. myös kohta 2.3.3).

(51a)

[KHD] Да и какое право имел он судить о нем так поспешно и опрометчиво? (...) И что за оправдание, что он был пьян? Глупая отговорка, еще более его унижающая! В вине - правда, и правда-то вот вся и высказалась, "то есть вся-то грязь его завистливого, грубого сердца высказалась"! И разве позволительна хоть сколько-нибудь такая мечта ему, Разумихину? Кто он сравнительно с такою девушкой, - он, пьяный буян и вчерашний хвостун? [HD vai KHD?] **"Разве возможно такое циничское и смешное сопоставление?"** [KD] Разумихин отчаянно покраснел при этой мысли ...

Katkelma (xi)

[[KHD] Ja mitä oikeutta hänellä oli arvostella häntä niin hätäisesti ja harkitsematta? (...) Ja mikä puolustus sekään on, että hän oli juovuksissa? Typerä veruke, joka alensi häntä entisestään! Viinissä on totuus, ja koko totuus olikin nyt paljastunut, "siis hänen kateellisen, karkean sydämensä kaikki saastaisuuspa olikin paljastunut!" Ja onko sellainen haave lainkaan sallittu hänelle, Razumihinille? Mikä hän on verrattuna sellaiseen tyttöön – hän, juopunut räyhääjä ja eilinen kerskuri? [HD vai KHD?] **"Onko sellainen röyhkeä ja naurettava rinnastus edes mahdollinen?"** [KD] Razumihin punastui armottomasti tätä ajatellessaan...]

Jälkimmäisen, lainausmerkeissä olevan kysymyksen lukeminen KHD:na tuntuu luontevalta, sillä sitä edeltää KHD ja seuraa KD. Kääntäjistä Niskanen, Hollo, Vuori (Pyykkö), Kuukasjärvi ja Garnett ovatkin lisänneet siihen suomen- ja englanninkielisessä kerronnassa konventionaalisen verbin imperfektimuodon viittaamaan kerronnan kuluvaan hetkeen, ja sulkeneet näin HD-tulkinnan mahdollisuuden yksiselitteisesti pois. Muutos tuo välitteisyyden vaikutelman selvemmin mukaan diskurssiin, mutta samalla se eheyttää katkelmaa kerronnan muotojen suhteen, sillä koko kappale voidaan nyt lukea KHD:na. Voi olla, että aiemmin katkelmassa esiintyvä, lainausmerkeissä oleva KHD on ohjannut kääntäjät käsittelemään myös tätä virkettä KHD:na. Jos lähdetekstin tulkitsee tässä kohdassa KHD:ksi, kielen tasolla tapahtuva aikamuodon normalistaminen konventionaalistaa samalla myös kerronnan muotoa: venäjänkieliselle kerronnalle tyypillinen preesensmuotoinen KHD korvataan suomen- ja englanninkieliselle kerronnalle tyypillisemmällä KHD:n muodolla. Jos taas lähdetekstissä nähdään niin HD- kuin KHD-tulkinnankin mahdollisuus, muutoksen voi ajatella myös yksinkertaistavan esitystä kerronnan tasolla, sillä se johtaa siirtymään epämääräisestä välimuodosta tai rajatapauksesta selkeämpään kategoriaan (ks. kohta 3.3.1).

(51b)

[KHD] Mitä oikeutta hänellä oli ryhtyä tuomitsemaan miestä niin kiireesti ja ajattelemattomasti? (...) Ja mikä puolustus sekään nyt oli, että hän itse oli päissään? Kehno veruke, omiansa alentamaan häntä entistä enemmän! Viinissä on totuus ja nyt koko totuus oli tullut julki, "hänen kateellinen, raaka sydämensä oli paljastunut koko törkyisyydessään!" Ja oliko hänellä, Razumihinilla, yleensäkin oikeutta hautoa sellaisia haaveita? Mikä hän oli verrattuna sellaiseen tyttöön - hän, juopunut mellastelija ja kerskuri? "**Oli**ko sellainen hävytön ja naurettava rinnastus ollenkaan mahdollinen?" [KD] Razumihin punastui armottomasti tuosta ajatuksesta ...

Vuori (Pyykkö)

Garnettin ja Niskasen käännöksessä katkelmaa on lisäksi yhtenäistetty poistamalla jälkimmäiset lainausmerkit (Niskasen käännöksessä myös ensimmäiset), mikä osaltaan osoittaa heidän tulkinneen esityksen KHD:ksi – ja konventionaalistaneen kerronnan muodon nykykäytännön mukaiseksi (ks. myös Niskasen ja Garnettin käännökset katkelmasta (xvi).

(51c)

[KHD] And what right had he to criticise him in that hasty and unguarded manner? (...) And what justification was it that he was drunk? Such a stupid excuse was even more degrading! In wine is truth, and the truth had all come out, 'that its, all the uncleanness of his coarse and envious heart!' And would such a dream ever be permissible to him, Razumihin? What was he beside such a girl - he, the drunken noisy braggart of last night? **Was** it possible to imagine so absurd and cynical a juxtaposition? [KD] Razumihin blushed desperately at the very idea...

Garnett

Myös tässä esimerkissä aikamuodon normalistaminen heikentää esityksen monitulkintaisuutta, sillä lähdetekstissä kahden kerronnan muodon välillä häilynyt diskurssi voidaan nyt luokitella yksiselitteisemmin tiettyyn puhekatgoriaan.

Silloin, kun kääntäjät eivät ole normalistaneet tällaista esitystä aikamuotojen osalta, kyse on yleensä siitä, että he ovat tulkinneet sen henkilön suoraksi esitykseksi, mistä kertovat käännöksiin toistuvasti lisätyt ensimmäisen persoonan muodot. Ilmeisesti esityksen ekspressiivisyys on näissä tapauksissa ohjannut kääntäjät tulkitsemaan sen kokemisen kehyksessä ja siis käsittelemään sitä henkilön diskurssina eksplisiittisen ensimmäisen persoonan puuttumisesta huolimatta. Kuten aikamuodon normalistamisen kohdalla (ks. yllä), tässäkin muutoksen voi ajatella yksinkertaistavan esitystä kerronnan muodon tasolla, sillä monitulkintaisesta välimuodosta on siirrytty selkeämpään katgoriaan. Kielen tasolla muutos ei tässä tapauksessa varsinaisesti normaalista esitystä (kuten

silloin, kun ensimmäinen persoona korvaa KHD:n kolmannen persoonan, ks. kohta 4.2.4), sillä persoonaton rakenne sallii tulkinnan ensimmäisen persoonan merkityksessä eikä siksi ole ristiriidassa lainausmerkkien ja preesensin käytön kanssa. Pikemminkin muutosta voi ajatella persoonamuodon eksplisiittistämisenä, sillä kahden tulkintavaihtoehdon välillä häilyvä rakenne on korvattu eksplisiittisellä ensimmäisellä persoonalla.

Seuraavassa katkelmassa (josta ks. myös esimerkki (47) kohdassa 4.2.6) KHD:a sekä edeltää että seuraa lainausmerkkien ympäröimä esitys, joka voisi olla aivan yhtä hyvin HD:a kuin KHD:akin. Se, että lainausmerkit erottavat KHD:n sitä edeltävästä ja seuraavasta diskurssista, ei vielä tarkoita, että ne tulisi ymmärtää eri esitysmuodoiksi, sillä Dostojevskilla lainausmerkit erottavat usein selkeämmän ajatuksen muista myös KHD-katkelman sisällä (ks. kohta 2.3.3).

(52a)

[KD] Он сбросил сапог: [HD vai KHD?] "действительно знаки! Весь кончик носка пропитан кровью"; [KHD] должно быть, он в ту лужу неосторожно тогда ступил... [HD vai KHD?] "Но что же теперь с этим делать? Куда девать этот носок, бахрому, карман?"

Katkelma (v)

[[KD] Hän veti saappaan jalastaan: [HD vai KHD?] "tosiaankin, merkkejä! Koko sukankärki veressä"; [KHD] luultavasti hän oli astunut silloin varomattomasti siihen lätäkköön... [HD vai KHD?] "Mutta mitä tehdä näille nyt? Minne panna sukka, hapsut, tasku?"

Kaikki kääntäjät Wuorta lukuunottamatta ovat kuitenkin lisänneet KHD:a seuraavaan esitykseen ensimmäisen persoonan muotoja ja siis ilmeisesti tulkinneet sen HD:ksi (ks. myös esimerkit (47b–c) kohdassa 4.2.6). Myös KHD:a edeltävän esityksen kohdalla suurin osa kääntäjistä (Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö), Kuukasjärvi, Pevear & Volokhonsky) näyttää päätyneen HD-tulkintaan, mihin viittaa lähinnä preesensmuotojen säilyttäminen käännoksissä.

(52b)

[KD] He kicked the boot off: [HD vai KHD?] "Marks, indeed! The whole toe of the sock **is soaked** with blood." [KHD] So he must have carelessly stepped into that pool ... [HD] "But what to do with it now? Where **am I** to put the sock, the fringe, the pocket?"

Pevear & Vokokhonsky

Niskasen ja Garnettin käännoksissä KHD:a edeltävä monitulkinainen esitys on kuitenkin yhdistetty KHD:in poistamalla lainausmerkit sen ympäriltä, jolloin KHD:ssa käytetty kolmannen persoonan pronomini tekee myös edeltävästä virkkeestä KHD:a, erityisesti, kun myös sen aikamuoto on normaalistettu

imperfektiksi. Kuten esimerkissä (51), tässäkin nykykäytännöstä poistuneiden lainausmerkkien poistaminen normaalistaa tekstuaalisten piirteiden sijaan kerronnan muotoa – tai nykyaikaistaa sitä, ja jälleen nimenomaan Garnettin ja Niskasen käännöksissä.

(52c)

[KD] He flung off his boots; [KHD] traces indeed! The tip of the sock **was soaked** with blood; he must have unwarily stepped into that pool ... [HD] 'But what **am I** to do with this now? Where **am I** to put the sock and rags and pocket?'

Garnett

Saman katkelman (v) alussa valtaosa kääntäjistä on kuitenkin ratkaissut samantyyppisen monitulkintaisen kohdan toisin: vain Garnett on lisännyt kohtaan ensimmäisen persoonan muotoja, kaikki muut ovat säilyttäneet preesensin ja persoonaviittauksen puuttumisen.

(53a)

[HD vai KHD?] "Что, неужели уж начинается, неужели это уж казнь наступает? Вон, вон, так и есть!"

Katkelma (v)

[[HD vai KHD?] "Mitä, alkaako se todella jo nyt, onko tämä todella jo rangaistusta? Niin, niin, niin se on!"]

(53b)

[HD vai KHD?] "Mitä, alkaako se todella jo nyt; joko nyt tulee rangaistus? Kas vain, niin on laita!"

Hollo

Käännökset eivät siis noudata mitään yhtenäistä menettelytapaa näiden monitulkintaisten kohtien käsittelyssä. Toisinaan diskurssin luonne jätetään lähdetekstin tapaan avoimeksi, kun sekä preesens (tai aikamuodon puuttuminen) ja persoonattomuus säilytetään⁷⁴. Toisinaan vain aikamuoto normalistetaan, mutta persoonattomuus säilyy, mikä muuttaa esityksen KHD:ksi⁷⁵. Toisinaan

⁷⁴ Esimerkin (53b) lisäksi ks. myös katkelma (ix), ensimmäisen kappaleen loppu, Wuori, Pevear ja Volokhonsky; katkelman (x) loppu, Wuori, Niskanen, Hollo, Konkka, Vuori (Pyykkö), Kuukasjärvi, Pevear ja Volokhonsky; ja esimerkissä (51) käsitelty kohta katkelmasta (xi), Wuori, Pevear ja Volokhonsky.

⁷⁵ Esimerkkien (51b–c) ja (52c) alun lisäksi ks. katkelma (x), Niskanen, Vuori (Pyykkö), Kuukasjärvi, Pevear ja Volokhonsky; ja katkelma (xvii), Niskanen.

esitystä täsmennetään lisäämällä siihen ensimmäisen persoonan pronomineja, jotka osoittavat kääntäjän tulkinneen monitulkitaisen esityksen HD:ksi⁷⁶. Mielenkiintoista on, että sama monitulkitainen kohta on usein ratkaistu samalla lailla useammassa käännöksessä. Ilmeisesti niin esiintymien kielellinen asu (lähinnä se, viitataan kokijaan itseensä persoonattomalla rakenteella) kuin lähikontekstikin ohjaavat sitä, käsittelevätkö kääntäjät niitä puhtaasti henkilölle kuuluvina vai eivät. Usein vaikuttaa siltä, että jos kokijaan viitataan tällaisessa katkelmassa persoonattomalla rakenteella, korvataan henkilöviittaus käännöksissä usein ensimmäisellä persoonalla.

Olen yllä käsitellyt HD:n ja KHD:n välimuotona vain tapauksia, joissa esityksen yhteydessä ei ole johtolauseita. Kun sen sijaan persoonattoman, preesensmuotoisen, lainausmerkeissä olevan diskurssin yhteydessä on johtolause, on KHD-tulkinnan mahdollisuus mielestäni niin marginaalinen, että olen aineistossani luokitellut tällaiset tapaukset suoraksi esitykseksi siitä huolimatta, että niissä kokijaan ei viitata eksplisiittisesti ensimmäisen persoonan muodoilla. Persoonaton rakenne jättää kuitenkin tilaa myös toisenlaisille tulkinnoille. Esimerkki (54) havainnollistaa niitä erilaisia ratkaisuja, joihin kääntäjät ovat tällaisen esityksen kohdalla päätyneet. Esimerkki on katkelman (xxii) lopusta, kohtauksesta, jossa Raskolnikov on matkalla Svidrigailovin luo. Se päättää tämän pohdinnan Svidrigailovista, jotka ovat jatkuneet koko katkelman (xxii) ajan ja jotka on aiemmin katkelmassa välitetty vaihdellen KD:na ja KHD:na.

(54a)

[HD] "Во всяком случае Свидригайлова надо увидеть как можно скорее, [KD] - решил он про себя окончательно. [HD] - Слава богу, тут не так нужны подробности, сколько сущность дела; но если, если только способен он, если Свидригайлов что-нибудь интригует против Дуни, - то..."

Katkelma (xxii)

[[HD] ”Joka tapauksessa Svidrigailov pitää tavata niin pian kuin suinkin, [KD] – päätti hän itsekseen lopullisesti. [HD] – Luoja kiitos, tässä eivät tarpeen ole niinkään yksityiskohdat kuin asian ydin; mutta jos, jos vain hän kykenee, jos Svidrigailov punoo jotain juonia Dunjan suhteen, - niin...”]

Kääntäjistä ainoastaan Kuukasjärvi on välittänyt katkelman käännökseen yllä tarkasteltujen piirteiden suhteen sellaisenaan – niin persoonattomuuden, preesensin, lainausmerkit kuin johtolauseenkin. Wuoren ratkaisu on pitkälti samanlainen, sillä erotuksella, että hän on poistanut lainausmerkit esityksen ympäriltä.

⁷⁶ Ks. taulukko 2, sarake HD/KHD> HD (Persoonamuotoon kohdistuva eksplisiittistäminen).

(54b)

[HD] ”Joka tapauksessa Svidrigailov pitää tavata niin pian kuin suinkin”, [KD] hän päätti lopullisesti. [HD] ”Luojan kiitos, tässä ei tarvitse mennä niinkään yksityiskohtiin kuin asian ytimeen. Mutta jos hän vain uskaltaakin, jos Svidrigailov punoo juonia Dunjan suhteen, niin...”

Kuukasjärvi

Pevear ja Volokhonsky ovat lisänneet käännökseensä ensimmäisen persoonan muodot, jotka osoittavat heidän tulkinneen sen henkilön suoraksi esitykseksi.

(54c)

[HD] "In any case, **I** must see Svidrigailov as soon as possible," [KD] he decided finally to himself. [HD] "Thank God, it's not details that are needed here so much as the essence of the matter; but if, if he's really capable, if Svidrigailov is plotting something against Dunya - then ..."

Pevear & Volokhonsky

Garnettin käännöksessä lainausmerkit on poistettu, kuluvaan hetkeen viitataan menneen ajan muodolla ja esitykseen on lisätty kokevaan henkilöön viittaava kolmannen persoonan pronomini. Johtolauseetta lukuun ottamatta esitys voidaan lukea KHD:na, vaikka KD-tulkintakin on mahdollinen.

(54d)

[KD vai KHD?] In any case **he** must see Svidrigailov as soon as possible [KD] he decided finally. [KD vai KHD?] Thank God, the details of the interview were of little consequence, if only **he** could get at the root of the matter; but if Svidrigailov were capable ... if he were intriguing against Dounia - then ...

Garnett

Hollon ja Konkan ratkaisu on periaatteessa samanlainen kuin Garnettilla: lainausmerkit on poistettu, presensistä on siirrytty menneen ajan muotoihin ja kokijaan viitataan kolmannen persoonan pronominilla, joten esitys voidaan lukea niin KD:na kuin KHD:nakin. Kääntäjät ovat kuitenkin ilmeisesti päätyneet tällaiseen ratkaisuun ennen kaikkea siksi, että ovat ymmärtäneet lähdetekstissä esiintyvän yksikön kolmannen persoonan pronominin viittaavan Raskolnikoviin itseensä. Lähdetekstissä on kuitenkin kyse viittauksesta Raskolnikovin ajatusten kohteeseen, Svidrigailoviin: tähän viitataan ensin persoonapronominilla, sitten erisnimellä. Juuri ensimmäisen viittauksen implisiittisyys, esityksen toisteisuus ja lauseiden keskeneräisyys (...*но если, если только способен он, если Свидригайлов что-нибудь интригует...* ’mutta jos, jos vain hän kykenee, jos Svidrigailov punoo jotain juonia Dunjan suhteen...’) luovat lähdetekstissä vaikutelman Raskolnikovin ajatusten spontaanin kulun seuraamisesta. Hollon ja

Konkan käännöksissä kohdan esitysjärjestystä on muokattu tavalla, joka osoittaa, miten he ovat persoonapronominiviittauksen tulkinneet, ja ohjaa myös lukijan tulkitsemaan sen samalla tavalla. Garnettin käännöksessähän ongelmallinen kolmannen persoonan pronomini on yksinkertaisesti jätetty pois, samoin Vuoren (Pyykön) käännöksessä, joka muuten muistuttaa Hollon ja Konkan käännöksiä, ja Niskasen käännöksessä alla.

(54e)

[KD vai KHD?] Joka tapauksessa täytyi tavata Svidrigailov niin pian kuin suinkin, - päätti hän lopullisesti. [KD vai KHD?] Siinä ei, Jumalan kiitos, tarvinnut vaivata itseänsä yksityiskohdilla, kysymyksessä oli yksi ainoa tärkeä asia. Mutta jos Svidrigailovilla todella oli joitakin salajuonia Dunjaan nähden, niin silloin **hän**, jos suinkin vain kykenee...

Hollo

(54f)

[KD vai KHD?] Joka tapauksessa täytyi nähdä Svidrigailov niin pian kuin suinkin, [KD] päätti hän lopullisesti. [KD vai KHD?] Jumalan kiitos, ei tarvittu yksityiskohtia, vain itse asian olemus oli tärkein; mutta jos Svidrigailov tosiaankin juonitteli Dunjaa vastaan, niin silloin **hän**, mikäli vain ...

Konkka

(54g)

[KD vai KHD?] Joka tapauksessa Svidrigailov oli tavattava niin pian kuin suinkin, hän päätti lopullisesti. [KD vai KHD?] Siinä ei, luojan kiitos, tarvinnut vaivata itseään yksityiskohdilla, kysymyksessä oli yksi ainoa tärkeä asia. Mutta jos Svidrigailovilla todella oli joitain salajuonia Dunjaan nähden. - Niin ...

Vuori (Pyykkö)

Myös Niskasen suomennoksessa lainausmerkit on poistettu, preesensistä siirretty menneen ajan muotoihin ja esitykseen lisätty – Garnettin tapaan – kokijaan viittaava yksikön kolmannen persoonan pronomini. Siitä on kuitenkin lisäksi poistettu myös johtolause, ja esitys on muuttunut KHD:ksi.

(54h)

[KHD] Ennen kaikkea oli **hänen** etsittävä Svidrigailow käsiinsä. Vielä ei, Jumalan kiitos, ollut kysymystä yksityiskohdista, ainoastaan asemasta kokonaisuudessaan. Mutta jos Svidrigailowilla tosiaan olisi jotain Dunjaa vastaan? Silloin ...

Niskanen

Pelkkä eksplisiittisen ensimmäisen persoonan puuttuminen riittää siis tekemään esityksestä potentiaalisesti monitulkintaista. Englanninkielisissä käännöksissä lähdetekstin persoonattomuuden säilyttäminen olisi voinut olla vaikeaa, mutta persoonamuodon käyttö taas edellyttää valintaa kahden perspektiivin välillä. Suomennoksissa sen sijaan persoonatonkin henkilöviittaus olisi luonteva ratkaisu, mitä Kuukasjärven käännös havainnollistaa. Vaikka käännökseen ei kolmannen persoonan muotoja lisättäisikään, riittää kuitenkin pelkkä aikamuodon normaalistaminen osoittamaan, että kääntäjä on pitänyt esitystä joko KD:na tai KHD:na. Tällainen tulkinta – ja siihen liittyvä aikamuodon normaalistaminen – saattaa kuitenkin Konkan ja Hollon käännösten lisäksi myös Garnettin, Niskasen ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä johtua lähdetekstin yksikön kolmannen persoonan pronominita, joka on helppo ymmärtää väärin, jos henkilöviittauksen toistamista ja tarkentamista ei tunnisteta merkiksi henkilön näkökulmasta.

4.3 Yhteenyeto: KHD:n heikkenemisen vaikutus tekstin tulkintaan⁷⁷

Rikoksen ja rangaistuksen käännöksissä KHD:n heikkeneminen tai katoaminen vaikuttaa tekstin tulkintaan tyypillisimmin niin, että lukija tuntuu etääntyvän henkilöstä ja vaikutelma henkilön mielenliikkeiden välittömästi seuraamisesta heikkenee, kun taas kertojan välittävä rooli ja vaikutelma henkilön tajunnan kuvaamisesta ulkoapäin vahvistuvat. Tätä havainnollistavat tässä luvussa tarkastellut esimerkit (3b), (4b), (5b–c), (6b), (9b), (10b), (11b), (13b)⁷⁸, (15c–g), (16d), (19b), (20b), (21b), (24b–c), (29b–c), (35b), (36b), (37f–h), (38b), (39b–d), (45b–d), (46b) ja (49b, f–g). Toistuva etääntyminen henkilöstä käännöksissä osoittaaakin, että eräs KHD:n keskeisiä funktioita lähdetekstissä on nimenomaan vaikutelma siitä, että henkilön mielenliikkeitä seurataan läheltä ja näennäisen välittömästi, ikään kuin lukija pääsisi suoraan tämän mieleen, mikä taas auttaa eläytymään henkilön tilanteeseen ja synnyttää empatiaa tätä kohtaan. KHD:n heikkenemisen aiheuttamaa etääntymistä henkilöstä havainnollistavat myös esimerkit (17b–d), (23b), (25b–c) ja (30b) Austenin romaanien käännöksistä ja esimerkit (27b), (31b), (43b) ja (44b) Ahon *Papin rouvan* käännöksestä. Kaiken kaikkiaan kertojan näkökulman vahvistuminen henkilön kustannuksella on linjassa aiempien tutkimustulosten kanssa, sillä myös luvun 3 katsaus KHD:n kääntämisen tutkimukseen osoittaa, että tyypillisin tutkimuksissa

⁷⁷ Tähän yhteenvetoon sisältyvät vain ne KHD:a heikentävät näkökulman siirtymät, joita tarkastelen luvun 4 esimerkkitarkastelmissa. Koko aineistossa tapauksia on enemmän. Samanlainen muutos on usein myös tehty useammassa kuin yhdessä käännöksessä, vaikka tarkastelenkin esimerkkitarkastelmissa monesti vain yhtä niistä.

⁷⁸ Muista poiketen tämä esimerkki ei ole peräisin varsinaisesta käännösaineistostani, vaan Rosenshieldin (1978) Dostojevskin kerrontatekniikoita käsittelevästä tutkimuksesta.

raportoitu muutos oli näkökulman siirtyminen lähemmäs kertojaa (ks. tarkemmin kohta 3.1.2).

Myös esimerkit (22b–c) havainnollistavat muutosta, joka tuo kertojan tulkitsevan roolin esityksessä selkeämmin esiin; tekstin pohjalta syntyvään läheisyyden tai etäisyyden vaikutelmaan ne eivät kuitenkaan vaikuta, sillä katkelma välittää henkilöhahmon puhetta lähinnä satiirisessa sävyssä. Ironia ei ole Dostojevskilla KHD:n keskeinen funktio, ja KHD:n heikkeneminen johtaakin ironian heikkenemiseen harvoin, lähinnä esimerkeissä (7b) ja (22b–c). Austenin romaaneissa satiiri on keskeisemmässä asemassa, ja niiden käänöksissä KHD:n heikkeneminen johtaa ironian heikkenemiseen esimerkeissä (41b, d), (42b–c) ja (48b).

Kun kertojan osuus esityksessä vahvistuu ja esitys siirtyy diegeettisempään suuntaan jatkumolla mimesiksestä diegesikseen, heikkenee toisinaan myös vaikutelma siitä, että henkilö on itse tietoinen ajatuksistaan tai tunteistaan. Näin on käynyt ainakin esimerkeissä (5b) ja (39d) (ks. myös esimerkit (25b–c) ja (30b) Austenin romaanien käänöksistä). Se, tuntuuko henkilö olevan tietoinen kokemuksestaan ja ajatuksistaan, voi johtaa muutoksiin myös tekstin pohjalta syntyvässä henkilökuva.

Toisinaan näkökulman siirtymät saattavat vaikuttaa myös lukijan saamaan kuvaan tapahtumien kulusta tai kerrotun totuusarvosta, kuten esimerkeissä (9b) ja (11b) (ks. myös esimerkki (44b) *Papin rouvan* käänöksestä). Muutos tekstin näkökulmassa voi muuttaa myös tekstin viittaussuhteita – sitä, keneen henkilöistä teksti viittaa, kuten esimerkeissä (8b) ja (15e) (ks. myös esimerkki (17b) *Ylpeyden ja ennakkoluulon* käänöksestä). Näistä esimerkissä (8b) muutos vaikuttaa myös tekstin pohjalta muodostuvaan henkilökuvaan.

Silloin, kun käänöksissä yksikön kolmannen persoonan muodot korvataan ensimmäisen persoonan muodoilla – ja KHD samalla HD:lla – vaikutelma esityksen summittaisuudesta ja esimerkinomaisuudesta väistyy, ja se tuntuu välittävän sananmukaisemmin henkilön itsensä verbalisoimaa – ja siis selvästi tiedostamaa – diskurssia (ks. esimerkit (1b), (15f–g), (16d) ja (32b) sekä esimerkit (33b) ja (34b) *Ahon Papin rouvan* käänöksestä). Jos siirtymä KHD:sta HD:in tuo mukanaan siirtymän tietoisempaan diskurssiin, osoittaa se, ettei KHD välttämättä välitä henkilön tiedostamia mielentiloja, kuten Palmer (2004) väittää (ks. kohta 2.4.1). Pikemminkin eri esitysmuodot näyttävät muodostavan jatkumon tiedostamattomasta ja verbalisoimattomasta selvästi tiedostettuun ja verbalisoituun. Kun KD voi jättää avoimeksi, onko henkilö tietoinen omista tunteistaan tai ajatuksistaan vai ei, ja HD implikoi ajattelun tietoisuutta, KHD voi välittää niin tiedostettua kuin tiedostamatontakin – voihan esitys KHD-katkelman sisällä siirtyä epämääräisestä ajatusvyyhdestä selvemmin tiedostettuihin ajatuksiin (mitä Dostojevskilla yleensä osoittavat lainausmerkit; ks. kohta 2.3.3). Siksi muutos KHD:sta KD:ksi voi johtaa siihen, että henkilö tuntuu käänöksessä olevan vähemmän tietoinen mielentilastaan kuin lähdetekstissä, kun taas muutos KHD:sta HD:ksi muuttaa diskurssin selvemmin henkilön tiedostamaksi ja verbalisoimaksi.

Esityksen monitulkintaisuus vähenee jossain määrin aina, kun KHD heikkenee tai katoaa. Monitulkintaisuuden heikkeneminen on sitä selvempää, mitä vaikeampaa lähdetekstin näkökulman tunnistaminen on (ks. esimerkit (37f–i) ja lähdetekstin tarkastelu kohdassa 2.4.2).

Toiset muutoksista ovat hyvin heikkoja tai hienovaraisia, toiset silmiinpistävän selviä; toiset koskevat vain lyhyttä tekstinkohtaa – ehkä yhtä virkettä – pitkässä katkelmassa, johon KHD on muissa kohdin välittynyt, toiset taas heikentävät lyhyen, kerronnan saartaman KHD-segmentin lähes olemattomiin; joskus samaan katkelmaan osuu useampi näkökulman siirtymä. Siirtymät – sellaisetkaan, joiden vaikutus tekstin tulkintaan on periaatteessa samantyyppinen – eivät siis ole merkitykseltään suoraan rinnastettavissa. Yksittäisen siirtymän vaikutus on aina myös sidoksissa käännöksen kokonaisuuteen: vasta yhdessä muiden siirtymien kanssa, käännöksen kokonaiskontekstissa, voidaan arvioida niiden todellista merkitystä lukijan tulkinnalle. Esimerkiksi muutosten vaikutusta henkilökuvaan on vaikea todentaa, sillä henkilökuva syntyy aina koko teoksen kontekstissa; toistuvina tietyyntyyppiset (esimerkiksi etäännyttävät) muutokset antavat kuitenkin viitteitä siitä, mihin suuntaan henkilökuva on käännöksessä muokkautunut.

5 Päätelmät

Tässä päätelmäluvussa pohdin tutkimushypoteesini toteutumista ja tutkimukseni merkitystä. Kääntämisen universaalien tutkimuksen kannalta väitöskirjani teoreettinen anti on kahden käännösuniversaaliehdokkaan, eksplisiittistämisen ja normalistamisen, selitysvoinman ja seurausten tarkastelussa. Tarkastelen ensiksi niiden selitysvoimaa: sitä, miten eksplisiittistämisen ja normalistamisen avulla voidaan selittää ilmiö, jota ei aikaisemmin ole suoraan yhdistetty kääntämisen universaaleihin – nimittäin kertojan ja henkilön diskurssin toistuva heikkeneminen käännöksissä tai katoaminen niistä (5.1). Tässä on siis kyse varsinaisen tutkimushypoteesini todentamisesta. Toiseksi tarkastelen kääntämisen universaalien seurauksia: käännän kysymyksenasettelun toisin päin ja lähestyn KHD:n kääntämistä kontekstina, joka havainnollistaa kääntämisen universaalien mahdollisia seurauksia tekstin tulkinnalle (5.2).

Molemmat näistä kysymyksistä vaativat sekä käännöstieteellisen että kerrontateoreettisen käsitteistön hyödyntämistä, ja kolmanneksi pohdinkin tutkimuksen monitieteisyyttä (5.3). Käännöksissä tapahtuneita näkökulman siirtymiä ei voi kuvata puhtaasti käännöstieteellisen käsitteistön avulla, vaan siihen tarvitaan klassisen narratologian kategorioita. Samalla käännöstutkimus voi auttaa täsmentämään näitä kategorioita: käännöksissä tapahtuneet näkökulman siirtymät osoittavat havainnollisesti, mikä KHD:n kielellisessä muodossa on olennaista – nimittäin osoittamalla, mitkä ovat ne piirteet, joiden tulee välittyä käännökseen, että myös alkuperäinen näkökulma välittyisi siihen.

Neljänneksi pohdin, mitä käytännön hyötyä tekstin näkökulman ja käännösuniversaalien välisen yhteyden havaitsemisesta voisi kääntäjille olla (5.4). Jos käännöksissä havaitut näkökulman siirtymät johtuvat sellaisesta kielellisestä muokkauksesta, joka on tyypillistä kaikelle kääntämiselle, ovat ne myös todennäköisiä kaikissa käännöksissä – parhaisinkin. Toivonkin tutkimukseni tarjoavan käytännön työtä tekeville kääntäjille käsitteellisiä työkaluja, joiden avulla he voivat aiempaa paremmin tunnistaa lähdetekstin näkökulman ja välittää sen käännökseen – tai muuttaa sitä, mutta tietoisesti.

5.1 Eksplisiittistäminen ja normalistaminen selityksenä

Niitä tekstuaalisia muutoksia, jotka johtavat KHD:n heikkenemiseen käännöksissä, yhdistää kaksi yleistä tendenssiä. Osa muutoksista tarkentaa tekstiä tuoden sen pintarakenteessa esille sen, mikä on ollut lähdetekstissä vain

implisiittisesti läsnä. Osa taas yhtenäistää esitystä karsimalla siitä joko henkilön tai kertojan näkökulmaan viittaavia piirteitä.

Pidän näiden muutosten tarkastelua kääntämisen universaaleina perusteltuna, sillä ne ovat seurausta pitkälti muista syistä kuin lähde- ja kohdekielten välisistä eroista. Johtolauseen lisäystä, kolmannen persoonan pronominin korvaamista ensimmäisellä tai ekspressiivisten elementtien karsimista ei voi perustella lähde- ja kohdekielten sen paremmin kuin niiden edustamien kirjallisten kulttuurienkaan eroilla. Sama pätee, ainakin osittain, ongelmallisiin yksikön kolmannen persoonan pronomineihin, sillä

i) niiden eksplisiittistäminen ei rajoitu suomennoksiin, joissa se voitaisiin selittää pronominijärjestelmien eroilla, vaan samoja, kolmannen persoonan pronomien eksplisiittistamisestä aiheutuneita näkökulman siirtymiä esiintyy myös käänöksissä englantiin ja venäjään,

ii) niitä tarkennetaan myös silloin, kun diskurssissa viitataan vain yhteen henkilöön tai kahteen samaa sukupuolta olevaan henkilöön, jolloin kielellistä perustetta eksplisiittistamiselle ei ole ja

iii) suomen pronominijärjestelmän asettamista erityishaasteista huolimatta yksikön kolmannen persoonan pronominit on täysin mahdollista suomentaa tavalla, joka säilyttää alkuperäisen näkökulmarakenteen. Se vaatii kuitenkin yleensä kääntäjältä tietoisuutta henkilöviitauksista näkökulman välittäjinä.

Toinen syy, joka tukee eksplisiittistävien ja normaalistävien muutosten tarkastelua kääntämisen universaaleina, on se, että samantyyppiset tekstuaaliset muutokset johtavat aineistossani KHD:n karsiutumiseen lähde- ja kohdekielestä riippumatta – käänöksissä venäjämästä suomeen ja englantiin, englannista suomeen ja venäjään ja suomesta venäjään. Sama pätee myös muihin KHD:n kääntämistä tarkasteleviin tutkimuksiin, ja niissä edustettujen kieliparien ja käänösuuntien valikoima on vielä huomattavasti laajempi.

Henkilöviittausten osalta muutokset kanavoituvat erikielisiin käänöksiin osittain eri tavoin, sillä aineistoni englanninkielisissä käänöksissä ei ole yhtään tapausta, jossa kokevaan subjektiin viittaava kolmannen persoonan pronomini olisi korvattu ensimmäisen persoonan pronominilla. Näiden muutosten esiintyminen oli jakautunut aiemmassakin aineistossani (Kuusi 2002, 2003) käänösten välille niin, että niitä esiintyi käänöksissä suomesta venäjään ja venäjämästä suomeen, mutta ei käänöksissä englannista suomeen tai venäjään. Samanlaisista muutoksista on kuitenkin raportoitu myös käänöksissä englannista ranskaan (ks. kohta 3.1.3), joten kyse ei voi olla ainoastaan suomen ja venäjän välisten käänösten erityispiirteestä. Toisaalta englantiin tehdyissä käänöksissä ei esiintynyt myöskään tapauksia, joissa kolmannen persoonan pronomini olisi korvattu muulla substantiivilla kuin erisnimellä. Kielipari ja käänösuunta saattavat siis vaikuttaa siihen, miten tekstiä eksplisiittistetään; esimerkiksi henkilöviittausten eksplisiittistäminen toteutuu suomennoksissa tyypillisesti kolmannen persoonan pronominin korvaamisena erisnimellä tai muulla substantiivilla. Henkilöviittausten eksplisiittistamisestä johtuvat näkökulman siirtymät olivat kuitenkin yhteisiä kaikille tarkastelluille käänösuunnille.

Näin universaalit ja kielikohtaiset tekijät voivat kietoutua yhteen ja universaali tendenssi saada kielikohtaisia ilmenemismuotoja. Kääntämisen universaalien tutkimuksen kannalta tämä tarkoittaa, että tutkittujen tendenssien operationaalistamisessa pitäisi pyrkiä havaitsemaan mahdolliset kielikohtaiset painottumat. Jos tutkimusasetelma on kaksisuuntainen niin, että molempia kieliä tarkastellaan sekä lähde- että kohdekielinä, ei yhteen kielen piirteeseen keskittyminen välttämättä anna kattavaa kuvaa itse tendenssistä. Yleisten tendenssien operationaalistamisessa onkin pyrittävä kattavuuteen, jos on syytä epäillä, että ne realisoituvat eri lailla käännessuunnasta riippuen.

Kielipari- tai käännessuuntakohtaisten erojen huomioiminen – jota Tymoczko (1998, ks. kohta 3.2) peräänkuuluttaa – ei kuitenkaan tässä tapauksessa estä näkemästä muutoksia kääntämisen universaalien ilmentymänä, kun niiden tarkastelussa siirrytään astetta ylemmälle tasolle. Vaikka eksplisiittistäminen ja normaalistaminen voivat realisoitua eri kielissä hiukan eri tavoin, ovat kaikki KHD:a aineistossani heikentävät kielelliset muutokset luonteeltaan eksplisiittistäviä tai normaalistavia. Erilaisia muutoksia yhdistävät tendenssit huomataan, kun konkreettisten kielellisten muutosten tasolta noustaan astetta abstraktimmalle tasolle. Tämä siirtymä auttaa hahmottamaan yksittäiset kielelliset muutokset yhtenäisenä ilmiönä; ja tässä mielessä yleiset tendenssit ovat myös selitys suhteessa yksittäisiin ilmentymiinsä.

Juuri siksi, että eksplisiittistävä ja normaalistava tendenssi realisoituu KHD:n käännessissä monina erilaisina, mutta samaa funktiota palvelevina muutoksina, voidaan KHD:a ja siihen käännessissä kohdistuvia muutoksia lähestyä yhtenä vaihtoehtoisena keinona operationaalistaa eksplisiittistämisen ja normaalistamisen abstraktit käsitteet – ja niiden kautta vielä abstraktimpi kasvavan standardisaation käsite. Yleiset tendenssit – kuten eksplisiittistäminen – koostuvat monenlaisista muutoksista. Tendenssiä ei voi tarkastella kattavasti operationaalistamalla se yhden tai hyvin samantyyppisten kielellisten muutosten (esimerkiksi konjunktoiden lisäämisen) avulla. KHD soveltuu eksplisiittistämisen, normaalistamisen ja standardisaation käsitteiden operationaalistamiseen juuri siksi, että

i) se on luonteeltaan kielellisesti implisiittistä ja epäyhtenäistä (ks. tarkemmin kohta 5.3), jolloin eksplisiittistämisen ja normaalistamisen ilmentymiä voi odottaa,

ii) sen kielellinen implisiittisyys ja epäyhtenäisyys realisoituu tapauksesta riippuen erilaisina kielen piirteinä, jolloin niihin kohdistuvat muutokset tarjoavat kattavamman kuvan käännessissä vaikuttavista tendensseistä ja

iii) sen kielelliset perustuntemerkit ovat pitkälti samat eri kielissä, jolloin pakollisten tai valinnaisten (kieliopin tai tyyliseikkojen sanelemien) muutosten erottaminen käännessille sinänsä luonteenomaisista muutoksista ei nouse ongelmaksi.

Toisin kuin yleisten tendenssien operationaalistaminen yksittäisten, etukäteen määriteltyjen kielellisten muutosten avulla, KHD:in kohdistuvien muutosten tarkastelu mahdollistaa kokonaisvaltaisen ja tekstien tulkinnan kannalta

merkityksellisen tavan operationaalistaa eksplisiittistämisen ja normaalistamisen käsitteet.

Oletusta aineistossa havaitun eksplisiittistämisen ja normaalistamisen universaaliudesta tukee myös se, että samantyyppisiä muutoksia esiintyy koko aineistossa käännösten syntyajankohdasta riippumatta. Vaikka näkökulman siirtymiä onkin toisissa käännöksissä selvästi enemmän, toisissa vähemmän, esiintyy niitä kuitenkin kaikissa käännöksissä 1800-luvun lopulta 2000-luvun alkuun – ja kaikissa käännöksissä ne myös johtuvat tekstiä eksplisiittistävistä ja normaalistavista muutoksista. Aineiston täydentäminen suomennoksista uusimmalla, Kuukasjärven suomennoksella vuodelta 2008, osoittaa siis, että näkökulman muuttuminen käännöksissä on ongelmana edelleen ajankohtainen. Vaikka näkökulman onnistunut välittyminen Pevearin ja Volokhonskyn varsin tuoreeseen englanninkieliseen käännökseen viittaakin siihen, etteivät tämän päivän kääntäjät enää kokisi KHD:a ja näkökulman monitulkintaisuutta ilmiönä, joka kaippaa standardisaatiota, näin ei kuitenkaan ole – ainakaan Suomessa. Monet Kuukasjärven suomennoksessa tapahtuneista kerronnan näkökulmaan liittyvistä muutoksista ovat hyvin samanlaisia kuin aiemmissakin suomennoksissa, ja ne myös johtuvat samantyyppisistä – toisinaan aivan samoista – tekstiä eksplisiittistävistä ja normaalistavista kielellisistä muutoksista.

Vaikka tarkastelun kohteena onkin ensisijaisesti tekstin kielellisiin piirteisiin kohdistuva eksplisiittistäminen ja normaalistaminen, joissain tapauksissa normaalistavat muutokset kohdistuvat suoraan kerronnan muotoon. Kerronnan muodon normaalistamisesta tai konventionaalistamisesta on kyse silloin, kun KHD:a ”nykyaikaistetaan” käännöksissä poistamalla lainausmerkit sen ympäriltä. Nämä muutokset eivät kuitenkaan vielä todista, että kääntäjät olisivat tietoisia KHD:sta ja lainausmerkkikäytännön muuttumisesta 1800-luvun kirjallisuuteen verrattuna: lainausmerkit saattavat yksinkertaisesti tuntua kääntäjistä oudoilta, kun taas niiden poistaminen tekee tekstistä totunnaisemman. Toinen muutos, jossa voi olla kyse kerronnan muodon normaalistamisesta, on henkilön kuluvaan hetkeen viittaavan preesensin korvaaminen imperfektillä. Muutos normaalistaa esitystä niin kielellisellä kuin kerronnallisellakin tasolla, sillä siinä on kyse siirtymästä niin totunnaisempaan aikamuotokäytäntöön kuin totunnaisempaan KHD:n variaatioonkin.

Kääntäjien intuitiivinen taju kerronnan näkökulmasta voi olla syynä myös muutoksiin, jotka yksinkertaistavat kerronnan muotojen vaihtelua käännöksissä – usein KHD:n tappioksi. Tällöin kyse on yleensä tapauksista, joissa kerronnan muoto vaihtuu lähdetekstissä tiuhaan, kun taas käännöksessä tekstiä on eheytetty näkökulman suhteen niin, että tietty kerronnan muoto hallitsee tekstiä pidemmän jakson kuin lähdetekstissä. Myös tällainen vaihteluun kohdistuva eheyttäminen tai yksinkertaistaminen on esimerkki standardisaatiosta kerronnan muodon tasolla. Koska kerronnan muodon eheyttäminen tarkoittaa yleensä nimenomaan KHD-segmenttien korvaamista muilla esitysmuodoilla, kielen tasolla kyse on samoista eksplisiittistävistä ja normaalistavista muutoksista kuin KHD:n heikkenemisessä yleensäkin.

Aineistossa esiintyi satunnaisesti myös tapauksia, joissa KHD vahvistui tai laajeni käänöksissä (ks. liite 2). Nämä tapaukset eivät kuitenkaan kumoa tutkimushypoteesiani. En tässä tutkimuksessa varsinaisesti pyri osoittamaan, että KHD:n heikkeneminen käänöksissä tai karsiutuminen niistä on yleisempää kuin sen vahvistuminen tai lisääntyminen; tämä oletus on kyllä hypoteesini taustalla, mutta se perustuu ennen kaikkea aiemman, KHD:n kääntämistä tarkastelevan tutkimuksen tuloksiin (ks. kohta 3.1). Toisaalta se, että valitsemani aineistokatkelmat sisältävät KHD:n lisäksi myös muita esitysmuotoja, joita KHD:n lähikontekstissa esiintyy, on tästäkin näkökulmasta hyödyllistä (katkelmien rajauksesta ks. kohta 4.1.2): vaikka aineistokatkelmissa esiintyy niin KHD:a, KD:a kuin HD:akin, kohdistuvat näkökulman siirtymät valtaosin aineistokatkelmien KHD:in ja vain harvoin sen kanssa vuorotteleviin HD:in ja KD:in. Esimerkkejä, joissa näkökulman siirtymät kohdistuisivat lähdetekstin KD:in tai HD:in, on aineistossa vain muutama – siis KHD:in kohdistuneihin muutoksiin verrattuna varsin vähän. Tutkimus, jonka tarkoituksena olisi ottaa tasapuolisesti huomioon niin KHD:n heikkeneminen kuin sen vahvistuminenkin, vaatisi kuitenkin erilaisen, laajemman aineiston, jossa myös KHD:n mahdollinen lisääntyminen – mahdollisesti kääntäjien tietoisesta kompensatiosta (ks. Toury 1995: 274) seurauksena – voitaisiin havaita. Lähtökohtana tämän tutkimuksen aineiston valinnassa ovat kuitenkin olleet lähdetekstin KHD-esiintymät, eikä niiden perusteella siis voi päätellä, onko KHD mahdollisesti vahvistunut tai lisääntynyt muissa tekstinkohdissa. Varsinaisena tarkoituksena onkin osoittaa, että silloin, kun KHD katoaa, syynä ovat tekstiä eksplisiittistävät ja normalistavat muutokset.

Itse asiassa myös KHD:n satunnainen vahvistuminen tai leviäminen aineistossani tukee oletusta eksplisiittistämisen ja normalistamisen vaikutuksesta KHD:n karsiutumiseen. Syynä KHD:n vahvistumiseen tai lisääntymiseen ovat nimittäin eksplisiittistämisen ja normalistamisen vastakkaiset muutokset – tekstin muokkaus implisiittisempään tai perspektiivisidonnaisilta piirteiltään epäyhtenäisempään suuntaan. Näitä muutoksia ovat muun muassa henkilöviittauksen poistaminen (implisiittistäminen) tai ekspressiivisen välimerkityksen lisääminen esitykseen (henkilön perspektiivin korostaminen kerronnan kehyksestä huolimatta, siis kielellisen perspektiivin epäyhtenäisyyden korostaminen) (ks. liite 2 ja Kuusi 2003: 35–36; 2006b: 106–107). Myös ensimmäisen persoonan korvaamista kolmannella voidaan käsitellä normalistamisella vastakkaisena ”epäyhtenäistämisenä”, sillä siinä konventionaalinen lainausmerkkien ja ensimmäisen persoonan yhdistelmä korvataan lainausmerkkien ja kolmannen persoonan (nykykirjallisuudessa) epätavallisella yhdistelmällä.

Ainoan poikkeuksen muodostavat tapaukset, joissa aikamuodon normalistaminen vahvisti KHD:a: kyse oli tällöin katkelmista, jotka voitiin lähdetekstissä lukea yhtä hyvin HD:na kuin KHD:nakin, sillä ne eivät sisältäneet henkilöviittausta kokevaan subjektiin ja aikamuoto oli preesens tai puuttui. Näissä tapauksissa aikamuodon normalistaminen (korvaaminen kohdekielellä konventionaalisemmalla menneen ajan muodolla) johti siirtymään

monitulkintaisesta välimuodosta selkeään KHD-esiintymään – tai, toisin sanoin, normaalistaminen kielen tasolla johti standardisaatioon kerronnan muodon tasolla.

KHD:n satunnaisesta vahvistumisesta huolimatta niin katsaus KHD:n kääntämistä tarkastelevaan tutkimukseen kuin oman aineistoni analyysikin viittaavat siihen, että KHD:n heikkeneminen käänöksissä on varsin yleinen ilmiö. Kääntämisen universaalit tarjoavat tarkastelukeyksen, jossa ilmiön yleisyys voidaan selittää: KHD:n heikkeneminen käänöksissä on niin yleistä, koska eksplisiittistäminen ja normaalistaminen ovat käänöksissä niin yleisiä ilmiöitä – jopa niin yleisiä, että saattavat luonnehtia kääntämistä yleensä. Näkökulma siis muuttuu käänöksissä siksi, että käänöksiä eksplisiittistetään ja normaalistetaan.

Jos kääntämisen universaaleja tarkastellaan Pymin (2008) riskienhallinnan kehityksessä, vaikuttaa siltä, että aineistossani kääntäjät ovat pyrkineet hallitsemaan riskejä turvautumalla nimenomaan standardisaatioon, eli uskoneet mahdollisimman normaalilta kuulostavien ratkaisujen vähentävän kommunikatiivista riskiä tehokkaammin kuin interferenssiin turvautuminen, joka olisi ollut toinen vaihtoehto. Standardisaatio oli vähäisintä – ja interferenssi vastaavasti voimakkainta – aineiston vanhimmassa suomennoksessa (Wuori, 1888) ja uusimmassa englanninnoksessa (Pevear ja Volokhonsky, 1992). Näissä käänöksissä riskienhallinta on siis toteutunut muita selvemmin vastuun säilyttämisenä lähdetekstille. Wuoren suomennoksen syntykontekstissa tämä lienee ymmärrettävää, sillä vaikka lähdetekstiä ei vielä Wuoren aikoihin tunnuttakaan maailmankirjallisuuden klassikkona, oli lähdekielen ja –kulttuurin asema kuitenkin Suomessa tuolloin vahva. Toisaalta suomennoksista järjestyksessä seuraava, Niskasen käänös, sijoittuu sekin ajallisesti Venäjän vallan aikaan, mutta otteeltaan suomennosten toiseen ääripäähän: näkökulman siirtymiä on määrällisesti toiseksi eniten Hollon jälkeen, ja esimerkiksi poistoja runsaasti. Pevearin ja Volokhonskyn pyrkimys lähdetekstin ratkaisujen säilyttämiseen on sen sijaan ollut ilmeisen tietoinen.⁷⁹ Ja juuri tietoisuus lähdetekstin moniäänisyydestä – ja moniäänisyyden kielellisistä rakennusaineista – tekee interferenssistä toimivan riskienhallinnan keinon. Toisaalta standardisaatio kuitenkin näkyy Pevearin ja Volokhonskyn käänöksessä KHD:n aikamuotojen järjestelmällisenä normaalistamisena.

Kun eksplisiittistämistä ja normaalistamista tarkastellaan osana kasvavan standardisaation lakia, nousee niiden rinnalle ja vastavaikuttajaksi standardisaation vastapari, interferenssi. Takaako interferenssi sitten KHD:n välittymisen käänöksiin, jos kerran eksplisiittistäminen ja normaalistaminen heikentävät sitä? Usein näin näyttäisi olevan, mutta ei aina. Esimerkkikatkelmissa (29b–c) (kohta 4.2.3) eksplisiittistäminen kyllä siirtää näkökulman kertojalle, mutta toisaalta myöskään lähdetekstin kielellisten

⁷⁹ On toki mahdollista, että myös Wuoren ratkaisut ovat ainakin osittain näkökulmatietoisia, vaikka tästä ei olekaan muuta näyttöä kuin käänös itse (ks. esimerkiksi esimerkit (15) ja (16) kohdassa 4.2.1 ja esimerkki (32) kohdassa 4.2.4).

piirteiden toistaminen käänöksessä (29e) ei ole ratkaisuna aivan luonteva. Luonteva ja lähdetekstin näkökulmaa vastaava ratkaisu löytyy vasta, kun käänöksessä toisaalta luovutaan sanatason vastaavuuden tavoittelusta, mutta pyritään kuitenkin välttämään tarpeetonta eksplisiittistämistä (*Ho vom ego комната* 'Mutta tässä hänen huoneensa' → *Vihdoinkin perillä*, (29f)).

Kun eksplisiittistämistä ja normaalistamista tarkastellaan saman tendenssin – kasvavan standardisaation lain – eri ilmenemismuotoina, on ymmärrettävää, että niillä on kerronnan näkökulmarakenteessa samanlaisia seurauksia – johtavathan molemmat näkyvän koheesion vahvistumiseen ja vastaavasti tulkinnallisuuden vähenemiseen. Käänösten eksplisiittistämistä tarkastelevassa tutkimuksessa on havaittu viitteitä siitä, että eksplisiittistäminen lisääntyisi tekstin monimutkaisuuden lisääntyessä (ks. Pym 2005). KHD:a taas on pidetty ”vaikeana” kerronnan muotona, ainakin, kun sitä verrataan yksiaänisiin, suoraviivaisempiin sisämuotoihinsa. Suora ja epäsuora esitys eivät yleensä tarvitse eksplisiittistämistä ja normaalistamista: puhuja ja perspektiivi käyvät niistä selvästi ilmi. KHD sen sijaan vaatii kääntäjältä aktiivisempaa tulkintaa, ja silloin kasvaa myös todennäköisyys, että tuo tulkinta kirjautuu eksplisiittisenä tekstiin. Voidaan siis ajatella, että vaativana kerronnan muotona KHD kutsuu eksplisiittistämää – ja ehkä standardisoimaan yleisemminkin.

Näkökulman siirtymien ja niihin liittyvien kielellisten muutosten tarkastelu kääntäjän kognition heijastumina ei välttämättä edellytä riskienhallinnan kehystä, mutta ei toisaalta myöskään ole sen kanssa ristiriidassa – ainakaan, jos riskienhallintaa ei välttämättä oleteta tietoiseksi toiminnaksi. Muutosten tietoisuuteen palaan tarkemmin kohdassa 5.4.

En kuitenkaan pyri tässä tutkimuksessa selittämään aineistossa havaittua eksplisiittistävää ja normaalistavaa tendenssiä; päinvastoin, käytän sitä itseään selityksenä näkökulman siirtymille. Kääntämisen universaalien tutkimuksen kannalta tutkimukseni merkitys onkin pitkälti siinä, että se osoittaa kääntämisen universaalien käsitteen – ja erityisesti kahden universaaliehdokkaan – hyödyllisyyden käänösten näkökulman siirtymien selittämisessä. Tätä hyödyllisyyttä ei kumoaisi edes se, ettei tuleva tutkimus vahvistaisi sen paremmin eksplisiittistämisen kuin normaalistamisenkaan asemaa kääntämisen universaalina, tai kääntämisen universaalien olemassaoloa yleensäkin (vrt. Toury 2004: 29). Vaikka eksplisiittistäminen ja normaalistaminen osoittautuisivat tulevassa tutkimuksessa vain laajalle levinneiksi, ehkä normisidonnaisiksi tendensseiksi, niiden vaikutus käänösten näkökulmaan pysyisi silti samana.

5.2 Eksplisiittistämisen ja normaalistamisen seuraukset

Näkökulman siirtymät luvun 4 käänösesimerkeissä osoittavat, miten eksplisiittistäminen ja normaalistaminen voivat vaikuttaa tekstin tulkintaan. Kääntämisen universaalien tutkimukselle tämä merkitsee tarkastelukulman

laajentamista, sillä tutkimuksessa on toistaiseksi keskitytty lähinnä käänösuniversaalien olemassaolon vahvistamiseen tai kumoamiseen. Sen ei kuitenkaan pitäisi pysähtyä tähän; seuraava kysymys on, minkälaisia seurauksia kääntämisen universaaleilla voi olla, mikä on niiden merkitys tekstin luennalle. Tutkimukseni osoittaa, että käänösten näkökulman tarkastelu kerrontateoreettisten käsitteiden avulla havainnollistaa kääntämisen universaalien mahdollisia seurauksia – sitä, että nämä tendenssit eivät ole käänöksissä ”vain” läsnä, vaan voivat vaikuttaa tekstin tulkintaan monin eri tavoin.

Fludernikin (1996) luonnollisen narratologian termein hahmotettuna käänösten näkökulman siirtymät vaikuttavat kehykseen, jonka kautta lukija tarinaa tulkitsee. Kehyksen muutos muuttaa lukijan käsityksen tarinan välittymisestä, siis omasta pääsytään tarinaan ja sen sisältämään inhimilliseen kokemukseen. Kun näkökulma siirtyy puhtaasti kertojalle, on luettu tulkittava kertomisen kehyksessä, ulkopuolisen kertojan välittämänä, vailla kokijan oman näkökulman intensiivisyyttä ja elämyksellisyyttä. Kun taas näkökulma siirtyy henkilölle, syrjäyttää kokemisen kehys hetkeksi kertomisen ja luettu on tulkittava puhtaasti henkilön näkökulmasta, ilman kertojan kehystävää – vaikkakin implisiittistä – arviota.

Kielen subjektiivisuuden näkökulmasta (Björklund 1993) taas KHD:n korvaaminen KD:lla tai HD:lla siirtää kaikki *minän* kielelliset roolit, siis niin puhujan, havaitsijan kuin tulkitsijankin roolit, samalle taholle – KD:n tapauksessa kertojalle, HD:n tapauksessa henkilölle. Silloin, kun näkökulman siirtymä ei ole niin voimakas, että voitaisiin puhua kerronnan muodon muutoksesta – eli kun näkökulma siirtyy eriasteisesti *lähemmäs* kertojaa – on kyse havaitsijan ja/tai tulkitsijan roolien lähdetekstiä selvemmästä kuulumisesta kertojalle, tekstin puhujalle, vaikka jotkut näihin rooleihin kuuluvista subjektiivisuuden merkeistä vielä viittaisivatkin henkilöön.

Rikoksessa ja rangaistuksessa henkilön ajatuksen ja kokemuksen, tietoisuuden ja tiedostamattoman yhdistäminen on usein KHD:n varassa. KHD:n varassa on usein myös se saumattomuus, jolla henkilön sisäinen kokemus ja ulkoiset tapahtumat vuorottelevat. KHD ilmentää romaanin polyfonisuutta bahtinilaisessa mielessä, syntyöhän polyfonia toisaalta henkilön kokemuksen keskeisyydestä, toisaalta eri äänten dialogisesta vuorovaikutuksesta. Samalla kerronnan äänten ideologinen kerrostuneisuus KHD:ssa heijastaa tekstin tasolla sitä dialogisuutta, joka näkyy myös romaanin rakenteessa.

KHD:n heikkeneminen käänöksissä vaikuttaa väistämättä myös näihin funktioihin. Se tuo selkeyttä ja lineaarista järjestystä kohtiin, joissa äänet ovat kietoutuneet tai sulautuneet toisiinsa ja ideologiat kerrostuneet. Ulkoinen ja sisäinen, kuvaus ja kokemus erotetaan käänöksissä selvemmin toisistaan. Valtaosa muutoksista myös siirtää lukijan kauemmas henkilön kokemasta todellisuudesta ja kokoaa kertojan pirstaloitunutta auktoriteettia. Näkökulman siirtymien vaikutus tekstin tulkintaan voi olla hyvinkin konkreettinen, kuten silloin, näkökulman siirtymä muuttaa myös henkilöviittauksen tarkoitteen (Razumihin → Lužin, esimerkki 8) tai tekee henkilön ajatuksista kertojan arvion

(ohikulkijat todella kääntyvät katsomaan Raskolnikovia, esimerkki 9). Yleisempää kuitenkin on, että siirtymät vaikuttavat tulkintaan hienovaraisemmalla tavalla, ennen kaikkea muokkaamalla tekstin pohjalta syntyvää vaikutelmaa siitä, kuinka läheltä tai etäältä henkilön mielenliikkeitä seurataan.

Näkökulman siirtymien esiintymistiheys ei välttämättä vielä kerro mitään niiden merkityksestä. Silloinkin, kun yksittäisten siirtymien vaikutus tekstin tulkintaan ei vaikuta merkittävältä, voi niiden kokonaisvaikutus olla suuri, jos käänнос useissa kohdissa – vaikka vain hiukankin – etäännyttää lukijaa henkilöstä tai selostaa tapahtumat hiukan tarkemmin ja edellyttää lukijalta siten vähemmän omaa osallistumista kuin lähdeteksti. Toisaalta yksittäisetkin siirtymät saattavat osoittautua tekstin lähiluvussa merkitykselliseksi narratiivin tulkinnan kannalta⁸⁰. Näkökulman siirtymien seurauksissa onkin toisaalta kyse yksittäisten muutosten vaikutuksista, toisaalta siirtymien kokonaisvaikutuksesta. Kokonaisuutena taas KHD:n heikkeneminen käänноksissä johtaa aina jossain määrin narratiivin näkökulmarakenteen yksinkertaistumiseen ja standardisaatioon. Tässä mielessä KHD:n heikkeneminen käänноksissä on usein paitsi seurausta mahdollisesti universaaleista tendensseistä kääntämisessä, myös esimerkki niistä – siis itsessään kasvavan standardisaation ilmentymä.

Koska todellisen lukijan tulkintaa on tutkittu vain vähän, on vaikea sanoa, kuinka paljon on liikaa ja milloin ylitetään raja, jonka jälkeen käänноksen näkökulma poikkeaa lähdetekstin näkökulmasta merkittävästi. Kuten McHale (1983: 32) huomauttaa, lukijat lukevat tekstejä, eivät virkkeitä. Teksti ja sen rekonstruktiot muokkaavat toisiaan, kun lukeminen ja luetun tulkinta vuorottelevat ja yhdistyvät (McHale 1983: 34, 39). Lukija rakentaa kuvaa henkilön mielestä koko narratiivin pohjalta, niin henkilön tajuntaa kuin tämän toimintaakin välittävien katkelmien perusteella (Palmer 2004: 246 ja *passim*). Siksi yhteen esitysmuotoon keskittyvä tutkimus antaa väistämättä jossain määrin yksipuolisen kuvan käänноssiirtymien vaikutuksesta lukijan tulkintaan. Myös käänноsten näkökulmaa tulkitaan aina teoksen kokonaisuus huomioon ottaen – ja samalla yksittäiset näkökulmaepisodit kielellisine yksityiskohtineen vaikuttavat tämän kokonaisuuden muodostumiseen. Se, miten paljon yksittäiset näkökulman siirtymät – tai niiden takana olevat yksittäiset tekstuaaliset muutokset – lukijan tulkintaan vaikuttavat, ei ole yksiselitteisesti mitattavissa: selvää kuitenkin on, että samalla, kun konteksti tasoittaa yksityiskohtien vaikutusta, juuri yksityiskohdat yhdessä luovat kontekstin.

Bortolussin ja Dixonin (2003) psykonarratologiset kokeet osoittavat, että kerronnan muotojen johdonmukaiset muutokset vaikuttavat niihin mielikuviin, joita lukijalle tekstin pohjalta muodostuu (ks. kohta 2.4.2). Psykonarratologian tutkimustuloksia ei voi suoraan soveltaa käännettäessä tapahtuneiden näkökulman siirtymien arviointiin, sillä Bortolussin ja Dixonin tutkimusasetelma poikkeaa selvästi käänноsten tilanteesta: psykonarratologiassa kyse on

⁸⁰ Ks. esim. May (1997: 12–13) näennäisesti pienten, välimerkitykseen ja syntaksiin liittyvien muutosten merkityksestä tekstin tulkinnalle.

kokeellisesta tutkimuksesta, jossa eri muuttujia pyritään kontrolloimaan, tutkimusasetelma on kielensisäinen ja muutokset johdonmukaisia. Käännöksissä näkökulman siirtymät ovat sen sijaan autenttisia ja epäsystemaattisia, ja kieltenvälisyys tuo tulkintatilanteeseen väistämättä myös muita muuttujia, joita ei voi kontrolloida. Bortolussin ja Dixonin kokeissa myös vertailtiin KHD:n käyttöä ainoastaan HD:in, kun taas omassa aineistossani valtaosa muutoksista siirsi näkökulman päinvastoin lähemmäs kertojaa tai muutti kerronnan muodon KD:ksi. Jonkinlaisia suuntaviivoja psykonarratologiset havainnot kuitenkin antavat: ennen kaikkea ne vahvistavat sen, että kerronnan muodolla on vaikutusta lukijan tulkintaan. Bortolussin ja Dixonin mukaan KHD:n käyttö saa lukijan muodostamaan kertojan ja henkilön välisen assosiaation, ja he olettavat tämän johtuvan siitä, ettei lukijalle ole selvää, kuuluvatko kommunikaation tapaa kuvaavat piirteet KHD:ssa kertojalle vai henkilölle. Jos näin on, voidaan olettaa, että myös näkökulman siirtymät diegeettisempään suuntaan – lähemmäs kertojaa – heikentävät kertojan ja henkilön välisen assosiaation muodostumista ja siten lukijan empatiaa kokevaa henkilöä kohtaan.

Kertomuksen teoriassa on painotettu, että teksti itsessään on vain osa omaa merkitystään, jonka lukijan tulkintaprosessi täydentää (ks. esim. Palmer 2004: 3–4 ja *passim*). Tekstin merkitysten täydentämisestä syntyvät myös käännösten näkökulman siirtymät. Implisiittinen muuttuu eksplisiittiseksi ja epäyhtenäisyys yhtenäisyydeksi, kun kääntäjän tulkinnasta syntynyt koherenssi kirjautuu koheesion käännökseen. Käännökseen kirjautunut tulkinta täydentää kuitenkin tekstin aukkoja kohdelukijan *puolesta*. Kohdetekstin lukijan ei tarvitse – ainakaan yhtä usein kuin lähdetekstin lukijan – tarkentaa tekstin implisiittisiä merkityksiä ja rakentaa koherenssia sinne, missä sitä ei ole eksplisiittisesti ilmaistu. Kun kääntäjä muuttaa tietyt tulkintavaihtoehdot – vaikuttivat ne sitten kuinka itsestään selviltä tahansa – implisiittisistä eksplisiittisiksi, hän sekä rajoittaa lukijan mahdollisuuksia erilaisiin tulkintoihin että vähentää tulkinnan tarvetta. Tällä tavalla kääntäjän tulkinta sekä auttaa että kontrolloi, sekä helpottaa että rajoittaa (ks. Øverås 1998: 575). Kääntäjä päättää – enemmän tai vähemmän tietoisesti – tietyn tulkintavaihtoehdon olevan suotavampi kuin muut, ja pyrkii tekstuaalisilla muutoksilla – esimerkiksi eksplisiittistämällä – vahvistamaan tämän tulkintavaihtoehdon todennäköisyyttä tai rajaamaan jonkin vähemmän toivottavan tulkintavaihtoehdon pois (ks. Pym 2005). Näin kääntäjän ratkaisut ohjaavat lukijan tulkintaa. Pyrkinessään helpottamaan kohdelukijan tulkintatehtävää kääntäjä rajoittaa niitä tulkinnan mahdollisuuksia, joita teksti lukijalle avaa. Schiavin sisäiskääntäjä näkyy siis käännöksissä eräänlaisena luennan helpottajana ja monitulkintaisuuksien esikäsittelijänä.

Toisinaan tämä voi olla tarpeen. Eksplisiittistäminen on kaunokirjallisissa käännöksissä – asiatekstien käännöksistä puhumattakaan – usein välttämätöntä, ettei se, minkä on tarkoitus olla yksiselitteistä ja ongelmatonta, muuttuisi tarpeettoman vaikeasti tulkittavaksi tai jopa käsittämättömäksi. Samoin normaalistaminen on monesti tarpeen luontevan käännöksen saavuttamiseksi. Muutokset saattavat olla perusteltuja myös silloin, kun tulilinjalle joutuu KHD: Taivalkoski-Shilovin (2006b: 147) mukaan Mme Riccobonin ranskannos (1762)

Fieldingin romaanista *Amelia* oli aikanaan suuri menestys, vaikka puhekategorioiden käsittely olikin siinä erittäin vapaata – tai, kuka tietää, ehkä juuri siksi. Kun kyse on vanhoista käännöksistä – eikä ”vanhan” tässä tarvitse merkitä muutamaa vuosikymmentä vanhempaa – on käytännössä mahdotonta arvioida, miten alkuperäisen näkökulmarakenteen välittäminen käännökseen olisi vaikuttanut sen vastaanottoon julkaisuajankohtana.

Olisikin hätiköityä arvostella käännöksiä tai kääntäjiä eksplisiittistävien ja normaalistavien muutosten takia sinänsä. Käännösten puutteeksi ne muuttuvat vasta silloin, kun kääntäjä ei ole tietoinen seurauksista, joita ne tekstin tulkinnalle aiheuttavat. Näkökulman tahaton siirtymä on harvoin perusteltu ja tarpeen. Olennaista onkin kääntäjän tietoisuus toisaalta käännöksissä vaikuttavasta eksplisiittistävästä ja normaalistavasta tendenssistä, toisaalta tämän tendenssin seurauksista tekstin tulkinnalle eri konteksteissa. KHD ja tekstin näkökulma ovat eräs konteksti, jonka tarkastelu voi syventää ymmärrystämme käännösuniversaalien merkityksestä ja niistä seurauksista, joita niillä tekstin luennalle on.

5.3 Käännöstiede ja narratologia toistensa täsmentäjinä

Eri tieteenalojen väliset kytkökset ovat nousseet kääntämisen universaalien tutkimuksessa toistuvasti esille, ja esimerkiksi Chesterman (2004: 46) pitää tätä eräänä käännösuniversaalitutkimuksen vahvuuksista. Esimerkiksi käännöstieteen yhteys kognitiotieteeseen on noussut tutkimuksessa näkyvästi esille, kun psykologisia ja kognitiivisia tekijöitä on tarkasteltu selittävinä tekijöinä suhteessa kääntämisen universaaleihin.

Tieteidenväliset kytkökset ovat keskeisessä asemassa myös tässä tutkimuksessa, sillä näkökulman kääntäminen on aihe, jota on lähestyttävä yhtä aikaa sekä käännöstieteen että kertomuksen teorian avulla. Tässä tutkimuksessa kääntämisen universaalit eivät kuitenkaan ole selitettävä, vaan selittävä ilmiö: ne tarjoavat kontekstin, joka auttaa ymmärtämään käännöksissä tapahtuvia näkökulmarakenteen muutoksia. Kytös narratologiaan on kuitenkin kaksisuuntainen: samalla, kun kääntämisen universaalien avulla voidaan selittää käännettäessä tapahtuneet muutokset tekstin narratiivisessa rakenteessa (5.1), havainnollistavat nämä muutokset sitä, mitä seurauksia kääntämisen universaaleilla voi tietyntyyppisessä kontekstissa olla – ja mitä muuta merkitystä kuin se, että ne ovat olemassa (5.2).

Se molemminpuolinen hyöty, jota kahden tieteenalan yhdistäminen antaa, ei kuitenkaan rajoitu tähän. Toisaalta narratologia tarjoaa työkalut käännösvertailuun, sillä näkökulman ja näkökulman siirtymien tunnistaminen perustuu klassisen narratologian käsitteisiin (kertojan ja henkilön diskurssi ja sen lähikategoriat). Toisaalta käännösvertailun avulla voimme uudistaa ja täsmentää KHD:n kerrontateoreettista kuvausta. Se, mikä KHD:n kielellisessä asussa on olennaista, paljastuu, kun kieliasua muutetaan eri tavoin. Jos kielellinen muutos

johtaa näkökulman siirtymään, on muutettu piirre ollut näkökulmavaikutelman kannalta olennainen. Näin käännosten kielellinen muokkaus osoittaa, mitkä kielelliset piirteet ovat olennaisia KHD-tulkinnan syntymiselle. Se, mikä näitä näkökulmavaikutelman kannalta tärkeitä piirteitä – tai tuntomerkkejä – yhdistää, paljastuu kuitenkin vasta, kun niitä tarkastellaan kääntämisen universaalien viitekehysessä. Kun KHD:a heikentävissä kielellisissä muutoksissa nähdään niitä yhdistävä eksplisiittistävä ja normaalistava tendenssi, paljastuvat myös ne ominaispiirteet, jotka yhdistävät KHD:n keskeisiä tuntomerkkejä – toisaalta implisiittisyys, toisaalta perspektiivisidonnaisten piirteiden epäyhtenäisyys.

Usein nimenomaan viittausten ja kuvauksen epätarkkuus luo vaikutelman henkilön mielenliikkeiden välittömästä seuraamisesta, niiden tarkentaminen taas siirtää näkökulman ulkopuoliselle kertojalle. Perspektiivisidonnaisten piirteiden yhtenäistäminen taas voi johtaa siihen, että näkökulma siirtyy kokonaan joko kertojalle tai henkilölle. Olennaista näyttääkin olevan se, jääkö käännoksen muutosten jälkeen riittävästi implisiittisyyttä ja perspektiivin epäyhtenäisyyttä niin, että KHD-tulkinta on edelleen mahdollinen. Näin käännosten näkökulman siirtymien tarkastelu selventää osaltaan sitä, mitkä kielelliset piirteet ovat KHD-tulkinnan kannalta välttämättä – ja mitkä siis ne kielelliset reunaehdot, joiden avulla KHD:n käsite voidaan rajata.

Käännosten eksplisiittistäminen ja normaalistaminen eivät siis välttämättä kohdistu KHD:in sinänsä, kerronnan muotona, vaan sen kielelliseen implisiittisyyteen ja epäyhtenäisyyteen. Juuri näiden piirteiden takia KHD on usein tulilinjalla: sen keskeisiä piirteitä ovat implisiittisyys, se, että osa tekstin merkityksistä jätetään tarkoituksella lukijan tulkinnan varaan, sekä mahdollisuus yhdistää luovalla – odotustenvastaisella – tavalla perinteisten suoran ja epäsuoran esityksen piirteitä. Nimenomaan nämä ominaisuudet heikkenevät käännoksissa – ja niiden myötä myös KHD funktioineen. On mielenkiintoista, että esimerkiksi May (1997), jonka tarkastelema käännoaineisto ei koostu spesifisti KHD-katkelmista (vaikka sisältää niitäkin), kuvaa käännoksissa havaitsemaansa tendenssiä nimenomaan ”tarkoituksellisesti vaikean ja heterogeenisen” lähdetekstin ”selventämiseksi ja yhtenäistämiseksi” (emt. 10) – siis eksplisiittistämiseksi ja normaalistamiseksi, vaikka May ei näitä termejä käytäkään tai yleensääkään tarkastele havaitsemiaan muutoksia käännosuniversaalien viitekehysessä. Näyttää siis siltä, että KHD:n heikkeneminen käännoksissa on osa laajempaa ilmiötä, jossa käännoksiä luonnehtiva eksplisiittistävä ja normaalistava tendenssi heikentää tekstuaalista implisiittisyyttä ja epäyhtenäisyyttä yleensä.

Implisiittisyys ja epäyhtenäisyys selittävät myös sen, miksi käännoksista karsiutuvat niin selvät KHD-tapaukset kuin vaikeammin luokiteltavat rajatapauksetkin. Tammi (emt. 41, 51–52; 2006: 159) pitää tärkeänä, että narratologisessa tutkimuksessa kiinnitettäisiin huomiota ennen kaikkea KHD:n lingvististen määritelmien kannalta ongelmallisiin rajatapauksiin ja hybrideihin, niihin esiintymiin, joissa kirjallisuus haastaa tutkijoidensa muotoilemat klassiset luokitukset. Tämän tutkimuksen aineistossa tällaisia rajatapauksia edustaa lähinnä johtolauseen edeltämä KHD tai persoonaton, presensmuotoinen

diskurssi, joka häilyy jossakin HD:n ja KHD:n rajalla. Käännöksissä niitä on usein muokattu jomman kumman selkeämmän vaihtoehdon, KD:n tai HD:n, suuntaan. Kääntämisen kannalta ongelmallisiksi eivät kuitenkaan ole osoittautuneet ainoastaan rajatapaukset, sillä myös ”klassiset”, sinänsä helposti tunnistettavat ja luokiteltavat KHD-tapaukset joutuvat samojen tarkentavien ja tyypillistävien muutosten kohteeksi. Niin selkeät kuin kyseenalaisetkin KHD-tapaukset ovat kielellisesti implisiittisiä ja epäyhtenäisiä; molemmat voivat kadota, kun diskurssi välitetään vielä kerran uudelle kohdeyleisölle. Tässä mielessä jälkiklassisen narratologian suosimat kokeelliset, marginaaliset tekstit eivät välttämättä olisi käännöstutkijalle sen antoisampi kohde kuin perinteisiksi mielletyt klassikotkaan. On toki mahdollista, että kokeellisiin teksteihin keskittyvän käännöstutkimuksen tulokset poikkeaisivat tämän tutkielman tuloksista. Kuitenkin esimerkiksi Mayn (1997) modernistisen kaunokirjallisuuden käännöksiin keskittyvä tutkimus viittaa siihen, että sama standardisoiva tendenssi näkyy myös kokeellisempien tekstien käännöksissä – siitä huolimatta, että moderneiksi ja kokeellisiksi miellettyjen tekstien kääntäjien voisi kuvitella olevan tietoisempia siitä, että tekstin monitulkintaisuudet ovat usein tarkoituksellisia, ja tietoisesti myös pyrkivän välittämään ne käännöksiin.

Implisiittisyyttä, epäyhtenäisyyttä ja näkökulmien kerrostuneisuutta esiintyy kaikenlaisessa kaunokirjallisuudessa – klassikoiden ja modernistisen kirjallisuuden lisäksi esimerkiksi lasten- ja viihdekirjallisuudessa – mutta myös muualla kuin kertovassa fiktiossa. Jos eksplisiittistäminen ja normaalistaminen ovat todella universaaleja tendenssejä kääntämisessä, niiden voi olettaa karsivan näitä piirteitä ja siten muokkaavan tekstin näkökulmarakennetta myös erilaisia faktuaalisia aineistoja hyödyntävien tekstien – (oma)elämäkerrallisten, historiankirjoituksellisten tai yhtä hyvin journalististen tekstien – käännöksissä. Jatkotutkimuksessa tarkastelua voisikin laajentaa kertovan fiktion lisäksi myös muihin narratiiveihin.

KHD:n toistuva heikkeneminen käännöksissä käy siis ymmärrettäväksi, kun KHD:n tuntomerkeissä nähdään niiden implisiittisyys ja epäyhtenäisyys, käännöksissä tapahtuvissa muutoksissa taas eksplisiittistävä ja yhtenäistävä tendenssi. Vaikka myös Fludernikin (1995) ja Sokolovan (1968) määritelmät KHD:sta (ks. kohta 2.3) auttavat osaltaan näkemään, miksi juuri tietentyypinen kielellinen muokkaus heikentää KHD:a, ne eivät kuitenkaan riitä kattamaan kaikkia KHD:a heikentäviä muutoksia. KHD:n tuntomerkkien jako kieliopillisiin edellytyksiin ja valinnaisiin tuntomerkkeihin Fludernikin mukaan auttaa kyllä selittämään erilaisten kielellisten muutosten erilaisen vaikutuksen KHD:n välittämiseen. KHD:n ”vähimmäisedellytykset”, syntaktinen ja deiktinen reunaehto, edellyttävät, ettei KHD:ssa ole eksplisiittistä johtolausea eikä kokevaan subjettiin viitata ensimmäisen persoonan muodoilla (hänkerronnassa). Kun käännöksiin tehdyt kielelliset muutokset kohdistuvat näihin reunaehtoihin – kun esitykseen on lisätty johtolause tai kokevaan subjettiin viitataan tämän omasta näkökulmasta ensimmäisen persoonan muodoilla – KHD katoaa käännöksestä tai ainakin heikkenee siinä selvästi lähdetekstiin verrattuna. Voidaankin ajatella, että johtolause ja kokevaan subjettiin viittaava

ensimmäinen persoona ovat eräänlaisia KHD:n ”antimerkkejä”, jotka heikentävät merkittävästi KHD-tulkinnan todennäköisyyttä. Kun taas käänнос säilyttää KHD:n reunaehdot, KHD yleensä säilyy, vaikka valinnaisia tuntomerkkejä – useimmiten ekspressiivisiä elementtejä – olisikin karsittu. Muutosten määrästä riippuen alkuperäinen näkökulma voi kuitenkin heiketä eriasteisesti, jolloin käännosksen lukija enää päädy KHD-tulkintaan yhtä helposti kuin lähdetekstin lukija.

Siitä huolimatta, että KHD-kontekstissa voi toisinaan esiintyä johtolause (ks. kohta 2.3.2), käännosksissä johtolauseen tai yleensä myös pelkän mentaalisen verbin lisääminen esitykseen riittää kuitenkin siirtämään näkökulman kertojalle. Sama koskee viittausta kokevaan subjettiin ensimmäisen persoonan muodoilla. Vaikka se onkin KHD:ssa toisinaan mahdollinen (ks. kohta 2.3.1.3), käännosksissä kokevaan subjettiin viittaavan kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä siirtää näkökulman aina puhtaasti henkilölle. Vaikka johtolauseetta ja kokevaan subjettiin viittaavaa ensimmäistä persoonaa ei siis voidakaan pitää KHD:n ”antimerkkeinä” sinänsä, ne ovat sitä kuitenkin käännosksissä (ks. myös Kuusi 2003: 37).

Ensimmäisen persoonan vaikutusta selittää se, että siirtymä kolmannesta persoonasta ensimmäiseen, kuten Cohn (1981: 168) huomauttaa, ei ole asteittainen, kuten esimerkiksi siirtymä kertojan selvästä läsnäolosta tämän vetäytymiseen taustalle tai siirtymä ulkoisesta perspektiivistä sisäiseen. Persoonien välinen ero on absoluuttinen. Kun samaan henkilöön viitataan väliin kolmannessa, väliin ensimmäisessä persoonassa, ainoa koherentti tulkinta persoonamuodon vaihtelulle on liittää se puhujan, diskurssin lähteen, vaihtumiseen. Näin ensimmäisen persoonan käyttö henkilöstä hän-kerronnan kontekstissa tekee henkilöstä itsestään diskurssin lähteen (emt. 168). Tai, Björklundin (1993) termein hahmotettuna, kun fiktiivisestä henkilöstä tulee tekstin havainnoitsijan ja tulkitsijan lisäksi myös sen puhuja, on kertoja siirtänyt tälle tekstuaalisen subjektiivisuuden kaikki roolit ja tehnyt tästä tekstin täysivaltaisen *minän*.

Fludernikin määritelmän avulla ei kuitenkaan voida selittää, miksi KHD heikkenee myös silloin, kun henkilöviittauksia tarkennetaan tavalla, joka ei ole ristiriidassa kertojan näkökulman kanssa – kun kokevaan henkilöön viittaava kolmannen persoonan pronomini tai persoonaton henkilöviittaus korvataan erisnimellä tai muulla substantiivilla tai persoonaton henkilöviittaus kolmannen persoonan pronominilla. Tämä johtuu siitä, että Fludernikin määritelmä ei ota huomioon KHD:n kolmannen persoonan kaksijakoisuutta: samalla, kun se kuuluu persoonamuodon puolesta kertojalle, sen implisiittisyys pitää myös kertojan implisiittisenä, piilossa. Määritelmä ei myöskään selitä, miksi myös muut eksplisiittistävät muutokset saattavat siirtää näkökulman kokevalta henkilöltä ulkopuoliselle tarkkailijalle, siis kertojalle (ks. esim. käännosksen lisätty *samassa hän saapui* kohdan 4.2.3 esimerkeissä (29b–c)).

Myös Sokolovan muotoilema tasapainoperiaate, tasapaino KD- ja HD-tulkintoihin viittaavien tekstuaalisten piirteiden välillä, tarjoaa käyttökelpoisen lähestymistavan käännossiirtymiin. KHD:ssa tasapaino KD:n ja HD:n

tuntomerkkien välillä on rakennettu niin, että diskurssi jää monitulkintaisesti häilymään kertojan ja henkilön väliin: osa elementeistä tuntuu kuuluvan kertojalle, osa henkilölle. Kun käänöksessä henkilölle kuuluva piirre korvataan kertojalle kuuluvalla tai toisinpäin, voi tasapaino horjua niin, että esitys kallistuu selvästi joko kertojan tai henkilön suuntaan. Jos muutettu kielen aines on alkuperäisen KHD-tulkinnan kannalta olennaisen tärkeä, näkökulma siirtyy.

Sokolova (1968: 142–146) havainnollistaa tasapainon käsitettä luokittelemalla KHD:n tuntomerkkejä sen mukaan, kuinka selvästi ne erottavat KHD:n kerronnasta tai sitovat sen siihen. Kertojan näkökulmasta määräytyvät persoonapronominit ovat piirre, joka sitoo KHD:n vahvasti kerrontaan; henkilön näkökulmaa heijastava ensimmäinen persoona vaikuttaa päinvastoin. Kääntäjän kannalta tasapainoperiaate havainnollistaa sitä, miten tiettyä näkökulmaa välittävien tekstuaalisten piirteiden säilyttämisessä tai kompensoimisessa keskeistä on kunkin tuntomerkin painoarvon oivaltaminen: unohtunut huutomerkki ei vielä korosta kertojan läsnäoloa yhtä selvästi kuin lisätty johtolause. Juuri KD:n ja HD:n piirteiden välisen tasapainon vuoksi kompensointiin turvautuminen on KHD:n välittymisen kannalta välttämätöntä silloin, kun tietyn näkökulmavaikutelman syntymiseen osallistuvia tekstuaalisia piirteitä ei syystä tai toisesta voida säilyttää.

Koska ns. antimerkkien kohdalla kyse on poikkeuksista KHD:n reunaehtoihin (Fludernikin mukaan), käänökseen lisätty johtolause tai siirtymä ensimmäiseen persoonaan vaatisi poikkeuksellisen voimakasta kompensointiä näkökulmavaikutelman tasapainottamiseksi. Käänöksissä tällainen kompensointi on kuitenkin epätodennäköistä, sillä se edellyttäisi perspektiivisidonnaisten piirteiden (tietoista) epäyhtenäistämistä: esimerkiksi johtolauseen lisäystä pitäisi kompensoida lisäämällä esitykseen vaikkapa henkilölle kuuluvia ekspressiivisiä elementtejä. Siirtymää ensimmäiseen persoonaan sen sijaan on vaikea kompensoida, sillä juuri persoonamuodot ovat se piirre, joka selvimmin sitoo KHD:n kerronnan kehukseen. Toinen ovat aikamuodot. On kuitenkin epätodennäköistä, että kääntäjä pyrki kompensoimaan persoonamuodon muutosta muuttamalla aikamuodot kerronnan aikamuotokäytännön mukaisiksi, sillä henkilöön viittaavan ensimmäisen persoonan ja henkilön nykyhetkeen viittaavan menneen ajan muodon yhdistelmä tekisi henkilöstä intradiegeettisen kertojan. On yleensäkin epätodennäköistä, että kääntäjä pyrki näissä tapauksissa kompensointiin, sillä todennäköisesti juuri lähdetekstin vahva vaikutelma henkilön näkökulmasta on ollut syynä persoonamuodon muutokseen: lukustrategiana kokemisen kehys on syrjäyttänyt kertomisen kehksen.

Vaikka Sokolovan tasapainoperiaate havainnollistaakin perspektiivin epäyhtenäisyyden merkitystä KHD-tulkinnan syntymiselle, jättää se kuitenkin implisiittisyyden merkityksen huomiotta. Myös implisiittisyys osallistuu näkökulmien tasapainoon, sillä implisiittisten henkilöviittausten ja johtolauseettomuuden ansiosta kertoja pysyy taka-alalla, huomaamattomana. Henkilöviittausten eksplisiittistäminen, johtolauseen lisääminen ja usein myös

muut eksplisiittistävät muutokset (ks. kohta 4.2.3) sen sijaan ankkuroivat diskurssin selvästi kertojan näkökulmaan.

Toisin kuin Sokolova olettaa, tasapainossa ei myöskään ole kyse ainoastaan kielestä, vaan sekä kielen että sisällön perspektiivisidonnaisuudesta. Siksi selvästi henkilölle kuuluva sisältö voi pitää henkilön näkökulman riittävän selvästi esillä silloinkin, kun katkelma voitaisiin kielellisten piirteidensä puolesta lukea myös kerrontana – kunhan, kuten yllä on todettu, kertojan läsnäolo ei tule siinä liian eksplisiittisesti esille.

Sen paremmin Fludernikin reunaehdot kuin Sokolovan tasapainoperiaatekaan eivät siis yksin riitä selittämään käänöksissä tehtyjen kielellisten muutosten vaikutusta kerronnan muotoon. Kattavan selityksen niille tarjoaa vasta kielellisten muutosten tarkastelu eksplisiittistämisen ja normaalistamisen viitekehysessä – ja vastaavasti KHD:n hahmottaminen kielellisesti implisiittisenä ja epäyhtenäisenä muotona. Samalla juuri siirtyminen KHD:n kuvauksessa yksittäisten kielellisten tuntomerkkien (kolmas persoona, johtolauseen puuttuminen jne.) tasolta niitä yhdistävien yleisten tekstuaalisten ominaisuuksien (implisiittisyys ja epäyhtenäisyys) tasolle tekee KHD:sta ja siihen käänöksissä kohdistuvista muutoksista toimivan keinon operationaalistaa eksplisiittistämisen ja normaalistamisen abstraktit käsitteet.

Sen lisäksi, että käänösvertailu voi auttaa täsmentämään KHD:n kielellistä määritelmää, se voi myös havainnollistaa KHD:n funktioita tekstissä ja merkitystä tekstin tulkinnalle. Kohtiin 4.3 ja 5.2 kootut havainnot näkökulman siirtymien vaikutuksesta tekstin tulkintaan selventävät, mikä on ollut KHD:n kulloinenkin funktio lähdetekstissä – mikä tekstin tulkinnassa muuttuu, kun KHD heikkenee. Toisinaan tämä voi täsmentää tutkimuskirjallisuudessa esitettyjä oletuksia KHD:n funktioista. Esimerkiksi se, että käänössiirtymät KHD:sta HD:ksi muuttavat tekstin tulkintaa niin, että se tuntuu käänöksessä välittävän henkilön selvemmin tiedostamaa ajattelua, osoittaa, ettei KHD välitä ainoastaan henkilön tietoisia mielenliikkeitä, kuten Palmer (2004) olettaa (ks. kohdat 4.3 ja 2.4.1).

Käänösvertailu voi kuitenkin valottaa tekstin tulkintaan liittyviä kysymyksiä myös toisella tavoin. Käänöksissä tapahtuneita näkökulman siirtymiä tai niihin johtaneita kielellisiä muutoksia voidaan tarkastella eräänlaisina kääntäjän luennan taltiointeina, dokumentoituina tulkintoina lähdetekstin kielellisesti implisiittisistä ja monitulkintaisista kohdista. Kirjallisuuden vastaanoton tutkimuksen näkökulmasta antoisaa käänösten näkökulmien siirtymien tarkastelussa voikin olla juuri se, mitä ne kertovat siitä, miten kääntäjät lukijoina tekstin moniselitteisyyksiä tulkitsevat.

Käänössiirtymä kertoo aina jotakin kääntäjän luennasta mikrotasolla. Tarkentava muutos paljastaa takanaan olevan tulkinnan, sillä ilman tulkintaa tarkentaminen ei ole mahdollista. Normaalistavat muutokset puolestaan kertovat, mitä esityksen piirteitä kääntäjä on pitänyt epäolennaisina niin, että niiden karsiminen on perusteltua ja sallittua. Esimerkiksi johtolauseen lisäys osoittaa, että kääntäjä on tulkinnut esityksen henkilön puheeksi tai ajatuksiksi; kolmannen persoonan pronominin tai persoonattoman henkilöviittauksen korvaaminen

erisnimellä kertoo, kenet kääntäjä on ymmärtänyt viittauksen tarkoitteeksi; kolmannen persoonan korvaaminen ensimmäisellä osoittaa, että kääntäjä on tulkinnut esityksen välittävän nimenomaan henkilön näkökulmaa. KHD:n rajamuotojen – ennen kaikkea johtolauseen edeltämän KHD:n – muokkaaminen vaihtoehtoista jomman kumman, yleensä selkeämmän ja perinteisemmän, suuntaan, osoittaa, että kääntäjät eivät joko pidä tekstin tarjoamien erilaisten tulkinnan mahdollisuuksien säilyttämistä olennaisena – tai eivät huomaa niitä.

Muutosten voidaan ajatella kertovan tekstin *luonnollistamisesta* (Culler 1975). Luonnollistamisella – tai naturalisaatiolla – Culler tarkoittaa lukijan tulkintastrategiaa, johon tämä turvautuu kohdatessaan tekstissä poikkeavalta tai epäjohdonmukaiselta vaikuttavia aineksia: lukija pyrkii tekemään vieraan tutuksi, totunnaistamaan sen, mikä vaikuttaa oudolta, ja ikään kuin ”purkamaan” tekstissä näkyvän Toiseuden (Culler 1975/1997: 137–138 ja *passim*; ks. myös Fludernik 1996: 31–33 ja 2003/2010: 26). Myös kääntäjä lukijana luonnollistaa tekstiä – sillä erotuksella, että kääntäjän luonnollistamisprosessi kirjautuu käännökseen käännössiirtymänä. Voidaan siis ajatella, että käänntösten kasvavassa standardisaatiossa on kyse – kirjallisuustieteen termein – kääntäjän luonnollistavista tulkintamalleista, joiden avulla hän pyrkii ratkaisemaan ja selittämään tekstuaalisia ristiriitoja. Näin kääntäjän luonnollistava tulkinta heijastuu käänntöksen pintarakenteeseen eksplisiittistämisenä ja normaalistamisena.

Käänntöstä voidaan siis tarkastella eräänlaisena rekonstruoituna luentana. Rekonstruoituna luentana, ja siis eräänä esimerkkinä tekstin kognitiivisesta prosessoinnista, on tarkasteltu myös narratologista analyysia (ks. Hägg 2006: 181). Käänntös luennan taltiointina saattaa kuitenkin olla lähempänä keskivertolukijan tapaa hahmottaa teksti kuin kerrontateoreettisiin kysymyksiin perehtyneen narratologin analyysi. Käänntös dokumentoi kääntäjän autenttisen tulkinnan lähdetekstistä ja tarjoaa siksi mahdollisuuden tarkastella todellisen lukijan tulkintaa muutenkin kuin empiiristen kokeiden tai puhtaan spekulatiivisuuden avulla.

Vielä eräs yhteinen osa-alue, jossa käänntöstutkimus ja narratologia kohtaavat ja voivat täydentää toisiaan, on välitetyn diskurssin tutkimus. Niin kääntämisessä kuin KHD:ssakin on pohjimmiltaan kyse diskurssin välittämisestä, ja niiden luonnehdinnoista löytyykin yhtäläisyyksiä (kääntämisestä diskurssin välittämisen muotona ks. esim. Mossop 1998, Taivalkoski-Shilov 2010).

Käänntöksiä näyttää luonnehtivan pyrkimys eksplisiittisyyteen ja normaalistamiseen, jotka puolestaan tähtäävät tekstin prosessoinnin helpottamiseen ja sitä kautta luettavuuden paranemiseen. Prosessoinnin helppous taas syntyy nimenomaan tekstin odotuksenmukaisuudesta ja riittävästä koheesiosta (eksplisiittisyydestä). Käänntöstieteellisessä tutkimuksessa on kuitenkin arveltu, etteivät nämä pyrkimykset rajoitu ainoastaan kääntämiseseen, vaan luonnehtivat välitettyä diskurssia tai kielellistä välitystoimintaa yleensä – tai jopa kaikkea metalingvististä toimintaa (ks. kohta 3.2.5). Jos näin on, pohjautuvat eksplisiittistämisen ja normaalistamisen välitetyn diskurssin (tai

metalingvistisen toiminnan) käytäntöihin tai säännönmukaisuuksiin yleensä, ja luonnehtivat siis kääntämistä välitetyn diskurssin muotona.

Vertailu kirjallisuustieteelliseen välitetyn diskurssin tutkimukseen osoittaakin, ettei pyrkimys odotuksenmukaisuuteen ja totunnaisuuteen rajoitu vain kääntämiseen. Fludernik (1993), joka tarkastelee välitetyn diskurssin muotoja narratologian viitekehyksessä, pitää kaikkea välitettyä diskurssia luonteeltaan *tyypillistävänä*. Se ei toista uskollisesti alkuperäisen puhujan sanoja, vaan suhteuttaa ne siihen, mikä kussakin kontekstissa on odotustenmukaista, todennäköistä ja puhujan tarkoituksiin sopivaa. Välitetty diskurssi ei ole alkuperäisen toisinto, vaan tyypillistetty ja totunnaistettu versio siitä. (Emt. 398–408.) Vieraan puheen välittäminen tukeutuu siis kielenkäytön tyypillisiin skeemoihin – mikä, kuten Mäkelä (2006: 240) huomauttaa, on vain luonnollista, jos tietoisuus kaiken kaikkiaan toimii prototyypisten odotusten varassa.

Tyypillistävää on myös välitetyn diskurssin ekspressiivisyys. Korostetusti näin on silloin, kun kyse on vieraan subjektiviteetin välittämisestä, sillä sen erottaminen puhujan omasta subjektiivisuudesta – joka määrittää esitystä lähtökohtaisesti – saattaa onnistuakseen vaatia jopa liioiteltuja subjektiivisuutta osoittavia kliseitä. Kielen ekspressiiviset ainekset, jotka usein laukaisevat lukijan tulkinnan sen välittämästä subjektiviteetistä, eivät siis ole mimeettisiä siinä mielessä, että ne toistaisivat tarkkaan vieraan puheen käänteitä. Ne ovat tyypillistäviä ja totunnaistavia – toiseuden tyypillisiä osoittimia, keinoja, joiden avulla puhuja erottaa vieraan sanan omastaan. Mimeettisyyden sijaan välitetyn diskurssin ekspressiivisyydessä – ja siitä syntyvässä vieraan subjektiviteetin tai toiseuden vaikutelmassa – onkin kyse välittävän puhujan projektiosta. (Fludernik 1993: 425–429.)

Jo Vološinov (1930/1972) toteaa, että kaikki välitetty diskurssi on vieraan sanan aktiivista vastaanottamista ja työstämistä (emt. 153; suomeksi 1930/1990: 182–183). Välittävän puhujan näkökulma vaikuttaa aina välitettyyn, eikä välitetty diskurssi – oli kyse sitten mistä puhekategoriasta tahansa – siksi käytännöllisesti katsoen koskaan ole puhdas reprodusio. Sitä värittää tulkinnallinen interferenssi, esityksen muokkaus kommunikatiivisen ymmärrettävyyden nimissä. (Sternberg 1982: 70–71, 74, 77, 89.) Näin siinä kuuluu aina myös välittävän tahon ääni.

Välittävän tahon – kääntäjän – ääni kuuluu myös käännöksessä (ks. Taivalkoski-Shilov 2010: 5; Hermans 1996, 2007: 76). Se kuuluu kääntäjän tulkinnassa, joka voi näkyä esimerkiksi eksplisiittistämisenä (kehen pronomini viittaa?) tai normaalistamisena (mitkä diskurssin piirteet voidaan epäolennaisina poistaa tai korvata kohdekielen tekstikäytännöillä?). Niin eksplisiittistäminen kuin normaalistaminenkin palvelevat kommunikatiivista ymmärrettävyyttä, luettavuutta. Niiden kautta käännöksessä kuuluvat myös kohdeyleisön odotukset, joko sellaisina kuin ne ovat tai sellaisina, millaisiksi kääntäjä ne olettaa.

Käännös kuitenkin poikkeaa kaunokirjallisuudessa esiintyvistä välitetyn diskurssin muodoista sikäli, että se pohjautuu todelliseen lähdetekstiin, johon voidaan palata ja johon sitä voidaan verrata. Lähdeteksti ei ole kohdetekstin pohjalta muodostettava rekonstruktio, vaan todellinen ja materiaallinen. Siksi

käännössiirtymät myös konkretisoivat välittävän diskurssin vaikutuksen välitettyyn tavalla, johon välitetyn diskurssin tarkastelu narratologian viitekehyksessä ei yksin riitä. Näin käännösvertailu vahvistaa narratologian ja kirjallisuudentutkimuksen piirissä tehtyjä havaintoja välitetyn diskurssin luonteesta. Käännösuniversaalien – eli kääntämiseen liittyvien yleistysten – kautta käännökset voivat omalta osaltaan kertoa jotain olennaista inhimillisestä tavasta prosessoida ja välittää vierasta diskurssia. Jos pyrkimys totunnaisuuteen, tyypillisyyteen ja prosessoinnin helppouteen on osa tätä tapaa, on luonnollista, että usein tarkoituksellisen monitulkintainen KHD heikkenee käännöksissä tai karsiutuu niistä.

Käännösten eksplisiittistämisen ja normaalistamisen suhteuttaminen diskurssin välittämisen yleisiin käytäntöihin vahvistaa siis oletusta, ettei niissä ole kyse ainoastaan kääntämiselle ominaisista tendensseistä. Pikemminkin nämä ”kääntämisen” universaalit liittyvät siihen, miten diskurssia yleensä välitetään – eli miten ihmiset tyypillisesti välittävät toistensa sanoja ja ajatuksia. Näin välitetyn diskurssin tutkimus asettaa kääntämisen universaalit uuteen, laajempaan kehykseen. Samalla molempia – niin käännöksissä näkyvää kasvavaa standardisaatiota kuin diskurssin välittämisen tyypillistäväää luonnetta yleensäkin – voidaan tarkastella osana tekstin luonnollistamista, lukijoiden tulkintastrategiaa, jolla vieraus pyritään ottamaan haltuun.

5.4 Kääntäjien tietoisuus – avain muutokseen

Jos eksplisiittistävät ja normaalistavat muutokset ovat tyypillisiä kääntämiselle yleensä, voidaan olettaa, että myös niiden seuraukset – kuten näkökulman siirtymät – ovat käännöksissä varsin tavallisia. Käännösuniversaalien avulla voidaan siis ennakoita näkökulmarakenteen muutoksia. Muutosten ennakoiminen ja ennustettavuus taas tekevät eksplisiittistämisen, normaalistamisen ja näkökulmarakenteen välisestä kytköksestä tarpeellisen käännöstutkijoiden lisäksi myös käytännön käännöstyötä tekeville kääntäjille: kääntäjän on hyvä olla tietoinen siitä, että näkökulman siirtymät ovat tavallisia ja todennäköisiä kaikissa käännöksissä. Nimenomaan kääntäjien tietoisuus tekstin näkökulmasta ja kielellisten muutosten vaikutuksesta siihen on se tekijä, jonka avulla tahattomia näkökulman siirtymiä voidaan välttää.

Polysysteemiteorian ja deskriptiivisen käännöstutkimuksen viitekehyksessä – ja siis valtaosassa nykyistä käännöstutkimusta – on totuttu ajattelemaan, ettei lähdetekstin piirteitä välitetä käännökseen siksi, että ne olisivat tärkeitä sinänsä, vaan siksi, että ne ovat tärkeitä vastaanottajan näkökulmasta. Olennaista on se, millaisia käännökset ovat, ei se, millaisia ne eivät onnistu olemaan. (Øverås 1998: 572, Toury 1995: 12.) Tähän lähestymistapaan sisältyy oletus siitä, että kääntäjä välittää lähdetekstin piirteet käännökseen – tai jättää ne välittämättä – tietoisena ratkaisujensa vaikutuksesta vastaanottajan luentaan. Esimerkiksi Taivalkoski-Shilov (2006b), joka vertailee KHD:n kääntämistä eri aikakausina,

päättelee, että kääntäjien täytyy pitää kielellistä oikeellisuutta ja tyylin konventionaalisuutta kaunokirjallisia arvoja tärkeämpinä, koska he korvaavat lähdetekstin KHD:n käännöksessä muilla puheen esittämisen tavoilla siitä huolimatta, että KHD on kohdekulttuurissa tunnettu ja yleinen kerronnan muoto (emt. 153; ks. myös kohta 3.1.5.4). Kääntäjien oletetaan siis pitävän tekstuaalista konventionaalisuutta tärkeämpänä kuin kerronnallista moniäänisyyttä ja monitulkintaisuutta.

Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että kääntäjät ovat tietoisia ratkaisujensa vaikutuksesta lukijan tulkintaan. Kielellisten muutosten seuraukset tekstin näkökulmalle voivat olla myös tahattomia. Näkökulman siirtymät sinänsä eivät paljasta, onko kyse huolellisesti puntaroidusta kompromissista toisaalta näkökulman säilyttämisen, toisaalta riittävän eksplisiittisyyden tai konventionaalisuuden välillä – vai onko kääntäjä edes huomannut näkökulman muuttuneen. Vaikka käännöksiin tehdyt eksplisiittistävät ja normalistavat muutokset olisivat kielen tasolla tietoisia ja tarkoituksellisia, voivat niiden seuraukset tekstin näkökulmalle silti olla tahattomia. Kääntäjä voi pyrkiä tietoisesti parantamaan tekstin luettavuutta, ja sitä kautta sen vastaanottoa, eksplisiittistämällä ja normalistamalla esitystapaa – huomaamatta, että kielellinen muokkaus muokkaa samalla tekstin luomaa näkökulmavaikutelmaa. On itse asiassa varsin todennäköistä, että ainakin näkökulman siirtymät ovat tahattomia, sillä ei ole luultavaa, että kääntäjät (ainakaan tämän tutkimuksen aineistossa) olisivat tarkoituksella muokanneet käännöksen näkökulmarakennetta tavalla, joka voi vaikuttaa kohdelukijan tulkintaan esimerkiksi etäännyttämällä lukijan henkilöstä tai muuttamalla tämän saamaa käsitystä tapahtumien kulusta. Tällöin kerronnan näkökulma ei muutu kohdelukijan ehdoilla, tämän (oletetun) tulkintakehyksen ohjaamana, vaan tahattomana seurauksena sinänsä hyvin tavallisista tekstuaalisista muutoksista.

Toisaalta nämä tekstuaaliset muutoksetkaan eivät aina ole tietoisia. Ne voivat heijastaa tekstin tietoista, kohdelukijoiden odotuksia ennakoivaa muokkausta, mutta yhtä hyvin myös kääntäjän mielen tahatonta ja tiedostamatonta projisoitumista käännöksen kielellisiin – ja niiden kautta narratiivisiin – rakenteisiin. Kääntäjän ”luonnollistava” tulkintastrategia voi toimia myös tiedostamattomalla tai esitietoisella tasolla. On mahdollista, että johtolauseen lisäävä kääntäjä ymmärtää – ja aivan oikein – että kyse on henkilön ajatuksista, mutta ei välttämättä huomaa, ettei lähdeteksti eksplisiittisesti totea henkilön ajattelevan. Itsestäänselvät, vaikkakin implisiittiset merkitykset kirjautuvat tekstiin herkästi ilman, että kääntäjä edes huomaa muokanneensa tekstiä. Tämä voikin olla yksi syy siihen, miksi eksplisiittistäminen on käännöksissä niin yleistä. Lukiessamme emme näe tekstiä, vaan oman tulkintamme siitä. Fyysiset merkit paperilla ovat vain kimmoke: tekstistä jää mieleen se, miten sen ymmärsimme – ei se, mitä siinä sanottiin.

On kuitenkin tärkeää, että kääntäjien ratkaisut olisivat tietoisia – ja samalla perusteltuja: käännösten näkökulmarakenteen tahatonta muuttumista voi tuskin pitää niiden ansiona. Herkistyminen kielen näkökulmavaihteluille on kaunokirjallisen tekstin kääntäjälle ensiarvoisen tärkeää. Kieli välittää aina

näkökulmaa; kieltä ilman näkökulmaa ei olekaan. Kuten Bahtin mieleenpainuvasti muotoili, kielessä ei ole lainkaan neutraaleja, kenellekään kuulumattomia sanoja, sillä se on kauttaaltaan erilaisten painotusten ja näkökulmien läpikäymä, niiden ”anastamaa” (1975: 106, 220 tai engl. Bakhtin 1981/1987: 293). Erityisen selvästi tämä tulee esille silloin, kun kielellisen kuvauksen kohteena on kieli – Bahtinin sanoin ”sana sanan kohteena” (emt. 150) – kuten välitetyssä diskurssissa, jossa vieras sana välittyy tekstiin puhujan sanan kautta, vieras näkökulma puhujan näkökulman suodattamana. Välitetyn diskurssin muodoista nimenomaan KHD voi toimia kääntäjän käytännön työssä arvokkaana analyttisena työvälineenä, jonka avulla kääntäjä voi herkistyä huomaamaan näkökulmien vaihtelun ja kerrostuneisuuden tekstissä. Vaikka moniäänisyys bahtinilaisittain ymmärrettynä kuuluu kieleen sinänsä, juuri KHD:ssa kielen – ja välitetyn diskurssin – moniäänisyys ja näkökulmien kerrostuneisuus korostuu ja nousee etualalle.

Samalla näkökulman siirtymien hahmottaminen osana laajempia, mahdollisesti universaaleja tendenssejä voi herättää kääntäjän tiedostamaan tekemänsä tekstiä eksplisiittistävät ja normalisovat muutokset ja varomaan niitä tarvittaessa – eli silloin, kun tekstin implisiittisyydellä ja pintatason epäyhtenäisyydellä on merkitystä sen luoman näkökulmavaikutelman kannalta. Kääntämisen universaalien tutkimuksessa onkin korostettu, että yksi tutkimuksen keskeisistä tehtävistä on nimenomaan lisätä kääntäjien tietoisuutta käännösuniversaaleista, jotta kääntäjät voisivat tietoisesti säädellä niiden esiintymistä käännöksissä (ks. esim. Toury 1995: 273; Chesterman 2004: 46; Øverås 1998: 587). Tähän tietoisuuteen tulisi kuulua myös käsitys siitä, mitä seurauksia universaaleilla tendensseillä voi eri konteksteissa olla. Kaunokirjallisuudessa esiintyvä KHD on konteksti, jossa kääntäjien tietoisuus käännöksille tyypillisistä tendensseistä ja niiden vaikutuksesta tekstin näkökulmarakenteeseen olisi tarpeen.

KHD:n onnistuneen kääntämisen ei sinänsä tarvitse olla erityisen vaikeaa. Sitä kuitenkin vaikeuttaa se, että KHD:a heikentävät kielelliset muutokset ovat osa tendenssejä, jotka ovat käännöksissä hyvin yleisiä. Ne toteuttavat kasvavan standardisaation lakia, josta vapautuminen, kuten Toury (1995: 272) arvelee, vaatii kääntäjältä tietoa ponnistelua. Toisaalta, vaikka kääntäjä olisikin tietoinen taipumuksestaan eksplisiittistää ja normalistaa tekstiä, hän ei välttämättä näe mitään syytä välttää näitä tendenssejä, ellei hän huomaa niiden mahdollisia seurauksia tekstin tulkinnalle – KHD:n tapauksessa kerronnan näkökulmarakenteelle. KHD havainnollistaakin sitä, että implisiittisyydellä ja epäyhtenäisyydellä voi olla tekstissä säilyttämisen arvoinen funktio.

Kääntämisen universaalit ovat yleisiä selittäviä lainalaisuuksia, joiden arvo on ennen kaikkea siinä, että niiden avulla voidaan ennustaa tulevia tapauksia (Laviosa 2008: 120; Chesterman 2004). Tämän tutkimuksen tulosten perusteella voidaan ennakoita, että KHD tulee jatkossakin heikkenemään ja vähenemään käännöksissä, elleivät kääntäjät tule laajemmin tietoisiksi toisaalta kerronnan näkökulmavaikutelmien syntymekanismeista, toisaalta kääntämiseen kuuluvasta taipumuksesta eksplisiittistää ja normalistaa tekstiä. Toivonkin, että

tutkimukseni voisi tuoda kääntäjien – erityisesti kaunokirjallisuuden suomentajien – käyttöön käsitteellisiä työkaluja, joiden avulla he voivat aiempaa selvemmin tiedostaa käännöksen kieliasun ja omien käännösratkaisujensa yhteyden tekstin näkökulmaan.

KHD voi toki välittyä käännökseen ilman, että kääntäjä osaa tunnistaa ja nimetä sen erillisenä esitysmuotona: usein yleinen tietoisuus kielellisten ratkaisujen ja tekstin näkökulman välisestä yhteydestä riittää. Kirjallisuudentutkijalle Tammi (2003: 51–52) kuitenkin pitää KHD:n käsitettä edelleen tarpeellisena – sen ongelmallisuudesta ja ilmeisestä riittämättömyydestä huolimatta. Myös käännöstutkijalle KHD voi olla arvokas käsitteellinen työväline. Kuten Dahlberg (1996: 114–115) toteaa, KHD kategoriana nousee esille vasta tekstin lähiluvussa, jossa kiinnitetään huomiota kieleen ja pyritään ymmärtämään, miksi luemme tai tulkitsemme tekstistä tiettyjä asioita. Käännösvertailussa on kyse juuri tällaisesta lähiluvusta: sen avulla pyritään ymmärtämään, miksi ja miten tekstin luenta ja tulkinta ovat muuttuneet matkalla lähdetekstistä kohdetekstiin. Käännöstutkijalle KHD onkin hyvä kiinnekohta, jonka kautta voidaan pureutua niihin ongelmiin, joita näkökulman kääntäminen voi aiheuttaa. Strukturalistisen narratologian puutteista huolimatta se tarjoaa toimivan tarkastelupisteen käännösten näkökulman siirtymiin, ja niiden kautta myös kognitioon, josta ne kertovat – tulkintaan ja tietoisuuteen, kuuluivat ne sitten kertojille, henkilöille tai niille lukijoille, joiden luenta muokkaa lukemattomien muiden luentaa: tekstin kääntäjille.

Lähteet

Kaunokirjallisuus

Aho, Juhani 1885/2000. Papin tytär. Teoksessa *Papin tytär. Papin rouva*. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 1–119.

Aho, Juhani 1893/2000. Papin rouva. Teoksessa *Papin tytär. Papin rouva*. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 121–350.

Aho, Ioganni 1895. *V gluši Finljandii*. Čast' vtoraja. Käänt. V. Firsov. Sankt-Peterburg, Tipografija V. V. Komarova, 88–259.

Aho, Juhani 1969. Žena pastora. Teoksessa *Sovest'*. Käänt. A. Mantere. Leningrad, Izdatel'stvo "Hudožestvennaja literatura", 13–184.

Austen, Jane 1813/1966. *Pride and Prejudice*. London, Longmans, Green & Co Ltd.

Austen, Jane 1922. *Ylpeys ja ennakkoluulo*. Suom. O. A. Joutsen. Porvoo, WSOY.

Austen, Jane 1947/1985. *Ylpeys ja ennakkoluulo*. Suom. S.-L. Norko-Turja. Porvoo, WSOY.

Austen, Jane 1988 (1967)/1998. *Gordost' i predupreždenie*. Käänt. I. Maršak. Moskva, Folio.

Austen, Jane 1816/1948. *Emma*. London, Nicholas Vane.

Austen, Jane 1950/1950. *Emma*. Suom. Aune Brotherus. Porvoo, WSOY.

Austen, Jane 2001. Èmma. Teoksessa *Èmma. Dovody Rassudka*. Käänt. M. Kan. Moskva, Eksmo-Press, 5–436.

Dostoevskij, F.M. 1866/2006. *Prestuplenie i nakazanie*. Moskva, Olma-Press.

- Dostojevskij, Fedor 1868/1998. *Idiot*. Moskva, Eksmo-Press.
- Dostojevskij, F. M. 1889. *Rikos ja rangaistus (I ja II). Romaani kuudessa osassa jälkipuheineen*. Suom. M. [Martti] Wuori. Jyväskylä, Gummerus.
- Dostojevski, F. M. 1907. *Rikos ja rangaistus. Kuusiosainen romaani ynnä epilogi*. Suomentanut O. N-nen [Niskanen]. Turku, Satamatyömiehen Osuuskunta r.l. Ammattilaisten Kirjapaino O.Y..
- Dostojevski, Fedor 1922/1964. *Rikos ja rangaistus*. Suomentanut J.A. Hollo. Helsinki, WSOY.
- Dostojevski, Fedor 1970. *Rikos ja rangaistus*. Suomentanut J. [Juhani] Konkka. Helsinki, Otava. (Lähde: *ParRus*, venäläis-suomalaisen kaunokirjallisuuden rinnakkaiskorpus, laatinut Mihail Mihailov, käännöstiede (venäjä), kieli- ja käännöstieteiden laitos, Tampereen yliopisto.)
- Dostojevski, Fedor 1888/1999. *Rikos ja rangaistus*. Suomentanut M. [Martti] Vuori. Kieliasun uudistanut Lea Pyykkö v. 1985–1986. Hämeenlinna, Karisto.
- Dostojevski, Fjodor 2008. *Rikos ja rangaistus*. Suomentanut Olli Kuukasjärvi. Helsinki, Otava.
- Dostoevsky, Fyodor 1914/2000. *Crime and Punishment*. Englanniksi kääntänyt Constance Garnett. Wordsworth Classics.
- Dostoevsky, Fyodor 1992/1993. *Crime and Punishment*. Englanniksi kääntäneet Richard Pevear ja Larissa Volokhonsky. Vintage Classics.
- Vartio, Marja-Liisa 1970. Matkalla. Teoksessa *Valitut teokset*. Helsinki, Otava, 403–410.
- Vartio, Marja-Liisa 1970. Purjelaiva. Teoksessa *Valitut teokset*. Helsinki, Otava, 365–374.

Tutkimuskirjallisuus

- Adamson, Sylvia 1995. From empathetic deixis to empathetic narrative: stylisation and (de-)subjectivisation as processes of language change. Teoksessa Stein & Wright 1995, 195–224.

Adamson, Sylvia 2001. The Rise and Fall of Empathetic Narrative: A Historical Perspective on Perspective. Teoksessa van Peer & Chatman 2001, 83–99.

Bahtin 1975 = Бахтин, Михаил. Слово в романе. В кн.: *Вопросы литературы и эстетики*. Исследования разных лет. Москва, «Художественная литература», 72–233.

Bahtin, Mihail 1963/1991. *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Suom. Paula Nieminen ja Tapani Laine. Kustannus Oy Orient Express.

Baker, Mona 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies. Implications and Applications. Teoksessa *Text and Technology*. In *Honour of John Sinclair*. Baker, Mona; Francis, Gill; Tognini-Bonelli, Elena (toim.). Philadelphia/Amsterdam, John Benjamins, 233–250.

Baker, Mona 1995. Corpora in Translation Studies: An Overview and Some Suggestions for Future Research. *Target* 7 (2), 223–243.

Baker, Mona 1996. Corpus-based translation studies: The challenges that lie ahead. Teoksessa *Terminology, LSP and translation*. *Studies in language engineering in honour of Juan C. Sager*. Somers, Harold (toim.). Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, 175–186.

Baker, Mona (toim.) 1998. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London, Routledge.

Baker, Mona ja Saldanha, Gabriela (toim.) 2009. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 2nd edition. London/New York, Routledge.

Bakhtin, M. M. 1981/1987 (alkuteos 1975). Discourse in the Novel. Teoksessa *The Dialogic Imagination*. *Four Essays by M. M. Bakhtin*. Holquist, Michael (toim.). Venäjän kielestä käänt. Caryl Emerson ja Michael Holquist. Austin, University of Texas Press, 259–422.

Bal, Mieke 1985. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto, University of Toronto Press.

Banfield, Ann 1973. Narrative style and the grammar of direct and indirect speech. *Foundations of Language*. *International Journal of Language and Philosophy* 10 (1), 1–39.

Banfield, Ann 1982. *Unspeakable sentences*. *Narration and representation in the language of fiction*. Boston, London, Melbourne & Henley, Routledge & Kegan Paul.

Barentsen, Adrian 1996. Shifting points of orientation in Modern Russian. Tense selection in 'reported perception'. Teoksessa Janssen & van der Wurff 1996, 15–55.

Becher, Viktor 2010. Towards a More Rigorous Treatment of the Explicitation Hypothesis in Translation Studies. *trans-kom* 3 (1), 1–25. Saatavilla: http://www.trans-kom.eu/bd03nr01/trans-kom_03_01_01_Becher_Explicitation.20100531.pdf. Luettu: 15.7.2010.

Björklund, Martina 1993. *Narrative Strategies in Čechov's 'The Steppe': Cohesion, grounding and point of view*. Turku, Åbo Akademi UP.

Björklund, Martina 1995. Subjectivity and Organization in Narrative Discourse. Teoksessa *Organization in Discourse. Proceedings from the Turku Conference*. Wårvik, B., Tanskanen, S-K. & Hiltunen, R. (toim.) *Anglicana Turkuensia* 14, 167–173.

Blum-Kulka, Shoshana ja Levenston, Eddie A. 1983. Universals of lexical simplification. Teoksessa *Strategies in Interlanguage Communication*. Faerch, Claus & Kasper, Gabriele (toim.) London and New York, Longman, 119–139.

Blum-Kulka, Shoshana 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. Teoksessa *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. House, Juliane & Blum-Kulka, Shoshana (toim.). Tübingen, Günter Narr Verlag, 17–35.

Bortolussi, Marisa ja Dixon, Peter 2003. *Psychonarratology: Foundations for the Empirical Study of Literary Response*. Cambridge, Cambridge UP.

Booth, Wayne C. 1961/1983. *The Rhetoric of Fiction*. Chicago, The University of Chicago Press.

Bosseaux, Charlotte 2004. Point of view in translation: A corpus-based study of French translations of Virginia Woolf's 'To the Lighthouse'. *Across Languages and Cultures* 5 (1), 107–122.

Brinton, Laurel 1980. Represented Perception: A Study in Narrative Style. *Poetics* 9 (4), 363–381.

Brinton, Laurel J. 1995. Non-anaphoric reflexives in free indirect style: expressing the subjectivity of the non-speaker. Teoksessa Stein & Wright 1995, 173–194.

Bulahovskij 1954 = Булаховский, Л.А. *Русский литературный язык первой половины XIX века: Фонетика, морфология, ударение, синтаксис*. Москва, Государственное Учебно-педагогическое Издательство.

Chatman, Seymour 1978. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca and London, Cornell University Press.

Chatman, Seymour 1988. On Deconstructing Narratology. *Style* 22 (1), 9–17.

Chatman, Seymour 1990. *Coming to Terms. The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*. Ithaca and London, Cornell UP.

Chatman, Seymour 2001. Ironic Perspective in Conrad's Secret Agent. Teoksessa van Peer & Chatman 2001, 117–131.

Chesterman, Andrew 2004. Beyond the particular. Teoksessa Mauranen, & Kujamäki 2004, 33–49.

Chesterman, Andrew 2008. On explanation. Teoksessa Pym, Shlesinger & Simeoni 2008, 363–380.

Cohn, Dorrit 1978. *Transparent Minds. Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

Cohn, Dorrit 1981. The Encirclement of Narrative. On Franz Stanzel's Theorie des Erzählens. *Poetics Today* 2 (2), 157–182.

Collins, Daniel E. 2001. *Reanimated Voices. Speech reporting in a historical-pragmatic perspective*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

Coulmas, Florian 1986. Reported speech: Some general issues. Teoksessa *Direct and Indirect Speech*. Coulmas, Florian (toim.) Berlin – New York – Amsterdam, Mouton de Gruyter, 1–28.

Cravens, Craig S. 2000. Čapek's *Hordubal* and Dostoevsky's *The Double*: Madness and Free-indirect Discourse. *Comparative Literature* 52, 53–71.

Croft, William 1990. *Typology and Universals*. Cambridge, Cambridge University Press.

Culler, Jonathan 1975/1997. *Structuralist Poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. London, Routledge.

- Culler, Jonathan 1981. *The Pursuit of Signs. Semiotics, Literature, Deconstruction*. London, Melbourne and Henley, Routledge & Kegan Paul.
- Dahlberg, Mary Margaret 1997. *'Now She Understood': Free Indirect Discourse and Its Effects*. Ann Arbor, MI: UMI Microfilm.
- Danow, David K. 1986. Dialogic Structures in *Crime and Punishment*. *Russian Literature XIX*, 291–314.
- Dirven, René & Verspoor, Marjolijn 1998. *Cognitive Exploration of Language and Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Doležel, Lubomir 1973. *Narrative Modes in Czech Literature*. Toronto-Buffalo, University of Toronto Press.
- Dry, Helen Aristar 1990. Language Change and "Naturalization" in Free Indirect Speech. *Journal of Literary Semantics. An International Review*. XIX (3) (October), 135–149.
- Dry, Helen Aristar 1995. Free indirect discourse in Doris Lessing's 'One off the Short List'. A case of designed ambiguity. Teoksessa *Twentieth-Century Fiction. From Text to Context*. Verdonk, Peter & Weber, Jean Jacques (toim.) London and New York, Routledge, 96–112.
- Ehrlich, Susan 1990. *Point of View. A Linguistic Analysis of Literary Style*. London and New York, Routledge.
- Figes, Orlando 2007. Tolstoy's Real Hero. *The New York Review of Books*. 22.11.2007. Saatavilla: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2007/nov/22/tolstoys-real-hero/>
Luettu: 19.1.2011.
- Fludernik, Monika 1993. *The Fictions of Language and the Languages of Fiction: The Linguistic Representation of Speech and Consciousness*. London, Routledge.
- Fludernik, Monika 1995. The Linguistic Illusion of Alterity. The Free Indirect as Paradigm of Discourse Representation. *Diacritics* 25 (4), 89–115.
- Fludernik, Monika 1996. *Towards a 'Natural' Narratology*. Routledge, London and New York.

Fludernik, Monika 2001. The Establishment of Internal Focalization in Odd Pronominal Contexts. Teoksessa van Peer & Chatman 2001, 101–113.

Fludernik, Monika 2003/2010. Luonnollinen narratologia ja kognitiiviset parametrit. Suom. Sanna Katariina Bruun. Teoksessa *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia*. Hatavara, Mari; Lehtimäki, Markku ja Tammi, Pekka (toim). Helsinki, Gaudeamus, 17–41.

Genette, Gérard 1972/1986. *Narrative Discourse. An Essay in Method*. Ranskan kielestä käänt. Jane E. Lewin. Ithaca, N. Y., Cornell UP.

Ginsburg, Michal Peled 1982. Free Indirect Discourse: A Reconsideration. *Language and Style* 15 (2), 133–149.

Haakana, Markku ja Kalliokoski, Jyrki (toim.) 2005. *Referointi ja moniäänisyys*. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hagenaar, Elly 1996. Free indirect speech in Chinese. Teoksessa Janssen & van der Wurff 1996, 289–298.

Hakulinen, Auli 1987/2001. Persoonaviittauksen välttäminen suomessa. Suom. Maria Vilkuna. Teoksessa *Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*. Laitinen et al. (toim.). Helsinki, SKS, 208–218.

Hakulinen, Auli 1988. Miten nainen liikkuu Veijo Meren tekstissä. Teoksessa *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä*. Laitinen, Lea. (toim.). Helsinki, Yliopistopaino, 299–312.

Halverson, Sandra 2003. The cognitive basis for translation universals. *Target* 15 (2), 197–241.

Hermans, Theo 1996. The Translator's Voice in Translated Narrative. *Target* 8 (1), 23–48.

Hermans, Theo 2007. *The Conference of the Tongues*. Manchester, St. Jerome.

Hernadi, Paul 1972. Dual Perspective. Free Indirect Discourse and Related Techniqes. *Comparative Literature* 24, 32–43.

Holquist, Michael 1977. *Dostoevsky and the Novel*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

Holquist, Michael 1981/1987. Introduction. Teoksessa Bakhtin 1981/1987.

House, Juliane 2008. Beyond Intervention: Universals in Translation? *trans-kom* 1 (1), 6–19. Saatavilla: http://www.trans-kom.eu/bd01nr01/trans-kom_01_01_02_House_Beyond_Intervention.20080707.pdf. Luettu: 7.9.2010.

Hägg, Samuli 2006. FID and other narratological illusions. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 175–192.

Ikola, Osmo 1986. *Nykysuomen käsikirja*. Toinen uudistettu laitos. Ikola, Osmo (toim.) Espoo, Weilin+Göös.

Ikonen, Teemu 2003. Tarina ja juoni. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina (toim.). Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 184–206.

Jahn, Manfred 1992. Contextualizing represented speech and thought. *Journal of Pragmatics* 17, 347–367.

Jahn, Manfred 1994. *Expandable Ladders and Widening Horizons: On the methodological and practical impact of Monika Fludernik's The Fictions of Language and the Languages of Fiction: the linguistic presentation of speech and consciousness*. Julkaisematon artikkeliluonnos. Saatavilla: <http://www.uni-koeln.de/~ame02/jahn94c.htm>. Luettu: 3.12.2010.

Janssen, Theo A.J.M. ja van der Wurff, Wim (toim.) 1996. *Reported Speech. Forms and Functions of the Verb*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.

Jantunen, Jarmo Harri 2004a. *Synonymia ja käännessuomi. Korpusnäkökulma samamerkityksisyyden kontekstuaalisuuteen ja käännesskielen leksikaalisiin erityispiirteisiin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja № 35.

Jantunen, Jarmo Harri 2004b. Suomennosten kieliasu puntarissa. *Virittäjä* 4, 559–572.

Jekutsch, Ulrike 1995. Auktorial-personal oszillierendes Erzählen in Dostoevskijs Prestuplenie i nakazanie und in der Wiedergabe durch frühe deutsche Übersetzungen. Teoksessa Kullman 1995, 137–178.

Jones, Malcolm V. 1983. Introduction. Teoksessa Jones & Terry 1983, 1–18.

Jones, Malcolm V. 1990. *Dostoyevsky after Bakhtin. Readings in Dostoyevsky's Fantastic Realism*. Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney, Cambridge University Press.

Jones, Malcolm V. 1990/1997. Introduction. Teoksessa Dostoevsky, Fyodor, *The Brothers Karamazov*. Käänt. Richard Pevear ja Larissa Volokhonsky. Everyman's Library, London, David Campbell Publishers, ix–xxv.

Jones, Malcolm V. ja Terry, Garth M. (toim.) 1983. *New Essays on Dostoyevsky*. Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney, Cambridge University Press.

Kalliokoski, Jyrki 2005. Referointi ja moniäänisyys kielenkäytön ilmiönä. Teoksessa Haakana & Kalliokoski 2005, 9–42.

Karppinen, Anne 2002. *Free indirect discourse in translation into Finnish. He and she as carriers of point of view*. Julkaisematon pro gradu –tutkielma. Joensuun yliopisto, Savonlinnan kansainvälisen viestinnän laitos.

Kemmer, Suzanne 1995. Emphatic and reflexive –self: expectations, viewpoint, and subjectivity. Teoksessa Stein & Wright 1995, 55–82.

Kenny, Dorothy 1998. Corpora in translation studies. Teoksessa Baker 1998, 50–53.

Kittel, Harald 1990. An Innovative Mode of Literary Self-Revelation: Free Indirect Discourse in Charles Brockden Brown's Edgar Huntly and its German Translation. *American Studies* 35 (1), 53–66. / *Amerikastudien - American Studies* (Amst), Jahresindex, Jahrgang 35 (Heft 1, 2, 3 und 4). München, Wilhelm Fink Verlag, 53–66.

Kittel, Harald 1992. Discovering, Naming and Translating the Impossible: (Self-) Narrated Discourse in Caleb Williams (English and French). Teoksessa Kittel 1992, 334–349.

Kittel, Harald (toim.) 1992. *Geschichte, System, Literarische übersetzung – Histories, Systems, Literary Translations*. Berlin, Erich Schmidt Verlag.

Klaudy, Kinga 1998. Explication. Teoksessa Baker 1998, 80–84.

Klaudy, Kinga 2009. Explication. Teoksessa Baker & Saldanha 2009, 104–108.

KLÈ = *Kratkaja Literaturnaja Ènciklopedija* = *Краткая литературная энциклопедия* 5, 1968, Москва, издательство «Советская Энциклопедия».

Kovtunova 1960 = Ковтунова, И.И. *Грамматика русского языка*. Том II, Синтаксис, ч. II. Москва, Издательство Академии Наук СССР.

Koževnikova 1976 = Кожевникова, Н.А. Несобственно-прямой диалог в художественной прозе. В кн.: *Синтаксис и стилистика*. Золотова, Г.А. (отв. ред.). Москва, Издательство Наука, 283–300.

Kullman, Dorothea 1992. Zur Wiedergabe des style indirect libre durch die deutschen Übersetzer von Madame Bovary. Teoksessa Kittel 1992, 323–333.

Kullman, Dorothea (toim.) 1995. *Erlebte Rede und Impressionistischer Stil. Europäische Erzählprose im Vergleich mit ihren deutschen Übersetzungen..* Göttingen, Wallstein Verlag.

Kuno, Susumu ja Kaburaki, Etsuko 1977. Empathy and Syntax. *Linguistic Inquiry* 8–4, 627–672.

Kurt, Sibylle 2003. Les traducteurs face au style indirect libre (français-russe, russe-français). *Revue des études slaves* LXXIV (2–3), 493–504.

Kuusi, Päivi 2002. *Kertojan ja henkilön diskurssi suomen- ja venäjänkielisissä romaanikäännöksissä*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Kieli- ja käänntieteidien laitos, Käänntiede (venäjä).

Kuusi, Päivi 2003. Free Indirect Discourse in the Translations of Jane Austen's Novels into Finnish and Russian. Teoksessa Tammi & Tommola 2003, 25–40.

Kuusi, Päivi 2006a. Tarkentumisesta yksinkertaistumiseen – Kääntämisen universaalit ja kaunokirjallisen teoksen näkökulmarakenne. Teoksessa *XXXII Kielitieteen päivät Tampereella 19.–20.5.2005. Valikoima pidettyihin esitelmiin pohjautuvista artikkeleista*. Pajunen, Anneli & Tommola, Hannu (toim.). Tampere University Press, Tampere Studies in Language, Translation and Culture, Series B2, 120–142. Saatavilla: <http://tampub.uta.fi/tup/951-44-6622-5.pdf> Luettu: 3.12.2010.

Kuusi, Päivi 2006b. Explicitation as simplification. Universal tendencies in the translation of FID. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 89–113.

Kuusi, Päivi 2008. *Kertoja vai Raskolnikov? Vapaan epäsuoran esityksen eksplisiittistyminen ja konventionaalistuminen käännöksissä*. Lisensiaatintutkimus. Tampereen yliopisto, Kieli- ja käännntieteidien laitos. Saatavilla: <http://tutkielmat.uta.fi/pdf/lisuri00077.pdf>. Luettu: 3.12.2010.

Laine, Tapani 1991. Dostojevski, Bahtin ja monisubjektisuus. Teoksessa Bahtin 1963/1991, 387–397.

Laitinen, Lea 1995. Persoonat ja subjektit. Teoksessa *Subjekti. Minä. Itse. Kirjoituksia kielestä, kirjallisuudesta, filosofiasta*. Lyytikäinen, Pirjo (toim.). Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 35–79.

Laviosa, Sara 1998. Core patterns of lexical use in a comparable corpus of English narrative prose. *Meta* 43 (4), 557–570.

Laviosa, Sara 2008. Description in the translation classroom. Universals as a case in point. Teoksessa Pym, Shlesinger & Simeoni 2008, 119–132.

Laviosa, Sara 2009. Universals. Teoksessa Baker & Saldanha 2009, 306–310.

Laviosa-Braithwaite, Sara 1998. Universals of translation. Teoksessa Baker 1998, 288–291.

Leech, Geoffrey N. & Short, Michael H. 1981. *Style in fiction. A linguistic introduction to English fictional prose*. London and New York, Longman.

Lefevere, André 1992. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London, Routledge.

Lefevere, André 1998. Introduction. Translation Practice(s) and the Circulation of Cultural Capital. Some Aeneids in English. Teoksessa *Constructing Cultures. Essays on Literary Translation*. Bassnett, Susan & Lefevere, André (toim.) Clevedon, Philadelphia, Toronto, Sydney, Johannesburg, Multilingual Matters, 41–56.

Lehtimäki, Markku 2005. *The Poetics of Norman Mailer's Nonfiction. Self-reflexivity, Literary Form, and the Rhetoric of Narrative*. Tampere, Tampere University Press.

Lehtimäki, Markku & Tammi, Pekka 2010. Discourse: Direct, Indirect, Tagged, Free. Teoksessa *The Encyclopedia of the Novel (Wiley-Blackwell Encyclopedia of Literature)*. Logan, Peter et al. (toim.) Oxford, Blackwell.

Leuven-Zwart, Kitty van 1989 ja 1990. Translation and Original. Similarities and Dissimilarities. I *Target* 1:2, 151–181, II *Target* 2 (1), 69–95.

Levenston, E. A. ja Sonnenschein, G. 1986. The Translation of Point-of-View in Fictional Narrative. Teoksessa *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. House, Juliane & Blum-Kulka, Shoshana (toim.). Tübingen, Gunter Narr Verlag, 49–59.

Lock, Charles 2001. Double Voicing, Sharing Words: Bakhtin's Dialogism and the History of the Theory of Free Indirect Discourse. Teoksessa *The Novelness of Bakhtin. Perspectives and Possibilities*. Bruyn, Jørgen & Lindqvist, Jan (toim.). Copenhagen, Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen, 70–87.

Lodge, D. 1990. *After Bakhtin: Essays on Fiction and Criticism*. London, Routledge.

Lähtenmäki, Mika 2002. Dialoginen näkökulma kieleen: Mihail Bahtin ja Valentin Volosinov. Teoksessa *Kielentutkimuksen klassikoita*. Dufva, Hannele ja Lähtenmäki, Mika (toim.) Jyväskylä, Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, 179–200.

Malmkjaer, Kirsten 1997. Punctuation in Hans Christian Andersen's stories and in their translations into English. Teoksessa *Nonverbal Communication and Translation. New Perspectives and Challenges in Literature, Interpretation and the Media*. Poyatos, Fernando (toim.) Amsterdam, Benjamins, 151–162.

Mauranen, Anna ja Kujamäki, Pekka (toim.) 2004. *Translation Universals: Do they exist?* Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

May, Rachel 1994. *The Translator in the Text. On Reading Russian Literature in English*. Evanston, Illinois, Northwestern University Press.

May, Rachel 1997. Sensible Elocution. How Translation Works in & upon Punctuation. *The Translator*, 3 (1), 1–20.

McHale, Brian 1978. Free indirect discourse. A survey of recent accounts. *PTL: A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature* 3 (2), 249–287.

McHale, Brian 1983. Unspeakable Sentences, Unnatural Acts: Linguistics and Poetics Revisited. *Poetics Today* 4 (1), 17–45.

Mikkola, Leena 2000. ”Mutta ei semmoista tehty eikä sanottu”. Eva Illoisen Perri-kirjojen sanonnan, kerronnan ja rakenteen tarkastelua. Teoksessa *Kielen kirjoja. Tekstintutkimus tutuksi*. Aalto, Seija; Nieminen, Laura; Onikki-Rantajääskö, Tiina; Tonteri, Päivi; Vuorilampi, Marja; Väyrynen, Liisa (toim.) Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 22–40.

Mossop, Brian 1998. What Is a Translating Translator Doing? *Target* 10 (2), 231–266.

Mäkelä, Maria 2002. "Haluaako kukaan tuntea Emma Bovaryn?" Teoksessa *Lukuja metodisesta kamppailusta. Monimetodisia tutkielmia kirjallisuudesta*. Tammi, Pekka (toim.) Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitos, 71–102.

Mäkelä, Maria 2005. *Uskoton mieli ja tekstuaaliset petokset. Fiktiivisen tajunnan kuvaus aviorikoksen kirjallisissa kehyksissä: Madame Bovary, The Awakening ja Sa Femme*. Yleisen kirjallisuustieteen pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitos.

Mäkelä, Maria 2006. Possible minds. Constructing – and reading – another consciousness as fiction. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 231–260.

Nabokov, Vladimir 1944/1961. *Nikolai Gogol*. New York, New Directions.

Nabokov 1996 = Набоков, Владимир. *Лекции по русской литературе. Чехов, Достоевский, Гоголь, Горький, Толстой, Тургенев*. М.: Независимая газета.

Neumann, Anne 1986. Characterization and Comment in *Pride and Prejudice*: Free Indirect Discourse and "Double-voiced" Verbs of Speaking, Thinking, and Feeling. *Style* 20 (3), 364–394.

Neumann, Anne 1992. Free indirect discourse in the eighteenth-century English novel: speakable or unspeakable? The example of 'Sir Charles Grandison'. Teoksessa *Language, Text and Context. Essays in Stylistics*. Toolan, Michael (toim.). London, Routledge, 113–135.

Nikunlassi, Ahti 2002. *Johdatus venäjän kieleen ja sen tutkimukseen*. Helsinki, Finn Lectura.

Nordlund, Taru 2005. Suomen kielen kvasirakenne ja kieliopillistunut moniäänisyys. Teoksessa Haakana & Kalliokoski 2005, 338–359.

Nünning, Ansgar 1999. Unreliable, compared to what? Towards a Cognitive Theory of *Unreliable Narration*: Prolegomena and Hypotheses. Teoksessa *Grenzüberschreitungen: Narratologie im Kontext / Transcending Boundaries: Narratology in Context*. Grünzweig, Walter & Solbach, Andreas (toim.) Tübingen, Narr 1999, 53–73.

Nünning, Ansgar 2005. Reconceptualizing Unreliable Narration: Synthesizing Cognitive and Rhetorical Approaches. Teoksessa *A Companion to Narrative Theory*. Phelan, James & Rabinovitz, Peter J. (toim.) Oxford, Blackwell, 89–107.

Olohan, Maeve 2002. Leave it out! Using comparable corpus to investigate aspects of explicitation in translation. *Cadernos de Tradução* 9 (1), 153–169.

Olohan, Maeve 2004. *Introducing Corpora in Translation Studies*. London and New York, Routledge.

Oltean, Stefan 1993. A Survey of the Pragmatic and Referential Functions of Free Indirect discourse. *Poetics Today* 14 (4), 691–714.

Øverås, Linn 1998. In Search of the Third Code. An Investigation of Norms in Literary Translation. *Meta*, 43 (4), 571–556.

Padučeva 1996 = Падучева, Е.В. *Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. – Семантика нарратива*. Москва, Школа «Языки русской культуры».

Page, Norman 1972. *The Language of Jane Austen*. Oxford, Basil Blackwell.

Palmer, Alan 2004. *Fictional Minds*. Lincoln & London, University of Nebraska Press.

Paloposki, Outi 2001. Enriching translations, simplified language? An alternative viewpoint to lexical simplification. *Target* 13 (2), 265–288.

Pápai, Vilma 2004. Explication: A universal of translated text? Teoksessa Mauranen & Kujamäki 2004, 143–164.

Pascal, Roy 1977. *The Dual Voice: Free Indirect Speech and Its Functioning in the Nineteenth-Century European Novel*. Manchester, Manchester UP.

Phelan, James 2001. Why Narrators Can Be Focalizers – and Why It Matters. Teoksessa van Peer & Chatman 2001, 51–64.

Phelan, James 2005. *Living to Tell About It. A Rhetoric and Ethics of Character Narration*. Ithaca and London, Cornell University Press.

Pietilä, Veikko 1993. On tämä aika kamala – ja kiehtova – peli! Uutinen ja vapaa epäsuora esitys. *Virittäjä* 3, 345–366.

Pike, Christopher R. 1983. Formalist and structuralist approaches to Dostoyevsky. Teoksessa Jones & Terry 1983, 187–214.

Prince, Gerald 2001. A Point of View on Point of View or Refocusing Focalization. Teoksessa van Peer & Chatman 2001, 43–50.

Pym, Anthony 2005. Explaining Explication. Version 2.2. A draft version of a paper to be published in *New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klaudy*, ed. Krisztina Károly. Budapest.

Pym, Anthony 2008. On Toury's laws of how translators translate. Teoksessa Pym, Shlesinger & Simeoni 2008, 311–328.

Pym, Anthony, Shlesinger, Miriam ja Simeoni, Daniel (toim.) 2008. *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage to Gideon Toury*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.

Rahtu, Toini 2005. Vilin pilkka. Erään haastattelun ääniä. Teoksessa Haakana & Kalliokoski 2005, 282–335.

Redeker, Gisela 1996. Free indirect discourse in newspaper reports. Teoksessa *Linguistics in the Netherlands*. Cremers, C. & den Dikken, M. (toim.) Amsterdam, Benjamins, 221–232.

Remnick, David 2005. The Translation Wars. *The New Yorker*. 7.11.2005. Saatavilla:
http://www.newyorker.com/archive/2005/11/07/051107fa_fact_remnick
Luettu: 19.1.2011.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1983/1991. *Kertomuksen poetiikka*. Suomentanut Auli Viikari. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Rimmon-Kenan, Shlomith 1989. How the Model Neglects the Medium: Linguistics, Language, and the Crisis of Narratology. *Journal of Narrative Technique* 19 (1), 157–166.

Rivinoja, Anne 2004. Kuka ”hän” lopulta olikaan? Näkökulma ja henkilöihin viittaaminen englannista suomennetussa vapaassa epäsuorassa esityksessä. Teoksessa *Minä ja kielitiede – soveltajan arki*. AFinLAN vuosikirja 2004. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja no. 62. Muikku-Werner, P. & Stotesbury, H. (toim.) Jyväskylä, 141–153.

Rivinoja, Anne 2006. The problem with pronouns in translating English FID into Finnish. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 115–133.

Rosenshield, Gary 1978. *Crime and Punishment. The Techniques of the Omniscient Author*. Lisse, The Peter de Ridder Press.

Rouhiainen, Tarja 2000. Free Indirect Discourse in the Translation into Finnish: The Case of D. H. Lawrence's *Women in Love*. *Target* 12 (1), 109–126.

Saldanha, Gabriela 2008. Explicitation Revisited: Bringing the Reader into the Picture. *trans-kom* 1 (1): 20–35. Saatavilla: http://www.trans-kom.eu/bd01nr01/trans-kom_01_01_03_Saldanha_Explicitation.20080707.pdf. Luettu: 15.7.2010.

Sanders, José & Redeker, Gisela 1996. Perspective and the Representation of Speech and Thought in Narrative Discourse. Teoksessa *Spaces, Words, and Grammar*. Fauconnier, Giles & Sweetser, Eve (toim.). Chicago, The University of Chicago Press, 290–317.

Scarpa, Federica 2006. Corpus-based Quality-Assessment of Specialist Translation: A Study Using Parallel and Comparable Corpora in English and Italian. Teoksessa: *Insights into Specialized Translation*. Gotti, Maurizio & Šarčević, Susan (eds.). Bern, Peter Lang, 155–172.

Schiavi, Giuliana 1996. There is Always a Teller in a Tale. *Target* 8 (1), 1–21.

Schmid 2008 = Шмид, Вольф 2008. *Нарратология*. Второе, исправленное и дополненное издание. Москва, Языки славянской культуры.

Semino, Elena 2005. *Free Indirect Speech and Thought Across Genres: A Corpus-Based Study*. Esitelmä tutkijataapaamisessa ”Symposium on Free Indirect Discourse” 21.1.2005, Freiburgin yliopisto, Saksa.

Shuttleworth, Mark & Cowie, Moira 1997. *Dictionary of Translation Studies*. Manchester, UK, St. Jerome Publishing.

Sokolova 1968 = Соколова, Л.А. Несобственно-авторская (несобственно-прямая) речь как стилистическая категория. Томск, Издательство Томского Университета.

Stanzel, F.K. 1979/1984. *A Theory of Narrative*. Käänt. Charlotte Goedsche. Cambridge, Cambridge UP.

Stein, Dieter & Wright, Susan (toim.) 1995. *Subjectivity and Subjectivisation*. Cambridge, Cambridge UP.

Sternberg, Meir 1982. Point of View and the Indirections of Direct Speech. *Language and Style* XV (2), 67–117.

Taivalkoski-Shilov, Kristiina 2006a. *La tierce main. Le discours rapporté dans les traductions françaises de Fielding au XVIIIe siècle*. Arras: Artois Presses Université (Collection Traductologie).

Taivalkoski-Shilov, Kristiina 2006b. FID and translational progress. Comparing 18th-century and recent versions of Henry Fielding's novels in French. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 135–156.

Taivalkoski-Shilov, Kristiina 2010. "When two become one: Reported Discourse Viewed through a Translatological Perspective." *Selected Papers of the CETRA Research Seminar in Translation Studies*. Saatavilla: <http://www.kuleuven.be/cetra/papers/papers.html>. Luettu: 22.12.2010.

Tammi, Pekka 1985. *Problems of Nabokov's Poetics. A Narratological Analysis*. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Sarja B, nide 231. Helsinki.

Tammi, Pekka 1992. *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Jyväskylä, Gaudeamus.

Tammi, Pekka 1995. Uutinen ja fiktio. Kaksi metakriittistä huomautusta narratologian soveltamisesta journalistisiin teksteihin. Teoksessa *Proosan taiteesta. Leevi Valkaman juhlakirja*. Ahokas, Pirjo; Lappalainen, Otto; Saariluoma, Liisa. (toim.). Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Turku, 369–390.

Tammi, Pekka 2003. Risky Business: Probing the Borderlines of FID. Nabokov's *An Affair of Honor (Podlec)* as a Test Case. Teoksessa Tammi & Tommola 2003, 41–54.

Tammi, Pekka 2006a. Exploring *terra incognita*. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 159–173.

Tammi, Pekka 2006b. "Against Narrative ("A Boring Story")". *Partial Answers* 4 (2), 19–40.

Tammi, Pekka 2008. Against "against" Narrative. On Nabokov's "Recruiting". Teoksessa *Narrativity, Fictionality, and Literariness. The Narrative Turn and the Study of Literary Fiction*. Skalin, Lars-Åke (toim.). Örebro University, Örebro Studies in Literary History and Criticism 7, 37–55.

Tammi, Pekka & Tommola, Hannu 2003. (toim.) *Linguistic and Literary Aspects of Free Indirect Discourse from a Typological Perspective*. FID Working Papers 1. Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitoksen julkaisuja.

Tammi, Pekka ja Tommola, Hannu 2006. (toim.) *Free language – Indirect translation – Discourse narratology. Linguistic, Translatological and Literary-Theoretical Encounters of FID*. Tampere University Press, Tampere Studies in Language, Translation and Culture, Series A2.

Terry, Garth M. 1983. Dostoyevsky studies in Great Britain: a bibliographical survey. Teoksessa Jones & Terry 1983, 215–244.

Tirkkonen-Condit, Sonja 2002. Translationese – a myth or an empirical fact? A study into the linguistic identifiability of translated language. *Target* 14 (2), 207–220.

Tommola, Hannu 2003. Conclusion: Aspects of Free Indirect Discourse and the Limits of Linguistic Analysis. Teoksessa Tammi & Tommola 2003, 95–114.

Tommola, Hannu 2006. Almost free. Tense and time reference in Slovak and Hungarian FID. Teoksessa Tammi & Tommola 2006, 51–87.

Toolan, Michael J. 1988. *Narrative. A Critical Linguistic Introduction*. London & New York, Routledge.

Toolan, Michael J. 1990. *The Stylistics of Fiction. A Literary-linguistic approach*. London & New York, Routledge.

Toury, Gideon 1984. Translation, literary translation and pseudotranslation. *Comparative criticism* 6, 73–85.

Toury, Gideon 1985. A Rationale for Descriptive Translation Studies. Teoksessa *The Manipulation of Literature. Studies in Literary Translation*. Hermans, Theo (toim.). London & Sydney, Croom Helm, 16–41.

Toury, Gideon 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.

Toury, Gideon 2004. Probablistic explanations in translation studies. Welcome as they are, would they qualify as universals? Teoksessa Mauranen & Kujamäki 2004, 15–32.

Tymoczko, Maria 1998. Computerized corpora and the future of Translation Studies. *Meta* 43 (4), 652–659.

Ullmann, Stephen 1957/1964. *Style in the French Novel*. Oxford, Basil Blackwell.

Uspensky, Boris. 1970/1973. *A Poetics of Composition. The Structure of the Artistic Text and Typology of a Compositional Form*. Käänt. Valentina Zavarin ja Susan Wittig. Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.

Valkama, Leevi 1960/1983. *Proosan taide. Viisi tutkielmaa*. Porvoo – Helsinki – Juva, WSOY.

Valkeakari, Maila 1969. Eläytymisesityksen tulo suomalaiseen kirjallisuuteen. *Sananjalka* 11, 136–148.

Valle, Ellen 1993. Narratological and pragmatic aspects of the translation into Finnish of Doris Lessing's 'Four-gated city'. Teoksessa *Translation and knowledge. SSOTT IV*. Gambier, Y. & Tommola, J. (toim.). University of Turku, Centre for Translation and Interpreting, 245–261.

Valtanen, Helena 1989. *Näkökulman kääntämisestä: näkökulman lingvistiset merkit ja niiden kääntäminen Virginia Woolfin romaanissa Majakka*. Jyväskylä, Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. Monisteita 39.

Vanderauwera, Ria 1985. *Dutch Novels Translated into English: The Transformation of a 'Minority' Literature*. Amsterdam, Rodopi.

van Peer, Willie ja Chatman, Seymour (toim.) 2001. *New perspectives on narrative perspective*. State University of New York Press.

Varteva, Annukka 1997. Pronominit – pelkkiä pikkusanojako? *Kääntäjä* 6, 6.

Varteva, Annukka 1998. Pronominit hän ja tämä tekstissä. *Virittäjä* 2, 202–223.

Venuti, Lawrence 1998. American tradition. Teoksessa Baker 1998, 305–315.

Vološinov 1930/1972 = Волошинов, В.Н. 1930/1972. *Марксизм и философия языка. Основные проблемы социологического метода в науке о языке*. Ленинград 1930 / The Hague, Paris, Mouton, 1972.

Vološinov, Valentin. 1930/1990. *Kielen dialogisuus*. Suom. Tapani Laine. Tampere, Vastapaino.

Vykoupil, Susanna 1995. Erlebte Rede un verwandte Verfahren zur Bewußtseinsdarstellung in deutschen Übersetzungen von Prestuplenie i nakazanie nach 1924. Teoksessa Kullman 1995, 179–220.

Wellek, René 1980. Bakhtin's View of Dostoevsky: 'Polyphony' and 'Carnevalesque'. *Dostoevsky Studies*, 1, 31–39. Saatavilla: <http://www.utoronto.ca/tsq/DS/01/031.shtml>. Luettu: 16.12.2008.

Liite 1. Venäjistä käännetty aineisto

(i)

[KD] Заглянув случайно, одним глазом, в лавочку, он увидел, что там, на стенных часах, уже десять минут восьмого. [KHD] Надо было и торопиться и в то же время сделать крюк: подойти к дому в обход, с другой стороны...

Преступление и наказание, s. 70, 1, VI

[KD] Vilkaistuaan, sattumalta, toisella silmällään puotiin, näki hän siellä olevasta seinäkellosta, että oli jo kymmenen minuuttia yli seitsemän. [KHD] Piti kiirehtiä ja samalla tehdä väärä: tulla taloon kiertämällä, toiselta puolen ...

Wuori, s. 103

[KD] Mennessään erään puodin ohi silmäsi hän toisella silmällään sisään ja katsahti siellä olevaan seinäkelloon. [KHD] **Hänen** oli kiirehdittävä, mutta samalla tehtävä kierros, lähetäkseen taloa toiselta puolen ...

Niskanen, s. 92

[KD] Vilkaistessaan sattumalta, syrjäsilmillä, erääseen myymälään, hän huomasi seinäkellon siellä osoittavan jo kymmenen minuuttia yli seitsemän. 1) [KD vai KHD?] **Hänen** täytyi kiiruhtaa, sillä oli vielä mentävä mutkan kautta: **hän tahtoi** saapua taloon kiertoteitse, toiselta puolen.

Hollo, s. 73

Hollo, 1) KHD > KD vai KHD? (+hän, +hän tahtoi)

[KD] Vilkaistuaan sattumalta, vain toisella silmällä erääseen kauppapuotiin hän näki, että seinäkello oli kymmenen minuuttia yli seitsemän. [KHD] Täytyi pitää kiirettä ja samalla tehdä vielä mutka: 1) [KD vai KHD?] **hän tahtoi** tulla taloon kiertoteitse, toiselta puolen.

Konkka⁸¹

⁸¹ En ole merkinnyt Konkan käännöskatkelmien yhteyteen niiden sivunumeroita, sillä katkelmat on poimittu elektronisesta ParRus-tekstikorpukselta (venäläis-suomalaisen 350

Konkka, 1) KHD > KD vai KHD? (+*hän tahtoi*)

[KD] Vilkaistessaan sattumalta syrjäsilmillä erääseen puotiin hän huomasi seinäkellon osoittavan jo kymmenen minuuttia yli seitsemän. [KHD] Piti kiirehtiä, sillä oli mentävä mutkan kautta: piti tulla taloon toiselta puolelta.

Vuori (Pyykkö), s. 70

[KD] Vilkaistessaan sattumalta ohimennessään erääseen kauppapuotiin hän huomasi että seinäkello siellä näytti jo kymmentä yli seitsemää. Täytyi pitää kiirettä, ja kuitenkin tehdä vielä mutka: 1) [KD vai KHD?] **hän halusi** tulla taloon kiertotietä, toiselta suunnalta...

Kuukasjärvi, s. 94

Kuukasjärvi, 1) KHD > KD vai KHD? (+*hän halusi*)

[KD] Glancing out of the corner of his eye into a shop, he saw by a clock on the wall that it was ten minutes past seven. [KHD] **He** had to make haste and at the same time to go some way round, so as to approach the house from the other side ...

Garnett, s. 65

[KHD] Glancing into a shop by chance, out of the corner of his eye he noticed that the clock on the wall already showed ten minutes past seven. [KHD] **He** had to hurry, and at the same time **he** had to make a detour, to get to the house from the other side ...

Pevear & Volokhonsky, s. 72

(ii)

(14<) [HD] "Так, верно, те, которых ведут на казнь, прилепливаются мыслями ко всем предметам, которые им встречаются на дороге", [KD] - мелькнуло у него в голове, но только мелькнуло как молния; он сам поскорей погасил эту мысль... [KHD] Но вот уже и близко, вот и дом, вот и ворота. [KD] Где-то вдруг часы пробили один удар. [HD] "Что это, неужели половина восьмого? Быть не может, верно, бегут!" (>14)

[KD] На счастье его, в воротах опять прошло благополучно. Мало того, даже, как нарочно, в это самое мгновение только что перед ним въехал в ворота огромный воз сена, совершенно заслонявший его все время, как он проходил подворотню, и чуть только воз успел выехать из ворот во двор, он мигом проскользнул направо. Там, по ту сторону воза, слышно было, кричали и спорили несколько голосов, но его никто не заметил и навстречу

никто не попался. Много окон, выходявших на этот огромный квадратный двор, было отперто в эту минуту, но он не поднял головы - силы не было. [KHD] Лестница к старухе была близко, сейчас из ворот направо. Он уже был на лестнице...

Преступление и наказание, s. 70, I, IV

[HD] "Siten varmaan nekin, jotka mestattaviksi viedään, tarttuvat ajatuksineen kaikkiin esineihin, jotka sattuvat heidän tiellensä", [KD] välähti hänen päässänsä, ja välähti vaan, kuin salama; itse sammutti hän mitä pikemmin sen ajatuksen ... [KHD] Mutta nyt **on** hän jo lähellä, **tuossa kartano, tuossa portti**. [KD] Jossakin löi kello yht'äkkiä yhden kerran. [HD] "Mitä, onko kello jo puoli kahdeksan? Mahdotonta, se käy varmaan edellä!"

[KD] Hänen onneksensa kävi portissa kaikki hyvin. Eipä siinäkään kyllä, aivan kuin vaseti ajoi samalla hetkellä juuri hänen edessään portista sisään suuri heinäkuorma, joka täydellisesti piiloitti hänen koko sen ajan, kun hän kulki porttikäytävässä, ja tuskin oli kuorma ehtinyt pihalle, kun hän pujahti oikealle. Siellä, toisella puolen kuormaa, kuului muutamia ääniä huutavan ja kiistelevän, mutta häntä ei kukaan huomannut eikä vastaan tullut ketään. Monta, tuolle suurelle neliön muotoiselle pihalle antavaa ikkunaa oli sillä kertaa auki, mutta hän ei kohottanut päätään, - ei ollut voimia siihen. [KHD] Ämmän luo vievät rappuset olivat lähellä, heti oikealle portista. Hän oli jo portailla ...

Wuori, s. 103–104

[HD] "Tällä lailla kai nekin, jotka viedään rangaistaviksi, ajattelevat kaikkien esineitten johdosta, joita kohtaavat", [KD] johtui hänen mieleensä, mutta katosi nopeasti kuin salama ... [KHD] No nytpä hän **on** jo lähellä, tuossa **on** talo, tuossa käytävä. [KD] Jostain kuului kellon lyönti. "Mitä se on, eihän kello vielä mahtane olla puolta kahdeksaa? Kyllä mahtaa kulkea edellä!"

[KD] Onnekseen suoriutui hän porttikäytävässä hyvin. Hänen edellään kulki juuri **tällä** hetkellä kuin kohtalon suosiesta tavattoman suuri heinäkuorma porttikäytävään, niin että se vallan saattoi hänet pimentoon hänen mennessään sen läpi. Tuskin oli kuorma päässyt pihalle, ennenkuin hän oli poikennut oikealle. **ø** Kuorman toiselta puolelta kuului huutoja ja torailua, häntä ei kukaan nähnyt eikä kohdannut. Useat suurelle nelikulmaselle pihalle suunnatut ikkunat olivat avoinna, mutta hän ei kohottanut päätään – häneltä puuttui voimia siihen. [KHD] Ylös vanhuksen luo johtava porrasto oli aivan lähellä, aivan oikealla - **nyt** hän jo seisoi sillä.

Niskanen, s. 92–93

(14<) [HD] "Ihmiset, joita kuljetetaan mestattaviksi, kiinnittävät luultavasti samoin ajatuksensa kaikenlaisiin esineisiin, joita matkalla kohtaavat", [KD] välähti hänen mielessään, mutta välähti vain kuin salama; hän itse sammutti tuon ajatuksen mitä pikimmin. ... [KHD] Mutta hän olikin jo aivan lähellä: tuossa oli

talo, tuossa portti. [KD] Jossakin kuului kello lyövän kerran. [HD] "Mitä? Joko puoli kahdeksan? Ei suinkaan, se käy varmaan edellä!" (>14)

[KD] Onneksi kävi portilla taas kaikki toivomusten mukaisesti. Sattui vielä niin, että samassa ajoi ihan hänen edellään portista pihamaalle valtava heinäkuorma, jonka varjossa hän pääsi portista. Kuorman ehdittyä pihalle hän pujahti vikkelaasti oikealle. Ø Hän kuuli kuorman toiselta puolelta joitakin huutavia ja riiteleviä ääniä, mutta kukaan ei ollut häntä huomannut eikä vastaan sattunut ketään. Tämän suunnattoman suuren, nelikulmaisen pihan puolella oli useita ikkunoita auki, mutta hän ei kohottanut päätänsä, – voimat eivät riittäneet. 1) [KD vai KHD?] Eukon asuntoon johtavat portaat olivat lähellä, Ø portin pielessä oikealla. Hän oli jo portaissa ...

Hollo, s. 73–74

Hollo, 1) KHD > KD vai KHD? (-сейчас)

[HD] "Varmaan ne ihmiset, joita viedään teloitettavaksi, takertuvat ajatuksiinsa kaikkiin esineisiin, joita näkevät matkalla", [KD] välähti hänen päässään, mutta vain tuokiona, kuin salamana; hän itse tukahdutti nopeasti tuon ajatuksen ... [KHD] Mutta hän olikin jo lähellä, tuossa oli se talo, tuossa portti. [KD] Jossakin kello löi kerran. [HD] "Mitä, onko jo puoli kahdeksan? Se ei voi olla mahdollista, varmaan kello on edellä."

[KD] Hänen onnekseen portilla sujui jälleen kaikki onnellisesti. Ei siinä kyllin, kuin vartavasten hänen edellään ajoi portista valtavan suuri heinäkuorma, joka kokonaan peitti hänet taakseen juuri sillä hetkellä kun hän asteli porttiholvista, ja tuskin kuorma oli ehtinyt ajaa pihalle kun hän pujahti oikealle. Sieltä, kuorman toiselta puolelta kuului huutelevia ja riiteleviä ääniä, mutta kukaan ei huomannut häntä eikä kukaan tullut myöskään vastaan. Tämän suunnattoman suuren nelikulmaisen pihan puolella oli moni ikkuna auki, mutta hän ei kohottanut päätään - siihen eivät voimat riittäneet. [KHD] Muorin asuntoon johtavat portaat olivat lähellä, heti portista oikealle ... **Nyt** hän oli jo portaissa ...

Konkka

[HD] "Niinpä varmaan nekin, joita viedään mestattavaksi, tarttuvat ajatuksiinsa kaikenlaisiin esineisiin, jotka sattuvat heidän matkansa varrelle", [KD] hänen päässään välähti, välähti kuin salama; hän itse sammutti tuon ajatuksen mitä pikimmin ... [KHD] Mutta hän olikin jo aivan lähellä: tuossa oli talo, tuossa portti. [KD] Jossakin löi kello yhden kerran. [HD] "Mitä? Joko on puoli kahdeksan? Mahdotonta, se käy varmaan edellä!"

[KD] Onneksi portilla kaikki kävi hyvin. Sattui vielä niin, että kun varta vasten hänen edellään ajoi portista heinäkuorma pihalle, ja se piilotti hänet hänen kulkiessaan porttikäytävässä. Kuorman ehdittyä pihalle hän pujahti vikkelaasti oikealle. Ø Kuorman toiselta puolen kuului joitain huutavia ja riiteleviä ääniä, mutta häntä ei kukaan ollut huomannut eikä vastaan sattunut ketään. Tämän suuren nelikulmaisen pihan puolella oli useita ikkunoita auki, mutta hän ei

nostanut päätään – siihen eivät voimat riittäneet. [KHD] Eukon asuntoon johtavat rappuset olivat lähellä, heti portista oikealle. Hän oli jo portaissa ...

Vuori (Pyykkö), s. 71

(14<) [HD] “Varmaan niidenkin, joita viedään mestattaviksi, ajatukset takertuvat kaikenlaisiin asioihin, joita he sattuvat näkemään matkan varrella”, [KD] välähti hänen mielessään, mutta vain välähti salaman tavoin: hän itse sammutti tuon ajatuksen kiireesti... [KHD] Nyt hän olikin jo lähellä, tuossa oli **se** talo ja tuossa **se** portti. [KD] Jossain kello löi äkkiä yhden kerran. [HD] ”Mitä, onko se jo puoli kahdeksan? Ei voi olla, se varmaan edistää!” (>14)

[KD] Hänen onnekseen portilla kaikki kävi taas hyvin. Kuin varta vasten portista ajoi juuri silloin sisään hänen edellään valtava heinäkuorma joka peitti hänet kokonaan näkyvistä sen aikaa kun hän käveli porttikäytävässä, ja heti kuorman ehdittyä pihalle hän pujahti kiireesti oikealle. **ø** Heinäkuorman takaa kuului melua ja kiistelyä, mutta kukaan ei nähnyt häntä eikä vastaan sattunut tulemaan ketään. Monet **tuolle** valtavalle nelikulmaiselle pihalle olevista ikkunoista olivat tuolloin auki, mutta hän ei kohottanut päätään – voimat olivat lopussa. [KHD] Eukon asunnolle vievä rappu oli lähellä, heti portista oikealle. Sitten hän oli jo portaissa...

Kuukasjärvi, s. 94–95

[HD] 'So probably men led to execution clutch mentally at every object that meets them on the way,' flashed through his mind, but simply flashed, like lightning; he made haste to dismiss this thought ... [KHD] And by now he was near; here was the house, here was the gate. [KD] Suddenly a clock somewhere struck once. [HD] 'What! can it be half-past seven? Impossible, it must be fast!

[KD] Luckily for him, everything went well again at the gates. At that very moment, as though expressly for his benefit, a huge wagon of hay had just driven in at the gate, completely screening him as he passed under the gateway, and the wagon had scarcely had time to drive through into the yard before he had slipped in a flash to the right. **ø** On the other side of the wagon **he** could hear shouting and quarrelling; but no one noticed him and no one met him. Many windows looking into that huge quadrangular yard were open at that moment, but he did not raise his head - he had not the strength to. [KHD] The staircase leading to the old woman's room was close by, just on the right of the gateway. He was already on the stairs ...

Garnett, s. 65

[HD] "It must be the same for men being led out to execution - their thoughts must cling to every object they meet on the way," [KD] flashed through his head, but only flashed, like lightning; he hastened to extinguish the thought ... [KHD] But he was already close, here was the house, here were the gates. [KD] Somewhere a clock suddenly struck once. [HD] "What, can it be half past seven? Impossible; it must be fast!"

[KD] Luckily for him, everything again went well at the gates. Moreover, as if by design, a huge hay-wagon drove through the gates at that very moment, just ahead of him, concealing him completely all the while he was passing under the archway, and as soon as the wagon entered the courtyard, he slipped quickly to the right. \emptyset On the other side of the wagon, several voices could be heard shouting and arguing, but no one noticed him, and he met no one coming his way. Many of the windows looking out onto the huge, square yard were open at that moment, but he did not raise his head - he had no strength. [KHD] The stairway to the old woman's was close by, immediately to the right of the gates. He was already on the stairs ...

Pevear & Volokhonsky, s. 73

(iii)

[KHD] Но вот и четвертый этаж, вот и дверь, вот и квартира напротив; та, пустая. В третьем этаже, по всем приметам, квартира, что прямо под старухиной, тоже пустая: визитный билет, прибитый к дверям гвоздочками, снят - выехали!.. [KD] Он задыхался.

Преступление и наказание, s. 71, I, VI

[KHD] Mutta **tuossapa jo** neljäskin kerta, tuossapa ovikin, tuossapa korttierikin vastapäätä; se **on** tyhjä. Kolmannessa kerrassa **on**, kaikesta päättäen, se korttieri, joka on ämmän korttierin alla, myöskin tyhjä: nimikortti, joka oli ovelle naulattu, on otettu pois, - siis muuttaneet! ... [KD] Hän hengästy.

Wuori, s. 104–105

[KHD] Nyt **on** hän jo neljännessä kerroksessa; siinä **on** ovi ja vastapäätä tuo toinen tyhjä huoneusto. Kolmas vanhuksen asunnon alla oleva kerros **on** myös kaikesta päättäen tyhjä; oveen kiinnitetty nimikortti on otettu pois! **Kyllä** he ovat muuttaneet! [KD] Hän veti syvään henkeä.

Niskanen, s. 93

[KHD] Nyt hän oli neljännessä kerroksessa, tuossa oli ovi, tuossa vastapäätä toinen huoneisto - nyt tyhjä. Kaikista merkeistä päättäen oli eukon huoneiston alla sijaitseva kolmannen kerroksen huoneisto sekin tyhjä: oveen naulattu käyntikortti oli irroitettu, - olivat muuttaneet pois! ... [KD] Hänen henkeänsä salpasi.

Hollo, s. 74

[KHD] Siinä olikin jo neljäs kerros, tuossa ovi, tuossa vastapäätä tyhjä huoneisto. Muurin huoneiston alla sijaitseva kolmannen kerroksen huoneisto oli sekin kaikista merkeistä päättäen tyhjänä. Aikaisemmin pienillä nauoilla oveen kiinnitetty käyntikortti oli irrotettu - olivat siis muuttaneet pois. [KD] Hänen henkeänsä salpasi –

Konkka

[KHD] Nyt hän oli jo neljännessä kerroksessa, tuossa oli ovi, tuossa vastapäätä toinen asunto - nyt tyhjä. Kaikesta päätellen eukon asunnon alla sijaitseva kolmannen kerroksen huoneisto oli sekin tyhjä: oveen naulattu käyntikortti oli otettu pois - kaikki olivat siis muuttaneet! [KD] ... Hänen henkeään salpasi.

Vuori (Pyykkö), s. 71

[KHD] Mutta nyt hän oli jo neljännessä kerroksessa, tuossa oli se ovi ja tuossa vastapäätä toinen asunto; se oli tyhjä. Kolmannessa kerroksessa, eukon asunnon alapuolella sijaitseva huoneisto oli kaikesta päätellen myös tyhjä: oven pieleen naulattu käyntikortti oli otettu pois – olivat siis muuttaneet! [KD] Hänen henkeään salpasi.

Kuukasjärvi, s. 95

[KHD] And here was the fourth storey, here was the door, here was the flat opposite, the empty one. The flat underneath the old woman's was apparently empty also: the visiting card nailed on the door had been torn off - they had gone away! ... [KD] He was out of breath.

Garnett, s. 66

[KHD] But here was the fourth floor, here was the door, here was the apartment opposite - the empty one. On the third floor, by all tokens, the apartment just under the old woman's was also empty: the calling card nailed to the door with little nails was gone - they had moved out! [KD] ... He was gasping for breath.

Pevear & Volokhonsky, s. 74

(iv)

[KD] С изумлением оглядывал он себя и все кругом в комнате и не понимал: [KHD] как это он мог вчера, войдя, не запереть дверей на крючок и броситься на диван, не только не раздевшись, но даже в шляпе: она скатилась и тут же лежала на полу, близ подушки. [HD] "Если бы кто зашел, что бы он подумал? Что я пьян, но..." (4<) [KD] Он бросился к окошку. Свету было довольно, и он поскорей стал себя оглядывать, всего с ног до головы, все свое платье: [KD vai KHD?] нет ли следов? Но так нельзя было: [KD] дрожа от озноба, стал он снимать с себя все и опять осматривать кругом. (>4) Он перевертел все, до последней нитки и лоскутка, и, не доверяя себе, повторил осмотр раза три. [KHD] Но не было

ничего, кажется, никаких следов; только на том месте, где панталоны внизу осеклись и висели бахромой, на бахrome этой оставались густые следы запекшейся крови. [KD] Он схватил складной большой ножик и обрезал бахрому. [KHD] Больше, кажется, ничего не было. (35<) [KD] Вдруг он вспомнил, что кошелек и вещи, которые он вытащил у старухи из сундука, [KHD] все до сих пор у него по карманам лежат! Он и не подумал до сих пор их вынуть и спрятать! Не вспомнил о них даже теперь, как платье осматривал! Что же это? [KD] Мигом бросился он их вынимать и выбрасывать на стол. (>35)

Преступление и наказание, s. 83–84, 2, 1

[KD] Kummastuksissaan katseli hän itseänsä ja kaikkea ympärillään huoneessa eikä voinut käsittää 1), kuinka hän oli eilen, kotia tultuaan, jättänyt oven säppiin panematta ja saattanut heittäytyä sohvalleen, ei ainoastaan riisuutumatta, vaan vieläpä hattukin päässä, joka oli pudonnut maahan ja nyt oli lattialla, pieluksen vieressä. [HD] - "Jos joku olisi tullut sisään, niin mitä olisi hän ajatellut? Että olen humalassa, mutta ... " [KD] Hän juoksi ikkunan luo. Oli kylliksi valoisa, ja hän alkoi mitä pikemmin tarkastaa itseään, täydellisesti, kiireestä kantapähän, koko pukuaan, **nähdäkseen**, [KD vai KHD?] oliko mitä jälkiä? Mutta siten oli mahdotonta **nähdä**: [KD] vilusta väristen alkoi hän riisua päältään kaikki ja jälleen tarkastaa kaikkia ylt'ympäri. Hän käänteli kaikki nurin, viimeiseen rihmaan ja tilkkuun saakka, ja luottamatta itseensä, uudisti hän tarkastuksensa kolme kertaa. 2) Vaan, näköjään, **ei löytänyt** mitään jälkiä; ainoastaan sillä paikalla alahalla, mistä housut olivat kuluneet ja rikki, oli repaleissa paksuja hyytyneitä veritäpliä. Hän otti suuren linkkuveitsensä ja leikkasi pois hetaleet. [KHD] Enempää ei taitanut löytyä. [KD] Yht'äkkiä muisti hän, että kukkaro ja kapineet, jotka hän oli ottanut ämmän arkusta, [KHD] vielä olivat kaikki hänen taskussansa! Siihen asti ei hän ollut vielä ajatellutkaan ottaa niitä ulos ja kätkeä! 3) [KD vai KHD?] Eikä hän muistanut niitä nytkään pukuaan tarkastaessaan. [KHD] Mitäs tämä on? [KD] - Silmänräpäyksessä ryhtyi hän ottamaan niitä esille ja heittämään niitä pöydälle.

Wuori, s. 124–125

Wuori, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -это), 2) KHD > KD (не было > ei löytänyt), 3) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste)

[KD] Hän katseli kummissaan itseään, ympärilleen, eikä ymmärtänyt 1), miten hän oli voinut jättää oven auki tullessaan eilen illalla kotiin ja enempää ajattelematta heittäytyessään vaatettuna sohvalle, jopa hattukin päässä. Hattu oli ø lattialla, jonne se oli pudonnut. [HD] "Jos joku olisi tullut sisään, mitä olisi hän mahtanut ajatella? Luullut minun olevan juovuksissa, mutta ... " [KD] Hän kiiruhti ikkunan ääreen. Ulkona oli jotenkin valoisa ja hän tarkasteli itseään mahdollisimman nopeasti kiireestä kantapähän 2), **näkyisikö** eilispäivästä mitään merkkejä, **Mutta eipä siinä vielä kylliksi**. Kuumeesta väristen alkoi hän riisuutua ja tarkastella joka vaatekappaletta erikseen. Hän käänsi ne kaikkiin suuntiin kolme, neljä kertaa, sillä hän ei luottanut itseensä. 3) Mutta **hän** ei

voinut tavata mitään merkkejä. Ainoastaan housujen lahkeissa, jotka olivat rääsyt ja repalaiset, näkyi joitakin kuivuneita veripilkkuja. Hän tarttui suureen linkkuveitseen ja leikkasi rääsyt pois. 4) Mitään enempää ei **hän huomannut**. Nyt hän muisti, että rahakukkaro ja vanhuksen arkusta ottamansa tavarat 5) vielä olivat taskuissa. [KHD] Hän ei ollut tähän saakka ajatellut ottaa niitä sieltä pois ja kätkeä! Eipä se edes silloinkaan johtunut hänen mieleensä, kun hän tarkasteli vaatteitaan! Miten hajamielinen hän olikaan! [KD] Heti otti hän esiin kaikki ja heitti pöydälle.

Niskanen, s. 109

Niskanen, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -эмо, -мым), 2) KD vai KHD? > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste, kaksoispiste > piste, +eipä siinä vielä kylliksi), 3) KHD > KD (+hän ... *voinut tavata*), 4) KHD > KD (+hän *huomannut*), 5) KHD > KD (huutomerkki > piste)

[KD] Hän katseli säikähtyneenä ympärilleen kykenemättä käsittämään 1), kuinka oli voinut eilen, palattuaan, jättää oven panematta hakaan ja heittäytyä sohvaan täysissä vaatteissa, vieläpä hattu päässä. Hattu ø oli vierinyt lattialle pieluksen viereen. [HD] - "Jos joku olisi sattunut tulemaan sisään, mitä hän olisikaan ajatellut? Että olen humalassa tietenkkin, mutta ... " [KD] Hän syöksyi ikkunaan. Oli jo riittävän valoisa, ja hän alkoi viipymättä tarkastaa itseänsä, kiireestä kantapäähän, koko vaatetustansa 2), eikö siinä näkynyt veritahroja. Mutta **tehtävä oli vaikea suorittaa, ja niin** hän vilusta väristen riisui yltään kaikki vaatekappaleet ja tutki ne joka puolelta. Hän käänteli niitä viimeistä lankaa ja tilkkua myöten ja uudisti tarkastuksen pariin kertaan, koska ei luottanut itseensä. [KHD] Mutta mitään jälkiä ei näyttänyt olevan: ainoastaan housunlahkeiden nukalle kulunut reuna oli hyytyneestä verestä tahmea. [KD] Hän sieppasi ison kääntöveitsen ja leikkasi nukan pois. [KHD] Mitään muuta ei näyttänyt olevan. [KD] Samassa hän muisti, että kukkaro ja ne esineet, jotka hän oli ottanut eukon kirstusta, [KHD] olivat yhä vielä hänen taskuissaan! 3) [KD vai KHD?] Hän ei ollut vielä tullut ajatelleeksikaan, että ne piti ottaa taskuista ja piilottaa. 4) ø [KHD] Kuinka se oli mahdollista? – [KD] Hän ryhtyi heti kaivamaan niitä esille ja heitti kaikki pöydälle.

Hollo, s. 87–88

Hollo, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -эмо, -мым), 2) KD vai KHD? > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste, *Но так нельзя было > tehtävä oli vaikea suorittaa*), 3) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste, 4) KHD > poisto (*He вспомнил о них даже теперь, как платье осматривал!*))

[KD] Hän katseli ihmeissään itseään, ympäristöään, eikä käsittänyt 1), kuinka hän oli voinut eilen, palattuaan, jättää oven auki, panematta hakaan, ja heittäytyä sohvaan täysissä vaatteissa, vieläpä hattu päässä; se oli vierähtänyt ja lojui nyt lattialla tyynyn kohdalla. [HD] "Entäpä jos joku olisi poikennut, mitä hän olisi ajatellut? Että olen humalassa, mutta ..." (4<) [KD] Hän syöksyi ikkunan ääreen. Oli jo riittävän valoisa, ja hän rupesi hätäisesti tarkastelemaan itseään, kaikkea

kiireestä kantapähän, koko vaateustaan 2), oliko siinä ehkä jälkiä. Mutta **hän ei nähnyt** joka kohtaa: väristen vilusta hän riisui kaiken yltään ja tutki uudelleen jokaisen vaatekappaleen. (>4) Hän käänsi kaiken, viimeistä rihmaa ja riekaletta myöten, ja luottamatta itseensä uudisti tarkastuksen pari kolme kertaa. [KHD] Mutta mitään jälkiä ei näyttänyt olevan; ainoastaan housujen lahkeitten alareunoihin, jotka olivat kuluneet ja roikkuivat ripsuina, oli jäänyt hyytyneen veren paksuja paakkuja. [KD] Hän sieppasi ison kääntöveitsen ja leikkasi ripsut pois. [KHD] Mitään muuta ei näyttänyt olevan. (35<) [KD] Äkkiä hän muisti, että kukkaro ja esineet, jotka hän oli ottanut muorin arkusta, 3) lojuivat yhä vieläkin hänen taskuissaan. 4) [KD vai KHD?] Hän ei ollut ajatellutkaan että ne piti ottaa taskuista ja piilottaa. Hän muisti ne vasta nyt⁸² tarkastaessaan vaatteitaan. [KHD] Mitä se sellainen? [KD] Silmänräpäyksessä hän rupesi ottamaan niitä esille ja heittelemään pöydälle. (>35)

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -это), 2) KD vai KHD? > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste, *Но так нельзя было* > johtolause *hän ei nähnyt*, kaksoispiste > pilkku), 3) KHD > KD (huutomerkki > piste), 4) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste, huutomerkki > piste)

[KD] Kummissaan hän katseli ympärilleen kykenemättä käsittämään 1),₂ kuinka oli voinut eilen, palattuaan, jättää lukitsematta oven ja heittäytyä sohvalle täysissä pukimissa, vieläpä hattu päässä. Hattu oli vierinyt lattialle pieluksen viereen. [HD] - "Jos joku olisi sattunut tulemaan sisään, mitä hän olisikaan ajatellut? Että olen humalassa tietenkin, mutta ..." [KD] Hän meni juoksujalkaa ikkunan luo. Oli kyllin valoisaa, joten hän alkoi viipymättä tarkastaa itseään, kiireestä kantapähän, koko vaateustaan 2),₂ eikä siinä näkynyt veritahroja. Mutta näin oli mahdotonta **nähdä, ja niinpä** hän vilusta väristen riisui yltään kaikki vaatekappaleet ja tutki ne joka puolelta. Hän käänteli niitä viimeistä rihmaa ja tilkkua myöten ja uusi tarkastuksena kolmeen kertaan, koska ei luottanut itseensä. [KHD] Mutta mitään jälkiä ei näyttänyt olevan: ainoastaan housunlahkeiden rikki kulunut reuna oli hyytyneestä verestä tahmea. [KD] Hän otti ison linkkuveitsensä ja leikkasi kappaleet pois. [KHD] Mitään muuta ei näyttänyt olevan. [KD] Samassa hän muisti, että kukkaro ja ne esineet jotka hän oli ottanut eukon kirstusta, [KHD] olivat yhä vielä hänen taskuissaan! 3) [KD vai KHD?] **Tarkastaessaan vaatteitaan** hän ei ollut tullut ajatelleeksikaan, että ne pitäisi ottaa taskuista ja piilottaa. [KHD] Kuinka se **on** mahdollista? – [KD] Hän ryhtyi oitis kaivelemaan niitä esille ja heitti kaikki pöydälle.

Vuori (Pyykkö), s. 87

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -это, -тым), 2) KD vai KHD? > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste, *+nähdä*, kaksoispiste > pilkku), 3) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste, virkerajat

⁸² *Vrt. Не вспомнил о них даже теперь...*

(*He вспомнил о них даже теперь, как платье осматривал!* yhdistetty edeltävään virkkeeseen))

[KD] Hän katseli ällistyneenä itseään ja ympärilleen pystymättä käsittämään, 1) kuinka hän oli eilen sisään tullessaan voinut jättää panematta oven salpaan ja heittäytyä sohvalle riisumatta vaatteitaan tai edes hattuaan: se oli vierinyt alas ja lojui lattialla, tyynyn vieressä. [HD] ”Jos joku olisi sattunut kurkistamaan, mitä hän olisikaan ajatellut? Että olen humalassa, mutta...” [KD] Hän ryntäsi ikkunaan. Oli jo tarpeeksi valoisaa, ja hän ryhtyi heti tarkastamaan itseään, kauttaaltaan, päästä jalkoihin, myös kaikkia vaatteitaan: [KD vai KHD?] eihän niissä näkynyt jälkiä? Mutta niin sitä ei voinut tehdä: [KD] väristen vilusta hän riisui vaatteet yltään ja tutki ne uudelleen joka puolelta. Hän käänsi kaiken nurin viimeistä rihmaa ja tilkkua myöten ja toisti tarkastuksen kolmeen kertaan, koska ei luottanut itseensä. [KHD] Mitään jälkiä ei kuitenkaan näyttänyt olevan: vain sinne mistä housunlahkeet olivat rispaantuneet ja roikkuivat hapsuina oli hapsuihin jäänyt tahmeaa, hyytynyttä verta. [KD] Hän tarttui isoon linkkuveitseen ja leikkasi hapsut pois. [KHD] Mitään muuta ei ilmeisesti ollut. [KD] Samassa hän muisti, että kukkaro ja **ne** esineet, jotka hän oli poiminut eukon kirstusta, [KHD] olivat yhä hänen taskuissaan! Hän ei ollut tullut ajatelleksikaan, että ne pitäisi ottaa pois ja piilottaa, eikä ollut muistanut niitä edes äsken, kun oli tarkastanut vaatteitaan! Mitä se oikein merkitsi? [KD] Kiireesti hän ryhtyi kaivamaan niitä esiin ja heittelemään pöydälle.

Kuukasjärvi, s. 115–116

Kuukasjärvi, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -эмо, -mym)

[KD] With amazement he gazed at himself and everything in the night around him 1),² wondering how he could have come in **the evening before** without fastening the door, and have flung himself on the sofa without undressing, without even taking his hat off. It had fallen off and \emptyset was lying on the floor near his pillow.

[HD] 'If anyone had come in, what would they have thought? That I was drunk ... but ...'

[KD] He rushed to the window. There was light enough, and he began hurriedly looking himself all over from head to foot, all his clothes - [KD vai KHD?] were there no traces? But there was no doing it like that; [KD] shivering with cold, he began taking off everything and looking again. He turned everything over to the last threads and rags, and mistrusting himself, went through his search three times.

[KHD] But there seemed to be nothing, no trace, except in one place where some thick drops of congealed blood were slinging to the frayed edge of his trousers. [KD] He picked up a big clasp-knife and cut off the frayed threads. [KHD] There seemed to be nothing more.

[KD] Suddenly he remembered that the purse and the things he had taken out of the old woman's box [KHD] were still in his pockets! He had not thought till then of taking them out and hiding them! He had not even thought of them while he was examining his clothes! What next? [KD] Instantly he rushed to take them out and fling them on the table.

Garnett, s. 79–80

Garnett, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, lausejako, -это, вчера > the evening before, -mym)

[KD] He looked with amazement at himself and everything in the room around him, unable to understand how 1), when he came back yesterday, he could forget to put the door on the hook, and throw himself on the sofa not only without undressing but even still wearing his hat: it had rolled off and was lying right there on the floor near his pillow. [HD] "If anyone had come in, what would he have thought? That I'm drunk, but ..." [KD] He dashed to the window. There was light enough, and he hurriedly began looking himself all over, from head to foot, all his clothes: [KD vai KHD?] were there any traces? But that was no way to do it. [KD] Chilled and shivering, he began taking everything off and examining it all again more thoroughly. He turned everything over and over, to the last thread and scrap, and, not trusting himself, repeated the examination three times. [KHD] But there seemed to be nothing, no traces, except in one place, where the cuff of his trousers was frayed and hung down like a fringe; there were thick traces of caked blood on this fringe. [KD] He seized a big clasp knife and cut the fringe off. [KHD] There seemed to be nothing else. [KD] Suddenly he remembered that the purse and the things he had taken from the old woman's trunk [KHD] were still in his pockets! Until now he had not even thought of taking them out and hiding them! He had not even remembered about them while he was examining his clothes! What was wrong with him? He rushed at once, took them out, and threw them on the table.

Pevear & Volokhonsky, s. 89–90

Pevear & Volokhonsky, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, -это)

(v)

(24<) [KD] ... и с напряженным до боли вниманием стал опять высматривать кругом, на полу и везде, [KD vai KHD?] не забыл ли еще чего-нибудь? (>24) [KD] Уверенность, что все, даже память, даже простое соображение оставляют его, начинала нестерпимо его мучить. (53<) [HD vai KHD?] "Что, неужели уж начинается, неужели это уж казнь наступает? Вон, вон, так и есть!" (>53) [KHD] Действительно, обрезки бахромы, которую он срезал с панталон, так и валялись на полу, среди комнаты, чтобы первый увидел! [HD] "Да что же это со мною!" - [KD] вскричал он опять как потерянный.

(40<) [KD] Тут пришла ему в голову странная мысль: что, [KHD] может быть, и все его платье в крови, что, может быть, много пятен, но что он их только не видит, не замечает, потому что соображение его ослабело, раздроблено... ум помрачен... [KD] Вдруг он вспомнил, что и на кошельке была кровь. (>40) [HD] "Ба! Так, стало быть, и в кармане тоже должна быть кровь, потому что я еще мокрый кошелек тогда в карман сунул!" [KD] Мигом выворотил он карман, и [KHD] - так и есть - на подкладке кармана есть следы, пятна! [HD] "Стало быть, не оставил же еще совсем разум, стало быть, есть же соображение и память, коли сам спохватился и догадался! [KD] - подумал он с торжеством, глубоко и радостно вздохнув всею грудью, - [HD] просто слабосилие лихорадочное, бред на минуту", [KD] - и он вырвал всю подкладку из левого кармана панталон. В эту минуту луч солнца осветил его левый сапог: [KD vai KHD?] на носке, который выглядывал из сапога, как будто показались знаки. (47,52<) [KD] Он сбросил сапог: [HD vai KHD?] "действительно знаки! Весь кончик носка пропитан кровью"; [KHD] должно быть, он в ту лужу неосторожно тогда ступил... [HD vai KHD?] "Но что же теперь с этим делать? Куда девать этот носок, бахрому, карман?" (>47,52)

Преступление и наказание, s. 84–85, 2, I

[KD]... ja kipeällä, jännitetyllä huomiolla alkoi hän taas katsella ympärilleen, lattialle ja kaikkialle, 1) josko hän vielä oli unhottanut jotakin. Luulo, että kaikki, jopa muisti ja ajatuskykykin jättäisi hänen, - alkoi vaivata häntä sietämättömästi. (53<) [HD vai KHD?] - "Joko todellakin nyt, joko todellakin nyt jo rangaistus alkaa? Kas, kas, niinpä niinkin!" (>53) [KHD] Todellakin vetelehtivät hetaleen palaset, jotka hän oli housuistaan leikannut, keskellä lattiaa, jokaisen nähtävinä! [HD] - "Mikäs minun onkaan!" [KD] huudahti hän taas, kuin hukkaan joutunut.

[KD] Silloin pälkähti hänen päähänsä kummallinen ajatus: että [KHD] kentiesi kaikki hänen vaatteensa olivat verissä, että niissä kentiesi oli paljonkin pilkkuja, vaikka ei hän niitä nähnyt eikä huomannut, koska hänen huomionsa oli heikontunut ja rikottu ... ymmärryksensä pimitetty ... [KD] Yht'äkkiä muisti hän, että kukkarokin oli verissä. - [HD] "No! Niinmuodoin täytyy taskussakin olla verta, sillä minä pistin kukkaron aivan märkänä taskuuni!" [KD] Silmänräpäyksessä käänsi hän taskunsa nurin, ja [KHD] - niinpä olikin! - taskun vuorissa oli jälkiä, pilkkuja! [HD] - "Niinmuodoin ei ole järkeni vielä kokonaan mennyt, niinmuodoin löytyy vielä huomiota ja muistia, koska tämän itse hoksasin ja arvasin!" [KD] ajatteli hän riemuiten ja syvään ja iloisesti huo'htaen rinnan täydeltä; [HD] - "pelkkää kuumeen heikkoutta, hetken heure", [KD] ja hän repi koko alusimen pois housujensa vasemmasta taskusta. Samalla valaisi auringon säde hänen vasemman saappaansa: [KD vai KHD?] sukassa, joka pisti esiin saappaasta, näkyi ikäänkuin merkkejä. [KD] Hän riisui saappaansa: [HD vai KHD?] -"todellakin merkkejä! Sukan koko kärki oli verissä"; [KHD] varmaan oli hän astunut varomattomasti verilätäkköön ... [HD vai KHD?] "Mutta mitäs sen kanssa nyt tekee? Minne sen terän panee, ja hetaleet, ja taskun!"

Wuori, 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste)

[KD] ... ja katsellen sairaloisesti jännitetyllä tarkkuudella ympärilleen - lattialle ja kaikkialle, 1) eikö hän sentään ollut unohtanut jotakin. [KD] Häntä alkoi vaivata tavattomasti varmuutensa, muistinsa, jopa kaikkein yksinkertaisimman harkintakykynsäkin menettäminen [HD vai KHD?] "No, joko se nyt alkaa? Joko rangaistus nyt alkaa? Niin, niin, siten kai se lienee!" Ø [KHD] Housuistaan leikkaamansa rääsyt olivat keskellä lattiaa, niin että jokainen voi ne heti nähdä! [HD] - "Mutta mikä minun on! [KD] huudahti hän epätoivoissaan.

Silloin juolahti hänen mieleensä omituinen ajatus: 2) [KHD] ehkä on koko puku veren tahraama, ehkä on siinä pilkkuja kaikkialla, vaikei hän voi nähdä niitä, syystä että hänen havaintokykynsä on heikontunut, särkynyt ... hänen järkensä pimittynyt ... [KD] samalla hän muisti, että kukkarokin oli ollut veressä. [HD] "Ha, silloin on taskussakin veren merkkiä, sillä pistin sen sinne sellasenaan!" [KD] Heti käänsi hän taskun nurin ja [KHD] - aivan oikein, vuorissa näkyi veren merkkejä! [HD] - "Enpä ole vielä menettänyt järkeäni vallan kokonaan, koska itse tulini ajatelleeksi tuollaista!" [KD] sanoi hän riemuissaan itseksensä, hengittäen kevyemmin ja syvemmin, [HD] "minulle oli vain kuumeentapainen heikkous, hetkinen hajamielisyys," [KD] ja hän repi pois koko vasemman taskun vuorin housuistaan. Tällä hetkellä lankesi valonsäde hänen vasemmalle saappaalleen; 3) sukalla, joka näkyi saappaasta, oli myös verisiä merkkejä. (47<) Hän veti saappaan jalastaan 4) [KHD] - aivan oikein, koko sukan varvaspuoli oli veren tahraama; hän oli kaikeikin astunut liian varomattomasti verilätäkköön ... [HD] 5) "Mutta miten **oli** nyt meneteltävä? Minne **panen** sukan, taskun, rääsy?" (>47)

Niskanen, s. 111–112

Niskanen, 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste), 2) KHD selvenee (-umo), 3) KD vai KHD? > KD (-как быдмо), 4) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit), 5) HD vai KHD? > HD (+ 1. persoona)

[KD] Sitten hän alkoi jälleen tarkastella ympäristöänsä, lattiaa ja koko huonetta, 1) eikö olisi kuitenkin jotain unohtanut, jännittäen tarkkaavaisuuttaan aina kipuun asti. Varma usko, että kaikki henkiset kyvyt alkoivat pettää, muisti, vieläpä tavallinen ymällyskin, kidutti häntä sietämättömästi. [HD vai KHD?] "Mitä, alkaako se todella jo nyt; joko nyt tulee rangaistus? Kas vain, niin on laita!" [KHD] Lattialla, keskellä huonetta, viruivat tosiaan hänen housunlahkeista leikkaamansa ripsut, jotka jokaisen huoneeseen tulijan täytyi nähdä! [HD] "Miten onkaan laitani!" [KD] huudahti hän jälleen, aivan kuin suunniltaan.

[KD] Samassa hänen mieleensä johtui omituinen ajatus: 2) [KHD] ehkäpä hänen vaatteensa olivatkin aivan veriset, ehkä niissä oli paljonkin tahroja, mutta hän ei niitä näe, ei huomaa, koska käsityskyky on heikentynyt, pirstoutunut... järki

himentynyt... [KD] Hän muisti samassa että kukkarokin oli verinen. [HD] Silloinpa täytyy olla verta taskussakin, koska pistin kukkaron kosteana taskuuni!" [KD] Hän käänsi vikkelästi tarkun nurin, ja [KHD] - totisesti - taskun vuorissa oli jälkiä, veritahroja! [HD] "Eipä siis älyni minua vielä kokonaan petä, onpa minulla vielä harkintakykyäni ja muistia, koska tuon älysin ja arvasin!" [KD] mietti hän ylpeästi, vetäen henkeänsä syvään ja iloisesti. [HD] "Se oli pelkkää kuumeesta johtuvaa heikkoutta, hetkellistä mielenhäiriötä!" [KD] ajatteli hän ja kiskaisi vasemmasta housutaskusta koko vuorin irralleen. Samassa silmänräpäyksessä valaisi auringonsäde hänen vasenta saapastaan; [HD vai KHD?] sukassa, joka törrötti ulkona saappaasta, näytti olevan jonkinlaisia jälkiä. [KD] Hän veti saappaan jalastaan: [HD vai KHD?] "Tosiaankin, siinä on merkkejä! Koko sukankärki on veressä." [KHD] Hän oli nähtävästi huomaamattaan tullut astuneeksi ø lätkkään ... 3) [HD] "Mitä **minä** nyt näille **teen**? Minne **pistän**, sukan, ripsut, taskun?"

Hollo, s. 88–89

Hollo, 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > pilkku, lauseiden järjestys), 2) KHD selvenee (-umo), 3) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] ... ja alkoi tuskallisen jännittyneenä ja tarkkaavaisena katsella jälleen ympärilleen huoneessa, lattialle ja muuallekin, 1) oliko hän taaskin unohtanut jotakin. Varmuus että kaikki, jopa muisti, jopa tavallinen harkintakyky pettävät hänet, alkoi sietämättömästi tuskastuttaa. [HD vai KHD?] "Mitä, alkaako se jo nyt, tämäkö on jo rangaistusta? Niin, niin, niin se on!" [KHD] ø Ripsut, jotka hän oli leikannut housujen lahkeista, lojuivat lattialla, ihan keskellä huonetta niin että jokainen saattoi ne nähdä! [HD] "Miten minun laitani oikein onkaan", [KD] huudahti hän jälleen aivan kuin pökerryksissään. (40<) Samassa hänen päähänsä juolahti omituinen ajatus: 2) [KHD] "Entäpä jos hänen vaatteensa olivatkin veriset? Ehkäpä oli paljonkin tahroja, mutta hän ei vain **näe**, ei **huomaa**, koska hänen harkintakykynsä **on** heikentynyt, äly pimentynyt ... 3) [KD vai KHD?] Äkkiä hän muisti, että kukkarossakin oli verta! (>40) [HD] "Ahaa! Silloinhan täytyy verta olla myös taskussa, minähän työnsin kukkaron märkänä taskuun!" [KD] Tuossa tuokiossa hän käänsi taskun nurin, ja [KHD] - aivan oikein: taskun vuorissa oli jälkiä, tahroja! [HD] "Eipäs järki ole minua vielä kokonaan jättänyt, on siis vielä olemassa harkintakykyä, on muisti, kun kerran keksin ja älysin tämän!" [KD] ajatteli hän voitonvarmasti, hengittäen täysin rinnoin syvään ja iloisena. [HD] "Vain kuumeesta aiheutunutta heikkoutta, hetkellistä houretta." [KD] Hän nykäisi housujen vasemman taskun kokonaan irti. Samassa hetkessä valaisi auringonsäde hänen vasenta saapastaan. [KD vai KHD?] Sukassa, joka työnty saappaasta ulos, näytti olevan jonkinlaisia tahroja.

(47<) [KD] Hän veti saappaan jalastaan. [HD vai KHD?] "Tosiaankin! Onhan siinä merkkejä, koko sukan kärki veressä." [KHD] Hän oli nähtävästi huomaamattaan tullut silloin astuneeksi ø lätkkään ... 4) [HD] "Mitä **minä** nyt näille **teen**? Minne **työnnän** sukat, ripsut, taskun?" (>47)

Konkka

Konkka, 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste), 2) KHD selvenee (+lainausmerkit, *-umo*), 3) KD > KD vai KHD? (piste > huutomerkki), 4) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] Hän alkoi jälleen tarkastella ympäristöä, lattiaa, koko huonetta, 1) olisiko sittenkin jotain unohtunut, ja hän jännitti tarkkaavaisuutensa aina kipuun asti. Varma usko, että kaikki henkiset kyvyt alkoivat pettää, muisti, jopa tavallinen ymmärryskin, kidutti häntä sietämättömästi. [HD vai KHD?] ”Joko todellakin nyt, joko nyt tulee rangaistus? Kas vain, niinpä niin!” [KHD] Todellakin, lattialla keskellä huonetta viruivat housunlahkeista leikatut hetaleet, jotka jokaisen huoneeseen tulijan oli pakko nähdä! [HD] ”Mikä minun oikein on!” [KD] hän parkaisi jälleen kuin hukkaan joutunut.

[KD] Silloin hänen päähänsä pälkähti omituinen ajatus: 2) [KHD] jospa hänen vaatteensa olivatkin aivan veriset, ehkä niissä oli paljonkin tahroja, mutta hän ei nähnyt niitä, ei huomannut, koska käsityskyky oli heikentynyt, pirstoutunut... järki pimentynyt... [KD] Samassa hän muisti että kukkarokin oli verinen. 3) [KHD] Silloin täytyy olla taskussakin verta, koska **hän** pisti kukkaron kosteana taskuun!” [KD] Vikkelästi hän käänsi taskun nurin, ja [KHD] - totisesti - taskun vuorissa oli jälkiä, veritahroja! [HD] ”Niin muodoin järkeni ei vielä ole kokonaan mennyt, vielä on harkintakykyä ja muistia, koska älysin ja arvasin tuonkin!” [KD] hän mietti riemuissaan vetäen henkeään syvään ja huohtaen rinnan täydeltä. [HD] ”Se oli pelkkää kuumeesta johtuvaa heikkoutta, hetkellistä mielenhäiriötä!” [KD] hän ajatteli ja kiskaisi vasemmasta housutaskusta koko vuorin irralleen. Samassa silmänräpäyksessä auringonsäde valaisi hänen vasenta saapastaan; [HD vai KHD?] saappaasta töröttävässä sukassa näytti olevan jonkinlaisia jälkiä. [KD] Hän veti saappaan jalastaan: [HD vai KHD?] ”Todellakin, siinä on merkkejä! Koko sukankärki on veressä.” [KHD] Hän oli nähtävästi varomattomasti tullut astuneeksi \emptyset lätäkköön ... 4) [HD] ”Mitä **minä** nyt näille **teen**? Minne **pistän** sukan, ripsut, taskun?”

Vuori (Pyykkö), s. 88–89

Vuori (Pyykkö), 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > pilkku, lauseiden järjestys), 2) KHD selvenee (*-umo*), 3) HD > KHD (1. persoona > 3. persoona), 4) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] ... ja alkoi sitten jälleen tutkia ympäristöään, lattiaa ja kaikkea muutakin, 1) minkä hän oli vielä saattanut unohtaa, jännittäen huomiokykynsä niin että teki kipeää. Varmuus siitä, että kaikki, niin muisti kuin tavanomainen ymmärryskin, alkoi pettää, kiusasi häntä sietämättömästi. [HD vai KHD?] ”Mitä, alkaako se todella jo nyt, tuleeko rangaistus jo nyt? Niin, niin, kyllä vain!” [KHD] Todellakin, hapsut, jotka hän oli leikannut housuistaan, viruivat yhä lattialla, keskellä huonetta, ensimmäisen sisään tulijan nähtävillä! [HD] ”Mikä minun nyt oikein on!” [KD] hän parahti jälleen kuin eksyksissä.

[KD] Silloin hänen mieleensä juolahti erikoinen ajatus: 2) [KHD] entä jos hänen vaatteensa olivatkin läpikotaisin veressä, ties vaikka tahroja oli paljonkin, mutta

hän ei vain nähnyt niitä, ei huomannut, koska hänen käsityskykynsä oli herpaantunut, pirstoutunut... järki sumentunut... [KD] Samassa hän muisti, että kukkarossakin oli ollut verta. [HD] ”Niin! Silloin siis myös taskussa täytyi olla verta, koska kukkarohan oli vielä kostea, kun pistin sen taskuun!” [KD] Hän käänsi taskun nurin saman tien, ja [KHD] – aivan oikein – taskun vuorissa oli jälkiä, läikkiä! [HD] ”Järkeni ei kai olekaan vielä kokonaan hämärtynyt, vielä on siis harkintakykyä ja muistia, kun kerran itse hoksasin ja arvasin sen!”, [KD] hän tuumi innoissaan vetäen syvään henkeä ja huohtaen iloisena rinnan täydeltä. [HD] ”Vain kuumeesta johtuvaa hetkellistä heikkoutta ja houretta.” [KD] Ja hän repäisi housujen vasemman taskun vuorin kokonaan irti. Juuri silloin auringonsäde osui hänen vasempaan saappaaseensa: [KD vai KHD?] saappaasta pilkottavassa sukassa näytti olevan jonkinlaisia läikkiä. [KD] Hän veti saappaan jalastaan: [HD vai KHD?] ”Todellakin, tahroja! Koko sukankärki on veressä.” [KHD] Hän oli kai varomattomuuttaan astunut silloin siihen lätäkköön... 3) [HD] ”Mitä **minä** tälle nyt **teen**? Minne oikein **panen** tuon sukan, hapsut ja taskun?”

Kuukasjärvi, s. 117–118

Kuukasjärvi, 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > pilkku, lauseiden järjestys), 2) KHD selvenee (-*umo*), 3) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

(24<) [KD] ... and with painful concentration he fell to gazing about him again, at the floor and everywhere, 1) **trying to make sure** he had not forgotten anything. (>24) The conviction that all his faculties, even memory and the simplest power of reflection, were failing him began to be an insufferable torture.

2) [HD] 'Surely it isn't beginning already!' Surely it isn't my punishment coming upon me? Is it?

[KHD] The frayed rags he had cut off his trousers were actually lying on the floor in the middle of the room, where anyone coming in would see them!

[HD] 'What is the matter with me?' [KD] he cried again, like one distraught.

[KD] Then a strange idea entered his head: [KHD] that, perhaps, all his clothes were covered with blood, that, perhaps, there were a great many stains, but that he did not see them, did not notice them because his perceptions were failing, were going to pieces ... his reason was clouded ... [KD] Suddenly he remembered that there had been blood on the purse too. [HD] 'Ah! Then there must be blood on the pocket too, for I put the wet purse in my pocket!'

[KD] In a flash he had turned the pocket inside out and, [KHD] yes! - there were traces, stains on the lining of the pocket!

[HD] So my reason has not quite deserted me; so I still have some sense and memory, since I guessed it of myself,', [KD] he thought triumphantly, with a deep sight of relief; [HD] 'it's simply the weakness of fever, a moment's delirium,' [KD] and he tore the whole lining out of the left pocket of his trousers.

At that instant the sunlight fell on his left boot: on the sock which poked out from the boot, [KD vai KHD?] **he fancied** there were traces! (52<) [KD] He flung off his boots; 3) [KHD] traces indeed! The tip of the sock was soaked with blood; he must have unwarily stepped into that pool ... 4) [HD] 'But what **am I** to do with this now? Where **am I** to put the sock and rags and pocket?' (>52)

Garnett, s. 80–81

Garnett, 1) KD vai KHD? > KD (+*trying to make sure*, kysymysmerkki > piste), 2) HD vai KHD? > HD (+ 1. persoona), 3) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit), 4) HD vai KHD? > HD (+ 1. persoona)

(24<) [KD] ... and with painfully strained attention he began looking around again, on the floor and everywhere, 1) **to see** if he had forgotten anything else. (>24) The conviction that everything, even memory, even simple reasoning-power was abandoning him, began to torment him unbearably. [HD vai KHD?] "What, can it be starting already, can the reckoning come so soon? See, see - there it is!" [KHD] Indeed, the shreds of fringe he had cut off his trousers were simply lying on the floor, in the middle of the room, for the first comer to see! [HD] "What can be wrong with me!" [KD] he cried out again, like a lost man.

[KD] Here a strange thought came into his head: 2) [KHD] perhaps all his clothes were covered with blood, perhaps there were stains all over them, and he simply did not see, did not notice them, because his reason was failing, going to pieces ... his mind darkening ... [KD] Suddenly he remembered that there was also blood on the purse. [HD] "Bah! So then there must be blood inside the pocket as well, because the purse was still wet when I put it in my pocket!" [KD] He instantly turned the pocket out and, [KHD] sure enough, there were traces, stains on the lining. [HD] "So reason hasn't deserted me altogether, so there's still some understanding and memory left, since I suddenly remembered and figured it out myself!" [KD] he thought triumphantly, taking a deep and joyful breath. [HD] "It was just feverish weakness, a momentary delirium." [KD] And he tore the whole lining out of the left pocket of his trousers. At that moment a ray of sunlight fell on his left boot: [KD vai KHD?] there, where his sock peeped out of the boot, marks seemed to have appeared. (52<) [KD] He kicked the boot off: [HD vai KHD?] "Marks, indeed! The whole toe of the sock is soaked with blood." [KHD] So he must have carelessly stepped into that pool ... 3) [HD] "But what to do with it now? Where **am I** to put the sock, the fringe, the pocket?" (>52)

Pevear & Vokkhonsky, s. 90–91

Pevear & Volokhonsky, 1) KD vai KHD? > KD (+*to see*, kysymysmerkki > piste), 2) KHD selvinee (-*umo*), 3) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

(vi)

(29<) [KHD] Но вот его комната. Ничего и никого; никто не заглядывал. Даже Настасья не притрогивалась. Но, господи! Как мог он оставить давеча все эти вещи в этой дыре? (>29)

[KD] Он бросился в угол, запустил руку под обои и стал вытаскивать вещи и нагружать ими карманы. [KHD] Всего оказалось восемь штук: две маленькие коробки с серьгами или с чем-то в этом роде [KD] - он хорошенько не посмотрел; [KHD] потом четыре небольшие сафьянные футляра. Одна цепочка была просто завернута в газетную бумагу. Еще что-то в газетной бумаге, кажется орден...

Преступление и наказание, s. 99, 2, II

(29<) [KHD] Mutta tuossapa hänen huoneensa. Ei mitään eikä ketään; ei kukaan ole käynyt. (>29) Eikä Nastasjakaan ole kosketellut mitään. Mutta Herra Jumala! Kuinka saattoi hän äsken jättää kapineet tuohon reikään?

[KD] Hän juoksi nurkkaan, laski kätensä tapettien väliin ja alkoi lappaa kapineita esille ja täyttää niillä taskujansa. [KHD] Kaikkiaan näkyi niitä olevan kahdeksan kappaletta: kaksi pientä rasiaa, joissa oli korvarenkaita tahi jotakin sellaista, [KD] - hän ei ollut niitä katsonut oikein; [KHD] sitte neljä vähäistä sahviaanikoteloa. Yhdet kellonperät olivat pelkästään sanomalehtipaperiin käärityt. Ja sitte vielä jotakin samallaisessa paperissa, näköjään joku rintatähti.

Wuori, s. 149

[KHD] Nyt on hän jo huoneessaan. Mitään ei ole tapahtunut, kukaan ei ollut siellä. Eipä hän huomannut Nastasjaakaan. Mutta Herra Jumala! Miten oli hän voinut jättää kaikki nuo tavarat tuonne nurkkaan?

[KD] Hän kiirehti kätköpaikkaan ja veti sieltä tavarat seinäpaperin alta pistääkseen ne taskuihinsa.

[KD vai KHD?] Niitä oli kahdeksan esinettä: kaksi pientä rasiaa, sisältäen korvarenkaita, y.m. [KD] - hän ei sitä katsonut - [KHD] sitten neljä pientä nahkarasiaa, sanomalehtipaperiin käärittynä, ja vielä jokin esine, ehkä ritarinmerkki, myös käärittynä sanomalehtipaperiin.

Niskanen, s. 130

(29<) 1) [KD] Mutta samassa **hän** jo **saapuikin** huoneeseensa. [KHD] Ei mitään eikä ketään; kukaan ei ollut huoneeseen kurkistanutkaan. Mutta hyvä Jumala! Kuinka hän olikaan taannoin voinut jättää kaikki nuo esineet tuohon repeämään. (>29)

[KD] Hän riensi huoneen nurkkaan, pisti kätensä seinäpaperin taakse, alkoi vetää sieltä esineitä ja sulloa siitä taskuihinsa. [KHD] Niitä oli kaikkiaan

kahdeksan kappaletta: kaksi pientä koteloa, joissa oli korvarenkaita tai jotain sen tapaista [KD] – hän ei tullut tarkoin katsoneeksi – [KHD] ja neljä pientä sahviaanikoteloa. Lisäksi pienet vitjat, jotka oli vain kääritty sanomalehtipaperiin. Sitten vielä jotain samoin sanomalehtipaperissa, nähtävästi jokin kunniamerkki...

Hollo, s. 103–104

Hollo, 1) KHD > KD (+*hän ... saapuikin*)

(29<) [KHD] Siinä olikin jo hänen huoneensa. Ei mitään eikä ketään, kukaan ei ollut kurkistanutkaan. (>29) Ei edes Nastasja ollut koskettanut sormellaan. Mutta, hyvä Jumala! Kuinka hän oli saattanut jättää äsken ne esineet tuohon koloon? [KD] Hän kiiruhti nurkkaan, työnsi kätensä seinäpaperin taakse ja alkoi vetää esineitä ja sulloa niitä taskuihinsa. [KHD] Kaikkiaan niitä oli kahdeksan kappaletta: kaksi pientä koteloa, joissa oli joko korvakoruja tai jotakin samantapaista [KD] - hän ei kunnolla katsellut; [KHD] sitten vielä neljä pientä sahviaanikoteloa. Ohuet vitjat oli kääristy sanomalehtipaperiin. Oli vielä jotakin muutakin sanomalehtipaperissa, nähtävästi kunniamerkki ...

Konkka

1) [KD] Mutta samassa **hän tulikin** huoneeseensa. [KHD] Ei mitään eikä ketään; kukaan ei ollut käynyt. Eikä Nastasjakaan koskenut mihinkään. Mutta hyvä luoja! Kuinka hän oli voinut jättää kaikki kapineet tuohon repeämään?

[KD] Hän kiiruhti nurkkaan, työnsi kätensä seinäpaperin taakse, alkoi lappaa esineitä ja sulloa niitä taskuihinsa. [KHD] Niitä oli kaikkiaan kahdeksan kappaletta: kaksi pientä koteloa, joissa oli korvarenkaita tai jotain sen tapaista – [KD] hän ei ollut tullut katsoneeksi tarkoin – [KHD] ja neljä pientä sahviaanikoteloa. Lisäksi kellonperät, jotka oli kääritty sanomalehtipaperiin. Sitten vielä jotain samoin sanomalehtipaperissa, näköjään jokin kunniamerkki...

Vuori (Pyykkö), s. 102–103

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (+*hän tulikin*)

(29<) 1) [KD] Samassa **hän tulikin** asunnolleen. [KHD] Ei mitään eikä ketään, kukaan ei ollut käynyt. Edes Nastasja ei ollut koskenut mihinkään. Mutta hyvä luoja! Miten hän olikaan voinut jättää kaikki nuo esineet tuohon rakoseen? (>29)

[KD] Hän ryntäsi huoneen nurkkaan, pujotti kätensä tapetin taakse, alkoi kiskoa sieltä esineitä ja sulloa niitä taskuihinsa. [KHD] Niitä oli kaikkiaan kahdeksan: kaksi pientä rasiaa, joissa oli korvakoruja tai jotain vastaavaa [KD] – hän ei ollut katsonut kunnolla – [KHD] ja neljä pientä safiaaninnahkaista koteloa. Yksi ketju oli vain kääristy sanomalehtipaperiin. Ja vielä jotain sanomalehtipaperissa, ilmeisesti kunniamerkki...

Kuukasjärvi, s. 136

Kuukasjärvi, 1) KHD > KD (+*hän tulikin*)

[KHD] But here was his room. Nothing and no one in it. No one had peeped in. Even Nastasya had not touched it. But heavens! how could he have left all those things in the hole?

[KD] He rushed to the corner, slipped his hand under the paper, pulled the things out and filled his pockets with them. [KHD] There were eight articles in all, two little boxes with earrings or something of the sort, [KD] he hardly looked to see; [KHD] then four small leather cases. There was a chain, too, merely wrapped in newspaper, and something else in newspaper that looked like a decoration...

Garnett, s. 94

[KHD] But here was his room. Nothing and nobody; no one had been there. Even Nastasya had not touched anything. But, Lord! How could he have left all those things in that hole?

[KD] He rushed to the corner, thrust his hand under the wallpaper, and began pulling the things out and loading them into his pockets. [KHD] There turned out to be eight articles altogether: two small boxes with earrings or something of the sort [KD] - he did not look closely; [KHD] then four small morocco cases. One chain was simply wrapped in newspaper. There was something else in newspaper, apparently a medal.

Pevear & Volokhonsky, s. 106

(vii)

(38<) [KD] Он шел скоро и твердо, и хоть чувствовал, что весь изломан, но сознание было при нем. Боялся он погони, боялся, что [KHD] через полчаса, через четверть часа уже выйдет, пожалуй, инструкция следить за ним; стало быть, во что бы ни стало, надо было до времени схоронить концы. Надо было управиться, пока еще оставалось хоть сколько-нибудь сил и хоть какое-нибудь рассуждение... Куда же идти? (>38)

Преступление и наказание, s. 99–100, 2, II

[KD] Hän astui joutuisasti ja varmasti, ja vaikka hän tunsikin olevansa ihan runneltu, oli hän kuitenkin täydessä tajussaan. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi, että 1) puolen tahi neljännes tunnin kuluttua jo [KHD] ehkä tulee käsky vainota häntä; siis piti, maksoi mitä maksoi, saada joksikin aikaa käpälänsä kätköön. Piti pitää huolta itsestään, niinkauan kuin vähänkin voimia oli ja rahtunenkin aprikoimiskykyä ... Vaan minne mennä?

Wuori, s. 148–149

Wuori, 1) KHD > KD (–*toisto*)

[KD] Hän kulki nopeasti ja vakain askelin, vaikka tunsikin itsensä kuin särjetyksi; mutta hän oli täydessä tajussaan. Hänen ainoana huolenaan oli se mahdollisuus, että häntä voitiin ajaa takaa, että [KHD] puolen tunnin kuluessa, ehkä neljänneksenkin, voitiin antaa käsky seurata hänen jälkiään; hänen oli siis hinnalla millä tahansa koetettava saada kaikki kätköön niin pian kuin mahdollista. Hänen oli se tehtävä niin kauvan kuin hänellä vielä oli vähinkin määrä fyysillistä ja henkistä voimaa jäljellä ... Mutta minne hän ne kätkisi?

Niskanen, s. 131

(38<) [KD] Hän kulki nopein, varmoin askelin ja vaikka tunsikin olevansa aivan uupunut, hän oli silti täysin tajussaan. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi, että 1) kenties jo puolen- tai neljännestunnin kuluttua annettaisiin määräys pitää häntä silmällä; [KHD] oli siis joka tapauksessa pian hävitettävä kaikki jäljet. Hänen oli se tehtävä niin kauan kuin oli vielä vähänkään voimia ja harkintakykyä jäljellä ... Mihin hänen nyt oli mentävä? (>38)

Hollo, s. 104

Hollo, 1) KHD > KD (–toisto, sanajärjestys)

[KD] Hän käveli nopeasti, varmoin askelin, ja vaikka tunsikin olevansa perinpohjin väsynyt, harkintakyky ei häntä hetkeksikään jättänyt. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi että [KHD] puolen tunnin, neljännestunnin kuluttua ehkä annetaan ohje seurata häntä; täytyi siis ajoissa hävittää kaikki jäljet. Hänen oli hoidettava tehtävä niin kauan kuin oli vähänkin voimia ja harkintaa jäljellä ... Mutta minne mennä?

Konkka

[KD] Hän asteli joutuisasti ja varmasti ja vaikka tunsikin olevansa aivan uuvuksissa, hän silti oli täysin tajussaan. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi että 1) jo puolen tai neljännestunnin kuluttua annettaisiin määräys pitää häntä silmällä; [KHD] joka tapauksessa oli pian hävitettävä kaikki jäljet. Hänen oli tehtävä se niin kauan kuin vähänkään voimia ja rahtunenkaan harkintakykyä oli jäljellä ... Mihin hänen nyt oli mentävä?

Vuori (Pyykkö), s. 103

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (–toisto, -ножалуѣ)

[KD] Hän asteli rivakasti ja varmasti, ja vaikka hän tunsikin olevansa aivan musertunut, tajunta oli silti kirkas. Hän pelkäsi takaa-ajoa, pelkäsi että 1) puolen tunnin tai neljänneksen kuluttua [KHD] annettaisiin jo varmaankin määräys pitää häntä silmällä; hänen täytyi siis keinolla millä hyvänsä kiireesti hävittää jäljet. Se piti tehdä nyt, kun jäljellä oli sentään jonkin verran voimia ja jonkinlaista ymmärrystä... Minne hän oikein menisi?

Kuukasjärvi, s. 136–137

Kuukasjärvi, 1) KHD > KD (-toisto)

[KD] He walked quickly and resolutely, and though he felt exhausted, he had his senses about him. He was afraid of pursuit, he was afraid that [KHD] in another half-hour, another quarter of an hour perhaps, instructions would be issued for his pursuit, and so at all costs he must hide all traces before then. He must clear everything up while he still had some strength, some reasoning power left him ... Where was he to go?

Garnett, s. 94

[KD] He walked quickly and firmly, and though he felt broken all over, his consciousness remained with him. He was afraid of being followed, afraid that [KHD] within half an hour, within a quarter of an hour, instructions would be issued to keep a watch on him; so meanwhile he had at all costs to cover his traces. He had to manage it while he still had at least some strength and some judgment ... But where to go?

Pevear & Volokhonsky, s. 107

(viii)

(3,49<) [KD] Он бродил по набережной Екатерининского канала уже с полчаса, а может и более, и несколько раз посматривал на сходы в канаву, где их встречал. [KD vai KHD?] Но и подумать нельзя было исполнить намерение: или плоты стояли у самых сходов и на них прачки мыли белье, или лодки были причалены, [KHD] и везде люди так и кишат, да и отовсюду с набережных, со всех сторон, можно видеть, заметить: подозрительно, что человек нарочно сошел, остановился и что-то в воду бросает. (9<) А ну как футляры не утонут, а поплывут? Да и конечно так. (>3,49) Всякий увидит. И без того уже все так и смотрят, встречаясь, оглядывают, как будто им и дело только до него. (>9) [HD] "Отчего бы так, или мне, может быть, кажется", - [KD] думал он.

Наконец пришло ему в голову, что [KD vai KHD?] не лучше ли будет пойти куда-нибудь на Неву? [KHD] Там и людей меньше, и незаметнее, и во всяком случае удобнее, а главное - от здешних мест дальше. [KD] И удивился он вдруг: [KHD] как-то он целые полчаса бродил в тоске и тревоге, и в опасных местах, а этого не мог раньше выдумать! И потому только целые полчаса на безрассудное дело убил, что так уже раз во сне, в бреду решено было! [KD vai KHD?] Он становился чрезвычайно рассеян и забывчив и знал это. [KHD] Решительно надо было спешить!

Преступление и наказание, s. 100, 2, II

[KHD] Hän kuljeskeli Katarinan kanavan varтта noin puolen tuntia, kentiesi kauemminkin, ja katseli muutamia kertoja alasvieviä astimiakin, missä niitä sattui olemaan. [KD vai KHD?] Mutta ei ollut ajattelemistakaan tämän aikeen toimeenpanoa: joko seisoi juuri siinä lauttoja ja niiden päällä pesijättäriä

vaatteita huuhtomassa tahi oli siinä veneitä, [KHD] ja joka paikassa ihmisiä oikein vilisemällä vilisi, niin että joka rannalta, joka taholta saattoi nähdä ja huomata: epäluuloahan se herättää, jos mies varten vasten menee alas, seisattuu ja heittää jotakin veteen. Ja annas, ett'eivät kotelot painukaan pohjaan, vaan kelluvat pinnalla? Tietystihän niin käykin. Silloin jokainen huomaa. Ilmankin jo kaikki katsovat vastaan tullessaan ja tarkastelevat, niinkuin ei heille mitään muuta olisi tekemistäkään. [HD] - "Mitähän ne niin, vaan ehkä minusta niin vaan näyttää" [KD] ajatteli hän.

Vihdoin johtui hänelle mieleen, että [KD vai KHD?] eiköhän olisi parempi mennä jonnekin Nevalle? [KHD] Siellä on ihmisiäkin vähemmin eikä ole niin huomattavaa, ja joka tapauksessakin on se mukavampaa, vaan pääasiallisesti - on siellä näiltä mailta kauempana. [KD] Ja hän kummasteli yht'äkkiä: [KHD] kuinka hän kokonaista puoli tuntia oli kuljeskellut huolissaan ja levottomana, ja niin vaarallisissa paikoissa, eikä sitä ollut ennen hoksannut! Ja sen tähden vaan oli hän kuluttanut kokonaista puoli tuntia mielettömään tekoon, kun niin oli kerran unissaan, houreissaan päättänyt! 1) [KD vai KHD?]⁸³ Hän tuli hyvin hajamieliseksi ja muistamattomaksi, ja sen hän tiesi itse. [KHD] Välttämättä piti kiirehtiä!

Wuori, s. 150–151

[KD] Hän oli jo harhaillut noin puoli tuntia, ehkä myös kauvemmin, Katarinan kanavan varsilla ja etsinyt jotakin paikkaa, missä voisi päästä veden rajaan. 1) Mutta **hänelle** ei tarjoutunut mitään tilaisuutta aikeensa toteuttamiseen; joko oli rannassa veneitä tai huuhtoivat pesijättäret siellä liinavaatteitaan, 2) kaikkialla \emptyset hääri ihmisiä. [KHD] Joka puolelta olisi voitu nähdä, jos joku olisi laskeutunut rantaan, pysähtynyt ja heittänyt jotakin veteen; se oli mahdotonta. Ja elleivät laatikot vielä sitä paitsi vaipuisi pohjaan, vaan uiskentelisivat pinnalla - mikä oli sangen luultavaa - silloin jokainen heti kiinnittäisi huomionsa niihin. Hänhän sitä paitsi jo nytkin kiinnittä kaikkien ohikulkevien huomion puoleensa; häntä katseltiin ohi mentyäkkin ikäänkuin hän yksinään ansaitsisi huomiota. [HD] "Mistä se johtuu, vai kuvittelenko sellaisia vain mielessäni?" [KD] - ajatteli hän.

[KD] Vihdoin johtui hänen mieleensä, että 3) **ehkä**⁸⁴ oli parasta mennä Nevalle, [KHD] Siellä ei ollut niin paljon kansaa, siellä ei kukaan kiinnittäisi huomiota - mutta ennen kaikkea niin kauvas täältä kuin mahdollista. [KD] Hän ihmetteli sitä, 4) **ettei** \emptyset jo ennen tullut ajatelleeksi sitä; [KHD] nyt oli hän hyödyttömästi käyttänyt puoli tuntia vain siitä syystä, että oli yöllä houreissaan päättänyt tulla tälle paikalle. [KD vai KHD?] Hän oli sangen hajamielinen ja muistamaton ja tunsikin sen hyvin. [KHD] Mutta nyt oli kiirehdittävä!

⁸³ Tulla-verbin imperfekti (vs. *oli tullut*, kuten Hollon ja Vuoren (Pyykön) käännöksissä, tai *oli*, kuten Niskasen käänöksessä) vaikeuttaa virkkeen ymmärtämistä.

⁸⁴ Tässä kääntäjä (samoin kuin Hollo, Kuukasjärvi, Garnett ja Pevear ja Volokhonsky) on ilmeisesti pyrkinyt kompensoimaan kysymysrakenteesta luopumista lisäämällä käännökseen modaalisen sanan (*ehkä, varmasti, might*).

Niskanen, 1) KD vai KHD? > KD (+*hänelle*), 2) KHD > KD (-*так и*, preesens > imperfekti, edeltävä konteksti (1. siirtymä)), 3) KD vai KHD? > KD (-*ли*, +*ehkä*, -*куда-нибудь*, kysymysmerkki > piste), 4) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, +*ettei*, poisto (*как-то он целые полчаса бродил в тоске и тревоге, и в опасных местах*), huutomerkki > puolipiste)

(49<) [KD] Hän oli kävellyt jo puoli tuntia, ehkä kauemminkin, Katariinan kanavan rantaa, ohikulkiessaan tarkastellen kanavalle johtavia portaita. [KD vai KHD?] Aikeen toimeenpanoa ei kuitenkaan voinut edes ajatella: alasmenopaikoilla oli joko pesulaitureita ja niissä akkoja vaatteita pesemässä, tai veneitä rantaan sidottuina, [KHD] ja kaikkialla **ihan** kuhisi ihmisiä. Rantakaduilta voi hänet joka puolelta nähdä: jos joku asteli alas ilman erikoista syytä, pysähtyi ja heitteli jotain veteen, oli se tietysti omansa herättämään epäluuloja. Entäpä jos kotelot eivät painuisikaan pohjaan, vaan jäisivät pinnalle kellumaan? Niin epäilemättä kävisikin. (>49) Silloin ne näkisi jokainen. Muutenkin kaikki vastaantulijat katselivat häntä uteliaina kuin ei heillä olisi muuta tekemistä ollutkaan. [HD] "Mistä se johtunee", [KD] mietti hän, [KD] "vai onko se pelkkää luuloa?"

[KD] Viimein johtui hänen mieleensä, että 1) olisi **ehkä** parempi mennä jonnekin Nevan rannalle. [KHD] Siellä oli vähemmän väkeä, ei herätä huomiota, se olisi joka tapauksessa mukavampaa, ja mikä tärkeintä: kauempana hänen asuntonsa tienoilta. [KD] Samalla hän ihmetteli, [KHD] kuinka oli voinut vaeltaa kokonaista puoli tuntia pelon ja levottomuuden vallassa **näillä** vaarallisilla seuduilla tuota aikaisemmin havaitsematta! Kokonaista puoli tuntia oli kulunut hyödyttömään yritykseen vain sen vuoksi, että hän oli joskus unenhoureissa päättänyt niin menetellä! [KD vai KHD?] Hän oli tullut kovin hajamieliseksi ja muistamattomaksi ja tiesi sen. [KHD] Nyt oli välttämättä riennettävä!

Hollo, s. 104–105

Hollo, 1) KD vai KHD? > KD (-*ли*, +*ehkä*, kysymysmerkki > piste)

(49<) [KD] Hän harhaili Katariinan kanavan rantakadulla ehkä puolisen tuntia, kukaties kauemminkin, ja tuon tuostakin katseli rantaan johtaville portaille missä sattui niitä näkemään. [KD vai KHD?] Mutta aikeen toteuttamista ei voinut ajatellakaan: laskeutumisaikoilla oli joko pesulaitureita, joilla eukot pesivät vaatteita, tai veneitä rantaan kiinnitettyinä, 1) ja kaikkialla kuhisi ihmisiä, niin että rantakadulta, joka puolelta, saattoi nähdä, [KHD] menikö joku ehkä vartavasten alas, pysähtyikö, heittikö ehkä jotakin veteen, ja se olisi herättänyt epäilyksiä. (9<) Entäpä jos kotelot eivät uppoaisikaan vaan jäisivät kellumaan pinnalle? Tietysti ne jäisivät. (>49) Jokainen näkisi. 2) [KD vai KHD?] Muutenkin vastaantulijat kääntyivät katselemaan **Raskolnikovia** uteliaina, aivan kuin heillä ei olisi muuta tekemistä ollutkaan. (>9) [HD] "Miksi he tekevät noin vai näyttääkö minusta siltä?" [KD] hän ajatteli.

Vihdoin hänen päähänsä juolahti että 3) olisi parempi mennä jonnekin Nevan rannalle. [KHD] Siellä oli vähemmän väkeä. Yksinäinen kulkija ei herättäisi siellä huomiota, joka tapauksessa siellä oli mukavampaa, ennen kaikkea joutui kauemmas näiltä tienoilta. [KD] Äkkiä hän hämmästy: 4) [KD vai KHD?] kuinka hän oli kokonaista puoli tuntia harhaillut tuskissaan ja levottomana **näillä** vaarallisilla paikoilla keksimättä tuota aikaisemmin. Kokonaista puoli tuntia hän oli tuhlanut järjettömästi vain sen takia että oli kerran kuumehoureissa niin päättänyt. Hän oli käynyt tavattoman hajamieliseksi ja unohtavaiseksi ø. [KHD] Nyt täytyi pitää kiirettä!

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD vai KHD? (-*мак u*, preesens > imperfekti), 2) KHD > KD vai KHD? (+erisnimi), 3) KD vai KHD? > KD (-*лу*, kysymysmerkki > piste), 4) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste, huutomerkki > piste)

(49<) [KD] Hän kuljeskeli Katariinan kanavan vartta puolisen tuntia, ehkä kauemminkin, tarkasteli ohi kulkiessaan kanavalle johtavia portaita. [KD vai KHD?] Aikeen toimeenpanoa ei kuitenkaan voinut edes ajatella: alamenopaikoilla oli joko pesulaitureita ja niillä akkoja pesemässä vaatteita, tai veneitä rantaan köytettyinä, [KHD] ja joka paikka ihan vilisemällä vilisi ihmisiä. Rantakaduilta voi nähdä hänet joka puolelta: jos joku laskeutuu vasta vasten alas, pysähtyy ja heittää jotain veteen, se tietysti herättää epäluuloja. Ja annas jos kotelot eivät painuisikaan pohjaan, vaan jäisivät pinnalle kellumaan? Niin tietysti kävisikin. (>49) Silloinhan ne näkisi jokainen. Ilmankin kaikki vastaan tulijat katselivat häntä uteliaina kuin heillä ei muuta tekemistä olisi ollutkaan. [HD] "Mistähän se johtunee, vai näyttääkö minusta vain siltä?"

[KD] Viimein hänen mieleensä johtui 1) etteikö **sittenkin** olisi parempi mennä jonnekin Nevan rannalle. [KHD] Siellä on vähemmän ihmisiä, ei herätä huomiota, se olisi joka tapauksessa mukavampaa, ja mikä tärkeintä, kauempana hänen asuntonsa tienoilta. [KD] Samalla kertaa hän ihmetteli, [KHD] kuinka oli voinut kuljeskella kokonaista puoli tuntia levottomana ja huolissaan **näillä** vaarallisilla seuduilla sitä aikaisemmin havaitsematta! Kokonaista puoli tuntia oli kulunut hyödyttömään yritykseen vain siksi, että hän oli joskus unenhoureissa niin päättänyt tehdä! [KD vai KHD?] Hän oli tullut hyvin hajamieliseksi ja muistamattomaksi ja tiesi sen. [KHD] Nyt piti ehdottomasti kiiruhtaa!

Vuori (Pyykkö), s. 103–104

Vuori (Pyykkö), 1) KD vai KHD? > KD (kysymysmerkki > piste; +sittenkin)

(49<) [KD] Hän oli kuljeskellut Katariinan kanavan vartta jo puolisen tuntia, kukaties kauemminkin, ja oli moneen kertaan tarkastanut kaikki kanavalle johtavat portaat, joita oli sattunut näkemään. [KD vai KHD?] Mutta aikeen toteuttamista ei voinut edes ajatella: alamenopaikoilla oli joko pesulaitureita ja niillä naisia pesemässä pyykkiä tai veneitä rantaan sidottuina, 1) ja joka paikassa

vilisi ihmisiä, [KHD] niin, ja kaikkialta rantakaduilta saattoi nähdä hänet ja panna merkille: herätti varmasti epäilyjä, jos joku laskeutui varta vasten alas portaita, pysähtyi ja heitti jotain veteen. Entä jos kotelot eivät uppoaisikaan, vaan jäisivät kellumaan? Ja niin tietysti kävisikin. (>49) Jokainen näkisi ne. Muutenkin kaikki vastaantulijat jo katselivat ja pälyilivät häntä, aivan kuin heillä ei muuta tekemistä olisikaan. [HD] ”Mistä se mahtaa johtua, tai ehkä minusta vain tuntuu siltä”, [KD] hän mietti.

[KD] Lopulta hänen mieleensä juolahti, että 2) olisi **varmasti** parempi mennä Nevan rannalle. [KHD] Siellä oli vähemmän väkeä, eikä hän herättäisi huomiota, se oli joka tapauksessa mukavampaa, ja mikä tärkeintä: kauempana kotikulmilta. [KD] Samalla hän ihmetteli, [KHD] miten olikaan voinut harhailla kokonaiset puoli tuntia rauhattomana ja huolissaan **näillä** vaarallisilla seuduilla keksimättä sitä aikaisemmin! Ja vain siksi hän oli tuhlannut järjettömään yritykseen kokonaiset puoli tuntia, että oli kerran unenhoureissa päättänyt niin! [KD vai KHD?] Hänestä oli tullut mahdottoman hajamielinen ja huonomuistinen ja hän tiesi sen. [KHD] Nyt täytyi totisesti pitää kiirettä!

Kuukasjärvi, s. 137

Kuukasjärvi, 1) KHD > KD vai KHD? (-*так у*, preesens > imperfekti), 2) KD vai KHD? > KD (-*ли*, +*varmasti*, -*куда-нибудь*, kysymysmerkki > piste)

(3,49<) [KD] He wandered along the bank of the Ekaterininsky Canal for half an hour or more and looked several times at the steps running down to the water, 1) but **he** could not think of carrying out his plan; [KD vai KHD?] either rafts stood at the steps' edge, and women were washing clothes on them, or boats were moored there 2) and people were swarming everywhere. Moreover, he could be seen and noticed from the banks on all sides; it would look suspicious for a man to go down on purpose, stop, and throw something into the water. [KHD] And what if the boxes were to float instead of sinking? And of course they would. (>3,49) \emptyset Even as it was, everyone he met seemed to stare and look round, as if they had nothing to do but to watch him. [HD] 'Why is it, or can it be my fancy?' [KD] he thought.

At last the thought struck him that 3) it **might be** better to go to the Neva, [KHD] There were not so many people there, he would be less observed, and it would be more convenient in every way, above all it was farther off. [KD] He wondered 4) how he could have been wandering for a good half-hour, worried and anxious about the dangers, without thinking of it before, [KHD] And that half-hour he had lost over an irrational plan, simply because he had thought of it in delirium! [KD vai KHD?] He had become extremely absent and forgetful and he was aware of it. [KHD] He certainly must make haste.

Garnett, s. 95

Garnett, 1) KD vai KHD? > KD (+yks. 3. persoonan pronomini, virkeraja, kontekstin vaikutus (2. siirtymä)), 2) KHD > KD vai KHD? (-*так у*), 3) KD vai

KHD? > KD (-ли, +might, -куда-нибудь, kysymysmerkki > piste), 4) KHD > KD (-kaksoispiste, huutomerkki > piste (huom. suora sanajärjestys))

(49<) [KD] He wandered along the embankment of the Ekaterininsky Canal for half an hour, perhaps longer, and several times cast an eye at the landing steps as he passed by them. 1) But **he** could not even think of carrying out his intention: [KD vai KHD?] either rafts were standing there and washerwomen were doing laundry on them, or boats were moored there, [KHD] and people were simply swarming all over the place; besides, he could be seen, he could be noticed from anywhere along the embankments, from all sides: a man coming down on purpose, stopping and throwing something into the water, would look suspicious. And what if the cases floated instead of sinking? Yes, of course they would float. (>49) Everyone would see them. Indeed, they all kept staring at him as it was, looking him over, as if he were their only concern. [HD] "Why is that? Or does it just seem so to me?" [KD] he thought.

Finally it occurred to him that 2) it **might be** better to go somewhere along the Neva. [KHD] There were fewer people, it would not be so conspicuous, in any case it was more convenient, and, above all - it was farther way from those parts. [KD] And suddenly he was amazed: [KHD] how could he have wandered for a whole half hour in anguish and anxiety, and in dangerous places, and not thought of it before! And he had killed a whole half hour over such a foolhardy matter simply because he had decided on it in his sleep, in delirium! [KD vai KHD?] He was becoming extremely distracted and forgetful, and he knew it. [KHD] He decidedly had to hurry!

Pevear & Volokhonsky, s. 107

Pevear & Volokhonsky, 1) KD vai KHD? > KD (+yks. 3. persoonan pronomini), 2) KD vai KHD? > KD (-ли, +might, kysymysmerkki > piste)

(ix)

[KHD] Это было глухое отгороженное место, где лежали какие-то материалы. Далее, в углублении двора, выглядывал из-за забора угол низкого, закопченного, каменного сарая, очевидно часть какой-нибудь мастерской. Тут, верно, было какое-то заведение, каретное или слесарное, или что-нибудь в этом роде; везде, почти от самых ворот, чернелось много угольной пыли. [HD] "Вот бы куда подбросить и уйти!" [KD] - вздумалось ему вдруг. Не замечая никого во дворе, он прошагнул в ворота и как раз увидал, сейчас же близ ворот, прилаженный у забора желоб (как и часто устраивается в таких домах, где много фабричных, артельных, извозчиков и проч., а над желобом, тут же на заборе, надписана была мелом всегдашняя в таких случаях острота: "Сдесь становитца воз прещено". [KHD] Стало быть, уж и тем хорошо, что никакого подозрения, что зашел и остановился. [HD vai KHD?] "Тут все так разом и сбросить где-нибудь в кучку и уйти!"

(46<) [KD] Оглядевшись еще раз, он уже засунул и руку в карман, как вдруг у самой наружной стены, между воротами и желобом, где все расстояние было шириною в аршин, заметил он большой неотесанный камень, [KD vai KHD?] примерно, может быть, пуда в полтора весу, прилежавший прямо к каменной уличной стене. [KHD] За этою стеной была улица, тротуар, слышно было, как шныряли прохожие, которых здесь всегда немало; но за воротами его никто не мог увидеть, разве зашел бы кто с улицы, что, впрочем, очень могло случиться, а потому надо было спешить. (>46)

Преступление и наказание, s. 101, 2, II

[KHD] Tämä oli eroitettu, autio paikka, jossa säilytettiin kaikellaisia raaka-aineita. Etempää, pihan perältä, pisti aidan takaa esille matalan valmiiksi rakennetun kivivaajan katto, joka vaaja näköjään oli osa jotakin tehdasta. Siinä oli varmaan joku vaunu- tahi lukko-tehdas elikkä jotakin sellaista; joka paikassa, melkein portilta asti, oli mustanaan kivihiielen pölyä. [HD] "Sinnepä pitäisi viskatakkin ja pötkiä tiehensä!" [KD] juolahti yht'äkkiä hänen mieleensä. Huomattuaan, ett'ei pihalla ketään ollut, astui hän portista sisään ja näki samalla, ihan lähellä porttia, aidan vieressä kourun (jommoisia usein tehdään sellaisiin kartanoihin, joissa löytyy paljon tehtaalaisia, ajureita y. m.) ja kourun yläpuolelle, aidalle, oli liidulla kirjoitettu tuo ainainen, sellaisissa tapauksissa käytetty sukkeluus: "Tähän kielletään seisattumast!" [KHD] Niinmuodoin siitäkin hyvä, ett'ei synny epäluuloa siitä, että oli sinne tullut ja seisattunut. [HD vai KHD?] "Tähämpä pitääkin kerrassaan heittää kaikki johonkin läjään ja lähteä tiehensä!"

Katsottuaan vielä kerran ympärilleen, laski hän jo kätensä taskuunsa, kun hän yht'äkkiä huomasi aivan ulkoseinän luona, portin ja kourun välissä, joka väli oli kaikkiaan noin kyynärää leveä, suuren, [KHD] likipitäen, kentiesi, puolentoista puudan painoisen kiven, joka oli aivan kadunpuoleisen kiviseinän vieressä. Tämän seinän takana oli katu, jalkakäytävä, ja sieltä kuului, kuinka kulkijat, joita siellä aina oli paljon, pujahtelivat siitä ohi; mutta portin takaa ei häntä kukaan voinut nähdä, ell'ei joku poikennut sinne kadulta, joka kylläkin saattoi tapahtua, ja sentähden oli kiirehdittävä.

Wuori, s. 151–152

[KHD] Tässä pihassa oli lautojen ympäröimä paikka, jossa oli koottuna joukko rakennustarpeita. Kauvempaa pihalta näkyi savuttunut kivirakennus, luultavasti paja tai konetehdas; 1) ∅ kaikki oli hiielenpölyn peitossa. 2) Tässä olisi sopivata heittää kaikki luotaan ja mennä tiehensä. 3) ∅ [KD] Hän katseli tarkkaavasti ympärilleen ja kun ei hän nähnyt ketään pihalla, meni hän sinne. ∅ Hän oli juuri pistämäisillään käden taskuunsa, kun hän huomasi portin takana suuren, hakkaamattoman kiven, [KD vai KHD?] ehkä noin puolen sentnerin painosen; 4) se oli sen kiviaidan vieressä, mikä erotti pihan kadusta. Kadulla kulki väkeä ohi ∅, mutta kukaan ei voinut nähdä sinne, ellei tullut kadulta pihalle; [KHD] se voi kyllä tapahtua ja siksi oli hänen kiirehdittävä.

Niskanen, 1) KHD > poisto (*Тут, верно ... в этом роде*), 2) HD > KHD (-lainausmerkit, -johtolause), 3) poisto, sis. KD:a, KHD:a, HD/KHD:a (*и как раз увидал ... в кучку и уйму!*) 4) KHD > KD vai KHD? (*-здесь; +sinne*)

[KHD] Se oli aidattu alue, jossa oli varastossa kaikenlaisia rakennustarpeita. Kauempana, pihan prällä hämmötti aidan takaa matalan, savuttuneen kivirakennuksen - nähtävästi jonkin työpajan - katto. Se oli varmaan jonkun vaunu- tai lukkosepän tai muun semmoisen työpaja, sillä kaikkialla, melkein portilta alkaen, oli mustanaan hiilentomua. [HD] "Tänne ne voisi salaa heittää ja lähteä tiehensä!" [KD] johtui äkkiä hänen mieleensä. Kun pihalla ei näkynyt ketään, hän pujahti portista sisään. Lähellä porttia hän havaitsi aitaan kiinnitetyn kourun (jollaisia usein tapaa taloissa, joissa on paljon tehtaalaisia, käsityöläisiä, ajureita ym.), ja kourun yläpuolella aitaan oli liidulla kirjoitettu sellaisissa paikoissa yleinen sukkeluus: "Tässä ei saa jäärä seisomaan." [KHD] Sekin oli hyvä juttu, sillä ei voinut herättää mitään epäluuloa, vaikka hän hetkeksi sinne poikkesi. 1) [HD] "**Minä heidän** ne kaikki jonnekin yhteen läjään ja **lähden** tieheni", [KD] **mietti hän itsekseen**.

[KD] Hän katsahti vielä kerran ympärilleen ja pisti jo kätensä taskuun, kun samassa huomasi ulkoseinällä, portin ja kourun välissä, noin arsinan levyisessä sokkelossa ison, hakkaamattoman, 2) \emptyset suunnilleen puolentoista puudan painoisen kiven, joka nojasi katua vastassa olevaan kivimuriin. 3) [KD vai KHD?] \emptyset Muurin takana oli katu, jalkakäytävä, sieltä kuului yhtenäen ohikulkevien askelten kapsetta; mutta portin takana ei kukaan voinut häntä huomata, ellei poikennut kadulta pihalle. [KHD] Koska saattoi varsin helposti niin tapahtua, täytyi kiiruhtaa.

Hollo, s. 105–106

Hollo, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona, +johtolause), 2) KD vai KHD? > KD (*-может быть*), 3) KHD > KD vai KHD? (*-этою, -здесь*)

[KHD] Täällä oli eristetty varastoalue \emptyset . Kauempana pihan perällä kurkisteli aidan takaa matalan, savuttuneen kivirakennuksen, ilmeisesti jonkin työpajan katto. Siellä oli varmaan joko vaunu- tai lukkosepän työpaja tai jotakin muuta samankaltaista; kaikkialla, miltei portilta asti oli paksua hiilenpölyä. [HD] "Tännehän ne voisi heittää ja lähteä tiehensä!" [KD] juolahti äkkiä hänen mieleensä. Huomaamatta pihalla ketään hän pujahti portista sisään ja näki samalla lähellä porttia aitaan kiinnitetyn kourun, jollaisia usein tapaa paikoissa, joissa liikkuu paljon tehtaalaisia, työporukoiden miehiä, ajureita ynnä muita, ja kourun yläpuolelle oli liidulla kirjoitettu aitaan sellaisissa paikoissa yleinen sukkeluus: "Tässä kuorma kielety seistä." [KHD] Oikein hyvä: ei voinut herättää mitään epäilyä, vaikka hän hetkeksi sinne poikkesikin. 1) [HD] "**Minä heidän** ne kaikki jonnekin yhteen kasaan ja **lähden** tieheni!"

[KD] Katsahdettuaan vielä kerran ympärilleen hän työnsi jo käden taskuunsa, kun samassa huomasi seinän vieressä, portin ja kourun välissä noin arsinan levyisessä kolossa ison, 2) Ø ehkä puolentoista puudan painoisen kiven, joka nojasi kadunpuoleiseen kivimuuriin. 3) [KD vai KHD?] Ø Muurin takana oli katu, jalkakäytävä, jolta kuului yhtenään ohikulkevien ihmisten kiireisiä askeleita, mutta portista häntä ei voinut nähdä jollei tullut sisälle, [KHD] mikä hyvinkin saattoi tapahtua, ja sen vuoksi täytyi pitää kiirettä.

Konkka

Konkka, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona), 2) KD vai KHD? > KD (-*примерно*), 3) KHD > KD vai KHD? (-*этой, -здесь*)

[KHD] Se oli aidattu alue, jossa säilytettiin kaikenlaisia rakennustarpeita. Kauempana pihan perällä aidan takaa häämötti matalan, savuttuneen kivirakennuksen - nähtävästi jonkin työpajan - katto. Se lienee ollut jonkun vaunu- tai lukkosepän tai muun semmoisen verstaas, sillä kaikkialla portilta lähtien oli mustanaan kivihiihen pölyä. [HD] "Tuonnepa ne voisikin paiskata ja sitten pötkiä tiehensä!" [KD] juolahti hänen mieleensä. Kun pihalla ei näkynyt ketään, hän pujahti portista sisään. Lähellä porttia hän huomasi aitaan kiinnitetyn kourun (jollaisia tehdään usein taloihin, joissa on paljon tehtaalaisia, käsityöläisiä, ajureita ym.), ja kourun yläpuolella aitaan oli kirjoitettu liidulla sallaisissa paikoissa yleinen sukkeluus: "Tähä kielletää seisattumast!" [KHD] Sekin oli hyvä juttu, sillä ei voinut herättää mitään epäluuloa, vaikka hetkeksi sinne seisahtuikin. 1) [HD] "**Viskaan** ne kaikki tänne johonkin yhteeseen läjään ja **lähden** tieheni", [KD] **hän mietti itsekseen**.

(46<) [KD] Vilkaistuaan vielä kerran ympärilleen hän pisti jo kätensä taskuun, kun huomasi ulkoseinällä, portin ja kourun välissä, noin kyynärän levyisessä sokkelossa ison, 2) suunnilleen Ø puolentoista puudan painoisen kiven, joka nojasi katuja vastassa olevaan kivimuuriin. 3) [KD vai KHD?] Ø Muurin takana oli jalkakäytävä, sieltä kuului yhtenään ohikulkevien askelten kapsetta; mutta kukaan ei voinut huomata häntä portin takaa, ellei poikennut kadulta pihalle. [KHD] Niin saattoi helposti käydä, oli kiirehdittävä. (>46)

Vuori (Pyykkö), s. 104

Vuori (Pyykkö), 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona, +johtolause), 2) KD vai KHD? > KD (-*может быть*), 3) KHD > KD vai KHD? (-*этой, -здесь*)

[KHD] Alue oli kauttaaltaan ikkunaton ja aidattu, ja siellä säilytettiin Ø rakennustarvikkeita. Kauempana pihan perällä olevan aidan takaa häämötti matalan ja nokisen kivirakennuksen – ilmeisesti jonkinlaisen verstaas – nurkka. Se oli varmaankin vaunu- tai lukkosepän tai muun sellaisen työpaja, sillä koko alue, lähes portilta alkaen, oli mustanaan kivihiihen pölyä. [HD] "Tuonne ne voisi heittää ja häipyä tiehensä!" [KD] hän tuli samassa ajatelleeksi. Kun pihalla ei näkynyt ketään, hän astui portista sisään ja huomasi heti aivan portin luona aitaan kiinnitetyn kourun (sellaisia järjestetään usein taloihin, joissa asuu paljon

tehdastyöväkeä, käsityöläisiä, ajureita ynnä muita), ja kourun yläpuolelle oli suoraan aitaan kirjoitettu liidulla tuollaisissa paikoissa tavallinen lause: ”Tarpeen teko tässä kielletty”. [KHD] Paikka oli sikälikin hyvä, että poikkeaminen ja viivähtäminen ei voinut herättää mitään epäilyjä. 1) [HD] ”**Paiskaan** ne kaikki kerralla jonnekin yhteen läjään ja **häivyn** tieheni!”

[KD] Vilkaistuaan ympärilleen vielä kerran hän pisti kätensä jo taskuun, kun huomasi samassa aivan ulkoseinällä, portin ja kourun väliin jäävässä runsaan kyynärän levyisessä aukossa, ison, hakkaamattoman, [KD vai KHD?] ehkä noin puolentoista puudan painoisen kiven, joka nojasi kadunpuoleiseen kivimuriin. Ø 2) Muurin takana oli katu, jalkakäytävä, sieltä kuului jalankulkijoiden askeleita, heitä oli **niillä** seuduilla aina paljon; [KHD] mutta portin takaa häntä ei voitu huomata, ellei joku poikennut kadulta pihalle – ja koska niin saattoi toisaalta hyvinkin käydä, hänen täytyi pitää kiirettä.

Kuukasjärvi, s. 138–139

Kuukasjärvi, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona), 2) KHD > KD vai KHD? (-*этой, здесь > niillä seuduilla*)

[KHD] Here was a deserted fenced-off place where rubbish of different sorts was lying. At the end of the court, the corner of a low, smutty, stone shed, apparently part of some workshop, peeped from behind the hoarding. It was probably a carriage-builder's or carpenter's shed; the whole place from the entrance was black with coal-dust. [HD vai KHD?] Here would be the place to throw it, [KD] he thought. Not seeing anyone in the yard, he slipped in, and at once saw near the gate a sink, such as is often put in yards where there are many workmen or cab-drivers; and on the hoarding above had been scribbled in chalk the time-honoured witticism, 'Standing here strictly forbidden'. [KHD] This was all the better for there would be nothing suspicious about his going in. 1) [HD] 'Here **I** could throw it all in a heap and get away!'

[KD] Looking round once more, with his hand already in his pocket, he noticed against the outer wall, between the entrance and the sink, a big unhewn stone, 2) weighing perhaps sixty pounds. The other side of the wall was a street. 3) [KD vai KHD?] **He** could hear passers-by, always numerous in **that** part, but he could not be seen from the entrance, unless someone came in from the street, [KHD] which might well happen indeed, so there was need of haste.

Garnett, s. 95–96

Garnett, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona), 2) KD vai KHD? > KD (-*примерно*), 3) KHD > KD vai KHD? (+yks. 3. persoonan pronomini, *здесь > that part*)

[KHD] This was a fenced-off, out-of-the-way spot where some materials were lying about. Deeper into the yard, from behind the fence, the angle of a low, sooty stone shed peeked out - evidently part of some workshop. It was probably a carriage-maker's or a metalworker's shop, or something of the sort;

everything, starting almost from the gate, was covered with black coal dust. [HD] "Why not abandon it here and go away!" [KD] suddenly crossed his mind. Not noticing anyone in the yard, he stepped through the gate and saw, just inside, a trough set up next to the fence (such as one often finds in places where there are many factory workers, temsters, coachmen, and so on), and written in chalk on the fence above the trough was the inevitable witticism in such circumstances: "No loidering hear." [KHD] That was already a good thing; it meant there would be nothing suspicious about his going in and loitering. [HD vai KHD?] "Just dump it all in a heap somewhere, and get out!"

[KD] Having looked around one more time, he had already put his hand into his pocket when he suddenly noticed, up next to the outside wall, between the gate and the trough, where the whole space was a little more than two feet wide, a big, unhewn stone 1) [KD] weighing perhaps fifty pounds, leaning right against the stone street-wall. [KHD] The street, the sidewalk, were just beyond this wall; one could hear passers-by, always numerous there, shuttling back and forth; yet he could not be seen from outside the gate, but only if someone were to come in from the street, which, however, might very well happen, and therefore he had to hurry.

Pevear & Volokhonsky, s. 108–109

Pevear & Volokhonsky, 1) KD vai KHD? > KD (-примерно)

(x)

[KD] Он очнулся в полные сумерки от ужасного крику. [HD vai KHD?] Боже, что это за крик! [KD] Таких неестественных звуков, такого воя, вопля, скрежета, слез, побой и ругательств он никогда еще не слышивал и не видывал. Он и вообразить не мог себе такого зверства, такого иступления. В ужасе приподнялся он и сел на своей постели, каждое мгновение замирая и мучаясь. Но драки, вопли и ругательства становились все сильнее и сильнее. И вот, к величайшему изумлению, он вдруг расслышал голос своей хозяйки. [KHD] Она выла, визжала и причитала, спеша, торопясь, выпуская слова так, что и разобрать нельзя было, о чем-то умоляя, - конечно, о том, чтоб ее перестали бить, потому что ее беспощадно били на лестнице. Голос бившего стал до того ужасен от злобы и бешенства, что уже только хрипел, но все-таки и бывший тоже что-то такое говорил, и тоже скоро, неразборчиво, торопясь и захлебываясь. (11<) [KD] Вдруг Раскольников затрепетал как лист: Он узнал этот голос; [KD vai KHD?] это был голос Ильи Петровича. [KHD] Илья Петрович здесь и бьет хозяйку! Он бьет ее ногами, колотит ее головою о ступени, - это ясно, это слышно по звукам, по воплям, по ударам! Что это, свет перевернулся, что ли? Слышно было, как во всех этажах, по всей лестнице собиралась толпа, слышались голоса, восклицания, всходили, стучали, хлопали дверями, сбегались. (>11) [HD] "Но за что же, за что же, и как это можно!" - [KD] повторял он, серьезно думая, что он совсем помешался. [KHD] Но нет, он слишком ясно слышит!.. Но, стало быть, и к нему сейчас

придут, если так, [HD vai KHD?] "потому что... верно, все это из того же... из-за вчерашнего... Господи!" [KD] Он хотел было запереться на крючок, но рука не поднялась... [KHD] да и бесполезно! [KD] Страх, как лед, обложил его душу, замучил его, окоченил его... (50<) [KHD] Но вот наконец весь этот гам, продолжавшийся верных десять минут, стал постепенно утихать. Хозяйка стонала и охала, Илья Петрович все еще грозил и ругался... Но вот наконец, кажется, и он затих; вот уж и не слышно его; [HD vai KHD?] "неужели ушел! Господи!" [KHD] Да, вот уходит и хозяйка, все еще со стоном и плачем... вот и дверь у ней захлопнулась... Вот и толпа расходится с лестниц по квартирам, - ахают, спорят, перекликаются, то возвышая речь до крику то понижая до шепоту. Должно быть, их много было; чуть ли не весь дом сбежался. [HD vai KHD?] "Но, боже, разве все это возможно! И зачем, зачем он приходил сюда!" (>50)

Преступление и наказание, s. 107–108, 2, II

[KD] Hän heräsi vasta hämärässä hirveästä huudosta. [HD vai KHD?] Herra Jumala, mitä huutoa se on! [KD] Niin luonnottomia ääniä, sellaista ulvontaa, parkumista, hampaiden kiristystä, sellaisia kyyneleitä, lyöntejä ja toruja ei hän ollut kuuna päivinä kuullut eikä nähnyt. Hän ei voinut kuvitellakaan sellaista petomaisuutta, sellaista raivoa. Kauhistuen kohottautui hän ylös ja istui vuoteelleen, joka silmänräpäys pelosta jähmettyen. Mutta tappelu, huuto ja torat kävivät yhä kovemmiksi. Ja silloin kuuli hän, suurimmaksi ihmeeksansä, yht'äkkiä emäntänsä äänen. [KHD] Hän ulvoi, kiljui ja parkui, ladellen sanoja niin kiireesti, että oli mahdotonta saada niistä selkoa, ja rukoili jotakin, - tietysti sitä, ett'ei häntä pieksettäisi, sillä häntä pieksettiin portailla armottomasti. Lyöjän ääni oli käynyt vihasta ja raivosta niin hirveäksi, että se vaan kähisi, mutta kuitenkin puhui hänkin jotakin ja samoin hyvin sukkelaan, mutta selvään, kiirehtien ja hengästyen. [KD] Äkkiä alkoi Raskolnikov vavista, kuin lehti: hän tunsi äänen; [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrovitshin ääni. [KHD] Ilja Petrovitshhan se täällä pieksääkin emäntää! Hän tallaa häntä jaloillaan, jyskyttää hänen päätänsä portaita vasten, - se on selvää, sen kuulee jo äänestä, huudoista, iskuista! Mitäs tämä on, onko maailma kääntynyt ylösalaisin, vai? Kuului, kuinka joka kerroksesta, pitkin portaita kokoontui väkeä, kuului ääniä, huutoja, juostiin ylös, kolkutettiin, ovia paiskattiin, keräydyttiin. [HD] "Mutta miksikä, miksikä, ja kuinka se on mahdollista!" [KD] toisti hän, luullen todellakin tulleen ihan hulluksi. [KHD] Vaan ei, kuulihan hän kaikki liiaksikin selvään! ... Mutta, niinmuodoin tullaan oitis hänenkin luoksensa, jos niin on, ... "sillä ... varmaan tapahtuu tämä kaikki sen saman tähden ... sen eilisen tähden ... Herra Jumala!" [KD] Hän tahtoi panna oven säppiin, mutta käsi ei noussut ... [KHD] Ja tarpeetontahan se olisi ollutkin! [KD] Jäinen pelko valtasi hänen sielunsa, vaivasi häntä, kangistutti häntä ... [KHD] Mutta vihdoinpa alkoi koko tuo hälinä, joka oli kestänyt varmaankin kymmenen minuuttia, vähitellen hiljetä. Emäntä ähki ja puhki, Ilja Petrovish yhä vielä uhkaili ja torui ... Mutta nytpä taisi hänkin vihdoin vaieta; nyt ei kuulu häntäkään enää; [HD vai KHD?] "menikö hän todellakin pois! Herra Jumala!" [KHD] Niin, nytpä menee emäntäkin pois, yhä voihkien ja itkien ... Nyt hänen kortteerinsa ovikin paukahti kiinni ... Nyt hajoaa

väki portailta asuntoihinsa, - he päivittelevät, kiistelevät, huutelevat, milloin korottaen puheensa huudoksi, milloin alentaen sen kuiskeeksi. Varmaan oli ihmisiä hyvin paljon; melkein koko kartano oli liikkeellä. [HD vai KHD?] "Mutta, Herra Jumala! onko tämä kaikki mahdollista! Ja miksi, miksi tuli hän tänne!"

Wuori, s. 161–162

[KD] Kamala huuto herätti hänet jälleen. 1) [KHD] Jumala paratkoon, mikä huuto se oli! [KD] Sellaisia luonnottomia ääniä, sellaista ulvontaa, voihkimista, hampaitten kiristelyä, itkuja ja solvauksia ei hän ollut vielä koskaan kuullut. Hän ei ollut voinut kuvitellakaan moista eläimellistä esiintymistä. Kamalan tuskan ahdistamana nousi hän ja istuutui: hän kärsi tavattomasti. Iskut, huudot ja kiroukset kävivät yhä taajemmiksi. Äkkiä erotti hän suureksi kummastukseksen emäntänsä äänen. [KHD] Hän ulvoi, rukoi ja pyyteli kiihkeästi, nieli sanansa, niin ettei saattanut ymmärtää mitään - kerjäksi, että häntä lakattaisiin lyömästä, sillä tuntui siltä, kuin olisi häntä lyöty portaissa säälimättömästi. Lyöjän ääni oli käheä ja kamala kuulla siinä ilmenevän vihan ja raivon tähden. (11<) [KD] Äkkiä tunsikin Raskolnikow äänen, [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrowitshin! [KHD] Ilja Petrowitsh oli siellä ja pieksi emäntää - hän potki häntä jalkoineen, iski hänen päätänsä portaita vastaan - se on selvää, sen kuulee äänestä, voihkinasta, iskuista! Mitä on tekeillä? Onko jo maailmanloppu? 2) [KD vai KHD?] **Raskolnikow** kuulee, miten paikalle kiiruhtaa ihmisiä kaikista kerroksista, kaikista portaista, ääniä, huutoja kajahtaa; siellä juostaan, koputetaan, isketään ovia kiinni, juostaan sinne, tänne! ... (>11) [HD] "Mutta miksi niin, mutta miksi niin, ja millä oikeudella?" [KD] toisti hän, luullen tulevansa hulluksi. [KHD] Mutta ei, hänhän kuuli sen selvästi! Pian siis tullaan varmasti hänenkin luokseen, sillä ... sehän on selvää, että tämä tapahtuu vain 3) *sen tähden, vain sen tähden ... eilisen johdosta ...* Jumala paratkoon! [KD] Hän aikoi panna oven säppiin, mutta ei voinut kohottaa kättään 4) [KD vai KHD?] ... ja olisihan se muuten hyödytöntäkin. [KD] Tuska vaivasi hänen sydäntään kuin jääläohkare, painoi häntä **niin että hän nukahti**⁸⁵ ... 5) [KD vai KHD?] Vihdoinkin se loppui ... vähitellen muuttui kaikki rauhaisaksi, noin kymmenen minuuttia oli sitä voinut kestää. Emäntä valitteli ja voihi, Ilja Petrowitsh uhkaili ja solvasi yhä edelleen. Vihdoin hänkin vaiken; [KHD] hänen ääntään ei enää kuulu, 6) onkohan hän menneet pois! Herra Jumala! Niin, myös emäntä poistuu, lakkaamatta voihiä ja valitellen ... nyt isketään hänen ovensa kiinni ... Joukko hajaantuu - saattaa vielä kuulla heidän valittelevan, riitelevän, kutsuvan toisiaan osaksi huutaen, osaksi kuiskaten. Heitä mahtoi olla sangen paljon; koko talon väki oli kasaantunut. 7) Mutta, Jumalan tähden, onko se mahdollista? ... Ja miksi, mistä se johtui?

Niskanen, s. 140–141

Niskanen, 1) HD vai KHD? > KHD (+imperfekti), 2) KHD > KD vai KHD? (+erisnimi), 3) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit, +kursiivi), 4) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste), 5) KHD > KD vai KHD? (-но vom, -но vom, -

⁸⁵ Käännösvirhe muuttaa esityksen sisältöä.

кажется), 6) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit), 7) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit)

[KD] Oli jo iltahämärä, kun hänet herätti kamala huuto. [HD vai KHD?] Hyvä Jumala, millainen huuto! [KD] Sellaisia luonnottomia ääniä, sellaista ulvontaa, vinkunaa, hammastenkiristystä, sellaista itkua, sellaisia lyöntejä ja sadatteluja hän ei ollut vielä milloinkaan kuullut eikä nähnyt. Sellaista petomaisuutta ja raivoa hän ei ollut voinut koskaan kuvitellakaan. Hän nousi kauhistuneena vuoteessaan istumaan, joka hetki tuskasta menehtymäisillään. Tappelu, voihke ja sadattelu kävi yhä ankarammaksi. Samassa hän mitä suurimmaksi kummastukseksen erotti emäntänsä äänen. [KHD] Emäntä ulvoi, vinkui ja valitti puhuen niin nopeasti, että oli mahdoton saada hänen sanoistansa selkoa; rukoili jotkin - nähtävästi, että lakkaisivat häntä pieksemästä, sillä häntä piestiin portaisissa ihan armottomasti. Lyöjän ääni oli kiukusta ja raivosta niin kamalasti muuttunut, että kaikui vain käheänä korinana, mutta siitä huolimatta hänkin puhui yhä ja yhtä nopeasti, käsittämättömästi ja läähättäen kuin emäntä. [KD] Raskolnikov alkoi äkkiä väristä kuin haavanlehti: hän oli tuntenut äänen; [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrovitshin. [KHD] Ilja Petrovitsh täällä pieksemässä emäntää! Hän potkii uhriansa, takoo hänen päätänsä porrasaskelmiin - sen kuuli selvään kolinasta, ulvonnasta, iskuista! Mitä tämä merkitsi? Oliko maailma kääntynyt nurin? Kuului miten kaikissa kerroksissa kokoontui väkeä portaisiin, kajahteli ääniä, huutoja, juostiin, kolistiin, paiskottiin ovia, kerääntyttiin yhteen. [HD] ”Mistä syystä, mistä syystä, ja miten tämä onkaan mahdollista?” [KD] toisteli Raskolnikov vakavasti miettien, että oli menettänyt järkensä. [KHD] Mutta niin ei voinut olla; hän kuuli tuon kaiken liiankin selvästi! ... 1) [HD vai KHD?] ”Mutta jos kerran on niin laita, silloin ne kohta tulevat tännekin, sillä... tämä kaikki tapahtuu varmaan eilisen vuoksi ... eilisen asian vuoksi ... hyvä Jumala!” [KD] Hän aikoi panna oven hakaan, mutta käsi ei kohonnut ... [KHD] ja mitäpä se hyödyttikään! [KD] Pelko jäädyytti hänen mielensä, kidutti, jähmetytti häntä. 2) [KD vai KHD?] Ø Kymmenen minuutin verran kestätyään melu vihdoin alkoi vähitellen laantua. [KHD] Emäntä yhä vielä vaikeroidi; Ilja Petrovitsh uhkaili ja sätti ... Mutta viimein hänkin tuntui rauhoittuvan; nyt ei hänen ääntänsä enää kuulunut. [HD vai KHD?] ”Jokohan lähti! Hyvä Jumala!” [KHD] Nyt lähtee pois emäntäkin, yhä itkien ja valittaen ... nyt paukahti hänen huoneensa ovi kiinni ... Nyt hajautuu väkijoukko porraskäytävästä huoneistoihin - kuuluu vielä päivittelyä, kiistelyä, huudahduksia; toisinaan keskustelu kiihtyy meteliksi, toisinaan laimenee kuiskailuksi. Siellä oli varmaan koolla paljon väkeä; sinne oli kenties kerääntynyt koko talon väki. [HD vai KHD?] ”Hyvä Jumala, onko tämä mahdollista! Ja miksi hän oli tänne tullut?”

Hollo, s. 112–113

Hollo, 1) KHD > HD vai KHD? (lainausmerkkien sijainti, *κ нему > tännekin*), 2) KHD > KD vai KHD? (*-но vom*, -korostainen sanajärjestys, esitysjärjestyksen muutos, *но vom > mutta*)

[KD] Hän heräsi myöhään iltahämärissä kamalaan huutoon. [HD vai KHD?] Hyvä Jumala, millainen huuto! [KD] Noin luonnottomia ääniä, tuollaista

ulvontaa, valitusta, hammasten kiristystä, kyyneleitä, lyöntejä ja sättimisiä hän ei ollut vielä koskaan kuullut eikä nähnyt. Hän ei ollut voinut kuvitellakaan tuon kaltaista petomaisuutta, moista raivoa. Kauhistuneena hän nousi istumaan vuoteella ahdistukseen menehtymäisillään. Mutta tappelu, voihe ja sadattelu kävi yhä hurjemmaksi. Ja sitten hän mitä suurimmaksi hämmästyksekseen kuuli emäntänsä äänen. [KHD] Tämä ulvoi, kirkui ja valitti päästellen huuliltaan sanoja niin nopeasti, ettei niistä voinut saada selvää, rukoillen jotakin, nähtävästi sitä, että häntä lakattaisiin pieksämästä - häntä hakattiin armottomasti portaissa. Lyöjän ääni oli vihasta ja raivosta muuttunut niin kamalaksi, että hän vain korisi, mutta kuitenkin lyöjäkin puhui jotakin, niin ikään nopeasti, epäselvästi, hätäillen ja läikähtyen. [KD] Raskolnikov alkoi äkkiä väristä kuin puunlehti: hän tunsu sen äänen - [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrovitšin ääni. [KHD] Ilja Petrovitš täällä hakkaamassa emäntää! Hän potki emäntää, takoi hänen päätänsä porrasaskelmiin - sen kuuli selvästi, sen kuuli äänestä, ulvahtelusta, iskuista! Mitä, oliko maailma mennyt nurin, vai kuinka? Saattoi kuulla, miten kaikista kerroksista kokoontui väkeä portaisiin, kajahteli ääniä, huudahduksia, kuljettiin, kolistiin, paukutettiin ovia, juostiin. [HD] " - Minkä vuoksi, minkä vuoksi ... Ja kuinka tämä on mahdollista!" [KD] toisteli Raskolnikov ajatellen vakavasti, että hän oli menettänyt kokonaan järkensä. [KHD] "Ei, hänhän kuuli selvästi! Mutta silloinhan hänenkin luokseen voidaan tulla heti 1) *sen vuoksi*, varmasti sen tämä kaikki tapahtuu ... tuon eilisen takia ... Hyvä Jumala!" [KD] Hän aikoi sulkea oven haan, mutta käsi ei kohonnut ... 2) [KD vai KHD?] ja olisihan se ollut hyödytöntäkin. [KD] Jäätävän kylmä pelko ahdisti hänen sydäntään, piinasi häntä, jähmetytti hänet ... (50<) 3) [KD vai KHD?] *ø* Vihdoin meteli, joka oli varmasti jatkunut kymmenisen minuuttia, alkoi vähitellen laantua. Emäntä voihkaili, Ilja Petrovitš yhä vielä uhkaili ja sätti ... Sitten hänkin hiljeni; ei kuulunut enää hänen ääntään. [HD vai KHD?] "Meniköhän jo! Hyvä Jumala!" [KHD] Nyt lähti emäntäkin yhä vielä valittaen ja itkien ... Nyt paukahti ovi hänen jäljessään kiinni ... Nyt hajaantui väkijoukkokin porraskäytävästä asuntoihinsa - vielä älähdeltiin, kiisteltiin, huudettiin toinen toisilleen; välistä puhe paisui huudoksi, välistä madaltui kuiskaukseksi. Luultavasti heitä oli siellä paljon; kenties koko talon väki paikalla. [HD vai KHD?] "Hyvä Jumala, onko tuo mahdollista! Ja miksi, miksi hän tuli tänne!" (>50)

Konkka

Konkka, 1) HD vai KHD? > KHD (lainausmerkkien sijainti), 2) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste), 3) KHD > KD vai KHD? (-но вот, -но вот, -кажется)

[KD] Hirveä huuto herätti hänet vasta iltahämärissä. 1) [KHD] Hyvä luoja, mitä huutoa se oli! [KD] Niin luonnottomia ääniä, sellaista ulvontaa, parkumista, hammastenkiristystä, sellaisia lyöntejä ja sadatteluja hän ei ollut kuullut eikä nähnyt konsanaan. Sellaista petomaisuutta ja raivoa hän ei ollut voinut koskaan kuvitellakaan. Kauhistuneena hän nousi vuoteessaan istumaan, joka hetki pelosta menehtymäisillään. Mutta tappelu, huuto ja tora kävi yhä ankarammaksi. Silloin hän kuuli mitä suurimmaksi kummakseen emäntänsä äänen. [KHD] Tämä ulvoi, kiljui ja parkui ladellen sanoja niin nopeasti, että oli mahdotonta saada niistä

selkoa, ja rukoili jotakin, - tietysti, että herkeisivät pieksämästä häntä, sillä häntä piestiin portaisissa armottomasti. Lyöjän ääni oli muuttunut kiukusta ja raivosta niin hirveäksi, että se enää kähisi, mutta siitä huolimatta hänkin puhua palpatti yhtä nopeasti, käsittämättömästi ja läähättäen kuin emäntä. [KD] Raskolnikov alkoi äkkiä vapista kuin haavanlehti: hän oli tuntenut äänen; [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrovitshin. [KHD] Ilja Petrovitsh täällä pieksessä emäntää! Hän potkii uhriaan, takoo tämän päätä porrasaskelmiin - sen kuuli selvään kolinasta, huudoista, iskuista! mitä tämä merkitsee, onko maailma kääntynyt ylösalaisin, mitä? Kuului miten kaikissa kerroksissa kokoontui väkeä portaikkoon, äänet kajahtelivat, huutoja, juostiin, kolistiin, paiskottiin ovia, kerääntyttiin yhteen. [HD] ”Mutta miksi, mistä syystä, ja miten tämä on mahdollista?” [KD] Raskolnikov toisteli miettien vakavasti, että oli menettänyt järkensä. [KHD] Mutta ei, kuulihan hän liiankin selvästi! 2) [HD vai KHD?] ... ”Jos niin on laita, silloinhan ne kohta tulevat tännekin, sillä ... varmaan tämä tapahtuu eilisen vuoksi ... eilisen asian vuoksi ... hyvä Jumala!” [KD] Hän aikoi panna oven säppiin, mutta käsi ei kohonnut ... [KHD] ja mitäpä se hyödyttikään! [KD] Pelko jähmetti hänen mielensä, kidutti, vaivasi. (50<) 3) [KD vai KHD?] ø Kestettyään kymmenisen minuuttia melu lopulta alkoi vähitellen laantua. Emäntä ähkyi ja puhkui, Ilja Petrovitsh uhkaili ja sätti ... Mutta viimein hänkin tuntui rauhoittuvan; nyt hänen ääntään ei enää kuulunut. [HD vai KHD?] ”Jokohan lähti! Hyvä luoja!” [KHD] Nyt lähtee emäntäkin pois, yhä itkee ja voihtii ... nyt paukahti hänen huoneensa ovi kiinni ... Nyt hajaantuu väkijoukko portaikosta asuntoihin - vielä kuuluu päivittelyä, kiistelyä, huutoja; toisinaan puhe kiihtyy meteliksi, toisinaan laimenee kuiskailuksi. Ihmisiä oli varmaankin paljon, kenties sinne oli kerääntynyt koko talon väki. [HD vai KHD?] ”Hyvä Jumala, onko tämä mahdollista! Ja miksi hän oli tullut tänne?” (>50)

Vuori (Pyykkö), s. 110–111

Vuori (Pyykkö), 1) HD vai KHD? > KHD (+imperfekti), 2) KHD > HD vai KHD? (lainausmerkkien sijainti, *κ нему > tännekin*), 3) KHD > KD vai KHD? (*-но vom*, -korostainen sanajärjestys, esitysjärjestyksen muutos, *но vom > mutta*)

[KD] Oli jo aivan hämää, kun hän havahtui kamalaan huutoon. 1) [KHD] Hyvä luoja, millainen huuto se oli! [KD] Niin luonnottomia ääniä, sellaista ulvontaa, parkumista, hammastenkiristystä, sellaista itkua, sellaisia lyöntejä ja kirouksia hän ei ollut kuullut eikä kokenut koskaan ennen. Hän ei ollut kyennyt kuvittelemaankaan sellaista petomaisuutta ja raivoa. Hän nousi ja jäi kauhuissaan sängylle istumaan, koko ajan aivan pakahtumaisillaan tuskasta. Mutta tappelu, huuto ja kiroilu vain yltyivät. Silloin hän valtavaksi hämmästykseseen äkkiä erotti emäntänsä äänen. [KHD] Tämä ulvoi, vikisi ja valitti hätäisesti, vuodatellen sanoja niin nopeasti että niistä oli mahdotonta saada selvää, ja rukoili jotakin – tietenkin, että lakkaisivat hakkaamasta, sillä hän se oli jota armottomasti piestiin rapussa. Lyöjän ääni oli muuttunut vihasta ja raivosta niin kamalaksi, että se enää vain pihisi, mutta silti hänkin yritti yhä puhua jotakin, myös hyvin nopeasti epäselvästi, hätäisesti ja aivan tikahtumaisillaan. [KD] Äkkiä Raskolnikov alkoi väristä kuin haavanlehti: hän tunsu tuon äänen, [KD vai KHD?] se oli Ilja Petrovitshin ääni. [KHD] Ilja

Petrovitš oli täällä ja hakkasi rapussa vuokraemäntää! Hän potki tätä, takoi uhrinsa päätä porrasaskelmiin – sen kuuli selvästi kolinasta, ulvonnasta, iskuista! Mitä tämä oikein tarkoitti, oliko maailma vinksautanut aivan nurin niskoin? Kuului kuinka kaikille tasanteille, kaikkiin portaikkoihin kokoontui talonväkeä, sieltä kantautui ääniä, ihmiset huusivat, kapusivat ylös portaita, kolistelivat, paukuttelivat ovia, juoksivat paikalle. [HD] ”Mutta minkä vuoksi, mistä syystä, ja miten se on mahdollista?” [KD] toisteli Raskolnikov tuumien vakavissaan, että oli varmaankin menettänyt järkensä. [KHD] Mutta ei, hän kuuli sen aivan liian selvästi...! Sittenhän ne tulisivat ennen pitkää hänenkin luokseen, jos asia kerran oli niin, 2) ”koska... kaikki tämä johtui varmasti siitä... eilisestä... hyvä luoja!” [KD] Hän halusi panna oven säppiin, mutta käsi ei kohonnut... [KHD] ja mitäpä se hyödyttikään! [KD] Pelko kahlitsi hänen mielensä kuin jää, piinasi ja jähmetti hänet... [KHD] Mutta nyt vihdoin, jatkuttuaan täydet kymmenen minuuttia, koko tuo meteli alkoi hiljalleen laantua. Emäntä voihi ja vaikeroi; Ilja Petrovitš uhkaili ja kiroili edelleen... Mutta nyt viimein hänkin tuntui rauhoittuvan; nyt ei hänenkään ääntään enää kuulunut. [HD vai KHD?] ”Lähtikö hän todella! Hyvä luoja!” [KHD] Niin, nyt emäntäkin teki lähtöä, yhä voihkien ja itkien... nyt hänen ovensa paukahti kiinni... Nyt hajaantui myös väkijoukko rapusta asuntoihinsa; ihmiset päivittelivät, kiistelivät ja huudahtelivat toisilleen, välillä yltyen huutamaan, välillä taas madaltaen puheensa pelkäksi kuiskaukseksi. Heitä oli ilmeisesti paljon; paikalle oli varmaan kokoontunut melkein koko talon väki. [HD vai KHD?] ”Mutta hyvä jumala, onko tämä mahdollista! Ja miksi ihmeessä hän tuli tänne!”

Kuukasjärvi, s. 146–147

Kuukasjärvi, 1) HD vai KHD? > KHD (+imperfekti), 2) HD vai KHD? > KHD (+imperfekti)

[KD] It was dusk when he was woken by a fearful scream. [HD vai KHD?] Good God, what a scream! [KD] Such unnatural sounds, such howling, wailing, grinding, tears, blows and curses he had never heard.

He could never had imagined such brutality, such frenzy. In terror he sat up in bed, faint with dread. But the fighting, wailing and cursing grew louder and louder. And then to his intense amazement he caught the voice of his landlady. [KHD] She was howling, shrieking and wailing - rapidly, hurriedly, incoherently, 1) [KD vai KHD?] so that **he** could not make out what she was talking about; [KHD] she was beseeching, no doubt, not to be beaten, for she was being mercilessly beaten on the stairs. The voice of her assailant was so horrible from spite and rage that it was almost a croak; but he, too, was saying something, and just as quickly and indistinctly, hurrying and spluttering. [KD] (11<) All at once Raskolnikov trembled; he recognised the voice - [KD vai KHD?] it was the voice of Ilya Petrovitch. [KHD] Ilya Petrovitch here and beating the landlady! He is kicking her, banging her head against the stairs - that's clear, that can be told from the sounds, from the cries and the thuds. How is it - is the world topsy-turvy? 2) [KD vai KHD?] **He** could hear people running in crowds from all the storeys and all the staircases; **he** heard voices,

exclamations, knocking, doors banging. (>11) [HD] 'But why, why, and how could it be?' [KD] he repeated, thinking seriously that he had gone mad. [KHD] But no, he heard too distinctly! And they would come to him then next, [HD vai KHD?] 'for no doubt ... it's all about that ... about yesterday ... Good God!' [KD] He would have fastened his door with the latch, but he could not lift his hand ... 3) [KD vai KHD?] besides, it would be useless. [KD] Terror gripped his heart like ice, tortured him and numbed him ... 4) [KD vai KHD?] But at last all this uproar, after continuing about ten minutes, began gradually to subside. The landlady was moaning and groaning; Ilya Petrovitch was still uttering threats and curses ... But at last he, too, seemed to fall silent, and now he could not be heard. [HD vai KHD?] 'Can he have gone away? Good Lord!' [KHD] Yes, and now the landlady was going too, still weeping and moaning ... and then her door slammed ... Now the crowd was going from the stairs to their rooms, exclaiming, disputing, calling to one another, raising their voices to a shout, dropping them to a whisper. There must have been numbers of them - almost all the inmates of the block. [HD vai KHD?] 'But, good God, how could it be? And why, why had he come here?'

Garnett, s. 101–102

Garnett, 1) KHD > KD vai KHD? (+yks. 3. persoonan pronomini), 2) KHD > KD vai KHD? (+ yks. 3. persoonan pronomini, + yks. 3. persoonan pronomini), 3) KHD > KD vai KHD? (huutomerkki > piste), 4) KHD > KD vai KHD? (*но сом > but; но сом > but*)

[KD] In the dark of evening he was jolted back to consciousness by terrible shouting. 1) [KHD] God, what shouting it was! [KD] Never before had he seen or heard such unnatural noises, such howling, screaming, snarling, tears, blows, and curses. He could never even have imagined such beastliness, such frenzy. In horror, he raised himself and sat up on his bed, tormented, and with his heart sinking every moment. But the fighting, screaming, and swearing grew worse and worse. And then, to his great amazement, he suddenly made out his landlady's voice. [KHD] She was howling, shrieking, and wailing, hurrying, rushing, skipping over words, so that it was even impossible to make anything out, pleading for something - not to be beaten anymore, of course, because she was being mercilessly beaten on the stairs. The voice of her assailant became so terrible in its spite and rage that it was no more than a rasp, yet her assailant was saying something, also rapidly, indistinctly, hurrying and spluttering. [KD] Suddenly Raskolnikov began shaking like a leaf: he recognized the voice; [KD vai KHD?] it was the voice of Ilya Petrovich. [KHD] Ilya Petrovich was here, beating the landlady! He was kicking her, pounding her head against the steps - that was clear, one could tell from the sounds, the screaming, the thuds! What was happening? Had the world turned upside down, or what? A crowd could be heard gathering on all the floors, all down the stairs; voices, exclamations could be heard, people coming up, knocking, slamming doors, running. [HD] "But what for, what for, and how can it be?" [KD] he kept repeating, seriously thinking he had gone completely mad. [KHD] But no, he could hear it too plainly! ... But in that case it meant they would also come to him, [HD vai

KHD?] "because ... it must be on account of that same ... on account of yesterday ... Lord!" [KD] He would have liked to fasten the hook on his door, but he was unable to raise his arm ... [KHD] besides, it was useless! [KD] Fear, like ice, encased his soul, tormented him, numbed him ... 2) [KD vai KHD?] Then at last all this uproar, which had gone on for a good ten minutes, gradually began to subside. The landlady moaned and groaned; Ilya Petrovich still threatened and swore ... Then at last he, too, seemed to grow subdued; then no more was heard from him. [HD vai KHD?] "Has he really gone? Lord!" [KHD] Yes, now the landlady was going, too, still moaning and weeping ... that was her door slamming shut ... Now the crowd on the stairs was breaking up, going back to their apartments - exclaiming, arguing, calling to each other, raising their voices to a shout, then lowering them to a whisper. There must have been many of them; almost the whole house had gathered. [HD vai KHD?] "But, God, how can it all be! And why, why did he come here!"

Pevear & Volokhonsky, s. 115–116

Pevear & Volokhonsky, 1) HD vai KHD? > KHD (+imperfekti), 2) KHD > KD vai KHD? (*но вот > then; но вот > then*)

(xi)

(51<) [KHD] Да и какое право имел он судить о нем так поспешно и опрометчиво? И кто звал его в судьи! И разве может такое существо, как Авдотья Романовна, отдаваться недостойному человеку за деньги? Стало быть, есть же и в нем достоинства. Нумера? Да почему же он в самом деле мог узнать, что это такие нумера? Ведь готовит же он квартиру... фу, как это все низко! И что за оправдание, что он был пьян? Глупая отговорка, еще более его унижающая! В вине - правда, и правда-то вот вся и высказалась, "то есть вся-то грязь его завистливого, грубого сердца высказалась"! И разве позволительна хоть сколько-нибудь такая мечта ему, Разумихину? Кто он сравнительно с такою девушкой, - он, пьяный буян и вчерашний хвостун? [HD vai KHD?] "Разве возможно такое циническое и смешное сопоставление?" [KD] Разумихин отчаянно покраснел при этой мысли, (>51) и вдруг, как нарочно, в это же самое мгновение, ясно припомнилось ему, как он говорил им вчера, стоя на лестнице, что хозяйка приревнует его к Авдотье Романовне... [KD vai KHD?] это уж было невыносимо. [KD] Со всего размаху ударил он кулаком по кухонной печке, повредил себе руку и вышиб один кирпич.

Преступление и наказание, s. 193, 3, II

[KHD] Ja mitä oikeutta oli hänellä tuomita häntä niin kiireesti ja päistikkaa? Ja kuka häntä tuomariksikaan pyysi? Ja voiko sellainen olento, kuin Avdotja Romanovna, antautua millekään arvottomalle miehelle rahasta? Niinmuodoin löytyi hänessä arvoakin. Entä asunto? Vaan mistäs Lushin todellakin saattoi tietää, minkälainen paikka se on? Valmistaahan hän kortteeria ... hyi, kuinka kaikki oli ilkeätä! Ja mikä puolustus sekään on, että hän oli päissänsä? Tyhmää

vaan, ja häntä vieläkin enemmän alentavaa! Viinissä totuus on ja koko totuus nyt tulikin ilmi, se on, hänen kateellisen, raa'an sydämensä koko törky tuli ilmi! Ja onko vaikka vähänkin sennäköinen ajatus luvallinen hänelle, Rasumihinille? Mikä onkaan hän sellaiseen tyttöön verrattuna, - hän, tuo juopunut veijari ja eilinen kerskuri? [HD vai KHD?] "Onko niin syynillinen ja naurettava vertaus edes mahdollinenkaan?" [KD] Rasumihin punastui armottomasti tästä ajatuksesta, ja yht'äkkiä, ikäänkuin varten vasten, muisti hän samassa silmänräpäyksessä selvään, että hän oli heille eilen, portailla seisoessaan, sanonut, että emäntä tulee olemaan mustasukkainen Avdotja Romanovnalle ... [HD vai KHD?] ja se jo oli kovin sietämätöntä. [KD] Kaikista voimin löi hän nyrkkinsä kyökin uunia vastaan, satutti kätensä ja pudotti yhden tiilen.

Wuori, s. 293–294

[KHD] Ja mikä oikeus hänellä sitäpaitsi oli tuomita tätä ihmistä niin kevytmielisesti ja pikaisesti? Kuka oli käsenyt hänen olemaan tuomarina? Ja oliko ajateltavissa, että olento sellainen kuin Awdotja Romanowna saattaisi heittäytyä kelvottomalle miehelle ainoastaan rahojen tähden. \emptyset Miehen täytyi omata sisäistä arvoa. Sitä tuskin voidaan lukea hänen syykseen, että hän oli vuokrannut sellaisen asunnon morsiamelleen. Kuinka hän olisi voinut tietää, millainen huone oli? Hyi, kaikki oli niin halpamaista! Ja päihtymys, oliko se ehkä puolustus? ... Ainoastaan tyhmä puolustus, joka yhä enemmän alensi häntä. Viinassa ... on totuus ja sentähden olikin koko totuus tullut samana päivänä, nimittäin koko hänen kateellisen sydämensä kurjuus. Sillä saattaisi kai hänen, Rasumihinin suhteen, olla puhetta niin mielettömästä toivosta? Mitä oli hän ... verrattuna sellaiseen tyttöön! ... hän, päihtynyt lavertelija ja rupattaja. 1) **Oliko** niin kyynillinen ja naurettava yhteys yleensä ajateltavissa? [KD] Rasumihin punastui epätoivosta näitä miettiessään. Ja vihdoinkin muisti hän sanoneensa silloin kun he yhdessä eilen illalla seisoivat rappusilla, että emäntä tulisi mustasukkaiseksi Awdotja Romanovnalle ... 2) se oli **silloin** aivan liian tuskastuttavaa. Täynnä raivoa iski hän nyrkkinsä kyökin lieteen, haavoitti kätensä ja särki kaakelin.

Niskanen, s. 253–254

Niskanen, 1) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit, preesens > imperfekti), 2) KD vai KHD? > KD (+*silloin*)

[KHD] Mitä oikeutta hänellä olikaan ryhtyä niin ajattelemattomasti ja malttamattomasti häntä tuomitsemaan? Ja kuka oli hänet tuomariksi kutsunut? Ja oliko ajateltavissakaan, että Avdotja Romanovnan lainen olento voi antautua kunnottomalle henkilölle vain rahojen vuoksi? Mieheessä täytyi siis olla hyviäkin puolia. Matkustajakoti? Mistä hän oikeastaan oli voinut tietää, millainen paikka se oli? Olihan hän parhaillaan aikeissa ryhtyä järjestämään kunnollista asuntoa ... Kuinka halpamaista tuo kaikki olikaan! Ja oliko se mikään puolustus, että hän oli ollut päissään? Kehno veruke, joka oli omansa häntä sitäkin enemmän alentamaan! Viina tuo ilmi totuuden, ja nyt oli totuus tullut kerrassaan ilmi, "hänen kateellinen, raaka mielensä oli paljastunut koko likaisuudessaan"! Oliko

hänellä, Razumihinilla, yleensäkin oikeutta hautoa sellaisia tulevaisuudenhaaveita? Mikä oli hän verrattuna sellaiseen tyttöön - hän, eilinen juopunut mellastelija ja kerskuri? 1) [KHD] "Kuinka **oli** sellainen hävytön ja naurettava rinnakkain asettaminen ollenkaan mahdollinen?" [KD] Tuo ajatus kohotti epätoivon punan Razumihinin kasvoihin, ja samassa silmänräpäyksessä muistui vielä hänen mieleensä, kuinka hän eilen oli portaissa heille kertonut emännän tulevan hänen tähtensä mustasukkaiseksi Avdotja Romanovnalle [KHD] ... sehän oli jo kerrassaan sietämätöntä. [KD] Hän iski nyrkkinsä keittiön uunin kupeeseen; hänen kätensä haavoittui ja uunista irtosi tiilikivi.

Hollo, s. 203

Hollo, 1) HD vai KHD? > KHD (preesens > imperfekti)

[KD] Ja mistä hän oli saanut oikeuden tuomita niin ajattelemattomasti ja maltittomasti? Kuka häntä oli pyytänyt tuomariksi? Ja voisiko Avdotja Romanovnan kaltainen olento antautua rahasta kelvottomalle miehelle? Miehellä täytyi siis olla hyvätkin puolensa. Se vieraskoti? Mutta toden totta, saattoiko hän tietää minkälainen paikka se oli? Onhan hän parhaillaan hankkimassa heille uutta asuntoa ... Hyi, miten kaikki tuo oli alhaista! Ja mikä puolustus sekään, että hän oli humalassa? Typerä veruke, joka alensi häntä yhä enemmän! Viinissä on totuus, ja nyt olikin koko totuus tullut ilmi, "toisin sanoen hänen kateellisen, karkean sydämensä koko likaisuus"! Ja onko hänen, Razumihinin, vähääkään luvallista hautoa sen kaltaisia tulevaisuuden haaveita? Mitä hän on verrattuna sellaiseen tyttöön, - hän, humalainen mekastaja ja eilinen kerskailija? [HD vai KHD?] "Voiko niin kyyninen ja naurettava rinnakkainasettelu olla edes mahdollinen?" [KD] Tuo ajatus sai Razumihinin punastumaan hiusmartoan myöten, ja samalla hetkellä, kuin kiusalla, palautui selvästi mieleen, kuinka hän oli eilen portaissa puhunut heille että emäntä tulee mustasukkaiseksi hänelle Avdotja Romanovnan takia ... [KD vai KHD?] Se oli jo aivan sietämätöntä. [KD] Hän iski hartiavoimin nyrkillään keittiön hellan kylkeen, loukkasi kätensä, ja sai tiilen irtoamaan.

Konkka

(51<) [KHD] Mitä oikeutta hänellä oli ryhtyä tuomitsemaan miestä niin kiireesti ja ajattelemattomasti? Ja kuka oli pyytänyt häntä tuomariksi? Ja voisiko sellainen olento kuin Avdotja Romanovna antautua kunnottomalle miehelle vain rahasta? Mieheessä täytyi siis olla hyviäkin puolia. Entä asunto? Mistä Luzhin saattoi oikeastaan tietää, millainen paikka se oli? Olihan tämä parhaillaan järjestellessä kunnollista asuntoa ... Hyi, miten halpamaista! Ja mikä puolustus sekään nyt oli, että hän itse oli päissään? Kehno veruke, omiansa alentamaan häntä entistä enemmän! Viinissä on totuus ja nyt koko totuus oli tullut julki, "hänen kateellinen, raaka sydämensä oli paljastunut koko törkyisyydessään!" Ja oliko hänellä, Razumihinilla, yleensäkin oikeutta hautoa sellaisia haaveita? Mikä hän oli verrattuna sellaiseen tyttöön - hän, juopunut mellastelija ja kerskuri? 1) "**Oliko** sellainen hävytön ja naurettava rinnastus ollenkaan mahdollinen?" [KD] Razumihin punastui armottomasti tuosta ajatuksesta, (>51)

ja samassa muistui hänen mieleensä vielä, miten hän eilen portailla oli kertonut heille emännän tulevan mustasukkaiseksi hänestä Avdotja Romanovnalles... [KD vai KHD?] se oli sentään jo aivan sietämätöntä. [KD] Hän iski kaikin voimin nyrkkinsä keittiön uuninkylkeen, satutti kätensä ja pudotti yhden tiilen.

Vuori (Pyykkö), s. 200

Vuori (Pyykkö), 1) HD vai KHD? > KHD (preesens > imperfekti)

[KHD] Mikä oikeus hänellä oli ryhtyä tuomitsemaan miestä niin hätäisesti ja harkitsematta? Ja kuka oli pyytänyt hänet tuomariksi? Ja voisiko muka sellainen olento kuin Avdotja Romanovna antautua kelvottomalle miehelle pelkästä rahasta? Mieheessä täytyi siis olla hyviäkin puolia. Entä majapaikka? Miten Lužin oikeastaan olisi voinut tietää, että paikka oli sellainen? Hänhän järjesteli parhaillaan vakituista asuntoa... hyi miten halpamaista! Ja kävikö muka puolustuksesta, että hän oli juovuksissa? Typerä veruke, joka vain pahensi hänen häpeäänsä! Viinissä on totuus, ja koko totuus oli myös tullut julki, ”eli hänen kateellinen, karkea sydämensä oli paljastunut kaikessa saastaisuudessaan”! Ja oliko hänellä, Razumihinilla, ylipäättään minkäänlaista oikeutta elätellä sellaista haavetta? Mikä hän oli verrattuna sellaiseen tyttöön – hän, juopunut räyhääjä ja eilispäiväinen kerskailija? 1) ”**Oliko** sellainen röyhkeä ja naurettava rinnastus edes mahdollinen?” [KD] Ajatus sai Razumihinin punastumaan epätoivosta, ja samassa hänen mieleensä muistui vielä, kuin kiusalla, se hetki jolloin hän oli eilen portaissa kertonut heille, että emäntä tulisi hänen vuokseen mustasukkaiseksi Avdotja Romanovnalles... [KD vai KHD?] se oli jo kerrassaan sietämätöntä. [KD] Hän iski nyrkkinsä kaikin voimin keittiön uuninkylkeen, loukkasi kätensä ja rikkoi yhden tiilen.

Kuukasjärvi, s. 266–267

Kuukasjärvi, 1) HD vai KHD? > KHD (preesens > imperfekti)

(51<) [KHD] And what right had he to criticise him in that hasty and unguarded manner? Who had asked for his opinion? Was it thinkable that such a creature as Avdotya Romanovna would be marrying an unworthy man for money? So there must be something in him. The lodgings? But after all how could he know the character of the lodgings? He was furnishing a flat ... Phoo! how despicable it all was! And what justification was it that he was drunk? Such a stupid excuse was even more degrading! In wine is truth, and the truth had all come out, 'that its, all the uncleanness of his coarse and envious heart'! And would such a dream ever be permissible to him, Razumihin? What was he beside such a girl - he, the drunken noisy braggart of last night? 1) **Was** it possible to imagine so absurd and cynical a juxtaposition? [KD] Razumihin blushed desperately at the very idea (>51) and suddenly the recollection forced itself vividly upon him of how he had said last night on the stairs that the landlady would be jealous of Avdotya Romanovna ... [KD vai KHD?] that was simply intolerable. He brought his fist down heavily on the kitchen stove, hurt his hand and sent one of the bricks flying.

Garnett, 1) HD vai KHD? > KHD (-lainausmerkit, preesens > imperfekti)

[KHD] And what right did he have to judge him so hastily and rashly? And who had invited him to be a judge! Was such a being as Avdotya Romanovna indeed capable of giving herself to an unworthy man for money? So there must be some worth in him. The rooms? But how, in fact, could he have known they were that sort of rooms? He was having an apartment made ready, after all ... pah, how base it all was! He was drunk, but what sort of justification that was? A silly excuse, which humiliated him even more! The truth is in wine, and so this whole truth told itself - "that is, all the filth of his envious, boorish heart!" And was such a dream in any degree permissible for him, Razumikhin? Who was he compared with such a girl - he, a drunken brawler and yesterday's braggart? [HD vai KHD?] "Is such a cynical and ridiculous juxtaposition possible?" [KD] Razumikhin blushed desperately at the thought of it, and suddenly, as if by design, at the same moment he clearly recalled standing on the stairs yesterday, telling them that the landlady would be jealous of Avdotya Romanovna on account of him ... [KD vai KHD?] that was really unbearable. [KD] He swung with all his might and hit the kitchen stove with his fist, hurting his hand and knocking out a brick.

Pevear & Volokhonsky, s. 210–211

(xii)

(20<) [KD] И однако ж, одеваясь, он осмотрел свой костюм тщательнее обыкновенного. Другого платья у него не было, а если б и было, он, быть может, и не надел бы его, [HD vai KHD?] - "так, нарочно бы не надел". [KHD] Но во всяком случае циником и грязною неряхой нельзя оставаться: он не имеет права оскорблять чувства других, тем более что те, другие, сами в нем нуждаются и сами зовут к себе. (>20)

Преступление и наказание, s. 194, 3, II

[KD] Ja kuitenkin tarkasti hän, pukeutuessaan, pukuaan tavallista huolellisemmin. Muita vaatteita ei hänellä ollut ja jospa olisi ollutkin, niin ei hän olisi niitä päällensä pannut, [HD vai KHD?] -"niin vaan, tahallaan, ei olisi pannut päällensä." [KHD] Mutta joka tapauksessa ei voi jäädä syynikoksi ja likaiseksi nahjukseksi: oikeutta ei ole loukata muiden tunteita, semminkin kuin nuo muut itse tarvitsevat häntä ja itse luoksensa kutsuvat.

Wuori, s. 294–295

[KD] Siitä huolimatta tarkasti hän pukuaan huolellisemmin kuin tavallisesti. Hänellä tosin ei ollut muita vaatteita pukea päälleen, ja jospa hänellä olisi ollutkin, 1) **niin hän ei niitä "innolla" olisi ylleen pannut.** [KHD] Mutta ei missään tapauksessa käynyt päinsä näyttäytyä hävyttömänä, hänellä ei ollut

mitään oikeutta loukata toisten tunteita sitä vähemmin, kun he tarvitsivat hänen apuaan ja itse kutsuivat hänet luokseen.

Niskanen, s. 254

Niskanen, 1) HD vai KHD? > KD (-*так, нарочно*, lainausmerkkien sijainti)

(20<) [KD] Hän tarkasteli kuitenkin lähtiessään pukuansa tavallista huolellisemmin. Muuta pukua hänellä ei ollut, ja jos olisi ollutkin, hän kenties olisi jättänyt sen riippumaan, 1) ilman vain, tahallaan. 2) Toisaalta **hän ei halunnut** esiintyä resuisena ja likaisena kuin maankiertäjä; hän **ei katsonut itsellensä olevan** oikeutta loukata toisten tunteita, sitä vähemmän, kun nuo toiset häntä tarvitsivat ja itse kutsuivat luokseen. (>20)

Hollo, s. 204

Hollo, 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit), 2) KHD > KD (+*hän ei halunnut, +ei katsonut itsellensä olevan*)

[KD] Kuitenkin hän pukeutuessaan tarkasteli asuaan tavallista huolellisemmin. Toista pukua hänellä ei ollut, ja vaikka olisi ollutkin, hän tuskin olisi ottanut sitä ylleen, 1) [HD] - "tahallani **en** ottaisi" ... [KHD] Toisaalta hän ei voinut esiintyä myöskään kyynikkofilosofina tai likaisena tuhruksena: hänellä ei ollut oikeutta loukata toisten tunteita, varsinkin kun nuo toiset tarvitsivat hänen apuaan ja itse kutsuivat luokseen.

Konkka

Konkka, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] Pukeutuessaan hän kuitenkin tarkasteli vaatteitaan tavallista huolellisemmin. Muuta pukua ei hänellä ollut ja jos olisi ollutkin, ei hän olisi sitä päälleen pannut, 1) ilman syytä, tahallaan. 2) Mutta ei **hän halunnut** esiintyä resuisenakaan, likaisena kuin maankiertäjä. Hän **ei katsonut itsellään olevan** oikeutta loukata toisten tunteita, varsinkin kun nuo toiset tarvitsivat häntä ja itse kutsuivat luokseen.

Vuori (Pyykkö), s. 200

Vuori (Pyykkö), 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit), 2) KHD > KD (+*ei hän halunnut, +ei katsonut itsellään olevan*)

(20<) [KD] Ja kuitenkin hän pukeutuessaan tarkasti vaatteensa tavallista huolellisemmin. Toista pukua hänellä ei ollut, ja vaikka olisikin ollut, hän ei varmaan olisi pannut sitä ylleen 1) [HD] –"ihan vain, vasitenkaan **en** pukisi". 2) [KD vai KHD?] Mutta mikään törkimys ja sottuinen ryysyläinen **hän** ei missään tapauksessa **halunnut** olla: [KHD] hänellä ei ollut oikeutta loukata toisten tunteita, varsinkaan kun nämä tarvitsivat häntä ja olivat itse kutsuneet hänet luokseen. (>20)

Kuukasjärvi, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona), 2) KHD > KD vai KHD?
(+hän ei ... halunnut)

[KD] And yet as he dressed he examined his attire more carefully than usual. He hadn't another suit - if he had had, perhaps he wouldn't have put it on. 1) [HD] 'I would have made a point of not putting it on.' [KHD] But in any case he could not remain a cynic and a dirty sloven; he had no right to offend the feelings of others, especially when they were in need of his assistance and were asking him to go and see them.

Garnett, s. 181

Garnett, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

[KD] Nevertheless, as he was getting dressed, he looked over his outfit more carefully than usual. He had no other clothes, and even if he had, he would perhaps not have put them on 1) [HD] -"just so, I wouldn't, on purpose." [KHD] But all the same he could not go on being a cynic and a dirty sloven: he had no right to offend other people's feelings, all the more so in that those others needed him and were calling him to them.

Pevear & Volokhonsky, s. 211

Pevear & Volokhonsky, 1) HD vai KHD? > HD (+1. persoona)

(xiii)

(8<) [HD] "Пусть так и остается! Ну, как подумают, что я выбрился для... да непременно же подумают! Да ни за что же на свете!

[KHD] И... и главное, он такой грубый, грязный, обращение у него трактирное; и... и, положим, он знает, что и он, ну хоть немного, да порядочный же человек... ну, так чем же тут гордиться, что порядочный человек? Всякий должен быть порядочный человек, да еще почище, и... и все-таки [KD] (он помнит это) [KHD] были и за ним такие делишки... не то чтоб уж бесчестные, ну да однако ж!.. А какие помышления-то бывали! гм... и это все поставить рядом с Авдотьей Романовной! [HD vai KHD?] Ну да, черт! А пусть! [HD] Ну и нарочно буду такой грязный, сальный, трактирный, и наплевать! Еще больше буду!.." (>8)

Преступление и наказание, s. 194, 3, II

[HD] "Olkoon entisellänsä! Muutoin luulevat, että ajoin partani hei ... ja ihan varmaan niin luulevatkin! En mistään maailmassa!"

[KHD] "Ja ... Ja pääasia on, että hän on niin raaka, likainen ja käytökseltänsä niin ruokoton; ja ... ja olkoonpa, että hän tietääkin olevansa vaikka rahtusenkin

kunnollinen mies ... niin milläs sitä siinä ylvästelee, että on kunnollinen mies? Jokaisen täytyy olla kunnollinen ihminen, vieläpä puhtainta laatua, ja ... ja kuitenkin [KD] (hän muistaa sen) [KHD] oli hänenkin sydämellensä tuollaisia pikku asioita ... ei juuri epärehellisiä, vaan oli kuitenkin! ... Ja mitä tuumia hänellä oli ollut! hm ... ja kun tämän kaiken asettaa Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] Vaan, mitä pirua! Olkoon! [HD] Varten vastenkin tahdon olla näin likainen, törkeä, siivoton ja siitä viisi! Sitäkin enemmän tahdon olla näinikään!" ...

Wuori, s. 295

[HD] "Antaa sen olla miten se on, älkööt luulko, että ajaisin partani sen tähden ... ja sitä he aivan varmasti ajattelisivat. Ei mistään hinnasta!"

[KHD] Hän, joka oli niin likainen ja kellaritapaan tottunut! Ja kaikesta tästä huolimatta piti hän itseänsä jotakuinkin kunnollisena ihmisenä ... no, oliko tässä sitten ylpeilemisen varaa? Jokaisen velvollisuushan oli olla kunnon ihminen ja vielä paljon suuremmassa määrässä kuin hän oli ... 1) [KD] sillä hän tiesi, että oli saattanut itselleen räsytystä ... [KHD] joskaan ei juuri häpeällistä! ... ja eikö hän jo usein ollut tuntenut halua, joka ... hm! Ja kaikki tämä olisi nyt saatava yhteen ajatuksen kanssa Avdotja Romanownasta! 2) [HD] "Helvetin tuuttiin kaikki! Nyt näytän vielä likaisemmalta, masentuneemmalta ja kärsivämmältä kuin muuten."

Niskanen, s. 255

Niskanen, 1) KHD > KD (sulkujen poisto, +*että*), 2) HD vai KHD? > HD (lainausmerkkien sijainti)

[HD] "Jääköön sillensä. Sattuisivat vielä ajattelemaan, että olen ajellut partani siinä tarkoituksessa, että ... ja epäilemättä he niin ajattelisivat! Ei, ei missään tapauksessa!"

1) [HD] "Pahinta, kaikkein pahinta on, että **mies** on niin karkea, siivoton, että hänellä on sellainen kapakkakäytös, ja ... jos otaksummekin, että hän tietää, hänkin, olevansa ainakin jossain määrin säädyllinen ihminen ... niin mitä suurta ylpeilemistä siinä on, jos onkin säädyllinen ihminen? Onhan jokaisen velvollisuus olla säädyllinen ihminen ja hieman enemmänkin, ja ... ja kumminkin [KD] (tämä muistui hänen mieleensä) [KHD] oli jo tullut tehdyksi kaikenlaisia tekosia ... ei juuri kunniattomia, mutta kuitenkin! ... Ja millaisia ajatuksia on toisinaan ollut mielessä, hm! ... Olisihan järjetöntä asettaa tuo kaikki Avdotja Romanovnan yhteyteen! [HD vai KHD?] No, hitto vieköön sen! Saman tekevää! [HD] Niinpä esiinnyinkin tahallani likaisena, tahraisena ja kapakkamaisena ja välitän viisi koko jutusta! Siitä tulee yhtä parempaa!..."

Hollo, s. 204

Hollo, 1) KHD > HD (yks. 3. persoonan pronomini > *mies*)

[HD] "Jääköön silleen! Voivat ehkä luulla, että ajoin partani siinä mielessä ... Ja varmasti luulevatkin! Ei, ei missään nimessä, ei!"

[KHD] Pahinta, kaikkein ikävintä, että hän on niin karkea, siivoton ja hänellä on kapakkakäytös, ja ... ja ... no, oletetaan, että hän itse tietää, että hänkin on, vaikkapa edes hivenen verran säädyllinen ihminen ... No, mitäpä ylpeilemistä siinä että hän on säädyllinen? Onhan jokainen säädyllinen, vieläpä enemmänkin ... Kuitenkin [KD] (hän muisti sen hyvin) [KHD] hänenkin kontollaan oli sellaisia tekosia ... ei tosin kunniantomia, mutta kuitenkin! ... Ja mitä hän on joskus hautonutkaan päässään! Asetettakoon se kaikki Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] Hyi, hitto vieköön! [HD] Tai, vähät, tahallanikin olen tällainen siivoton, likainen kievarirenttu. Sylkäisen! Rupean vielä pahemmaksikin ..."

Konkka

(8<) [HD] "Olkoon entisellään! Muutoin luulevat vielä, että olen ajellut partani siinä tarkoituksessa, että ... ja ihan varmasti luulevatkin! Ei, ei missään tapauksessa!"

1) [HD] "Pahinta, kaikkein pahinta on, että **mies** on niin raaka, siivoton, että hänellä on niin ruokoton käytös, ja ... ja olkoonkin, että hän tietää, tietää rahtusenkin olevansa kunnollinen ihminen ... niin mitä ylpeilemistä siinä on, jos on kunnollinen? Jokaisen velvollisuus on olla kunnollinen ihminen ja vähän enemmänkin, ja ... ja kumminkin [KD] (tämä muistui hänen mieleensä) [KHD] oli jo tullut tehdyksi tuollaisia pikku asioita ... ei juuri kunniantomia, mutta kuitenkin! Ja millaisia ajatuksia toisinaan on mielessä, hm! Ja kun tämän kaiken asettaa Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] No, hitto vieköön! Olkoon! [HD] Niinpä tahdonkin ihan vasiten olla likainen, törkeä, siivoton ja viis siitä! Sitä suuremmallakin syyllä!..." (>8)

Vuori (Pyykkö), s. 201

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > HD (yks. 3. persoonan pronomini > *mies*)

[HD] "Jääköön silleen! Ties vaikka ajattelisivat, että olen ajanut partani koska... ja varmasti ajattelisivatkin! Ei missään tapauksessa!"

[KHD] Ja... pahinta oli, että hän oli niin karkea, siivoton ja käyttäytyi kuin kapakassa; ja... jos oletetaan, että hän, hänkin, tiesi olevansa edes jossain määrin kunnollinen ihminen... no, mitä ylpeilemistä kunnollisuudessa sitten oli? Jokaisenhan kuului olla kunnan ihminen, ja vähän enemmänkin... ja silti [KD] (hänen mieleensä muistui) [KHD] hänkin on tullut tehneeksi sellaisia pieniä juttuja... ei nyt sentään häpeällisiä, mutta kuitenkin...! Mutta millaisia ajatuksia on välistä tullut mieleen! Hm... Sen kaiken kun asettaa Avdotja Romanovnan rinnalle! [HD vai KHD?] No niin, piru vieköön! Antaa olla! [HD] Olen siis ihan uhallakin tällainen siivoton, törkeä, ruokoton, ja vähät piittaaan siitä! Olen entistäkin enemmän...!"

(8<) [HD] 'Let it stay as it is! What if they think that I shaved on purpose to ...! They certainly would think so! Not on any account!

[KHD] 'And ... the worst of it was he was so coarse, so dirty, he had the manners of the pot-house; and ... and even admitting that he knew he had some of the essentials of a gentleman ... what was there in that to be proud of? Everyone ought to be a gentleman and more than that ... and all the same,' [KD] he remembered, [KHD] 'he, too, had done little things ... not exactly dishonest, and yet ... And what thoughts he sometimes had; hm ... and to set all that beside Avdotya Romanovna! 1) Confound it! So be it! 2) Well, **he'd** make a point then of being dirty, greasy, pot-house in his manners and **he** wouldn't care! **He'd** be worse!' (>8)

Garnett. s. 181–182

Garnett, 1) HD vai KHD? > KHD (seuraava konteksti), 2) HD > KHD (1. persoona > 3. persoona)

[HD] "Let it stay as it is! What if they should think I shaved in order to ... and that's certainly what they would think! No, not for anything in the world!"

[KHD] And, and, above all, he was so coarse, so dirty, with his tavern manners; and ... and suppose he knew that he was still, let us say, a decent man at least ... well, what was there to be proud of in being a decent man? Everyone ought to be a decent man, and even better than that, and ... and still [KD] (now he remembered) [KHD] there were some little turns laid on his account ... not really dishonest, but all the same! ... And what thoughts he sometimes had! Hm ... and to set all that next to Avdotya Romanovna! 1) [HD] "Well, so, the devil! Who cares! I'll be dirty, salacious, tavern-mannered on purpose, and to hell with it! I'll be even more so!..."

Pevear & Volokhonsky, s. 211–212

Pevear & Volokhonsky, 1) HD vai KHD? > HD (lainausmerkkien sijainti)

(xiv)

(45<) [KD] Она ужасно рада была, что наконец ушла; пошла потупясь, торопясь, [KHD] чтоб поскорей как-нибудь уйти у них из виду, чтобы пройти как-нибудь поскорей эти двадцать шагов до поворота направо в улицу и остаться наконец одной, и там, идя, спеша, ни на кого не глядя, ничего не замечая, думать, вспоминать, соображать каждое сказанное слово, каждое обстоятельство. Никогда, никогда она не ощущала ничего подобного. [KD vai KHD?] Целый новый мир неведомо и смутно сошел в ее душу. [KD] Она припомнила вдруг, что [KHD] Раскольников сам хотел к ней сегодня зайти, может, еще утром, может, сейчас! (>45)

[KD] Sonja oli hirveän tyytyväinen, että pääsi vihdoinkin pois; hän kulki katse maahan luotuna, kiirehti 1) pikemmin \emptyset pois heidän silmistänsä, astui [KHD] jotenkuten mitä pikemmin nuo kaksikymmentä askelta kadun käänteeseen oikealle kädelle, päästäkseen olemaan, vihdoinkin, yksin ja voidakseen sitte, käydessään, rientäessään, kehenkään katsomatta, mitäkään huomaamatta, ajatella, muistella, harkita jokaista sanottua sanaa, jokaista asiaa. Ei koskaan, ei koskaan ollut hän tuntenut mitäkään sellaista. [KD vai KHD?] Koko uusi tuntematon maailma astui alas hänen sieluunsa. [KD] Hän muisti yht'äkkiä, että [KHD] Raskolnikov itse tahtoi tänään tulla hänen luoksensa, ehkä jo aamupuolella, ehkä heti paikalla jo!

Wuori, s. 340

Wuori, 1) KHD > KD (-*как-нибудь*)

(45<) [KD] Tyttö oli iloissaan päästessään eroon 1) \emptyset ja katosi lähimmän nurkan taa. Hän saattoi nyt ajatella, miten hän oli elänyt, punnita jokaista sanaa, jonka oli lausunut, ja unohtaa jokaisen sanan muistostaan. [KHD] Ei koskaan, ei koskaan hän ollut tuntenut sellaista tunnetta. [KD vai KHD?] Uusi maailma oli äkkiä avautunut hänen sieluunsa. [KD] Äkkiä juolahti hänen mieleensä että [KHD] Raskolnikow tahtoi itse tulla hänen luoksensa, ehkä hän tulee jo tänään, ehkä piankin. (>45)

Niskanen, s. --

Niskanen, 1) KHD > poisto (poisto / lyhennelmä: *пошла потупясь ... ничего не замечая*)

[KD] Hän oli tavattoman iloinen päästessään viimein lähtemään, kulki pää painuksissa, kiirehti 1) nopeasti \emptyset pois heidän näkyvistään, \emptyset seuraavaan kadunkulmaan, jossa hänen oli käännättävä oikealle, saadakseen vihdoinkin olla yksin, ja voidakseen sitten, nopeasti kulkiessaan, 2) [KD vai KHD?] ketään näkemättä, mitään huomaamatta, miettiä, muistella, kuvailla mieleensä jokaisen lausutun sanan, jokaisen yksityisseikan. 3) [KD] Hän ei ollut vielä **milloinkaan** kokenut sellaista. 4) Hänen sieluunsa häämötti kokonainen uusi tuntematon maailma. Samassa hän muisti 5) Raskolnikovin \emptyset luvanneen käydä \emptyset hänen luonansa, [KHD] ehkä jo aamupäivällä, kenties nyt heti!

Hollo, s. 235

Hollo, 1) KHD > KD (-*поскорей как-нибудь*, lauseen *чтобы пройти как-нибудь поскорей эти двадцать шагов* poisto), 2) KHD > KD vai KHD? (edeltävät muutokset: kontekstuaalinen vaikutus), 3) KHD > KD (-toisto, -korostainen sanajärjestys), 4) KD vai KHD? > KD (edeltävät muutokset: kontekstuaalinen vaikutus), 5) KHD > KD (-*сам, -сегодня*)

(45<) [KD] Hän iloitsi päästessään lähtemään, käveli pää painuksissa, kiiruhtaen 1) pois \emptyset heidän näkyvistään, seuraavaan kadunkulmaan \emptyset , kahdenkymmenen askelen päähän, missä hänen oli käännättävä oikealle, saadakseen vihdoinkin olla yksin ja voidakseen sitten nopeasti matkaa jatkaessaan, 2) [KD vai KHD?] ketään näkemättä, mitään huomaamatta ajatella, muistella, harkita jokaista puhuttua sanaa, jokaista yksityisseikkaa. 3) [KD] Hän ei ollut vielä **milloinkaan** kokenut mitään samankaltaista. 4) **Tuntui siltä kuin** kokonainen uusi tuntematon maailma olisi laskeutunut hämäränä hänen sisimpäänsä. Hän muisti äkkiä että [KHD] Raskolnikov oli itse aikonut poiketa hänen luokseen tänään ehkäpä jo aamulla, kenties nyt heti! (>45)

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD (-*поскорей как-нибудь*, lausejako, -*как-нибудь поскорей*, -*эти*), 2) KHD > KD vai KHD? (edeltävät muutokset: kontekstuaalinen vaikutus), 3) KHD > KD (-toisto, -korosteinen sanajärjestys), 4) KD vai KHD? > KD (+*tuntui siltä kuin*)

[KD] Sonja oli tavattoman iloinen päästessään viimein lähtemään, hän kulki pää painuksissa, kiirehti 1) nopeasti pois \emptyset heidän näkyvistään seuraavaan kadunkulmaan, \emptyset jossa hänen oli käännättävä oikealle saadakseen vihdoinkin olla yksin ja voidakseen nopeasti kulkiessaan, 2) [KD vai KHD?] ketään näkemättä, mitään huomaamatta, miettiä, muistella, pohtia jokaista lausuttua sanaa, jokaista yksityiskohtaa. Koskaan ei hän ollut vielä kokenut sellaista. Hänen sieluunsa oli tunkeutunut kokonainen uusi tuntematon maailma. [KD] Samassa hän muisti 3) Raskolnikovin luvannan käydä hänen luonaan, [KHD] ehkä jo aamupäivällä, ehkä jo heti!

Vuori (Pyykkö), s. 230

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (-*поскорей как-нибудь*, lauseen poisto (*чтобы пройти как-нибудь поскорей эти двадцать шагов*), 2) KHD > KD vai KHD? (edeltävät muutokset: kontekstuaalinen vaikutus, -toisto), 3) KHD > KD (-*сам*, -*сегодня*)

[KD] Sonja oli valtavan iloinen päästessään viimeinkin lähtemään; hän asteli pää painuksissa, kiirehtien 1) päästäkseen mahdollisimman pian \emptyset heidän näköpiiristään, [KHD] kulkeakseen \emptyset mahdollisimman nopeasti nuo parikymmentä askelta seuraavaan kadunkulmaan, siitä hän kääntyisi oikealle ja olisi lopultakin yksin, ja sitten hän voisi eteenpäin kiirehtiessään, ketään näkemättä ja mitään huomaamatta, ajatella, muistella, pohtia jokaista lausuttua sanaa ja jokaista yksityiskohtaa. Hän ei ollut vielä koskaan, ei milloinkaan kokenut mitään vastaavaa. [KD vai KHD?] Kokonainen uusi, tuntematon maailma oli vaivihkaa ja epämääräisesti tunkeutunut hänen sydämeensä. [KD] Samassa hän muisti, että [KHD] Raskolnikov oli itse luvannut käydä hänen luonaan tänään, ehkä jo aamulla, ehkä nyt heti!

Kuukasjärvi, s. 306–307

Kuukasjärvi, 1) KHD > KD (-как-нибудь)

(45<) [KD] She was extremely glad to escape at last; she went away, looking down, 1) hurrying \emptyset to get out of sight as soon as possible, [KD vai KHD?] to walk \emptyset the twenty steps to the turning on the right and to be at last alone, and then moving rapidly along, looking at no one, noticing nothing, to think, to remember, to meditate on every word, every detail. [KHD] Never, never had she felt anything like this. [KD vai KHD?] Dimly and subliminally a whole new world was opening before her. [KD] She remembered suddenly that 2) Raskolnikov meant to come to her **that day**, [KHD] perhaps that morning, perhaps at once. (>45)

Garnett, s. 208–209

Garnett, 1) KHD > KD; sitten KD vai KHD? (-как-нибудь, -как-нибудь поскорей), 2) KHD > KD (-сам, сегодня > that day)

[KD] She was terribly glad to get away at last; she walked looking down, hurrying, 1) the sooner \emptyset to be out of their sight, [KHD] the sooner somehow to get through those twenty steps until she could turn the corner to the right and be alone at last, and then walk along, hurrying, not looking at anyone, not noticing anything, but thinking, remembering, pondering every word said, every circumstance. Never, never had she felt anything like this. [KD vai KHD?] A whole new world had descended vaguely and mysteriously into her soul. [KD] She suddenly remembered that [KHD] Raskolnikov himself wanted to call on her **that day**, perhaps that same morning, perhaps at once!

Pevear & Volokhonsky, s. 243

Pevear & Volokhonsky, 1) KHD > KD (-как-нибудь)

(xv)

(7<) [KD vai KHD?] Тут являлось даже несколько более того, о чем он мечтал: явилась девушка гордая, характерная, добродетельная, воспитанием и развитием выше его [KD] (он чувствовал это), [KHD] и такое-то существо будет рабски благодарно ему всю жизнь за его подвиг и благоговейно уничтожится перед ним, а он-то будет безгранично и всецело владычествовать!.. (>7)

Преступление и наказание, s. 284, 4, III

[KD vai KHD?] Siinä oli jo vähän enemmänkin, kuin mitä hän haaveksi: ylpeä, luonteikas, hyvävuinen tyttö, joka kasvatukseltaan ja sivistykseltään oli häntä ylempänäkin [KD] (sen hän kyllä tunsu), [KHD] ja sellainen olento oli oleva hänelle koko ikänsä orjallisesti kiitollinen hänen urostyönsä tähden ja hartaasti pitävä itseään mitättömänä hänen rinnallaan, ja hän taas oli saapa rajattomasti ja täydellisesti vallita ...

[KD vai KHD?] Tässä oli hänelle enemmän kuin hän oli uneksintukaan; ylpeä, lujaluonteinen, siveä morsian, jonka sivistys ja henkinen kehitys oli suurempi kuin hänen [KD] (sen hän tiesi), [KHD] ja sellainen olento olisi läpi koko elämänsä hänelle, hänen suosioistansa orjamaisen kiitollinen ja kunnioituksesta kumartuisi tomuun hänen edessään, hänen ollessaan rajaton ja kaikkivoipa hallitsija!

Niskanen, s. 352

[KD vai KHD?] Olipa hän löytänyt enemmänkin kuin oli osannut uneksia: oli löytänyt ylpeän, lujaluonteisen, siveän tytön, joka sivistykseltään ja henkiseltä kehitykseltään oli hänen yläpuolellansa [KD] (hän tunsi sen), [KD vai KHD?] ja sellaisen olennon piti nyt koko elämänsä ajan olla hänelle orjamaisesti kiitollinen hänen jalosta teostansa, tuntea häntä kohtaan mitä syvintä kunnioitusta, ja **miehen** oli määrä käytellä rajatonta hallitsijanvaltaa! ...

Hollo, s. 297

Hollo, 1) KHD > KD vai KHD? (yks. 3. persoonan pronomini > *mies*)

(7<) [KD vai KHD?] Ehkä hän oli löytänyt enemmän kuin oli voinut kuvitella: oli löytänyt ylpeän, lujaluonteisen, hyveellisen tytön, joka oli henkiseltä kehitykseltään ja sivistykseltään hänen yläpuolellaan [KD] (Lužin tunsi sen), 1) [KD vai KHD?] ja sellainen olento tulisi koko elämänsä ajan olemaan orjamaisesti kiitollinen hänen jalosta teostaan, tuntisi häntä kohtaan mitä syvintä kunnioitusta, ja **mies** saisi käytellä rajatonta hallitsijanvaltaansa! (>7)

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD vai KHD? (yks. 3. persoonan pronomini > *mies*)

[KD vai KHD?] Hän oli löytänyt enemmän kuin oli osannut uneksia: oli löytänyt ylpeän ja lujaluonteisen, siveän tytön, joka sivistykseltään ja henkiseltä kehitykseltään oli häntä ylempänä [KD] (hän tunsi sen), [KD vai KHD?] ja sellainen olento oli oleva nyt koko elämänsä ajan hänelle orjamaisen kiitollinen hänen jalosta teostaan, tunteva häntä kohtaan syvää kunnioitusta, ja **miehen** oli määrä käyttää rajatonta hallitsijanvaltaa! ...

Vuori (*Pyykkö*), s. 291

Vuori (*Pyykkö*), 1) KHD > KD vai KHD? (yks. 3. persoonan pronomini > *mies*)

[KD vai KHD?] Hän oli löytänyt suorastaan enemmän kuin oli uneksintukaan: oli löytänyt ylpeän, itsellisen ja puhdasmielisen tytön, joka oli sivistykseltään ja henkiseltä kehitykseltään häntä ylempänä [KD] (hän tunsi sen), (7<) [KHD] ja sellainen olento olisi hänelle koko elämänsä ajan orjamaisen kiitollinen hänen

ylevästä teostaan, tuntisi häntä kohtaan syvintä kunnioitusta ja hän hallitsisi tätä rajattomasti ja kokonaan...! (>7)

Kuukasjärvi, s. 386

[KD vai KHD?] ... in her he had found even more than he dreamed of. Here was a girl of pride, character, virtue, of education and breeding superior to his own [KD] (he felt that), [KHD] and this creature would be slavishly grateful all her life for his heroic condescension, and would humble herself in the dust before him, and he would have absolute, unbounded power over her! ...

Garnett, s. 262

[KD vai KHD?] Here was something even a bit more than he had dreamed of: here was a proud, unusual, virtuous girl, superior to him in education and upbringing [KD] (that he could feel), [KHD] and such a being would be slavishly grateful to him all her life for his great deed, and would reverently efface herself before him, and he - he would rule boundlessly and absolutely! ...

Pevear & Volokhonsky, s. 307

(xvi)

[KD] Он знал, что женщинами можно [HD vai KHD?] "весьма и весьма" много выиграть. [KHD] Обаяние прелестной, добродетельной и образованной женщины могло удивительно скрасить его дорогу, привлечь к нему, создать ореол... и вот всё рушилось! [KD vai KHD?] Этот теперешний внезапный, безобразный разрыв [KD] подействовал на него как удар грома. [KHD] Это была какая-то безобразная шутка, нелепость! Он только капельку покуражился; он даже не успел и высказаться, он просто пошутил, увлекся, а кончилось так серьезно! [KD vai KHD?] Наконец, ведь он уже даже любил по-своему Дуню, он уже владычествовал над нею в мечтах своих - [KHD] и вдруг!.. Нет! Завтра же, завтра же всё это надо восстановить, залечить исправить, а главное - уничтожить этого заносчивого молокососа, мальчишку, который был всему причиной. [KD] (32<) С болезненным ощущением припоминался ему, тоже как-то невольно, Разумихин... но, впрочем, он скоро с этой стороны успокоился: [KHD] "Еще бы и этого-то поставить с ним рядом!" [KD vai KHD?] Но кого он в самом деле серьезно боялся, - так это Свидригайлова... Одним словом, предстояло много хлопот. (>32)

Преступление и наказание, s. 284, 4, III

[KD] Hän tiesi, että naisten avulla voipi voittaa 1) hyvinkin paljon. [KHD] Ihanan, hyväavuisen ja sivistyneen naisen viehätyvoima saattaisi ihmeteltävästi kaunistaa hänen tietänsä, houkutella ihmisiä hänenkin luoksensa, muodostaa hänelle sädekruunun ... ja nyt raukesi kaikki tyhjiin! [KD vai KHD?] Tuo äskeinen, äkillinen, inhottava muutos [KD] vaikutti häneen ikäänkuin ukkosen lyömä. [KHD] Se oli jotakin törkeää, mieletöntä kujetta! Hän oli rahtusen vaan

uljastunut; hän ei ollut edes ehtinyt lausua ajatuksiansakaan, hän oli pelkästään vaan leikkiä laskenut, innostunut ja nyt päättyi kaikki näin täytenä totena. [KD vai KHD?] Ja lopuksi, kyllähän hän tavallansa rakastikin Dunjaa, jopa hän häntä oli haaveissansa hallitsevinaankin – [KHD] ja nyt yht'äkkiä! ... Ei! Huomenna, jo huomenna on tämä kaikki saatettava entiselleen, parannettava, korjattava, vaan pääasiallisesti - on voitettava tuo röyhkeä piimäsuu pojannulikka, joka on ollut syynä kaikkeen. [KD] Sairaanomainen tunne sydämessä, muisti hän, myöskin aivan ehdottomasti, Rasumihinin ... mutta siltä puolen hän kuitenkin pian rauhoittui: [KHD] "Vielä vai hänetkin asettaisi itsensä rinnalle!" [KD vai KHD?] Mutta se, jota hän todenteolla enin pelkäsi, se oli - Svidrigailov ... Sanalla sanoen, edessä oli paljon puuhia.

Wuori, s. 434

Wuori, 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit, -toisto)

[KD] Hän tiesi, että voitiin saavuttaa 1) paljon, hyvin paljon naisten muutettua hänen luoksensa. [KHD] Kauniin, kelvollisen ja sivistyneen naisen ihastusvoima voisi alati sulostuttaa hänen elämäänsä, tehdä hänen talonsa miellyttäväksi ja levittää kunniaa hänen ympärillensä .. ja nyt ... oli kaikki hävinnyt. [KD vai KHD?] Tämä äkillinen hirmuinen ero [KD] vaikutti häneen kuten salaman isku. [KHD] Se oli kylläkin hirveätä pilaa ... hullutusta! Hänhän oli vain pöyhkeilyt, ei ollut kertaakaan ollut tilaisuudessa sanomaan ajatustaan; hän oli vain hiukan laskenut leikkiä, horjahtanut mielialastaan ja se sai niin totisen lopun. [KD vai KHD?] Hän oli vielä lisäksi saanut Dunjan rakastumaan tapoihinsa⁸⁶, valliten häntä jo mielikuvituksessaan ... ja nyt ... ! [KHD] Ei, huomenna, huomenna on kaikki taasen saatava kuntoon, saatava järjestykseen uudelleen. Mutta ennen kaikkea täytyy tuo ylpeä poika, tuo poikanulikka, joka on kaiken syy, tehdä vaarattomaksi. [KD] Epämiellyttävällä tunteella tuli hän vapaaehtoisesti⁸⁷ ajatelleeksi Rasumihinia ... mutta sen suhteen rauhoittui hän pian [KHD] - puuttui ainoastaan, että hänkin esiintyisi samalla tavalla kuin toiset!⁸⁸ 2) - [KD] Mutta todellisuudessa pelkäsi hän eniten Swidrigailowia ... Sanalla sanottuna **hänen päänsä oli täynnä** huolia.

Niskanen, s. 352–353

Niskanen, 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit), 2) KD vai KHD? > KD (+hänen päänsä oli täynnä)

[KD] Hän tiesi, että naisten avulla voi saavuttaa 1) hyvinkin paljon. [KHD] Viehättävästä, siveästä ja sivistyneestä vaimosta uhoava tenho voi

⁸⁶ Käännösvirhe vaikeuttaa niin kohdan asiasisällön kuin sen näkökulmankin ymmärtämistä (*он уже даже любил по-своему Дуню > hän ... oli saanut Dunjan rakastumaan tapoihinsa*).

⁸⁷ Huom. käännösvirhe (*невольно > vapaaehtoisesti*).

⁸⁸ Käännösvirhe vaikeuttaa niin kohdan asiasisällön kuin sen näkökulmankin ymmärtämistä (*Еще бы и этого-то поставит с ним рядом! > puuttui ainoastaan, että hänkin esiintyisi samalla tavalla kuin toiset*).

hämmästyttävässä määrässä kaunistaa hänen kulkuansa, houkutella ihmisiä hänen luoksensa, luoda sädekehää ... Ja nyt oli kaikki mennyttä! 2) [KD] Tämä äkkiarvaamaton kihlauksen purkautuminen vaikutti häneen kuin salamanisku. [KHD] Se oli sopimatonta pilaa, ilmeinen mahdottomuus! Hän oli vain hiukan ylpeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi, mitä oli aikonut! Hän oli vain hiukan laskenut leikkiä, intoutunut, ja asia oli päättynyt näin vakavasti! [KD vai KHD?] Hän rakastikin jo Dunjaa omalla tavallansa, oli jo haaveissaan hänen valtiaansa [KHD] - ja nyt yhtäkkiä ... Ei, huomenna, jo huomenna oli kaikki saatava jälleen järjestykseen, korjatuksi, ennalleen, ja ennen kaikkea oli saatava pois tieltä tuo röyhkeä piimäsuu poikanen, joka oli syynä kaikkeen. [KD] Epämieluisin tuntein hän tuli tahtomattansa ajatelleeksi Razumihinia ... mutta siinä suhteessa hän kohta rauhoittui: 3) [HD] "Eihän sentään sellaista voida asettaa **minun** rinnalleni!" [KD vai KHD?] Mutta todellista pelkoa herätti hänessä Svidrigailov ... Sanalla sanoen: paljon oli puuhaa odottamassa ---

Hollo, s. 297

Hollo, 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit, -toisto), 2) KD vai KHD? > KD (-*теперешний*, -*безобразный*), 3) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hänhän tiesi, että naisten avulla voi [HD vai KHD?] "melko paljon, melko paljon" saavuttaa. [KHD] Viehättävän, hyveellisen ja sivistyneen naisen lumovoima voisi ihmeellisellä tavalla kaunistaa hänen työtään, vetää ihmisiä hänen puoleensa, luoda sädekehän. Ja nyt oli kaikki luhistunut! [KD vai KHD?] Tuo äkillinen, mahdoton välirikko [KD] vaikutti häneen kuin salamanisku. [KHD] Se oli kuin ruma pila, tolkuttomuus! Hän oli hieman pöyhkeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi mitä oli aikonut, oli vain vähän pilailnut, innostunut suotta, ja sitten kaikki olikin päättynyt niin vakavasti! [KD vai KHD?] Hänhän oli jo rakastanutkin Dunjaa omalla tavallaan, hän oli pitänyt haaveissaan itseään jo Dunjan valtiaana - [KHD] ja nyt yhtäkkiä! Ei! Huomenna, jo huomenna kaikki on saatava kohennetuksi ennalleen, on parannettava tilanne, korjattava se ja ennen kaikkea on nujerrettava tuo koppava keltanokka, joka on ollut kaikkeen syyppää. [KD] Epämieluisin tuntein hänelle palautui mieleen aivan kuin tahtomattaan Razumihin ... Mutta siinä suhteessa hän rauhoittui pian: 1) [HD] "Eihän sentään tuollaista voida asettaa **minun** rinnalleni!" [KD vai KHD?] Mutta jos ketä hän pelkäsi vakavasti niin Svidrigailovia! Lyhyesti sanoen, paljon oli puuhaa odottamassa.

Konkka

Konkka, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hän tiesi, että naisten avulla saattoi saavuttaa 1) hyvinkin paljon. [KHD] Viehättävä, siveä ja sivistynyt vaimo saattaisi ihmeteltävästi kaunistaa hänen tietään, houkutella ihmisiä hänen luokseen, luoda sädekehää ... Ja nyt kaikki oli mennyttä! 2) [KD] Tämä äkkiarvaamaton muutos vaikutti häneen salamaniskun tavoin. [KHD] Se oli sopimatonta pilaa, ilmeinen mahdottomuus! Hän oli vain hieman ylpeillyt, ei ollut edes saanut kunnolla sanotuksi mitä oli aikonut! Hän

oli vain hieman laskenut leikkiä, intoutunut, ja asia oli päättynyt näin vakavasti! [KD vai KHD?] Omalla tavallaan hän rakastikin jo Dunjaa, oli haaveissaan tämän valtias [KHD] - ja nyt yhtäkkiä ... Ei, huomenna, jo huomenna oli kaikki saatava järjestykseen, korjatuksi, ennalleen, ja ennen kaikkea oli saatava pois tieltä tuo röyhkeä piimäsuu poikanen, joka oli syynä kaikkeen. (32<) [KD] Tahtomattaan hän tuli ajatelleeksi epämieluisin tuntein myös Razumihinia ... mutta sen suhteen hän pian rauhoittui: 3) [HD] "Eihän tuommoista sentään voida asettaa **minun** rinnalleni!" [KD vai KHD?] Mutta se jota hän eniten pelkäsi, se oli Svidrigailov ... Sanalla sanoen: paljon puuhaa oli odottamassa --- (>32)

Vuori (Pyykkö), s. 292

Vuori (Pyykkö), 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit, -toisto), 2) KD vai KHD? > KD (-теперешний, -безобразный), 3) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hän tiesi, että naisten avulla saattoi saavuttaa 1) hyvinkin paljon. [KHD] Ihastuttava, nuhteeton ja sivistynyt vaimo voisi viehätysvoimallaan hämmästyttävästi sulostuttaa hänen tietään, vetää ihmisiä hänen puoleensa, luoda sädekehää... ja nyt kaikki oli romahtanut! [KD vai KHD?] Tämä ø äkillinen, pöyristyttävä välirikko [KD] vaikutti häneen kuin salamanisku. [KHD] Se oli kuin törkeä vitsi, selvä mahdottomuus! Hänhän oli vain hiukan rehvastellut, ennättämättä edes sanoa mitä oli aikonut; oli vain vitsaillut, innostunut liikaa, ja samassa asia oli päättynyt niin vakavasti! [KD vai KHD?] Olihan hän sentään jo kauan rakastanutkin Dunjaa omalla tavallaan, ollut haaveissaan tämän valtias [KHD] – ja sitten yhtäkkiä...! Ei! Heti huomenna, heti huomenna oli kaikki saatava entiselleen, korjattava, oikaistava, ja ennen kaikkea oli raivattava tieltä tuo nenäkäs maitoparta pikkupoika, joka oli syynä kaikkeen. [KD] Kipeänä aistimuksena ja myös kuin vastentahtoisesti hänen mieleensä muistui myös Razumihin... mutta tämän suhteen hän rauhoittui pian: 2) [HD] ”Voisiko muka sellaisen asettaa **minun** rinnalleni!” [KD vai KHD?] Mutta se, jota hän aivan tosissaan pelkäsi, oli Svidrigailov... Sanalla sanoen, edessä oli vielä paljon tekemistä.

Kuukasjärvi, s. 387

Kuukasjärvi, 1) HD vai KHD? > KD (-lainausmerkit, -toisto), 2) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] He knew that women could do 1) [KD vai KHD?] a very great deal. [KHD] The fascination of a charming, virtuous, highly educated woman might make his way easier, might do wonders in attracting people to him, throwing an aureole round him, and now everything was in ruins! [KD vai KHD?] This sudden horrible rupture [KD] affected him like a clap of thunder; [KHD] it was like a hideous joke, an absurdity. He had been only a tiny bit masterful, had not even had time to speak out, had simply made a joke, been carried away - and it had ended so seriously. [KD vai KHD?] And, or fourse, too, he did love Dounia in his own way; he already possessed her in his dreams [KHD] - and all at once!

No! The next day, the very next day, it must all be set right, smoothed over, settled. Above all he must crush that conceited milksop who was the cause of it all. [KD] With a sick feeling he could not help recalling Razumihin too, but he soon reassured himself on that score; [KHD] as though a fellow like that could be put on a level with him! [KD vai KHD?] The man he really dreaded in earnest was Svidrigailov ... He had, in short, a great deal to attend to ...

Garnett, s. 262

Garnett, 1) HD vai KHD? > KD vai KHD? (-lainausmerkit, -toisto; vaikutelma henkilön tyylistä kuitenkin säilyy).⁸⁹

[KD] He knew that here women could be [HD vai KHD?] "quite, quite" beneficial. [KHD] The charm of a lovely, virtuous, and educated woman could do wonders to smooth his path, attract certain people, create an aura ... and now it had all collapsed! [KD vai KHD?] This present, ugly breakup [KD] affected him like a bolt of lightning. [KHD] It was some ugly joke, an absurdity! He had only shown his mettle a tiny bit; he had not even had time to speak himself out, he was merely joking, got carried away, and it ended so seriously! [KD vai KHD?] Finally, he had even come to love Dunya in his own way; he was already her master in his dreams [KHD] - and suddenly! ... No! Tomorrow, tomorrow at the latest, all this must be restored, healed, set right, and above all - this presumptuous brat, this youngster who was the cause of it all, must be destroyed. [KD] With a painful feeling he also somehow involuntarily remembered Razumikhin ... however, he soon set himself at ease in that regard: [KHD] "This is the last person who could be held up to him!" [KD vai KHD?] Indeed, if there was anyone he was seriously afraid of, it was - Svidrigailov ... In short, many troubles lay ahead of him ...

Pevear & Volokhonsky, s. 308

(xvii)

(15<) [KD] Он вышел. Соня смотрела на него как на помешанного; но она и сама была как безумная и чувствовала это. Голова у ней кружилась. [HD vai KHD?] "Господи! как он знает, кто убил Лизавету? Что значили эти слова? Страшно это!" (37<) [KD] Но в то же время мысль не приходила ей в голову. [KD vai KHD?] Никак! Никак!.. [KHD] "О, он должен быть ужасно несчастен!.. (>37) Он бросил мать и сестру. Зачем? Что было? И что у него в намерениях? Что это он ей говорил? Он ей поцеловал ногу и говорил... говорил (да, он ясно это сказал), что без нее уже жить не может... О господи!"

[KD] В лихорадке и в бреду провела всю ночь Соня. Она вскакивала иногда, плакала, руки ломала, то забывалась опять лихорадочным сном, и ей снились Полечка, Катерина Ивановна, Лизавета, чтение Евангелия и

⁸⁹ En ole laskenut tätä muutosta näkökulman siirtymäksi.

[KHD] он... он, с его бледным лицом, с горящими глазами... Он целует ей ноги, плачет... О господи! (>15)

Преступление и наказание, s.305; 4, IV

(15<) [KD] Hän meni ulos. Sonja katseli häntä, kuin mielipuolta; mutta itsekin oli hän kuin mieletön ja hän tunsu sen. Hänen päätänsä pyörrytti. [HD vai KHD?] "Herra Jumala! Kuinka tietää hän, kuka tappoi Lisavetan? Mitä merkitsivät hänen sanansa? Tämä on hirvittävää!" (37<) [KD] Mutta samalla kuitenkin ei se *ajatus* hänen päähänsäkään pälkähtänyt. [KD vai KHD?] Ei mitenkään! Ei mitenkään! ... [KHD] "Oi, hän mahtaa olla hirveän onneton! ... (>37) Hän on jättänyt äitinsä ja sisärensä. Miksikä? Mitä on tapahtunut? Ja mitä hän oikein aikoo? Mitä hän hänelle puhuikaan? Hän suuteli hänen jalkaansa ja sanoi ... sanoi (niin, hän sanoi sen selvään), ett'ei hän ilman häntä enää voi elääkään ... Voi, Herra Jumala!"

[KD] Kuumeessa ja houreessa vietti Sonja koko yön. Hän hypähti toisinaan ylös, itki ja väänteli käsiänsä, toisinaan taas vaipui hän kuumeentapaiseen uneen ja uneksi Poletshkasta, Katarina Ivanovnasta, Lisavetasta, Evangeliumin lukemisesta ja [KHD] tuo ø ... kalpeine kasvoineen, tulisine silmineen .. Hän suutelee hänen jalkojansa, itkee ... Voi, Herra Jumala! (>15)

Wuori, s. 467

(15<) [KD] Hän läksi. Sonja katseli hänen jälkeensä kuin hullun jälkeen. Itse oli hän suunniltaan. Hän tunsu sen. Hänen päätään huimasi. 1) [KHD] "Jumalani, miten voi hän tietää, kuka on surmannut Lisawjetan? Mitä merkitsivät nämä sanat? Miten kaikki tämä olikaan pelottavaa, kamalaa!" (37<) 2) [KD vai KHD?] Mutta *sitä ajatusta* ei hän voinut sulattaa mitenkään! ø [KHD] "Ja kyllä hän mahtaa olla tavattoman onneton ... (>37) Äitinsä ja sisarensa on hän hyljännyt; miksi? Mistä syystä? ... Mitä tuuminee hän tehdä? Mitä olikaan hän puhellut hänelle itselleen? Hänhän oli suudellut hänen jalkojaan ja sanonut ... (niin, selvästi hän sanoi) ettei hän enää voisi elää ilman **Sonjaa** ... Oi, Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeen houreissa. Toisinaan hän hypähti vuoteeltaan, itki, väänteli käsiään, sitten vaipui hän taasen takasin kuumemoisiin unelmiin Poletshkasta, Katerina Ivanownasta, Lisawjetasta, evankeliumin lukemisesta, 3) Raskolnikowista, jolla oli kalpeat piirteet ja palavat silmät ... **miten tämä oli** suudellut hänen jalkaansa; **ja taas hän** itki. [KHD] Oi, Jumala! (>15)

Niskanen, s. 378–379

Niskanen, 1) HD vai KHD? > KHD (preesens > imperfekti), 2) KD, KD vai KHD? > KD vai KHD?⁹⁰ (+*sitä, не приходила ей в голову* > *ei hän voinut*

⁹⁰ En ole laskenut muutosta varsinaiseksi siirtymäksi (ks. tarkemmin esimerkki (37i) kohdassa 4.2.5).

sulattaa), virkeraja, -toisto), 3) KHD > KD? (*oh... oh* > *Raskolnikovista*, sis. -toisto, +*miten tämä oli...*, +*ja taas hän*, siirtymä pluskvamperfektistä imperfektiin)

(15<) [KD] Hän lähti. Sonja katseli häntä kuin mielipuolta, mutta oli itsekin kuin järjiltänsä ja tunki sen. Hänen päätänsä pyörrytti. [HD vai KHD?] "Hyvä Jumala! Kuinka hän voi tietää, kuka on Lizavetan surmannut? Mitä nuo sanat merkitsivät? Se on kauheata!" (37<) [KD] Mutta oikea ajatus ei kumminkaan johtunut hänen mieleensä ... 1) ∅ [KHD] "Hänen täytyi olla sanomattoman onneton! ... (>37) Hän oli luopunut äidistänsä ja sisarestansa. Miksi? Mitä oli tapahtunut? Ja mitä hän nyt aikoi tehdä? Mitä hän olikaan äsken sanonut? Hän oli suudellut hänen jalkaansa ja sanonut ... sanonut ihan selvästi, ettei voinut enää elää muuten kuin hänen kanssaan ... Hyvä Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa, sekavia haastellen. Tavan takaa hän hypähti seisolleen, itki ja vänteli käsiänsä: sitten hän jälleen vaipui kuumeiseen uneen, uneksi ∅ 2) hänestä ... **näki** hänen kalpeat kasvonsa ja hehkuvan katseensa ... [KHD] Hän suutelee hänen jalkojansa ja itkee ... Hyvä Jumala! (>15)

Hollo, s. 319–320

Hollo, 1) KD vai KHD? > poisto (*-Hукак! Hукак!..*), 2) KHD > KD (-toisto, +kognitioverbi *näki*)

(15<) [KD] Hän poistui. Sonja katseli häntä kuin sekapäistä. Hän itsekin oli aivan kuin järjiltään ja tunki sen. Hänen päätään pyörrytti.

[HD vai KHD?] "Hyvä Jumala! Kuinka hän tietää kuka tappoi Lizavetan? Mitä hänen sanansa oikeastaan merkitsivät? Kauheaa!" (37<) [KD] Mutta oikea ajatus ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. 1) Ei mitenkään. 2) [HD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! (>37) Hän hylkäsi äitinsä ja sisarensa! Minkä vuoksi! Miksi? Ja mitä hänellä on mielessä? Mitä hän oikein puhui **minulle**? Hän suuteli jalkaani ja puhui ... (niin, hän sanoi sen selvästi) ettei voi enää elää ilman **minua** ... Voi, hyvä Jumala!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa ja houraili. Toisinaan hän hyppäsi pystyyn, itki, vänteli käsiään, vaipui jälleen kuumeiseen uneen ja näki unessa Poletškan, Katerina Ivanovnan, Lizavetan, Raamatun lukemisen ja ... [KHD] hänet, hänet kalpeine kasvoineen, palavine silmineen ... Hänet suutelemassa **Sonjan** jalkoja, itkemässä ... Voi, hyvä Jumala! (>15)

Konkka

Konkka, 1) KD vai KHD? > KD (-toisto, -huutomerkki), 2) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

(15<) [KD] Hän lähti. Sonja katsoi häntä kuin mielipuolta, mutta oli itsekin kuin järjiltään ja tunki sen. Hänen päätään pyörrytti. [HD vai KHD?] "Hyvä luoja!

Mistä hän voi tietää, kuka Lizavetan on surmannut? Mitä nuo sanat merkitsevät? Tämä on hirvittävää!" (37<) [KD] Mutta oikea ajatus ei johtunut hänen mieleensä ... [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään! [KHD] "Voi, hänen täytyy olla hirveän onneton! (>37) Hän on jättänyt äitinsä ja sisarensa. Miksi? Mitä on tapahtunut äsken? Hän oli suudellut hänen jalkaansa ja sanonut ... sanonut ihan selvästi, ettei voinut enää elää muuten kuin hänen kanssaan ... Hyvä luoja!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa, puhellen sekavia. Tavan takaa hän hypähti ylös, itki ja vänteli käsiään, vajosi sitten taas kuumeiseen uneen, näki unta Polenkasta, Katerina Ivanovnasta, Lizavetasta, Uuden testamentin lukemisesta ja 1) **Raskolnikovista** ... **näki** tämän kalvakat kasvot ja hehkuvan katseen ... [KHD] Hänet suutelemassa jalkoja ja itkemässä ... Voi, hyvä luoja! (>15)

Vuori (Pyykkö), s. 313

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (*oh... oh* > *Raskolnikovista*, sis. -toisto, +kognitioverbi *näki*)

(15<) [KD] Raskolnikov lähti. Sonja katsoi häntä kuin mielipuolta, mutta tunsi itsekkin olevansa kuin järjiltään. Häntä huimasi. [HD vai KHD?] "Luoja! Mistä hän tietää, kuka Lizavetan on surmannut? Mitä nuo sanat tarkoittivat? Kauheaa!" (37<) [KD] Mutta *se ajatus* ei kuitenkaan juolahtanut hänen mieleensä. [KD vai KHD?] Ei millään! Ei millään...! 1) [HD] "Voi, hänen täytyy olla kamalan onneton...! (>37) Hän on jättänyt äitinsä ja sisarensa. Minkä takia? Mitä on tapahtunut? Ja mitä hän aikoo? Mitä hän oikein sanoikaan äsken? Hän suuteli **minun jalkaani** ja sanoi... sanoi aivan selvästi, että ei voi enää elää ilman **minua**... Voi hyvä luoja!"

[KD] Sonja vietti koko yön kuumeessa ja hourailleen. Välistä hän hypähti ylös, itki ja vänteli käsiään, vaipui sitten taas kuumeiseen uneen ja näki unta Poletškasta, Katerina Ivanovnasta, Lizavetasta, evankeliumin lukemisesta ja 2) **Raskolnikovista**... [KHD] tämän kalpeista kasvoista ja hehkuvista silmistä... Hän suutelee **Sonjan** jalkoja ja itkee... Hyvä luoja! (>15)

Kuukasjärvi, s. 414–415

Kuukasjärvi, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona), 2) KHD > KD (*oh... oh* > *Raskolnikovista*, sis. -toisto)

[KD] He went out. Sonia gazed at him as at a madman. But she herself was like one insane and felt it. Her head was going round.

[HD vai KHD?] 'God heavens, how does he know who killed Lizaveta? What did those words mean? It's awful!' (37<) [KD] But at the same time *the idea* did not enter her head, [KD vai KHD?] not for a moment! [KHD] 'Oh, he must be terribly unhappy! ... (>37) He has abandoned his mother and sister ... What for? What has happened? And what had he in his mind? What did he say to her? He

had kissed her foot and said ... said (yes, he had said it clearly) that he could not live without her ... Oh, merciful heavens!"

[KD] Sonia spent the whole night feverish and delirious. She jumped up from time to time, wept and wrung her hands, then sank again into feverish sleep and dreamt of Polenka, Katerina Ivanovna and Lizaveta, of reading the gospel and [KHD] him ... him with pale face, with burning eyes ... kissing her feet, weeping.
1) ø

Garnett, s. 281–282

Garnett, 1) KHD > poisto (-O *господу!*)

[KD] He went out. Sonya looked at him as at a madman; but she herself was as if insane, and she felt it. Her head was spinning. [HD vai KHD?] "Lord! How does he know who killed Lizaveta? What did those words mean? It's frightening!" (37<) [KD] But at the same time *the thought* would not enter her mind. [KD vai KHD?] No, no, it would not! ... [KHD] "Oh, he must be terribly unhappy! ... (>37) he's left his mother and sister. Why? What happened? And what are his intentions? What was it he had said to her? He had kissed her foot and said ... said (yes, he had said it clearly) that he now could not live without her ... Oh, Lord!"

[KD] Sonya spent the whole night in fever and delirium. She jumped up every now and then, wept, wrung her hands, then dropped into feverish sleep again, and dreamed of Polechka, of Katerina Ivanovna, of Lizaveta, of reading the Gospel, and of [KHD] him ... him, with his pale face, his burning eyes ... He was kissing her feet, weeping ... Oh, Lord!

Pevear & Volokhonsky, s. 330

(xviii)

(12<) [KD] Последствия этого факта ему тотчас же стали ясны: [KHD] ложь не могла не обнаружиться, и тогда примутся опять за него. Но, по крайней мере, до того времени он свободен и должен непременно что-нибудь для себя сделать, потому что опасность неминуемая. (>12)

Но, однако ж, в какой степени? [KD vai KHD?] Положение начало выясняться. (5<) [KD] Припоминая, вчерне, в общей связи, всю свою давешнюю сцену с Порфирием, он не мог еще раз не содрогнуться от ужаса. [KHD] Конечно, он не знал еще всех целей Порфирия, не мог постигнуть всех давешних расчетов его. Но часть игры была обнаружена, и уж, конечно, никто лучше его не мог понять, как страшен был для него этот "ход" в игре Порфирия. Еще немного, и он мог выдать себя совершенно, уже фактически. Зная болезненность его характера и с первого взгляда верно схватив и проникнув его, Порфирий действовал хотя слишком решительно, но почти наверное. [KD vai KHD?] Спору нет, Раскольников успел уже себя и давеча слишком скомпрометировать, но до

фактов все-таки еще не дошло; все еще это только относительно. (2<) [KHD] Но так ли, однако же, так ли он это все теперь понимает? Не ошибается ли он? К какому именно результату клонил сегодня Порфирий? (>2) Действительно ли было у него что-нибудь приготовлено сегодня? Да и что именно? Действительно ли он ждал чего или нет? Как именно расстались бы они сегодня, если бы не подошла неожиданная катастрофа через Николая? (>5)

(36<) Порфирий почти всю игру свою показал; конечно, рискнул, но показал, и [KD] (все казалось Раскольникову) [KHD] если бы действительно у Порфирия было что-нибудь более, то он показал бы и то. Что такое этот "сюрприз"? Насмешка, что ли? (>36) Значило это что-нибудь или нет? Могло ли под этим скрываться хоть что-нибудь похожее на факт, на положительное обвинение? Вчерашний человек? Куда же он провалился? Где он был сегодня? Ведь если только есть что-нибудь у Порфирия положительного, то уж, конечно, оно в связи со вчерашним человеком...

Преступление и наказание, s. 329–330, 4, VI

[KD] Tämän tapahtuman seuraukset selvenivät hänelle oitis: [KHD] valhe ei voi olla tulematta ilmi ja silloin käydään taas häneen käsiksi. Mutta ainakin oli hän siihen saakka oleva vapaa ja välttämättä oli jotakin itseään varten tehtävä, sillä vaaraa oli enää mahdollon välttää.

Mutta, kuitenkin, missä määrin? [KD vai KHD?] Tila alkoi selvitä. [KD] Muistellessaan hämäästi, yleisesti, koko tuota äskeitä kohtaustansa Porfirin kanssa, ei hän voinut olla vielä kerran säpsähtämättä kauhusta. [KHD] Tietysti ei hän vielä tuntenut Porfirin kaikkia aikeita eikä voinut käsittää kaikkia hänen äskeisiä tuumiansa. Mutta osa peliä oli tullut ilmi eikä, tietysti, kukaan paremmin kuin hän voinut ymmärtää, kuinka hirveä hänelle tämä "ajo" Porfirin pelissä oli. Vielä vähän ja hän olisi voinut ilmi antaa itsensä, jopa toden teollakin. Tuntien hänen sairaan luonteensa ja ensi katseesta saakka oikein käsitettyään hänen, toimi Porfiri, vaikka liian ratkaisevasti, kuitenkin melkein varmasti. [KD vai KHD?] Ei puhuttakaan, Raskolnikov oli taannoin jo ehtinyt liiaksi hälväistä itseänsä, mutta tosiasioihin ei oltu vielä tultu; kaikki tämä oli vielä vaan suhteellista. [KHD] Mutta oikeinkohan hän, kuitenkin, ø kaiken tämän nyt käsitti? Eiköhän hän vaan erehtyne? Mihinkä loppupäätökseen oikeastaan Porfiri tänään pyrki? Todellakohan hänellä oli tänään jotakin valmistettua? Ja mitä oikeastaan? Odottikohan hän todellakin jotakin vai ei? Kuinka olisivat he oikeastaan eronneet tänään, ell'ei olisi tapahtunut tuo odottamaton seikka Nikolain kanssa?

Porfiri oli näyttänyt melkein koko pelinsä; tietysti oli hän tehnyt sen vaaran uhalla, mutta näytti sen kuitenkin, ja [KD] (Raskolnikovista näytti siltä) [KHD] jos Porfirilla todellakin olisi ollut jotakin vieläkin enemmän, niin olisi hän senkin näyttänyt. Mitä oli tuo "surpriisi?" Pilaako, vai? Merkitsikö se jotakin vai ei? Saattoiko sen varjossa piillä jotakin suoraa syytöksen tapaista? Eilinen mies?

Minnes hän oli kadonnut? Missä oli hän tänä päivänä? Ja jos Porfirilla onkin tiedossa jotakin varmaa, niin on se, tietysti, yhteydessä eilisen miehen kanssa ...

Wuori, s. 503–504

(12<) 1) [KHD] Mutta se oli myös selvää, miten tulisi käymään: Totuus pujahtaisi ennen pitkää päivänvaloon ja silloin olisi taas hänen vuoronsa. Mutta niin kauvan oli hän kuitenkin vapaa ja voi käyttää aikaa hyväkseen, sillä vaaraa ei hän voinut välttää. (>12) Mutta miten suuri oli vaara? [KD vai KHD?] Asema alkoi selvetä. [KD] Kun hän vielä kerran antoi tapahtumien ynnä Porfyriuksen kiittää ohitsensa, ei hän voinut pidättää kauhun ja pelon tunnetta. [KHD] Ø Vielä ei hän tuntenut kaikkia Porfyriuksen tarkoituksia, eikä myöskään voinut selvittää hänen laskelmiaan. Osa pelistä oli selvänä ja avonaisena hänen edessään, eikä kukaan luonnollisestikaan voinut paremmin päättää, miten vaaralliseksi Porfyriuksen shakinsiirto olisi voinut käydä hänelle. Paljoa ei olisi puuttunut siitä, että hän olisi ilmaissut itsensä. Porfyrius tunsu vastustajansa luonteen ja sairaloisen tilan sekä käsitti hyvin käyttää hyödykseen tätä tietoaan. Hän oli käyttäytynyt julkeasti määrätty päämäärä mielessään. [KD vai KHD?] Sitä ei voi kieltää, että Raskolnikow oli joutunut kylliksi huonoon valoon, mutta mitään todellisia todisteita ei kuitenkaan ollut; kaikki, mitä tähän asti oli tapahtunut, oli vain relatiivista merkitykseltään. [KHD] Mutta nyt oli kysymys: oliko hänen käsityksensä oikea, ehkä hän erehtyi? Oliko todellakin jotakin tapahtuneesta jo edeltäpäin valmistettua? Ja myöntävässä tapauksessa, mikä? Millä lailla he olivat eronneet toisistaan, ellei tuota odottamatonta Mikolain aikaan saamaa katastroofia olisi tapahtunut?

(36<) Porfyrius oli pelannut melkein liian julkisesti; se oli uskallettua, mutta hän oli tehnyt sen ja jos hänellä olisi ollut useampia valtteja kädessään, olisi hän kyllä pannut ne peliin. [KD] Siltä ainakin tuntui Raskolnikowista. [KHD] Mikä yllätys se mahtoi olla? Olikohan se ehkä vain vale? (>36) Oliko sillä mitään merkitystä? Sisälsikö se jotakin, joka oli tosiasiaista tapaista, positivisen syytöksen kaltaista? Ehkä eilispäivän mies? Minne hän oli joutunut? Missä hän oli? Jos Porfyrius tosiaan tiesi jotakin varmasti, oli se yhteydessä tähän ihmiseen.

Niskanen, s. 410–411

Niskanen, 1) KD > KHD (-emy, ei kognitioverbiä kuten muissa suomennoksissa)

[KD] Sen seuraukset hän heti selvästi oivalsi: [KHD] valheellisen itsesyytöksen täytyi välttämättä raueta mahdottomuuteensa, ja silloin varmaan käydään jälleen hänen kimppuunsa. Mutta ainakin siihen saakka hän oli vapaa ja hänen täytyi välttämättä tehdä jotakin, sillä vaara uhkasi häntä ehdottomasti.

Mutta missä määrin? [KD vai KHD?] Tilanne alkoi selvitä. [KD] Muistellessaan suurin piirtein koko äskeistä kohtausta hän vielä nytkin tahtomattaan hytkähti pelosta. [KHD] Hän ei tosin vielä tuntenut kaikkia Porfiri Petrovitshin aikeita, ei voinut arvata kaikkia hänen taannoisia laskelmiansa. Mutta osa peliä oli paljastunut, ja hän voi tietenkin paremmin kuin kukaan muu käsittää, kuinka

pelottava tämä Porfiri Petrovitshin suorittama "siirto" oli. Ei olisi enää paljon puuttunut, että hän olisi ilmaissut itsensä täydellisesti ja ehdottomasti. Porfiri, joka tunsi hänen luonteensa sairaalloisuuden ja oli heti ensi silmäyksellä hänet oikein arvannut, pelasi tosin liian päättävästi, mutta sittenkin melkein pettämättömästi. 1) Ei käynyt kieltäminen, että **hän**, Raskolnikov, oli jo taannoin saattanut itsensä arveluttavaan valoon, mutta *tosiasioihin* asti ei silti ollut ehditty: kaikki, mistä oli puhuttu voitiin vielä selittää eri tavoin. Mutta käsittikö hän oikein kaiken, mitä oli tapahtunut? Eikö hän erehtynyt? Mihin tulokseen Porfiri oli tänään pyrkinyt? Oliko hänellä todella ollut jotain suunniteltuna? Ja mitä? Oliko hän tosiaankin odottanut jotain vai ei? Ja miten he olisivat tänään eronneet, ellei olisi sattunut Nikolain aiheuttamaa odottamatonta kohtausta?

2) [KD] Porfiri oli paljastanut pelinsä melkein kokonaan; se oli tietenkin uskallettua, mutta siitä huolimatta hän oli sen tehnyt, ja **Raskolnikovista näytti siltä, että** jos Porfirilla olisi ollut enemmän tietoa asiasta, hän olisi ilmaissut senkin. [KHD] Mikä olikaan hänen "yllätyksensä"? Oliko se pelkkää pilaa? Merkitsikö se jotakin vai ei? Voiko siinä piillä jonkin tosiasian todellisen syyttävän seikan tapaista? Eilinen mieskö? Minne hän olikaan joutunut? Missä hän oli tänään? Jos Porfiri Petrovitshilla ylimalkaan oli tiedossaan jotain varmaa, se oli epäilemättä eilisestä miehestä johtuvaa ...

Hollo, s. 343–344

Hollo, 1) KD vai KHD? > KHD (+yks. 3. persoonan pronomini), 2) KHD > KD (-sulut, +että)

(12<) [KD] Tuon tosiasian seuraamukset hän oivalsi heti: [KHD] vale ei voinut olla paljastumatta, ja silloin käytäisiin jälleen kiinni häneen. Ainakin siihen asti hän oli vapaa ja hänen täytyi ehdottomasti ryhtyä joihinkin toimenpiteisiin, sillä vaara oli väistämätön. (>12)

Kuitenkin, missä määrin se uhkasi? [KD vai KHD?] Tilanne alkoi selvitä. (5<) [KD] Muistellessaan likimain, kokonaisuutena äskeitä kohtausta hän ei voinut olla vielä kerran hätkähtämättä kauhusta. 1) [KD vai KHD?] \emptyset Hän ei vielä tuntenut Porfirin kaikkia aikeita eikä voinut oivaltaa hänen äskeisiä laskelmiaan. Mutta osa peliä oli paljastunut eikä tietenkään kukaan toinen voinut paremmin kuin hän ymmärtää, kuinka pelottava hänelle oli ollut tuo "siirto" Porfirin pelissä. Puuttui vain vähän, ja hän olisi voinut ilmiantaa itsensä kokonaan, jo tosiasiallisesti. Tuntien **Raskolnikovin** luonteen sairaalloisuuden ja arvioituaan hänet heti ensi silmäyksellä oikein ja tunkeuduttuaan hänen sisimpäänsä Porfiri oli pelannut liiankin rohkeasti, mutta miltei pettämättömästi. Ei käy kieltäminen, että Raskolnikov oli ehtinyt jo taannoin saattaa itsensä perin huonoon valoon, mutta tosiasioihin asti ei sentään päästy; kaikki oli vielä jollakin tavoin suhteellista. (2<) [KHD] Käsittikö hän kaiken tuon oikein? Eikö hän erehtynyt? Mihin tuloksiin Porfiri yritti nimenomaan tänään päästä? (>2) Oliko hänellä tosiaankin jonkinlainen suunnitelma valmiina? Ja mikä? Odottiko hän jotakin vai ei? Ja miten he olisivat tänään eronneet, jollei olisi sattunut tuota Nikolain aiheuttamaa odottamatonta käännettä? (>5)

Porfiri oli paljastanut miltei kokonaan pelinsä; se oli tietenkin uskallettua [KD] (niin kuin Raskolnikovista yhä tuntui), [KHD] mutta hän paljasti, ja jos Porfirilla olisi tosiaankin ollut varalla jotakin enemmän, hän olisi paljastanut senkin. Entä mikä oli tuo "yllätys"? Pilako? Tarkoittiko se jotakin vai ei? Saattoiko sen alle kätkeytyä vaikkapa jonkinlaisen tosiasian kaltainen, ehkäpä varma syytös? Eilinen henkilö? Minne hän oli kadonnut? Missä hän oli tänään? Jos Porfirilla oli jotakin varmaa, niin se oli tietenkin yhteydessä tuohon eiliseen henkilöön.

Konkka

Konkka, 1) KHD > KD vai KHD? (-*Конечно*, korosteinen sanajärjestys, yks. 3. persoonan pronomini > erisnimi)

[KD] Sen seuraukset hän oivalsi selkeästi: [KHD] valheellisen itsesyytöksen täytyi ehdottomasti raueta omaan mahdottomuuteensa, ja silloin varmaan käydään taas hänen kimppuunsa. Mutta siihen asti hän oli vapaa ja hänen täytyi välttämättä tehdä jotain, sillä vaara uhkasi häntä aivan ehdottomasti.

Mutta missä määrin? [KD vai KHD?] Tilanne alkoi seljetä. [KD] Muistellessaan suurin piirtein äskeistä kohtausta hän nytkin vielä tahtomattaan säpsähti pelosta. [KHD] Tietenkään hän ei vielä tuntenut kaikkia Porfiri Petrovitshin aikeita, ei voinut arvata kaikkia tämän taannoisia laskelmia. Mutta osa pelistä oli paljastunut, ja hän itse voi parhaiten käsittää, miten pelottava tuo Porfiri Petrovitshin suorittama "siirto" oli. Ei enää paljon puuttunut, että hän olisi ilmaissut itsensä täydellisesti ja ehdottomasti. Porfiri joka tunsikin hänen luonteensa sairaalloisuuden ja oli arvioinut heti ensi silmäyksellä oikein, pelasi tosin liian päättävästi, mutta sittenkin melkein pettämättömästi. (5<) 1) Ei käynyt kieltäminen, että **hän**, Raskolnikov, oli jo äsken saattanut itsensä arveluttavaan valoon, mutta *tosiasioihin* ei ollut ehditty: kaikki mistä oli puhuttu, voitiin selittää eri tavoin. (>5) Mutta oliko hän käsittänyt kaiken tapahtuneen oikein? Eikö hän ollut erehtynyt? Mihin tulokseen Porfiri oli tänään pyrkinyt? Ø Oliko hän odottanut jotain vai ei? Ja millä lailla he olisivat tänään eronneet, ellei olisi sattunut Nikolain aiheuttamaa odottamatonta kohtausta?

2) [KD] Porfiri oli paljastanut pelinsä melkein kokonaan; tietysti se oli uskallettua, mutta siitä huolimatta hän oli tehnyt sen, ja **Raskolnikovista näytti siltä, että** jos Porfirilla olisi ollut enemmän tietoa asiasta, hän olisi ilmaissut senkin. [KHD] Mikä hänen "yllätyksensä" oikein oli? Oliko se pelkkää pilaa? Merkitsiköhän se jotain? Saattoikohan sen varjossa piillä jotain syytöksen tapaista? Eilinen mies? Minne hän oli kadonnut? Missä hän oli tänään? Jos Porfiri Petrovitshilla ylimalkaan oli jotain varmaa tiedossaan, se oli epäilemättä yhteydessä eiliseen mieheen ...

Vuori (Pyykkö), s. 335–336

Vuori (Pyykkö), 1) KD vai KHD? > KHD (+ yks. 3. persoonan pronomini), 2) KHD > KD (-sulut, +*että*)

(12<) [KD] Tuon tosiasian seuraukset olivat hänelle heti selvät: [KHD] valhe paljastuu väijäämättä, ja sitten käydään taas hänen kimppuunsa. Mutta ainakin siihen asti hän oli vapaa ja hänen täytyi ehdottomasti tehdä jotakin itsensä hyväksi, sillä vaaraa ei voinut välttää. (>12)

Vaan eikö sittenkin voinut? [KD vai KHD?] Tilanne alkoi seljetä. [KD] Palautellessaan äskeistä kohtausta mieleensä *alustavasti* päällisin puolin hän säpsähti väkisinkin vielä kerran pelosta. [KHD] Tietenkään hän ei tiennyt vielä kaikkia Porfiri Petrovitšin aikeita, eikä voinut arvata kaikkia tämän laskelmia. Mutta osa pelistä oli paljastunut, ja hän saattoi tietenkään paremmin kuin kukaan muu käsittää, miten pelottava hänen kannaltaan tuo Porfiri Petrovitšin tekemä ”siirto” oli. Enää ei ollut paljon puuttunut, että hän olisi *saattanut* paljastaa itsensä täysin ja aivan kerta kaikkiaan. Porfiri, joka tunsi hänen luonteensa sairaalloisuuden ja oli arvioinut sen oikein heti ensi silmäyksellä, oli kylläkin pelannut liian päättäväisesti, mutta silti lähes täydellisesti. [KD vai KHD?] Raskolnikov oli kieltämättä jo äsken saattanut itsensä epäilyttävään valoon, mutta *tosiasioihin* ei ollut siltikään päästy: kaikki oli vielä hyvinkin suhteellista. [KHD] Mutta ymmärsikö hän oikein, ymmärsikö hän sittenkään kaikkea oikein? Eikö hän ollut erehtynyt? Mihin nimenomaiseen tulokseen Porfiri oli tänään pyrkinyt? Oliko hänellä todella ollut jotain valmisteltuna? Ja mitä erityisesti? Oliko hän tosiaan odottanut jotain vai ei? Millä nimenomaisella tavalla he olisivatkaan eronneet tänään, ellei Mikolai olisi aiheuttanut tuota odottamatonta romahdusta?

(36<) 1) [KD] Porfiri oli paljastanut pelinsä lähes kokonaan; hän oli tietysti ottanut riskin, mutta oli tehnyt sen silti, **ja Raskolnikovista tuntui, että** jos Porfiri olisi todellakin tiennyt asiasta enemmän, hän olisi ilmaissut senkin. [KHD] Mikä se ”yllätys” mahtoi olla? Pelkkää pilkantekoako? (>36) Merkitsiköhän se jotakin? Saattoiko sen takana piillä edes jotain tosiasian, todellisen syytteen tapaista? Se eilinen mies? Minne hän oikein oli kadonnut? Missä hän oli tänään? Jos Porfiri Petrovitšillä oli ylipäätään tiedossaan jotain varmaa, se oli ilman muuta yhteydessä eiliseen mieheen...

Kuukasjärvi, s. 445–446

Kuukasjärvi, 1) KHD > KD (-sulut, +*että*)

[KD] The consequences of this fact were clear to him at once ... [KHD] its falsehood could not fail to be discovered and then they would be after him again. Till then, at least, he was free and must do something for himself, for the danger was imminent.

But how imminent? 1) [KD] His position gradually became clear **to him**. (5<) Remembering, sketchily, the main outlines of his recent scene with Porfiry, he could not help shuddering again with horror. [KHD] Of course, he did not yet know all Porfiry's aims, he could not see into all his calculations. But he had already partly shown his hand, 2) [KD vai KHD?] and no one knew better than **Raskolnikov** how terrible Porfiry's 'lead' had been for him. [KHD] A little more and he *might* had given himself away completely, circumstantially. Knowing his

nervous temperament and from the first glance seeing through him, Porfiry, though playing a bold game, was bound to win. [KD vai KHD?] There's no denying that Raskolnikov had compromised himself seriously, but no *facts* had come to light as yet; there was nothing positive. [KHD] But was he taking a true view of the position? Wasn't he mistaken? What had Porfiry been trying to get at? Had he really some surprise prepared for him? And what was it? Had he really been expecting something or not? How would they have parted if it had not been for the unexpected appearance of Nikolay? (>5)

Porfiry had shown almost all his cards - of course, he had risked something in showing them - and if he had really had anything up his sleeve [KD] (Raskolnikov reflected), [KHD] he would have shown that, too. What was that 'surprise'? Was it a joke? Had it meant anything? Could it have concealed anything like a fact, a piece of positive evidence? His yesterday's visitor? What had become of him? Where was he today? If Porfiry really had any evidence, it must be connected with him.

Garnett, s. 301

Garnett, 1) KD vai KHD? > KD (+to him), 2) KHD > KD vai KHD? (yks. 3. persoonaan pronomini > erisnimi)

[KD] The consequences of this fact became clear to him at once: [KHD] the lie could not but be revealed, and then they would set to work on him again. But at least he was free until then, and he absolutely had to do something for himself, because the danger was unavoidable.

To what extent, however? [KD vai KHD?] The situation was beginning to clarify itself. [KD] Recalling his whole recent scene with Porfiry, *roughly*, in its general outlines, he could not help shuddering with horror again. [KHD] Of course, he did not know all of Porfiry's purposes yet, he could not grasp all his calculations. But part of the game had been revealed, and certainly no one knew better than he how terrible this "move" in Porfiry's game was for him. A little more and he might have given himself away completely, and factually now. Knowing the morbidity of his character, having correctly grasped and penetrated it at first sight, Porfiry had acted almost unerringly, albeit too resolutely. [KD vai KHD?] There was no question that Raskolnikov had managed to compromise himself far too much today, but still it had not gone as far as *facts*; it was all still relative. [KHD] But was it right, was it right, the way he understood it now? Was he not mistaken? What precisely had Porfiry been driving at today? Did he really have anything prepared today? And what precisely? Was he really expecting something, or not? How precisely would they have parted today, had it not been for the arrival of an unexpected catastrophe through Nikolai?

Porfiry had shown almost the whole of his game; he was taking a risk, of course, but he had shown it, and [KD] (Raskolnikov kept thinking) [KHD] if Porfiry really had something more, he would have shown that, too. What was this

"surprise"? A mockery, perhaps? Did it mean anything, or not? Could it have concealed anything resembling a fact, a positive accusation? That man yesterday? Where had he dropped to? Where was he today? Because if Porfiry had anything positive, it must certainly be connected with that man yesterday ...

Pevear & Volokhonsky, s. 354–355

(xix)

(10<) [KHD] Так вот, стало быть, чем разрешился весь этот вчерашний ужас. Всего ужаснее было думать, что он действительно чуть не погиб, чуть не погубил себя из-за такого *ничтожного* обстоятельства. Стало быть, кроме найма квартиры и разговоров о крови, этот человек ничего не может рассказать. Стало быть, и у Порфирия тоже нет ничего, кроме этого *брёда*, никаких фактов, кроме *психологии*, которая *о двух концах*, ничего положительного. Стало быть, если не явится никаких больше фактов (а они не должны уже более явиться, не должны! , то... то что же могут с ним сделать? Чем же могут его обличить окончательно, хоть и арестуют? И, стало быть, Порфирий только теперь, только сейчас узнал о квартире, а до сих пор и не знал. (>10)

Преступление и наказание, s. 331, 4, VI

[KHD] Kas siten siis päättyi koko tuo eilinen kauhu. Kaikkein kauheinta oli ajatella, että hän todellakin oli vähällä hukkuu, oli vähällä hukuttaa itsensä sellaisen *mitättömän* seikan tähden. Paitse kortteerin vuokraamista ja keskustelua verestä ei tämä mies niinmuodoin voi kertoa mitään. Niinmuodoin ei Porfirillakaan mitään muuta ole, ei mitään muuta, paitse tuota *houretta*, ei mitään tosiasioita, paitse *psykologiaa*, joka on *kaksipäistä*, ei mitään varmaa. Ell'ei niinmuodoin ilmesty mitään muita tosiasioita (ja niitä ei pidä enää ilmestyä, ei pidä, ei pidä!) ... niin mitäs he voivat sen kanssa tehdä? Milläs he voivat hänen lopullisesti syylliseksi näyttää, vaikka kiinnikin panevat. Ja niinmuodoin sai Porfiri nyt vasta, ihan vast'ikään sen tietää, tuosta kortteerista eikä ole tähän saakka sitä tietänyt.

Wuori, s. 506

[KHD] Tämä oli siis syynä eilispäivän kauhuun. 1) [KD] **Hänen** oli melkein mahdotonta kestää ajatusta, että hän niin vähäpätöisen syyn takia oli ilmaista itsensä. [KHD] Lukuunottamatta sitä, että hän oli tarkastellut huoneustoa ja kysellyt verta, ei tämä ihminen ihminen tiennyt kerrassaan mitään. Senpä vuoksi ei Porfyriuskaan saattanut tietää enempää; hänellä ei siis ollut muuta tukea kuin tuo kuumehourailu, ei ainoatakaan todellista todistusta ... vain tuo psykologinen, jolla oli kaksi puolta ... positivistisesti siis ... ei mitään Koska siis ei mitään ratkasevaa todistusta ilmennyt (ja sellastahan ei voinut tapahtua) mitä he silloin osaisivat tehdä hänelle? Miten voisivat he todistaa hänet syylliseksi, vaikkakin he vangitsisivat hänet? Tuon tiedon huoneustosta oli Porfyrius siis saanut tietää vasta hetki sitten, ennen ei hän ollut siitä tietänyt mitään.

Niskanen, 1) KHD > KD (+*hänen*, lauserakenne, tiivistys)

(10<) [KHD] Siinä siis oli eilisen pelottava tapauksen selitys. 1) [KD] Kauhistuttavinta oli **hänestä** ajatella, että hän oli ollut kerrassaan syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, [KHD] sellaisen *mitättömän* asian vuoksi. Tuo mies siis ei olisi tietänyt puhua muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä. Niinpä ei Porfirillakaan ollut muita todisteita kuin tuo *kuumehoure*, ei mitään muita tosiasioita kuin tuo *psykologiansa*, jossa oli *kaksi puolta*, sanalla sanoen: ei mitään varmaa. Jos siis ei uusia tosiasioita ilmennyt (eikä niitä saanut enää ilmetä, ei saanut, ei saanut!), niin ... niin mitä he voivat hänelle tehdä? Miten he voivat riittävästi todistaa hänet syylliseksi, vaikka hänet pidättäisivätkin? Porfiri oli siis vasta nyt aivan äskettäin, saanut kuulla hänen käyneen huoneistossa, ei ollut aikaisemmin tiennyt siitä mitään. (>10)

Hollo, s. 345–346

Hollo, 1) KHD > KD (+*hänestä*)

[KHD] Kas vain, miten tuon eilisen kauhistumisen syy ratkesi. Vielä kauheampaa oli ajatella, että hän oli tosiaanakin vähällä joutua ansaan, vähällä saattaa itsensä turmioon tuollaisen mitättömän seikan vuoksi. Mistään muustahan kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta keskustelusta tuo mies ei siis voinut kertoa. Porfirillakaan ei siis voinut olla mitään muuta todistetta kuin tuo *houre*, ei mitään muita faktoja kuin oma *psykologiansa*, jossa on *kaksi puolta*, ei siis mitään varmaa. Jos siis ei mitään uusia tosiasioita ilmene (eikä niitä saanut enää ilmetä, ei saanut, ei saanut! niin ... Mitä he silloin voivat hänelle tehdä? Miten he voivat hänet paljastaa lopullisesti, vaikka pidättäisivätkin? Porfiri oli siis vasta nyt, juuri äsken saanut tietää huoneiston vuokraamisesta, tähän asti hän ei tietänyt mitään.

Konkka

[KHD] Siinä siis oli eilisen pelottava tapauksen selitys. 1) [KD] Kauhistuttavinta **hänestä** oli ajatella, että hän oli ollut syöksymäisillään turmioon, omin ehdoin, [KHD] sellaisen *mitättömän* asian vuoksi. Tämä mies ei siis olisi tiennyt muusta kuin huoneiston vuokraamisesta ja verta koskevasta kyselystä. Niinpä ei Porfirillakaan ollut muuta todisteita kuin tuo *houre*, ei mitään muita tosiasioita kuin tuo *psykologiansa*, jossa oli *kaksi puolta*, siis ei mitään varmaa. Ellei uusia tosiasioita ilmennyt (eikä niitä enää saanut ilmetä, ei saanut, ei saanut!), niin ... niin mitä he voivat hänelle tehdä? Miten he voivat todistaa hänet syylliseksi, vaikka pidättäisivätkin? Porfiri oli siis vasta nyt saanut tietää hänen käyneen asunnossa, aikaisemmin hän ei ollut tiennyt siitä mitään.

Vuori (Pyykkö), s. 337

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (+*hänestä*)

[KHD] Niin siis sai selityksensä koko tuo eilispäiväinen kauhu. 1) [KD] Kauheinta **hänestä** oli ajatella, että hän oli jo todella ollut syöksymäisillään turmioon, oli ollut vähällä tuhota itsensä [KHD] tuollaisen *mitättömän* asian tähden. Tuo mies ei siis olisi voinut kertoa muusta kuin asunnon vuokraamisesta ja verta koskevista puheista. Porfirillakaan ei siten ollut mitään, ei mitään muuta kuin tuo *houre*, ei muita tosiasioita kuin se *psykologiansa*, jota voi katsoa *kahdelta kannalta*, eikä mitään varmaa. Ellei siis mitään uusia tosiasioita enää ilmenisi (eikä niitä saanut enää ilmetä, ei saanut, ei saanut!), niin... niin mitä he voivat tehdä hänelle? Millä he voisivat lopullisesti todistaa hänet syylliseksi, vaikka pidättäisivätkin? Ja Porfiri oli siis vasta nyt, aivan äsken, saanut tietää hänen käyneen asunnossa, eikä ollut aiemmin tiennyt siitä mitään.

Kuukasjärvi, s. 448

Kuukasjärvi, 1) KHD > KD (+*hänestä*)

[KHD] So this was the solution of yesterday's horror. The most awful thought was that he had been actually almost lost, had almost done for himself on account of such a *trivial* circumstance. So this man could tell nothing except his asking about the flat and the bloodstains. So Porfiry, too, had nothing but that *delirium*, no facts but this *psychology* which *cuts both ways*, nothing positive. So if no more facts come to light (and they must not, they must not!) then ... then what can they do to him? How can they convict him, even if they arrest him? And Porfiry then had only just heard about the flat and had not known about it before.

Garnett, s. 303

[KHD] So this was the solution to yesterday's horror. Most horrible was the thought that he had really almost perished, almost destroyed himself, because of such a *worthless* circumstance. So except for the renting of the apartment and the talk about blood, this man had nothing to tell. So Porfiry also had nothing, nothing except this *delirium*, no facts except for *psychology* which is *double-ended*, nothing positive. So if no more facts emerged (and they must not emerge, they must not, they must not!), then ... then what could they possibly do to him? How could they expose him finally, even if they should arrest him? And so Porfiry had learned about the apartment only now, only that day, and knew nothing before.

Pevear & Volokhonsky, s. 357

(xx)

(13,19<) [KD] Раскольников вошел в свою каморку и стал посреди ее. [KHD] "Для чего он воротился сюда?" [KD] Он оглядел [KD vai KHD?] эти желтоватые, обшарканные обои, эту пыль, свою кушетку... (>19) [KHD] Со двора доносился какой-то резкий, бесперывный стук; что-то где-то как

будто вколачивали, гвоздь какой-нибудь... [KD] Он подошел к окну, поднялся на цыпочки и долго, с видом чрезвычайного внимания, высматривал во дворе. [KHD] Но двор был пуст, и не было видно стучавших. Налево, во флигеле, виднелись кой-где отворенные окна; на подоконниках стояли горшочки с жиденькой геранью. За окнами было вывешено белье... [KD] Все это он знал наизусть. Он отвернулся и сел на диван. (>13)

[KHD] Никогда, никогда еще не чувствовал он себя так ужасно одиноким!

(16<) [KD vai KHD?] Да, он почувствовал еще раз, что, может быть, действительно возненавидит Соңю, и именно теперь, когда сделал ее несчастнее. [KHD] "Зачем ходил он к ней просить ее слез? Зачем ему так необходимо заедать ее жизнь? О, подлость!" (<16)

Преступление и наказание, s. 394, 5, V

(19<) [KD] Raskolnikov meni koppiinsa ja seisattui keskelle sitä. [KHD] "Mitä varten palasi hän tänne?" [KD] Hän silmäili [KD vai KHD?] noita kellahtavia, kuluneita tapetteja, tuota tomua ja lepotuoliaan ... (>19) [KHD] Pihalta kuului alituinen kova kolkutus; jossakin ikäänkuin jotakin naulattiin ... [KD] Hän meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja katseli kauan sekä tavattoman tarkkaan ulos pihalle. [KHD] Mutta piha oli tyhjä ja kolkuttajia ei siellä näkynyt. Vasemmassa kylkirakennuksessa olivat ikkunat siellä täällä auki; ikkunoilla seisoi kukka-astioita, joissa kasvoi hentoja geranium-kasveja. Sisäpuolella oli pesuvaatteita riippumassa ... [KD] Kaiken tämän tiesi hän jo ulkoakin. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.

[KHD] Ei koskaan, ei koskaan ollut hän vielä tuntenut olevansa niin hirveän yksinään.

(16<) [KD vai KHD?] Niin, hän tunsi vielä kerran, että kentiesi todellakin tulee vihaamaan Sonjaa, ja juuri nyt, tehtyään hänet onnettomammaksi. [KHD] "Miksi menikään hän Sonjan luokse pyytämään hänen kyöneleitänsä? Miksi oli hänen niin välttämätöntä katkerointaa Sonjan elämää? Voi sitä halpamaisuutta!"⁹¹ (>16)

Wuori, s. 600–601

[KD] Raskolnikow meni ylös huoneeseen. 1) ∅ Hän tarkasteli 2) likasia, läpeensä vaalenneita tapetteja, tomuisia huonekaluja ja sohvaa. 3) ∅ Sitten meni hän akkunan luo ja katseli alas pihalle. 4) ∅ 5) Talon vasemmassa kylkirakennuksessa oli muutamia akkunoita auki, ja akkunalaudoilla oli kukkaruukkuja puolikuivunneine kurjenpolvineen. Akkunan ulkopuolelle oli ripustettu paita kuivamaan ... tämän kaiken tunsi hän niin hyvin taasen. Hän kääntyi pois päin ja istuutui sohvalle.

⁹¹ Lainausmerkki on merkitty KHD:n alkuun, mutta jäänyt pois katkelman lopusta.

[KHD] Ei milloinkaan, ei milloinkaan ollut hän tuntenut olevansa niin yksin.

(16<) [KD vai KHD?] Niin, hän uskoi vielä kerran vihaavansa Sonjaa, tehtyään hänet vielä onnettomammaksi. [KHD] Miksi oli hän mennyt hänen luokseen? ... ehkä kerjätäkseen hänen kyyneleitään? Miksi tahtoi hän katkeroitaa hänenkin elämäänsä? Oi, sellaista halpamaisuutta! (>16)

Niskanen, s. 488

Niskanen, 1) KHD > poisto ("Для чего он воротился сюда?"), 2) KD vai KHD? > KD (-эти, -эту, konteksti: edeltävä muutos), 3) KHD > poisto (Со двора доносился ... гвоздь какой-нибудь...), 4) KHD > poisto (Но двор был пуст, и не было видно стучавших.), 5) KHD > KD (konteksti: edeltävät muutokset)

(19<) [KD] Raskolnikov astui huoneeseensa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. 1) **Hän ihmetteli**, miksi oli **sinne** palannut, 2) katseli \emptyset kellerviä, kuluneita seinäpapereita, \emptyset pölyä, sohvaansa ... (>19) 3) [KD vai KHD?] Pihalta kuului \emptyset lakkaamatta teräviä iskuja, ikään kuin olisi jossakin vasaralla taottu jotain, isoa naulaa tai muuta sellaista ... [KD] Raskolnikov astui ikkunan luo, nousi varpailleen ja katseli pihalle, pitkän aikaa erittäin tarkkaavasti, kuten näytti. 4) [KD vai KHD?] Mutta piha oli tyhjä, takojaa ei näkynyt. Vasemmalla, kylkirakennuksessa, näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita; ikkunalaudoilla oli kukkaruukkuja ja niissä kituvia pelargonioita. Ikkunoissa riippui pesuvaatteita kuivamassa. [KD] Kaiken tuon hän osasi ulkoa. Hän kääntyi pois ja istuutui sohvaan.

5) [KD] Hän ei ollut vielä milloinkaan tuntenut itseänsä niin kauhean yksinäiseksi.

6) [KD] Hänen mielessään oli jälleen se tunne, että hän [KD vai KHD?] kenties todella tulee vielä vihaamaan Sonjaa ja nimenomaan nyt, kun oli lisännyt hänen onnettomuuttansa. 7) [HD] "Miksi **meninkään** anelemaan häneltä kyyneliä? Miksi **minun** pitikään katkeroitaa hänen elämäänsä? Halpamaista, halpamaista!"

Hollo, 410–411

Hollo, 1) KHD > KD (+*Hän ihmetteli, сюда > sinne*), 2) KD vai KHD? > KD (virkeraja, -эти, -эту), 3) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset, -какой-то), 4) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset), 5) KHD > KD (-toisto, -korosteinen sanajärjestys, huutomerkki > piste), 6) KD vai KHD? > KD (-korosteinen *Да*), 7) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Raskolnikov meni koppiinsa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. 1) [HD] "Mitä varten **minä palasin** tänne?" [KD] Hän katseli 2) \emptyset keltaisia repaleisia seinäpapereita, \emptyset pölyä, matalaa sohvaansa ... 3) [KD vai KHD?] Pihalta kuului

lakkaamatta \emptyset teräviä iskuja; hakattiin jotakin, ehkä naulaa vasaralla ... [KD] Raskolnikov siirtyi ikkunan luo, kohottautui varpailleen ja katseli pihalle kauan, kasvoillaan poikkeuksellisen tarkkaavainen ilme. 4) [KD vai KHD?] Mutta piha oli autio eikä hakkaajaa näkynyt. Vasemmalla siipirakennuksessa oli joitakin ikkunoita auki, ikkunalaudoilla kukkaruukkuja kituliaine pelargonioineen. Ikkunoiden takana oli liinavaatteita ripustettuna kuivumaan ... [KD] Kaiken tuon hän osasi ulkoa, kääntyi pois ja istuutui sohvalle ...

5) [KD] Vielä **milloinkaan** hän ei ollut tuntenut itseään niin kauhean yksinäiseksi.

6) [KD] Ja taas hän tunsu että [KD vai KHD?] kenties alkaisi todella vihata Sonjaa, nimenomaan nyt, kun oli tehnyt hänet entistä onnettomammaksi. 7) [HD] "Miksi **meninkään** karttamaan häneltä kyöneleitä? Miksi **minun** on niin välttämätöntä myrkyttää hänen elämänsä? Voi, halpamaista!"

Konkka

Konkka, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona), 2) KD vai KHD? > KD (-*эму*, -*эмы*), 3) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset, -*какой-мо*), 4) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset), 5) KHD > KD (-toisto, huuto-merkki > piste), 6) KD vai KHD? > KD (-korosteinen *Да*), 7) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Raskolnikov meni kopperoonsa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. 1) **Hän ihmetteli**, miksi oli palannut **sinne**, 2) katseli \emptyset kellertäviä kuluneita seinäpapereita, \emptyset pölyä, sohvaa ... 3) [KD vai KHD?] Pihalta kuului herkeämättä \emptyset teräviä iskuja, kuin jossain olisi taottu vasaralla jotain, isoa naulaa tai muuta sellaista ... [KD] Raskolnikov meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja katseli pihalle, katseli pitkään ja tarkkaavasti. 4) [KD vai KHD?] Mutta piha oli tyhjä, takojaa ei näkynyt. Vasemmalla sivurakennuksessa näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita, ikkunalaudoilla kukkaruukkuja, niissä kituvia pelargonioita. Ikkunoihin oli ripustettu pyykkejä kuivumaan. [KD] Tuon kaiken hän osasi ulkoa. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.

5) [KD vai KHD?] **Koskaan** hän ei ollut tuntenut itseään **näin** kauhean yksinäiseksi.

6) [KD] Jälleen oli hänen mielessään tunne, että [KD vai KHD?] kenties hän todella alkaa vihata Sonjaa, ja nimenomaan nyt kun itse oli lisännyt tämän onnettomuutta. 7) [HD] "Miksi mennä anelemaan häneltä kyöneleitä? Miksi **minä katkeroitin** hänen elämänsä? Halpamaista! Halpamaista!"

Vuori (Pyykkö), s. 399

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (+*Hän ihmetteli*, *сюда* > *sinne*), 2) KD vai KHD? > KD (virkeraja, -*эму*, -*эмы*), 3) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset, -*какой-мо*), 4) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät

muutokset), 5) KHD > KD vai KHD? (-toisto, huutomerkki > piste; henkilön näkökulmaa vahvistava *näin* kompensoi muutoksia), 6) KD vai KHD? > KD (-korosteinen *Да*, välimerkitys), 7) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Raskolnikov astui kopperoonsa ja jäi seisomaan keskelle lattiaa. 1) [HD] ”Mitä varten **minä palasin** tänne?” [KD] **hän kysyi itseltään** katsellen 2) \emptyset kellertäviä, kuluneita tapetteja, \emptyset pölyä ja sohvaansa... 3) [KD vai KHD?] Pihalta kuului \emptyset jatkuvia, teräviä iskuja, ikään kuin jossain olisi hakattu jotakin, naulaa tai muuta sellaista... [KD] Raskolnikov meni ikkunan luo, nousi varpailleen ja katseli pihalle pitkään ja hyvin tarkkaavaisesti. 4) [KD vai KHD?] Mutta piha oli tyhjä, takojia ei näkynyt. Vasemmanpuoleisessa sivurakennuksessa näkyi siellä täällä avonaisia ikkunoita, ikkunalaudoilla oli ruukkuja ja niissä kituvia pelargoneja. Ikkunoissa riippui pyykkejä kuivumassa. [KD] Tuon kaiken hän tiesi jo ulkoa. Hän kääntyi ja istuutui sohvalle.

5) Hän ei ollut vielä **koskaan** tuntenut itseään niin kauhean yksinäiseksi.

(16<) 6) [KD] \emptyset Hänestä tuntui jälleen, että hän alkaa ehkä todellakin vihata Sonjaa, ja nimenomaan nyt, kun oli tehnyt tämän entistäkin onnettomammaksi. 7) [HD] ”Minkä takia **menin** anelemaan hänen kyyneleitään? Oliko **minun** pakko pilata hänen elämänsä? Raukkamaista!” (>16)

Kuukasjärvi, s. 532

Kuukasjärvi, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona, +*hän kysyi itseltään*), 2) KD vai KHD? > KD (virkejako, -*эму*, -*эмы*), 3) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset, -*какой-мо*), 4) KHD > KD vai KHD? (konteksti: edeltävät muutokset), 5) KHD > KD (-toisto, -korosteinen sanajärjestys, huutomerkki > piste), 6) KD vai KHD? > KD (-korosteinen *Да*), 7) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Raskolnikov went into his little room and stood still in the middle of it. [KHD] Why had he come back here? [KD] He looked at [KD vai KHD?] the yellow and tattered paper, at the dust, at his sofa ... [KHD] From the yard came a loud continuous knocking: someone seemed to be hammering ... [KD] He went to the window, rose on tiptoe and looked out into the yard for a long time with an air of absorbed attention. 1) [KD] But the yard was empty and **he** could not see who was hammering. In the house on the left **he** saw some open windows; on the windowsills were pots of sickly-looking geraniums. Linen was hung out of the windows ... He knew it all by heart. He turned away and sat down on the sofa.

[KHD] Never, never had he felt himself so fearfully alone!

[KD vai KHD?] Yes, he felt once more that he would perhaps come to hate Sonia, now that he had made her more miserable.

[KHD] "Why had he gone to her to beg for her tears? What need had he to poison her life? Oh, the meanness of it!"

Garnett, s. 357–358

Garnett, 1) KHD > KD (+yks. 3. persoonan pronomini, + yks. 3. persoonan pronomini)

(19<) [KD] Raskolnikov walked into his closet and stood in the middle of it. [KHD] Why had he come back here? [KD] He looked around at [KD vai KHD?] the shabby, yellowish wallpaper, the dust, his sofa ... (>19) [KHD] Some sharp, incessant wapping was coming from the courtyard, as if something, some nail, was being hammered in somewhere ... [KD] He went to the window, stood on tiptoe, and for a long time, with an extremely attentive look, peered down into the courtyard. [KHD] But the courtyard was empty; whoever was doing the rapping could not be seen. In the wing to the left, open windows could be seen here and there; pots with scrawny geraniums. Laundry was hanging outside the windows ... [KD] He knew it all by heart. He turned away and sat down on the sofa.

[KHD] Never, never before had he felt himself so terribly lonely!

(16<) [KD vai KHD?] Yes, he felt once again that he might indeed come to hate Sonya, and precisely now, when he had made her more miserable. [KHD] Why had he gone to her to beg for her tears? Why was it so necessary for him to eat up her life? Oh, meanness! (>16)

Pevear & Volokhonsky, s. 424

(xxi)

(39<) [KD] Он спешил к Свидригайлову. [KD vai KHD?] Чего он мог надеяться от этого человека - он и сам не знал. Но в этом человеке таилась какая-то власть над ним. [KD] Сознав это раз он уже не мог успокоиться, [KD vai KHD?] а теперь к тому же и пришло время.

[KD] Дорогой один вопрос особенно мучил его: [KHD] был ли Свидригайлов у Порфирия?

Сколько он мог судить и в чем бы он присягнул - нет, не был! [KD] Он подумал еще и еще, припомнил всё посещение Порфирия, сообразил: [KHD] нет, не был, конечно, не был!

Но если не был еще, то пойдет или не пойдет он к Порфирию? (<39)

Преступление и наказание, s. 428–429, 6, III

(39<) [KD] Hän kiirehti Svidrigailovin luo. [KD vai KHD?] Mitä hän saattoi toivoa häneltä, - sitä ei hän itsekään tietänyt, mutta jonkinlainen valta piili siinä

mieheissä hänen ylitsensä. [KD] Ja sen kerran tunnustettuaan, ei hän saanut enää rauhaa. [KHD] Siihen lisäksi oli nyt jo aikakin tullut.

[KD] Tiellä vaivasi häntä varsinkin muudan kysymys, **se, näet**, [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

1) [KD] Sen verran kuin hän saattoi päättää ja olisi vaikka vannonutkin, **niin** hän ei ollut käynyt. Hän ajatteli moneen kertaan, muisteli Porfirin käyntiä ja tuli siihen päätökseen 2), **että** ihan varmaan hän ei ollut siellä käynyt.

[KHD] Mutta ell'ei hän vielä ollut käynyt, niin meneeköhän vai eikö mene Porfirin luo? (<39)

Wuori, s. 651

Wuori, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, +*niin*, -toisto, huutomerkki > piste), 2) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, +*että*, -toisto, huutomerkki > piste)

[KD] Raskolnikow läksi nopein askelin Svidrigailowin luo. [KD vai KHD?] Mitä toivoi hän häneltä? ... hän ei itsekään sitä tiennyt. Tällä miehellä **tuntui** olevan jokin vaikutusvalta häneen. Ø Oikea hetki hänen kohtaamiseksi oli myös nyt tullut. [KD] Matkalla kiukutti häntä kysymys, 1) oliko Svidrigailow tavannut Porfyriusta.

[KHD] Mikäli hän saattoi päättää ... hän olisi voinut vanhoa sen vuoksi ... ei hän ollut. [KD] Hän kertasi muistissaan kaikki, mitä oli tapahtunut Porfyriuksen käydessä, vertasi toista toiseen ja tuli loppupäätökseen: [KHD] ei hän ei ole ollut hänen luonaan. Mutta ellei hän ollut vielä ollut siellä, oli seuraava kysymys: meneekö hän vai ei Porfyriuksen luo.

Niskanen, s. 533

Niskanen, 1) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, kysymysmerkki > piste)

[KD] Hän riensi Svidrigailowin luo. [KD vai KHD?] Mitä hän voi toivoa tuosta miehestä, **sitä** hän ei itsekään tiennyt. Mutta tuo mies piti jollakin salaperäisellä tavalla häntä vallassaan. [KD] Sen oivallettuaan Raskolnikov ei enää voinut rauhoittua, [KD vai KHD?] ja nyt oli sitä paitsi jo aikakin.

[KD] Matkalla häntä rasitti erikoisesti tämä kysymys: [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

Mikäli hän saattoi päätellä (ja hän olisi voinut ottaa sen vanhoakseen) - ei, hän ei ollut käynyt! [KD] Hän mietti asiaa miettimistään, muisteli Porfiri Petrivitshin vierailua, teki johtopäätöksiä: [KHD] ei, hän ei ollut siellä käynyt, epäilemättä ei.

Mutta ellei hän ollut vielä siellä ollut, meneekö hän sinne vai eikö?

Hollo, s. 446–447

[KD] Hän kiiruhti tapaamaan Svidrigailovia. [KD vai KHD?] Mitä hän saattoi toivoa tuolta ihmiseltä, sitä hän ei tiennyt itsekään. Mutta tuo ihminen piti häntä jollakin salaperäisellä tavalla vallassaan. [KD] Oivallettuaan sen hän ei voinut enää rauhoittua. [KD vai KHD?] Sitäpaitsi nyt oli jo tapaamisen aikakin.

[KD] Matkalla häntä vaivasi erikoisesti tämä kysymys: [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

Mikäli hän saattoi päätellä ja oli valmis vaikkapa vannomaan - ei, ei ollut käynyt! [KD] Hän ajatteli asiaa vielä juurta jaksain, palautti mieleensä Porfirin koko käynnin ja sen jälkeen teki johtopäätöksen: [KHD] ei, ei tietenkään ollut käynyt.

Mutta jollei vielä ollut, niin meneekö hän Porfirin luo vai ei?

Konkka

[KD] Hän kiirehti Svidrigailovin luo. [KD vai KHD?] Mitä hän saattoi toivoa tuosta miehestä, sitä hän ei itsekään tiennyt. Mutta tuo mies piti jollain salaperäisellä tavalla häntä vallassaan. [KD] Oivallettuaan sen Raskolnikov ei enää voinut rauhoittua, [KD vai KHD?] ja nyt oli lisäksi tuo määräaika.

[KD] Matkalla häntä vaivasi erityisesti kysymys: [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

Mikäli hän saattoi päätellä - ja sen hän olisi voinut ottaa vanhoakseen - tämä ei ollut käynyt! [KD] Hän mietti miettimistään asiaa, muisteli Porfiri Petrovitshin käyntiä, teki johtopäätöksiä: [KHD] ei, tämä ei ollut käynyt siellä, aivan varmasti ei.

Mutta ellei vielä ollut käynyt, meneeköhän hän Porfirin luo?

Vuori (Pyykkö), s. 435

(39<) [KD] Hän kiiruhti Svidrigailovin luo. 1) Hän ei itsekään tiennyt, mitä hän saattoi toivoa tuolta mieheltä. Mutta tuo mies piti häntä vallassaan jollakin salaperäisellä tavalla. Sen kerran tajuttuaan Raskolnikov ei voinut enää rauhoittua [KD vai KHD?] – ja nyt oli sitä paitsi jo aikakin.

[KD] Matkalla häntä vaivasi erityisesti kysymys: [KHD] oliko Svidrigailov käynyt Porfirin luona?

Sikäli kuin hän saattoi päätellä – ja sen hän olisi voinut vaikka vanho – ei, ei ollut käynyt! [KD] Hän mietti miettimistään, palautti mieleensä Porfirin koko vierailun, ja päätteli lopulta: [KHD] ei, ei ollut käynyt, ei tietenkään ollut!

Mutta ellei vielä ollut käynyt, meneekö hän Porfirin luo vaiko ei? (<39)

Kuukasjärvi, s. 579

Kuukasjärvi, 1) KD vai KHD? > KD (lauseiden järjestys)

(39<) [KD] He hurried to Svidrigailov's. [KD vai KHD?] What he had to hope from that man he did not know. But that man had some hidden power over him. [KD] Having once recognised this, he could not rest, [KD vai KHD?] and now the time had come.

[KD] On the way, one question particularly worried him: [KHD] had Svidrigailov been to Porfiry's? 1) [KD] As far as he could judge, he would swear to it **that** he had not. He pondered again and again, went over Porfiry's visit; [KHD] no, he hadn't been, of course he hadn't.

But if he had not been yet, would he go? (<39)

Garnett, s. 389

Garnett, 1) KHD > KD (-ajatusviiva, +*that*, -toisto, huutomerkki > piste)

[KD] He was hurrying to Svidrigailov. [KD vai KHD?] What he could hope for from him, he himself did not know. But the man had some hidden power over him. [KD] Once he realized it, he could no longer rest, [KD vai KHD?] and, besides, the time had now come.

[KD] One question especially tormented him on the way: [KHD] had Svidrigailov gone to Porfiry?

No, as far as he was able to judge, he had not - he would have sworn to it! [KD] He thought it over again and again, recalled Porfiry's entire visit, and realized: [KHD] no, he had not; of course he had not!

But if he had not gone yet, would he or would he not go to Porfiry?

Pevear & Volokhonsky, s. 462

(xxii)

[KHD] Да и стоило ль теперь, после всего, что было, стараться побеждать все эти новые мизерные затруднения? Стоило ль, например, стараться интриговать, чтобы Свидригайлов не ходил к Порфирию; изучать, разузнавать, терять время на какого-нибудь Свидригайлова?

О, как ему всё это надоело!

(21<) А между тем он всё-таки спешил к Свидригайлову; уж не ожидал ли он чего-нибудь от него нового, указаний, выхода? И за соломинку ведь хватаются! Не судьба ль, не инстинкт ли какой сводит их вместе? Может быть эта была только усталость, отчаяние; может быть, надо было не Свидригайлова, а кого-то другого, а Свидригайлов только как тут подвернулся. Соня? Да и зачем бы он пошел теперь к Соне? Опять просить у ней ее слез? (>21) [KD vai KHD?] Да и страшна была ему Соня. Соня

представляла собою неумолимый приговор, решение без перемены. Тут - или ее дорога, или его. Особенно в эту минуту он не в состоянии был ее видеть. [KHD] Нет, не лучше ли испытать Свидригайлова: что это такое? [KD] И он не мог не сознаться внутри, что и действительно тот на что-то ему давно уже как бы нужен.

[KHD] Ну, однако ж, что может быть между ними общего? Даже и злодейство не могло бы быть у них одинаково. Этот человек очень к тому же был неприятен, очевидно чрезвычайно развратен, непременно хитер и обманчив, может быть, очень зол. Про него ходят такие рассказы. Правда, он хлопотал за детей Катерины Ивановны; но кто знает, для чего и что это означает? У этого человека вечно какие-то намерения и проекты.

(6<) [KD] Мелькала постоянно во все эти дни у Раскольникова еще одна мысль и страшно его беспокоила, хотя он даже старался прогонять ее от себя, [KD vai KHD?] так она была тяжела для него! [KD] Он думал иногда: [KHD] Свидригайлов всё вертелся около него, да и теперь вертится; Свидригайлов узнал его тайну; Свидригайлов имел замыслы против Дуни. А если и теперь имеет? Почти наверное можно сказать, что да. А если теперь, узнав его тайну и таким образом получив над ним власть, он захочет употребить ее как оружие против Дуни? (>6)

[KD] Мысль эта иногда, даже во сне, мучила его, но в первый еще раз она явилась ему так сознательно ярко, как теперь, когда он шел к Свидригайлову. Одна уже мысль эта приводила его в мрачную ярость. [KHD] Во-первых, тогда уже всё изменится, даже в его собственном положении: следует тотчас же открыть тайну Дунечке. Следует, может быть, предать самого себя, чтоб отвлечь Дунечку от какого-нибудь неосторожного шага. Письмо? Нынче утром Дуня получила какое-то письмо! От кого в Петербурге могла бы она получать письма? (Лужин разве? Правда, там стережет Разумихин; но Разумихин ничего не знает. Может быть, следует открыться и Разумихину? [KD] Раскольников с омерзением подумал об этом.

(54<) [HD] "Во всяком случае Свидригайлова надо увидеть как можно скорее, [KD] - решил он про себя окончательно. [HD] - Слава богу, тут не так нужны подробности, сколько сущность дела; но если, если только способен он, если Свидригайлов что-нибудь интригует против Дуни, - то..." (>54)

Преступление и наказание, с. 429–430, 6, III

[KHD] Ja maksoiko nyt edes vaivaakaan, kaiken edellä tapahtuneen jälkeen, koettaa voittaa kaikki nuo uudet, mitättömät vaikeudet! Maksoiko, esimerkiksi, vaivaa koettaa mitään juonia, ett'ei Svidrigailov menisi Porfirin luo; urkkia, tiedustella, hukata aikaa mokoman Svidrigailovin tähden!

Oi, kuinka tämä kaikki jo häntä kyllästytti!

Ja sillä välin kiirehti hän kuitenkin Svidrigailovin luo; näinköhän odotti häneltä jotakin uutta, joitakin tietoja, neuvoja? Tarttuuhan sitä hädässä oljenkorteekin! Näinköhän jokin sallimus tahi vaisto vei heidät yhteen? Mutta ehkä se vaan oli väsymystä, epätoivoa; ehkä hän ei Svidrigailovia tarvinnutkaan, vaan jotakin toista, ja Svidrigailov niin vaan siinä osui olemaan. Sonja? Miksipä hän nyt Sonjan luo menisi? Taaskin häneltä kyyneleitä anomaan? [KD vai KHD?] Ja sitä paitse hirvitti Sonja häntä. Sonja esitti itsessään leppymätöntä tuomiota, muuttamatonta päätöstä. Siinä oli kaksi tietä. 1) [KD] Mutta varsinkaan **sillä kertaa** ei hän voinut nähdä Sonjaa. [KHD] Ei, eikö olisi parempi tutkia Svidrigailovia, mitä se oikeastaan on? [KD] Ja hän ei voinut olla sisällisesti tunnustamatta, että Svidrigailov todellakin jo kauan aikaa oli ollut hänelle johonkin tarpeen.

[KHD] Mutta mitä yhteistä voi kuitenkin heidän välillään olla? Eihän heidän pahantekonsakaan voinut olla yhtäläinen. Tuo toinen oli sitä paitse kovin inhottava, silminnähtävästi tavattoman rietas ja varmaan kavala petturi, kentiesi hyvin häjykin. Sellaisia huhuja hänestä li(i)kkui. Totta oli, että hän auttoi Katarina Ivanovnan lapsia, mutta kuka sen tietää, minkätähden ja mitä se merkitsi? Sillä miehellä on i'äti sellaisia tuumia ja hankkeita.

[KD] Sitte vilahti vielä muudan toinenkin ajatus kaikkina näinä päivinä alinomaa Raskolnikovin mielessä ja huoletti häntä hirveästi, vaikka hän koettikin sitä luotaan karkoittaa, sillä [KD vai KHD?] niin raskas oli se hänelle! [KD] Hän ajatteli toisinaan 2), **että** Svidrigailov yhä oli pyörinyt hänen ympärillään ja pyöri nytkin; **että** Svidrigailov tiesi hänen salaisuutensa **ja että** Svidrigailovilla oli ollut joitakin hankkeita Dunjaa vastaan. [KHD] Entä jos oli vielä nytkin? Ja melkein varmaan saattoi siihen vastata myöntävästi. Entä jos hän nyt, saatuaan tietää hänen salaisuutensa ja saatuaan sen kautta vallan hänen ylitsensä, tahtoo käyttää sitä aseena Dunjaa vastaan?

[KD] Väliin, jopa unessakin, vaivasi häntä tämä ajatus, mutta vasta ensimmäisen kerran näyttäytyi se hänelle niin tajuttavan selvänä, kuin nyt, kun hän oli menossa Svidrigailovin luo. Yksistään tämä ajatus sai hänen synkkään raivoon. [KHD] Ensiksikin oli kaikki muuttuva hänen omassa tilassaan: salaisuus oli oitis ilmaistava Dunetshkalle. Ehkä oli itsensäkin uhrattava pelastaakseen Dunjaa jostakin varomattomasta teosta. Ja kirje? Sinä aamuna oli Dunja saanut erään kirjeen! Keltä saattoi hän Pietarissa saada kirjeen? (Ehkä Lushinilta?) Mutta siellähän vartioi Rasumihin; vaan eihän Rasumihin tiedä mitään. Kentiesi on ilmaistava asia Rasumihinillekin? [KD] Raskolnikov ajatteli tätä inhoten.

[HD] Kaikissa tapauksissa pitää saada tavata Svidrigailovia niin pian kuin suinkin, [KD] päätti hän lopuksi itsekseen. [HD] Tässä, Jumalan kiitos, ei ole niin paljon tarvis yksityisseikkoja, kuin asian ydintä: mutta jos hän vaan sen tekee, jos Svidrigailov vaan jotakin juonittelee Dunjaa vastaan, - niin ...

Wuori, s. 652–653

Wuori, 1) KD vai KHD? > KD (*в эту минуту > sillä kertaa*), 2) KHD > KD (kaksoispiste > pilkku, +että)

[KHD] Maksoiko vaivaa kaiken tämän jälkeen koettaa voittaa kaikkia noita uusia pikku kiusallisuuksia. Vaivaisiko hän itseään koettamalla estää näitten molempain henkilöitten kohtausta! Maksoiko vaivaa tuhlata aikaa tuon Svidrigailowin vuoksi?

Voi, miten kaikki tämä tuntui hänestä vastenmieliseltä.

Siitä huolimatta kiiruhti hän Svidrigailowin luo. Odottiko hän tältä ehkä jotakin, osotusta, suoriutumista pulastaan? Useinhan tartutaan oljenkorpeen! Ehkä se oli vain onnellinen sattuma, jotakin vaistomaista, mikä heidät oli johtanut yhteen? Ehkä oli syynä siihen ollut vain uupumus ja epätoivo? Vai, eikä hän ehkä ollenkaan tarvinnutkaan Svidrigailowia, vaan jotakin toista, ja Svidrigailow oli vain sattumalta tullut tielle? Ehkä Sonja? Mutta miksi menisi hän nyt Sonjan luo? Ehkä taas kerjätäkseen tämän kyyneleitä? [KD vai KHD?] Nyt tunsu hän pelkoa häntä kohtaan, mikä hän oli? ... lahjomaton tuomari ... muuttumaton päätös. Siinä oli kysymyksessä ... Sonjan ystävä⁹² tai **Raskolnikowin** oma. **Nyt** ei hän voinut nähdä Sonjaa. [KHD] Ei, parempi oli siis koettaa Svidrigailowin kanssa ja katsoa, miten pitkälle hänen avullaan pääsisi. [KD] Hän ei voinut salata itseltään, että Svidrigailow oli käynyt hänelle yhä välttämättömämmäksi.

[KHD] Mutta mitä yhteistä saattoi heillä olla keskenään, ellei rikos tarjonnut kosketuskohtaa. 1) [KD] Tuo ihminen **tuntui hänestä** kamalan vastenmieliseltä. [KHD] Hän oli ilmeisesti sängen huikenteleva, kavala ja epäluotettava, niin ehkä konna. Sellanen oli ihmisten tuomio hänestä. Tosin oli hän ottanut huolehtiakseen Katerina Ivanownan lapsista, mutta ken tietää, missä tarkoituksessa. Tuollaisilla ihmisillä oli aina joitakin salasia aikeita ja suunnitelmia. [KD] Toinenkin ajatus kiusasi häntä pelottavasti eikä jättänyt häntä, vaikka hän koetti kaikin voimin vapautua siitä, 2) niin pelottavalta se hänestä tuntui. Hän nimittäin ajatteli: [KHD] Jos Svidrigailow, joka saatuaan hieman aavistusta hänen salaisuudestaan, lakkaamatta oli etsinyt häntä, käyttäisi hyväkseen sitä toteuttaakseen Dunjaa koskevat suunnitelmansa, mitä oli silloin tehtävä?⁹³ Asia näytti liian uskottavalta. Ollessaan tietoinen moisesta salaisuudesta, eikä hän käyttäisi sitä aseenaan Dunjaa vastaan?

[KD] Tämä ajatus oli silloin tällöin vainonnut häntä unessa, mutta koskaan ei se ollut esiintynyt niin selvänä kuin hänen ollessaan matkalla Svidrigailowin luo. Jo pelkkä ajatuskin siitä sai hänet mielettömäksi. [KHD] Hänen oma asemansa muuttui sen kautta täydelleen. Joko oli hänen ilmoitettava kaikki sisarelleen tai oli hän pakotettu ilmasemaan itsensä pelastaakseen Dunjaa. Entä kirje? Dunja oli saanut aamulla kirjeen. Kuka hänelle täällä kirjoitteleisi? Lushin ehkä? Mutta

⁹² Käännösvirhe vaikeuttaa niin kohdan asiasisällön kuin sen näkökulmankin ymmärtämistä (... *или ее дорога, или ego > ... Sonjan ystävä tai Raskolnikowin oma*).

⁹³ Esitys voidaan edelleen lukea KHD:na, vaikka sitä onkin yksinkertaistettu ja tiivistetty huomattavasti.

sillä taholla vartioi Rasumihin, eikä Rasumihin tiennyt mitään. Ehkä joutuisi hän pakotetuksi ilmasemaan Rasumihinille salaisuuden. [KD] Hän saattoi ajatella sitä vain mitä suurimmalla vastenmielisyydellä.

(54<) 3) [KHD] Ennen kaikkea oli **hänen** etsittävä Svidrigailow käsiinsä. Vielä ei, Jumalan kiitos, ollut kysymystä yksityiskohdista, ainoastaan asemasta kokonaisuudessaan. Mutta jos Svidrigailowilla tosiaan olisi jotain Dunjaa vastaan? Silloin ... (>54)

Niskanen, s. 533–535

Niskanen, 1) KHD > KD (+*tuntui hänestä*), 2) KD vai KHD? > KD (huutomerkki > piste), 3) HD > KHD (-lainausmerkit, +*hänen*, -*решил он про себя окончательно*, preesens > imperfekti)

[KHD] Maksoiko nyt vaivaa, kaiken sen jälkeen, mitä oli tapahtunut, yrittää voittaa näitä uusia viheliäisiä vaikeuksia? Maksoiko esimerkiksi vaivaa koettaa juonitella, jottei Svidrigailov menisi Porfiri Petrovitshin luo: tutkia, urkkia Svidrigailovin laista henkilöä ja tuhlata aikaa hänen tähtensä?

Kuinka inhottavaa tuo kaikki olikaan!

(21<) Kaikesta huolimatta hän riensi Svidrigailovin luo. Odottiko hän tältä sittenkin jotakin *uutta*, jotakin neuvoa, ratkaisua? Tarttuuhan hukkuva oljenkorteenkin! Johtiko heitä kenties kohtalo tai jokin vaisto toistensa luo. Kenties se oli pelkkää väsymystä ja epätoivoa; kenties hän ei tarvinnutkaan Svidrigailovia, vaan jotakuta aivan toista, ja Svirigailov oli vain sattumalta soljahtanut hänen mieleensä. 1) [KD] **Hän ajatteli** Sonjaa. [KHD] Mutta miksi hän nyt menisi Sonjan luo? Jälleenkö anelemaan häneltä säälin kyyneliä? (>21) [KD vai KHD?] Hän kerrassaan pelkäsi Sonjaa. Sonja edusti järkähtämätöntä tuomiota, muuttumatonta päätöstä. Siellä oli valittavana joko oma tie tai Sonjan osoittama. Varsinkaan **tällä hetkellä** hän ei kyennyt kohtaamaan Sonjaa. [KHD] Ei, oli kaikesta sittenkin parempi koettaa ottaa selkoa Svidrigailovista: mitä hänessä oikeastaan piili? [KD] Hänen täytyi myöntää itselleen, että tuo mies oli jossakin suhteessa muuttunut hänelle jo aikoja sitten kerrassaan välttämättömäksi.

[KHD] Ja sittenkin: mitä yhteistä voi heillä kahdella olla? Heidän rikoksensaakaan eivät olisi voineet olla yhdenlaiset. Sitä paitsi tuo mies oli erittäin vastenmielinen, ilmeisesti sangen irstas, epäilemättä viekas ja petturi, ehkä varsin ilkeäkin. Hänen maineensa ei ollut hyvä. Totta kyllä, että hän piti huolta Katarina Ivanovnan lapsista, mutta kuka tiesi, missä tarkoituksessa ja mitä se merkitsi. Hänellä oli aina jonkinlaisia aikeita ja suunnitelmia.

(6<) [KD] Kaikkina näinä päivinä oli Raskolnikovin mielessä liikkunut eräs ajatus, joka oli häntä ankarasti vaivannut, vaikka hän olikin yrittänyt karkottaa sitä luotansa 2) - niin painostavalta se oli hänestä tuntunut. Hän mietti näin: [KHD] Svidrigailov oli kierrellyt hänen vaiheillansa ja kierteli yhä vielä. Svidrigailov oli saanut tietää hänen salaisuutensa; Svidrigailovilla oli ollut

pahoja aikeita Dunjaan nähden. Entäpä, jos hänellä oli niitä yhä vielä? Voi melkein varmasti sanoa, että niin oli laita. Mitäpä, jos hän nyt, saatuaan tietää salaisuuden ja siten päästyään tavallansa **Raskolnikovia** vallitsemaan, alkoi käyttää tuota valtaa aseena Dunjaa vastaan? (>6)

[KD] Tämä ajatus kiusasi häntä tavan takaa, vieläpä unessakin, mutta se ei ollut milloinkaan ilmennyt hänelle niin tietoisena selvänä kuin nyt, hänen mennessään Svidrigailovin luo. Jo tämä pelkkä ajatus sai hänet synkän vimman valtoihin. [KHD] Silloinhan ensinnäkin koko tilanne muuttuu: hänen on heti ilmaistava salaisuutensa Dunjalle. On kenties ilmiannettava itsensä, jottei Dunja ryhdy mihinkään varomattomiin tekoihin. Entä kirje? Dunja oli aamulla saanut kirjeen. Luzhiniltako? Razumihin tosin oli siellä vartioimassa, mutta Razumihin ei tiedä mitään. Ehkäpä oli ilmaistava salaisuus Razumihinillekin? [KD] Se ajatus tuntui Raskolnikovista kovin vastenmieliseltä.

(54<) 3) [KD vai KHD?] Joka tapauksessa täytyi tavata Svidrigailov niin pian kuin suinkin, - päätti hän lopullisesti. 3) [KD vai KHD?] Siinä ei, Jumalan kiitos, tarvinnut vaivata itseänsä yksityiskohdilla, kysymyksessä oli yksi ainoa tärkeä asia. Mutta jos Svidrigailovilla todella oli joitakin salajuonia Dunjaan nähden, niin silloin **hän**, jos suinkin vain kykenee... (>54)

Hollo, s. 447–448

Hollo, 1) KHD > KD (+*hän ajatteli*, kysymysmerkki > piste), 2) KD vai KHD? > KD (huutomerkki > piste), 3) HD > KD vai KHD? (-lainausmerkit, preesens > imperfekti, + yks. 3. persoonan pronomini)

[KHD] Maksoiko vaivan nyt, kaiken sen jälkeen mitä oli tapahtunut, yrittää voittaa kaikki nämä uudet viheliäiset vaikeudet? Kannattiko esimerkiksi yrittää juonitella, ettei Svidrigailov menisi Porfirin luo: tutkia, urkkia, tuhlata aikaa jonkun Svidrigailovin kaltaisen takia!

Voi, kuinka kaikki tämä kyllästytti häntä!

Silti, kaikesta huolimatta hän kiiruhti tapaamaan Svidrigailovia: odottiko hän tältä sittenkin jotakin uutta, ehkä neuvoja, ratkaisua. Tarttuuhan hukkuva oljenkorteenkin! Kohtaloko vai jokin vaisto johdattelee heitä yhteen? Ehkä tämä oli vain väsymystä, epätoivoa; kenties Svidrigailovia ei tarvittukaan, vaan jotakuta toista, Svidrigailov sattui vain juolahtamaan mieleen. Entä Sonja? Mutta miksi hän menisi nyt Sonjan luo? Jälleenkö karttamaan hänen kyyneliään? [KD vai KHD?] Sitäpaitsi Sonja pelottikin nyt häntä. Sonja edusti armotonta tuomiota, päätöstä, johon ei voinut hakea muutosta. Oli olemassa joko Sonjan osoittama tie tai hänen omansa. Varsinkaan **tällä hetkellä** hän ei ollut sellaisessa mielentilassa, että olisi voinut nähdä Sonjan. [KHD] Ei, oli ehkä sittenkin parempi tutkistella Svidrigailovia: mikä tämä oli miehiään? [KD] Hän ei voinut olla sisimmässään myöntämättä, että tuo henkilö oli tosiaankin jo kauan sitten käynyt hänelle tavallaan tarpeelliseksi.

[KHD] Mutta mitä yhteistä heidän välillään oikeastaan olisi? Eivät edes heidän rikoksensaakaan voisi olla samankaltaisia. Tuo ihminen oli sitäpaitsi hänelle vastenmielinen, ilmeisesti tavattoman irstas, ehdottomasti viekas ja petollinen, kukaties hyvin ilkeä. Hänestähän oli liikkeellä kaikenlaisia juttuja. Tosin hän huolehti Katerina Ivanovnan lapsista, mutta kuka ties, mitä varten ja mitä se merkitsi? Sillä ihmisellä oli alati jokin tarkoitus ja suunnitelma.

[KD] Kaikkina näinä päivinä Raskolnikovin mielessä oli vilahdellut muukin ajatus ja tehnyt hänet kauhean rauhattomaksi, vaikka hän yrittikin karkottaa sen luotaan, [KD vai KHD?] siinä määrin ahdistava se oli! [KD] Hän ajatteli välistä: [KHD] Svidrigailov kierteli yhä hänen lähetyvillään ja kiertelee parhailaankin; Svidrigailov oli saanut tietää hänen salaisuutensa; Svidrigailovilla oli omia aikeita Dunjaan nähden. Entäpä jos hänellä on niitä nytkin? Voitiin miltei varmasti sanoa: oli kyllä. Entäpä jos Svidrigailov saatuaan nyt tietää hänen salaisuutensa ja sillä tavoin ylivallan hänestä, haluaakin käyttää sitä aseena Dunjaa vastaan?

[KD] Tämä ajatus vaivasi häntä toisinaan, jopa unessakin, mutta milloinkaan aikaisemmin se ei ollut ilmestynyt hänen tajuntaansa niin kirkkaana kuin nyt, kun hän oli menossa Svidrigailovin luo. Jo pelkkä ajatus herätti hänessä synkkää raivoa. [KHD] Ensinnäkin, silloinhan kaikki muuttuu, jopa hänen omassa asemassaan: on paljastettava heti salaisuus Dunjalle. On kenties petettävä itsensä, jotta saisi Dunjan välttämään varomatonta askelta. Entä se kirje? Tänä aamuna Dunja sai jonkin kirjeen? Keneltä hän voisi saada Pietarissa kirjeitä? Lužiniltako? Tosin siellä oli Razumihin vartioimassa, mutta eihän Razumihin tiedä mitään. Kenties on vielä avauduttava Razumihinillekin ... [KD] Raskolnikov ajatteli sitä inhoa tuntien.

(54<) 1) [KD vai KHD?] Joka tapauksessa täytyi nähdä Svidrigailov niin pian kuin suinkin, [KD] päätti hän lopullisesti. 1) [KD vai KHD?] Jumalan kiitos, ei tarvittu yksityiskohtia, vain itse asian olemus oli tärkein; mutta jos Svidrigailov tosiaankin juonitteli Dunjaa vastaan, niin silloin **hän**, mikäli vain ... (>54)

Konkka

Konkka, 1) HD > KD vai KHD? (-lainausmerkit, preesens > imperfekti, + yks. 3. persoonan pronomini)

[KHD] Ja maksoiko nyt vaivaa, kaiken sen jälkeen mitä oli tapahtunut, yrittää voittaa näitä uusia viheliäisiä vaikeuksia? Maksoiko esimerkiksi vaivaa koettaa juonitella, jottei Svidrigailov menisi Porfiri Petrovitshin luo: tutkia ja urkkia nyt Svidrigailovin laista miestä ja tuhлата aikaa hänen takiaan?

Voi miten kaikki jo kyllästytti häntä!

Kaikesta huolimatta hän riensi Svidrigailovin luo. Odottiko hän täältä sittenkin jotain *uutta*, jotain neuvoa, ratkaisua? Tarttuuhan hukkuva oljenkorteenkin! Johtiko heitä kohtalo tai jokin vaisto toistensa luo? Jospa se olikin vain väsymystä ja epätoivoa, jospa hän ei tarvinnutkaan Svidrigailovia, vaan jotakuta

toista, ja Svidrigailov oli vain sattumalta pujahtanut hänen mieleensä. 1) [KD] Hän **ajatteli** Sonjaa. [KD vai KHD?] \emptyset Sonja edusti järkähtämätöntä tuomiota, muuttumatonta päätöstä. Siellä oli valittavana vain joko oma tie tai Sonjan osoittama. Varsinkaan **tällä hetkellä** hän ei voinut kohdata Sonjaa. [KHD] Ei, sittenkin oli parempi yrittää ottaa selkoa Svidrigailovista: mitä siinä miehessä oikein piili? [KD] Eikä hän voinut olla myöntämättä, että tuo mies oli jossain suhteessa muuttunut hänelle jo aikoja sitten suorastaan välttämättömäksi.

[KHD] Mutta mitä yhteistä heillä kahdella voi olla? Heidän rikoksensaakaan eivät voineet olla yhtäläiset. Sitä paitsi tuo mies oli hyvin vastenmielinen, ilmeisen irstas, epäilemättä viekas petturi, kenties häijykin. Hänen maineensa ei ollut hyvä. Totta kyllä, hän huolehti Katerina Ivanovanan lapsista, mutta kuka tiesi missä tarkoituksessa ja mitä se merkitsi. Sillä miehellä oli alituisen kaikenlaisia aikeita ja suunnitelmia.

[KD] Näinä päivinä Raskolnikovin mielessä oli liikkunut ajatus, joka oli ankarasti vaivannut häntä, vaikka hän oli yrittänyt karkottaa sen mielestään 2) – niin painostavalta se oli hänestä tuntunut. Hän oli miettinyt: [KHD] Svidrigailov oli saanut tietää hänen salaisuutensa, Svidrigailovilla oli ollut pahoja aikeita Dunjaan nähden. Jospa hänellä oli niitä edelleenkin? Voi melkein varmasti sanoa että niitä oli. Entäpä jos mies nyt, saatuaan tietää hänen salaisuutensa ja sen kautta saatuaan vallan hänen ylitseen, alkaakin käyttää tuota valtaa aseenaan Dunjaa vastaan?

[KD] Tämä ajatus kiusasi häntä tavan takaa, vieläpä unessakin, mutta vasta nyt se ilmeni näin tietoisena selkeänä, nyt kun hän oli menossa Svidrigailovin luo. Jo pelkkä ajatuskin sai hänet synkän vimman valtaan. [KHD] Ensinnäkin koko tilanne muuttuu: hänen täytyy heti ilmaista salaisuutensa Dunjalle. On ehkä ilmiannettava itsensä, jottei Dunja ryhdy mihinkään varomattomiin toimiin. Entä kirje? Dunja oli aamulla saanut kirjeen. Luzhiniltako? Razumihin tosin oli siellä vartioimassa, mutta Razumihin ei tiedä mitään. Ehkä on ilmaistava salaisuus Razumihinillekin? [KD] Se ajatus tuntui Raskolnikovista kovin vastenmieliseltä.

(54<) 3) [KD vai KHD?] Joka tapauksessa Svidrigailov oli tavattava niin pian kuin suinkin, hän päätti lopullisesti. 3) [KD vai KHD?] Siinä ei, luojan kiitos, tarvinnut vaivata itseään yksityiskohdilla, kysymyksessä oli yksi ainoa tärkeä asia. Mutta jos Svidrigailovilla todella oli joitain salajuonia Dunjaan nähden. - Niin ... (>54)

Vuori (Pyykkö), s. 435–436

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > KD (+*hän ajatteli*, kysymysmerkki > piste), 2) KD vai KHD? > KD (huutomerkki > piste), 3) HD > KD vai KHD? (-lainausmerkit, preesens > imperfekti)

[KHD] Ja maksoiko nyt vaivaa, kaiken sen jälkeen mitä oli tapahtunut, yrittää voittaa näitä uusia tyhjämpäiväisiä vaikeuksia? Kannattiko esimerkiksi ryhtyä juonittelemaan, jotta Svidrigailov ei menisi Porfiri Petrovitšin luo: tutkia ja urkkia, tuhlaata aikaa jonkin Svidrigailovin takia!

Voi miten tuo kaikki tympäisi häntä!

Ja silti hän kiiruhti Svidrigailovin luo; odottiko hän tältä sittenkin jotain *uutta*, jotain neuvoa, ratkaisua? Tarttuuhan hukkuva oljenkorteenkin! Johtiko heitä toistensa luo ehkä kohtalo tai jokin vaisto? Kukaties se oli silkkaa väsymystä tai epätoivoa; ehkei hän tarvinnutkaan Svidrigailovia vaan jotakuta toista, mutta Svidrigailov vain oli sattunut kohdalle. Entä Sonja? Minkä tähden hän nyt menisi Sonjan luo? Taasko anelemaan tältä säälin kyyneleitä? 1) [KD] ∅ Hän aivan pelkäsi Sonjaa. Sonja edusti järkähtämätöntä tuomiota, muuttumatonta päätöstä. Siellä oli olemassa vain joko **Sonjan** tie tai **Raskolnikovin** tie. Etenkään **sillä hetkellä** hän ei kyennyt tapaamaan Sonjaa. [KHD] Ei, oli varmaan parempi yrittää ottaa selvää Svidrigailovista: mikä mies tämä oikein oli? [KD] Eikä hän voinut olla sisimmässään myöntämättä, että jo pitemmän aikaa hän toden totta oli ikään kuin tarvinnut tuota miestä.

[KHD] Mutta sittenkin, mitä yhteistä heillä kahdella saattoi olla? Pahantekijöinäkään he kaksi eivät voineet olla samanlaiset. Sitä paitsi tuo mies oli erityisen vastenmielinen, ilmeisesti harvinaisen irstas, epäilemättä viekas ja petollinen, kenties häijykin. Hänestä kerrottiin sellaisia juttuja. Tosin hän oli huolehtinut Katerina Ivanovnan lapsista, mutta kuka tiesi, mistä syystä ja mitä se merkitsi. Tuo mies hautoi aina kaikenlaisia aikeita ja suunnitelmia.

[KD] Kaikkina näinä päivinä Raskolnikovin mielessä oli alituisen liikkunut vielä eräs ajatus, joka oli vaivannut häntä kovasti, vaikka hän oli yrittänyt karkottaa sen mielestään [KD vai KHD?] – niin raskaalta se oli tuntunut! [KD] Hän oli pohdiskellut: [KHD] Svidrigailov oli kierrellyt kaiken aikaa hänen lähistöllään ja kierteli edelleen; Svidrigailov oli saanut tietää hänen salaisuutensa; Svidrigailovilla oli ollut pahoja aikeita Dunjan suhteen. Jospa hänellä oli niitä yhä? Saattoi melkein varmasti sanoa että niitä oli. Entä jos hän nyt, saatuaan tietoonsa **Raskolnikovin** salaisuuden ja siten vallan tämän ylitse, alkoikin käyttää sitä aseenaan Dunjaa vastaan?

[KD] Tuo ajatus oli kiusannut häntä silloin tällöin, unessakin, mutta vasta nyt kun hän oli menossa Svidrigailovin luo, se ilmeni ensimmäisen kerran näin tietoisena selvänä. Jo pelkkä ajatus sai hänet synkän raivon valtaan. [KHD] Silloinhan ensinnäkin kaikki, koko hänen oma asemansakin, muuttui: hänen piti heti paljastaa salaisuutensa Dunjalle. Oli ehkä ilmiannettava itsensä, jotta Dunja ei ryhtyisi mihinkään varomattomiin tekoihin. Entä kirje? Dunja oli saanut aamulla jonkin kirjeen! Keneltä hän Pietarissa saattoi saada kirjeitä? Lužiniltako? Razumihin tosin oli siellä vartioimassa, mutta Razumihin ei tiennyt mitään. Kukaties piti paljastaa asia Razumihinille? [KD] Ajatus tuntui Raskolnikovista vastenmieliseltä.

(54<) [HD] ”Joka tapauksessa Svidrigailov pitää tavata niin pian kuin suinkin”, [KD] hän päätti lopullisesti. [HD] ”Luojan kiitos, tässä ei tarvitse mennä niinkään yksityiskohtiin kuin asian ytimeen. Mutta jos hän vain uskaltaakin, jos Svidrigailov punoo juonia Dunjan suhteen, niin...” (>54)

Kuukasjärvi, s. 579–581

Kuukasjärvi, 1) KD vai KHD? > KD (-*Да*, yks. 3. persoonan pronomini > erisnimi, yks. 3. persoonan pronomini > erisnimi)

[KHD] And was it worth while, after all that had happened, to contend with these new trivial difficulties? Was it worth while for instance to manoeuvre that Svidrigailov should not go to Porfity's? Was it worth while to investigate, to ascertain the facts, to waste time over anyone like Svidrigailov?

Oh, how sick he was of it all!

And yet he was hastening to Svidrigailov; could he be expecting something *new* from him, some information or some means of escape? Men will catch at straws! Was it destiny or some instinct bringing them together? Perhaps it was only fatigue, despair; perhaps it was not Svidrigailov but some other whom he needed, and Svidrigailov had simply presented himself by chance. Sonia? But what should he go to Sonia for now? To beg her tears again? [KD vai KHD?] He was afraid of Sonia, too. Sonia stood before him as an irrevocable sentence. He must go his own way or hers. 1) [KD] At **that** moment especially he did not **feel** equal to seeing her. [KHD] No, would it not be better to try Svidrigailov? [KD] And he could not help inwardly owning that he had long felt that he must see him for some reason.

[KHD] But what could they have in common? Their very evil-doing could not be of the same kind. The man, moreover, was very unpleasant, evidently depraved, undoubtedly cunning and deceitful, possibly malignant. Such stories were told about him! It is true he was befriending Katerina Ivanovna's children, but who could tell with what motive and what it meant? The man always had some design, some project.

[KD] There was another thought which had been continually hovering of late about Raskolnikov's mind, and causing him great uneasiness. 2) It was so painful that he made distinct efforts to get rid of it. He sometimes thought 3) **that** Svidrigailov was dogging his footsteps \emptyset . [KHD] Svidrigailov had found out his secret and had had designs on Dounia. What it he had them still? Wasn't it practically certain that he had? And what if, having learnt his secret and so having gained power over him, he were to use it as a weapon against Dounia?

[KD] This idea sometimes even tormented his dreams, but it had never presented itself so vividly to him as on his way to Svidrigailov. The very thought moved him to gloomy rage. [KHD] To begin with, this would transform everything, even his own position. He would have at once to confess his secret to Dounia. Would he have to give himself up perhaps to prevent Dounia from taking some rash step? The letter? This morning Dounia had received a letter. From whom could she get letters in Petersburg? Luzhin, perhaps? It's true Razumihin was there to protect her; but Razumihin knew nothing of the position. Perhaps it was his duty to tell Razumihin? [KD] He thought of it with repugnance.

(54<) 4) [KD vai KHD?] In any case **he** must see Svidrigailov as soon as possible [KD] he decided finally. 4) [KD vai KHD?] Thank God, the details of

the interview were of little consequence, if only **he** could get at the root of the matter; but if Svidrigailov were capable ... if he were intriguing against Dounia - then ... (>54)

Garnett, s. 389–390

Garnett, 1) KD vai KHD? > KD (*в эту минуту* > *at that moment*, +*feel*), 2) KD vai KHD? > KD (lauseiden järjestys, huutomerkki > piste), 3) KHD > KD (-kaksoispiste, +*that*, poisto (*да и теперь вертумся*)), 4) HD > KD vai KHD? (-lainausmerkit, + yks. 3. persoonan pronomini, preesens > imperfekti)

[KHD] And was it worthwhile now, after everything that had happened, to try to overcome all these measly new difficulties? Was it worthwhile, for example, trying to intrigue so that Scidrigailov would not go to Porfiry; to investigate, to make inquiries, to lose time on some Svidrigailov!

Oh, how sick he was of it all!

And yet here he was hurrying to Svidrigailov; could it be that he expected something *new* from him - directions, a way out? People do grasp at straws! Could it be fate, or some instinct, bringing them together? Perhaps it was only weariness, despair; perhaps it was not Svidrigailov but someone else he needed, and Svidrigailov just happened to be there. Sonya? But why should he go to Sonya now? To ask for her tears again? [KD vai KHD?] Besides, Sonya was terrible for him now. Sonya represented an implacable sentence, a decision not to be changed. It was either her way or his. 1) [KD] Especially at **that** moment he was in no condition to see her. [KHD] No, would it not be better to try Svidrigailov, to see what was there? [KD] And he could not help admitting to himself that for a long time he had really seemed to need the man for something.

[KHD] Well, but what could there be in common between them? Even their evildoing could not be the same. Moreover, the man was very unpelasant, obviously extremely depraved, undoubtedly cunning and deceitful, perhaps quite wicked. There were such stories going around about him. True, he had taken some trouble over Katerina Ivanovna's children; but who knew what for or what it meant? The man eternally had his projects and intentions.

[KD] Still another thought had kept flashing in Raskolnikov all those days, and troubled him terribly, though he had even tried to drive it away from him, so difficult did he find it! He sometimes thought: [KHD] Svidrigailov kept hovering around him, and was doing so even now; Svidrigailov had found out his secret; Svidrigailov had once had designs on Dunya. And did he have them still? One could almost certainly say *yes*. And what if now, having found out his secret and thus gained power over him, he should want to use it as a weapon against Dunya?

[KD] This thought had tormented him at times, even in his sleep, but the first time it had appeared to him with such conscious clarity was now, as he was going to Svidrigailov. The thought alone drove him into a black rage. [KHD]

First of all, everything would be changed then, even in his own position: he would immediately have to reveal his secret to Dunechka. He would perhaps have to betray himself in order to divert Dunechka from some rash step. The letter? Dunya had received some letter **that** morning! Who in Petersburg could be sending her letters? (Luzhin, perhaps?) True, Razumikhin was on guard there; but Razumikhin did not know anything. Perhaps he would have to confide in Razumikhin as well? [KD] Raskolnikov loathed the thought of it.

(54<) [HD] "In any case, **I** must see Svidrigailov as soon as possible," [KD] he decided finally to himself. [HD] "Thank God, it's not details that are needed here so much as the essence of the matter; but if, if he's really capable, if Svidrigailov is plotting something against Dunya - then ..." (>54)

Pevear & Volokhonsky, 463–464

Pevear & Volokhonsky, 1) KD vai KHD? > KD (*в эту минуту* > *at that moment*)

(xxiii)

(1<) [KD] Он стоял пред нею в двух шагах, ждал и смотрел на нее с дикою решимостью, воспаленно-страстным, тяжелым взглядом. Дуня поняла, что он скорее умрет, чем отпустит ее. [KHD] "И... и уж, конечно, она убьет его теперь, в двух шагах!.." (>1)

Преступление и наказание, s. 461, 6, V

[KD] Svidrigailov seisoi hänen edessänsä kahden askeleen päässä, odotti ja katseli häntä tulisen intohimoisella, raskaalla katseella. Dunja ymmärsi, että hän ennen kuolee, kuin päästää hänet. [KHD] "Ja ... ja tietysti hän hänen nyt tappaakaan kahden askeleen päästä!..."

Wuori, s. 699

[KD] Svidrigailow oli kahden askeleen päässä Dunjasta ja katseli häntä himokkain silmin. Dunja ymmärsi, että mies aikoi ennen kuolla kuin päästää häntä pois ja ... 1) [HD] "Luonnollisesti surmaan **minä** hänet kahden askeleen päästä", [KD] **ajatteli hän.**

Niskanen, s. 572

Niskanen, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona, +johtolause *ajatteli hän*)

[KD] Hän seisoi parin askelen päässä, odotti ja katseli Dunjaa hurjan päättävästi, kiihkeän intohimoisesti, syvästi. Dunja käsitti, että tuo mies mieluummin kuolee kuin luopuu hänestä. 1) [HD] "Ja nyt ... nyt **minä** hänet varmaan surmaan, kahden askelen päähän! ..."

Hollo, s. 481

Hollo, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hän seiso i kahden askelen päässä ja oli naulannut Dunjaan hurjan, päättäväisen, tulehtuneen, intohimoisen katseen. Dunja ymmärsi, että Svidrigailov ennemmin kuolee kuin päästää hänet menemään. 1) [HD] "Tietysti **minä** tapan hänet, tuohon kahden askelen päähän!"

Konkka

Konkka, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] Hän seiso i parin askeleen päässä, odotti ja katseli Dunjaa päättävästi, tulisen intohimoisesti, syvästi. Dunja ymmärsi, että mies ennen kuolee kuin luopuu hänestä. 1) [HD] "Ja nyt ... varmasti tapan hänet, kahden askeleen päähän! ..."

Vuori (Pyykkö), s. 467

Vuori (Pyykkö), 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

(1<) [KD] Hän seiso i parin askeleen päässä, odotti ja tuijotti Dunjaa raivokkaan päättäväisesti, tulisen intohimoisesti ja raskaasti. Dunja ymmärsi, että mies mieluummin kuolee kuin luopuu hänestä. 1) [HD] "Ja... ja nyt **minä** varmasti **tapan** hänet, tästä kahden askeleen päästä...!" (>1)

Kuukasjärvi, s. 623

Kuukasjärvi, 1) KHD > HD (3. persoona > 1. persoona)

[KD] He stood facing her, two paces away, waiting and gazing at her with wild determination, with feverishly passionate, stubborn, set eyes. Dounia saw that he would sooner die than let her go. [KHD] 'And ... now, of course, she would kill him, at two paces!'

Garnett, s. 418

[KD] He stood in front of her, two steps away, waiting and looking at her with wild determination, his grim eyes inflamed with passion. Dunya realized that he would rather die than let her go. [KHD] "And ... and or course she would kill him now, from two paces! ..."

Pevear & Volokhonsky, s. 496

(xxiv)

(22<) [KD] Он вышел, оставив всех в необыкновенно возбужденном состоянии. Но сердобольная мамаша тотчас же, полушепотом и скороговоркой, разрешила некоторые важнейшие недоумения, а именно, что [KHD] Аркадий Иванович человек большой, человек с делами и со связями, богач, - бог знает что там у него в голове, вздумал и поехал,

вздумал и деньги отдал, а стало быть, и дивиться нечего. Конечно, странно, что он весь мокрый, но англичане, например, и того эксцентричнее, да и все эти высшего тона не смотрят на то, что о них скажут, и не церемонятся. Может быть, он даже и нарочно так ходит, чтобы показать, что он никого не боится. А главное, об этом ни слова никому не говорить, потому что бог знает еще что из этого выйдет, а деньги поскорее под замок, и, уж конечно, самое лучшее во всем этом, что Федосья просидела в кухне, а главное, отнюдь, отнюдь, отнюдь не надо сообщать ничего этой пройдохе Ресслих, и прочее, и прочее. (>22)

Преступление и наказание, s. 466–467, 6, VI

[KD] Ja hän meni, jätettyään kaikki tavattoman hämmästyneesen mielentilaan. Mutta helläsydäminen mamma ratkaisi oitis, puolikuiskaten ja sukkelaan, muutammat tärkeimmät arvoitukset ne, näet, että [KHD] Arkadius Ivanovitsh oli suuri mies, mies, jolla oli paljon asioita ja tuttavuuksia, pohatta - ja Jumala tiesi, mitä hänellä päässä oli, otti vaan ja lähti, otti ja antoi rahatkin eikä siinä siis ollut mitään sen enempä ihmettelemistä. Tietysti oli kummallista, että hän oli ihan märkä, mutta ovathan Englantilaiset vieläkin eksentrillisemmät, ja eihän kukaan noista ylhäisistä sitä katso, mitä heistä sanotaan, vaan tekevät kaikki kursailematta. Kentiesi hän tahallaan niin tekeekin näyttääkseen, ette'ei hän pelkää mitään. Vaan pääasia on, ett'ei tästä saa puhua kellekään mitään, sillä Jumala tiesi, kuinka vielä käy, ja siis rahat mitä pikemmin lukon taakse. Kaikesta paras oli tietysti, tässä kaikessa se, että Fedosia istui kyökissä koko ajan ja pääasia on, ett'ei tuolle Resslerich retkaleelle saa hiiskua tästä pikkuistakaan, ei niin sanaakaan j.n.e., j.n.e.

Wuori, s. 707–708

[KD] Hän heitti hyvästit ja jätti kaikki tavattoman liikutetussa mielentilassa. Mutta äiti keksi pian selityksen, mikä tuntui mitä epäuskottavimmalta⁹⁴ ja todisti, että [KHD] Arkadi Ivanowitsch oli suuri mies, jolla oli viljalti tärkeitä toimia, mies, joka oli korkeissa suhteissa ja sangen rikas ... eihän silloin ollut ihmeellistä, jos hän, jolla oli niin paljon ajateltavaa, läksi matkalle ja lahjotteli rahoja. Se tosin tuntui sangen houkkamieliseltä, että hän tuli heidän luokseen vallan likomärkänä; mutta englantilaiset esimerkiksi tapaavat olla usein paljon kummallisempiakin. (22<) Ylipäänsä ei ylhäisillä ihmisillä ollut tapana kiinnittää huomiota siihen, mitä toiset ihmiset ajattelivat tai puhuivat heistä, se ei tavannut ujostuttaa heitä ollenkaan. 1) [KD] Pääasia oli **muka** se, ettei ilmastaisi sanaakaan tästä, sillä Jumala tietäköön, mitä voisi tapahtua, vaan rahat oli pian saatettava varmaan talteen. [KHD] Parasta kaikista oli se, ettei Fedosja koko aikana ollut poistunut keittiöstä, ja nyt oli vain varottava, ettei tuo vainukoira, rouva Rösslich, saisi vihiä asiasta j. n. e. (>22)

Niskanen, s. 578

⁹⁴ Käännösvirhe vaikeuttaa katkelman ymmärtämistä (*разрешила некоторые важнейшие недоумения > keksi pian selityksen, mikä tuntui mitä epäuskottavimmalta*).

Niskanen, 1) KHD > KD (+muka)

(22<) [KD] Hän lähti, jättäen kaikki tavattoman mielenliikutuksen valtaan. Herttainen äiti osasi kuitenkin nopeasti kuiskutellen selvittää eräitä seikkoja, jotka olivat saaneet aikaan kaikkein suurinta kummastusta. **Hänen esityksensä oli seuraavanlainen.** [KHD] Arkadij Ivanovitsh on melkoinen mies, jolla on paljon liikeasioita ja suhteita, sanalla sanoen pohatta. Herra yksin tiesi, mitä hän lienee ajatellut päättäessään niin äkkiä matkustaa pois ja lahjoittaa niin paljon rahoja, mutta mitään ihmettelyn aihetta siinä ei ollut. Oli tosin omituista, että hän oli tullut läpimärkänä, mutta esimerkiksi englantilaiset käyttäytyivät usein vieläkin eriskummaisemmin, eivätkä ylempien säätyluokkien ihmiset yleensäkään välitä siitä, mitä heistä puhutaan, eivät kursaile. Ehkäpä hän liikkui tahallaan tuolla tavalla osoittaakseen ettei pelkää ketään. 1) [KD] Mutta pääasia oli **äidin mielestä** se, ettei vierailusta kerrota kenellekään, koska siitä voisi koitua hyvinkin odottamattomia seurauksia. [KHD] Rahat piti tuota pikaa pistää lukon taakse - oli kerrassaan sinun asia, että Fedosia oli ollut keittiössä. Varsinkaan ei asiasta pitänyt mainita mitään kavalalle rouva Rösslichille. [KD] **Siihen tapaan jatkui hänen juttuansa vielä pitkältäkään.** (>22)

Hollo, s. 486–487

Hollo, 1) KHD > KD (+äidin mielestä)

[KD] Hän lähti jätettyään kaikki tavattoman mielenliikutuksen valtaan. Mutta helläsydäminen äiti ratkaisi puolikuiskaten ja hätäilevällä äänellä muutamien tärkeimmät pulmat, nimenomaan sen, että [KHD] Arkadi Ivanovitš oli suuri ihminen, jolla on tehtäviä ja suhteita, rikas mies. - Luoja tietäköön, mitä hänellä on kulloinkin mielessä: kun kerran ajatteli ja päätti antaa rahat, niin ei siinä voinut olla mitään ihmettelemistä ...Tietysti outoa tuo, että hän tuli likomärkänä, mutta esimerkiksi englantilaiset ovat vieläkin kummallisempia, eivätkä kaikki nuo ylempien säätyjen ihmiset välitä siitä, mitä heistä puhutaan, eivätkä he kursaile. Ehkäpä hänkin tahtoi esiintyä tuolla tavoin osoittaakseen ettei pelkää ketään. Pääasia oli, että tästä ei pitänyt puhua sanaakaan kenellekään, sillä Luoja tiesi mitä tästä vielä seuraisi, mutta rahat oli piilotettava mahdollisimman pian lukon taakse, ja tietysti kaikkein parasta tässä oli se että Fedosja istui yksin keittiössä kuulematta ja näkemättä mitään, ja tärkeintä se ettei millään, millään muotoa saanut puhua asiasta sanaakaan tuolle Rösslich-lutkalle, ynnä muuta ynnä muuta.

Konkka

[KD] Hän lähti jättäen kaikki tavattoman mielenliikutuksen valtaan. Mutta herttainen äiti ratkaisi asian oitis, kuiskutteli ja selvitteli eräitä seikkoja, jotka olivat kummastuttaneet kaikkia. **Hänen esityksensä oli seuraavanlainen.** [KHD] Arkadi Ivanovitsh oli melkoinen mies, jolla oli paljon liikeasioita ja suhteita, sanalla sanoen pohatta. Luoja yksin tietää mitä hän lienee ajatellut päättäessään näin äkkiä matkustaa pois ja lahjoittaa näin paljon rahaa, mutta mitään ihmettelyn aihetta siinä ei ollut. Tietysti oli kummallista, että hän oli ihan

läpimärkä, mutta ovathan englantilaiset vieläkin eriskummallisempia, eivätkä ylempien säätyluokkien ihmiset yleensäkään välitä, mitä heistä puhutaan, vaan tekevät kaiken kursailematta. Kenties hän teki tuon tahallaan näyttääkseen ettei pelkää ketään. mutta tärkeintä oli, ettei vierailusta kerrota kenellekään, koska siitä voisi koitua odotamattomia seurauksia. Rahat piti tuota pikaa panna lukkojen taakse - oli kerrassaan siunattu asia, että Fedosja oli ollut keittiössä. Ainakaan asiasta ei saanut mainita katalalle rouva Rösslichille.

Vuori (Pyykkö), s. 471–472

[KD] Hän lähti jättäen kaikki tavattoman kiihtyneeseen mielentilaan. Mutta herkkävaistoinen äiti ryhtyi heti nopeasti supattaen selvittämään tiettyjä, eniten hämmennystä aiheuttaneita seikkoja, kuten että [KHD] Arkadi Ivanovitš oli mahtava mies, yksinkertaisesti pohatta, jolla oli paljon liikeasioita ja suhteita – ja Luoja yksin tietää, mitä hänellä oli mielessään, kun oli päättänyt matkustaa pois niin äkkiä ja lahjoittaa niin paljon rahaa, mutta sitä ei siis ollut mitään syytä kummastella. Totta kai oli merkillistä, että hän oli ollut likomärkä, mutta ovathan esimerkiksi englantilaiset vieläkin eriskummallisempia, eivätkä ylempien luokkien ihmiset yleensäkään välitä siitä, mitä heistä puhutaan, eivätkä kursaile. Ehkä hän kulki sillä tavoin ihan tarkoituksella, näyttääkseen ettei pelkää ketään. Mutta tärkeintä oli, ettei vierailusta kerrotaisi kenellekään sanaakaan, koska Herra ties mitä siitäkkin saattaisi seurata, ja rahat kiireesti lukkojen taakse – ja varmaan parasta kaikessa oli, että Fedosja oli ollut keittiössä, eikä missään, missään, missään tapauksessa saanut mainita mitään sille umpikierolle Rösslichille, ynnä muuta, ynnä muuta.

Kuukasjärvi, s. 630

(22<) [KD] He went away, leaving them all in a state of extraordinary excitement, but the tender mamma, speaking quietly in a halfwhisper, settled some of the most important of their doubts, concluding that [KHD] Svidrigailov was a great man, a man of great affairs and connections and of great wealth - there was no knowing what he had in his mind. He would start off on a journey and give away money just as the fancy took him, so that there was nothing surprising about it. Of course, it was strange that he was wet through, but Englishmen, for instance, are even more eccentric, and all these people of high society didn't think of what was said of them and didn't stand on ceremony. Possibly, indeed, he came like that on purpose to show that he was not afraid of anyone. Above all, not a word should be said about it, for God knows what might come of it, and the money must be locked up, and it was most fortunate that Fedosya, the cook, had not left the kitchen. And above all not a word must be said to that old cat Madame Resslerich, and so on and so on. (<22)

Garnett, s. 422–423

[KD] He walked out, leaving everyone in an extremely excited state. But the tenderhearted mama at once, in a half-whispered patter, resolved some of the more important perplexities, saying that [KHD] Arkady Ivanovich was a big man, a man with affairs and connections, and a very rich one - God knew what

was in his head, he chose to go away and so he went, he chose to give money and so he gave it, and therefore there was nothing to marvel at. Of course, it was strange that he was all wet, but Englishmen, for example, are even more eccentric, and such high-toned people never pay attention to what is said about them, and never stand on ceremony. Maybe he went around like that on purpose to show that he was not afraid of anybody. And the main thing was not to say a word about it to anyone, because God knew what might still come of it, and the money should be locked up quickly, and most certainly the best thing in all this was that Fedosya had stayed in the kitchen the whole time, and the main thing was that they should by no means, by no means, by no means ever say anything to that cunning old fox Resslerich, and so on and so forth.

Pevear & Volokhonsky, s. 502

Liite 2. KHD:n vahvistuminen venäjistä käännettyssä aineistossa

Tähän liitteeseen olen koonnut ne tapaukset, joissa näkökulma on käännösaaineistossa muuttunut niin, että lähdetekstin HD:n tai KD:n korvaa käänöksessä KHD. Useita tässä mainituista tapauksista on käsitelty jo aiemmin luvussa 4. Tapauksia, joissa KHD korvaa käänöksissä esityksen, joka lähdetekstissä häilyy HD:n ja KHD:n välillä, käsitelen erikseen luvussa 4.2.8 (ks. myös esimerkki (54)). Eriksen käsitelen myös tapauksia, joissa muutos KHD:ksi johtuu aikamuodon normaalistamisesta (ks. kohta 4.2.8).

KD → KHD

- i) Niskanen, katkelma (xviii) (ks. esimerkki (12b)). Tekstiä on muokattu poistamalla kokijaan viittaava kolmannen persoonan pronomini. Muutos implisiittistää henkilöviittausta kokevaan subjektiin.

KD → KD vai KHD?

- ii) Konkka, katkelma (v), 3. siirtymä. Virkkeen päättävä piste on korvattu huutomerkillä. Ratkaisuun on voinut vaikuttaa se, että aiemmin samassa käännöskatkelmassa (2. siirtymä) KHD on vahvistunut, kun sitä edeltävä alistuskonjunktio on poistettu ja KHD erotettu taustastaan lainausmerkeillä. (Ks. molemmista esimerkki (40b).) Molemmat muutokset muokkaavat esityksen kielellistä perspektiiviä epäyhtenäisemmäksi.

KD vai KHD? → KHD

- iii) Hollo, katkelma (xviii), 1. siirtymä. Kokijaan viittaavan erisnimen eteen on lisätty yksikön kolmannen persoonan pronomini. Muutos yhtenäistää koko katkelman kerronnan muotoa. Kielen tasolla se vahvistaa henkilön, kokijan, omaa perspektiiviä ja korostaa näin virkeperspektiivin epäyhtenäisyyttä.
- iv) Vuori (Pyykkö), katkelma (xviii), 1. siirtymä. Esitystä on muokattu kuten kohdassa (iii) (ks. esimerkki (5d)).

HD → KHD

- v) Vuori (Pyykkö), katkelma (v), 3. siirtymä. Kokijaan viittaava ensimmäinen persoona on korvattu kolmannella. Muutos vahvistaa kertojan perspektiiviä ja muokkaa näin esityksen perspektiivisidonnaisia piirteitä epäyhtenäisemmiksi, sillä henkilön perspektiivi pysyy huutomerkin ansiosta selvästi esillä. Samoin kokijaan viittaavan kolmannen persoonan yhdistäminen esitystä kehystäviin lainausmerkkeihin muokkaa sitä nykyäsityksen mukaan epäkonventionaalisempaan suuntaan.
- vi) Garnett, katkelma (xiii), 2. siirtymä. Esitystä on muokattu kuten kohdassa (v) (ks. esimerkki (8c)). Muutos vaikuttaa katkelman tulkintaan myös taannehtivasti, sillä nyt myös kaksi edeltävää huudahdusta, jotka voisivat lähdetekstissä olla yhtä hyvin HD:a kuin KHD:akin, on luontevaa tulkita KHD:ksi.
- vii) Niskanen, katkelma (ix), 2. siirtymä. Lainausmerkit esityksen ympäriltä on poistettu, samoin sitä seuraava johtolause. Persoonaton rakenne säilyy. Muutoksen seurauksena esityksen asemaa välitettynä diskurssina ei enää ilmaista suoraan, vaikka se onkin tekstistä pääteltävissä, ja tässä mielessä kielellinen muokkaus on implisiittistä.

HD vai KHD? → KHD

- viii) Niskanen, katkelma (v), 4. siirtymä. Lainausmerkit on poistettu, jolloin HD:n ja KHD:n välillä häilyvä diskurssi yhdistyy sitä seuraavaan KHD:in. Muutoksen seurauksena esityksen asemaa välitettynä diskurssina ei enää ilmaista suoraan, vaikka se onkin tekstistä pääteltävissä, ja tässä mielessä kielellinen muokkaus on luonteeltaan implisiittistä (kuten myös kohdissa (ix)–(xi)).
- ix) Garnett, katkelma (v), 3. siirtymä. Esitystä on muokattu kuten kohdassa viii) (ks. esimerkki (52c)).
- x) Konkka, katkelma (x), 1. siirtymä. Lainausmerkkien sijaintia on muutettu niin, että HD:n ja KHD:n välillä häilyvä diskurssi on yhdistetty edeltävään KHD:in (ks. kohta 2.3.3). Muutos yhtenäistää kerronnan muotojen vaihtelua katkelmassa.
- xi) Niskanen, katkelma (x), 3. siirtymä, jossa esitystä on muokattu kuten kohdassa (x), sekä 6. ja 7. siirtymä, jotka lainausmerkkien poistaminen yhdistää ympäröivään KHD:iin.

Lisäksi aineisto sisältää tapauksia, joissa KHD on lähdetekstiin verrattuna vahvistunut. Näissä tapauksissa ei kuitenkaan ole kyse varsinaisesta kerronnan muodon muutoksesta, vaan yleensä sellaisen syntaktisten tai leksikaalisten aineiden lisäämisestä käännökseen, jotka vahvistavat vaikutelmaa henkilön näkökulmasta. Joissain tapauksissa muutokset myös karsivat esityksestä aineksia, jotka sitovat sen kertojan näkökulmaan (kuten esimerkissä (40b)).